

THE LIBRARIES

COLUMBIA UNIVERSITY

GENERAL LIBRARY

BIBLIOTHECA INDICA :

A

COLLECTION OF ORIENTAL WORKS

PUBLISHED BY

THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL.

NEW SERIES, Nos. 189, 197, 201, 291 & 357.

Agni Purāṇa,

A COLLECTION OF HINDU MYTHOLOGY AND TRADITIONS.

EDITED BY

RÁJENDRALÁLA MITRA, LL. D.

Honorary Member of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, and of the Physical Class of the Imperial Academy of Sciences, Vienna; Corresponding Member of the German and of the American Oriental Societies, and of the Royal Academy of Science, Hungary: Fellow of the Royal Society of Northern Antiquaries, Copenhagen, &c., &c.

VOL. II. CHAP. 115 TO 268.

CALCUTTA :

PRINTED BY N. K. SIRCAR AT THE GANESA PRESS.

1876.

892.1P97

S5

2

अग्निपुराणम् ।

—००६—

महर्षिश्रीमद्देवव्यास प्रणीतम् ।

—०००—

श्रीकृष्ण

वङ्गदेशीयसियातिक्-समाजानुशया

—०००—

श्रीराजेन्द्रलालमिश्र

परिशोधितम् ॥

—

कलिकाताराजधान्यां

गणेशयन्त्रे मुद्रितच ।

संवत् १९३३ ।

अथाग्निपुराणस्य द्वितीयखण्डस्यात्मकमणिका ।

अध्याये	विषयः	उक्ते	अध्याये	विषयः	उक्ते
११५-११६	ग्रन्थाचारा	१	१६६	युद्धजयार्थवीयनष्टचक्रः	८१
११७	आहुक्षेपः	१४	१६७	युद्धजयार्थवीयमहामारी	...
११८	भारतवर्षवर्णनं	११	१६८	विद्या	८२
११९	महाद्वीपादिवर्णनं	११	१६९	युद्धजयार्थवीयपटकर्माणि	८३
१२०	भुवनकोषवर्णनं	१६	१७०	युद्धजयार्थवीयपटसंबन्ध-	
१२१	ओतिःशास्त्रं	१०		सराहि	८७
१२२	कालगणनम्	१९	१८०	युद्धजयार्थवीयपोङ्गल-	
१२३	युद्धजयार्थवीयनानायोगः	४१		पदका	८८
१२४	युद्धजयार्थवीयच्छ्रोतिःशास्त्र-		१८१	युद्धजयार्थवीयपटकर्माणि	
	सारः	४६		पदकशानं	८९
१२५	युद्धजयार्थवीयनानाशक्तादि	४८	१८२	युद्धजयार्थवीय-	...
१२६	युद्धजयार्थवीयनष्टनिर्णयः	५५		मन्त्रौषधादयः	८३
१२७	युद्धजयार्थवीयनानाशक्तानि	५६	१८३	युद्धजयार्थवीयकुञ्जिका-	
१२८	युद्धजयार्थवीयकोटचक्रः	६१		क्रमपूजा	८४
१२९	युद्धजयार्थवीयच्छ्रव्यकाष्ठः	६२	१८४	युद्धजयार्थवीयकुञ्जिका-	
१३०	युद्धजयार्थवीयमष्टलं	६४		पूजा	८७
१३१	युद्धजयार्थवीयक्षत्रादिः	६६	१८५	मालिगौमन्त्रादिन्यासः	१०२
१३२	युद्धजयार्थवीयसेवाचक्रः	६८	१८६	चटाटकदेवी	१०४
१३३	युद्धजयार्थवीयनानाशक्तानि	७१	१८७	लरितापूजादिः	१०६
१३४	युद्धजयार्थवीयच्छ्रोक्तः	...	१८८	सङ्ग्रामविजयपूजा	१११
	विजयविद्या	७७	१८९	चयुतलक्ष्मीडिहोमाः	१११
१३५	युद्धजयार्थवीयसङ्ग्रामविजय-		१९०	मन्त्रमाराहि	११४
	विद्या	७८	१९१	वर्षेतरघर्ष्णाः	११७

अध्याये	विषयः	पृष्ठे	अध्याये	विषयः	पृष्ठे
१५२	गृहस्थावन्तयः	... ११८	१८५	नवमीव्रतानि	... २१३
१५३	ब्रह्मचर्योत्समः	... ११०	१८६	दशमीव्रतानि	... २१४
१५४	विवाहः	... १२९	१८७	एकादशीव्रतानि	... २१६
१५५	आचाराध्यायः	... १२४	१८८	द्वादशीव्रतानि	... २१७
१५६	द्रव्यशुद्धिः	... १२८	१८९	अवण्डादशीव्रतं	... २१९
१५७	आवाशौचादिः	... १३०	१९०	अखण्डद्वादशीव्रतं	... २११
१५८	खावादशौचं	... १३४	१९१	चधोदशीव्रतानि	... २११
१५९	असंख्यादिशौचं	... १४१	१९२	चतुर्दशीव्रतानि	... २२३
१६०	वानप्रस्थात्रमः	... १४३	१९३	शिवरात्रिव्रतं	... १२५
१६१	यतिष्ठर्मः	... १४४	१९४	अशोकपूर्णिमादिव्रतं	१२६
१६२	धर्मशालः	... १४८	१९५	वारव्रतानि	... ११७
१६३	श्रावकरूपः	... १५०	१९६	नवमव्रतानि	... १२८
१६४	नवग्रहहोमः	... १५४	१९७	दिवसव्रतानि	... १३१
१६५	नानाधर्माः	... १५६	१९८	मासव्रतानि	... १३३
१६६	वर्णधर्माः	... १५८	१९९	नानाव्रतानि	... १३५
१६७	अयूतलक्ष्मीठिहोमाः	१६३	२००	दीपदानव्रतं	... २३६
१६८	महापातकादयः	... १६६	२०१	नववृहार्चनं	... १३८
१६९-१७०-	प्रायस्तिज्ञानि	... १७१	२०२	पुष्पाभ्यायः	... १४०
१७१-१७२-			२०३	नरकखलपवर्षनं	... १४२
१७३-१७४			२०४	मासोपव्रतानि	... १४३
१७५	व्रतपरिभाषा	... १९१	२०५	भीमपञ्चकव्रतं	... १४८
१७६	प्रतिपदव्रतानि	... १९९	२०६	अगल्यार्घ्यदानव्रतं	... १४८
१७७	द्वितीयाव्रतानि	... २००	२०७	कौमुदव्रतं	... १५२
१७८	द्वृतीयाव्रतानि	... २०१	२०८	व्रतदानादिसमुच्चयः	... १५३
१७९	चतुर्थीव्रतानि	... २०६	२०९	दानपरिभाषा	... १५५
१८०	पञ्चमीव्रतानि	... २०७	२१०	महादानानि	... १६१
१८१	षष्ठीव्रतानि	... २०७	२११	नानादानानि	... १६५
१८२	सप्तमीव्रतानि	... २०८	२१२	मेषदानानि	... १७०
१८३-१८४	अष्टमीव्रतानि	... २०९			

अथामिपुराणानुक्रमणिका ।

३

अध्याये	विषयः	पृष्ठे	अध्याये	विषयः	पृष्ठे
११३	षष्ठीदानानि	... १७६	१४२	पुरुषस्त्रियः	.. ३८४
११४	मन्त्रमाहात्म्यः	... २७७	१४३	स्त्रीस्त्रियः	.. ३८५
११५	सम्भाविष्यः	.. २८२	१४४	आयुषस्त्रियः	.. ३८६
११६-१७	गायत्रीनिर्वाचः	... २८७	१४५	रत्नपरीक्षा	... ३८०
११८	राजाभिषेकः	... २९१	१४६	वासुलक्षणं	.. ३८१
११९	अभिषेकमन्त्राः	.. २९४	१४७	पुष्टादिपूजापत्रः	... ३८२
२१०	शत्रुविजयसत्त्वायसम्यतिः	...	१४८-१४९	धनुर्वेदः ।	... ३८३
	अनुजीविष्टज्ञः	.. ३०२	१५०-१५१		
२११	दुर्गसम्पत्तिः	... ३०६	१५२-१५३	व्यवहाराः	... ४०७
२२२-२२३-			१५४	दिव्यप्रभावानि	.. ४१६
२२४-२२५-	१५४-१५५-} राजधर्माः	... ३०८	१५५	दायविभागः	.. ४२१
२२६-			१५६	सीमाविवादादिनिर्णयः	४२५
२२७	युद्धयाचा	... ३१८	१५७	बाक्षपाद्यादिप्रकरणं	४३०
२२८	स्वप्राप्त्यायः	... ३१०	१५८	कृत्विधानं	... ४३८
२२९-२३०-	१५८-१५९-} शकुनफलं	... ३१२	१५९	यजुर्विधानं	... ४४७
२३१			१६०	सामविधानं	... ४५५
२३२	यादामषस्त्रियकादिः	१५९	१६१	अर्थविधानं	... ४५८
२३३	चाहृगुणः	... ३४५	१६२	चत्पातशत्रिः	.. ४६१
२३४	प्रात्यविकराजकर्म	... ३४८	१६३	देवपूजावैश्वदेवादिवलिः	४६४
२३५	रथदोषा	.. ३५०	१६४	दिक्षपात्रादिस्तानं	.. ४६७
२३६	श्रीसौद	... ३५७	१६५	विनायकस्तानं	.. ४६८
२३७	रामोऽनीतिः	.. ३५८	१६६	माहेश्वरस्त्रानस्त्रकोटि—	..
२३८	राज्याकानि	... ३६१	१६७	होमादयः	.. ४७२
२३९	द्वादशराजमषस्त्रियः	..	१६८	वीराजनार्विष्यः	.. ४७४
२४०	सम्बिष्यप्रहादयस्य ।	.. ३६६	१६९	इत्यादिमन्त्रादयः	.. ४७८
२४१	सामास्यपाद्याः	.. ३७०			
	राजनीतिः	.. ३७६			

अग्निपुराणं ।

अथ पञ्चदशाधिकशतमोऽध्यायः ।

गयायाचाविधिः ।

अग्निरूपाच । उद्यतस्तेजयां यातुं^(१) आज्ञं क्षला विधानतः ।

विधाय कार्पटीवेशं ग्रामस्यापि प्रहृच्छिष्ठं ॥ १ ॥

क्षला प्रतिदिनङ्गच्छेत् संयतस्ताप्रतिपृष्ठौ ।

रुहाच्चलितमावस्य गयाया गमनं प्रति ॥ २ ॥

स्वर्गरोहस्योपानं पिष्टृणान्तु पदे पदे ।

ब्रह्मज्ञानेन किं कार्यं गोगृहे मरणेन किं ॥ ३ ॥

किं कुरुचेचवासेन यदा^(२) पुत्रो गयां ब्रजेत् ।

गयाप्राप्तं सुतं द्वष्टा पिष्टृणासुतस्वो भवेत् ॥ ४ ॥

पङ्गामपि जलं स्मृद्धा अस्मभ्यं किन्द दास्यति ।

ब्रह्मज्ञानं गयाआज्ञं गोगृहे मरणं तथा ॥ ५ ॥

वासः पुंसां कुरुचेते मुक्तिरेषा चतुर्विधा ।

काङ्गच्छन्ति पितरः पुत्रं नरकाङ्गयभीरवः ॥ ६ ॥

गयां यास्यति यः पुत्रः स नस्ताता भविष्यति ।

मुख्यनस्त्रोपवासस्य सर्वतीर्थेष्यं विधिः ॥ ७ ॥

न कालादिर्गयातीर्थे दद्यात् पिण्डांश्च निल्बशः ।

पञ्चत्रयनिवासी च पुनात्यासम्पं कुलं ॥ ८ ॥

१ गजुसिति ष०, ग०, ष०, ष०, ज० च । २ षद्वृत्ति ष०, ज०, भ० च ।

अष्टकासु च हृषीच(१) गयायां सृतवासरे ।
 अत मातुः पृथक् शाद्विष्वन्यत्र पतिना सह ॥ ८ ॥
 पित्रादिनवदैवत्यं तथा इदश्वदैवतं ।
 प्रथमे दिवसे स्नायात्तीर्थे हृत्तरमानसे ॥ १० ॥
 उत्तरे मानसे पुण्ये आयुरारोग्यहृषये ।
 सर्वाघौघविधाताय(२) स्नानं कुर्याद् विमुक्तये(३) ॥ ११ ॥
 सन्तर्प्य देवपित्रादीन् शाद्वक्त् पिण्डदो भवेत् ।
 दिव्यान्तरीचभौमस्थान्(४) देवान् सन्तर्पयाम्यहं ॥ १२ ॥
 दिव्यान्तरीचभौमादि पिण्डमाचादि तर्पयेत् ।
 पिता पितामहस्वैव तथैव प्रपितामहः ॥ १३ ॥
 माता पितामही चैव(५) तथैव प्रपितामही ।
 मातामहः प्रमातामहो हृषप्रमातामहः(६) ॥ १४ ॥
 तेभ्योऽन्येभ्य(७) इमान् पिण्डानुष्ठाराय ददाम्यहं ।
 ओं नमः सूर्यदेवाय सोमभौमज्ञरूपिणे(८) ॥ १५ ॥
 जीवशुक्रशनैश्चारिराहुकेतुस्वरूपिणे ।
 उत्तरे मानसे स्नात(९) उद्वरेत्सकलं कुलं ॥ १६ ॥
 सूर्यं नत्वा(१०) व्रजेन्नीनी नरो दक्षिणमानसं(११) ।

१ अष्टकासु हृषी चेति ष०, छ० च । ज० च ।

२ सर्वाघौघविधातायेति ख०, ष०, छ० च । ३ तेभ्यस्तेभ्य इति ष०, ज० च ।

४ स्नानं सर्वविमुक्तये इति छ० । ५ सोमभौमस्वरूपिणे इति ष० ।

६ माता मातामही चैवेति क०, ष०, ग०, छ०, ज० च । ८ खाले ति क० ।

७ माता मातामहो हृषप्रमातामहः इति क०, ग०, ष०, ज०, छ० च । ९० सूर्यं दृष्टा इति छ०० ।

११ ततो दक्षिणमानसमिति ग०, ष०, ग०, छ०, ज०, छ० च ।

१२ उद्वरेत्सकलं कुलं इति ग०, ष०, ग०, छ०, ज०, छ० च ।

दक्षिणे मानसे स्नानं करोमि पिण्डवसये^(१) ॥ १७ ॥
 गयायामागतः स्वर्गं यान्तु मे पितरोऽस्थिलाः ।
 आहं पिण्डन्तः क्लवा सूर्यं नत्वा वदेदिदं ॥ १८ ॥
 श्री नमो भानवे भर्ते^(२) भवाय भव मे विभो ।
 भुक्तिमुक्तिप्रदः सर्वपिण्डां भवभावितः ॥ १९ ॥
 • कव्यवालानलः सोमो यमश्वेवार्थमा तथा ।
 अग्निष्वाक्ता वह्निंषद् आज्यपाः पिण्डदेवताः ॥ २० ॥
 आगच्छन्तु महाभागा युषाभौ रक्षितास्त्वह ।
 मदीयाः पितरो ये च माण्डमातामहादयः ॥ २१ ॥
 तेषां पिण्डप्रदाताहमागतोऽस्मि गयामिमां ।
 उदीचां मुण्डपृष्ठस्य देवर्षिगणपूजितं^(३) ॥ २२ ॥
 नान्ना कनकलं तौर्धं त्रिषु लोकेषु विश्रुतं ।
 सिद्धानां प्रौतिजननैः पापानाच्च भयङ्गरैः ॥ २३ ॥
 लेलिहानैर्घ्यहानागै रक्ष्यते चैव नित्यशः ।
 तत्र स्नात्वा दिवं^(४) यान्ति क्रीडन्ते भुवि मानवाः ॥ २४ ॥
 फल्गुतीर्थं ततो गच्छेऽमहानद्यां स्थितं परं ।
 नागाज्ञनार्द्दनात् कूपादटाचीक्षरमानसात् ॥ २५ ॥
 एतद् गयाशिरः^(५) प्रोक्तं फल्गुतीर्थं तदुच्यते ।
 मुण्डपृष्ठनगादाश सारात् सारमथान्तरं ॥ २६ ॥

१ करोमि पिण्डदेवते इति ज० ।

४ तत्र स्नाता दिवमिति ज० ।

२ भानवे तज्जे इति च० ।

५ फल्गुं गयाशिर इति च०, च०,

३ देवर्षिगणसेवितमिति च०, ज० च ।

इ० च ।

देवतागणसेवितमिति भ० ।

यस्मिन् फलति श्रीगर्भीर्वा कामधेनुर्जलं मही ।
 द्विष्टरम्यादिकं यस्तात् फल्गुतीर्थं न फल्गुवत् ॥ २७ ॥
 फल्गुतीर्थं नरः स्त्रात्वा दृष्टा देवं गदाधरं ।
 एतेन किं न पर्यासं वृणां सुकृतकारिणां ॥ २८ ॥
 पृथिव्यां यानि तौर्धानि आसमुद्राल्परांसि च ।
 फल्गुतीर्थं गमिष्ठन्ति वारमेकं दिने दिने ॥ २९ ॥
 फल्गुतीर्थं तौर्धराजे करोति स्त्रानमाहृतः ।
 पिण्डृणां ब्रह्मलोकाप्त्यै आमनो भुक्तिसुकृतये ॥ ३० ॥
 स्त्रात्वा आहौ पिण्डदोऽथ नमेहैवं पितामहं ।
 कलौ माहेश्वरा लोका अच देवो(१) गदाधरः ॥ ३१ ॥
 पितामहो लिङ्गरूपौ तत्त्वमामि महेश्वरं ।
 गदाधरं बलं काममनिरुद्धं नरायणं(२) ॥ ३२ ॥
 ब्रह्मविष्णुशुसिंहाख्यं वराहादिं नमाम्यहं ।
 ततो गदाधरं दृष्टा कुलानां शतमुद्धरेत् ॥ ३३ ॥
 धर्मारण्यं द्वितीयेऽक्षिं भत्तङ्गस्याश्रमे वरे ।
 भत्तङ्गवाप्यां संस्काय आहवत् पिण्डदो(३) भवेत् ॥ ३४ ॥
 भत्तङ्गेशं सुसिद्धेशं(४) नला चेदसुदीरयेत् ।
 प्रमाणं देवताः सन्तु लोकपालाश साच्चिणः ॥ ३५ ॥
 मयागत्वं भत्तङ्गेऽस्मिन् पिण्डृणां निष्कृतिः कृता ।
 स्त्रानतर्पणश्चादिब्रह्मतीर्थोऽथ(५) कूपके ॥ ३६ ॥

१ अतो देव इति ४०, ५०, ६०, ७०,
 ८० च । ३ आहदः पिण्डद इति ४० ।
 २ नारायणस्मिति ४०, ५०, ६० च । ४ भत्तङ्गेश्वर सिद्धेशस्मिति ५० ।
 ५ ब्रह्मतीर्थेति ४० । ६ त्रिष्टुपेति ४० ।

तत्कूपयूपयोर्मध्ये आहं कुलशतोहृतौ ।
 महाबोधतरं नत्वा धर्मवान् सर्गलोकभाक् ॥ ३७ ॥
 दृतीये ब्रह्मसरसि^(१) स्नानं कुर्याद्यतत्रतः^(२) ।
 स्नानं ब्रह्मसरस्तीर्थे^(३) करोमि ब्रह्मभूतये ॥ ३८ ॥
 पिण्ड्यां ब्रह्मलोकाय ब्रह्मधिगणसेविते ।
 तर्पणं आहकृत् पिण्डं प्रदद्यात् प्रसेचनं^(४) ।
 कुर्याद्व वाजपेयार्थी ब्रह्मयूपप्रदक्षिणं ॥ ३९ ॥

एको मुनिः कुर्भकुशायहस्त
 आम्रस्य मूले सलिलन्ददाति ।
 आम्बाश सिक्षाः पितरस्य दृता
 एका क्रिया हर्षकरी प्रसिद्धा ॥ ४० ॥

ब्रह्माण्डं नमस्कृत्य कुलानां शतमुद्दरेत् ।
 फलगृतीर्थं चतुर्थऽङ्गि स्नात्वा देवादितर्पणं ॥ ४१ ॥
 कुला आहं सपिण्डां गयाशिरसि कारयेत् ।
 पच्छक्रोशं गयाक्षेचं क्रोशमिकं गयाशिरः ॥ ४२ ॥
 तत्र पिण्डप्रदानेन कुलानां शतमुद्दरेत् ।
 मुख्यपृष्ठे पदं त्रास्तं महादेवेन धीमता ॥ ४३ ॥
 मुख्यपृष्ठे शिरः साक्षाद् गयाशिर उदाहृतं ।

१ ब्रह्मसदसि इति ख०, च०, छ०,
 च० च ।

२ मयागलेत्यादिः, स्नानं कुर्याद्यतत्रत
 इत्यनः पाडम्ह० पुस्तके नार्ति ।

३ ब्रह्मसदस्तीर्थे इति ष० । ब्रह्मशिर-

सीर्थे इति ष० ।

४ तर्पणाहकृत् पिण्डप्रदशापि प्रस-
 चनमिति ख०, छ० च । तर्पणाह-
 कृत् पिण्डप्रदशाम् प्रसेचनमिति ग०,
 च०, छ०, ज० च ।

साच्चाद् गयाशिरस्त्र फलगुतोर्धाश्वर्म^(१) कृतं ॥ ४४ ॥
 अमृतं तत्र वहति पिण्डणान्दत्तमच्यं ।
 स्नात्वा दशाश्वमेधे तु दृष्टा देवं पितामहं ॥ ४५ ॥
 रुद्रपादं नरः स्फृष्टा नेह भूयोऽभिजायते ।
 शमौपत्रप्रमाणेन पिण्डं दत्ता गयाशिरे^(२) ॥ ४६ ॥
 नरकस्था दिवं यान्ति स्वर्गस्था मोक्षमाप्नुयुः ।
 पायसेनाथ पिण्डेन शक्तना चरुणा तथा ॥ ४७ ॥
 पिण्डदानं तण्डुलैषं गोधूमैस्तिलमिश्रितैः ।
 पिण्डं दत्ता रुद्रपदे कुलानां शतमुडरेत् ॥ ४८ ॥
 तथा विष्णुपदे आदपिण्डदो हृष्णमुक्तिकृत्^(३) ।
 पित्रादीनां शतकुलं स्वामानं^(४) तारयेन्नरः ॥ ४९ ॥
 तथा ब्रह्मपदे आद्वौ^(५) ब्रह्मलोकं नयेत्पिण्डन् ।
 दक्षिणाग्निपदे तद्वार्हपत्यपदे तथा ॥ ५० ॥
 पदे वाहवनीयस्य आद्वौ यज्ञफलं लभेत् ।
 आवसथस्य चन्द्रस्य^(६) सूर्यस्य च गणस्य च ॥ ५१ ॥
 अगस्त्यकार्त्तिकोयस्य आद्वौ तारयते कुलं ।
 आदित्यस्य रथं नत्वा^(७) कर्णादित्यं नमेन्नरः ॥ ५२ ॥

१ फलगुतोर्धाश्वर्मिति ग०, घ०, ज०,	५ ब्रह्मपदे आदमिति भ० ।
भ० च ।	६ वदणस्याथ चेन्द्रस्येति इ० ।
२ पिण्डं दत्ताद्याशिरे इति ज० ।	आवसथस्य चेन्द्रस्येति इ० । आव-
३ पिण्डदः कुलमुक्तिकृदिति ग०, ज० च ।	स्यस्य सेन्द्रस्येति ज० ।
पिण्डदो हृष्णमुक्तिकृदिति घ० ।	७ रथं दृष्टेति इ०, इ० च ।
४ स्वादमेति ज० ।	

कनकेशपदं नत्वा गयाकेदारकं नमेत् ।
 सर्वपापविनिर्मुक्तः पितृन् ब्रह्मपुरं नयेत् ॥ ५३ ॥
 विशालोऽपि गयाशीर्षे पिण्डदोऽभूत्वा पुत्रवान् ।
 विशालायां विशालोऽभूदाजपुत्रोऽब्रवीद् हिजान् ॥ ५४ ॥
 कथं पुत्रादयः स्युम्भे हिजा जचुर्विशालकं ।
 गयायां पिण्डदानेन तव सर्वं भविष्यति ॥ ५५ ॥
 विशालोऽपि गयाशीर्षे पिण्डपिण्डान्दौ ततः^(१) ।
 दृष्टाकाशे सितं रक्तं पुरुषांस्तांश्च पृष्ठवान् ॥ ५६ ॥
 के यून्ते षु चैवैकः सितः प्रोचे विशालकं ।
 अहं सितस्ते जनक इन्द्रलोकं गतः शुभात् ॥ ५७ ॥
 मम रक्तः पिता पुत्र कृष्णश्चैव पितामहः ।
 अब्रवीत् नरकं प्राप्ता त्वया मुक्तौक्तता वयं ॥ ५८ ॥
 पिण्डदानाद् ब्रह्मलोकं ब्रजाम इति ते गताः ।
 विशालः प्राप्तपुत्रादौ राज्यं कृत्वा हरिं ययौ ॥ ५९ ॥
 प्रेतराजः स्वमुक्त्यै च वणिजस्त्रेदमब्रवीत् ।
 प्रेतैः सर्वैः सहार्तः सन् सुकृतं भुज्यते फलं ॥ ६० ॥
 अवण्डादशीयोगे कुशः सात्रश्च सोदकः^(१) ।
 हक्तः पुरा स मध्याङ्के जीवनायोपतिष्ठते ॥ ६१ ॥
 धनं गृहीत्वा मे गच्छ गयायां पिण्डदी भव ।
 वणिग्धनं गृहीत्वा तु गयायां पिण्डदीऽभवत् ॥ ६२ ॥

१ ददौ गत इति ४०, ५०, ६०, ७०, २ सार्थक सोदक इति ४० ।

४०, ५० च ।

प्रेतराजः सह प्रेतैर्भुक्तो नौतो हरेः पुरं ।
 गयाशौर्ये पिण्डदानादामानं स्वपितृस्तथा(१) ॥ ६३ ॥
 पितृवंशे मृता ये च माणवंशे तथैव च ।
 गुरुश्वशुरबन्धुनां ये चान्ये बान्धवा मृताः ॥ ६४ ॥
 ये मे कुले लुप्तपिण्डाः पुत्रदारविवर्जिताः(२) ।
 क्रियालोपगता ये च जात्यन्धाः पङ्गवस्तथा ॥ ६५ ॥
 विरूपा आमगर्भा ये ज्ञाताज्ञाताः कुले मम ।
 तेषां पिण्डो मया इत्तो छान्धव्यमुपतिष्ठतां ॥ ६६ ॥
 ये केचित् प्रेतरूपेण तिष्ठति पितरो मम ।
 ते सर्वे दृष्टिमायान्तु पिण्डदानेन(३) सर्वदा ॥ ६७ ॥
 पिण्डो देयसु सर्वेभ्यः सर्वे कुलतारकैः ।
 आमनस्तु तथा देयो छान्धयं लोकमिच्छता ॥ ६८ ॥
 पञ्चमेऽङ्गि गदालोले खायामन्वेण बुद्धिमान् ।
 गदाप्रक्षालने तौर्ये गदालोलेऽतिपावने ॥ ६९ ॥
 स्नानं करोमि संसारगदशान्वये जनाईन ।
 नमोऽन्धयवटायैव अन्धयस्तर्गदायिने ॥ ७० ॥
 पित्रादीनामन्धयाय सर्वपापन्धयाय च ।
 आहं वटतले(४) कुर्याद् ब्राह्मणानाच्च भोजनं ॥ ७१ ॥
 एकस्मिन् भोजिते विप्रे कोटिर्भवति भोजिता ।
 किम्पुनर्बहुभिर्भुक्तैः पितृणां इत्तमन्धयं ॥ ७२ ॥

१ प्रेतराजेत्यादिः, स्वपितृस्तथेत्यनः । २ पिण्डेनानेवेति इ० ।
 पाठो भ० पुस्तके नालि । ४ वडतटे इति अ० ।
 २ श्वभकर्मविवर्जिता इति भ० ।

[११६ अध्यायः ।

अग्निपुराणे

गयायामवदाता यः पितरस्तेन पुच्छिणः ।
षट् वटेष्वरं नत्वा पूजयेत् प्रपितामहं ॥ ७३ ॥

अच्युतांश्चभते लोकान् कुलानां शतमुद्धरेत् ।

क्रमतोऽक्रमतो वापि गद्यायाना महाफला ॥ ७४ ॥

इत्यान्वेषे महापुराणे गयामाहात्मे गयायादा नाम पञ्च-
दशाधिकशततमोऽध्यायः ।

अथ षोडशाधिकशततमोऽध्यायः ।

ग्रन्थालयाविधि: ।

अभिरुद्वाच । गायत्रैश्व महानद्या स्नातः^(१) सम्प्यां समाचरेत् ।

गायत्री अग्नः प्रातः आष्ट पिण्डमधाक्षयं ॥ १ ॥

मध्याङ्के चोद्यति^(१) खाल्वा गौतवाद्यैर्घ्यपात्र च ।

सावित्रीपुरतः सन्ध्या पिण्डहानम् तत्पदे ॥ ३ ॥

अगस्त्यसु पदे कृष्णाद्योनिहारं प्रविश्य च ।

निर्गतो न पुनर्योनि॑ं प्रविशेत्वा चते भवात्^(४) ॥ ३ ॥

१ मात्र इति क० ।

१ अस्ते भवादिति ८०, भ० ४।

२ सधारे चरखीनि म० ।

बलिं काकशिलायाच्च कुमारज्ज नमेत्ततः^(१) ।
 सर्वद्वार्थां सोमकुण्डे वायुतीर्थेऽथ पिण्डदः ॥ ४ ॥
 भवेदाकाशगङ्गायां कपिलायाच्च पिण्डदः ।
 कपिलेशं शिवं नला रुक्मिकुण्डे च पिण्डदः ॥ ५ ॥
 कोटीतीर्थे च कोटीशं नलामोघपदे नरः^(२) ।
 गदालोले वानरके गोप्रचारे च पिण्डदः^(३) ॥ ६ ॥
 नला गावं वै तरणामेकविंश्कुलोद्धृतिः ।
 आहुपिण्डप्रदाता^(४) स्यात् क्रौञ्चपादे च पिण्डदः^(५) ॥ ७ ॥
 दृतीयायां विशालायां निश्चिरायाच्च पिण्डदः ।
 ऋणमोक्षे पापमोक्षे भस्मकुण्डेऽथ भस्मना ॥ ८ ॥
 स्नानक्षत्रं सुच्छते पापात्रमेहैवं जनाईनम् ।
 एष पिण्डो मया इत्स्तव इस्ते जनाईन ॥ ९ ॥
 परलोकगते मह्यमत्य्यमुपतिष्ठतां । .
 गयायां पिण्डरूपेण स्वयमेव जनाईनः ॥ १० ॥
 तं दृष्टा पुण्डरीकाक्षं सुच्छते वै ऋणत्रयात् ।
 मार्कण्डेयेश्वरं नला नमेहैश्वरं नरः^(६) ॥ ११ ॥
 मूलक्षेत्रे भृहेश्वस्य धारायां पिण्डदो भवेत् ।

१ नमेहर इति ख०, ग०, घ०, ड०,
इ० च ।

— २ भस्मपदेऽङ्गद इति ख०, घ० च ।

३ कपिलेशमित्यादिः, गोप्रचारे च पिण्डद
इत्यमः पाठे ग० पुष्के नाक्षि ।

४ आहुपिण्डप्रदातेति ख० ।

५ भवेदाकाशगङ्गायामित्यादिः,
क्रौञ्चपादे च पिण्डद इत्यम

पाठः ख० पुष्के नाक्षि ।

६ नमेहैश्वरं नर इति घ० ।

(३) गृहप्रकूटे गृहप्रकृटे धीतपादे च पिण्डदः ॥ १२ ॥
 पुष्करिस्थां कर्दमाले रामतीर्थे च पिण्डदः ।
 प्रभासेश्वरमेत् प्रेतशिलायां पिण्डदो भवेत् ॥ १३ ॥
 दिव्यान्तरीक्षभूमिष्ठाः पितरी बान्धवादयः ।
 प्रेतादिरूपा सुकाः^(१) स्तुः पिण्डैर्हन्तेर्भयाच्छिर्लाः ॥ १४ ॥
 स्थानत्रये प्रेतशिला गयाशिरसि पावनी ।
 प्रभासे प्रेतकुण्डे च पिण्डदस्तास्येत् कुलम् ॥ १५ ॥
 वसिष्ठेश्वरमस्तुत्य तदग्ने पिण्डदो भवेत् ।
 गयानाभौ सुषुम्णायां महाकोष्टगच्छ पिण्डदः ॥ १६ ॥
 गदाधरागती सुखपृष्ठे देव्यास सन्निधौ ।
 सुखपृष्ठं नमेदादौ क्षेत्रपालादिसंयुतम् ॥ १७ ॥
 पूजयित्वा भयं न स्थाहिष्ठरोमादिनाशनम् ।
 ब्रह्माणच्च नमस्तुत्य ब्रह्मलीकं नयेत् कुलम् ॥ १८ ॥
 सुभद्रां बलभद्रच्च प्रपूज्य एकमोक्तमम् ।
 सर्वकामसमायुक्तः कुलसुखृत्य नाकभाक^(२) ॥ १९ ॥
 हृषीकेशं नमस्तुत्य तदग्ने पिण्डदो भवेत् ।
 माधवं पूजयित्वा च देवो वैमानिको^(३) भवेत् ॥ २० ॥
 महालक्ष्मीं प्रार्थ्य गौरीं मर्जलाच्च सरस्वतीम् ।
 पितृनुहृत्य स्वर्गस्त्री भुक्तभोगोऽन्न शास्त्रधौः ॥ २१ ॥

१ सर्वकामसमायुक्तः कुलसुखृत्य लोक-
मानिति पाठो भ० पुष्करेश्विकोर्जक्ति । २ कुलसुखृत्य लोकमानिति ग०, अ०च ॥
 वशिष्ठेश्वरित्यादिः, कुलसुखृत्य नाकभा-
 गित्यक्तः पाठो भ० पुष्करेश्विकोर्जक्ति ।
 ३ देवैव मानिक इति श० ।

स्वादशादित्यमभ्यर्थं वक्षि रेवन्मिन्द्रकम् ।
 रोगादिसुक्तः स्वगौ^१ स्याच्छ्रीकपहिंविनायकम् ॥ २२ ॥
 प्रपूज्य वार्त्तिकेयस्त्र निर्विज्ञः सिद्धिमाप्नुयात् ।
 सोमनाथस्त्र कालेश्वद्वारं प्रपितामहम् ॥ २३ ॥
 सिद्धेष्वरस्त्र रुद्रेशं रामेशं ब्रह्मकेष्वरम् ।
 अष्टलिङ्गानि गुह्यानि पूजयित्वा तु^(१) सर्वभाक् ॥ २४ ॥
 नारायणं वराहस्त्र नारसिंहं नमेष्विष्ये ।
 ब्रह्मविष्णुमहेशास्त्रं चिपुरज्ञमशेषदम् ॥ २५ ॥
 सौतां रामस्त्र गरुडं वामनं सम्पूज्य च ।
 सर्वकामानवाप्नोति ब्रह्मलोकं नयेत् पिण्डन् ॥ २६ ॥
 देवैः सार्वं सम्पूज्य देवमादिगदाधरम् ।
 ऋणचयविनिर्मुक्तस्तारयेत् सकलं कुलम् ॥ २७ ॥
 देवरूपा शिला पुस्ता तस्मादेवमयी शिला ।
 गयायां नहि तत् स्थानं यत्र तोर्धं न विद्यते ॥ २८ ॥
 यत्तान्ना पातयेत् पिण्डं तत्रयेष्वाह्य शाखतम् ।
 फलभौशं फलगुच्छण्डीं च प्रणम्याङ्गारकेष्वरम् ॥ २९ ॥
 मतङ्गस्य पदे आद्वौ भरताश्रमके भवेत् ।
 हंसतौर्धं कोटितौर्धं यत्र पाण्डुशिलावदः ॥ ३० ॥
 तत्र स्वादनिधारायां मधुस्त्रवसि पिण्डदः ।
 रुद्रेशं किलिकिलेशं नमेहृष्टिविनायकम्^(२) ॥ ३१ ॥
 पिण्डदो धेनुकारस्ये पदे धेनोर्मेशं गाम् ।

१ पूजयित्वाचेति क०, घ०, ढ०,
 च० च ।

२ नमेहृष्टिविनायकमिति ख०, ग०,
 ढ० च । नमेहृष्टिविनायकमिति च० ।

सर्वान् पितृस्तारयेत् सरस्तत्याच्च पिष्ठः ॥ ३२ ॥
 सम्भामुपास्य सायाङ्के नमेहेवौं सरस्तौम् ।
 त्रिसन्धाक्षाहेहिप्रो वेदवेदाङ्गपारगः ॥ ३३ ॥
 गयां प्रदक्षिणौक्षत्य गथाविप्रान् प्रपूज्य च ।
 अवदानादिकं सर्वं क्षतत्त्वाच्य भवेत् ॥ ३४ ॥
 सुत्वा सम्मार्थयेदेवमादिदेवं गदाधरम् ।
 गदाधरं गथावासं पित्रादीनां गतिप्रदम् ॥ ३५ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षार्थं योगदं प्रणमाम्यहम् ।
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितम् ॥ ३६ ॥
 नित्यशुद्धं बृहियुक्तं^(१) सत्यं ब्रह्म नमाम्यहम् ॥
 आनन्दमहयं देवं देवदानववन्दितम् ॥ ३७ ॥
 देवदेवौहन्दयुक्तं सर्वदा प्रणमाम्यहम् ।
 कलिकल्पाघकालार्त्तिदमनं^(२) वनमालिनम् ॥ ३८ ॥
 पालिताखिलसोकेशं^(३) कुलोदरणमानसम् ।
 अक्षाव्यक्तविभक्ताक्षाविभक्ताक्षानमाभनि ॥ ३९ ॥
 स्थितं स्थिरतरं^(४) सारं वन्दे घोराघमह्नम्^(५) ।
 आगतोऽस्मि गयां देव पितृकार्ये गदाधरः ॥ ४० ॥
 त्वं मे साक्षी भवादेह अदृशोऽहमृणचयात् ।

१ नित्यशुद्धबुद्धियुक्तमिति ८०, ८० च ।

२ कालार्त्तिनामनमिति ८० । कालार्त्तिं
इहममिति ८०, ८०, ८०, ८० च ।

३ पालिताखिलदेवेशमिति ८० ।

४ स्थिततरमिति ८०, ८०, ८० च ।

५ वन्दे इमरिमर्दनमिति ८० । वन्दे
संसारमर्दनमिति ८० ।

साक्षिणः सन्तु मे देवा ब्रह्मेशानाद्यस्तथा ॥ ४१ ॥

मया गयां समासाद्य पिटृणां निष्कृतिः क्षता ।

गयामाहाक्षरपठनाच्छाज्ञादो ब्रह्मलोकभाक् ॥ ४२ ॥

पिटृणामक्षयं आङ्गमक्षयं ब्रह्मलोकदम् ।

इत्याग्नेये महापुराणे गयामाहाक्षरे गयायावा नाम घोड़-
शाखिकशततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तदशाधिकशततमोऽध्यायः ।

आङ्गकल्पः ।

अग्निरुचाच । काल्यायनो मुनीनाह यथा आङ्गं तथा वदे ।

गयादौ आङ्गं कुर्वीत सङ्क्रान्त्यादौ विशेषतः ॥ १ ॥

काले वापरपञ्चे च चतुर्थी ऊर्ध्वमेव वा ।

सम्वाद्य च पद्मर्त्त्वे च^(१) पूर्वेद्युष्म निमन्त्रयेत् ॥ २ ॥

यतौन् गृहस्यसाधून् वा ज्ञातकाच्छ्रौचियान् विजान् ।

अनवद्यान् कर्मनिष्ठान् शिष्टानाचारसंयुतान्^(२) ॥ ३ ॥

१ सम्पाद्य परमर्त्त्वे चेति ४० ।

२ आचारसंखृतानिति ५०, ५० च ।

वर्जयेच्छित्रिकुष्ठगदीन् गृह्णौयाविमन्तितान् ।
 ऋताष्ट्रचौंसथा दान्तान् प्राङ्मुखान् देवकर्मणि ॥४॥
 उपवेशयेत्तीन् पित्रादीनेकमुभयत्र वा ।
 एवं मातामहादेव शाकैरपि च कारयेत् ॥ ५ ॥
 तदक्षिण ब्रह्मचारी स्थादकोपोऽत्वरितो मृदुः(१) ।
 सत्योऽप्रमत्तोऽनधन्यो अस्ताध्यायश्च(२) वाग्यतः ॥ ६ ॥
 सर्वांश्च पठ्निमूर्द्धन्यान् पृच्छेत् प्रश्ने तथासने ।
 दर्भानास्तीर्थं हिगुणान् पित्रे देवादिकन्त्रेत् ॥ ७ ॥
 विश्वान्देवानावाहयिष्ये पृच्छेदावाहयेति च ।
 विश्वेदेवास आवाह्य विकौर्याथ यवान् जपेत् ॥ ८ ॥
 विश्वे देवाः शृणुतेमं पितॄनावाहयिष्ये च ।
 पृच्छेदावाहयेत्युक्ते उशन्तस्वा समाहयेत् ॥ ९ ॥
 तिलान् विकौर्याथ जपेदायान्वित्यादि पित्रके ।
 सपविक्रे निषिद्धेता शब्दो देवीरभि लृचा ॥ १० ॥
 यवोऽसौति यवान् इत्वा पित्रे सर्वत्र वै तिलान् ।
 तिलोऽसि सोमदेवत्यो गोसवो देवनिर्मितः ।
 प्रदमङ्गिः पृक्तः स्वधया पितॄन् लोकान् प्रीणाहि नः
 स्वधा । इति ।
 औष्ठ तेति ददेत्पृष्ठं पावे हैमेऽथ राजते ॥ ११ ॥
 औहुम्बरे वा स्वक्षे वा पर्णपावे प्रदक्षिणम् ।
 देवानामपसर्वं तु पितॄणां सव्यमाचरेत् ॥ १२ ॥

(१) अवरितोऽत्युलुरिति उ०

स०, घ० च ।

(२) सत्ये प्रपञ्चोऽग्नधन्यो अस्ताध्याययेति

एकैकस्य एकैकेन सपविचकरेषु च ।
 या दिव्या आपः पयसा सम्भूवर्या अन्तरिक्षा उतपादिं-
 वीर्याः ।
 हिरण्यवर्णा यज्ञियास्ता न आपः शिवाः संशोभाः सुहवा-
 भवन्तु ॥

विश्वे देवा एष वोद्दर्शः स्वाहा च पितरेष ते ॥ १३ ॥
 स्वधैवं पितामहादेः संस्त्वात् प्रथमे चरेत्^(१) ।
 पितृभ्यः स्थानमसौति न्युञ्जं पात्रं करोत्यधः ॥ १४ ॥
 अत्र गन्धपुष्पधूपदीपाच्छादनदानकं ।
 षट्तात्तमन्नमुदृत्य पृच्छत्यग्नो करिष्ये च ॥ १५ ॥
 कुरुष्वेत्यभ्यनुज्ञातो जुहुयात्साम्निकोऽनले ।
 अमन्निकः पितृहस्ते^(२) सपवित्रे तु मन्त्रतः ॥ १६ ॥
 अग्नये कव्यवाहनाय स्वाहेति^(३) प्रथमाहुतिः ।
 सोमाय पितृमतेऽथ यमायाङ्गिरसे परे ॥ १७ ॥
 हुतघेषं चाच्चपात्रे इत्वा पात्रं समालभेत् ।
 पृथिवी ते पात्रन्द्योः पिधानं ब्राह्मणस्य मुखे अष्टते अष्टतं
 जुहूमि स्वाहेति ।
 जग्नेदं विष्णुरित्यन्ने हिजाङ्गुष्ठनिवेशयेत् ॥ १८ ॥
 अपहतेति च तिसान् विकोर्याचं प्रदाययेत् ।
 ज्ञापद्धमिति चीक्षाय गायत्रादि ततो जपेत् ॥ १९ ॥

१ एकैकस्तेत्यादिः, प्रथमे चरेदित्याः । २ अनग्निको जग्ने दैवेति उ० ।
 याढो भ० पुस्तके नामि । ३ सपेति उ० ।

देवताभ्यः पिण्डभ्यस्त्र महायोगिभ्य एव च ।
 नमः स्वधायै स्वाहायै नित्यमेव नमो नमः(१) ॥ २० ॥
 द्वसान् ज्ञात्वाऽन्विकिरेदपो दद्यात् सज्जत् सज्जत् ।
 गायत्रीं पूर्ववज्ञास्त्रा मधु मध्विति वै जपेत् ॥ २१ ॥
 त्रृष्णाः स्य इति सम्पूर्छेत्सृष्णाः स्य इति वै वदेत् ।
 शेषमन्त्रमनुज्ञाप्य सर्वमन्त्रमयैकतः ॥ २२ ॥
 उद्भूत्योच्छिष्टपाद्ये तु कृत्वा चैवावनेजनं ।
 दद्यात्कुशेषु चौन् पिण्डानाचान्तेषु परे जगुः ॥ २३ ॥
 आचान्तेषु दृक्पूर्वकं पुष्पाल्याच्चतानि प्रदापयेत् ।
 अक्षय्योदकमेवाथ आशिषः प्रार्थयेवरः(२) ॥ २४ ॥
 अघोराः पितरः सन्तु गोव्रद्धो वर्षतां सदा ।
 हातारो नोऽभिवर्द्धतां वेदाः सन्ततिरेव च ॥ २५ ॥
 अहा च नो मात्यगमहङ्कुदेयं च नोऽस्तिति ।
 अक्षय्य नो वहु भवेदतिर्थीश्च लभेमहि ॥ २६ ॥
 याचितारस्त्र नः सन्तु मा च याचिस्त्र कस्त्रन ।
 स्वधावाचनीयान् कुशानास्तीर्थं सपविचकान्(३) ॥ २७ ॥
 स्वधां वाचयिष्ये पृष्ठेदगुज्ञातस्त्र वाच्यतां ।
 पितृभ्यः पितामहेभ्यः प्रपितामहमुख्यके ॥ २८ ॥
 स्वधोच्यतामस्तु स्वधा उच्यमानस्त्रथैव च ।
 अपो निषिद्धेदुक्तानं पाचं कृत्वाथ दक्षिणां ॥ २९ ॥

१ स्वाहायै नित्यमेव भवन्ति इति २ अघोराः पितर इत्यादिः, आकीर्य
स्त्र०, इ० च । सपविचकानित्यतः पाठः च०, इ०,

३ प्रार्थयेत इति च०, इ०, इ० च । पुष्पकह्वे नामि ।

यथाभक्ति प्रदद्याच्च हैवे पैत्रेऽथ वाचयेत् ।
 विश्वे देवाः प्रौयन्ताच्च वाजे वाजे विसर्जयेत् ॥ ३० ॥
 आमावाजस्येत्यनुवच्य क्षत्वा विप्रान् प्रदक्षिणं ।
 गृहे विश्वेदमावास्यां मासि मासि चरेत्तथा ॥ ३१ ॥
 एकोद्दिष्टं प्रवच्छामि आङ्गं पूर्ववदाचरेत् ।
 एकं पवित्रमिकार्द्धं एकं पिण्डम्पूर्दापयेत् ॥ ३२ ॥
 नावाहनामौकरणं विश्वे देवा न चाव हि ।
 तृसिप्रश्ने स्वदितमिति वदेक्षुस्वदितं हिजः ॥ ३३ ॥
 उपतिष्ठतामित्यच्ये विसर्गं चाभिरम्यतां ।
 अभिरताः स्म इत्यपरे शेषं पूर्ववदाचरेत् ॥ ३४ ॥
 सपिण्ठीकरणं वस्थे अब्दान्ते मध्यतोऽपि वा ।
 पिण्ठृणां लौणि पात्राणि एकम्ब्रेतस्य पात्रकं ॥ ३५ ॥
 सपवित्राणि चत्वारि तिलपुष्पयुतानि च ।
 गन्धोदकेन युक्तानि^(१) पूरयित्वाभिषिञ्चति ॥ ३६ ॥
 प्रेतपात्रं पितृपात्रे ये समना इति इयात् ।
 पूर्ववत् पिण्डदानादि प्रेतानां पितृता भवेत् ॥ ३७ ॥
 अथाभ्युदयिकं शाहवस्थे सर्वं तु पूर्ववत् ।
 जपेत् पितृमन्त्रवर्ज्जं पूर्वाह्वे तत् प्रदक्षिणं ॥ ३८ ॥
 उपचारा ऋजुकुशास्त्रिलार्थेश यवैरिह^(२) ।
 तृसिप्रश्नस्तु सम्बन्धं सुसम्बन्धं वदेहिजः ॥ ३९ ॥

१ गन्धोदकेन सिङ्गानि इति अ० ।

इत्यनः पाठो अ० युल्लके जाक्ति ।

२ अथाभ्युदयिकमिलादिः, यवैरिह

दध्यक्षतवदरायाः^(१) पिण्डा नान्दीमुखान् पिण्डून् ।
 आवाहयिष्ये पृच्छेऽपि प्रीयन्तामिति चाच्ये ॥ ४० ॥
 नान्दीमुखास्य पितरो वाचयिष्येऽथ पृच्छति ।
 नान्दीमुखान् पितृगणान् प्रीयन्तामित्यथो वदेत् ॥ ४१ ॥
 नान्दीमुखास्य पितरस्त्विता प्रपितामहः ।
 मातामहः प्रमातामहो हृष्टप्रमातृकामहः ॥ ४२ ॥
 स्वधाकारव युज्ञौत युग्मान् विप्रांश्च भोजयेत् ।
 तृप्तिं वक्ष्ये पिण्डूणां च ग्राम्यैरोषधिभिस्तथा ॥ ४३ ॥
 मासन्तृप्तिस्तथारख्यैः^(२) कन्दमूलफलादिभिः ।
 मल्लैर्घ्यासहयं मार्गेन्नयं वै शाकुनेन च ॥ ४४ ॥
 चतुरो रौरवेणाथैः^(३) पञ्च षट् छागलेन तु^(४) ।
 कूर्मेण सप्त चाष्टी च वाराहेण नवैव तु ॥ ४५ ॥
 मेषमांसेन दश च माहिषैः पार्षतैः शिवैः ।
 संवत्सरन्तु गव्येन पयसा पाशेन वा ॥ ४६ ॥
 वार्द्धनिसस्य मासिन द्विर्हादशवार्षिकी ।
 खड्गमांसं कालशाकं लोहितच्छागलो^(५) मधु ॥ ४७ ॥
 महाश्वलकास्य वर्षासु मघाश्वाद्वाच्याच्ययै^(६) ।
 मन्वाध्यायमित्यहोत्रौ च शाखाध्यायौ षड्डण्डवित् ॥ ४८ ॥
 द्विष्ठपर्यंज्येष्टसामज्जानी स्युः पङ्क्तिपावनाः ॥ ४९ ॥

१ दध्यक्षतवदर्थाद्या इति ग०, छ० च ।

५ लोहितच्छागक इति ग०, छ०,

२ तथा वर्णैरिति ख०, ढ० च ।

३० च ।

३ वत्यरं रौरवेणाथेति च० ।

६ मघाश्वाद्विर्हादशवार्षिति भ० ।

४ पञ्चकं छागलेन तु इति छ० ।

७ अष्टदण्डोऽप्येति भ० ।

काम्यानां कल्यमाल्यास्ये^(१) प्रतिष्ठसु धनं बहु ।
 स्त्रियः परा हितीयायाच्छतुर्थां धर्मकामदः ॥ ५० ॥
 पञ्चम्यां पुचकामसु षष्ठ्याच्च त्रैष्ट्रभागपि^(२) ।
 त्रिष्ट्रिभागौ च सप्तम्यामष्टम्यामर्थलाभकः ॥ ५१ ॥
 नवम्याच्च एकशक्ता^(३) दशम्याङ्गोगणो भवेत् ।
 एकादशां परौवारो हादश्यान्धनधान्यकां ॥ ५२ ॥
 ज्ञातित्रैष्ट्रं वयोदश्यां चतुर्दश्याच्च शस्त्रतः^(४) ।
 सृतानां आद्यं सर्वासममावास्यां समीरितं^(५) ॥ ५३ ॥
 सप्तम्याधा दशारथे^(६) सृग्नाः कालज्ञरे गिरौ ।
 चक्रवाक्काः शरद्वैष्णे हंसाः सरसि मानसे ॥ ५४ ॥
 तेऽपि जाताः^(७) कुरुचेत्वे ब्राह्मणा वेदपारगाः ।
 प्रस्त्रिता दूरमधानं यूयन्तेभ्योऽवसीदत ॥ ५५ ॥
 आदादौ पठिते आद्यं पूर्णं स्याद्वृत्तिकदं ।
 आद्यं कुर्याच्च पुचादिः^(८) पितुर्जीवति तत्पितुः ॥ ५६ ॥
 तत्पितुस्तत्पितुः कुर्याज्जीवति प्रपितामहे ।
 पितुः पितामहस्याध्य परस्य प्रपितामहात्^(९) ॥ ५७ ॥

१ कालमाल्यास्ये इति च०, भा० च ।

२ अे उपाध्यपि इति च०, ग०, च०,
च० च । ष्वेष्टभावपि इति च० ।

३ नवम्यां वै शक्षपतिरिति च० ।

४ चतुर्दश्याच्च श्रावत इति च०,
च० च ।

५ सृतानां आद्यं सर्वास्तिरमावा-

स्या समीरिता इति क० ।

६ दशार्थेषु इति च०, ग०, च०, च०
च ।

७ तेऽभिजाता इति च०, च० च ।

८ कुर्यात् चुपुचोऽपि इति च० ।

९ तत्पितुर्जीवत्यादिः, प्रपितामहादित्यका-
पाठो भा० पुस्तके नामि ।

एवं माचादिकस्यापि तथा मातामहादिके ।
 आहुकल्यं पठेयस्तु स लभेत् आहुक्तफलं^(१) ॥ ५८ ॥
 तीर्थे युगादी मन्वादी आहुं दत्तमथाद्यं ।
 अश्वसुच्छुक्लनवमौ हादशौ कार्त्तिके तथा ॥ ५९ ॥
 टृतौया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ।
 फाल्गुनस्याप्यमावास्या पौषस्यैकादशौ तथा ॥ ६० ॥
 आषाढस्यापि दशमौ माघमासस्य सप्तमौ ।
 आवणे चाष्टमौ कृष्णा तथाषाठे च पूर्णिमा ॥ ६१ ॥
 कार्त्तिकी फाल्गुनौ तद्वज्ज्यैषे पञ्चदशौ सिता ।
 स्वायम्भूवाद्या मनवस्तेषामाद्याः किलाच्याः ॥ ६२ ॥
 गया प्रयागो गङ्गा च कुरुक्षेचं च नर्मदा ।
 श्रीपर्वतः प्रभासश शालयामो वराणसी^(२) ॥ ६३ ॥
 गोदावरी तेषु आहुं श्रीपुरुषोत्तमादिषु ।
 इत्यानेये महापुराणे आहुकल्ये नाम सप्तदशाधिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथाष्टादशाधिकशततमोऽध्यायः ।

भारतवर्षं ।

अनिरुद्धाच । उत्तरं यत् समुद्रस्य हिमाद्रेष्वैव दक्षिणं ।
 वर्षं तद् भारतं नाम नवसाहस्रविस्तृतं ॥ १ ॥
 कर्णभूमिरियं स्वर्गमपवर्गं च गच्छतां ।

१ यस्तु लभेच्छ्राहुक्तं फलमिति ४०, ५०, २ वाराणसी इति ४०, ५०, ६०,
 ७० च । ८० च ।

महेन्द्रो मलयः सह्यः शुक्रिमान् हेमपर्वतः^(१) ॥ २ ॥
 विन्ध्य च पारिपाच्च सप्तांश्च कुलपर्वताः ।
 इन्द्रदीपः कस्त्रेषु ताम्बवर्णो गभस्त्रिमान् ॥ ३ ॥
 नागदीपस्तथा सौम्यो गाम्भर्वस्तथ वारुणः ।
 अयं तु नवमस्तेषां दीपः सागरसंवृतः ॥ ४ ॥
 योजनानां सहस्राणि दीपेयं दक्षिणोत्तरात् ।
 नव भेदा भारतस्य^(२) मध्यभेदेऽथ पूर्वतः ॥ ५ ॥
 किराता यवनाश्चापि ब्राह्मणाद्याच्च मध्यतः ।
 वेदस्मृतिमुखा नद्यः पारिपाच्चिवास्तथा ॥ ६ ॥
 विन्ध्याच्च नर्मदाद्याः स्युः सह्यात्तापौ पयोणिका ।
 गोदावरीभौमरथीक्षणविशादिकास्तथा ॥ ७ ॥
 मलयात् कृतमालाद्यास्त्रिसामाद्या महेन्द्रजाः ।
 कुमाराद्याः शुक्रिमतो^(३) हिमाद्रेष्वन्द्रभागका ॥ ८ ॥
 पश्चिमे कुरुपाञ्चालमध्यदेशाद्यःस्थिताः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे भारतवर्षं नामाषाढशाखिक-
 शततमोऽध्यायः ।

अथैकोनविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—१०८—

महादीपादि ।

अग्निरुचाच । लक्ष्योजनविस्तारं जम्बूद्वीपं समाप्ततम् ।

१ शुक्रिमान् वर्षपर्वत इति च०, छ० च । २ नव भेदा भवन्त्यस्त्रेति भ० ।

शुक्रिमत वर्षपर्वत इति ज० । ३ शुक्रिमत इति च०, ग०, ष०, भ० च ।

लक्ष्योजनमानेन सौरोदेन समन्ततः ॥ १ ॥
 संवैष्ण चारसुदधिं प्रच्छद्वौपस्थाया स्थितः (१) ।
 सप्त मेधातिथिः पुत्राः प्रच्छद्वौपेष्वरास्थाय ॥ २ ॥
 स्याच्छान्तभयः शिशिरः सुखोदय इतः परः ।
 आनन्दश्च ग्रिवः क्षेमो भृवस्त्रामवर्षकः ॥ ३ ॥
 मर्यादाशैलो गोमेधश्वन्दो नारददुन्दभी ।
 सोमकः सूमनाः शैलो वैभ्राजास्तज्जनाः शुभाः ॥ ४ ॥
 नद्यः प्रधानाः सप्तात्र प्रच्छाच्छाकान्तिकेषु च ।
 जौवनं पञ्चसाहस्रं धर्मो वर्णात्मात्मकः (२) ॥ ५ ॥
 आर्थ्यकाः कुरुत्वैव विविंशा भाविनश्च ते ।
 विप्राद्यासैष सोमोऽर्थो द्विलक्ष्माब्धिलक्षकः ॥ ६ ॥
 मानेनेष्वरसोदेन हृतो द्विगुणशाल्मलः ।
 वपुष्टतः सप्त पुत्राः शाल्मलेशास्तथाभवन् ॥ ७ ॥
 खेतोऽथ हरितश्चैव जौमूतो लोहितः क्रमात् ।
 वैद्युतो मानसश्चैव सुप्रभो नाम वर्षकः ॥ ८ ॥
 द्विगुणो द्विगुणेनैव सुरोदेन समावृतः ।
 कुमुदवानलश्चैव (३) लक्ष्मीयस्तु वलाहकः ॥ ९ ॥
 द्वोणः कंकोऽथ (४) महिषः ककुञ्जान् सप्त निष्ठगाः ।
 कपिलाशारुणाः पौत्राः छणाः स्युर्ब्राह्मणादयः ॥ १० ॥
 वायुरूपं यजन्ति स्म सुरोदेनायमावृतः (५) ।

१ दीपकथा अृत इति च ।

२ वर्षात्माद्वाज इति च०, च०, च० च । ४ कर्कोऽथेति च० ।

३ कुमुदश्चैवत्त्वेति च०, ग०, च०, ५ सुरोदेन समावृत इति च० ।

ज्योतिष्ठतः कुशेशाः स्वुक्षिङ्गी धेतुमान् सुतः ॥१॥
 हैरथो लंवनो धैर्यः कपिलस्त्र प्रभाकरः ।
 विप्राद्या दधिसुख्यास्तु ब्रह्मरूपं यज्ञान्ति ते ॥२॥
 विहृमो(१) हेमशैलस्त्र द्युतिमान् पुष्पवांस्तथा ।
 कुशेशयो हरिः शैलो वर्षार्थं मन्दराचलः ॥३॥
 वेष्टितोऽयं दृतोदेन क्रौञ्चहौपेन सोऽप्यथ ।
 क्रौञ्चेश्वराः द्युतिमतः पुच्छास्त्रामवर्षकाः ॥४॥
 कुशलो मनोगुणशोषणः प्रधानोऽवान्धकारकः ।
 मुनिश्च दुर्द्भिः सप्त सप्त शैलाश निन्नगाः(२) ॥५॥
 क्रौञ्चस्त्र वामनशैव दृतीयशान्धकारकः(३) ।
 देवाहृत् पुण्डरीकस्त्र दुर्द्भिर्द्विर्गुणो मिथः ॥६॥
 हौपा हौपेषु ये शैला यथा हौपानि ते तथा ।
 पुष्कराः पुष्कला धन्यास्त्रीर्थी(४) विप्राद्यो हरिम् ॥७॥
 यज्ञन्ति क्रौञ्चहौपेन हव्याच्छकेश्वराः सुताः ॥८॥
 संहृतः शाकहौपेन हव्याच्छकेश्वराः सुताः ॥९॥
 जखदस्त्र कुमारस्त्र सुकुमारो मणीवकः ।
 कुशोत्तरथो मोदाकी द्वमस्त्रामवर्षकाः ॥१०॥
 उदयाख्यो जलधरो रैवतः श्वामकोट्रकौ ।
 आस्त्रिकेयस्तथा रस्यः किशरी सप्त निन्नगाः ॥११॥

- १ दक्षाम इति क० । विक्रम इति पाठो अ० पुष्कके नालि ।
 अ०, अ० च । २ दृतीयसहकारक इति अ०, अ० च ।
 ४ पुष्कलावत्तां तीर्था इति अ० ।
 २ दुर्द्भ इत्यर्दिः, विक्रम इत्यन्तः च ।

मगा मवधमानस्या^(१) मन्दगात्र दिजातयः^(२) ।
 यजन्ति सूर्यरूपं तु^(३) शकः चौराष्ट्रिना हतः ॥ २१ ॥
 पुष्करेणाष्टतः सोऽपि ही पुच्छी सवनस्य च ।
 महावीतो धातकिस्त्र वर्षे हे नामचिङ्गिते^(४) । २२ ॥
 एकोऽद्विर्भ्वानसात्योऽत्र मध्यतो वलयाकृतिः ।
 योजनानां सहस्राणि विस्तारोऽक्षायतः समः ॥ २३ ॥
 जौवनं दशसाहस्रं सुरैवद्वाच पूज्यते ।
 स्वादूदकेनोदधिना वेष्टितो हीपमानतः ॥ २४ ॥
 अनातिरिक्तता चापां समुद्रेषु न जायते ।
 उदयास्तमनेष्विन्दोः पञ्चयोः शक्तक्षणयोः ॥ २५ ॥
 दशोत्तराणि पञ्चैव^(५) अङ्गूलानां शतानि वै ।
 अपां छविक्षयो दृष्टौ सामुद्रीणां^(६) महामुने ॥ २६ ॥
 स्वादूदका बहुगुणा^(७) भूर्भूमौ जन्मुवर्जिता ।
 लोकालोकस्ततः शैलो योजनायुतविस्तृतः ॥ २७ ॥
 लोकालोकस्ततमसाहृतोऽथाखण्डकटाहतः ।
 भूमिः साखण्डकटाहेन पञ्चाशत्कोटिविस्तरा^(८) ॥ २८ ॥
 इत्यान्वेष्ये महापुराणे हीपादिवर्णनं नामैकोनविंशत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ आवायवधमानस्त्रा इति च०, छ० च । ५ समुद्राणामिति ग०, छ०, भ० च ।

२ दिजाद्य इति क०, च०, छ०, छ० च । ७ स्वादूदका द्विविश्वेति च०, छ० च

३ सूर्यरूपस्त्रे इति च०, छ० च । ८ स्वादूदका तु द्विगुणेति च०, छ० च ।

४ वर्षे हे भागचिङ्गिते इति भ० । ९ स्वादूदका तु द्विगुणेति ग०, छ० च ।

५ पञ्चाशत्कोटिविश्वेति छ० । १० पञ्चाशत्कोटिविश्वेति छ० ।

अथ विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—४०६—

मुवनकोषः ।

अनिरुद्धात् । विस्तारस्त् स्थृतो भूमेः सहस्राणि च सप्ततिः ।
 उच्छायो दग्धसाहस्रं पातालचैकमेककं ॥ १ ॥
 अतलं वितलचैव नितलच्च गभस्तिमत् ।
 महास्यं सुतलच्चाग्यं पातालच्चापि सप्तमं ॥ २ ॥
 क्षणपीतारणाः शुक्लशर्कराश्चैलकाच्चनाः ।
 भूमयस्तेषु रम्येषु सन्ति दैत्यादयः सुखं ॥ ३ ॥
 पातालानमध्यास्ते शेषो विशुष्ट तामसः ।
 गुणानन्त्यात्म चानन्तः शिरसा धारयन्नहीं ॥ ४ ॥
 भुवोऽधी नरका नैके न पते त्तत्र वैष्णवः ।
 रविणा भासिता पृथृ यावत्तावद्भी मतं ॥ ५ ॥
 भूमयैजनलच्चन्तु वशिष्ठरविमश्छलं ।
 रवेष्णचेण चन्द्रच्च लक्ष्मानाच्चत्रमिन्दुतः ॥ ६ ॥
 हिलच्चाङ्गाहुध्यास्ते बुधाच्छुक्रो हिलच्चतः ।
 हिलच्चेण कुजः शुक्राङ्गोमाद् हिलच्चतो गुरः ॥ ७ ॥
 गुरोहिंलच्चतः सौरिष्ण्यात्मसर्वयः शनेः ।
 सत्त्वाद् ध्रुवो द्वृष्टिभ्यस्तु त्रैलोक्यच्चोच्छयेण च ॥ ८ ॥
 ध्रुवात् कोटिरा महसीको यत्र ते कल्पवासिनः ।

जनो हिकोटितस्तमाद्यनासन्^(१) सनकाद्यः ॥ ८ ॥
 जनात्पश्चाष्टकोट्या वैराजा यत्र देवताः ।
 षष्ठवत्या तु कोटीनान्तपंसः सत्यलोककाः ॥ १० ॥
 अपुनर्भारका यत्र ब्रह्मलोकी हि स स्फृतः ।
 पादगम्यस्तु भूर्लोको भुवः सूर्यान्तरः स्फृतः ॥ ११ ॥
 सर्वलोको भ्रान्तस्तु नियुतानि^(२) चतुर्दश ।
 एतदण्डकटाहेन वृतो ब्रह्मण्डविस्तरः ॥ १२ ॥
 वारिवन्द्यनिलाकाशैस्ततो भूतादिना वह्निः ।
 वृतं दशगुणेरण्डं भूतादिर्भविता तथा ॥ १३ ॥
 दशोक्तराणि श्रेष्ठाणि एकैकमात्राहामुने ।
 महान्तस्त्र समाहृत्य प्रधानं समवस्थितं ॥ १४ ॥
 अनन्तस्य न तस्यान्तः सङ्ख्यानं नापि विद्यते^(३) ।
 हितुभूतमशेषस्य प्रकृतिः सा परा मुने ॥ १५ ॥
 असङ्ख्यातानि चाण्डानि तत्र जातानि चेष्टाणां ।
 दारुखन्दिर्यथा तैसं तिले तद्वत् पुमानिति^(४) ॥ १६ ॥
 प्रधानस्त्र पुर्मांश्चैव सर्वभूतामभूतया^(५) ॥ १७ ॥
 विष्णुशक्तया महाप्राज्ञ वृतो संश्यधर्मिणी ।
 तयोः^(६) सैव पृथग्भावे कारणं संश्यस्य च ॥ १८ ॥

१ यत्र वै इति छ० ।

४ पुमानपि इति ष०, अ० च ।

२ अयुतानि इति ज० ।

५ प्रधानेऽवस्थितं इति ष०, ग०, छ० च ।

३ सङ्ख्यानं नैव विद्यते इति ष०, अ०, ४ सर्वभूताङ्गमया इति छ० ।

च । सङ्ख्यानं न च विद्यते इति ग० ।

७ द्वयोरिति छ० ।

चोभकारखभूतश्च सर्गवासे महामुने ।
 यथा शैलं जले वातो विभक्ति॑ कणिकागतं ॥ १८ ॥
 चगच्छक्षिस्तथा विष्णोः प्रधानप्रतिपादिकां ।
 विष्णुशक्तिं समासाद्य देवाद्याः सम्भवन्ति हि ॥ २० ॥
 स च विष्णुः स्त्रयं ब्रह्म यतः सर्वमिदं जगत् ।
 योजनानां सहस्राणि भास्तरस्य रथो नव ॥ २१ ॥
 ईशादखस्त्रैवास्य हिगुणो मुनिसत्तम ।
 सार्वकोटिस्तथा सप्तनियुतान्यधिकानि वै ॥ २२ ॥
 योजनानान्तु तस्याच्चस्त्रव चक्रं प्रतिष्ठितं ।
 चिनाभिमतिपच्चारं षष्ठेभि इयनाबकं ॥ २३ ॥
 संवल्लरमयं ज्ञात्मा॒ कालचक्रं प्रतिष्ठितं ।
 चत्वारिंश्टसहस्राणि हितीयाच्चो विवस्तः ॥ २४ ॥
 पच्चान्यानि तु सार्वानि स्थनस्य महामते ।
 अच्छप्रमाणमुभयोः प्रमाणक्षयुगार्हयोः ॥ २५ ॥
 ऋखोऽच्छस्त्रद्युगार्हच्च ध्रुवाधारं रथस्य वै ।
 हयाश्च सप्त छम्दांसि गायत्रादीनि सुव्रत ॥ २६ ॥
 उदयास्तमनं श्चियं दर्शनादर्शनं रवेः ।
 यावक्षाच्चप्रदेशे तु वशिष्ठोऽवस्थितो ध्रुवः ॥ २७ ॥
 स्वयमायाति तावसु भूमेराभूतसम्झवे(१) ।
 जहोत्तरमृषिभ्यस्तु ध्रुवो यत्र व्यवस्थितः ॥ २८ ॥
 एतद्विष्णुपदं दिव्यं लृतीयं व्योग्नि भास्तरं ।
 निर्दूतदोषपक्षानां यतीनां स्थानमुक्तमं ॥ २९ ॥

(१) भूमेराङ्गतसम्झवे इति ष०, अ० च ।

ततो गङ्गा प्रभवति अरण्यात् पापनाशनी(१) ।
दिवि रूपं हरेञ्चेयं शिशुमाराकृति प्रभो ॥ ३० ॥
स्थितः पुच्छे ध्रुवस्तत्र भ्रमन् भ्रामयति यहान् ।
स रथोऽधिष्ठितो देवैरादित्यैर्कृष्णभिर्बरैः(२) ॥ ३१ ॥
गन्धर्वैरस्तरोभिष्व ग्रामणीसर्पराज्ञसैः(३) ।
हिमोच्छवादिवर्षाणां कारणं भगवान् रविः ॥ ३२ ॥
ऋग्वेदादिमयो विष्णुः स शुभाशुभकारणं ।
रथस्त्रिचक्रः सोमस्य कुन्दाभास्तस्य वाजिनः(४) ॥ ३३ ॥
वामदक्षिणतो युक्ता दश तेन चरत्यसौ ।
वयस्त्रिंशत् सहस्राणि चयस्त्रिंशच्छतानि च ॥ ३४ ॥
चयस्त्रिंशत्तथा देवाः पिवन्ति चण्डाकरं(५) ।
एकां कलास्त्रं पितर एकामारश्मिसंस्थिताः ॥ ३५ ॥
वायुग्निद्रव्यसम्भूतो रथस्य न्द्रसुतस्य च ।
अष्टाभिसूरगर्युक्तो बुधस्तेन चरत्यपि ॥ ३६ ॥
शुक्रस्यापि रथोऽष्टाश्वः भौमस्यापि रथस्तथा ।
बृहस्पते रथोऽष्टाश्वः श्वनेरष्टाश्वको रथः ॥ ३७ ॥
स्त्रीनोश रथोऽष्टाश्वः केतोश्चाष्टाश्वको रथः ।
यदद्य वैष्णवः कायस्ततो विप्र वसुन्धरा ॥ ३८ ॥

१ सर्वप्राप्तप्राशिनीति अ० ।

२० पुक्षके नामि ।

२ इष्टिभी रवेरिति ग०, च०, च०,
अ० च० ।४ कुन्दाभास्तत्र वाजिन इति क०,
च०, च० च० ।

३ सरथ इत्यादिः, राज्ञसैरित्यनः पाठः ।

५ चण्डाचरमिति अ० ।

पश्चाकारा समुद्रूता पर्वताद्यादिसंयुता ।
ज्योतिर्भुवननद्यद्विसमुद्रवनकं हरिः ॥ ३८ ॥
यदस्ति नास्ति तद्विष्णुर्विष्णुज्ञानविजृभितं^(१) ।
न विज्ञानमृते किञ्चिज् ज्ञानं विष्णुः परम्पर्वं ॥ ४० ॥
तत् कुर्व्याद् येन विष्णुः स्यात् सत्यं ज्ञानमनन्तकं ।
पठेद् भुवनकोषं हि यः सोऽवाप्नुखामभाक् ॥ ४१ ॥
ज्योतिःशास्त्रादिविद्याद्य शुभाशुभाधिपी हरिः^(२) ।
इत्याम्नेये महापुराणे भुवनकोषो नाम विंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

ज्योतिःशास्त्रं ।

अनिरुद्वाच । ज्योतिःशास्त्रं प्रवक्ष्यामि शुभाशुभविवेकदं ।
चातुर्लक्ष्य सारं यत् तज् ज्ञात्वा सर्वविह्वेत् ॥ १ ॥
षड्घटके^(३) विवाहो न न च हिंदादशे स्त्रियाः ।
न त्रिकोणे द्वादश प्रीतिः^(४) शेषे च समसप्तके ॥ २ ॥

१ ज्ञानविज्ञानजृभितमिति ज० ।

२ शुभाशुभाश्चयो हरिरिति ख०,

ख० च ।

३ षट्काट्के इति ख०, ग०, घ०, औ०,

ज० च ।

४ न त्रिकोणे शु प्रीतिः शादिति ज० ।

हिंदादशे विकोषे च मैत्रीचेतपयोर्यदि ।
 भवेदेकाधिपत्यस्त्र ताराप्रीतिरथापि वा ॥ ३ ॥
 तथापि कार्यः संयोगो न तु षट्काष्टके पुनः ।
 जीवे भृगौ चास्तमिते मिथ्यते च पुमान् स्त्रिया ॥ ४ ॥
 गुरुचेतवगते स्त्र्ये सूर्यचेतवगते गुरौ ।
 विवाहं न प्रशंसन्ति कन्यावैधव्यक्षङ्खवेत् ॥ ५ ॥
 अतिचारे चिपक्षं स्थाइक्रे मासचतुष्टयं ।
 ब्रतोहाहो न कुर्वीत गुरोर्वक्रातिचारयोः ॥ ६ ॥
 चेत्ते पौषे न रित्नासु हरौ सुप्ते कुजे रवौ ।
 चन्द्रचये चाशुभं स्यात् सन्ध्याकालः शुभावहः ॥ ७ ॥
 रोहिणी चोक्तरा मूलं स्वाती हस्तीऽथ रेवती ।
 तुले न मिथ्यने शस्त्रो विवाहः परिकौर्त्तिः ॥ ८ ॥
 विवाहे कर्णबेधे च व्रते पुंसवने तथा ।
 प्राशने चाद्यचूडायां विद्वर्द्धस्त्र विवर्ज्येत्^(१) ॥ ९ ॥
 अवणे मूलपुष्टे च सूर्यमङ्गलजीवके ।
 कुम्भे सिंहे च मिथ्यने कर्म पुंसवनं स्मृतं ॥ १० ॥
 हस्ते मूले भृगे पौष्णे बुधे शुक्रे च निष्कृतिः ।
 अर्केन्द्रजीवभृगुजे मूले ताम्बूलभक्षणं ॥ ११ ॥
 अन्नस्य प्राशनं शुक्रे जीवे भृगे च मौनके^(२) ।
 हस्तादिपञ्चके पुष्टे क्षत्तिकादिचये तथा ॥ १२ ॥

१ विद्मृतं विवर्ज्येत् इति ख०, ग०, २ जीवे मकरमौनके इति ख० ।
ख०, छ०, छ०, छ०, छ० च ।

अश्विन्यामय रेवत्यां नवाद्वफलभव्यं ।
 पुष्टो हस्ता तथा ज्येष्ठा रोहिणी अवणाश्विनी ॥ १३ ॥
 स्वातिसौम्ये च भैषज्यं कुर्यादन्यत्र वर्जयेत् ।
 पूर्वाच्यं^(१) मधा याम्यं पावनं^(२) अवणत्रयं ॥ १४ ॥
 भौमादित्यशनेवारे स्नातव्यं रोगमुक्तिः ।
 पार्विवे चाष्टङ्गीकारं मध्ये नाम च दिक्षु च ॥ १५ ॥
 क्लौं पुटं पार्विवे दिक्षु क्लौं विदिक्षु लिखेहस्तन् ।
 गोरोचनाकुञ्जमेन भूर्जे वस्ते गले धृतं ॥ १६ ॥
 शत्रवो वशमायान्ति मन्त्रे शानेन निश्चितं ।
 ओं क्लौं सम्पृष्टं नाम ओं क्लौं पद्माष्टके क्रमात् ॥ १७ ॥
 गोरोचनाकुञ्जमेन भूर्जेऽथ सुभगाहते ।
 गोमध्यवागमः पचे हरिद्राया रसेन च ॥ १८ ॥
 शिलापटेऽरीन् स्वभयति भूमावधोमुखीकृतं । [॥ १९ ॥]
 ओं क्लौं सः^(३) सम्पृष्टव्राम ओं क्लौं सः^(४) पद्माष्टके क्रमात् ।
 गोरोचनाकुञ्जमेन भूर्जे सृत्यनिवारणं ।
 एकपञ्चनवप्रीत्यै^(५) हिष्टद्वादशयोगकाः ॥ २० ॥
 चिससेकादशे लाभो वेदाष्टद्वादशे रिपुः ।
 ततुर्धनञ्च सहजः सुहृत् सुतो रिपुस्थाया ॥ २१ ॥
 जाया निधनधर्मार्थैँ च कार्मायव्ययकं क्रमात् ।

१ पूर्वाविकमिति अ० ।

४ ओं क्लौं स इति अ० । ओं क्लौं स

२ पावकमिति क० ।

इति क० ।

३ ओं क्लौं स इति क० ।

५ एकपञ्चनवप्रीत्यै इति अ० ।

स्फुटं मेषादिलमेषु नवताराश्वलं वदेत् ॥ २२ ॥
 जन्म सम्प्रदिपत् क्षेमं प्रत्यरिः साधकः क्रमात् ।
 निधनं मिचपरमभिवं ताराश्वलं विदुः ॥ २३ ॥
 वरे ज्ञगुरुश्काणां सूर्याचन्द्रमसोस्तथा ।
 माघादिमासषट्के तु चौरमाद्यं प्रशस्यते ॥ २४ ॥
 कर्णबेधो ब्धे जीवे पुष्टे अवणचित्रयोः ।
 पञ्चमेऽव्दे चाध्ययनं षष्ठौं प्रतिपदञ्चजेत् ॥ २५ ॥
 रिक्तां पञ्चदशीं भोमं प्रार्थं वाणीं हरिं श्रियं ।
 माघादिमासषट्के तु(१) मेखलाबन्धनं शुभं ॥ २६ ॥
 चूडाकरणकाद्यच्च आवणादौ न शस्यते ।
 अस्तं याते गुरो शुक्रे क्षीणे च शशलाङ्घने ॥ २७ ॥
 उपनीतस्य विप्रस्य मृत्युं जाडयं विनिर्हिंश्चेत् ।
 चौरक्ते शुभवारे च संमावर्त्तनमिष्यते ॥ २८ ॥
 शुभक्षेत्रे विलम्बेषु शुभयुक्तेचितेषु च ।
 अश्विनीमघाचिचासु स्वातीयाम्योत्तरासु च ॥ २९ ॥
 पुनर्बसौ तथा पुष्टे धनुर्वेदः प्रशस्यते ।
 भरस्याद्र्वा मघाश्वेषा वङ्गभगर्चयोस्तथा ॥ ३० ॥
 जिजौविषुव्रं कुर्वीत वस्त्रप्रावरणं नरः ।
 गुरो शुक्रे बुधे वस्त्रं विवाहादौ न भादिकं ॥ ३१ ॥
 रेवत्यश्चिधनिष्ठासु हस्तादिषु च पञ्चसु ।
 शङ्खविद्वुमरत्रानां परिधानं प्रशस्यते ॥ ३२ ॥

१ माघादिमासषट्केषु इति ख० ।

वाम्यसर्पधनिष्ठासु^(१) चिषु पूर्वेषु वारुणे^(२) ।
 क्रीतं हानिकरं द्रव्यं विक्रीतं लाभकाङ्गवेत् ॥ ३३ ॥
 अश्विनीस्वातिचिच्छासु रेवत्यां वारुणे हरौ ।
 क्रीतं लाभकरं द्रव्यं विक्रीतं हानिकाङ्गवेत् ॥ ३४ ॥
 भरणी त्रौणि पूर्वाणि आद्राश्वेषा मधानिलाः ।
 वक्षिष्येष्टाविश्वाखासु स्वामिनो नोपतिष्ठते ॥ ३५ ॥
 द्रव्यं दक्षं प्रयुक्तं वा यत्र निश्चिप्ते धनं ।
 उक्तरे अवणे शाके कुर्याद्राजाभिषेचनं ॥ ३६ ॥
 चैवं ज्येष्ठं तथा भाद्रमाश्विनं पौषमेव च ।
 माघं चैव परित्यज्य श्रेष्ठमासे गृहं शुभं ॥ ३७ ॥
 अश्विनी रोहिणी मूलमुक्तरात्रयमैन्दवं ।
 स्थातौ हस्तानुराधा च गृहारभे प्रशस्यते ॥ ३८ ॥
 आदित्यभौमवर्जन्तु वापीग्रासादके तथा ।
 सिंहराशिगते जीवे गुर्वादित्ये मलिन्नुचे ॥ ३९ ॥
 बाले षष्ठिःस्तगे शुक्रे गृहकर्म विवर्जयेत् ।
 अमिदाहो भयं रोगो राजपौडा धनक्षतिः ॥ ४० ॥
 सङ्कुहे दृणकाष्ठानां कृते अवणपञ्चके ।
 गृहप्रवेशनं कुर्यादनिष्ठोक्तरवारुणे ॥ ४१ ॥
 नौकाया घटने हित्रिपञ्चसप्तवयोदशी ।
 वृपदर्शी धनिष्ठासु हस्तापौण्याश्विनौषु च ॥ ४२ ॥
 पूर्वाचयन्धनिष्ठाद्री वक्षः सौम्यविश्वाखयोः ।

^(१) वाम्यसर्पविश्वाखासु इति च०, च० च । ^(२) पूर्वेषु चान्ते इति ग०, घ०, उ० च० ।

अश्वेषा चाख्नी चैव यावासिद्धिसु सम्पदा(१) ॥ ४३ ॥
 विषूत्तरेषु रोहिण्यां सिनीबालौ चतुर्दशी ।
 अवणा दैव हस्ता च चिचा च वैष्णवी तथा ॥ ४४ ॥
 गोष्ठयात्रां न कुर्वत प्रवेशं नैव कारयेत् ।
 अनिलोच्चररोहिण्यां सृगमूलपुनर्वसी ॥ ४५ ॥
 पुष्टश्ववणहस्तेषु क्षमिकर्म समाचरेत्(२) ।
 पुनर्वसूत्तरासातीभगमूलेन्द्रवारणे(३) ॥ ४६ ॥
 गुरोः शुक्रस्य वारे वा वारे च(४) सोमभास्तोः ।
 छृष्टलग्ने च कर्त्तव्यद्वयायां मिथुने तथा ॥ ४७ ॥
 द्विपञ्च(५) दशमी सप्त द्वतीया च ब्रयोदशी ।
 रेवतीरोहिणीन्द्रामिहस्तमैत्रीत्तरेषु(६) च ॥ ४८ ॥
 मन्दारवर्ज्जं वौजानि वापयेत् सम्पदर्थपि(७) ।
 रेवतीहस्तमूलेषु अवणे भगमैवयोः ॥ ४९ ॥
 पिण्डदैवे तथा सौम्ये धान्यच्छेदं शृगोदये ।
 हस्तचिद्रादितिसाती रेवत्यां अवणत्रये ॥ ५० ॥
 स्थिरे लग्ने(८) गुरोर्वारे अथ(९) भार्गवसौम्ययोः ।
 याम्यादितिमध्याज्येष्टासूत्तरेषु प्रवेशयेत् ॥ ५१ ॥

१ याचाचिद्धिषु सम्पद इति ग०, ६ हस्तमैत्रोत्तरादु इति ज० ।

अ० च ।

७ वापयेत् संथतोपि चेति च०, ष०,

२ समारभेदिति ष०, ष० च ।

अ० च ।

३ भगमूले च वारणे इति ष०, ष० च । ८ चरे लग्ने इति भ० ।

४ वारे वा इति ज० ।

९ गुरोर्बारेष्वा इति ष०, ष० च ।

५ विपञ्चेति ज० ।

ओं धनदाय^(१) सर्वधनेशाय देहि मे धनं स्वाहा^(२) ।
 ओं नवे वर्षे इलाहेवि लोकसंवर्जनि कामरूपिणि देहि
 मे धनं स्वाहा ॥

पत्रस्यं लिङ्गितं धान्यराशिस्यं धान्यवर्द्धनं ।
 चिपूर्व्यासु विशाखायां धनिष्ठावारुणेऽपि च ॥ ५२ ॥

एतेषु षट्सु विज्ञेयं धान्यनिष्कृमणं बुधैः ।
 देवतारामवाप्यादिप्रतिष्ठोदण्डसुखे रवौ ॥ ५३ ॥

मिथुनस्येरवौ दर्शाद्यदि स्याद् हादशी तिथिः ।
 सदा तचैव कर्त्तव्यं शयनं चक्रपाणिनः ॥ ५४ ॥

सिंहतौलिङ्गते^(३) चार्के दर्शाद्यहादशीहयं ।
 आदाविन्द्रसमुद्यानं प्रबोधस्त हरेः क्रमात् ॥ ५५ ॥

तथा कन्यागते भानौ^(४) दुर्गीस्याने तथाष्टमौ ।
 चिपादेषु च ऋषेषु यदा भद्रा तिथिभवेत् ॥ ५६ ॥

भौमादित्यश्नैश्चारि विज्ञेयं तत् चिपुष्करं ।
 सर्वकर्मण्यपादेया विशुद्धिष्वन्द्रतारयोः^(५) ॥ ५७ ॥

जन्मात्रितस्त्रिवषष्टस्य सप्तमो दशमस्तथा ।
 एकादशः शशी येषाम्नेषामेव शुभं वदेत् ॥ ५८ ॥

शुक्लपक्षे हितीयस्य पञ्चमो नवमः शुभः ।
 मित्रातिमित्रसाधकसम्पत्तेमादितारकाः ॥ ५९ ॥

१ ऊँ ओं धनदायेति जा० ।

२ सिंहतौलिङ्गते इति च० ।

३ “नवे वर्षे गुरुतेरारे चथ भारगवसौम्ययोः” ४ कन्याराशिगते भानौ इति च० ।
 इष पाठोन च० पुस्तकेचिकोऽस्ति । ५ विशुद्धिष्वन्द्रसूर्ययोरिति जा० ।

जन्मना मृत्युमाप्नोति विपदा धनसङ्क्षयं ।
 प्रत्यरो मरणं विद्याविधने याति पञ्चतां ॥ ६० ॥

क्षणाष्टमौदिनादूर्ध्वं यावच्छङ्काष्टमौदिनं^(१) ।
 तावत् कालं शशी चौणः पूर्णस्त्रीपरि स्मृतः ॥ ६१ ॥

हृषे च मिथुने भानो जीवे चन्द्रेन्द्रदैवते^(२) ।
 पौर्णमासी गुरोर्वारे महाज्यैष्टी प्रकौर्चिता ॥ ६२ ॥

ऐन्द्रे गुरुः शशी चैव प्राजापत्ये रविस्तथा ।
 पूर्णिमा ज्येष्ठमासस्य महाज्यैष्टी प्रकौर्चिता ॥ ६३ ॥

स्वात्यन्तरे यन्त्रनिष्ठे शक्रस्योत्थापयेद् ध्वजं ।
 हर्यक्षपादे^(३) चाश्विन्यां सप्ताहान्ते विसर्जयेत् ॥ ६४ ॥

सर्वं हेमसमन्दानं सर्वं ब्रह्मसमा हिजाः ।
 सर्वं गङ्गासमन्तोर्यं राहुग्रस्ते दिवाकरे ॥ ६५ ॥

ध्वाङ्गी महोदरौ घोरा मन्दा मन्दाकिनी हिजाः^(४) ।
 रात्र्षसौ च क्रमेणार्काक्षड़क्रान्तिर्नामभिः स्मृता ॥ ६६ ॥

बालवे कौलवे नागे तैतिले करणे यदि ।
 उत्तिष्ठन् सङ्क्रमत्यक्र्णस्तदा लोकः^(५) सुखी भवेत् ॥ ६७ ॥

गरे ववे वणिगविष्टौ किञ्चुन्मे शकुनौ ब्रजेत् ।
 राज्ञो दोषेण लोकोऽयम्पीडते सम्पदा समं ॥ ६८ ॥

चतुष्पादिष्ठिवाशिष्ये शयितः सङ्क्रमेद्विः ।

१ क्षणाष्टमौदिनादूर्ध्वं यावच्छ- हर्योदयपादे इति ड० ।
 ङ्काष्टमौदिनमिति ड० । ४ मन्दाकिनी तथेति ख०, घ०, ङ० च ।

२ जीवे चन्द्रेन्द्रदैवतमिति ज० । ५ मन्दाकिनीति चेति झ० ।

३ रक्षात्यपाद इति ख०, ग० च । ६ तथा लोक इति ख० ।

दुर्भिकं राजसङ्ग्रामो दम्पत्योः संशयो भवेत् ॥ ६६ ॥
 आधाने जन्मनक्षत्रे व्याधौ क्लेशादिकं भवेत् ।
 क्वचिकायाद्वदिनन्दिराचं रोहिणीषु च ॥ ७० ॥
 मृगशिरः पञ्चरात्रं आद्वासु^(१) प्राणनाशनं ।
 पुनर्वसौ च पुष्टेच सप्तरात्रं विधौयते ॥ ७१ ॥
 नवरात्रं तथा च्छेषा इमशानाम्^२ मघासु च ।
 हौ मासो पूर्वफालगुण्यामुखरासु चिपञ्चकम्^(३) ॥ ७२ ॥
 हस्ते तु दृशते चित्रा अर्द्धमासन्तु पौडनम् ।
 मासहयन्त्रथा खातिर्विशाखा चिपञ्चकम् ॥ ७३ ॥
 मैत्रे चैव दशाहानि ज्येष्ठास्त्रेवार्षमासकम् ।
 मूले न जायते मोक्षः पूर्वाषाढा चिपञ्चकम्^(४) ॥ ७४ ॥
 उत्तरा दिनविंशत्या हौ मासो अवणेन च ।
 धनिष्ठा चार्षमासच्च वारणे च दशाहकम् ॥ ७५ ॥
 न च भाद्रपदे मोक्ष उत्तरासु त्रिपञ्चकम् ।
 रेवती दशरात्रच्च अहोरात्रन्तथाखिनी ॥ ७६ ॥
 भूरस्थां प्राणहानिः स्थाद् गायत्रीहोमतः शुभं ।
 पञ्चधान्यतिसाज्याद्यैर्घेनुदानन्दिजे शमं ॥ ७७ ॥
 दशा सूर्यस्य षष्ठाब्दा इन्द्रोः पञ्चदशैव तु ।
 अष्टौ वर्षाणि भौमस्य दशसप्तदशा बुधे ॥ ७८ ॥

१ आद्वासमिति न०, ज० च । हस्ते तु दृशते रत्नादिः, पूर्वाषाढा-
 २ उत्तरासु विराचकमिति न० । चिपञ्चकमित्यनः पाठः ड०, छ०, पुस्तक-
 ३ पूर्वाषाढादिनपञ्चकमिति क० । इये नामिः ।

दशाव्दानि दशा पङ्कोरुनविंशत्तरीहशा ।
 राहोर्दादशवर्षाणि भाग्वस्यैकविंशतिः ॥ ७६ ॥
 इत्यामेये महापुराणे ज्योतिःशास्त्रसारो नाम एकविं-
 शत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

कालगणनं ।

अग्निरुद्वाच । कालः समागणो वस्थे गणितं कालबद्धये ।
 कालः समागणोऽक्रम्भो^(१) मासैश्चैत्रादिभिर्युतः ॥ १ ॥
 हिन्द्रो हिष्ठः सवेदः स्यात् पञ्चाङ्गाष्टयुतो गुणः^(२) ।
 विष्ठो मध्यो वसुगुणः पुनर्वैदगुणश्च सः ॥ २ ॥
 अष्टरन्ध्राग्निहीनः^(३) स्यादधः सैकरसाष्टकैः ।
 मध्यो हीनः षष्ठिहतो^(४) लघ्युक्तस्तथोपरि ॥ ३ ॥
 न्यूनः सप्तक्तो वारसदधस्तिथिनाडयः ।
 सगुणो हिगुणश्चोऽहूँ विभिरुनो गुणः पुनः ॥ ४ ॥
 अधः खरामसंयुक्तो रसाक्षाष्टफलैर्युतः ।
 अष्टाविंशत्त्वेषपिण्डस्तिथिनाडग्रा अधः स्थितः ॥ ५ ॥

१ समागणोऽक्रम्भ इति अ०, छ० च ।

२ पञ्चदशयुतो ग्रह इति अ० ।

३ अष्टरन्ध्राग्निहीन इति अ० ।

४ षष्ठिहत इति छ० ।

गुणस्तिस्थभिरूनोर्जं हाभ्यां च गुणयेत् पुनः ।
 मध्ये रुद्रगृणः कार्यो छधः सैको नवाग्निभिः (१) ६ ॥
 लब्धहीनो (२) भवेत्यध्यो हाविंशतिविवर्जितः ।
 षष्ठिशेषे ऋणं ज्ञेयं लब्धमूर्हुं विनिक्षिपेत् ॥ ७ ॥
 सप्तविंशतिशेषस्तु भ्रुवो नचत्रयोगयोः ।
 मासि मासि ज्ञिपेद् वारन्दाचिंशहटिकास्त्रियो ॥ ८ ॥
 हे पिण्डे हे च नचत्रे नाड्य एकादश शृणे ।
 वारस्याने तिथिन्दद्यात् सप्तभिर्भागमाहरेत् ॥ ९ ॥
 शेषवाराश्च सूर्याद्या घटिकासु च पातयेत् ।
 पिण्डकेषु तिथिन्दद्याहरेचैव चतुर्दश ॥ १० ॥
 ऋणं धनं धनमृणं क्रमाज् ज्ञेयं चतुर्दशे ।
 प्रथमे चयोदशे पञ्च हितीयहादशे दश ॥ ११ ॥
 पञ्चदशसृतौष्णे च तथाचैकादशे अृतां ।
 चतुर्थं दशमे चैव भवेदेकोनविंशतिः ॥ १२ ॥
 पञ्चमे नवमे चैव हाविंशतिरुदाहृताः ।
 षष्ठाष्टमे त्वखण्डाः स्यात्तुर्विंशतिरेव च ॥ १३ ॥
 सप्तमे पञ्चविंशः स्यात् खण्डः पिण्डिकाद् भवेत् (३) ।
 कर्कटादौ हरेद्राशिमृतवेदचयैः क्रमात् ॥ १४ ॥
 तुलादौ प्रातिलोम्येन चयो वेदरसाः क्रमात् ।

१ सैकोन सप्तकैरिति ४०, ५० च । ३ पिण्डिकाद्वेदिति ४०, ५०,

२ षष्ठुहीन इति ४० । ४०, ५०, ६०, ७० च ।

मकरादौ दीयते च रसवेदत्रयः क्रमात् ॥ १५ ॥
 मेषादौ प्रातिलोम्येन त्रयो वेदरसाः क्रमात्^(१) ।
 खेषवः खयुगा मैत्रं मेषादौ विकला धनम् ॥ १६ ॥
 कर्कटे प्रातिलोम्यं स्याद्गमेतत् तुलादिके ।
 चतुर्गुणा तिथिर्ज्ञेया विकलात्त्रेह सर्वदा ॥ १७ ॥
 हन्त्यास्त्रिमागतागामिपिण्डसङ्ख्याफलान्तरैः ।
 षष्ठ्यासं प्रथमोचार्यं हानो देयस्थने धनम् ॥ १८ ॥
 हितौयोज्ञरिते वर्गे वैपरीत्यमिति स्थितिः ।
 तिथिर्द्विंशुगुणिता कार्या षड्भागपरिवर्जिता ॥ १९ ॥
 रविकर्मविपरीता तिथिनाडीसमायुता ।
 ऋणे शुद्धे तु नाडः स्युक्टृणं शुद्धेत नो यदा ॥ २० ॥
 सप्तष्टिकं प्रदेयन्तत् षष्ठ्याधिके च तत्त्वजेत्^(२) ।
 नक्षत्रं तिथिमिश्रं स्याच्चतुर्भिर्गुणिता तिथिः ॥ २१ ॥
 तिथिस्त्रिभागसंयुक्ता ऋणेन च तथान्विता ।
 तिथिरच चिता कार्या तद्वेदाद्योगशीघ्रनं ॥ २२ ॥
 रविकर्मद्वौ समौ क्षत्वा योगो भवति निश्चलः ।
 एकोना तिथिर्द्विंशुशा सप्तभिन्ना क्षतिर्द्विर्धा^(३) ॥ २३ ॥
 तिथिस्त्रिगुणेकोना क्षताङ्गैः करण्विश्चिति ।

१ मकरादौ इत्यादिः, वेदरसाः
 क्रमादित्यन्तः पाठः ३० पुस्तके नामि ।

२ सप्तष्टिके देवति ४० ।
 सप्तभिन्ना क्षतिर्द्विर्धेति ४०, अ० ४ ।

३ सप्तष्टिके देवति ४० ।

क्षणचतुर्दश्यन्ते शकुनिः पर्वणीह चतुष्पदं ॥ २४ ॥
 प्रथमे तिथ्यर्द्धतो हि किन्तुप्तं प्रतिष्ठाप्तुखे ।
 इत्याग्नेये महापुराणे कालगणनं नाम द्वाविंशत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयोविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—१०६—

युज्जज्यार्णवीयनानायोगाः ।

अग्निरुचा । वस्त्रे जयशुभाद्यर्थं सारं युज्जज्यार्णवे ।
 अद्वित्तेया स्वराः स्युः क्रमान्वन्दादिका तिथिः ॥ १ ॥
 कादिहान्ता भौमरवौ ज्ञसोमौ गुरुभार्गवौ ।
 अग्निहृत्तिणनाड्गान्तु भौमार्कशनयः परे ॥ २ ॥
 स्तार्णवः खरसैर्गुरुखो रुद्रैर्भगं समाहरेत् ।
 रसाहतन्तु तत् क्षत्वा पूर्वभागेन भाजयेत् ॥ ३ ॥
 वक्षिभिस्वाहतं क्षत्वा^(१) रूपन्तरैव निक्षिपेत् ।
 स्पन्दनं नाड्गाः पलानि सप्राणस्पन्दनं पुनः ॥ ४ ॥
 अनेनैव तु मानेन उदयन्ति दिने दिने ।
 स्फुरणैस्त्रिभिरच्छास उच्छ्वासैस्तु पलं सृतम् ॥ ५ ॥

१ वक्षिभिस्व इति क्षत्वा इति ४० ।

षष्ठिभिष्म पलैर्लिंपा लिपाषष्टिस्वहर्निश्च ।
पञ्चमार्हीदये बालकुमारयुवहृष्टकाः ॥ ६ ॥
मृत्युर्येनोदयस्तेन चास्तमेकादशांशकैः ।
कुलगमे भवेद्द्वङ्गः समृत्युः पञ्चमोऽपिवा ॥ ७ ॥
स्वरोदयञ्चक्रं ।

शनिचक्रं चार्षभासङ्ग्रहाणामुदयः क्रमात् ।
विभागैः पञ्चदशभिः शनिभागस्तु मृत्युदः ॥ ८ ॥
शनिचक्रं ।

दशकोटिसहस्राणि अर्वुदान्यवुदं हरेत्^(१) ।
चयोदशे च लक्ष्माणि प्रमाणं कूर्मरूपिणः ॥ ९ ॥
मघादौ क्षत्तिकाद्यन्तस्तदेशान्तः शनिस्थितौ ।
कूर्मचक्रं ।

षाहुचक्रे च सप्तोर्षमधः सप्त च संलिखेत्^(१) ॥ १० ॥
वायूम्न्योष्वैव नैऋत्ये पूर्णिमानेयभागतः ।
अमावास्यां वायवे च राहुर्वै तिथिरूपकः ॥ ११ ॥
रकारं दक्षभागे तु इकारं वायवे लिखेत् ।
प्रतिपदादौ ककारादीन् सकारं नैऋते पुनः ॥ १२ ॥
राहोर्मुखे तु भङ्गः स्यादिति राहुरूदाहतः ।
विष्टिरम्बौ^(१) पौर्णमास्यां कराणीन्द्रे हतोयकं ॥ १३ ॥
घोरा याम्यान्तु सप्तम्यां दशम्यां रौद्रसौम्यगा ।
चतुर्दशान्तु वायवे चतुर्थां वरुणाश्रये ॥ १४ ॥

१ अर्वुदान्यवुदं क्रमादिति भा० ।

२ विष्टिरम्बौ इति ग० ।

३ सप्तरसांश्चिक्षेदिति भा० ।

शुक्राष्टम्यां हस्तिणे च एकादशां भृशन्त्यजेत् ।
 रौद्रघैव तथा खेतो मैत्रः सारभट्स्तथा ॥ १५ ॥
 सावित्री विरोचनस्त जयदेवोऽभिजित्याः^(१) ।
 रावणो विजयघैव नन्दी वरुण एव च ॥ १६ ॥
 यमसौम्यो भवशास्ति दशपञ्चमुहृत्तकाः ।
 रौद्रे रौद्राणि कुर्वीत खेते स्नानादिकं चरेत् ॥ १७ ॥
 मैत्रे कन्याविवाहादि शुभं सारभट्टे चरेत् ।
 सावित्रे स्थापनाद्यं वा विरोचने वृपक्रिया ॥ १८ ॥
 जयदेवे जयं कुर्व्यादि रावणे रणकर्म च^(२) ।
 विजये क्षषिवाणिज्यं पटबन्धं च नन्दनि ॥ १९ ॥
 वरुणे च तड़ागादि नाशकर्म यमे चरेत् ।
 सौम्ये सौम्यादि कुर्वीत भवेष्टमनमहर्दिवा ॥ २० ॥
 योगा नामा विरहाः स्तुर्योगा नान्नैव शोभनाः ।
 राहुरिन्द्रासमौरञ्ज वायोह॑क्षं यमाच्छिवम्^(३) ॥ २१ ॥
 शिवादाप्यञ्जलादनिरन्वेः सौम्यन्तस्तस्यम् ।
 ततस्त सङ्क्रमं हन्ति चतुर्द्वी घटिकाभ्यमन् ॥ २२ ॥
 राहुचक्रं ।

चण्डौन्द्राणी वाराही च मुशली गिरिकर्णिका ।
 बला चातिबला क्षीरी मण्डिकाजातियूथिकाः ॥ २३ ॥
 यथालाभं धारयेत्ताः खेतार्क्षं शतावरी ।
 गुडूची वागुरी दिव्या ओषधी धारिता जये ॥ २४ ॥

१ स्नन्दनमित्यादिः, जयदेवोभिजि- २ जीवकर्म चेति २० ।
 नयेत्यनः पादः ८० पुस्तके नात्ति । ३ दायोर्यास्त ततः शिवनिति ८० ।

ओं नमो भैरवाय^(१) खण्डगपरशुहस्ताय ओं क्रू^(२)
 विघ्नविनाशाय ओं क्रू^(३) फट् ।
 अनेनैव तु मन्त्रेण शिखाबन्धादिकल्पये ।
 तिलकच्चाज्ञनस्त्रैव धूपलेपनमेव च ॥ २५ ॥
 ज्ञानपानानि तैलानि योगधूलिमतः शृणु ।
 शुभगा मनःशिला तालं लाक्षारससमन्वितं ॥ २६ ॥
 तरुणीचौरसंयुक्तो ललाटे तिलको वशे ।
 विष्णुक्रान्ता च मर्पणी सहदेवस्त्र^(४) रोचना ॥ २७ ॥
 अजादुग्धेन संपिण्ठं तिलकोवश्यकारकः ।
 प्रियङ्गुकुङ्गुमं कुष्ठं मोहनी तगरं दृतं ॥ २८ ॥
 तिलको वश्यकृत्तस्त्र रोचना रक्षाचन्दनं ।
 निशा मनःशिला तालं प्रियङ्गुसर्षपास्तथा ॥ २९ ॥
 मोहनी हरिता क्रान्ता सहदेवी शिखा तथा ।
 मातुलङ्गरसैः पिण्ठं ललाटे तिलको वशे ॥ ३० ॥
 सेन्द्राः सुरा वशं यान्ति किं पुनः चुद्रमानुषाः ।
 मञ्जिष्ठा चन्दनं रक्तं कट्टकन्दा विलासिनी ॥ ३१ ॥
 पुनर्नवासमायुक्तो लेपोऽयं भास्तरो वशे ।
 चन्दनं नागपुष्पस्त्र मञ्जिष्ठा तगरं वचा^(५) ॥ ३२ ॥
 लोधप्रियङ्गुरजनीमांसीतैलं वशङ्गरं ।
 इत्याम्नेये महापुराणे नानायोगा नाम चयोविंशत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ ओं नमो भगवते भैरवायेति च०, ४ सहदेवा चेति च० ।
 च० च । ५ मञ्जिष्ठा तगरन्नयेति क० । मञ्जिष्ठा
 २,३ ओं क्रूमिति च०, आ० च । भहकं वचेति च० ।

अथ चतुर्विशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

युद्धजयार्णवीयज्योतिःशास्त्रसारः ।

अग्निरुचाच । ज्योतिःशास्त्रादिसारच्च वच्चे युद्धजयार्णवे ।
 विना मन्त्रोषधाद्यच्च यथोमामौश्वरोऽव्रवीत्^(१) ॥ १ ॥
 देव्युवाच । देवैर्जिता दानवाश^(२) येनोपायेन तद्दद ।
 शुभाशुभविवेकाद्यं ज्ञानं युद्धजयार्णवं ॥ २ ॥
 ईश्वर उवाच । मूलदेवैच्छया जाता शक्तिः पञ्चादशाक्षरा ।
 चराचरं ततो जातं यामाराध्याच्छिलार्थवित्^(३) ॥ ३ ॥
 मन्त्रपौठं प्रवच्यामि पञ्चमन्त्रसमुद्भवं ।
 ते मन्त्राः सर्वमन्त्राणां जीविते मरणे स्थिताः ॥ ४ ॥
 कृत्यज्ञुःसामार्थ्यवेदमन्त्राः क्रमेण ते ।
 सद्योजातादयो मन्त्रा ब्रह्मा विश्वाश रुद्रकः ॥ ५ ॥
 ईशः सप्तशिखा देवाः शक्राद्याः पञ्च च स्वराः ।
 अद्वउश्चो कलाश मूलं ब्रह्मेति कीर्तिं ॥ ६ ॥
 काष्ठमध्ये यथा यज्ञिरप्रबृहो न दृश्यते ।
 विद्यमाना तथा देहे शिवशक्तिर्न दृश्यते ॥ ७ ॥
 आदौ शक्तिः समुत्पत्ता श्रोऽकाशरमूषिता ।
 ततो विन्दुर्भवादेवि एकारेण व्यवस्थितः ॥ ८ ॥

१ ईश्वरोऽवदत् इति ष० ।

२ दानवाद्या इति ऊ० ।

३ यामाराध्याच्छिलात्मविदिति ष०,

ग० च ।

जाती नाद उकारस्त् नदते हृदि भंसितः ।
 अर्षचन्द्र इकारस्त् मोक्षमार्गस्य बोधकः ॥ ८ ॥
 अकारो व्यक्त उत्पन्नो भोगमोक्षप्रदः परः^(१) ।
 अकार ऐश्वरे भूमिनिःष्टिश्च कला स्मृता ॥ १० ॥
 गन्धोनवोजः प्राणात्मा इडाशक्तिः स्थिरा स्मृता ।
 इकारस्त् प्रतिष्ठात्मो रसो पालस्त् पिङ्गला ॥ ११ ॥
 क्रूरा शक्तिरीबीजः स्वाहरवीजोऽमिरूपवान् ।
 विद्या समाना गाम्भारी शक्तिस्त् दहनौ स्मृता ॥ १२ ॥
 प्रशान्तिर्वायुपत्त्वशर्णी यथोदानस्त्वला क्रिया ।
 ओङ्कारः शान्त्यतीतात्मः खण्ड्यूष्टपाणिनः ॥ १३ ॥
 पञ्च वर्णः स्वरा जाताः कुजञ्जगुरुभार्गवाः ।
 शनिः क्रमादकाराद्याः कक्षाराद्यास्त्वधः स्थिताः ॥ १४ ॥
 एतम्भूलमतः सर्वं ज्ञायते सत्त्वराचरं ।
 विद्यापौठं प्रवक्ष्यामि प्रणवः शिव ईरितः ॥ १५ ॥
 उमा सीमः स्वयं शक्तिर्वामा ज्येष्ठा च रौद्रापि ।
 ब्रह्मा विष्णुः क्रमाद्वद्रो गुणाः सर्गाद्यस्त्वयः ॥ १६ ॥
 रद्रनाडीतयच्छैव^(२) स्त्रूलः स्त्रूलः परोऽपरः ।
 चिन्तयेच्छृतवर्णन्तं मुच्चमानं परामृतं ॥ १७ ॥
 आव्यमानं यथामानं चिन्तयेत्तं दिवानिशं ।
 अजरत्वं भवेहेवि शिवत्वमुपगच्छति^(३) ॥ १८ ॥

१ भोगमोक्षप्रदः शुभ इति जा० ।

२ बडनाडीतयच्छैवेति क०, क० च ।

३ शिवत्वमधिगच्छतीति जा० ।

अङ्गुष्ठादौ न्यसेदङ्गावेतं मध्येऽथ देहके ।
 मृत्युच्छयं ततः प्राच्य रणादौ विजयो भवेत् ॥ १८ ॥
 शूल्यो निरालयः यद्दः स्थर्णं तिर्यङ्गनतं सृशेत् ।
 रूपस्योर्कुर्गतिः प्रोक्ता जलस्याधः समाच्चिता ॥ २० ॥
 सर्वस्यानविनिर्मुक्तो गन्धो मध्ये च मूलकं ।
 नाभिमूले^(१) स्थितं कन्दं शिवरूपन्तु मण्डितं ॥ २१ ॥
 शक्तिव्यूहेन सोमोऽक्षो हरिस्तत्र व्यवस्थितः ।
 दशवायुसमोपेतं पञ्चतत्त्वात्ममण्डितं ॥ २२ ॥
 कालानलसमाकारं प्रस्फुरन्तं शिवामकं ।
 तज्जीवं जीवलोकस्य^(२) खावरस्य चरस्य च ॥ २३ ॥
 तस्मिन्दण्टे^(३) मृतं मन्ये मन्त्रपौठेऽनिलामकं ।
 इत्याम्नेये महापुराणे युद्धजयार्थवे ज्योतिःशास्त्रसारो नाम
 चतुर्विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—○○○○—

युद्धजयार्थवीयनानाचक्राणि ।

ईश्वर उवाच । ओं झौं कर्णमोटनि बहुरूपे बहुदण्टे झूं

१ नाडीमूले इति च० ।

तत्र जीवं जीवलोक इति च० ।

२ तत्र दोलं जीवनायेति च०, इ० च । ३ तस्मिन्दण्टे इति च० ।

फटः^(१) ओं हः चो यस ग्रस कृत्त श्वस छक छक झूँ फट^(२) नमः ।

पठामानो छबं मन्त्रः क्रुद्दः संरक्षलोचनः ।
मारणे पातने वापि मोहनोश्वाढने भवेत् ॥ १ ॥
कर्ष्मोष्टी महाविद्या सर्ववर्णेषु रक्षिका ।

नानाविद्या ।

यज्ञोदयं प्रवक्ष्यामि स्तरोदयस्मैश्चितं ॥ २ ॥
नाभिहृद्यन्तरं यावत्तावच्चरति मारुतः ।
उच्चाटयेद्रणादौ तु कर्णाचौणि प्रभेदयेत् ॥ ३ ॥
करोति साधकः क्रुद्दो जपहोमपरायणः ।
हृदयात्यायुकं करणं ज्वरदाहारिमारणे^(३) ॥ ४ ॥
करणोद्भवो रसो वायुः शान्तिकं पौष्टिकं रसं ।
दिवं स्तम्भं समाकर्षं गम्भो नासान्तिकी भ्रुवः ॥ ५ ॥
गम्भलौनं मनः कृत्वा स्तम्भयेन्नाच संशयः ।
स्तम्भनं कौलनाद्यज्ञ करोत्येव हि साधकः ॥ ६ ॥
चण्डघण्ठा कराली च सुमुखी दुर्मुखी तथा ।
रेवती प्रथमा घोरा वायुचक्रेषु ता यज्ञेत् ॥ ७ ॥
उच्चाटकारिका देव्यः स्थितास्तेजसि संस्थिताः ।
सौम्या च भीषणी देवी जया च विजया तथा ॥ ८ ॥
अजिता चापराजिता महाकोटी च रौद्रवा ।
शुक्ककाया प्राणहरा रसचक्रे स्थिता अमूँ ॥ ९ ॥

१,२ चों हुँ फटिति व० ।

३ ज्वरदाहनिवारणे इति व० ।

विष्णुपाद्मो परा दिव्यास्तथा चाकाशमातरः ।
 संहारौ जातहारौ च दंष्ट्रला शुकरेवतौ ॥ १० ॥
 पिपीलिका पुष्टिहरा महापुष्टिप्रवर्द्धना ।
 भद्रकाली सुभद्रा च भद्रभीमा सुभद्रिका ॥ ११ ॥
 स्थिरा च निषुरा दिव्या निष्कम्या गदिनी तथा ।
 हात्रिंशमातरबक्ते अष्टाष्टकमण्डः स्थिताः ॥ १२ ॥
 एक एव रविशन्द्र एकस्मैकाशतिका ।
 भूतभेदेन तौर्धानि^(१) यथा तोयं महीतले ॥ १३ ॥
 प्राण एको मण्डलैष भिद्यते भूतपञ्चरे ।
 वामदक्षिणयोगेन दशधा सम्बवर्तते ॥ १४ ॥
 विन्दु मुखविचित्रज्ञ तत्त्ववस्त्रेण वेष्टितं ।
 ब्रह्माण्डेन^(२) कपालेन पिवेत परमामृतं ॥ १५ ॥
 पञ्चवर्गबलाद्युद्दे जयो भवति तच्छृणु ।
 अआकाचटतपयाः श आद्यो वर्ग ईरितः ॥ १६ ॥
 ईर्षखच्छतयफराः षो वर्गश्च द्वितीयकः ।
 उजगजडदबलाः सो वर्गश्च द्वितीयकः ॥ १७ ॥
 एणेषभट्ठधभवा हो वर्गश्च चतुर्थकः ।
 आ औ अं अः डंजणना मो वर्गः पञ्चमो भवेत् ॥ १८ ॥
 वर्णासाम्युदये नृणां चत्वारिंशज्ञ पञ्च च ।
 बालः कुमारो युवा स्याहृद्दो मृत्युश्च नामतः ॥ १९ ॥

१ भूतभेदेन भिद्यानि इति ४० । २ ब्रह्माण्डे इति ४० ।
 तानि भेदेन भिद्यानि इति ४० ।

आमपौडा शोषकः स्यादुदासौनश कालकः ।
 क्षत्तिका प्रतिपङ्गोम आमनो लाभदः स्मृतः ॥ २० ॥
 बष्ठी भोमी मधा पौडा आद्रा चैकाहशी कुजः ।
 मृत्युर्व्यव्याहा हितीया ज्ञो लाभशाद्रा च सप्तमी ॥ २१ ॥
 बुधे हानिर्भरणी ज्ञः अवर्णं काल ईदृशः ।
 जीवो लाभाय च भवेत्तुतीया पूर्वफलगुनी ॥ २२ ॥
 जीवोऽष्टमी^(१) धनिष्ठाद्रा जीवोऽस्त्रेषा वयोहशी ।
 मृत्यु शक्तव्युर्धी स्वात् पूर्वभाद्रपदा त्रिये ॥ २३ ॥
 पूर्वाधाडा च नवमी शक्रः पौडाकरी भवेत् ।
 भरणी भूतजा शक्रो यमदण्डो हि हानिक्षत् ॥ २४ ॥
 क्षत्तिका पञ्चमी मन्दो लाभाय तिथिरीरिता ।
 अस्त्रेषा दशमी मन्दो योगः पौडाकरी भवेत्^(२) ॥ २५ ॥
 मधा शनिः पूर्णिमा च योगो भूत्युकरः स्मृतः ।

तिथियोगः ।

पूर्वोत्तराग्निनैऋत्यदक्षिणानिलचन्द्रमाः^(३) ॥ २६ ॥
 ब्रह्माद्याः स्युद्धृष्टयः स्युः^(४) प्रतिपञ्चमीमुखाः ।
 राशिभिः सहिता दृष्टा अहाद्याः सिद्धये स्मृताः ॥ २७ ॥
 मेषाद्याद्यतुरः कुम्भा जयः पूर्णेऽन्यथा मृतिः ।
 सूर्यादिरिक्ता पूर्णा च क्रमादेवम्यदापयेत् ॥ २८ ॥

१ जीवेऽष्टमोति च ० ।

३ दक्षाग्निनिष्ठवचन्द्रमा इति च ० ।

२ भरत्योत्यादिः, पौडाकरी भवेदित्यनः ४ ब्रह्माद्याः स्युस्त्रिदृष्टाः स्युरिति च ० ।

पाठः च ० पुस्तके नामि ।

रथे सूर्ये फलं नास्ति सीमे भङ्गः प्रशास्यति ।
 कुञ्जेत कलहं विद्याहुधः कामाय वै गुहः ॥ २६ ॥
 क्षमाय मनसे^(१) छक्को मन्दे भङ्गो रथे भवेत् ।
 देवानि पिङ्गलाचके स्यंगानि च भानि हि ॥ २० ॥
 मुखे नेत्रे लक्षणेऽथ शिरोऽसोऽपादके ।
 पादे मृतिस्त्रिकर्त्त्वे स्याद्वीणि पच्छार्णताग्नम् ॥ २१ ॥
 सुखस्ये च भवेक्षीङ्गा शिरस्ये कार्यवाग्नम् ।
 कुचिस्त्रिते फलं झाञ्च राहुचक्रं वदास्यङ्गम् ॥ २२ ॥
 इन्द्राज्ञ नैऋतङ्गस्त्रैकर्त्तव्योमसेव च ।
 सोमादुत्तामनं वरहेराप्तमाम्याच्छिकात्मयं ॥ २३ ॥
 रद्राद्यमं यमाहातुं वासोऽचक्रं वजेत् पुत्रः ।
 मुक्ते चतुर्खो नाम्नस्तु राहुष्ट्रे जयो रथे ॥ २४ ॥
 अयतो मूल्यमाप्नोति तिथिराहुं वदामि ते ।
 आनेयादिशिवान्तं च पूर्णिमामादितः प्रिये ॥ २५ ॥
 पूर्वे क्षणाष्टमीं यावत् राहुष्ट्रौ भयो भवेत् ।
 एशाम्यामेयनैऋत्यवायव्ये फणिराहुकः ॥ २६ ॥
 मेषाद्या दिशि पूर्वादी यचादित्योऽप्ततो मृतिः ।
 तृतीया क्षणपत्रे तु सप्तमी दशमी तथा ॥ २७ ॥
 चतुर्थी तथा शुक्ले चतुर्थकादशी तिथिः ।
 पच्छदशी विष्टयस्युः पूर्णिमामेयवायवे ॥ २८ ॥
 अक्षचटतपयशा वर्णा; सूर्यादयो ग्रहाः ।

गृह्णोत्तरक्षेनकाश पिङ्गलः कौशिकः क्रमात् ॥ ३८ ॥
 मारसस्य मयूरस्य गोरक्षुः पक्षिष्ठः स्मृताः ।
 आदौ साध्यो हुतो मन्त्रः^(१) उच्चाटे पञ्चवः स्मृतः ॥ ४० ॥
 वशे च्वरे तत्त्वाकर्षे प्रयोगः सिहिकारकः ।
 आन्तो ग्रीतौ नमस्कारो वीषट् पुष्टी वशादिषु ॥ ४१ ॥
 हुं चत्वौ^(२) प्रीतिसमाशे विहेषोच्चाटने च फट् ।
 वषट् सुते च दीप्त्यादौ^(३) मन्त्राणां जातयस षट् ॥ ४२ ॥
 ओषधौः सम्बव द्वामि महारच्चाविधायिनौः ।
 महाकाली तथाचण्डी वाराही चेष्टरी तथा ॥ ४३ ॥
 सुदर्शना तदेन्द्राशी भावस्था रक्षयन्ति तम् ।
 तत्त्वा चातिबला भौरुम्सस्त्री सहदेव्ययि ॥ ४४ ॥
 जातौ च मणिका यूधी गारुडी भृङ्गराजकः ।
 चक्ररूपा भृष्णवधो भारिता विजयादिद्वाः ॥ ४५ ॥
 च्छ्रुणे च भृष्णादेवि उदृताः शुभदायिकाः ।
 सृदा तु कुच्चरक्षुत्वा सर्वलक्षणलक्षितम् ॥ ४६ ॥
 तत्त्वा पादतङ्गे छत्वा स्त्रभयेच्छ्रुत्वामनः ।
 नगाये चैकाकुचे च वज्राहतप्रदेशके ॥ ४७ ॥
 वस्त्रौकस्त्रदमाहृत्य मातरौ योजयेत्ततः ।
 ओ नमो भ्रष्णामैरवाय विक्षतदंडीयरूपाय विष्णुसाक्षाय
 विशूलखड्गधराय^(४) बीषट् ।

१ आदौ उत्ताशनो मन्त्र इति च ० । अ० च ।

२ उ० ननौ इति च ० । ४ विशूलखड्गधरायेति च ०, न०, च०,

३ वषट् लाभे च हीमप्रसद्यत्विति च ०, व० च । विशूलिने उत्तुखड्गधरायेति ज० ।

पूजयेत् कर्हमं देवि सत्त्वये चक्षस्तजालकम् ॥ ४८ ॥
 अग्निकार्यं प्रवक्ष्वामि रथादी जथवर्षनम् ।
 इमशाने निशि काहाम्बो नमो मुक्तशिखो नरः ॥ ४९ ॥
 दक्षिणास्यस्तु चुह्याद्भूमांसं रुभिरं विषम् ।
 तुषास्थिखण्डमिश्रन्तु शत्रुनाम्बा शताष्टकम् ॥ ५० ॥

ओ नमो भगवति कोमारि सल सल सातय सातय
 वण्टदेवि अमुकं मारय मारय सहसा नमोऽस्तुते भगवति विद्ये
 स्वाहा ।

अनया विद्यया होमाङ्गन्यत्वच्छायते रिषोः^(१) ।

ओ वज्रकाय वज्रसुख कपिलपिङ्गल करालवदन उर्वकेश
 महाबल रक्तमुख^(२) तडिजिङ्ग महारोद्र दंडोद्वकट कह
 करालिन महादृढप्रहार लङ्घेश्वरसेतुबन्ध शैलप्रवाह गगन-
 चर एष्ठेहि भगवत्तमहाबलपराक्रम भैरवो ज्ञापयति एष्ठेहि
 महारोद्र दौर्बलाङ्गुलेन अमुकं वेष्टय वेष्टय अस्य अस्य खन
 खन वैते झूँ फट^(३) ।

अष्टविंशत्तम्बेवि हनुमान् सर्वकर्त्तव्यत् ॥ ५१ ॥

पटे हनूमतसन्दर्भनाङ्गमायान्ति शत्रवः ।

इत्याम्बेये महापुराणे युद्धयार्थे नानाचक्राणि नाम
 पञ्चविंशत्यधिकाशततमोऽध्यायः ॥

१ दग्धमं जावते चक्षात् इति च०,

च० ४ ।

२ वज्रसुख इति च० ।

३ ऊँ फटिति च० ।

अथ पञ्चविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००—

नक्षत्रनिर्णयः ।

ईश्वर उवाच । वस्त्राम्यद्वालकं पिण्डं शुभाशुभविद्वये ।
 यस्मिन्बृहे भवेत् सूर्यस्तदादौ त्रीणि मूर्जनि^(१) ॥ १ ॥
 एकम् खे हयवेत्रे हस्तपादे चतुष्टयं ।
 हृदि पञ्च सुते जानौ आयुर्हृष्टिं विचिन्तयेत् ॥ २ ॥
 शिरस्ये तु भवेद्राज्यं पिण्डतो वक्षयोगतः ।
 नेत्रयोः कान्तसौभाग्यं हृदये द्रव्यसङ्घ्रहः ॥ ३ ॥
 हस्ते धृतं तस्त्ररत्वङ्गतासुरध्वगः^(२) पदे ।
 कुआष्टके भानि लिख्य^(३) सूर्यकुञ्चस्तु रिक्तकः ॥ ४ ॥
 अश्वमः सूर्यकुञ्चः स्याच्छ्रभः पूर्वादिसंस्थितः ।
 फणिराहु^(४) प्रवस्थामि जयाजयविवेकदं ॥ ५ ॥
 अष्टाविंशांगिखेदिन्दून् पुनर्भाज्यस्त्रिभिस्त्रिभिः ।
 अथ चत्वारिं चत्वारि रेखास्त्रैव दापयेत् ॥ ६ ॥
 यस्मिन्बृहे स्थितो राहस्त्राद्यं फणिमूर्जनि^(५) ।
 तदादि विन्यसेद् भानि सप्तविंशत्रमेण तु ॥ ७ ॥
 वक्त्रे सप्तगते चक्षे स्थिते सर्वं आहवे ।

१ चौष्टि मत्तके रुति च० । ४ ।

२ वस्त्रायुरध्वगः पदे रुति च० । ४ काञ्चराङ्गमिति च० ।

३ भानि लिखेदिति च०, च० ५ काञ्चमूर्जनीति च०, च० च ।

स्तम्भे भङ्गं विजानौयात्समेषु च मध्यतः ॥ ८ ॥
 उदरस्येन^(१) पूजा च जयस्त्रीवाक्नस्तथा ।
 कठिदेशे स्थिते योध आहवे हरते परान् ॥ ९ ॥
 पुच्छस्थितेन कीर्तिः स्वाद्राहुद्दृष्टे च भे सृतिः ।
 पुनरन्यं प्रवक्ष्यामि रविराहुबलन्तव ॥ १० ॥
 रविः शुक्रो वृधश्वैव सोमः सौरिर्युक्तस्तथा^(२) ।
 लोहितः संहिकश्वैव एते यामाद्यभागिनः ॥ ११ ॥
 सौरिं रविच्च राहुच्च क्षत्वा यत्रेन पृष्ठतः ।
 स जयेत् सैन्यसङ्घातं द्यूतमध्यानमाहवं ॥ १२ ॥
 दोहिणी चोक्तरास्त्रिस्त्री सृगः पञ्च स्त्रिराणि हि ।
 अश्विनौ रेवतौ स्वातौ धनिष्ठा शततारका ॥ १३ ॥
 द्विप्राणि पञ्चभाव्येव यात्रार्थी चैव^(३) योजयेत् ।
 अनुराधाहस्तमूलं सृगः पुष्यं पुनर्वर्षसुः ॥ १४ ॥
 सर्वकार्येषु चैतानि ज्येष्ठा चित्रा विशाखयः ।
 पूर्वास्त्रिस्त्रीऽग्निर्भरणी मध्याद्राहुषेषादाहणाः ॥ १५ ॥
 स्थावरेषु स्थिरं द्यूक्तं यात्रायां चिप्रमुक्तमं ।
 सौभाव्यार्थं सृदूर्येव उत्तेषु यन्तु कारयेत् ॥ १६ ॥
 दाहये दाहणं कुर्याद्यत्ये चाधोमुखादिकं ।
 क्षत्रिका भरणस्त्री षाव विशाखा पितॄनैकर्त्तम् ॥ १७ ॥

१ उदरस्ये चेति ८० । २ रक्षसेत्यनः पाठः ८० पुष्करे नालिः ।

३ कठिदेश इत्यादि-, सौरिर्यु- ४ यात्राभागि चेति ८०, ८० च ।

पूर्वावयमधोवक्तुं कर्म चाधोमुखस्त्रेत्^(१) ।
 एषु कूपतडागादि विद्याकर्म भिषक्किया ॥ १८ ॥
 स्थापनबोकाभूपादिविधानं^(२) स्थननन्तथा ।
 रेवती चास्त्रिनौ चित्रा हस्ता स्वातौ पुनर्बसुः ॥ १९ ॥
 अनुराधा मृगो ज्येष्ठा नव वै पार्श्वतोमुखाः ।
 एषु राज्याभिषेकच्च पट्टवस्त्रज्ञाश्वयोः ॥ २० ॥
 आरामगृहप्राप्तादं प्राकारं चेचतोरणं ।
 धजचिङ्गपताकाश^(३) सर्वानेतांस कारयेत् ॥ २१ ॥
 हादशी सूर्यदग्धा तु चन्द्रेणैकादशी तथा ।
 भौमेन दग्धमौ दग्धा छत्रीया वै बुधेन च ॥ २२ ॥
 पष्ठी च गुरुणा दग्धा दितीया भृगुणा तथा ।
 सप्तमी सूर्यपुत्रेण त्रिपुष्करमध्यो वदे ॥ २३ ॥
 दितीया हादशी चैव सप्तमी वै छत्रीयया^(४) ।
 रविर्भैमस्तथा^(५) गौरिः षडेतास्त्रु त्रिपुष्कराः^(६) ॥ २४ ॥
 विशाखा क्षत्तिका चैव उत्तरे हि पुनर्बसुः ।
 पूर्वभाद्रपदा चैव षडेते तु त्रिपुष्कराः ॥ २५ ॥
 साभो हानिर्जयो त्रिंशिः पुत्रजन्म तथैव च ।
 नष्टं भ्रष्टं विनष्टं वा तत्पर्वन्निगुणं^(७) भवेत् ॥ २६ ॥

१ चाधोमुखं भवेदिति च ० :

५ मुरुर्भैमस्तथेति क०, ग०, च०,

२ गौकाशूतादिविधानमिति ग०, च०,

क० च ।

३० च ।

६ षडेतास्त्रु पुष्करा इति क०,

७ वत्त्रुचिङ्गपताकाशेति भ० ।

क०, च०, द० च ।

४ छत्रीयकेति च०, च० च ।

७ तत्पर्वं दिग्गुप्तमिति च०, द० च ।

अस्तिनी भरती चैव अस्तेषा पुष्टमेव च ।
 स्वातिस्वैव विशाखा च अवरं सप्तमं पुनः ॥ २७ ॥
 एतानि हृष्टचक्रांषि पश्यन्ति च दिशो दद्य ।
 याचासु दूरगस्यापि आगमः पुरुषगोचरे ॥ २८ ॥
 आषाढे देवती चिक्रा केकराणि पुनर्वर्षसुः ।
 एषु पञ्चसु चतुर्चेषु^(१) निर्गतस्यागमो भवेत् ॥ २९ ॥
 क्षत्तिका दोहिणी सौम्यं फलगुणी च मघा तथा ।
 मूलं ज्येष्ठानुराधा च धनिष्ठा शततारकाः ॥ ३० ॥
 पूर्वभाद्रपदा चैव चिपिटाणि च तानि हि^(२) ।
 अध्यानं ब्रजमानस्य पुनरेवागमो भवेत् ॥ ३१ ॥
 हस्त उत्तरभाद्रस्य आद्रीषाढा तत्त्वैव च ।
 नष्टार्थाचैव हृष्णन्ते सह्यामो नैव विद्यते ॥ ३२ ॥
 पुनर्वर्षामि गण्डान्तमृद्धमध्ये यथा स्थितम् ।
 रेवत्यन्ते चतुर्नाडी^(३) अस्त्रिन्यादिचतुष्टयम् ॥ ३३ ॥
 उभयोर्याममादन्तु वर्जयेत्तत् प्रयत्नतः ।
 अस्तेषान्ते मघादो तु घटिकानां चतुष्टयम् ॥ ३४ ॥
 हितीयं गण्डमाख्यातं लृतीयं भैरवि शृणु ।
 ज्येष्ठाभमूलयोर्मध्ये उथरूपन्तु यामकम् ॥ ३५ ॥

१ केकरेषु च चतुर्चेषु इति ३० ।

२ चिपिटाणि च भाणि हि इति ३०,

३० च ।

३ रेवत्यन्ते चतुष्टयम् इति ३०,

३०, ४०, ५०, ६०, ७०, ८० च ।

न कुर्वा^४च्छुभकर्माणि यदीच्छिदाक्षजीवितम् ।
दारके जातकाले च^(१) नियेते पिण्डमातरौ ॥ ३६ ॥

इत्याम्बेये महामुराचे न द्वयनिर्णयो नाम षड्विंशत्यधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

नानाबलानि ।

ईश्वर उवाच^(१) । विष्णुभे चटिकास्तिस्तः शुले पञ्च विवर्जयेत्^(२) ।
षट् षट्^(३) गण्डेनिगण्डे च नव व्याघ्रातवज्रयोः ॥ १ ॥
परिच्छे च व्यतौपाते उभयोरपि तहिनम् ।
बैधृते तहिनचैव याचामुदादिकम्यजेत् ॥ २ ॥
यहैः शुभाशुभं वस्त्रे देवि मेषादिराशितः^(४) ।
चन्द्रशुक्रो च जग्नस्यो वर्जितौ शुभदायको ॥ ३ ॥

१ जातके चापोति च० ।

२ चन्द्रिदवाचेति च० ।

३ पञ्च च वर्जयेदिति च०, च०, च०,
च० च ।

४ षट् च गण्डेनिगण्डे चेति च०,

च०, च० च । सप्त गण्डेनिगण्डे चेति

च०, च० च ।

५ मेषादिराशिभिरिति च० ।

हितीयो मङ्गलोऽथार्कः सौरिष्वैव तु सैंहिकः ।
 द्रव्यनाशमलाभश्च आहवे भङ्गमादिशेत् ॥ ४ ॥
 सोमो बुधो शुगुर्जीवो हितीयस्थाः शुभावहाः ।
 दृतीयस्थो यदा भानुः शनिर्भैमो शुगुस्थाः ॥ ५ ॥
 बुधसैवेन्द्र राहुष सर्वे ते फलदा यहाः ।
 बुधशुक्रो चतुर्थी तु शेषासैव भयावहाः ॥ ६ ॥
 पञ्चमस्थो यदा जीवः शुक्रः सौम्यस्तचन्द्रमाः ।
 ददेत्^(१) चेष्टितं लाभं षष्ठे स्थाने शुभो रविः ॥ ७ ॥
 चन्द्रः सौरिष्वैङ्गलस्य यहा देवि स्वराशितः ।
 बुधस्तु शुभदः षष्ठे त्वजेत् षष्ठं गुरुं शुगुं ॥ ८ ॥
 सप्तमोऽर्कः शनिर्भैमो राहुर्हात्म्ये सुखाय च ।
 जीवो भृगुस्त सौम्यस्त शशुक्रो चाष्टमो शुभो ॥ ९ ॥
 शेषा अहास्तथा हात्म्ये श्वभृगू नवमो शुभो ।
 शेषा हात्म्ये च लाभाय दशमो भृगुभास्तरो ॥ १० ॥
 शनिर्भैमस्त राहुष चन्द्रः सौम्यः शुभावहः ।
 शुभासैकादशे सर्वे वर्जयेहशमि^(२) गुरुम् ॥ ११ ॥
 बुधशुक्रो हादशस्थो शेषान् हादशगांस्त्यजेत् ।
 अहोरात्रे हादश स्यू राशयस्तान् वदाम्यहम् ॥ १२ ॥
 मौनो भेषाऽथ मिथुनञ्चतस्त्रो नाडयो हृषिः ।
 षट् कर्कसिंहकन्यास्तुला पञ्च च हृषिकः ॥ १३ ॥
 शुक्रनक्त्रो षट्सैव सूर्यगो राशिराद्यकः ।

१ ददातौति च ॥

८० च ।

२ वर्जयेहशमिति च ०, म ०, च ०,

चरस्थिरहिः स्वभावा मेषाद्याः स्युर्यथाक्रमम् ॥ १४ ॥
 कुलीरो मकरश्वैव तुलामेषादयश्वराः ।
 चरकार्थं जयं काममाचरेच्च शुभाशुभम् ॥ १५ ॥
 स्थिरो हृषो हरिः कुम्भो हृषिकाः स्थिरकार्थके ।
 शौन्त्रः समागमो नास्ति रोगार्त्तो नैव मुच्यते ॥ १६ ॥
 मिष्टुनं कल्यका मौनो धनुष हिः स्वभावकः ।
 हिः स्वभावाः शुभाश्वते सर्वकार्थेषु नित्यशः ॥ १७ ॥
 यात्रावाणिज्य सङ्ग्रामे विवाहे राजदर्शने ।
 हृषिं जयन्तथा लाभं युद्धं जयमवाप्नुयात् ॥ १८ ॥
 अश्विनी विंशताराश्च तुरगस्याकृतिर्यात् ।
 यद्यत्र कुरुते हृषिमेकरात्रं प्रवर्षति ॥ १९ ॥
 यमभे तु यदा हृषिः पचमेकन्तु वर्षति ।

द्वलान्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे नानाबलानि नाम
 सप्तविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टाविंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—○—○—

कोटचक्रम् ।

ईश्वरं उवाच । कोटचक्रं प्रवक्ष्यामि चतुरस्त्रं पुरं लिखेत् ।
 चतुरस्त्रं पुनर्न्मध्ये तत्पर्ये चतुरस्त्रकम् ॥ १ ॥

नाडीत्रितयचिङ्गाढं मेषाद्याः पूर्वदिङ्गमुखाः ।
 कृत्तिका पूर्वभागे तु अस्त्रे शान्तेयगोचरे ॥ २ ॥
 भरती द्विती इया विशाला नैकर्त्ते व्यसेत् ।
 अगुराधां पश्चिमे च अवस्थं वायुगोचरे ॥ ३ ॥
 धनिष्ठालोक्तरे व्यस्ते ऐशान्यां रेवतीं तथा ।
 वाह्नाड्यां स्थितान्वेष अष्टो द्वृक्षाणि यत्रतः ॥ ४ ॥
 रोहिणीपुष्पफलगुणः स्वातौ ज्येष्ठा क्रमेण तु ।
 अभिजिच्छततारा तु अश्विनी मध्यनाडिका ॥ ५ ॥
 कोटमध्ये तु या नाडी कष्यामि प्रथमतः ।
 मृगद्वाभ्यन्तरे पूर्वं तस्मान्वये पुनर्वसुः ॥ ६ ॥
 उत्तराफलगुणी धास्ये चित्रा नैकर्त्तसंस्थिता ।
 मूलन्तु पश्चिमे व्यस्तोक्तराषाढान्तु वायवे ॥ ७ ॥
 पूर्वभाद्रपदा सौम्ये रेवती ईशगोचरे ।
 कोटस्याभ्यन्तरे नाडी द्वृक्षाष्टकसमन्विता ॥ ८ ॥
 आद्रा हस्ता तथाद्याढा चतुष्क्षोक्तराचिकम् ।
 मध्ये स्त्रश्चतुष्क्षन्तु दद्यात् कोटस्य कोटरे ॥ ९ ॥
 एवं दुर्गस्य विनासं वाह्ने खानं दिशाधिपात् ।
 आगन्तुको यदा योहा ऋक्षवान् स्वात्फलान्वितः ॥ १० ॥
 कोटमध्ये ग्रहाः सौम्या यदा ऋक्षान्विताः पुनः ।
 जयं मध्यस्थितानान्तु भङ्गमागामिनो विदुः ॥ ११ ॥
 प्रवेशभे प्रवेष्टव्यं निर्गमभे च निर्गमेत् ।
 भृगुः सौम्यस्तथा भौम ऋक्षास्थं सकालं यदा ॥ १२ ॥
 तदा भङ्गं विजानौयाज्यमागन्तुक्षस्त्व ।

प्रवेशर्थं चतुष्के तु सङ्घामस्वारभेद् यदा ॥ १३ ॥

तदा सिद्धयति तदुर्गं न कुर्यात्सत्र विस्मयम् ।

इत्याम्लेये महापुराणे युद्धजयार्थवे कोटचक्रं नामाष्टा-
विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनचिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—००००००००—

अर्धकाण्डम् ।

ईश्वर उवाच । अर्द्धमानं प्रवस्थामि उल्कापातोऽथभूम्बला ।

निर्वातो अहरणं वेशो दिशां दाहो भवेद्यदा ॥ १ ॥

लक्ष्येभासि मास्येवं यदेते स्युष चैत्रके ।

अलङ्कारादि सङ्घट्या षड्भिर्भासैस्तुर्गुणम् ॥ २ ॥

वैशाखे चाष्टमे मासि षड्गुणं सर्वसङ्घर्षं ।

ज्येष्ठे मासि तथाषाढे यवगोधुमधान्यकैः ॥ ३ ॥

आवस्ते हृततैलाद्यैराज्ञिने वस्त्रधान्यकैः ।

कार्त्तिके धान्यकैः क्रौतैर्भासे स्वामार्गंशीर्षके ॥ ४ ॥

पुष्टे कुषुमगम्याद्यैर्भासे धान्यैश्च माघके ।

गन्धाद्यैः फाल्गुने क्रौतैर्दर्घकाण्डमुदाहृतम् ॥ ५ ॥

इत्याम्लेये महापुराणे अर्धकाण्ड नाम उनचिंशदधिक-
शततमोऽध्यायः ।

अथ चिंशदधिकश्ततमोऽध्यायः ।

धातचक्रं ।

ईश्वर उवाच । मण्डलानि प्रवस्थामि चतुर्द्वाविजयाय हि ।
 कृत्तिका च मघा पुष्टं पूर्वा चैव तु फलगुनी ॥ १ ॥
 विशाखा भरणी चैव पूर्वभाद्रपदा तथा ।
 आन्येयमण्डलं भद्रे तस्य वस्थामि लक्षणं ॥ २ ॥
 यद्यच्च चलते वायुर्बेष्टनं शशिसूर्ययोः ।
 भूमिकम्पोऽथ निर्वातो यह्यणं चन्द्रसूर्ययोः ॥ ३ ॥
 धूमज्वाला दिशां दाहः केतोश्चैव प्रदर्शनं ।
 रक्तहष्टिशोपतापः पाषाणपतनमत्था ॥ ४ ॥
 नेत्ररोगोऽतिसारस्त्र अनित्र प्रबलो भवेत् ।
 स्त्रयद्वौरास्तथा गावः स्त्रयपुष्टफला ह्रमाः ॥ ५ ॥
 विनाशश्चैव अस्थानां स्त्रयहष्टिं विनिर्दिशेत् ।
 चातुर्बीर्णाः प्रपोष्टगते चधार्ता अखिला नराः ॥ ६ ॥
 सैन्यवा यासुनाशैव गुर्जका भोजवाङ्गिकाः ।
 जालन्धरं च काश्मीरं सप्तमद्वौत्रापथम् ॥ ७ ॥
 देशाद्वैते विनश्यन्ति तस्मिन्द्रुत्यातदर्थने ।
 हस्ता चित्ता मघा स्त्रातौ मृगो वायु पुनर्वसुः ॥ ८ ॥
 उत्तराफलगुनो चैव अस्त्रिनी च तथैव च ।

यदाच भवते^(१) किञ्चिद्वायव्यन्तं विनिर्दिशेत् ॥ ८ ॥
 नष्टभेदाः प्रजाः सर्वा हाहाभूता विचेतसः ।
 डाह्लः कामरूपस्त्र कलिङ्गः कोशलस्तथा ॥ १० ॥
 अयोध्या च अवन्ती च नश्यन्ते कोङ्कणाभ्युकाः ।
 अस्त्रेषा चैव मूलन्तु पूर्वाषाठा तथैव च ॥ ११ ॥
 रेवती वारुणं शृक्षन्तथा भाद्रपदोत्तरा ।
 यदाच चलते^(२) किञ्चिद्वारुणं तं विनिर्दिशेत् ॥ १२ ॥
 बहुचौरघृता मावो बहुपुष्पफला द्रुमाः ।
 आरोग्यं तत्र जायेत बहुशस्या च मेदिनी ॥ १३ ॥
 धान्यानि च समर्धानि सुभिक्षं पार्थिवं भवेत् ।
 परस्तरं नरेद्राणां सङ्ग्यामो दारुणो भवेत् ॥ १४ ॥
 ज्येष्ठा च रोहिणी चैव अनुराधा च वैशावम् ।
 धनिष्ठा चोत्तराषाठा अभिजित् सप्तमन्तथा ॥ १५ ॥
 यदाच चलते^(३) किञ्चित् माहेन्द्रं तं विनिर्दिशेत् ।
 प्रजाः समुदितास्त्रिन् सर्वरोमविवर्जिताः ॥ १६ ॥
 सन्धिं कुर्वन्ति राजानः सुभिक्षं पार्थिवं शुभम् ।
 यामस्तु द्विविधो द्वेयो मुखपुच्छकरो महान् ॥ १७ ॥
 चन्द्रो राहस्यादित्य एकराश्चै यदि स्थितः^(४) ।
 मुखयामस्तु विज्ञेयो यामिने पुच्छ उच्यते ॥ १८ ॥

१ यदाच भवते इति जा० ॥ ४ यथा स्थित इति च०, ग०, घ०, र०, ज० च ।

२,३ यदाच चलते इति इ० । यदा स्थित इति जा०, ज० च ।

भानोः पञ्चदशी शूल्ये यदा चरति चन्द्रमाः ।
तिथिच्छेदे^(१) तु सन्मासे सोमग्रामं विनिहिते ॥ १८ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे मण्डलं नाम चिंशद-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

आर्यैकचिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—५०९—

घातचक्रादिः ।

ईश्वर उवाच । प्रहस्तिणमकारादीन् स्वरान् पूर्वादितो लिखेत् ।
चैत्राद्यं भ्रमणाशक्तं प्रतिपत् पूर्णिमा तिथिः ॥ १ ॥
चयोदशी चतुर्दशी अष्टम्येका च सप्तमौ ।
प्रतिपद्योदश्यन्तास्तिथयो इदश शूलाः ॥ २ ॥
चैत्रचक्रे तु संसर्यज्जयलाभादिकं विदुः ।
विषमे तु शुभं ज्येयं समे चाशुभमौरितम् ॥ ३ ॥
युद्धकाले समुत्पन्ने यस्य नाम शुदाहृतम् ।
माचारुडन्तु यनाम आदित्यो गुरुरेव च ॥ ४ ॥

१ तिथिभेदे इति अ० ।

जयस्तस्य सदाकालं सङ्घामे चैव भौम्ये ।
 इत्स्वनाम यदा योधो मियते इनिवारितः(१) ॥ ५ ॥
 प्रथमो दीर्घं आदिखो हितीयो मध्ये अन्तकः ।
 द्वौ मध्येन प्रथमान्तो जायेते नाम संशयः ॥ ६ ॥
 पुनर्जान्ते यदा चादौ(२) स्वरारुदन्तु इत्यते ।
 इत्स्वस्य मरणं विद्याद् दीर्घस्यैव जयो भवेत् ॥ ७ ॥
 नरचक्रं प्रवस्थामि छान्तपिण्डामकं यथा ।
 प्रतिमामालिखेत् पूर्वं पश्चाट्चाणि विन्यसेत् ॥ ८ ॥
 श्रीर्षे श्रीणि सुखे चैकं हे कर्त्तजे नेत्रयोर्म्बवेत् ।
 वेदसङ्ख्यानि हस्ताभ्यां कर्णे ऋच्चहयं पुनः ॥ ९ ॥
 हृदये भूतसङ्ख्यानि षडुचाणि तु पादयोः ।
 नाम छृञ्चं स्फुटं क्षत्वा चक्रमध्ये तु विन्यसेत् ॥ १० ॥
 नेत्रे शिरोदक्षकर्णे याम्बहस्ते च पादयोः
 हृदयीवावामहस्ते तु पुनर्गृह्णे तु पादयोः ॥ ११ ॥
 यस्मिन्वृते श्वितः सर्वः सौरिर्भौमस्तु सैहिकः ।
 तस्मिन् स्थाने श्विते विद्याद् घातमेव न संशयः ॥ १२ ॥
 जयचक्रं प्रवस्थामि आदिहान्तांश्च वै लिखेत् ।
 रेखास्त्रयोदशालिख्य षडुचास्त्रिर्यगालिखेत् ॥ १३ ॥
 दिग् यहा मुनयः सूर्या ऋत्युद्रस्त्रियः क्रमात् ।
 मूर्च्छनामृतिवेदर्चजिना(३) अकडमा ह्यधः ॥ १४ ॥

१ मिथ्ये इनिवारित इति च०, । मिथ्ये २ यथा चादौ इति क०, ग०, च०, छ० च ।
इनिवारित इति ग०, च०, छ० च । ३ मूर्च्छनामृतिवेदाङ्गजिना इति च० ।

आदित्याद्याः सप्तहते नामान्ते बलिनो ग्रहाः ।
 आदित्यसौरिभौमास्या जये सौम्याद्व सम्यये ॥ १५ ॥
 रेखा हादश चोहृत्य षट् च याम्यास्त्रोक्तराः ।
 मनुष्वैव तु^(१) ऋक्षाणि नेत्रे च रविमण्डलं ॥ १६ ॥
 तिथयस्व रक्षा वेदा अग्निः सप्तदशाश्वदा ।
 वसुरभ्याः समास्याता अकटपानघो न्यसेत् ॥ १७ ॥
 एकैकमचरश्चरक्षा शेषास्येवण्डकमान् न्यसेत् ।
 नामाचरक्षतं पिण्डं वसुभिर्भाजयेत्ततः ॥ १८ ॥
 वायसामण्डलोऽत्युग्रो मण्डलाद्रासभो वरः ।
 रासभाहृष्टमः शिठो हृषभात् कुञ्जरो वरः ॥ १९ ॥
 कुञ्जराद्व पुनः सिंहः सिंहाश्वैव खर्वरः ।
 खरीश्वैव बली धूर्म्मः एवमादि बलाकलं ॥ २० ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे धातुचक्रादिर्नामैकतिंशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वाचिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

सेवाचक्रं ।

ईश्वर उवाच । सेवाचक्रं प्रवक्ष्यामि लाभालाभानुसूचकं^(१) ।
 पिता माता तथा भाता दम्पती च विशेषतः ॥ १ ॥

^(१) सूचकैव तु इति ख०, छ०, अ०, अ० च । २ लाभालाभाद्यसूचकमिति ख०, अ० च ।

तस्मिंश्चक्ते तु विज्ञेयं यो यमाक्षभते फलं ।
 पष्ठूर्हाः स्थापयेद्देखा भिन्नासाष्टौ तु तिर्थ्यगः ॥ २ ॥
 कीष्टकाः पञ्चतिंश्च तेषु वर्णान् समालिखेत् ।
 स्वरान् पञ्च समुदृत्य स्वर्णान् पञ्चात् समालिखेत् ॥ ३ ॥
 कक्कारादिहकारान्तान् हीनाङ्गांस्त्रीच्छिवर्जयेत् ।
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च अरिर्मृत्युश्च नामतः ॥ ४ ॥
 अरिर्मृत्युश्च हावेतौ वर्जयेत् सर्वकर्मसु ।
 एषां मध्ये यदा नाम लक्षयेत् प्रयत्नतः ॥ ५ ॥
 आबपचे^(१) स्थिताः सत्त्वाः सर्वे ते शुभदायकाः ।
 हितीयः पोषकस्त्रैव लृतीयसार्थदायकः ॥ ६ ॥
 आत्मनाशश्चतुर्थस्त्^(२) पञ्चमो मृत्युदायकः ।
 स्थानमेवार्थलाभाय मित्रभृत्यादिवान्धवाः ॥ ७ ॥
 सिद्धः साध्यः सुसिद्धश्च सर्वे ते फलदायकाः ।
 अरिर्मृत्युश्च हावेतौ वर्जयेत् सर्वकर्मसु^(३) ॥ ८ ॥
 अकारान्तं यथा प्रोत्तं अदृउएओ विदुस्तथा ।
 पुनस्त्रैवांशकान् वज्ञे वर्गाष्टकसुसंस्कृतान् ॥ ९ ॥
 देवा अकारवर्गं तु देत्याः कवर्गमार्चिताः ।
 नागास्त्रैव चवर्गाः स्युर्गम्भर्वाश्च टवर्गजाः ॥ १० ॥

^(१) स्वार्थपचे इति ४०, ४०, ५०, ५० च । ५०, ५० च ।

स्वार्थपचे इति ५० ।

^(२) अरिर्मृत्युरित्यादिः, सर्वकर्मसु

^(३) स्वार्थनाशस्तुर्थस्त् इति ४०, ४०, ५०, ५० इत्यनः पाठः ५० पुस्तके नास्ति ।

तवर्गे ऋषयः प्रोक्ताः पवर्गे राजसाः चृताः ।
 पिशाचाश यवर्गे च शवर्गे मानुषाः सृताः ॥ ११ ॥
 देवेभ्यो बलिनो हैत्या हैत्येभ्यः पवर्गास्तथा(१) ।
 पवर्गेभ्यश्च गन्धर्वां गन्धर्वाद्वृष्टयो वराः ॥ १२ ॥
 ऋषिभ्यो राजसाः शूरा राजसेभ्यः पिशाचकाः ।
 पिशाचेभ्यो मानुषाः स्वर्दुर्बलं वर्जयेद्वली ॥ १३ ॥
 पुनर्चित्तिविभागन्तु ताराचक्रं क्रमाच्छृणु ।
 नामाद्यचरमृच्छन्तु स्फुटं कला तु पूर्वतः ॥ १४ ॥
 ऋचे तु संस्थितास्तारा नवतिका यथाक्रमात् ।
 जग्म सम्पदिपत् चेमं नामर्द्धात्तारका इमाः ॥ १५ ॥
 प्रत्यरा धनदा षष्ठी नैधनामैत्रके परे ।
 परमैत्रात्तिमा तारा जग्मतारा ल्लभोभना ॥ १६ ॥
 सम्पत्तारा महाश्चेष्टा विपत्तारा तु निष्पला ।
 चेमतारा सर्वकार्ये प्रत्यरा अर्थनाशिनी(२) ॥ १७ ॥
 धनदा राज्यलाभादि नैधना कार्यनाशिनी ।
 मैत्रतारा च मित्राय परमित्रा हितावहा(३) ॥ १८ ॥
 ताराचक्रं । मात्रा वै स्वरसज्ज्ञा स्वावाममधे चिपेत् प्रिये ।
 विंशत्या च हरेद्वागं यच्छेषं तत् फलं भवेत् ॥ १९ ॥
 उभयोर्नाममधे तु लक्षयेत् धनं शृणु ।
 हीनमात्रा शृणु चेयन्वनं मात्राधिकं पुनः ॥ २० ॥

१ पद्मास्त इति क०, ब०, च०, छ०, २ प्रत्यरा आवानाशिनी इति छ० ।
 अ० च । पद्मगाः चृता इति भ० । ३ हिताय चेति छ० ।

धनेन मिवता वृणां ऋणेनैव हृदासता ।
 सेवाचक्रमिदं प्रोक्तं लाभालाभादिदर्शकं ॥ २१ ॥
 मेषमिथुनयोः प्रौतिमैत्रौ मिथुनसंहयोः ।
 तुलासिंहौ महामैत्रौ एवं धनुष्टे पुनः ॥ २२ ॥
 मित्रसेवां न कुर्वीत मित्रौ मौनवृषो मतौ ।
 वृषकर्कटयोर्मैत्रौ कुलौरघटयोस्तथा ॥ २३ ॥
 कन्याहृष्टिकयोरेवत्तथा मकरकीटयोः ।
 मौनमकरयोर्मैत्रौ दृतौरैकादशि स्थिता ॥ २४ ॥
 तुलामैषो महामैत्रौ विहिष्टो वृषहृष्टिकौ ।
 मिथुनधनुषोः प्रौतिः कर्कटमकरयोस्तथा ॥ २५ ॥
 मृगकुशकयोः प्रौतिः कन्यामौनौ तथैव च ।

इत्याग्नेये महापुराणे युजजयार्णवे सेवाचक्रं नाम हात्रिं-
 शदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रयस्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००००००—

नानाबलानि ।

ईश्वर उवाच । गर्भजातस्य वस्त्वामि चेताधिपस्त्रूपकं ।
 नातिदीर्घः ऋणः स्यूलः समाङ्गो गौरपैतिकः ॥ १ ॥

रक्ताच्छो गुणवान् शूरो गृहे सूर्यस्य जायते ।
 सौभाग्यो मृदुसारस्य जातश्वन्दगृहीदये ॥ २ ॥
 वाताधिकोऽतिलङ्घादिर्जातो भूमिभुवो गृहे ।
 बुद्धिमान् सुभगो मानौ जातः सौम्यगृहीदये ॥ ३ ॥
 हृहत्क्रोधस्य शुभगो जातो गुरुगृहे नरः ।
 त्यागो भीगो च सुभगो जातो सूर्यगृहीदये ॥ ४ ॥
 बृद्धिमुच्छुभगो मानौ जातश्वार्किंगृहे नरः ।
 सौम्यलन्ने तु सौम्यः स्यात् क्रूरः स्यात् क्रूरलन्नके ॥ ५ ॥
 दशाफलङ्घोरि वक्षे नामराशो तु संस्थितं ।
 गजाश्वधनधान्यानि राज्यश्वीर्विपुला भवेत् ॥ ६ ॥
 पुनर्धनागमथापि दशायां भास्करस्य तु ।
 दिव्यस्त्रीदा चन्द्रदशा भूमिलाभः सुखं कुजे ॥ ७ ॥
 भूमिधीन्यं धनं बोधे गजाश्वादिधनं गुरो ।
 खाद्यपानधनं शुक्रे शनौ व्याध्यादिसंयुतः ॥ ८ ॥
 स्नानसेवादिनाध्वानं वाणिज्यं राहुदर्शने ।
 वामनाडीप्रवाहे स्नानाम चेहिषमात्मरं ॥ ९ ॥
 तदा जयति सङ्ग्यामि शनिभौमससैहिकाः ।
 दक्षनाडीप्रवाहेके वाणिज्ये चैव निष्कला ॥ १० ॥
 सङ्ग्यामि जयमाप्नोति समनामा नरो भ्रवं ।
 अधश्वारे जयं विद्यादूर्झचारे रणे मृतिं ॥ ११ ॥

ओँ छङ् ओँ छूँ ओँ स्फे अस्त्रं मोटय(१) ओँ चूर्णय २ ओँ
 सर्वशत्रुं मर्हय २ ओँ छूँ ओँ छः फट् ।

१ मोचयेति च०, इ० च ।

सप्तवारश्चेष्वन्तं धात्वामानन्तु भैरवं ।
चतुर्भुजन्दशभुजं विंशद्वाद्वामकं शुभं ॥ १२ ॥
शूलखट्टाङ्गहस्तान्तु खडकाद्वारिकोष्ठं ।
भैरवं परसैन्यानामाक्षसैन्यपराह्नमुखं ॥ १३ ॥
सम्पुर्णं शब्दसैन्यस्थं शतमष्टीत्तरं जपेत् ।
अपाह्नमरुकाञ्छव्याञ्छव्यां त्वर्त्का पलायते ॥ १४ ॥
परसैन्यं शृणु भङ्गं प्रयोगेण मुनर्वदे ।
श्वभानाङ्गारमादाय विष्णुचोलूककाकयोः ॥ १५ ॥
कर्पटे प्रतिमां लिङ्गं साध्वस्त्वैवाज्ञरं यथा ।
नामाय नवधा लिङ्गं रिपोचैव यथाक्रमं ॥ १६ ॥
मूर्द्धि वक्त्रे लक्षाटे च हृदये गुण्डपादवोः ।
पृष्ठे तु बाहुमध्ये तु^(१) नाम वै नवधा लिङ्गेत् ॥ १७ ॥
मोटयेद्युक्ताले तु^(१) उच्चरित्वा तु विद्यया ।
तार्जन्त्वक्त्रं प्रवस्थामि जयार्थं चिमुखात्तरं^(२) ॥ १८ ॥
चिप चों स्वाहा तार्जन्मा श्वरोगविषादितुव् ।
दुष्टभूतयहात्तस्य आधितस्यातुरस्य च ॥ १९ ॥
करोति यादृशहर्षे ताह्यं सिद्धते चगात् ।
स्वावरं जङ्गमचैव लूताश लूतिमं विषं ॥ २० ॥
तत्त्वार्थं नाशमायातिः^(३) साधकस्यावलीकनात् ।

੧ ਪਾਤਸ਼ਕੁਲੇ ਹੁ ਰਣਿ ਗੁ।

२ जो चयेकुहाले तु रति च०,

৩১

१ अवार्य मूलाहरिति ३०, ३०,

અંગુલી

४ वाह्यमाप्तीतीनि अ० ।

पुनर्धर्मयेवाहातास्यं हिपक्षं माशुषाकृतिं ॥ २१ ॥

हिभुजं वक्रचक्षुं च^(१) गजकूर्मधरं प्रभुं ।

असङ्ख्योरगपादस्थमागच्छक्षं खमध्यतः ॥ २२ ॥

असन्तचैव खादन्तं तुहन्तं चाहवे रिपून् ।

चक्षुःहताच्च द्रष्टव्याः केचित्पादैष चूर्णिताः ॥ २३ ॥

पक्षपातैशूर्णिताच्च केचित्प्रथा दिशो दश ।

तार्संधानान्वितो यस्य चैलोक्ये द्व्यजयो भवेत्^(२) ॥ २४ ॥

पिच्छिकान्तु प्रवक्ष्यामि मन्त्रसाधनजां क्रियां ।

ओं झूं पचिन् चिप ओं ह्लं सः महाबलपराक्रम सर्व-
सैव्यं भवेत् ओं मर्दय॒ ओं चूर्षय॒ ओं विद्रावय॒ ओं ह्लं
खः ओं भैरवो ज्ञापयति स्वाहा ।

असुच्छन्दयहये तु जपङ्गृत्वा तु पिच्छिकां ॥ २५ ॥

मन्त्रयेद् आमयेक्षैव्यं सञ्चुर्खं गजसिंहयोः ।

आनाद्रवान् मर्दयेष्व सिंहारुद्धो वृगाविकान् ॥ २६ ॥

गदाङ्गुङ्गुं प्रवक्ष्यामि दूरं मन्त्रेण^(३) बोधयेत् ।

माढ्याणं चक्रवं दद्यात् कालराचा विशेषतः ॥ २७ ॥

मलशानभक्तसंयुक्तं मालती चामरी तथा^(४) ।

कार्पासमूलभाजन्तु तेन दूरन्तु बोधयेत् ॥ २८ ॥

ओं अहे हे महेन्द्रि अहे महेन्द्रि भज्ज हि ओं जहि
मसानंहि खाहि खमहि किलि किलि ओं हुं फट् ।

१ वक्रचक्षुं चेति च०, च०, च०, च० च । च०, च०, च० च ।

२ चम्भयो भवेदिति च०, च०, च० च । ४ मालती चामरी तथेति च०, च० च ।

३ वरमन्त्रेणेति च० । मलशान्त्रेणेति च०,

अरेचांशं दूरशब्दाक्षमया भङ्गविद्यया ।

अपराजिता च धुखूरस्ताभ्यान्तु तिलकेन हि ॥ ३६ ॥

ओं किलि किलि विकिलि इच्छाकिलि भूतहनि शङ्खिनि
उमे दण्डहसे रोद्रि माहेश्वरि उत्थामुखि ज्वालामुखि
शङ्खकर्णे शुक्कजङ्घे अलम्बुषे हर ओं सर्वदुष्टान् खन ओं
यत्त्वान्निरोक्षयेहिवि तांस्तान् मोहय ओं रुद्रस्य हृदये स्थिताः
रोद्रि सोम्येन भावेन आत्मरक्षान्ततः कुरु स्ताहा ।

वाञ्छतो मातृः संलिख्य सकालाक्षतिवेष्टिताः ।

नागर्पने(१) लिखेहिद्यां सर्वकामार्थसाधनीं ॥ ३० ॥

हस्ताद्यैर्विता पूर्वं ब्रह्मरुद्रेन्द्रविष्णुभिः ।

गुरुसङ्ग्यामकाले तु विद्यथा रक्षिताः रुद्राः ॥ ३१ ॥

रक्षया नारसिंहाच भैरव्या शक्तिरूपया ।

सर्वे चैलोक्यमोहित्या गौर्या देवासुरे रणे ॥ ३२ ॥

बौजसम्पुटितं नाम कर्णिकायां इलेषु च ।

पूजाक्रमेण चाङ्गानि रक्षायत्तं(२) चृतं शुभे ॥ ३३ ॥

मृत्युञ्जयं प्रवक्ष्यामि नामसंख्यारमध्यग ।

कलाभिर्वेष्टितं पश्यात् सकारेण निबोधितं ॥ ३४ ॥

जकारं विन्दुसंयुक्तं शोङ्गारेण समन्वितं ।

धकारोदरमध्यस्यं वकारेण निबोधितं(३) ॥ ३५ ॥

१ नागर्पने इति च०, अ० च ।

कारोदरमध्यस्यं चकारेषेति ग०,

२ रक्षामन्त्रमिति च०, ग०, छ०, अ० च । अ० च० । चकारोदरमध्यस्यं ठका-

३ शोङ्गारोदरमध्यस्यं चकारेषेति च० । रेषेति च०, व० च० ।

चन्द्रसम्पुटमध्यसं सर्वदुष्टविमर्दकम्^(१) ।

अहवा कर्त्तिकायाच्च लिखेवाम च कारणम् ॥ ३६ ॥

पूर्वे हले तथोङ्कारं सदते चोक्तरे लिखेत् ।

आग्नेयाद्वये च इङ्कारन्दले पोषणके स्वरान् ॥ ३७ ॥

चतुर्जिंश्रहके कायान् वाष्टे मन्त्रस्त्र शृत्यजित् ।

लिखेहैभूर्जपदे तु दीचनाकुहुमेन च ॥ ३८ ॥

कर्पूरचन्दनाभ्याच्च श्वेतसूत्रे च वेष्टयेत् ।

सिक्षकेन परिच्छाय कलशोपरि पूजयेत् ॥ ३९ ॥

यमस्य^(२) धारवाङ्गोग्राः ग्राम्यन्ति रिपवो वृतिः ।

विद्यान्तु भेदश्चार्थी वस्ते विप्रयोगमृतेर्हरौ^(३) ॥ ४० ॥

आ वातस्ते वितसे विडालमुखि इन्द्रपुत्रि उद्गवो वायुदेवेन
खौलि आजौ हाजा मयि वाह इहादि दुःखनिलकर्णोच्चैर्सु-
इतीन्द्रवा अह आ यस्ताह उपाडि आं भेदखि आं खाहा ।

नवदुर्गासप्तसाम्युखस्तम्भो मुखस्तितात् ।

आं चक्षि आं हृं फट् खाहा ।

ठहौला सप्तसर्त सु खङ्गयुदेपराजितः ॥ ४१ ॥

इत्याम्बेदे महापुराणे युद्धजयार्थवे नानाबलानि नाम
व्रयस्त्रिंशद्विकश्ततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वदुःखपिमर्दकमिति न० ।

२ नमस्तेति क०, च०, ग०, द० च ।

३ रितुरोम्मुतेर्हरौमिति न०, च०,

द०, च०, ग०, च० च

अथ चतुर्थशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—४०६—

बैलोक्यविजयविद्या ।

ईश्वर उवाच । चैलोक्यविजयां वस्ते सर्ववन्नविमर्हिनौ(१) ।

ओं हूं झूं झूं ओं नमो भगवति दंष्ट्रिणि भौमवङ्गे महो-
भृपे हिलि हिलि रक्षनेने किलि किलि महानिलने कुलु ओं
विद्युलिङ्गे कुलु ओं निर्वांसे कट कट गोनसाभरणे चिलि चिलि
शवमालाधारिणि द्रावय ओं महारोद्धि सार्वचर्चक्षताच्छदे(२)
विजृश्च ओं शृत्य असिलताधारिणि भृकुटीक्षतापाङ्गे विषमनेच-
क्षतानने वसामेदोविलिसगावे कह २ ओं हस २ क्रुच २
ओं नौलजीभूतवर्णे अभ्रमालाक्षताभरणे विस्फुर ओं घण्टार-
वावकीर्चदेहे ओं सिंसिस्ये अरुणवर्णे ओं झाँ झौं रौद्ररूपे
झं झौं लौं ओं झौं झं ओं आकर्षं ओं धून २ ओं हे इः लः
कम्बिणि हूं शूं चाँ क्रोधरूपिणि प्रज्वल २ ओं भौमभौषणे भिन्द
ओं महाकाये छिन्द ओं करालिनि किटि२ महाभूतमातः
सर्वदुष्टनिवारिणि जये ओं विजये ओं चैलोक्यविजये हूं फट्
स्ताहा ।

१ चर्वक्यविमर्हिनोक्तिः च० ।

२ सार्वचर्चक्षताप्त्वे रति च० ।

नीलवर्णं प्रेतसंखां विश्वहस्तां यजेष्वये ॥ १ ॥

न्यासं कृत्वा तु पश्चात् रक्षमुष्माणि होमयेत् ।

सङ्घामि सैव्यभृः स्वात् त्रैलोक्यविजयापठात् ॥ २ ॥

ओ बहुरूपाय स्वाभय स्वाभय ओ मोहय ओ सर्वशत्रून् द्रावय
ओ ब्रह्माण्डमाकर्षय विश्वमाकर्षय ओ माहेश्वरमाकर्षय ओ इन्द्रं
टालय ओ पर्वतान् चालय ओ सप्तसागरान् शोषय ओ
हिन्द छिन्द बहुरूपाय नमः ।

भुजङ्गाममृग्युर्त्तिसंसं विद्यादरित्वतः ।

इत्यानेये महापुराणे युद्धजयार्णवे त्रैलोक्यविजयविद्या नाम
चतुर्स्थिंश्चदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चन्तिंश्चदधिकशततमोऽध्यायः ।

सङ्घामविजयविद्या ।

ईश्वर उवाच । सङ्घामविजयां विद्यां पदमासां वदाम्यहं ।
ओ झौं चामुण्डे शशानवासिनि खट्टाङ्गकपालहस्ते ।^(१)

१ खट्टाङ्गप्राचीरके रति भ० ।

[१३५ अध्यायः । युद्धयार्दीयसङ्‌गमजविद्याकथनं । ७८

महाप्रेतसमाख्ये महाविमानसमाकुले कालरात्रि महागतपरिष्टे महासुखे बहुभुजे घण्टाञ्चमरुकिञ्चिणौचट्ठाइहासे किलि किलि ओं हूँ फट् दंष्ट्राघोराम्बकारिणि नादशब्दबहुले गजचर्मप्राहृतशरीरे मांसदिग्धे लेलिहामोयजिह्वे महाराजसि रोद्दंष्ट्राकराले भौमाटाइहासे स्फुरहित्यत्प्रभे चल चल ओं चकोरनेचे चिलि चिलि ओं ललजिह्वे ओं भौं भुकुटीमुखि हुड्डारमयद्वासनिकपालमालावेष्टितजटामुकुटशशाष्ट्रधारिणि अट्टाइहासे किलि किलि ओं कङ्‌ दंष्ट्राघोराम्बकारिणि सर्वविज्ञविनाशिनि इदं कर्म साधय॒ ओं ग्रीष्मं कुरु॒ ओं फट् ओं चहुशेन शमय प्रवेशय ओं रङ् रङ् कम्यय॒ ओं चालय ओं दधिरमांसमद्यप्रिये हन॒ ओं छुट्ट॒ ओं छिन्द ओं मारय ओं अनुक्रमय ओं वज्रशरीरम्यातय॑) ओं वै लोक्यगतम्दुष्टमदुष्टं वा एहीतमग्नहीतं वा आवेशय ओं वृत्य ओं वन्द ओं कोटरात्रि अर्हकेयि उलूकवदने करक्षिणि ओं करक्षमालाधारिणि दह ओं पच॒ ओं एह ओं मण्डलमध्ये प्रवेशय ओं किं विलम्बसि ब्रह्मसत्येन विष्णुसत्येन रुद्रसत्येन ऋषिसत्येन आवेशय ओं किलि किलिं ओं खिलि खिलि विलि विलि ओं विकातरूपधारिणि त्रिष्णुभज-इवेष्टितशरीरे सर्वशहावेशनि प्रलभ्वौषिनि भ्रभङ्गलमनासिके विकटमुखि जपिलजटे ग्राह्णि भज्ज॑) ओं च्वालामुखि॑)

१ रुद्रशरीरं पातयेति ष० । रुद्रशरीरं ष० ।

वातयेति ष०, अ० च । ४ युष्मक्लूलालुखि इति ष०,

२ जपिलजटग्राह्णि भज्ज॑ भज्ज॑ ष०, ष०, अ० च ।

स्तन चें पातय चीं रक्षाचि घूर्वय भूमिं पातय चीं गिरो घट्ह
 चतुर्भीक्षय चीं हस्तपादो घट्ह मुद्रां-स्फोटय चीं फट् चीं
 विदारय चीं विश्वलेन घेदय चीं वज्रेण इन चीं दख्लेन
 ताढय२ चीं चक्रेण घेदय२ चीं शत्रुवा भेदय दंष्ट्रया कौशल
 चीं कर्विक्या पाटय चीं अङ्गुशेन घट्ह चीं गिरोचिनूरमैकाहिकं
 इगाहिकं लगाहिकचातुर्विकं डाकिनीस्कन्दग्रहान् सुच मुच चीं
 पच चीं उक्कादय चीं भूमिं पातय चीं घट्ह चीं ब्रह्माचि एहि
 चीं माहेश्वरि एहि चीं कौमारि एहि चीं वैश्विएहि चीं चारा
 चाराहि एहि चीं इन्द्रि एहि चीं चामुण्डे एहि चीं रेवति एहि
 चीं आकाशरेवति एहि चीं हिमवत्तारिणि एहि चीं दद-
 महिनि असुरस्त्रयज्ञकरि आकाशगमिनि धाश्रेन वन्ध वन्ध
 अङ्गुशेन घट२ समयं तिष्ठ चीं मण्डलं प्रवेशय चीं घट्ह सुख-
 लक्ष्य चीं चतुर्वन्ध हस्तपादो च वन्ध दुष्टग्रहान् सर्वान् वन्ध चीं
 दिशो वन्ध चीं विदिशो वन्ध अधस्तादन्ध चीं सर्वं वन्ध चीं
 भस्त्राना पानीयेन वा वृत्तिक्या सर्वपैर्वा सर्वानावेशय चीं
 पातय चीं चामुण्डे किलि किलि चीं विशेषुं फट् साहा ।

पदमाला जयास्थेऽसर्वकर्मप्रसाधिका ॥ १ ॥

सर्वंहा होमजप्त्यादैःपाठाद्यै रचे जयः ।

अष्टाविंशत्युजा धेशा असिष्टेकवत्करो^(१) ॥ २ ॥

गदादण्डयुतो^(२) चान्दो गरचापधरो परो ।

१ असिष्टेकवत्करादिति च० । २ गदागुण्डुनौ इति च० ।

असिष्टेकवत्करो इति च० ।

मुष्टिमुहरयुक्तो च(१) शङ्खस्त्रगयुतो परते ॥ ३ ॥
 ध्वजवच्छधरौ चान्यो सचक्रपरश् परते ।
 उमर्दर्पणाक्षो च शक्तिकुन्तधरौ परते ॥ ४ ॥
 हलेन सुष्ठलेनाक्षो पाशतोमरसंयुतो ।
 ढक्कापण्वसंयुक्तो अभयमुष्टिकान्वितो(२) ॥ ५ ॥
 तर्जयन्ती च महिषं घातनौ होमतोऽरितित् ।
 त्रिमध्वाक्ततिलैहोमो न देया यस्य कथं चित् ॥ ६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे सङ्क्रामविजयविद्या नाम
 पञ्चत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—○○○○—

नक्षत्रचक्रं ।

ईश्वर उवाच । अथ चक्रं प्रवक्ष्यामि यात्रादौ च फलप्रदम् ।
 अखिन्यादौ लिखेचक्रं तिनाङ्गीपरिभूषितं ॥ १ ॥
 अखिन्याद्र्दीदिभिः पूर्वा तत्सोत्तरफलगुनी ।
 हस्ता ज्येष्ठा तथा मूलं वाहणं चाप्यजैकपात् ॥ २ ॥

१ मुष्टिमुहरसंयुक्तो इति अ० । अहि- द०, भ० च । अभयमुष्टिकान्वितो इति अ० ।

२ अभयमुष्टिकान्वितो इति ख०, ग०, र०,

नाडीयं प्रवद्या चाम्या याम्यं स्फुरितस्तथा ।
 पुष्टं भाव्यन्तथा चिद्रा मैत्रस्याम्यं च वासवं ॥ ३ ॥
 अहिर्ब्रंशं दत्तीयाम् ऋतिका रोहिणी द्विः ।
 चिद्रा स्वाती विशासा च त्रवणा रेवती च भं ॥ ४ ॥
 नाडीचितयसंजुट्यहाज् च्छेयं शुभाशुभं ।
 चक्रम्पशील्लरन्तु^(१) त्रिनाडीपरिभूषितं ॥ ५ ॥
 रविभीमार्कराङ्गमद्युभं स्वाक्षरं परं ।
 देशगामयुता भावभार्यादा एकशः शुभाः ॥ ६ ॥
 अ,भ,छ,रो,स्त,आ,পু,শ্ব,ম,পু,উ,হ,চি,স্বা,বি,অ,জ্বে,মু,পু,উ,
 অ,ধ,ঘ,য,পু,উ,রে । অত সপ্তবিংশতিনব্দচারি জ্ঞেয়ানি ।
 ইত্যাম্নে মহাপুরাণে বুদ্ধজয়ার্থবে নক্ষত্রকান্ত নাম ষট্
 লিংগদধিকশততমোঽধ্যাযঃ ॥

अथ सप्तचिंश्चदधिकशततमोऽध्यायः ।

—०००—

महामारीविद्या ।

रैश्वर उवाच । महामारीं प्रवस्त्रामि विद्यां शुद्धिमर्द्दिनीं ।

१ चक्रम्पशीল्लरन्तु इति ३०, ४०, ५०, ६०, ७० च ।

ओं इर्णे महामारि रक्षाच्चि क्षणवर्णे यमस्ताज्ञाकरिषि सर्वं-
भूतसंहारकारिषि अमुकं हन२ ओं दहरे पच२ ओं हिन्द२ ओं
मारय२ ओं उक्तादय२ ओं सर्वसत्त्ववशङ्करि सर्वकामिके हुं
फट् स्वाहेति ।

ओं मारि हृदयायनमः । ओं महामारि शिरसे स्वाहा ।
ओं कालशत्रि शिखायै बोपट् । ओं क्षणवर्णे खः कवचाय हुं ।
ओं तारकाच्चि विचुलिङ्गे सर्वसत्त्वभवङ्करि रक्ष२ सर्वकार्येषु कङ्
विनेवाय वषट् । ओं महामारि सर्वभूतदमनि महाकालि
अस्त्राय हुं फट् ।

एष न्यासो महादेवि कर्त्तव्यः साधकेन तु ॥ १ ॥

श्रवादिवस्त्रमादाय चतुरस्त्रनिहस्तकं ।

क्षणवर्णां चिवक्त्रास्त्रं चतुर्बाहुं समालिखेत् ॥ २ ॥

पटे विचित्रवर्णेष्व धगुः शूलस्त्रं कर्णकां(१) ।

खट्टाङ्गन्धारयन्तीं च क्षणाभं पूर्वमाननं ॥ ३ ॥

तस्य दृष्टिनिपातेन भव्येव्यतो नरं ।

हितीयं याम्यभागे तु रक्षाचिङ्गं भवानकं ॥ ४ ॥

लेलिहानं करात्स च इष्टोत्काटभयानकं ।

तस्य दृष्टिनिपातेन भव्यमाणं हयादिङं ॥ ५ ॥

हतीयं च सुखं देवाः श्वेतवर्णं गजादिनुत् ।

बन्धुपुष्पादिमध्यार्थैः पश्चिमाभिमुखं यजेत् ॥ ६ ॥

(१) सधगुःशूलकर्त्तुकामिति च०, ग०, घ०, छ०, अ० च ।

मन्दसृतेरच्चिरोगश्चिरोरोगादि नश्नति ।
 वस्त्राः स्वयंचरक्षास्त्र नाशमायान्ति शशवः ॥ ६ ॥
 समिधो निम्बहृष्टस्त्र इजारक्षविमिच्छिताः ।
 मारयेत् क्रोधसंयुक्तो होमादेव न संशयः ॥ ७ ॥
 परसैन्यमुखो भूत्वा सप्ताहं लुहुयाद्यदि ।
 व्याधिभिर्गृह्णते सैन्यमुक्तो भवति वैरिणः ॥ ८ ॥
 समिधोऽष्टसहस्रन्तु वस्त्र नाश्वा तु होमयेत् ।
 अचिरान् व्यिधते सोपि ब्रह्माक्षा यदि रक्षितः ॥ १० ॥
 उच्चान्तसमिधो रक्षविषयुक्तसहस्रकं ।
 दिनव्रयं सैन्यस्त्र नाशमायाति वै रिपुः ॥ ११ ॥
 राजिकास्त्रवैर्हेमाङ्गोऽरेः स्थाद् दिनव्रयात् ।
 खररक्षसमायुक्तहोमादुक्षाटवैद्रिपुँ ॥ १२ ॥
 व्याकरक्षसमायोगाहोमादुक्षादनं द्विरेः ।
 वधाय कुरुते सर्वं यत् किञ्चित्कानसेप्तिं ॥ १३ ॥
 अथ सङ्क्रान्तसमये गजारुद्धस्त्र् साधकाः ।
 कुमारीद्वयसंयुक्तो मन्दसद्विग्रहः ॥ १४ ॥
 दूरशङ्क्षादिवाक्यानि विद्यया इभिमन्दयेत् ।
 महामायापटं गृह्ण उच्छेत्प्रवं रक्षाजिरे ॥ १५ ॥
 परसैन्यमुखो भूत्वा दर्शयेत्पं महापटं ।
 कुमारीभीजयेत्तच पश्चात्प्रिक्षीप्तं भासयेत् ॥ १६ ॥
 साधकश्चिन्तयेत्कैन्यम्याद्यामिव निश्चलं ।
 निरक्षाहं विभग्नच मुद्धमानच्च भावयेत् ॥ १७ ॥
 एष स्त्रभो मया प्रोक्षो न देयो वस्त्र कर्त्तव्यं चित् ।

दैसीक्षविजया माया दुर्गेवं भैरवी तथा ॥ १८ ॥
कुणिका भैरवो रहो नारसिंहपटाहिना ।

इत्याम्बेये महापुराणे युहजयार्थवे महामारी नाम
सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

षट्कर्माणि ।

ईश्वर उवाच । षट्कर्माणि प्रवस्थामि सर्वमन्तेषु तच्छृणु ।
आदौ साध्यं लिखेत् पूर्वं चान्ते मन्त्रसमन्वितं ॥ १ ॥
पञ्चवः स तु विज्ञेयो महोच्चाटकरः परः ।
आदौ मन्त्रः ततः साध्यो मध्ये साध्यः पुनर्भृणः ॥ २ ॥
योगास्यः सम्भायोऽवकुलोक्षादेषु योजयेत् ।
आदौ मन्त्रपदन्दयान्मध्ये साध्यं नियोजयेत् ॥ ३ ॥
पुनसान्ते लिखेअन्तं साध्यं मन्त्रपदं पुनः ।

रोधकः सम्भदायस्तु स्तुभनादिषु योजयेत् ॥ ४ ॥
 अधीर्हं याम्यवामे तु(१) मध्ये साभग्नु योजयेत् ।
 सम्पृष्टः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षेषु योजयेत् ॥ ५ ॥
 मन्वाच्चरं यदा साधं प्रथितच्चाच्चराच्चरं ।
 प्रथमः सम्भदायः स्यादाकृष्टिवशकारकः ॥ ६ ॥
 मन्वाच्चरहयं लिख्य एकं साध्याच्चरं पुनः ।
 विदर्भः सतु विज्ञेयो वश्याकर्षेषु योजयेत् ॥ ७ ॥
 आकर्षणादि यत् कर्म वसन्ते चैव कारयेत् ।
 तापञ्चरे तथा वश्ये स्वाहा चाकर्षणे शुभं ॥ ८ ॥
 नमस्कारपदच्छैव शान्तिवृद्धौ प्रयोजयेत् ।
 पौष्टिकेषु वषट्कारमाकर्षे वशकर्मणि ॥ ९ ॥
 विहेषीच्छाटने मृत्यौ फट् स्यात् खण्डीकृतौ शुभे ।
 लाभादो मन्वदीच्छादो वषट्कारस्तु सिद्धिदः ॥ १० ॥
 यमोऽसि यमराजोऽसि कालरूपोऽसि धर्मराट् ।
 मथादत्तमिमं शत्रु मचिदेण निपातय ॥ ११ ॥
 निपातयामि यदेन निर्वक्तो भव साधक ।
 संहृष्टमनसा(२) ब्रूयाहेश्चिकोऽस्तिप्रसूदनः ॥ १२ ॥
 यज्ञे शुक्ले यमं प्रार्थं होमाइतत् प्रक्षिद्धयति ।
 आमानच्छैरवं ध्यात्वा ततो मध्ये कुलेष्वरीं ॥ १३ ॥
 रात्रौ वास्तीं विजानांति आवनस परस्य च ।

१ अध उर्हं याम्यवामे इति ४० ।

२ संरक्षमनसेति ४० ।

दुर्गे दुर्गे रचयौति दुर्गं प्रार्थारिहा भवेत् ॥ १४ ॥
जप्ता हस्तमलवरयुधैरवौं वातयेदरिं ।

इत्याम्नेये महापुराणे युद्धजयार्णवे षट्कर्माणि नामाष-
त्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—○○○○○○○—

षष्ठिसंवत्सराः ।

ईश्वर उवाच । षष्ठ्यव्यानां प्रवच्यामि शुभाशुभमतः शृणु ।
प्रभवे यद्यकर्माणि विभवे सुखिनो जनाः ॥ १ ॥
शुक्ले च सर्वशस्यानि प्रमोदेन प्रमोदिताः ।
प्रजापतौ प्रहृष्टः स्वादङ्गिरा भोगवर्षनः ॥ २ ॥
श्रीमुखे वर्जते लोको भावे भावः प्रवर्जते ।
पूरणो पूरते शक्रो धाता सब्बैषधीकरः ॥ ३ ॥
ईश्वरः क्षेम आरोग्यवहुधान्यसुभिक्षदः ।
प्रमाणी मध्यवर्षसु विक्रमे शस्यसम्पदः ॥ ४ ॥
हृषो हृषति सर्वांश्च चित्रभानुश्च चित्रताँ ।

स्वर्भानुः चेममारोऽ्यं तारये जलदाः शुभाः ॥ ५ ॥
 पार्विवे शस्यस्य मत्तिरतिष्ठित्साधा जयः ।
 सर्वजित्युत्तमा वृष्टिः सर्वधारी सुभिष्ठदः ॥ ६ ॥
 विरोधी जलदान् हक्ति विक्रतस्य भयङ्गरः ।
 खरे भवेत् पुमान् दीरो नन्दने नन्दते प्रजा ॥ ७ ॥
 विषयः शब्दुहन्ता च शब्दुरोगादि मर्हयेत् ।
 ज्वरात्ते मन्दये लोको दुष्करे दुष्करा प्रजाः ॥ ८ ॥
 दुर्मुखे दुर्मुखो लोको(१) हेमलम्बे न सम्पदः ।
 संवक्षरा महादेवि विलम्बस्तु सुभिष्ठदः ॥ ९ ॥
 विकारी शब्दुकोपाय विजये सर्वदा क्वचित् ।
 इवे इवान्ति तोयानि शीभने शुभक्षतप्रजा ॥ १० ॥
 राक्षसे निष्ठुरो लोको विविधस्यान्यमानने ।
 सुष्टिः पिङ्गले क्वापि काले लूक्तो धनचयः ॥ ११ ॥
 सिद्धार्थे सिद्धते सर्वं रौद्रे रौद्रं प्रवर्तते ।
 दुर्गतो मध्यमा वृष्टिरुद्धभिः चेमधान्यकृत् ॥ १२ ॥
 स्ववन्ते रुद्धिरोक्तारी रक्ताक्षः क्रीधनो जयः ।
 चये चौषधनोक्तोऽपि(२) वृष्टिसंवत्सराणि तु ॥ १३ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे युहजयार्णवे वृष्टिसंवक्षराणि नाम
 ऊनचत्वारिंशद्भिकशततमोऽध्यायः ॥

१ दुर्मुखे मुखरो लोक इति क०, च०, क०, अ० च ।

२ चौषधनो लोक इति क० । चौषधनो लोक इति अ०

चथ चत्वारिंश्च दधिकशततमोऽध्यायः ।

—४०५—

क्षयादियोगः ।

ईश्वर उवाच । वशादियोगान् वशात्मि लिखेद इष्टपदे त्रिमान् ।
 छङ्गराजः सहस्रै^(१) स्थूरस्य शिखा तथा ॥ १ ॥
 पुत्रस्त्रीत्वात्प्रज्ञाते स्थूरस्य पुण्ड्रा इदनिका ।
 कुमारौ रुद्रजट्टा^(२) स्यादिष्ठुकान्ता शितोऽर्ककाः ॥ २ ॥
 लज्जालक्ष्मा बोहलता लक्ष्मधुस्त्रूरसञ्जिता^(३) ।
 गोरक्षः कर्णठी चैव क्षेत्रशङ्की लुड्ही तद्भव ॥ ३ ॥
 चट्टिचो^(४) वङ्गयो^(५) नाशाः^(६) पक्षो^(७) मुत्तिरक्षु^(८) शिवः ॥ १ ॥
 वसवोद दिक्^(९) इवाद लेहा^(१०) यहृत्तु^(११) रक्षि^(१२) चन्द्रमः^(१३) ॥ ४ ॥
 तिक्ष्वयस्तु^(१४) क्रमज्ञाना शिवधीनां प्रदक्षिणं ।
 प्रदमेन चतुष्केष भूपद्मोदर्त्तमं परं ॥ ५ ॥
 दत्तीयेनास्त्रनं कुर्यात् चानं कुर्याच्चतुष्कतः ।
 छङ्गराजानुस्त्रेषु^(१५) चतुर्द्वा लेपनं चृतं ॥ ६ ॥
 मनयो दक्षिणे पार्श्वे मुगाकाशोत्तराः चृताः ।
 भुजगाः पादसंस्थाप ईश्वरा मर्द्दि^(१६) संस्थिताः ॥ ७ ॥
 मध्येन सार्कग्निभिर्धूपः स्यात् सर्वकार्यवे ।
 एतेविलिप्तेहस्तु विद्यैरपि पूज्यते^(१७) ॥ ८ ॥

१ सहदेवा इति च०, च, च०, च० च । २ लक्ष्मधुस्त्रूरसञ्जितेन च० ।

३ कुमारौ वज्रजटा इति च० । ४ चिद्यैरपि स्त्रियो इति च०, च० च ।

भूपस्तु षोडशायस्तु एहायुद्धने सृतः ।
 युगायासाप्तने प्रोक्ता वाचायाः कानकर्मचि ॥ ८ ॥
 रहदाया भक्षणे प्रोक्ताः पाचायाः पानके सृताः ।
 ऋतिव्येदर्त्तुनयनैसिलकं लोकमोहनं ॥ १० ॥
 सर्वेचिदपव्यैष गैलैः स्त्री सेपतो वशा ।
 चन्द्रेन्द्रफलिरुद्वैष योनिलेपाहयाः स्त्रियः ॥ ११ ॥
 तिथिदिश्युगवायैष गुटिका तु वशहरी ।
 भस्ते भोज्ये तथा पाने हातवा गुटिका वग्ने ॥ १२ ॥
 ऋतिग्राहादिगैलैष गजसामे मुखे धृता ।
 गैलेन्द्रवेदरन्धै च चक्षलेपाळ्लै वक्षेत् ॥ १३ ॥
 वाचाचिमनुरुद्वैष गुटिका चुत्तवादितुत् ।
 त्रिषोङ्गदिश्यावायैर्पात् स्त्री दुर्भगा शभा ॥ १४ ॥
 चिदशाच्चिदिशनैर्चैर्पात् क्रीडेष परगैः ।
 चिदशाच्चेशभुजगैर्पात् स्त्री स्वयते सुखं ॥ १५ ॥
 सप्तदिक्ष्मुनिरन्धै च वूतजिहस्तलेपतः ।
 चिदशाच्चाचिमुनिभिर्जसेपात्^(१) इतो सुतः ॥ १६ ॥
 चहाच्चिसर्वचिदिश्यैर्गुटिका स्वाद् वशहरी ।
 ऋतिकृपदस्तितीषचाः प्रभावः प्रतिपादितः ॥ १७ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे युद्धयार्थवे षोडशपदका नाम
 चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

^(१) चिदशाच्चाचिमुनिभिर्जसेपादिति ३०, ४०, ५०, ६० च ।

अथैकचत्वारिंश्तद्विकशततमोऽध्यायः ।

—•—•—

षट् विंशत्यद्वक्षानं ।

ईश्वर उवाच । षट् विंशत्पदसंस्थानामीषधीनां वदे फलं ।
 अमरीकरणं दृशां ब्रह्मरुद्रेन्द्रेवितं ॥ १ ॥
 हरौतस्यधाराव भरौचम्पिप्पलीशिका ।
 वड्डः शुख्णी पिष्पक्षी च गुडूचीवचनिम्बकाः ॥ २ ॥
 वासकः शतमूली च सैक्षवं सिम्बुवारकं ।
 कण्ठकारी गोबुरका विलम्बोनर्नवं बला ॥ ३ ॥
 एरण्डसुख्णी रुचको भृङ्गः ज्ञारोइष पर्पटः ।
 धन्याको जीरकचैव शतपुष्टी जदानिका ॥ ४ ॥
 विहङ्गः खदिरचैव छतमालो हरिद्रिया ।
 वचा सिहार्वं एतानि षट् विंशत्यदगानि हि ॥ ५ ॥
 क्रमादेकादिसञ्ज्ञानि द्वौषधानि महान्ति हि ।
 सर्वरोगहराणि स्वरमरीकरणानि च ॥ ६ ॥
 बलौपलितभेत्तलिः ॥ ७ ॥ सर्वकोष्ठगतानि तु ।
 एषां चूर्च्छ्वं वटिका रसेन परिभाविता ॥ ८ ॥
 अवलेहः कवायो वा भोदको गुडखण्डकाः ।

१ चन्दनिम्बका इति ३०, ४० च । २ वलौपलितभेत्तलीति ५० ।

मधुतो धृतके वापि दृष्टस्त्रैलमण्डपि वा ॥ ८ ॥
 सर्वाभनीपयुलं हि सृतसञ्जीवनभवेत् ।
 कर्षार्थं कर्षमेकं वा पलार्थं पलमेककं ॥ ९ ॥
 यद्येष्टाचारनिरतो^(१) जीवेहर्षशतवयं ।
 सृतसञ्जीवनीकस्ये श्रीगी नास्त्रै परोऽस्ति हि ॥ १० ॥
 प्रथमान्वकाद्योगात् सर्वरोगैः प्रमुच्यते ।
 हितीयाच्च द्रृतीयाच्च चतुर्वास्मुच्यते रुजः ॥ ११ ॥
 एवं षट्काच्च प्रथमाद् हितीयाच्च द्रृतीयतः ।
 चतुर्वास्त्पञ्चमात् षष्ठात्तथा नवचतुर्ष्वतः ॥ १२ ॥
 एकहितिचतुःपञ्चषट्सप्तमतोऽनिलात् ।
 अग्निभास्त्ररघुविंशसप्तविशेष पित्ततः ॥ १३ ॥
 वाणत्तुश्चैलवसुभिस्तिथिभिस्मुच्यते कफात् ।
 विद्वाग्निभिर्वाणगुणैः षड्गुणैः स्यादश्च धृते ॥ १४ ॥
 अहादिवहृणाम्बैष सर्वेरेव विस्मुच्यते ।
 एकहितिरसैः शैलैर्वसुयहश्चिवैः क्रमात् ॥ १५ ॥
 हातिंशत्तिथिसूर्यैष नात्र कार्या विचारणा ।
 षट्विंशत्पदकञ्चनं न देवं यस्य कस्य चित् ॥ १६ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे दुष्कर्त्तार्थमि षट्विंशत्पदकञ्चनं नाम
 एकचत्वारिंशद्विक्षत्तमीध्यायः ॥

१ षष्ठात्तार्थार्थविद्वत् इति च ।

अथ द्विचत्वारिंशदधिकशतमोऽध्याय ।

मन्त्रोषधादिः ।

ईश्वर उवाच । मन्त्रोषधानि चक्राणि^(१) वस्ते सर्वप्रदानि च ।
 शौरनामो वर्णगुणो दिन्नो मात्राष्टुर्गुणाः ॥ १ ॥
 नामा हृते भवेष्वैष्वीरोऽथ जातकं वदे ।
 प्रत्रे ये विषमा वर्णस्ते गर्भे पुच्छमहाः ॥ २ ॥
 नामवर्णैः समैः काशे वासेऽविष्व विषमैः पुनः ।
 होषणाचि भवेत् काणं स्त्रीयुत्रामाचरस्य च ॥ ३ ॥
 मात्रावर्णश्टुर्बिन्ना वर्णपिण्डे युणे हृते ।
 समे स्त्रौ विषमे ना स्यादिवेष्वै^(२) स्फुटिः स्त्रियाः ॥ ४ ॥
 प्रथमं रूपशून्येऽथ प्रथमं मियते युमान् ।
 प्रथ्रं सूक्ष्माच्चरेण्ठ हृद्व्यैर्भागेऽखिले मतम् ॥ ५ ॥
 शनिचक्रं प्रवस्थामि तस्म हृष्टिं परित्यजेत् ।
 राशिलः सप्तमे हृष्टिश्टुर्दशतेहिंका ॥ ६ ॥
 एकदशश्टादशमः यादहृष्टिः तं व्यजेत् ।
 दिनाधिपः प्रहरभाक् वेषा यमार्हभागिनः^(३) ॥ ७ ॥

१ मन्त्रोषधादिचक्राणीवि ३०, ४० च ।

२ विषेषेष्वै ३० ।

३ यमार्हभागिन इति ३०, ४०,

५०, ६० च ।

गनिभागस्त्वजेद्युधि दिनराहुं वदामि ते ।
 रवो पूर्वेऽनिले मन्दे गुरो वास्त्रेऽनिले भृगो ॥ ८ ॥
 अग्नौ कुजे भवेत् सोम्ये सिते राहुर्बुधे सदा ।
 फलिराहुस्त् प्रहरमैश्च वङ्गो च रात्रसे ॥ ९ ॥
 वायो संवेष्टयित्वा च शत्रुं हन्तीशसमुखं ।
 तिथिराहुं प्रवस्थामि पूर्णिमान्नेयगोचरे ॥ १० ॥
 अमावास्या वायवे च राहुः सम्बुद्धयद्वा ।
 काद्या जान्ताः सम्भुवे स्तः साद्या दान्ताश्च दक्षिणे ॥ ११ ॥
 शुक्रे त्वजेत् कुञ्जगुणान् धाद्या मान्ताश्च पूर्वतः ।
 याद्या इन्ता उत्तरे स्वस्त्रिविद्विष्टिं विवर्जयेत् ॥ १२ ॥
 पूर्वाश्च दक्षिणास्तिस्त्रो रेखा वै मूलभेदके ।
 सूर्यराश्वादि संस्तिस्त्र इष्टो हानिर्जयोऽन्यथा ॥ १३ ॥
 विष्टिराहुं प्रवस्थामि अष्टो रेखास्तु पातवेत् ।
 शिवायम् यमाहारुं वायोरिन्द्रं ततोऽनुपं ॥ १४ ॥
 नैर्कृताश्च नयेच्छदं चन्द्रादम्निं ततो जले ।
 जलादौशे चरेद्राहुर्विष्टगा सह महाबलः ॥ १५ ॥
 एश्वान्यां च तृतीयादौ सप्तम्यादौ च वास्त्रके ।
 एवं क्षणे सिते पक्षे वायो राहुश्च हन्त्यरीन् ॥ १६ ॥
 इन्द्रादौन् भैरवादीं च ब्रह्मास्यादौन् यहादिकान् ।
 अष्टाष्टकच्च पूर्वादौ वास्त्रादौ वातयोगिनौ ॥ १७ ॥
 वाम्बिशं वहते वायुस्त्रवस्त्रो धातयेदरीन् ।
 द्वृढीकरस्मात्यास्ये कण्ठे वाहादिधारिता ॥ १८ ॥
 पुष्पोदृता काण्डस्त्रस्त्रं वारयेत् शरपुड्खिका ।

तथा पराजिता पाठा हाथ्यां छह्गं निवारयेत् ॥ १६ ॥

ओं नमो भगवति वचनृद्धस्ते हन२ ओं भव२ ओं चाद
ओं अरे रक्षं पिव कपालेने रक्षाचि रक्षपटे भस्माङ्गि भस्मलि-
समरोरे वज्रायुधे वज्रशकारनिचिते पूर्वां दिशं वभ२ ओं
दिचितां दिशमभ२ ओं पश्चिमां दिशमभ२ उत्तरां दिशमभ२
नागान् वभ२ नागपद्मोर्बभ२ ओं असुरान् वभ२ ओं यज्ञरात्रस-
पिशाचान् वभ२ ओं प्रेतभूतगम्भीरदयो ये केचिदुपद्रवास्त्रेभ्यो
रव२ ओं उद्दैं रव२ अधा रव२ ओं चुरिक वभ२ ओं ज्वल
महावले चटि२ ओं मोटि२ सटावलिवज्ञाम्बिवज्ञप्राकारे हुं फट्
झौं झूं झौं फट् झौं हः फूं फें फः सर्वप्रहेभ्यः सर्वत्रधिभ्यः
सर्वदुष्टोपद्रवेभ्यो झौं अशेषेभ्यो रव२ ।

यहन्तरादिभूतेषु सर्वकर्मसु योजयेत् ।

इत्याम्बेदे महापुराणे युद्धयार्थवे मन्त्रोषधादिर्नाम
हित्यारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चित्त्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

कुणिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । कुणिकाक्रमपूजाच्च(१) वस्त्रे सर्वार्थसाधनीं ।
यथा जिताः सुरा देवैः शस्त्राद्यैराज्यसंयुतैः ॥ १ ॥

१ कुणिकाक्रमपूजाचेति ४०, ८० च ।

मायावीजं च गुद्धाङ्गे पट्टवस्त्रं करे न्यवेत् ।
 करलौ करलौति हृदयं दुष्टचार्यालिका शिरः ॥ २ ॥
 झों स्फे ह स ख क छ ड चों कारो भैरवः शिखा ।
 भेदखो कवचं दूती नेत्रास्था रक्तचण्डिका ॥ ३ ॥
 ततो गुद्धाङ्गुलिकाजं मण्डले खानके यजेत् ।
 अग्नो बूर्चशिरो रहे तैर्कर्त्त्वेऽपि शिखानिले ॥ ४ ॥
 कवचन्नाथतो तेऽपि अस्त्रादित्यं च मालुले ।
 हातिंशता कर्विकारां चों हस्तचलनवक्षड़स्त्राकामन्त्र
 वैत्यकं ॥ ५ ॥

ब्रह्माची चैव माहेशोः कोमादी कैषकै तथा ।
 वाराही चैव माहेन्द्री चासुरा चण्डिकेन्द्रकात् ॥ ६ ॥
 यजेद्रवलकासहान् शिवेन्द्रामिद्यमेऽमिषे ।
 जने तु कुसुममालामद्रिकारां च पञ्चकं ॥ ७ ॥
 जालभरं पूर्णगिरिं कामरूपं क्रमाद्यजेत् ।
 मरदीशामिनैर्कर्त्त्वे मध्ये वै वज्रकुर्विकां ॥ ८ ॥
 अनादिविमलः पूज्यः सर्वज्ञविमलस्ततः ॥ ९ ॥
 प्रसिद्धिमलस्ततः संभोगविमलस्ततः ॥ १० ॥
 समयाख्योऽपि विमल एतद्विमलपञ्चकं ।
 मरदीशाननैर्कर्त्त्वे वङ्गो चोक्तरभृङ्गके ॥ ११ ॥
 कुमार्यं खिंखिनौ घटा सोपदा सुस्थिरा तथा ।
 रद्धसुन्दरी चैशाने शृङ्गे चाषादिनाथकाः ॥ १२ ॥
 मित्र ओडीशषष्ठगाख्यो वर्षा अन्धम्बुपेऽनिले ।
 भवेहगनरद्रं साक्षात्पे कवचदद्वकं ॥ १३ ॥

हुं मर्वः पञ्चनामास्त्रो^(१) मरुदीशानवङ्गिगः ।
 यास्यामेये पञ्चरत्नं च्वेष्टा रौद्रौ तष्ठाऽन्तिका ॥ १३ ॥
 तिस्त्रो द्वासां महाहृष्टाः पञ्चप्रणवतोऽखिलाः ।
 सप्तविंशत्यष्टविंशभेदात् सम्पूजनं द्विधा ॥ १४ ॥
 ओं एं गूङ्गमगणपतिं प्रणवं वटुकं यजेत् ।
 चतुरस्ते भगुले च दक्षिणे गणपयं यजेत् ॥ १५ ॥
 वामि च वटुकं कोणे गुरुन् षोडशनाथकान् ।
 वायव्यादौ चाष दश प्रतिष्ठट्कोणके ततः ॥ १६ ॥
 ब्रह्माद्याद्याष परितस्तम्भ्ये च नवामकः ।
 कुञ्जिका कुलटा चैव क्रमपूजा तु मर्वदा ॥ १७ ॥

इत्यामेये महापुराणे युडजद्यार्णवे कुञ्जिकाक्रमपूजा नाम
 त्रिचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—::—

कुञ्जिकापूजा ।

ईश्वर उवाच । श्रीमतोऽ कुञ्जिकां वस्ते धर्मार्थादिजयप्रदां ।
 पूजयेत्तुलमन्त्रे ण परिवारयुतेन वा ॥ १ ॥
 ओं एं झौं श्रीं खैं झैं हसच्चमलच्चयच्छगवति अम्बिके झां झौं
 चौं खौं चूं क्रौं कुञ्जिके झां ओं उषनणमे अघोरमुखि व्रां छ्रां

१ चं मृत्यौ वुचनामास्त्र इति ज० ।

झौं किलि२ झौं विचे खौं ओं झौं ओं झौं एं वज्रकुञ्जिनि(१)
 खौं चैलोक्यकर्षिणि झौं कामाङ्गद्वाविणि झौं खौं महाश्वेभ-
 कादिणि एं झौं झौं एं झौं ओं फैं खौं नमो भगवति
 झौं कुञ्जिके झौं झौं कैं छष्टणमे अघोरसुखि झौं झौं विचे
 ओं किलि२ ।

कृत्वा वराङ्गन्यासच सन्ध्यावन्दनमाचरेत् ।

वामा ज्येष्ठा तथा रौद्री सन्ध्यावयमनुक्रमात् ॥ २ ॥

कुलदागौणि विच्छेदे महाकालौति धीमहि ।

तत्रः कौलौ प्रचोदयात् ।

मन्त्राः पञ्च प्रश्वाद्याः पादुकां पूजयामि च ।

मध्ये नाम चतुर्थनं हिनवामकावौजकाः ॥ ३ ॥

नमोन्ता वाऽथ षष्ठ्या तु सर्वे चेत्या वदामि तान् ।

कौलीशनाथः सुकला जग्नातः कुञ्जिका ततः ॥ ४ ॥

श्रीकण्ठनाथः कौलेशो गगनानश्ननाथकः ।

चटुला देवी मैश्रीशो कराली तूर्णनाथकः ॥ ५ ॥

अतलदेवी श्रीचन्द्रा देवीत्वन्तास्ततस्तिवभे ।

भगवामपुङ्गणदेवमोहनों पादुकां यजेत् ॥ ६ ॥

अतीतभुवनानन्दरबाक्षां पादुकां यजेत् ।

ब्रह्मज्ञानाऽथ कमला परमा विद्यया सह ॥ ७ ॥

विद्यादेवीगुरुषुद्विस्तिशुद्धि प्रवदामि ते ।

गगनश्टुलौ चामा पश्चानन्दो मणिः कला ॥ ८ ॥

१. वज्रकुञ्जिनि इति ४०, ५० च ।

कमलो मालिकाकरणो गगनः कुमुदसतः ।
 श्रीपश्चो भैरवानन्दो देवः कमल इत्यतः ॥ ८ ॥
 शिवो भवोऽय छण्डस नवसिद्धास बोष्टश ।
 चन्द्रपूरोऽय गृह्णाश शुभः कामोऽतिसुक्तकाः^(१) ॥ १० ॥
 करणो वौरः^(२) प्रयोगीऽय कुशलो देवभीगकः ।
 विष्वदेवः खड्गदेवो रुद्रो धाताऽसिरेव च ॥ ११ ॥
 मुद्रास्फोटो वंशपूरो भोजः बोष्टश सिद्धकाः ।
 समयान्वसु देहस्त बोढान्वासेन यन्त्रितः ॥ १२ ॥
 प्रचिप्य मण्डले पुष्टं मण्डलान्वय धूजयेत् ।
 अनन्तस्त्र महान्तस्त्र सर्वदा शिवपादुकां ॥ १३ ॥
 महाव्यासित्त्र शून्यस्त्र पञ्चतत्त्वात्ममण्डलं ।
 श्रीकर्णनाथपादुकां शंखरानन्दस्त्र नाथकः ।
 लाङ्गूलानन्दसंवत्तो मण्डलस्त्रानके यजेत् ॥ १४ ॥
 नैऋत्ये श्रीमहकालः पिनाकी च महेन्द्रकः ।
 खड्गो भुजङ्गो वाणस अघासिः शब्दकी वशः ॥ १५ ॥
 आङ्गारपी नन्दरूपो वलिन्दत्ता क्रमं यजेत् ।
 झीं सं सं झं सौं वटुकाय अहूर अर्घं पुष्टं धूपं दीपं गन्धं बलिं
 पूजां गृह्णूर नमस्तुभ्यं । ओं झां झीं झूं चे चेत्रपालाय अवतरूर
 महाकपिलजटाभार भास्वरविनेत्रव्यासामुखं एष्वेहि गन्धपुष्टव-
 त्विपूजां गृह्णूर खः खः श्री कः ओं लः श्री महाडामराधिपतये^(३)
 स्ताहा ।

१ कामोऽय मुक्तक इति ज०, द०, अ० च । ३ प्रमाणाधिपतये इति ज० ।

२ वटो दोर इति ज०, द० च ।

महामाताधिपतये इति ज० ।

बलिशेषेऽथ यजेत् क्रीं क्रूं हां श्रीं वै चिकूटकं ॥ १७ ॥
 वामे च दक्षिणे स्थये याम्ये निशानाथपादुकाः ।
 दक्षे तमोरिनाथस्य स्थये कालानलस्य च ॥ १८ ॥
 उहृष्टियाणं जालन्धरं पूर्णं वै कामरूपकं ।
 गगनानन्ददेवस्त्र स्वर्गानन्दं सर्वर्गकं^(१) ॥ १९ ॥
 परमानन्ददेवस्त्र^(२) सत्यानन्दस्य पादुकां^(३) ।
 नागानन्दस्त्र वर्गास्त्रमुक्तन्ते रत्नपञ्चकं ॥ २० ॥
 सौम्ये शिवे यजेत् षट्कं सुरनाथस्य पादुकां ।
 श्रीमलमयकोटीशं विद्याकोटीश्वरं यजेत् ॥ २१ ॥
 कोटीशं विन्दुकोटीशं सिद्धकोटीश्वरन्तथा ।
 सिद्धचतुर्ष्कमान्नेयां अमरौश्विश्वरं यजेत् ॥ २२ ॥
 चक्रौश्वनाथं कुरुण्डेशं छ्वचेशस्त्रनाथकं^(४) ।
 यजेहन्वादिभिर्षैतान् याम्ये विमलपञ्चकं ॥ २३ ॥
 यजेदनादिविमलं सर्वज्ञविमलं ततः ।
 यजेदूयोगीशविमलं सिद्धाश्वं समयास्त्रकं ॥ २४ ॥
 नैर्कर्त्त्वे चतुरो देवान्^(५) यजेत् कन्दर्पनाथकं ।
 पूर्वाः शक्तीश सर्वाश्वं^(६) कुञ्जिकापादुकां यजेत् ॥ २५ ॥

१ सर्वानन्दस्त्र देवकमिति अ०, अ० च । ४ भूतीशं सन्तनाथकमिति अ० ।

२ पश्चगानन्ददेवस्त्रेति अ० । परमा- भूतीशं सन्तनाथकमिति अ० ।

नन्ददेवस्त्रेति अ० ।

५ चतुरो वेदाग्मिति अ०, अ०, अ० च ।

६ सर्वानन्दस्य पादुकामिति अ०,

६ पूर्वान् सशक्तीशं सर्वांश्वेति अ०, अ०

ग०, अ०, अ० च ।

च ।

नवामकेन मन्त्रेण पञ्चप्रणवकेन वा ।
 सहस्राच्चमनवद्यं विष्णुं शिवं सदा यजेत्^(१) ॥ २६ ॥
 पूर्वाच्छिवान्तं ब्रह्मादि ब्रह्माणी च महेश्वरी ।
 कौमारी वैष्णवी चैव वाराही शक्तिका ॥ २७ ॥
 चामुण्डा च महालक्ष्मीः पूर्वादीशान्तमर्चयेत् ।
 डाकिनी राकिनी पूज्या लाकिनी काकिनी तथा ॥ २८ ॥
 शाकिनी याकिनी पूज्या वायव्यादुग्रष्टसु च ।
 यजेद् ध्यात्वा ततो देवीं दात्रिंश्वर्णकामकां ॥ २९ ॥
 पञ्चप्रणवकेनापि इौं कारेणाथवा यजेत् ।
 नौलोत्पलदलश्यामा षड्वक्ष्मा^(२) षट्प्रकारिका ॥ ३० ॥
 चिच्छत्तिरष्टादशाख्या बाहुदादशसंयुता ।
 सिंहासनसुखासीना प्रेतपद्मोपरिस्थिता ॥ ३१ ॥
 कुलकोटिसहस्राच्चा कर्कोटी मेखलास्थितः ।
 तच्चकेणोपरिष्ठाच्च गले हारस्व वासुकिः ॥ ३२ ॥
 कुलिकः कर्णयोर्यस्याः कूर्मः कुरुक्षुलमण्डलः ।
 भुवोः पद्मो महापद्मो वासि नागः कपालकः ॥ ३३ ॥
 अच्चसूच्च स्त्रूङ्गं शङ्कं शङ्कं पुस्तच्च दक्षिणे ।
 विशूलन्दर्पणं खङ्गं रक्षमालाकुशभ्युतुः^(३) ॥ ३४ ॥
 खेतमूर्द्धु मुखन्देव्या जर्हखेतन्तव्यापरं ।
 पूर्वास्यं पाण्डरं क्रोधि दक्षिणं कृष्णवर्णकं ॥ ३५ ॥

१. सदाशिवं स्थानं यजेदिति ३०, ४०, २. षड्वर्णेति ३० ।

३० च ।

३. बनमालाकुशं धतुरिति ३०, ४० च ।

हिमकुन्देन्द्रभं सौम्यं ब्रह्मा पादतले स्थितः ।
 विष्णुस्तु जघने हृदो इदि करणे तथेश्वरः ॥ ३६ ॥
 सदाशिवो ललाटे स्वाच्छिवस्तस्योर्हृतः स्थितः ।
 आघूर्णिता कुञ्जिकैवन्वये पूजादिकर्मसु ॥ ३७ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे युहजवार्णवे कुञ्जिकापूजा नाम चतु-
 षत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

मालिनीनानामन्त्राः ।

ईश्वर उवाच । नानामन्त्रान् प्रवस्थामि शोठान्यासपुरःसरम् ।
 न्यासस्त्रिधा तु शोठा स्युः शालशाश्ववयामलाः ॥ १ ॥
 शाश्ववे शब्दराम्भः षट्शोडशनिरूपवान्(१) ।
 चिविद्या तद्गुहो न्यासस्त्रितत्वात्माभिधानकः ॥ २ ॥
 चतुर्थी वनमन्त्रायाः श्वीकहादशरूपवान् ।
 पञ्चमो रद्रपञ्चात्मा नवांत्रा षष्ठ ईरितः ॥ ३ ॥
 शत्रो पच्चे च मालिन्यास्त्रिविद्यात्मा हितीयकः ।

१ शोडशप्रतिरूपवानिति अ० ।

अबोर्ध्वेष्टवरुपोऽन्यो दादशाङ्गस्तुर्थकः ॥ ४ ॥
 पञ्चमस्तु षड्हङ्गः स्याञ्छतिशान्यास्त्रचिंडिका^(१) ।
 क्रौं झौं लौं चौं क्रूं फट् चयं स्यात्तूर्द्धस्यं सर्वसाधकं^(२) ॥ ५ ॥
 मालिन्या नादिफालं स्यात् नादिनी च शिखा चूता ।
 अग्रसनी^(३) शिरसि स्यात् शिरोमालानिष्ठिः शः ॥ ६ ॥
 उ शान्तिश शिरो भूयाच् चामुखा च चिनेदगा ।
 उ प्रिवृष्टिर्दिनेवे च नासागा गुणशक्तिनौ ॥ ७ ॥
 न नारायणी द्विकर्णे च दक्षकर्णे त मोहनौ ।
 ज प्रज्ञा वामकर्णस्या वक्त्रे च वच्चिणी चूता ॥ ८ ॥
 क चरालौ दक्षदंष्ट्रा वामांसा स्त्र कपालिनौ ।
 ग शिका जर्दिदंष्ट्रा स्याद् च दोरा वामदंष्ट्रिका ॥ ९ ॥
 उ शिखा दग्धविन्यासा ई माया जिह्वया चूता ।
 अ स्यामागेष्वरौ वाचि व कर्णे शिखिवाहिनी ॥ १० ॥
 भ भौदणी दक्षस्त्रभे वायुवेगा म वामके ।
 उनामा दक्षकाहौ तु उ वामि च विनायका ॥ ११ ॥
 य पूर्णिमा द्विहस्ते तु ओकाराद्याङ्गुलीयके ।
 अं दर्शनौ वामाङ्गुल्यं अः स्यात्क्षीवनी करे ॥ १२ ॥
 उ कपालिनौ कपालं शूलदण्डे त हीपनौ ।
 चिशूले ज जयन्ती स्याहिर्दिवः साधनी^(४) चूता ॥ १३ ॥

१ इति: स्यादा चिवर्धिका इति अ० ।

मिति अ०, द० च ।

इतिशान्या विश्विकेति अ० ।

२ चतुर्थं स्यात् तर्मुके सर्वसाधकः

३ चतुर्वर्षमीति अ०, द० च ।

४ पादचीति अ०, अ० च ।

जीवे श परमात्मा स्याद् ह प्राणे चामिका सृता ।
 दद्वस्तने छ शरीरा न वामे पूतना स्तने ॥ १४ ॥
 अ स्तनचौर आ मोटो लम्बोदर्युदरे च थ ।
 नाभौ संहारिका च स्थान् महाकली नितम्बम् ॥ १५ ॥
 गुद्धे स कुसुममाला ष शुके शुक्रदेविका ।
 उद्दृष्टये त तारास्याह ज्ञाना दद्वजानुनि ॥ १६ ॥
 वामे स्यादौ क्रियाशक्तिरो गायत्री च जह्नगा ।
 ओ सावित्री वामजह्ना दक्षे दो दोहनी पदे ॥ १७ ॥
 फ फेटकारी वामपादे नवाला मालिनी मनुः ।
 अ श्रीकण्ठः शिखायां स्यादावक्ते स्यादनन्तकः ॥ १८ ॥
 इ लूको दद्वनेत्रे स्यादौ विमूर्त्तिस्त वामके ।
 उ दद्वकर्णमरीश ऊ कर्णधांशकोऽपरे ॥ १९ ॥
 च भावभूतिर्नासाये वामनासा तिशीश च ।
 ल स्याणुहृष्टगण्डे स्यादामगण्डे हरस लृ ॥ २० ॥
 कटौशो दन्तपठ्कावे भूतीशश्वीर्हृदन्त ए ।
 सद्योजात ओ अधरे जह्नैष्टेऽनुग्रहीश ओ ॥ २१ ॥
 अं क्रूरो वाटकायां स्यादः महासेनजिह्वा ।
 क क्रोधौशो दद्वस्तन्मे खशण्डौशस वाहुषु ॥ २२ ॥
 पच्चान्तकः कूर्परे गो च शिखौ दद्वकङ्गणे ।
 छ एकपादबाङ्गुस्तो वामस्तन्मे च कूर्मकः ॥ २३ ॥
 छ एकनेत्रो बाहौ स्याच्चतुर्वक्षो ज कूर्परे ।
 भ राजसः कङ्गणगः अः सर्वकामदोऽङ्गुस्ती ॥ २४ ॥
 ट सोमेशो नितम्बे स्यादद्व जर्ठं साङ्गुस्ती ।

उ दारको दच्चजानो जहा ढोईजसेश्वरः ॥ २५ ॥
 उ उमाकालकोऽङ्गुखस्त आशाढौ नितम्बके ।
 उ दण्डी वाम जरो स्वाह भिदो वामजानुनि ॥ २६ ॥
 उ मौनो वामजहायाच भेषज्वरणाङ्गुली ।
 प लोहितो दच्चकुचो फ शिखी वामकुचिगः ॥ २७ ॥
 व गलण्डः पुष्टवंशे भो नाभी च हिरण्डकः ।
 म महाकालो इदये य वाणीशस्त्रविघृतः^(१) ॥ २८ ॥
 र रक्ते स्याङ्गुजङ्गे शो ल पिनाकी च मांसके ।
 व खड्गौशः स्वामनि स्याइकशास्त्रिनि शः घृतः ॥ २९ ॥
 व श्वेतचैव मल्लायां स भगुः शुक्रधातुके ।
 प्राणे ही नकुलीशः स्यात् च संवर्त्त्व कीषगः ॥ ३० ॥
 रुद्रशक्तीः प्रपूज्य झींवीजेनाखिलमाप्नुयात् ।
 इत्याम्नेये महापुराणे मालिनीमन्त्रादिन्यासो नाम
 पञ्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

अष्टाष्टकदेव्यः ।

ईश्वर उवाच । विश्वरुद्धीं सम्प्रवक्षामि ब्रह्मविष्णुमहेश्वरीं ।

१ उ वासीहस्तु निष्ठुत इति अ० ।

(१४)

ओं नमो भगवते रुद्राय नमः । नमस्तामुण्डे नमस्ताकाशमालृणां सर्वकामार्थसाधनीनामजरामरीणां सर्वत्राप्रतिहतगतीनां स्वरूपरूपरिवर्त्तनीनां सर्वसत्त्ववशीकरणोक्तादनोमूलनसमस्तकर्मप्रवृत्तानां सर्वमालगुण्यं हृदयं परमसिद्धं परकर्मच्छेदनं परमसिद्धिकरणालृणां वचनं शुभं ।

ब्रह्मखण्डपदे रुद्रैरेकविंशाधिकं शतं ॥.१ ॥

तथाथा, ओं नमस्तामुण्डे ब्रह्माणि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे माहेश्वरि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे कौमारि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे वैष्णवि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे वाराहि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे इन्द्राणि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे चण्डि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा । ओं नमस्तामुण्डे ईशानि अघोरे अमोघे वरदे विच्चे स्वाहा(१) ।

यथाच्चरपदानां हि विष्णुखण्डन्वितीयकं ।

ओं नमस्तामुण्डे जर्हकेशि ज्वलितशिखरे(२) विद्युत्जिह्वे तटरकाचि पिङ्गलभुवे विक्षतद्वंश्टि कुञ्जे ओं मांसशोणितसुरासुविष्ये हस २ ओं वृत्यर् ओं विजृम्भयर् ओं मायाकैलोकरूपसहस्रपरिवर्त्तनीनां ओं बन्धर् ओं कुट्ठर् चिरिर्हितिर् मिरिर् चासनिर् भामणिर् ओं द्रावणिर् च्छाभणिर्

१ ओं नमस्तामुण्डे माहेश्वरोत्यादिः, विच्चे स्वाहेत्यनः पाठः ३० पुष्कके नाति ।

२ ज्वलितशिख इति ३०, ४०, ५०, ६० च ।

मारणि॒ संजौवनि॒ हेरि॒ गेरि॒ वेरि॒ ओं सुरि॒ ओं
नमो मालगणाय नमो नमो विचे ।

एकचिंशत् पदं शश्मीः शतमन्त्रैकसप्ततिः ॥ २ ॥
हे घों पञ्चप्रणवाद्यन्तां त्रिखण्डीच्छ जपेद् यजेत् ।
हे घों औकुलिकाहृदयं पदसभ्यो तु योजयेत् ॥ ३ ॥
अकुलादित्रिमध्यस्थं कुलादेश त्रिमध्यं ।
मध्यमादि त्रिमध्यस्थं पिण्डं पादे त्रिमध्यं ॥ ४ ॥
चयार्ष्मावासंयुक्तं प्रणवाद्यं शिखाशिवां ।
ओं क्लौं शिखाभैरवाय नमः । स्त्रीं स्त्रीं रुदे सवीजदा-
द्दरः ।

झाँ झाँ झै निर्वाजन्मर्णं हाचि॑ शहर्षकम्परं ॥ ५ ॥
कादयस्थ ककारान्ता अकुला च कुलक्रमात् ।
शश्मिनी भानुनी चैव पावनी शिव इत्यतः ॥ ६ ॥
गान्धारी णस्थ पिण्डाक्षी चपक्षा गजजिह्विका ।
म ऋषा भयसारा स्थान्धमा फोडजराय च ॥ ७ ॥
कुमारी कालरात्री न सङ्घटा द ध कालिका ।
फ शिवा भवघोरा ण ठ वीभस्ता त विद्युता ॥ ८ ॥
ठ विश्वश्वरा शंशिन्या ढ च्चालामालया तथा ।
कराली दुर्जया रक्षी वामा च्येष्ठा च रौद्रपि ॥ ९ ॥
ख काली क कुलालम्बी अनुसोमा द पिण्डिनी ।
आ वेदिनी इ रूपी वै शान्तिर्मूर्त्तिः कलाकुला ॥ १० ॥
ऋ खड्गिनी उ बलिता खु कुला खृ तथा यदि ।
सुभगा वेदनादिन्या कराली अं च मध्यमा ॥ ११ ॥

अः अपेतरया पौठे पूज्यास्त शक्तयः क्रामात् ।
 खदां खलीं खलों महाभैवराय नमः ।
 अन्नोदा छृचकर्णी च राचसी चपण्डया ॥ १२ ॥
 पिङ्गाक्षी चाचया चेमा ब्रह्मास्तकसंस्थिताः ।
 इला लौलावती नौला लङ्गा लङ्गेष्वरी तथा ॥ १३ ॥
 लालसा विमला माला^(१) माहेश्वर्यङ्गके स्थिताः ।
 हुताशना विशाकाक्षी झूङ्गारी वडवासुख्षी ॥ १४ ॥
 हाहारवा तथा क्रूरा क्रोधा बाला खरानना ।
 कौमार्या देहसभूताः पूजिताः सर्वसिद्धिदाः ॥ १५ ।
 सर्वंगा तरला तारा ऋग्वेदा च इयानना ।
 सारासारस्यङ्ग्याहा शास्त्रती^(२) वैष्णवीकुले ॥ १६ ॥
 तालुजिङ्गा च रक्षाक्षी विद्युजिङ्गा करङ्गिणी ।
 मेवनादा प्रचल्कोया कालकर्णी कलिप्रिया ॥ १७ ॥
 वाराहीकुलसभूताः पूजनीया जयार्थिना ।
 चम्पा चम्पावती चैव प्रचम्पा च्वलितानना ॥ १८ ॥
 पिशाची पिशुवङ्गा च सोल्पा ऐन्द्रीसभवाः ।
 यावनी याचनी चैव वामनी दमनी तथा ॥ १९ ॥
 विन्दुवेशा द्वहत्कुक्षी विद्युता विश्वरूपिणी ।
 चासुखाकुलसभूता मरुले पूजिता जये ॥ २० ॥
 यमजिङ्गा जयन्ती च दुर्जया च यमान्तिका^(३) ।

१ जोका इति अ० । २ चाचिकी इति अ० । ३ यमजिङ्गेति अ० ।

विडाली रेवती चैव जया च विजया तथा ॥ २१ ॥
 महालक्ष्मीकुले जाता अष्टाष्टकमुदाहृतं ।
 इत्याम्बेये महापुराणे अष्टाष्टकादिर्नाम षट्चत्वारिंश-
 दधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

त्वरितापूजादिः ।

ईम्बर उवाच । ओं गुद्धकुमिके हुं फट् मम सव्रीपद्रवान् यन्त्र-
 मन्त्रतन्त्रचर्णप्रयोगादिकं येन छतं कारितं कुरुते करिष्यति
 कारयिष्यति तान् सर्वान् हन२ दंष्ट्राकरालिनि ह्रैं ह्रौं हुं
 गुद्धकुमिकायै स्वाहा । ह्रों ओं खे^(१) वों गुद्धकुमिकायै नमः ।

ह्रौं सर्वजनस्त्रोभणी जनानुकर्मणी ततः ।

ओं खे स्थां^(१), सर्वजनवशङ्करी तथा स्वाज्जनमोहनी ॥ १ ॥
 ओं स्थां^(१), सर्वजनस्त्रोभणी एं खं खां त्रोभणी तथा ।

१ ह्रौं च च ये चौं इति ८० ।

२ ओं च स्थां इति ८० । ओं

स्थूं इति ८० ।

३ ओं च ह्रौं इति ८० । ओं खे इति

८० ।

ऐं चितस्वं वीजं श्रेष्ठङ्गुले पञ्चाक्षरी तथा ॥ २ ॥

फं श्रीं छ्रीं श्रीं छ्रीं चे वच्छे चे चे छ्रूं फट् छ्रीं नमः ।
श्रीं छ्रां चे वच्छे चे चो छ्रीं फट् नवेयं लरिता पुनर्ज्ञेयाऽर्चिता
जये ।

छ्रीं सिंहायेत्यासनं स्यात् छ्रीं चे छ्रदयमौरितं ।

वच्छेऽष्ट शिरसे स्वाहा लरितायाः शिवः सृतः ॥ ३ ॥

चे छ्रीं शिखायै वैषट् स्याद् भवेत् चे कवचाय हुं ।

छ्रूं नेत्रचयाय वौषट् छ्रीमन्तस्त्र फडन्तकं ॥ ४ ॥

छ्रीं कारी^(१) खेचरी चण्डा छ्रेदनी चोभणी क्रिया ।

चेमकारी च छ्रींकारी फट् कारी नवशक्तयः ॥ ५ ॥

अथ दूतीः प्रवस्थामि पूज्या इन्द्रादिंगास ताः ।

छ्रीं नले बहुतुष्टे^(१) च खगे छ्रीं^(१) खेचरे ज्वालिनि
ज्वल ख खे हु क्षे शवविभीषणे^(१) च क्षे चण्डे छ्रेदनि करालि
ख खे क्षे चे खरहाङ्गी छ्रीं । चे वचे कपिले ह चे छ्रूं क्रून्ते-
जीवति रोद्वि मातः छ्रीं के वे के वक्रे वरी के । पुष्टि पुष्टि
घोरे छ्रूं फट्^(१) ब्रह्मवेतालि मध्ये ।

गुद्धाङ्गानि च तत्त्वानि लरितायाः पुनर्वदे ॥ ६ ॥

छ्रीं छ्रूं हः^(१) छ्रदये प्रोक्तां हों हस्त शिरः सृतं ।

फां ज्वल ज्वलेति च शिखा वर्म इले छ्रं हुं हुं ॥ ७ ॥

१ छ्रींकारो इति इ० ।

४ शरविभीषणे इति इ० ।

२ छ्रीं नले बहुतुष्टे इति इ० ।

५ छ्रूं फट् इति इ० ।

३ खगे ज्वलिनि इ० ।

६ छ्रीं छ्रूं ह इति इ० ।

१४८ अध्यायः । सङ्ग्रामविजयपूजाकथनं । १११

क्रों छूं ओं नेचमिल्युत्तं छौं अस्तं वै तत्स फट् हुं
खे वच्छे च्छेः छ्रीं च्छें हुं फट् वा ।
हुं शिरचैव मध्ये स्यात् पूर्वादौ खे सदाशिवे ।
व ईशः क्षे मनोमानौ मच्छे तच्छौं छ्रों च माधवः ॥ ८ ॥
चं ब्रह्मा हुं तथादिल्यो दाहणं फट् स्मृताः सदा ।

इत्यानेये महामुराणे युद्धजयार्णवे त्वरितापूजादिर्नाम
सप्तचत्वारिंश्चदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ अष्टचत्वारिंश्चदधिकशततमोऽध्यायः ।

सङ्ग्रामविजयपूजा ।

ईश्वर उवाच । ओं डे ख खां सूर्याय सङ्ग्रामविजयाय नमः ।
ङ्गां छ्रों क्रूं छ्रे छ्रों क्रः ।
सङ्ग्रामनि तु सूर्यस्य सङ्ग्रामे जयदस्य हि ।
ओं हुं खं खशीक्षाय स्वाहा । स्फूं छ्रुं हुं क्रूं ओं छ्रों क्रे ।
प्रभूतं विमलं सारमाराध्यं परमं सुखं ॥ १ ॥
धर्मज्ञानच्च वैराग्यमैखर्याद्यष्टकं यजेत् ।
अनन्तासनं सिंहासनं पद्मासनमतः परं ॥ २ ॥

कर्णिकाकेशराखेव सूर्यसोमाभिमण्डलं ।
दीपा सूक्ष्मा^(१) जवा भद्रा विभूतिर्विमला तथा ॥ ३ ॥
अमोदा विद्युता पूज्या नवमी सर्वतोमुखौ ।
सूखं रजस्तमस्तैव प्रकृतिं पुरुषं तथा ॥ ४ ॥
आकानस्त्रान्तराकानं परमाकानमर्चयेत् ।
सर्वे विष्णुसमायुक्ता मायानिलसमन्विताः ॥ ५ ॥
उषा प्रभा च सम्या च साया माया बलान्विता ।
विष्णुविष्णुसमायुक्ता^(२) हारपालास्तथाष्टकं ॥ ६ ॥
सूर्यं चण्डं प्रचण्डस्त्र पूजयेहस्यकादिभिः ।
पूजया जपहोमाद्यैर्युद्धादौ विजयो भवेत् ॥ ७ ॥

ईत्यान्विये महापुराणे युद्धजयार्थवे सङ्ग्यामविजयपूजा नाम
अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः॥

अथोनपच्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

— : ० : —

लक्ष्मीठिहोमः ।

ईश्वर उवाच । होमाद्रष्णादौ विजयो राज्याभिर्विज्ञनाशनं ।
क्षम्भृण शुद्धिसुत्पाद्य प्राणायामशतेन च ॥ १ ॥

१ दीपा चूमेति च ० ।

२ विष्णुविष्णुसमायुक्ता इति ८० ।

अन्तर्जले च गायवीं जप्ता षोडशधाचरेत् ।
 प्राणायामांश्च पूर्वाङ्गे जुहयात् पावके हविः ॥ २ ॥
 भैस्यावकभद्री च फलभूलाशनोऽपि वा ।
 द्वौरशक्तिराहार एकमाहारमाश्रयेत् ॥ ३ ॥
 यावत् समाप्तिर्भवति लक्ष्मीहोमस्य पार्वति ।
 दक्षिणा लक्ष्मीहोमान्ते गावो वस्त्राणि काञ्चनं ॥ ४ ॥
 सर्वोत्पातसमुत्पत्तौ पञ्चभिर्दशभिर्द्वयैः ।
 नास्ति लोके स उत्पातो यो ह्यनेन न शास्यति ॥ ५ ॥
 मङ्गल्यं परमं नास्ति यदस्मादतिरिच्छते ।
 कोटिहोमन्तु यो राजा कारयेत् पूर्ववह्वजैः ॥ ६ ॥
 न तस्य शत्रवः सङ्ख्ये जातु तिष्ठन्ति कर्हिचित् ।
 न तस्य मारको देशे व्याधिर्वा जायते क्वचित् ॥ ७ ॥
 अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः शतभाः शुकाः ।
 राजसाद्यास्त्र शास्यन्ति सर्वे च रिपवो रणे ॥ ८ ॥
 कोटिहोमे तु वरयेहाद्वाणान्विंशतिं तथा ।
 शतस्थाथ सहस्रं वा यथेष्टाभृतिमाप्नुयात् ॥ ९ ॥
 वोटिहोमन्तु यः कुर्याद् द्विजो भूपोऽथवा च विट् ।
 यदिच्छेत् प्राप्नुयात्तत् सशरीरो दिवं व्रजेत् ॥ १० ॥
 गायवगा अहमन्त्रीर्वा कुम्भारणीजातवेदसैः ।
 ऐन्द्रवारुणवायव्ययाम्नेयैश्च वैष्णवैः ॥ ११ ॥
 शाक्तेयैः शाश्वतैः सौरैर्मन्त्रैर्होमार्चनात्ततः ।
 अयुतेनाल्पसिद्धिः स्याजप्ताहोमोऽखिलार्त्तिर्गुत् ॥ १२ ॥
 सर्वपौडादिनाश्राय कोटिहोमोऽखिलार्थदः ।

यवव्रौहितिलक्ष्मीरघुतकुशप्रसातिकाः ॥ १३ ॥
 पङ्गजोश्वीरविख्वान्वदला होमे प्रकौर्त्तिताः ।
 अष्टहस्तप्रमाणेन कोटिहोमेषु स्वातकं ॥ १४ ॥
 तस्माद्दीप्रमाणेन लक्ष्मीहोमे विधीयते ।
 होमोऽयुतेन लक्ष्मेण कोद्याज्याद्यैः प्रकौर्त्तितः ॥ १५ ॥

इत्यामेये महापुराणे शुद्धजयार्णवे अयुतलक्ष्मीकोटिहोमो नामो-
 नपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

मन्वन्तराणि ।

अन्निरुद्राच । मन्वन्तराणि वस्त्रामि आद्यः स्वायच्छुद्वो मनुः ।
 अन्नौध्राद्यास्तस्य सुता यमो नाम तदा सुराः ॥ १ ॥
 और्वाद्याद्व सप्तर्षय इन्द्रसैव शतक्रतुः ।
 पारावताः सतुषिता देवाः स्वारोचिषेऽन्तरे ॥ २ ॥
 विपश्चित्तच देवेन्द्र जर्जस्तश्चादयो हिजाः ।
 चैत्रकिम्बृहषाः पुचास्तृतीयस्त्रोक्तमो मनुः ॥ ३ ॥
 सुशान्तिरिन्द्रो देवाद्व सुधामाद्या वशिष्ठजाः ।
 सप्तर्षयोऽजाद्याः पुचास्तुर्धस्तामसी मनुः ॥ ४ ॥

स्वरूपाद्याः सुरगणाः शिखिरिन्द्रः सुरेश्वरः ।
 ज्योतिर्द्वामाद्यो विप्रा नव स्वातिसुखाः सुताः ॥ ५ ॥
 रैवते वितथेन्द्रो अमिताभास्थाया सुराः ।
 हिरण्यरोमाद्या मुनयो^(१) बलबभ्यादयः सुताः ॥ ६ ॥
 मनोजवस्त्राक्षुषेऽय इन्द्रः स्वात्यादयः सुराः ।
 सुमेधाद्या महर्षयः पुरुप्रभृतयः सुताः ॥ ७ ॥
 विवस्तः सुतो विप्रः आहृदेवो मनुस्तः ।
 आदित्यवसुरद्राद्या देवा इन्द्रः पुरन्दरः ॥ ८ ॥
 वशिष्ठः काश्यपोऽयाच्चिर्जमद्विनः सगोत्तमः ।
 विष्णामित्रभरद्वाजौ मुनयः सप्त साम्युतं ॥ ९ ॥
 इक्ष्वाकुप्रसुखाः पुत्रा अश्विन इरिराभवत् ।
 स्वायम्भुवे मानसोऽभूदजितस्तदनन्तरे ॥ १० ॥
 सत्यो हरिहेववरो वैकुण्ठो वामनः क्रमात् ।
 छायाजः सूर्यपुत्रस्तु भविता चाष्टमो मनुः ॥ ११ ॥
 पूर्वस्य च सवर्णोऽसी सावर्णिर्भविताष्टमः ।
 सुतपाद्या देवगणा दौसिमद्द्वौषिकादयः ॥ १२ ॥
 मुनयो बलिरिन्द्रश्च विरजप्रसुखाः सुताः ।
 नवमो दक्षसावर्णिः पाराद्याच्च तदा सुराः^(२) ॥ १३ ॥
 इन्द्रश्चैवाद्वृतस्तेषां सवनाद्या हिजीत्तमाः ।
 धृतकेल्वादयः पुत्रा ब्रह्मसावर्णिरित्यतः ॥ १४ ॥
 सुखादयो देवगणास्तेषां शान्तिः शतक्रतुः ।

१ विराटोमाद्या वृषभ इति ५० । २ तदा सुरा इति ५० ।

हविषाद्याश मुनयः सुचेत्राद्याश तमुताः ॥ १५ ॥
 धर्मसावर्जिकशाश्व विहङ्गाद्यास्तदा सुराः ।
 गणेन्द्रो निष्ठराद्या मुनयः पुचका मनोः ॥ १६ ॥
 सर्वत्रगाद्या रुद्राख्यः सावर्जिभविता मनुः ।
 कृतधामा सुरेन्द्रश्च हरिताद्याश देवताः ॥ १७ ॥
 तपस्याद्याः सप्तर्णयः सुता वै देववसुखाः ।
 मनुस्योदशो रौचाः सूत्रामाणादयः सुराः ॥ १८ ॥
 इन्द्रो दिवस्यतिस्तेषां दानवादिविमर्दनः ।
 निर्मीहाद्याः सप्तर्णयस्त्रिवसेनादयः सुताः ॥ १९ ॥
 मनुष्टतुर्दशो भौत्यः शुचिरिन्द्रो भविष्यति ।
 चाच्छुषाद्याः सुरगणा अग्निबाह्नादयो द्विजाः ॥ २० ॥
 चतुर्दशस्य भौत्यस्य पुचा जरुमुखा मनोः ।
 प्रवर्त्तयन्ति वेदांश्च भुवि सप्तर्णयो दिवः ॥ २१ ॥
 देवा यज्ञभुजस्ते तु भूः पुत्रैः परिपाख्यते ।
 ब्रह्मणो दिवसे ब्रह्मानवस्तु चतुर्दश ॥ २२ ॥
 मन्वाद्याश हरिर्वेदं हापरान्ते विभेद सः ।
 आद्यो वेदश्चतुष्पादः ग्रतसाहस्रसञ्चितः ॥ २३ ॥
 एकशासीद् यजुर्वेदस्तं चतुर्दशी व्यक्त्ययत् ।
 आध्यर्थवं यजुर्भिस्तु ऋग्भिर्हीर्वं तथा सुनिः ॥ २४ ॥
 औहात्रं सामभिश्वक्रि ब्रह्मत्वाप्यथर्वभिः ।
 प्रथमं व्यासशिष्यस्तु, पैलो ह्लृग्नेदपारगः ॥ २५ ॥
 इन्द्रः प्रमतये प्रादाहास्त्वलाय च संहितां ।
 बौधादिभ्यो ददौ सोपि चतुर्दशी निजसंहितां ॥ २६ ॥

यजुर्वेदतरोः शाखाः सप्तविंशत्यामतिः ।
 वैशम्यायननामासौ व्यासशिष्यस्वकार वै ॥ २७ ॥
 कारवा वाजसनेयाद्या याज्ञवल्क्यादिभिः स्मृताः ।
 सामवेदतरोः शाखा व्यासशिष्यः सज्जैमिनिः ॥ २८ ॥
 सुमनुष्ठ सुकर्मा च एकैकां संहितां ततः ।
 गृह्णते च सुकर्माख्यः सहस्रं संहितां गुरुः ॥ २९ ॥
 सुमनुष्ठायर्वतरुं व्यासशिष्यो विभेद तं ।
 शिष्यानश्चापयामास पैघ्लादान् सहस्रग्रहः ॥ ३० ॥
 पुराणसंहितां चक्रे सूतो व्यासप्रसादतः ।

इत्याम्बेदे महापुराणे मन्वन्तराणि नाम पञ्चाशदधिक-
 शतततोऽध्यायः ॥

अथैकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

— : —

वर्णतरधर्माः ।

अग्निरुचाच । मन्वादयो भुक्तिसुक्तिधर्मांश्चौर्ख्याप्नुवन्ति यान् ।
 प्रोचे परशुरामाय वरणोक्तान्तु पुष्करः ॥ १ ॥
 पुष्कर उपाच । वर्णाश्रमेतराणान्ते धर्माच्चक्षामि सर्वदान् ।
 मन्वादिभिर्निंगदितान् वासुदेवादितुष्टिदान् ॥ २ ॥

अहिंसा सत्यवचनमद्या भूतेष्वनुप्रहः ।
 तौर्धानुसरणं दानं ब्रह्मचर्यममलरः ॥ ३ ॥
 देवहिजातिशुश्रूषा गुरुणास्त्र भृगूत्तम ।
 अवरणं सर्वधर्माणां पिण्डाणं पूजनं तथा ॥ ४ ॥
 भक्तिष्व वृपतो नित्यं तथा सच्चास्त्रनेत्रता ।
 आत्मशंखन्तितिदा च तथा चास्त्रिक्षमेव च ॥ ५ ॥
 वर्णात्माणां सामान्यं धर्माधर्मं^(१) समौरितं ।
 यजनं याजनं दानं वेदाद्यधापनक्रिया ॥ ६ ॥
 प्रतिग्रहस्त्राध्ययनं विप्रकर्माणि निर्दिशेत् ।
 दानमध्ययनस्त्रैव यजनस्त्र यथाविधि ॥ ७ ॥
 चत्वियस्य सवैश्यस्य कर्मेदं परिकीर्तिं ।
 चत्वियस्य विशेषेण पालनं दुष्टनिप्रहः ॥ ८ ॥
 छष्टिगोरस्यावाणिज्यं वैश्यस्य परिकीर्तिं ।
 शूद्रस्य हिजशुश्रूषा सर्वशिखानि वाप्यथ ॥ ९ ॥
 मौखीबस्त्रनतो जला विप्रादेष्व हितीयकं ।
 आत्मलोभ्येन वर्णानां जातिर्माणसमा स्मृता ॥ १० ॥
 चण्डालो ब्राह्मणीयुचः शूद्राच्च प्रतिलोमतः ।
 स्मृतस्तु चत्वियाज्ञातो वैश्याहै देवलस्तथा ॥ ११ ॥
 पुक्षसः चत्वियायुचः शूद्रात् स्यात् प्रतिलोमजः ।
 मागधः स्यात्तथा वैश्याच्छूद्रादायोगवो भवेत् ॥ १२ ॥
 वैश्यायां प्रतिलोमेभ्यः प्रतिलोमाः सहस्रशः ।

१ अमरूपमिति ग०, च०, छ०, छ०, अ० च ।

विवाहः सदृशैसेषां नोप्तमैर्नाधमैस्तथा ॥ १३ ॥
 चण्डालकर्म निर्हिष्टं बध्यानां घातनं तथा ।
 स्त्रीजीवन्तु तद्रचाप्रोक्तां^(१) वैदेहकस्य च ॥ १४ ॥
 स्त्रानामश्वसारण्यं पुक्षसानाच्च व्याधता ।
 स्तुतिक्रिया मागधानां तथा चायोगवस्य च ॥ १५ ॥
 रक्षावतरणं प्रोक्तं तथा शिख्यैषं जीवनं ।
 वहिर्यामनिवासस्य भृतचेतस्य धारणं ॥ १६ ॥
 न संसर्गस्तथैवान्वैशण्डालस्य विधीयते ।
 ब्राह्मणार्थं गवार्थं वा देहत्यागोऽत्र यः कृतः ॥ १७ ॥
 स्त्रीबालाद्युपपत्तौ वा वाञ्छानां सिद्धिकारणं ।
 सङ्करे जातयो च्छ्रियाः पितुर्मातुष्य कर्मतः ॥ १८ ॥
 इत्यानेये महापुराणे वर्णन्तरधर्मा नामैकपञ्चाश-
 दधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

गृहस्थवृत्तिः ।

पुष्कर उवाच । आजीवंस्तु यथोक्तेन ब्राह्मणः स्वेन कर्मणा ।
 क्वचविट्ठ्यूदधर्मेण जीवेत्वै तु शूद्रजात् ॥ १ ॥
 क्षणिवाणिज्यगोरस्यं कुशीदच्च हिजस्तरेत् ।
 गोरसं गुडलवण्णलाञ्छामांसानि वर्जयेत् ॥ २ ॥

^१ स्त्रीजीवन्तु तच स्त्रात् प्रोक्तमिति ग० च०, छ०, अ०, च ।

भूमिं भित्तौषधीश्चित्वा हत्वा कौटपिपौलिकान् ।
 पुनस्ति खलु यज्ञेन कर्षका देवपूजनात् ॥ ३ ॥
 हलमष्टगवं धर्म्यं षड्गवं जीवितार्थिनां ।
 चतुर्गवं लृशं सानां हिगवं धर्मघातिनाम् ॥ ४ ॥
 ऋतासृताभ्यां जीवेत मृतेन प्रमृतेन वा ।
 सत्याहृताभ्यामपिवा न स्वहत्या कदा च न ॥ ५ ॥

इत्याम्नेये महापुराणे गृहस्थवृत्तयो नाम हिपच्चाशदधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ चिपच्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

ब्रह्मचर्याच्चमधर्मः ।
 पुष्कर उवाच । धर्ममाश्रमिणां वच्चे भुक्तिमुक्तिप्रदं शुणु ।
 षोडशत्तर्चनिशा स्त्रीणामाद्यास्तिस्त्रस्तु गर्हिताः ॥ १ ॥
 ब्रजेद्युग्मासु पुचायौ कर्माधानिकमिष्यते ।
 गर्भस्य स्वष्टताज्ञाने सदनं स्वन्दनात् पुरा ॥ २ ॥
 षष्ठेऽष्टमे वा सौमन्तं पुचौयं नामभं शुभं ।
 अच्छिक्षनाद्यां कर्त्तव्यं जातकर्म विचक्षयेः ॥ ३ ॥
 अशौचे तु व्यतिक्रान्ते नामकर्म विधीयते ।
 शर्मान्तं ब्राह्मणस्योक्तं वर्मान्तं चत्रियस्य तु ॥ ४ ॥
 गुपदासामकं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ।

गर्भान्तं ब्रह्मणस्योक्तं वर्मान्तं द्विषयस्त्वा ॥ ५ ॥
 गुपदासाक्तं नाम प्रशस्तं वैश्यशूद्रयोः ।
 बालं निषेदयेऽत्रै तव पुत्रोऽयमित्युत ॥ ६ ॥
 यथाकुलन्तु चूडाकाढ ब्राह्मणस्योपनायनं ।
 गर्भाष्टमेऽष्टमे वाब्दे गर्भादेकादशे दृपे ॥ ७ ॥
 गर्भात् द्वादशे वैश्ये षोडशाब्दादितो न हि ।
 मुञ्जानां वस्त्रलानान्तु क्रमाभ्योज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥ ८ ॥
 मार्गवैयाप्रवास्तानि चर्माणि व्रतचारिणां ।
 पर्णपिप्यलविल्वानां क्रमाद्यक्षाः प्रकीर्तिताः ॥ ९ ॥
 केशदेशललाटास्यतुल्याः प्रोक्ताः क्रमेण तु ।
 अवक्राः सत्वचः सर्वे नाविप्लुषास्तु द्युक्षकाः ॥ १० ॥
 वासोपवीते कार्पासद्वौमोर्णीनां यथाक्रमं ।
 आदिमध्यावसानेषु भवच्छब्दोपलक्षितं ॥ ११ ॥
 प्रथमं तत्र भिक्षेत यत्र भिक्षा भ्रुवं भवेत् ।
 स्त्रौणाममन्तस्तानि विवाहस्तु समन्वयकः ॥ १२ ॥
 उपनीय ग्रुः शिष्यं सिक्षयेच्छौचमादितः ।
 आचारमनिकार्थं च सम्योपासनमेव च ॥ १३ ॥
 आशुष्टं प्राण्मुखो भुड्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः ।
 त्रियं प्रत्यक्ष्मुखो भुड्क्ते कटं भुड्क्ते उद्दक्ष्मुखः ॥ १४ ॥
 सायं प्रातस्य जुहुयान् नामेष्यं व्यस्तहस्तकं ।
 मधु मांसं जनैः सार्वं गौतं दृत्यज्ञ वै त्वजेत्^(१) ॥ १५ ॥

१ नृत्यज्ञ वर्जयेदिति ख०, ग०, ष०, ड०, त्यादिः, बृत्यज्ञ वै त्वजेदित्यः
ए०, अ०, ड० च । सायं प्रातस्य- पाठः अ० पुराके वाचि ।

हिंसाम्यरापवाहं च अङ्गीकं च विशेषतः ।
 दण्डादि धारयेन्नमस्तु विज्ञान्यधारणं ॥ १६ ॥
 वेदस्त्रौकरणं कल्पा स्थायाहै इत्तदशिष्टः ।
 नैषिको ब्रह्मचारी वा देहान्तं निवशेहुरो ॥ १७ ॥

इत्यान्मेये महापुराणे ब्रह्मचर्यात्मो नाम त्रिपञ्चाशदधिक-
 ग्रन्तमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःपञ्चाशदधिकग्रन्तमोऽध्यायः ।

—;—;

विवाहः ।

पुण्कर उवाच । विप्रवतस्त्रो विन्देत भार्यास्तिस्तस्तु भूमिपः ।
 हे च वैश्यो यज्ञाकामं भार्यैकामपि चान्यज्ञः ॥ १ ॥
 धर्ष्यकार्याणि सर्वाणि न कार्याख्यसर्वया ।
 पार्चिर्याङ्गः सर्वर्षस्तु गृह्णीयात् चनिया शरं ॥ २ ॥
 वैश्या प्रतीदमादद्याहृशां वै चान्यजा तदा ।
 सकृत् कन्या प्रदातव्या हरंस्तां चौरहण्डभाक् ॥ ३ ॥
 अपत्यविक्रयासत्ते निष्कृतिर्व विधीयते ।
 कन्यादानं शचीयागो^(१) विवाहोऽव चतुर्थिंका ॥ ४ ॥

१ उत्तीर्णोन रत्न, ४०, ८० च ।

विवाहमेतत् कथितं नामकर्ष्णचतुष्टयं ।
 नष्टे चते प्रब्रजिते क्लौवि च पतिते घतो ॥ ५ ॥
 पञ्चस्वाप्सु नारीशां पतिरथो विधीवते ।
 मृते तु देवरे देयात् तदभावे यथेष्टया ॥ ६ ॥
 पूर्वाचितयमान्वेयं वायव्यं शोत्तराक्षयं ।
 रोहिणी चेति चरणे भगवः ग्रस्ते रहा ॥ ७ ॥
 नंकगोचान्तु वरयेवैकार्षयास्तु भार्गव ।
 पितृतः सप्तमादूर्ध्वं मातृतः पञ्चमात्तया ॥ ८ ॥
 आङ्गय दानं ब्राह्मणः स्वात् कुलशीलयुताय तु ।
 पुरुषांस्तारयेत्तज्जो नित्यं कन्याप्रदानतः ॥ ९ ॥
 तथा गोमिष्युनादानाद्विवाहस्वार्थं उच्चते ।
 प्रार्थिता दीयते यस्य प्राजापत्यः स धर्मकृत् ॥ १० ॥
 शुक्लेन चासुरो मन्दो गान्धवीं वरणाच्चिथः ।
 राज्ञसो शुद्धहरणात् पैशाचः कन्यकाष्टलात् ॥ ११ ॥
 वैवाहिकेऽङ्गिः^(१) कुर्वीत कुर्वकारमृदा शब्दीं ।
 जलाशये तु तां पूज्य वाद्यादैः^(२) स्त्रीं शुद्धयेत् ॥ १२ ॥
 प्रश्नसे केशवे नैव विवाहः कार्यं एव हि ।
 पौष्णे चैत्रे कुजदिने रिक्ताविष्टिथो न च ॥ १३ ॥
 न शुक्रजीवेऽस्तमिते न शशाङ्के यहार्हिते ।
 अर्कांकिंभौमयुक्ते भे व्यतीपात हते न हि ॥ १४ ॥
 सौम्यं पित्रास्तु वायव्यं सावित्रं रोहिणी तथा ।

^१ वैवाहिकेऽङ्गे इति १०, ३०, ४०, २ वासीष्वेतिनि ३०, १०, ४० ४।

३० ४।

उत्तरावितर्थं मूलं मैत्रं पौष्टं विवाहभं ॥ १५ ॥
 मागुषाख्यस्तथा लग्नो मागुषाख्यांशकः शुभः ।
 द्वृतीये च तदा षष्ठे दशमैकादशेऽष्टमे ॥ १६ ॥
 अर्कार्जिंचन्द्रतनयाः प्रशस्ता न कुजोऽष्टमः ।
 सप्ताख्याष्टमवर्गेषु व्रीषाः शस्ता यहोऽस्माः ॥ १७ ॥
 तेवामपि तथा मध्वात् षष्ठः शुक्रो न शस्तते ।
 वैवाहिके भे कर्तव्या तथैव च चतुर्धिका ॥ १८ ॥
 न दातव्या यहासतत्र चतुराद्यासादैकगाः ।
 पर्वदर्जं स्त्रियं गच्छेत् सत्या दस्ता सदा रतिः ॥ १९ ॥

इत्यान्वेषे महापुराणे विवाहो नाम चतुःपञ्चाशदधिक-
 ग्रततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकग्रततमोऽध्यायः ।

—::—

आचारः ।

पुण्यार उवाच । नाश्च मुद्दर्शं चोत्थाय विष्णु दौन् दैवतान् अरेत् ।
 उभे मूढपुरीषे तु दिवा कुर्यादुद्दृश्मुखः ॥ १ ॥
 रात्रो च दक्षिणे कुर्यादुभे सन्ध्ये यथा दिवा ।
 न मार्गादौ जले वीथ्यां सतृणायां सदाचरेत् ॥ २ ॥

शोचं कृत्वा सूहात्म्यं भक्षयेहन्तधावनं ।
 नित्यं नैमित्तिकं काम्यं क्रियाङ्कं मलकर्षणं ॥ ३ ॥
 क्रियाङ्कानं तथा वष्टं षोडाङ्कानं प्रकीर्तिं ।
 अस्त्रातस्थापलं कर्म्म प्रातःखानं चरेत्ततः ॥ ४ ॥
 भूमिष्ठमुहूरात् पुरुषं ततः प्रस्तवणोदकं ।
 ततोऽपि सारसं पुरुषं तत्प्रादादेयमुच्यते ॥ ५ ॥
 तोर्धतोयं ततः पुरुषं गाङ्कं पुरुषतु सर्वतः ।
 संशोधितमलः पूज्यं निमग्नये जलाशये ॥ ६ ॥
 उपस्थृत्य ततः कुर्यादध्यसः परिमार्जनं ।
 हिरण्यवर्णसिद्धभिः शब्दो देवौति चाम्यथ ॥ ७ ॥
 आपोहिषेति तिस्रभिरिदमापस्थैव च ।
 ततो जलाशये मग्नः कुर्याद्भूर्जंलं जपं ॥ ८ ॥
 तत्प्राचमर्षणं सूक्तं द्वृपदां वा तथा जपेत् ।
 युज्ञते मन इत्येवं सूक्तं वायथ पौरुषं ॥ ९ ॥
 गायत्रीं तु विशेषेण अवर्मणसूक्तके ।
 देवता भावहृत्सु ऋषिष्वैवाघर्मणः ॥ १० ॥
 कृष्णवागुष्टभं तस्य भाववृत्तो हरिः सूतः ।
 आपौष्टमानः शाटीं तु देवतापितृतर्पणं^(१) ॥ ११ ॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन ददेष्वैवोदकाङ्गलिं ।
 ततोऽग्निहवनं^(२) कुर्याहानं दत्वा^(३) तु शक्तिः ॥ १२ ॥

१ तदावर्मणमित्यादिः देवतापितृतर्प- २ ततोऽग्निहरकमिति ३०, ४० च ।
 एमित्याः पाठः भू. पुरुषके जाक्षि । ३ दौर्यं दत्तेति भू. ।

ततः समभिगच्छेत् योगचेमार्दमीषरं ।
 आसनं शयनं यानं जायाऽपत्वहमण्डलः ॥ १३ ॥
 आत्मनः शुचिरेतानि परेषां न शुचिभवेत् ।
 भाराक्रान्तस्तु गुर्विश्वाः पन्ना देयो गुरुच्चपि ॥ १४ ॥
 न पश्येत्तार्कमुद्यन्तमास्तु यान्तं न चाभसि ।
 नेत्रेष्वम्बां स्त्रियं कूपं शूनास्त्रानमधीविनं ॥ १५ ॥
 कार्यालयं तदा भज्य नाक्षामेद वच कुसितं ।
 अस्तःपुरं वित्तद्वयं परदीत्वं ब्रजेत् हि^(१) ॥ १६ ॥
 नारोहेदिष्माकावचं दृशं न च पर्वतं ।
 अर्धायतनश्चेषु तथैव स्त्रात् कुतूहलौ ॥ १७ ॥
 लोष्टमर्ही तृष्णच्छेद्वौ नखखादी विनश्यति ।
 मुखादिवादनं नेहेद् विना हीपं न रात्रिः^(२) ॥ १८ ॥
 नाहारेष विशेषेषं न च वक्त्रं विरामयेत् ।
 कदाभङ्गं न कुर्वीत न च वासीविपर्ययं ॥ १९ ॥
 भद्रं भद्रमिति ब्रूयाज्ञानिष्ठं कौर्तवेत् क्वचित् ।
 पालायमासनं वज्रं देवादिच्छायया^(३) ब्रजेत् ॥ २० ॥
 न मध्ये पूज्ययोर्यात् नोच्छिष्टसारकादिष्टक् ।
 न द्यादान्वां नदीं ब्रूयाज कण्ठूयेद् हित्तस्तु ॥ २१ ॥
 असन्तर्य पितृन् देवान्नदीयारच्च न ब्रजेत् ।
 मलादि प्रक्षिपेदाम्^(४) न नमः स्नानमाचरेत् ॥ २२ ॥

१ परभूतो भवेत् हि इति अ० ।

२ देवादिच्छाययेति अ०, अ०, ग० च ।

३ लोष्टमर्हीत्यादिः, नराचिंग इत्यनः ४ मलादि लेपयेत्तापत्तु इति अ०, ड०

पाठः, ग० पुलके नामि ।

च ।

ततः समभिगच्छेत् योगचेमार्थमीखरं ।
 स्वजनामनापनयेत् खरादिक-रजस्यज्ञेत् ॥ २३ ॥
 हीनामावहसेत् गच्छेमादेशे निवसेच्च तैः ।
 वैद्यराजनदौहीने गच्छस्त्रीबहुनायके ॥ २४ ॥
 रजस्यलादिपतितैर्न भाषेत् केशवं स्मरेत् ।
 नासंहृतमुखः कुर्यादासं^(१) जृशां तथा चुतं ॥ २५ ॥
 प्रभोरप्यवमानं स्वझीपयेहचनं बधः ।
 इन्द्रियाणां नातुकूली विग्रहोधं न कारयेत् ॥ २६ ॥
 नोपेचितव्यो व्याधिः स्याद्विपुरल्पोऽपि^(२) भार्गव ।
 रथातिगः सदाचामेत्^(३) विभूयादान्निवारिणी ॥ २७ ॥
 न हङ्कुर्याच्छिवं पूज्यं पादं पादेन नाकमेत् ।
 प्रत्यक्षं वा परोक्षं वा कस्य चिक्षाप्रियं वदेत् ॥ २८ ॥
 वेदशास्त्रनरेन्द्रष्ठिदेवनिन्दां विवर्जयेत् ।
 स्त्रीणामीर्षां^(४) न कर्त्तव्या विक्षासन्तासु वर्जयेत् ॥ २९ ॥
 धर्मशृतिं देवरतिं^(५) कुर्यादर्मादि नित्ययः^(६) ।
 सोमस्य पूजां जग्मच्चै विप्रदेवादिपूजनं ॥ ३० ॥

१ कुर्यादास्यमिति ४०, ४० च ।

४० च । वेदमतिमिति ४०, ४०

२ रिपुर्वर्गोपि इति ४० ।

च ।

३ सबालानेदिति ४० ।

४ नद॑ भद्रमिति बूषादित्यादिः, कुर्या-

५ सोहमिच्छेति ४० ।

दर्मादि नित्यव इत्याः पाठः ४०,

६ देवनतिमिति ४०, ४०, ४०, ४०, पुष्टके नामादि ।

षष्ठौचतुर्दश्यामध्यङ्कं वर्जयेत्था ।
दूराहुहान् मूच्चिष्टे नोक्तमैर्वैरमाचरेत् ॥ ११ ॥

इत्यामेये महापुराणे आचाराध्यायो नाम पञ्चपञ्चा-
श्वदधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ।

दव्यग्रुचिः ।

पुष्कर उवाच । द्रव्यशुद्धिं प्रवस्थामि पुनःपाकेन सृष्टमयं ।
 शुद्धेण मूच्यपुरीषाद्यैः सृष्टन्ताम्बं सुवर्णकं ॥ १ ॥
 आवर्त्तितच्चान्वया तु वारिषाक्षे न ताम्बकं ।
 चारेण कांस्यलोहानां सुक्तादेः चालनेन तु ॥ २ ॥
 अज्ञानां(१) चैव भाण्डानां सर्वस्याश्ममयस्य च ।
 शाकरञ्जुमूलफलदैहलानां तथैव च ॥ ३ ॥
 मार्जनाद्यज्ञपाचाणां पाणिना यज्ञकर्मणि ।
 उष्णाम्बना सखेहानां शुद्धिः सम्मार्जनाह्वहे ॥ ४ ॥

१ दस्तावेजी डॉ ।

श्रीष्ठनाभुक्तगाहस्ते^(१) सृष्टिकाप्रिविश्रोधनं ।
 बहुवस्ते प्रोक्षश्च द्वादशाषाष्ठ तत्त्वात् ॥ ५ ॥
 प्रोक्षणात् संहतानानु द्रव्याष्ठ तथोत्प्रवात् ।
 शयनासनयानानां शूर्पस्य शकटस्य च ॥ ६ ॥
 शुद्धिः सम्बोद्धणाज् झेया यत्तालेभ्यनयोस्तथा ।
 सिद्धार्थकानाहस्तेन शूद्धदन्तमयस्य च ॥ ७ ॥
 गोबालैः पलपाचाषामस्त्रां स्याह्वृद्धवत्तथा ।
 निर्यासानां गुडानाष्ठ लवणानां च शोषणात् ॥ ८ ॥
 कुण्डभुक्तस्त्रात्त्र अर्पणाकर्मस्त्रिक्षम्भा ।
 शुद्धवदीगतं तोयं पुस्त्रात्तद् प्रसारितं ॥ ९ ॥
 मुखवर्जस्त्र गौः शुद्धा शुद्धमस्त्रात्तुद्योर्मुखं ।
 नारीषाष्ठैव वस्त्रानां शकुनीनां शुद्धो मुखं ॥ १० ॥
 मुखैः प्रस्त्रवणे हस्ते चूगयात्यां सदा शुचि ।
 शुद्धा शुद्धा तथा सुप्त्वा पौत्रा चाष्ठो विगाह्य च ॥ ११ ॥
 रथामाक्राण्य चाचामेष्टासो विपरिधाय च ।
 माजारद्वज्ञकमाष्ठुवस्तुर्द्वज्ञ रजस्तला ॥ १२ ॥
 ज्ञाता स्त्री पञ्चमि श्रोम्भा दैवे पित्रेऽ च कर्त्तव्यि ।
 पञ्चापाते दशैकमित्रमयोः सुप्त सृष्टिकाः ॥ १३ ॥
 एकां लिङ्गे स्त्रदं दद्यात् करयोमिद्विश्चिकाः ।
 ब्रह्मचारिववस्त्रानां यतौनाष्ठ चतुर्गुणं ॥ १४ ॥
 श्रीफलैर्द्वपृष्ठाना चौमाष्ठाहौरसर्वपैः ।

१ श्रीष्ठनाभुक्तगाहस्ते इति ८०, ९० च ।

शुद्धिः पर्युक्तं तोषेन सुगतोऽनां प्रकौर्तिता ॥ १५ ॥
पुष्पाशास्त्रं फलानाशं प्रोचयाक्षतोऽस्ति ।

इत्याम्बेदे महापुराणे इव्युद्धिर्नाम षट्पञ्चाशदधिक-
मततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकमततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शावाश्वीचादिः ।

युज्वरं उवाच । प्रेतशुद्धिं प्रवस्थामि सूतिकाशुद्धिमेव च ।
दशाहं शावमाश्वीचं सपिञ्जेषु विधीयते ॥ १ ॥
अनन्ते च तथा शुद्धिर्वाङ्मानां भृगूत्तम ।
दादशाहेन राजन्यः पश्चाद्देखोऽयं मासतः ॥ २ ॥
शुद्धोऽनुखोमतो दादे स्वामितुख्यश्वीचकं ।
षट्भिस्त्रिभिरघैकेन चत्रविट्युद्योनिषु ॥ ३ ॥
आद्धरः शुद्धिमाप्नोति चचियस्तु तथैव च ।
विट्युद्योनेः शुद्धिः स्वात् क्रमात् परशुरामक ॥ ४ ॥
वद्वानेष चिराचेष वड्भिः शुद्धे तथा विग्नः ।

आदमजनमात् सव्य आचूडार्जेश्वरी श्रुतिः(१) ॥ ५ ॥
 विराचमात्रतादेशाहशरावमतः परं ।
 उनचैवार्थिके शूद्रे पश्चाष्टाच्छुदिरिष्टते ॥ ६ ॥
 इदादशाहेन शुद्धिः स्यादतीते वक्षरवये ।
 गतैः संवत्सरैः घट्भिः शुद्धिर्मासेन कौस्तिंता ॥ ७ ॥
 ऊषामछतचूडानां विशुद्धिर्वेश्वरी शृता ।
 तथा च उतचूडानां वरहाष्टाच्छुदिगति वान्धवाः ॥ ८ ॥
 विवाहितासु नाश्रोतं पितृपत्ने विधीयते ।
 पितुर्द्वये प्रसूतानां विशुद्धिर्वेश्वरी शृता ॥ ९ ॥
 श्रुतिका दशरात्रेण शुद्धिमासोति नाश्रवा ।
 विवाहिता हि चेत् कन्ना विकर्मे पितृवेमनि ॥ १० ॥
 तस्माज्जिराचाच्छुदिगति वान्धवा नात्र संशयः ।
 समानं सञ्चयोषन्तु प्रथमेन समापयेत् ॥ ११ ॥
 असमानं हितीयेन धर्मराजवदो यदा ।
 देशान्वरस्यः शुल्का तु उत्तमानां मरणोऽप्यौ ॥ १२ ॥
 यज्ञेष्वं दशरात्रस्य तावदेवाष्टचिर्भवेत् ।
 अतीते दशरात्रे तु चिरादमशुचिर्भवेत् ॥ १३ ॥
 तथा संवत्सरेऽतीते ऋत एव विशुद्धाति ।
 मातामहे तथाऽतीते आचार्ये च तथा श्रुते ॥ १४ ॥
 रात्रिभिर्मासतुल्याभिर्गर्भस्त्रावे विश्वोधनं ।
 सपिष्ठे ब्राह्मणे वर्षाः सर्वं एवाविशेषतः ॥ १५ ॥

१ आचार्यार्द्धमिष्ठी तथेति ३० ।

हशीराचेष्ट शुद्धतिं हादग्नाहेन भूमिपः ।
 वैश्वाः पच्छद्ग्राहेन शूद्रा मासेन मार्यव ॥ १६ ॥
 उच्छिष्टसविधावेकं तथा पिण्डं निवेदयेत् ।
 कौर्त्येष्ट तथा तस्म नामगोचे समाहितः ॥ १७ ॥
 मुक्तवत्सु द्विजेषु पूजितेषु वनेन च^(१) ।
 विष्टुष्टाङ्गतोयेषु गीतेनामागुकौर्त्तनैः ॥ १८ ॥
 चतुर्दशुसविस्तारं तत्खातम्नावदन्तरं ।
 वितस्तिद्वीर्धं कर्त्तव्यं विकर्त्त्वां तथा चयं ॥ १९ ॥
 विकर्त्त्वां सर्वीये च च्चाक्षयेष्ट चलनचयं ।
 सोमाय वक्ष्ये राम यमाय च समाप्ततः ॥ २० ॥
 जुहुयादाहतौः सम्यक् तर्वयेष्ट चतुर्स्तथाः ।
 पिण्डनिर्बंधणं कुर्यात् प्रमवदेव पृथक् पृथक् ॥ २१ ॥
 अग्नेन दध्ना भवना तथा भवेन पूरवित् ।
 मध्ये चेहविमासः स्वात् कुर्यादभ्यविकान्तु तत् ॥ २२ ॥
 अग्नवा हादग्नाहेन अर्चमेतत् समाप्तवेत् ।
 संवत्सर्य भव्ये च शहि स्वादविमासकः ॥ २३ ॥
 तथा इदश्चके आहे कार्यं तद्विक्षेभवेत् ।
 संवत्सरे समाप्ते हु आहे आहेवदाचरेत् ॥ २४ ॥
 ग्रेताय तत आहे च तस्यैव युक्तवचये ।
 पिण्डान् विविर्वपेत्तद्विष्टुरसुं समाहिताः ॥ २५ ॥
 सम्पूर्ज्य इत्वा पृथिवी समाना इति चाप्यथ ।

१ अनेषु चेति क०, च०, च०, च०, च०, च०, च० च० ।

योजयेत् प्रेतपिश्चं तु पिण्डिच्छम्भु मार्गव ॥ २६ ॥
 प्रेतपात्रं च प्रतिषु तथैव विनियोजयेत् ।
 पृथक् पृथक् प्रकर्त्तव्यं कार्यमेतत् कर्मपात्रम् ॥ २७ ॥
 मन्त्रवर्जमिहं कर्म शूद्रस्य तु विधीयते ।
 सपिञ्चीकारणं स्त्रीर्णा कार्यमेवं तदा भवेत्^(१) ॥ २८ ॥
 आहं कुर्वाच प्रत्यक्षं प्रेते कुर्वाचमन्दकं ।
 गङ्गायाः लिकता धारा धारा वर्षति वासवे ॥ २९ ॥
 शक्ता गच्छयितुं लीके नत्वतीताः पितामहाः ।
 काले रसतगे स्वर्यं नास्ति तस्मात् क्रियां चरेत् ॥ ३० ॥
 देवले धातत्रास्थाने प्रेतः आहं जितं लभेत् ।
 नोपकुर्वाचरः शोचन् प्रेतस्याक्षं एव वां ॥ ३१ ॥
 भूम्बलिप्राभकाशोभिर्वृतानामामधातिनां ।
 पतितानां च नाशीचं विद्युच्छब्दहताक्षं च ॥ ३२ ॥
 यतिब्रतवृत्तचारिन्पकारकादीचिताः ।
 राजाज्ञाकारिषो^(२) च च स्त्रामादै प्रेतगाम्यपि ॥ ३३ ॥
 मैथने कटधूमे च सद्यः स्त्रानं विधीयते ।
 हिंडं न निर्देहेत्^(३) प्रेतं शूद्रेण तु कथच्चन ॥ ३४ ॥
 न च शूद्रं हिंडेनापि तयोर्हीषो हि जायते^(४) ।
 अनादविप्रेतस्य वहनात् स्वर्गलोकभाक् ॥ ३५ ॥

१ कार्यमेवं सदा भवेदिति २०, २०, ३० । २ न निर्देहेदिति ३० ।

३ । कार्यमेतत्तदा भवेदिति ३० । ४ तयोर्देषोऽभिजायते इति २० ।

२ राजाज्ञाकारका इति २० ।

सर्वामि जयमाप्नोति प्रेतेऽनाथे च काठहः ।
 सर्वकरण्य बास्तवं प्रेतमपसर्वेन तां चितिं ॥ २६ ॥
 परिक्रम्य ततः खानं कुर्यात् सर्वे सदाससः ।
 प्रेताथ च तथा दद्युस्तीस्तीचैवोदकाभ्युलौन् ॥ २७ ॥
 इत्यस्तनि पदं दत्त्वा प्रविशेदुस्तथा वृहं ।
 अस्ताचिच्छियेहङ्गौ निष्पत्तं विद्यक्ष च ॥ २८ ॥
 पृष्ठक् यदीरन् भूमी च क्रौतलस्याग्नी भवेत् ।
 एकः पिण्डो दशाहे तु मात्रुकर्त्तव्यः शुचिः ॥ २९ ॥
 सिद्धार्थकैस्तिलैविंदान् मत्तेहासोपरं दधत्^(१) ।
 अग्रातदन्ते तनवे गिर्शी गर्भस्तुते तथा ॥ ३० ॥
 कार्यो नैवाभिसंस्कारो नैव चास्तीदक्षिण्या ।
 चतुर्वें च दिनेकार्यसाधास्त्रां चैव सप्तयः ॥ ३१ ॥
 अस्तिसच्चयनादूर्ध्मङ्गस्त्रो विधीयते ।

दत्त्वाम्बेदे महाषुराचे शावाशीचं नाम सप्तपञ्चाशदधिक-
 शतंमोऽध्यायः ॥

शावाशीचं ।

मुक्तर उवाच । शावाशीचं प्रवस्त्रामि मन्वादिसुनिसक्तं ।

१. सिद्धार्थकैस्तिलैविंदान् चक्रहासोपरं चकैस्तिलैविंदान् शावाशीपरं
 दधिति ३०, ३१, ३० च । सिद्धा- दधिति ३०, ३१ च ।

रात्रिभिर्वासतुस्वाभिर्भूते चरहेष वा ॥ १ ॥
 चातुर्लाभिकपातान्ते दग्धाहं पञ्चमासतः ।
 राजव्ये च चतुरावं वैश्वे पञ्चाहमीव च ॥ २ ॥
 अष्टाहेन तु शृद्ग्न डाहशाहादतः परं ।
 शोचां विश्विरहिता(१) सानमार्जेष वै पितुः ॥ ३ ॥
 न सानं हि सपिष्ठे स्वात्मिराचं सप्तमाष्टवीः ।
 सद्यः शोचं सपिष्ठानामाहन्तजननात्मा ॥ ४ ॥
 आचूडादेकरात्रं सादाव्रताच्च विरावकं ।
 दग्धरात्रं भवेदसामातापिचोत्तिरावकं ॥ ५ ॥
 अवातहने तु दृते छतुर्ढेऽर्भके तथा ।
 ग्रेते न्यूने चिभिर्बैर्धृते छविसु नैशिकी ॥ ६ ॥
 दग्धेष चण्डिवे शुद्धिभिर्बैश्वे दृते तथा ।
 शहिः शृद्गे पञ्चमिः सात् प्रात्मिक्यहाद् द्विषट्ख्यहः(२)॥७॥
 यत्र विरावं विप्राचामशोचं सम्भृत्वाते ।
 तत्र शृद्गे डाहशाहः पञ्चव चतुर्वैश्वयोः ॥ ८ ॥
 चतुर्वे नैवान्मिसंस्तारी दृते तविक्षनेद् भुवि ।
 न शोदकक्रिया तत्र नाजि चापि छते सति ॥ ९ ॥
 आतहनात्य वा कार्या स्नादुपनयनाहय ।
 एकाहाच्छुद्गते विप्रो योइन्विद्वसमन्वितः ॥ १० ॥
 हीने हीनतरे चेव त्राहचतुरहस्यात् ।
 पञ्चाहेनान्मिहीनसु दग्धाहात्राच्छब्रुवः ॥ ११ ॥

१ विश्वहिः कविवेति घ०, छ०, अ० च । २ द्विषट्ख्यहिति ठ० ।

चविषो नवसप्ताहाच्छुदेशिग्रो गुच्छुतः ॥
 दशाहात् समुक्तो वैश्वो विंश्वाहाच्छूदू एव च ॥ १२ ॥
 दशाहाच्छुदाते त्रिती दाहाहिन भूमिकः ।
 वैश्वः पष्ठदशाहिन शूद्रो भ्रासेन शुद्धति ॥ १३ ॥
 गुणोत्कर्त्ते दशाहाती दाहाहिन काहं चाहि ।
 एकाहासो त्रिती शौचं सर्वत्रैवं समूहयैत् ॥ १४ ॥
 दासान्तेवासिष्ठतकाः पित्ताचैकत्र वासिनः ।
 स्वामिगुणमग्नीचं सामृते पृष्ठक् शुष्ठमवैत् ॥ १५ ॥
 मरआहेव कर्त्तव्यं संयोगो यस्य नान्विभिः ।
 दाहादूर्ध्वमग्नीचं श्वयद्यात्त वैतानिको त्रित्रिः ॥ १६ ॥
 सुर्वेष्वानेत्र व्रश्वनालिभ्वार्गात् व्यर्थनमवैत् ।
 चिचलुः प्रक्षद्यन्विभिः सुखवर्णाः क्रमीत तु ॥ १७ ॥
 इतुर्थं प्रज्ञमे त्रित्र त्रिते त्रितमि तद्या ।
 अस्मिसच्चर्वतं ज्ञात्यः नर्त्तनामनुकूल्यं शः ॥ १८ ॥
 अहस्यदत्तकाम्पाहु गद्याम्पुष्टाहं भवेत् ।
 पद्मिष्टी संस्कृत्वेत्र त्रित्रादित्पुष्टि विवीक्षते ॥ १९ ॥
 पित्तसेवं हुड्डातीतां ल्यूपानां मर्त्तूभोक्ता ।
 जलप्रदानं पित्ते त्र ल्यूड्डाते चेभवत तु ॥ २० ॥
 दग्धलोपरि पित्तेत्र दुष्टित्पर्मदेष्व वाहं ।
 सद्यः शौचं सपिष्ठानां प्रूपं शुद्धातेहिंज ॥ २१ ॥
 शकाहतो ल्यूपिष्ठाहादूर्ध्वं श्वसोदत्त वर्णहं ।
 पचिष्ठी भ्रादपुच्यस्य सपिष्ठानां च सद्यतः ॥ २२ ॥
 दशाहाच्छुदाते विप्रो जन्महानो ल्यूपिष्ठु ।

सद्ग्रिस्तिभिरहैकेन ज्वविट्शूद्योनिषु ॥ २३ ॥
 एतज्ज्ञेयं सपिण्डानां वस्त्रे चानौरसादिषु ।
 अनौरसेषु पुत्रेषु भार्या स्वन्यगताषु च ॥ २४ ॥
 परपूर्वासु च स्त्रौषु चिराचार्हृदिरिष्टते ।
 हृथासङ्करजातानां प्रवच्छासु च तिष्ठतां ॥ २५ ॥
 आमनस्थागिनाऽच्छेष निष्टर्तोदकक्रिया ।
 मावैक्या द्विपितरो भ्रातरावन्यगमिनो ॥ २६ ॥
 एकाहः सूतके तव सूतके तु द्वाहो भवेत्^(१) ।
 सपिण्डानामशौचं हि समानोदकतां वदे ॥ २७ ॥
 बाले देशान्तरस्ये च पृथक्पिण्डे च संस्थिते ।
 सवासा जलमाप्नुय सद्य एव विशुद्धति ॥ २८ ॥
 दशाहेन सपिण्डास्तु शुद्धान्ति प्रेतसूतके ।
 विरावेण सञ्ज्ञास्तु ज्ञानात्^(२) शुद्धान्ति गोचिष्णः ॥ २९ ॥
 सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते ।
 समानोदकभावस्तु निष्टर्ताचतुर्हृशात् ॥ ३० ॥
 जन्मनामस्ते वैतत् तत्परं गोचमुच्चते ।
 विगतन्तु विदेशस्यं शृण्याद्यो इनिर्हर्षं ॥ ३१ ॥
 यच्छेषं दशराचस्य तावदेवाशुचिर्भवेत् ।
 अतिक्रान्ते दशाहे तु चिराचमशुचिर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 संवक्षरे व्यतीते तु स्त्रैवापो विशुद्धति ।

१ सूतके तु दशो भवेदिति ष०, ष०, अ० च । २ ज्ञाना इति ष०, ग०, ष०,
अ० ते तथा भवेदिति भ० ।

७०, ष०, अ० च ।

मातुले पञ्चिकी राखिः गिर्विंग्बान्धवेषु च ॥ ३३ ॥
 'सुते जामातरि प्रेते होहिते भगिनीसुते^(१) ।
 खालके तत्सुते चैव ज्ञानमाचं विद्वीयते ॥ ३४ ॥
 मातामहां तजाचार्ये सुते मातामहे चाहं ।
 दुर्भिते राङ्गसम्याते आगतायां तजापदि ॥ ३५ ॥
 उपसर्गंसुतानाच्च दाहे ब्रह्मविदान्तथा ।
 सचिवति^(२) ब्रह्माचारिसङ्घामि देशविष्ववे ॥ ३६ ॥
 दाने यज्ञे विवाहे च सबः शोचं विद्वीयते ।
 चिप्रगोदृपहन्त्वामगुणं चामघातिनां ॥ ३७ ॥
 असाध्याविद्वत्तास्त्वाध्याये चाचमस्त च ।
 प्रायवित्तमनुज्ञातमन्तियप्रवेशनं ॥ ३८ ॥
 अपमानात्था^(३) क्रीधात् ज्ञेहात्परिभवाङ्ग्यात् ।
 उद्धव चियते नारी युरुषो वा कष्टस्तन ॥ ३९ ॥
 आमघाती चैकलक्षं वंसेक नरके शुचो ।
 हृष्टः श्रीतचृतेर्षुसः परित्यजति यस्तस्तन् ॥ ४० ॥
 विरावं तच चायोचं द्वितीये चास्तिसच्चयं ।
 छत्रीये तूदकं कार्यं चतुर्वेच्चाहमाचरेत् ॥ ४१ ॥
 विद्युद्भितानाच्च वाहं शुद्धिः सपिण्डके^(४) ।
 यावर्णाचिता भर्त्तुशो नाशोचोदकगाः स्त्रियः ॥ ४२ ॥
 पिण्डमाचादिपाते तु आद्र्वासा शुपोषितः ।

१ प्रेते, भगिनीसुत इत्यपि इति ठ० । छ०, द०, अ० च ।

२ बनिवतीति अ० ।

४ विद्युद्भितादितानाच्च चतुर्वेच्चुद्विर्चीष्वते

३ चपमानाङ्गेति च०, ग०, द०, अ० । इति ठ० ।

अतीतेष्वे प्रकुर्वति प्रेतकार्यं यथाविधि ॥ ४३ ॥
 यः कवित्तु इरेत् प्रेतमसपिञ्च कथन ।
 स्नात्वा सचेतः सृङ्घान्ति शृतं प्राक्ष विशुद्धयति ॥ ४४ ॥
 यथाभमति तेषांसु दशाहेनैव शुद्धयति ।
 अनदद्वन्नमङ्गेष्व न वै तस्मिन् शुद्धे वसेत् ॥ ४५ ॥
 अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं ये वहन्ति हिजातयः ।
 पदे पदे वशफलं शुचिः स्नात् स्नानमावतः ॥ ४६ ॥
 प्रेतीभूतं हिजः शुद्धमनुगच्छन्ताहाच्छुचिः ।
 शृतस्य बास्वयैः सार्हं ज्ञात्वा च परिदेवनं ॥ ४७ ॥
 वर्जयेत्तद्वीरामं दामत्रादादि वामतः^(१) ।
 शुद्धायाः प्रसवो गेहे शुद्धस्य अरणं तद्वा ॥ ४८ ॥
 भारणानि तु परित्वच्य चाहाङ्गुलेपतः शुचिः ।
 न विप्रं स्त्रेषु तिष्ठन्तु शृतं शुद्धेच नावयेत् ॥ ४९ ॥
 नयेत् प्रेतं स्नापितस्त्र पूजितं कुमुमैर्हेत् ।
 नमदेहं दहेन् नैव किञ्चिहं परित्वजेत् ॥ ५० ॥
 गोचरस्तु शुद्धीत्वा तु चितां चारोपयेत्तदा ।
 आहितान्निर्वथान्यायं दग्धव्यक्तिभिर्मिभिः ॥ ५१ ॥
 अनाहितान्निरेकेन लौकिकेनापरस्तथा ।
 अस्त्रात् त्वमभिजातोऽसि लद्यं जायतां युनः ॥ ५२ ॥
 असौ स्वर्गाय लोकाय सुखान्ति प्रददेष्वुतः ।
 सक्षत् प्रसिद्धस्युदकं नामगोदेष्व बास्वाः ॥ ५३ ॥

^(१) दामत्रादादिकर्त्त चेति ५० ।

एवं मातामहाचार्यप्रेतानास्त्रोदकक्रिया ।
 काम्योदकं सखिप्रेतस्तस्त्रीयखशुरत्विजां ॥ ५४ ॥
 अपो नः श्रीशुचदयं दशाहस्रं सुतोऽप्येत् ।
 ब्राह्मणे दशपिण्डाः स्युः चक्रिये दादश चाताः ॥ ५५ ॥
 वैश्ये पञ्चदश प्रोक्ताः शूद्रे त्रिंशत् प्रकौर्त्तिता ।
 पुत्रो वा पुत्रिकान्यो वा पिण्डं दशाहस्रं पुच्छत् ॥ ५६ ॥
 विदश्य निष्पत्तिवाणि नियतो हारि वैश्यनः ।
 आचम्य चान्निसुदकं गोमयं गौरसर्वपान् ॥ ५७ ॥
 प्रविशेषुः समालभ्य छत्राश्मनि पदं शनैः ।
 अक्षारलवंशान्नाः स्युर्विर्मांसा भूमिशायिनः ॥ ५८ ॥
 क्रीतलक्ष्माशनाः ज्ञाता आदिकर्त्ता दशाहस्रत् ।
 अभावे ब्रह्मांचारी तु कुर्यात्पिण्डोदकादिकं ॥ ५९ ॥
 यदेवं शावमाशौचं सपिण्डेषु विधीयते ।
 जननेष्येवमेवं स्यान्निपुणां शुद्धिमिच्छतां ॥ ६० ॥
 सर्वेषां शावमाशौचं मातापित्रोष्ठ सूतकं ।
 सूतकं मातुरेव स्यादुपस्थृश्य पिता शुचिः ॥ ६१ ॥
 पुच्छजन्मादिने आहं कर्त्तव्यमिति निषितं ।
 तदहशस्तप्रदानार्थं गोहिररक्षादिवाससां ॥ ६२ ॥
 मरणं मरणेनैव सूतकं सूतकेन तु ।
 उभयोरपि यत् पूर्वं तेनाशौचेन शुद्धयति ॥ ६३ ॥
 सूतके लृतकं चेत्यान् सूतके लघु सूतकं ।
 तत्राधिक्षत्य लृतकं शौचं कुर्यात् सूतकं ॥ ६४ ॥
 समानं लघुशौचन्तु प्रथमेन समापयेत् ।

असमानं द्वितीयेन धर्मराजवचो यथा ॥ ६५ ॥
 शावान्तः शाव आयते^(१) पूर्वाशीचेन शुद्धयति ।
 गुरुणा लघु बाष्पेत लघुना नैव तद्रु ॥ ६६ ॥
 मृतके सृतके वापि राचिमध्येऽन्यदापतेत् ।
 तच्छेषेणैव शुद्धेरन् राचिशेषे ह्यहाधिकात् ॥ ६७ ॥
 प्रभाते यद्यशौचं स्वाच्छु द्वेरंश चिभिर्दिनैः ।
 उभयच दशाहानि कुलस्याद्व न भुज्यते ॥ ६८ ॥
 दानादि विनिवर्त्तेत भोजने क्षत्यमाचरेत् ।
 अग्नाते पातकं नादे भोक्तुरेकमहोऽन्यथा^(१) ॥ ६९ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे स्वावाद्यशौचं नाम अष्टपञ्चाश्चद-
 धिकश्चततमोऽध्यायः ॥

अथैकोनषष्ठ्यधिकश्चततमोऽध्यायः ।

— : —

असंखृतादिशीचं ।
 पुष्कर उवाच । संखृतस्यासंखृतस्य खर्गो मोक्षो हरिमृतेः ।
 अस्माङ्गाम्भसि चेपात् प्रेतस्याभ्युदयो भवेत् ॥ १ ॥

१ आपात इति च०, द० च । रेकमहोन्ययेत्यनः पाठः च०, द०, अ०,

२ अनन्ते वसेव स्वादित्यादि; भोक्तु- पुष्करमयेत् नाचि ।

गङ्गातोमे गरसास्मि वावत्तावहिवि स्थितिः ।
 आमनस्यागिनां नास्ति पतितानां तथा क्रिया ॥ २ ॥
 तेषामपि तथा गाङ्गे तीवेऽस्मां पतनं हितं ।
 तेषां दत्तं जलं चाकं गगने तत् प्रखीयते ॥ ३ ॥
 अनुग्रहेण महता प्रेतस्य पतितस्य च ।
 नारायणबलिः कार्यस्तेनागुप्तहमश्रुते ॥ ४ ॥
 अचयः पुण्डरीकाचस्त्रव दत्तं न नखति ।
 पतनाभ्यायते यस्मात् तस्मात् पात्रं जनार्दनः ॥ ५ ॥
 पततां शुक्लिसुत्त्वदिप्रद एको इरिध्रुवं ।
 दृष्टा लोकान् मियमाणान् सहायं धर्ममाचरेत् ॥ ६ ॥
 मृतोऽपि बाभ्यः शक्तो नागुगन्तुं नरं मृतं ।
 जायावर्जं हि सर्वस्य याम्यः पन्ना विभिद्यते^(१) ॥ ७ ॥
 धर्म एको^(२) व्रजत्वेन यत्र छचन गामिनं ।
 खः कार्यमय कुर्वीति पूर्वाङ्गे चापराङ्गिकां ॥ ८ ॥
 न हि प्रतीक्षते मृत्यः छतं वास्य न वा छतं ।
 देवापणग्नहासक्षमन्यद्रगतमानसं ॥ ९ ॥
 उक्तोवोरत्यमासाद्य द्वयुरादाय गच्छति ।
 न कालस्य प्रियः कस्त्रिद्वेष्यवास्य न विद्यते ॥ १० ॥
 आयुषे कर्मणि जीवे प्रसन्न हरते जनं ।
 नाप्राप्तकालो नियते विद्धः शरशतैरपि ॥ ११ ॥
 कुशायेषापि संस्थृष्टः प्राप्तकालो न जीवति ।

श्रीषधानि^(१) न मन्माद्यास्त्रायन्ते स्त्वुनान्वितं ॥ १२ ॥
 वक्षवत् प्राक्तं कर्म कर्त्तारं विष्टति ध्रुवं ।
 अव्यक्तादि व्यक्तमव्यक्तनिधनं जगत् ॥ १३ ॥
 कोमारादि यथा देहे तथा देहाभारागमः ।
 नवमव्ययावा वस्त्रं यद्वाल्येवं शरीरकं ॥ १४ ॥
 देही नित्यमव्योऽयं यतः श्रीकं ततस्यजेत् ।

इत्यान्वेये महापुराणे शौचं नामैकोनष्ठ्यधिकशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

वानप्रस्थात्रमः ।

पुक्तर उवाच । वानप्रस्थयतीनाम्^(२) धर्मं वस्त्रेऽधुना शृणु ।
 अठित्वमनिहोचित्वं भूशयाजिनधारणं ॥ १ ॥
 वने वासः पयोभूलनीवारफलघृतिता ।
 प्रतियहनिहत्तिष्ठ चिःस्तानं ब्रह्मचारिता ॥ २ ॥
 देवातिथीनां पूजा च धर्मोऽयं वनवासिनः ।

१ शौषधादीपि क० ।

२ अतीनाम् इति क० ।

यही श्लोपत्वापत्वस्त्र दृष्टारस्त्^(१) समाश्रयेत् ॥ ३ ॥
 दृतीयमायुषो भागमेकाक्षी वा सभार्थकः ।
 यौजे पञ्चतपा नित्यं वर्षास्त्रभावकाशिकः ॥ ४ ॥
 आद्वासात् हेमन्ते तपश्चोयच्छ्रेष्ठसौ^(२) ।
 अपराह्नतिमास्याय व्रजेहिशमजिञ्चगः^(३) ॥ ५ ॥

इत्यान्वेते महापुराणे वानप्रस्थाश्चमो नाम षष्ठधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथैकषष्ठधिकशततमोऽध्यायः ।

—८०—

यतिधर्मः ।

पुरुषर उवाच । यतिधर्मं प्रवस्थामि ज्ञानमोक्षादिदर्शकं ।
 चतुर्थमायुषो भागं प्राप्य सङ्गात् परिव्रजेत्^(४) ॥ १ ॥
 यदक्षिणि विरजेहोरस्तदक्षिणि^(५) च परिव्रजेत् ।
 प्राजापत्यां निरूप्येष्टि सर्वदेवसदक्षिणां ॥ २ ॥
 आवन्यम्बीन् समारोप्य प्रवजेहाद्यतो गृह्णात् ।

१ दृष्टावश्चामिति क० ।

४ सङ्गात् परित्यजेदिति क० ।

२ तपशोपं वने चरेदिति क० ।

५ विरजेहापि तदक्षिणि इति क० ।

३ भजेहिशमजिञ्चग इति क० ।

एक एव चरेन्नित्यं ग्रासमवाधमात्रयेत् ॥ ३ ॥
 उपेत्तकोऽसच्चयिको मुनिर्ज्ञानसमन्वितः ।
 कपालं हृष्टमूलस्थ(१) कुचेलमसहायता ॥ ४ ॥
 समता चैव सर्वस्त्रियेतश्चुक्तस्थ(२) लक्षणं ।
 नाभिनन्देत मरणं नाभिनन्देत जीवनं(३) ॥ ५ ॥
 कालमेव प्रतीक्षेत निदेशं भृतको यथा ।
 दृष्टिपूतं व्यसेत्पादं वस्त्रपूतं जलं पिवेत् ॥ ६ ॥
 सत्यपूतां वदेहाचं मनःपूतं समाचरेत् ।
 अलावदारुपाचाणि मुण्डमयं वै गवं यतेः ॥ ७ ॥
 विधुमे व्यस्तमुष्टुले व्यङ्गारे भुक्तवज्जने ।
 हृते शरावसम्याते भिक्षां नित्यं यतिष्ठरेत् ॥ ८ ॥
 माधूकरमसङ्क्लिसं प्राक्प्रणीतमयाचितं ।
 तात्कालिकञ्चोपपन्नं भैरवं पञ्चविधं स्मृतं ॥ ९ ॥
 पाणिपात्री भवेहापि पात्रे पात्रात् समाचरेत् ।
 अवेक्षेत गतिं दृष्टां कर्मदोषसमुद्धर्वा ॥ १० ॥
 शुद्धभावस्थरेहर्मं यत्र तत्वात्रमे रतः ।
 समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणं ॥ ११ ॥
 फलं कातकहृष्टस्य यदप्यमुप्रसादकं ।
 न नामग्रहणादेव तस्य वारि प्रसीदति ॥ १२ ॥

१ दृष्टमूलानीति ४०, ८०, १००, ५०० च । २ जीवितमिति ४०, ८०, १००, ५०० च ।

३ एतच्चुद्देशेति ५० ।

अजिद्धः पण्डकः पङ्कुरस्यो वधिर एव च ।
 सद्भिष्म मुच्यते सङ्ग्रहज्ञानात् संस्तो हिजः ॥ १३ ॥
 अङ्गि रावराज्ञ यान् जन्मन् हिनस्तज्ञानतो यतिः ।
 तेषां सात्वा विशुद्धर्थं प्राणायामान् षडाचरेत्^(१) ॥ १४ ॥
 अस्थिस्थूलं स्नायुयुतं मांसशोणितलेपनं ।
 चर्मावनहूं दुर्गम्यं पूर्णं सूक्ष्मपुरीषयोः ॥ १५ ॥
 जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरं ।
 रजस्त्वलमनिल्यज्ञ भूतावासमिमन्त्यजेत् ॥ १६ ॥
 घृतिः क्षमा दमोऽस्तेय^(२) शौचमिन्द्रियनियहः ।
 छौर्विद्या सत्य मक्षीधो दशकं धर्मलक्षणं ॥ १७ ॥
 चतुर्विंश्च भैचवस्तु कुटीरकवङ्गदके ।
 हंसः परमहंसस्व यो यः पश्चात् स उत्तमः ॥ १८ ॥
 एकदण्डी त्रिदण्डी वा^(३) योगी मुच्यते बन्धनात् ।
 अहिंसा सत्यमस्तीयं ब्रह्मचर्याऽपरिग्रहौ ॥ १९ ॥
 यमाः पञ्चांश नियमाः शौचं सन्तोषणन्तपः ।
 स्वाध्यायेश्वरपूजा च पश्चकाद्यासनं यतेः^(४) ॥ २० ॥
 प्राणाधारमस्तु हिविधः स गर्भोऽगर्भ एव च ।
 जपध्यानयुतो गर्भो विपरीतस्वर्गर्भकः ॥ २१ ॥
 प्रत्येकं त्रिविधः सोपि पूरकुचकरेचकैः ।
 पूरणात् पूरको वायोर्निःश्वसत्वाज्ञ कुचकः ॥ २२ ॥

१ समाचरेदिति ४०, ४० च ।

२ त्रिदण्डो चेति ४० ।

३ दयाइक्षेयमिति ४० ।

४ पश्चकाद्यासनं ग्रहस्त इति ४० ।

रेचनाद्रेचकः प्रोक्तो मात्राभेदेन च चिधा ।
 हादशात् चतुर्विंशः षट्क्रिंशम्भात्रिकोऽपरः ॥ २३ ॥
 तालो लघ्वक्षरो मात्रा प्रश्वादि चरेच्छनैः ।
 प्रत्याहारो जापकानां धानमीखरचिन्तनं ॥ २४ ॥
 मनोधृतिर्द्वारणा स्यात् समाधिर्ब्रह्मणि स्थितिः ।
 अयमात्रा परं ब्रह्म सत्यं ज्ञानमनन्तकं ॥ २५ ॥
 विज्ञानमानन्दं ब्रह्म तत्त्वमस्यऽहमस्मि तत् ।
 परं ब्रह्म ज्योतिरात्रा वासुदेवो विमुक्त ओं ॥ २६ ॥
 देहेन्द्रियमनोबुद्धिप्राणाहङ्कारवर्जितं ।
 जाग्रत्स्वप्नसुस्थादिमुक्तं^(१) ब्रह्म तुरीयकं ॥ २७ ॥
 नित्यशुद्धबुद्धयुक्तसत्यमानन्दमहयं^(१) ।
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिरक्षरं सर्वगं हरिः ॥ २८ ॥
 योऽसावादित्यपुरुषः सोऽसावहमसुरण ओं ।
 सर्वारभपरित्यागी समदुःखसुखः क्षमौ ॥ २९ ॥
 भावशुद्धेष ब्रह्माण्डं भित्त्वा ब्रह्म भवेत्वरः ।
 आषडां पौर्णमास्याच्च चातुर्मास्यं व्रतच्छरेत् ॥ ३० ॥
 ततो ब्रजेत् नवम्यादौ छृतुसन्धिषु वापयेत् ।
 प्रायशित्तं यतौनाच्च धानं वायुयमस्त्वा ॥ ३१ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे यतिधर्मा नामैकषष्यधिकशतत-
 मोऽध्यायः ॥

१ जाग्रत्स्वप्नसुद्धप्राणात्ममुक्तमिति २ इत्याग्नेये अश्वौचनिर्णय इत्यादिः, सत्यमा-
 नन्दमइषमित्यन्तः याढो ग०.पुष्टके नालि ।

अथ द्विषष्टप्रधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

धर्मशास्त्रकथनं ।

उक्तर उवाच । मनुर्विशुर्याज्ञवस्त्रो हारीतोऽनिर्वमोऽङ्गिराः ।
 वसिष्ठदक्षसंवर्त्तशातातपपराश्रराः ॥ १ ॥
 आपस्तम्बोश्नोव्यासाः काव्यायनवृहस्ती ।
 गीतमः शङ्खलिखितौ धर्ममेते यथाऽब्रुवन् ॥ २ ॥
 तथा वशे समापेन भुक्तिसुक्तिप्रदं शृणु ।
 प्रहृत्तच्च निहृत्तच्च द्विविधङ्गर्म वैदिकं ॥ ३ ॥
 काम्यं कर्म प्रहृत्तं स्याद्विवृत्तं ज्ञानपूर्वकं ।
 वेदाभ्यासस्तपो ज्ञानमिन्द्रियाणाच्च संयमः ॥ ४ ॥
 अहिंसा गुरुसेवा च निःश्वेयसकरं परं ।
 सर्वेषाभ्यपि चैतेषामाकज्ञानं परं स्मृतं ॥ ५ ॥
 तज्जायं सर्वविद्यानां प्राप्यते ह्यस्मृतं ततः ।
 सर्वभूतेषु चाक्षानं सर्वभूतानि चाक्षनि ॥ ६ ॥
 समम्यशक्ताक्षयाजी स्वाराज्यमधिगच्छति ।
 आक्षाने समे च स्याद्विदाभ्यासे च यद्वान् ॥ ७ ॥
 एतद्विजञ्चसामर्थ्यं^(१) ब्राह्मणस्य विशेषतः ।

१ एतद्विजञ्चसामर्थ्यमिति च०, क०, ख०, एतद्विजञ्चसामर्थ्योति च० ।
अ०, द० च ।

वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो यत् तत्वाश्चमे वसन् ॥ ८ ॥
 इहैव लोके तिष्ठन् हि ब्रह्मभूयाय कल्पयते^(१) ।
 स्वाध्यायानामुपाकर्म आवण्णां श्वरेन तु ॥ ९ ॥
 हस्ते चौषधिवारे च पञ्चम्यां आवण्णस्य वा ।
 पौषमासस्य रोहिण्यामष्टकायामथापि वा ॥ १० ॥
 जलान्ते क्षन्दसाङ्कुर्यादुत्सर्गं विधिवद्विः ।
 चाहं प्रेतेष्वनध्यायः शिष्टत्विंग्गुरुबन्धुम् ॥ ११ ॥
 उपाकर्मणि चोक्तर्गं स्वशाखाश्रोतिये तथा^(२) ।
 सम्यागर्जितनिर्वाते भूकम्पोल्कानिपातने ॥ १२ ॥
 समाप्य वेदं च्छनिश्चमारण्यकमधीत्य च ।
 पञ्चदश्यां चतुर्दश्यामष्टम्यां राहुसूतके ॥ १३ ॥
 कर्तुसन्धिषु भुक्ता वा आहिकं प्रतिगृह्य च ।
 पश्चुमण्डुकानकुलखाहिमार्जारशूकरैः^(३) ॥ १४ ॥
 क्षतेन्तरे त्वहोरात्रं शक्रपाते तथोच्छ्रये ।
 खक्षीष्टुगर्धभोल्कमासवाण्णत्तुनिस्वने ॥ १५ ॥
 अमेधश्वशूद्रान्त्यश्मशानपतितान्तिके ।
 अशुभासु च तारासु विद्युत्स्त्रिनितसम्प्लवे ॥ १६ ॥
 भुत्कार्द्धपाणिरभोन्तरर्घ्वरात्रेऽतिमारुते ।
 पांशुवर्षे दिशान्वाहे सम्यानौहारभीतिषु ॥ १७ ॥
 धावतः प्राणिवाधे च विशिष्टे गृहमागते ।

१ अञ्चर्थाय कल्पयते इति ४० ।

५०, ५०, ८० च ।

२ स्वशाखाश्रोतिये मते इति ४०,

३ ग्रहमार्जारशूकरैरिति ४० ।

खरोष्ट्रयानहस्तम्भनौकाहृष्टादिरोहणे ॥ १८ ॥
 सप्तविंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुः ।
 इत्यान्मेये महापुराणे धर्मशास्त्रं नाम हिष्ठधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिष्ठउधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

आद्वकल्पकथनं ।

पुक्षर उवाच । आद्वकल्पं प्रवक्ष्यामि भुक्तिसुक्तिप्रदं शृणु ।
 निमन्त्रण विप्रान् पूर्वेद्यः स्वागतेनापराह्नतः ॥ १ ॥
 प्रार्थीपवेशयेत् पौठे युग्मान्त्वेऽथ पित्रके ।
 अयुग्मान् प्राङ्मुखान्त्वेव त्रीन् पैत्रे चैकमेव वा ॥ २ ॥
 मातामहानामप्येवन्तन्त्रं वा वैश्वदेविकं ।
 पाणिप्रक्षालनं दत्त्वा विष्टरार्थं कुशानपि ॥ ३ ॥
 आदाहयेदतुज्ञातो विश्वेदेवास इत्युच्चा ।
 यदैरन्ववकीर्याद्य भाजने सपवित्रके ॥ ४ ॥
 अन्नोदेव्या पयः चिन्हा यवोसौति यवांस्तथा ।
 यादिव्या इतिमन्त्रे ण हस्ते हृष्टं विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
 दत्त्वोदकं गन्धमाल्यं धूपदानं प्रदीपकं ।
 अपसव्यं ततः कृत्वा पितृणामप्रदक्षिणं ॥ ६ ॥

द्विगुणांसु कुशान् कृत्वा द्वृशन्तस्वेत्युच्चा पिण्डून् ।
 आवाह्य तदनुज्ञातो जपेदायान्तु नस्तः ॥ ७ ॥
 यवार्थासु तिलैः कार्याः कुर्यादर्थादि पूर्ववत् ।
 इत्थाच्चं संश्वान् श्रेष्ठान् पात्रे कृत्वा विधानतः ॥ ८ ॥
 पिण्डभ्यः स्थानमसीति न्युञ्जं पात्रं करोत्यधः ।
 अग्नो करिष्य आदाय पृच्छत्यत्र दृतप्रुतं ॥ ९ ॥
 कुरुष्वेति द्वानुज्ञातो हृत्वाग्नो पिण्डयन्नवत् ।
 हुतशेषं प्रदद्यात्तु भाजनेषु समाहितः ॥ १० ॥
 यथालाभोपपन्नेषु रौप्येषु तु विशेषतः ।
 हृत्वाच्चं पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमन्त्रं ॥ ११ ॥
 कृत्वेदं विष्णुरित्यत्रे हिजाङ्गुष्टं निवेशयेत् ।
 सव्याहृतिकां गायचौ मधुवाता इति त्यच्चं ॥ १२ ॥
 जप्त्वा यथासुखं वाचं भुज्ञौरंस्तेऽपि वाग्यताः ।
 अत्रमिष्टं हविष्यच्च दद्याच्चप्त्वा पवित्रकं ॥ १३ ॥
 अत्रमादाय लृपाः स्य श्रेष्ठं चैवात्रमस्य च ।
 तदेवं विकिरिदृ भूमौ दद्याच्चाप्तः सकृत् सकृत् ॥ १४ ॥
 सर्वमन्त्रसुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।
 उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान् प्रदद्यात् पितृयन्नवत् ॥ १५ ॥
 मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।
 स्त्रियो वाच्चं ततः कुर्यादक्षयोदकमेव च ॥ १६ ॥
 हृत्वा तु दक्षिणां शक्त्या स्वधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः स्वपितृभ्यः स्वधोच्यतां(१) ॥ १७ ॥

(१) मातामहानामित्यादिः; स्वपिण्डभ्यः स्वधोच्यतामित्यनः पाठः भा० पुस्तके नामि ।

खरोष्ट्रयानहस्त्वमौकाहृत्त्वादिरोहणे ॥ १८ ॥

सप्तत्रिंशदनध्यायानेतांस्तात्कालिकान्विदुः ।

इत्याम्बेये महापुराणे धर्मशास्त्रं नाम द्विषष्ठधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ त्रिषष्ठधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

आह्वकल्पकथनं ।

पुक्तर उवाच । आह्वकल्पं प्रवक्ष्यामि भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु ।
निमन्त्रण विप्रान् पूर्वेद्यः स्वागतेनापराह्नतः ॥ १ ॥
प्राचीर्णेपवेशयेत् पौठे युग्मान्दैवेऽथ पित्रके ।
अयुग्मान् प्राङ्मुखान्दैवे चीन् पैत्रे चैकमेव वा ॥ २ ॥
मातामहानामप्येवन्तन्त्रं वा वैखदेविकं ।
पाणिप्रक्षालनं इत्था विष्टरार्थं कुशानपि ॥ ३ ॥
आवाहयेदनुज्ञातो विश्वे देवास इत्युच्चा ।
यदैरन्ववकीर्याद्य भाजने सपवित्रके ॥ ४ ॥
शब्दोदेव्या पयः चिद्वा यवोसौति यवांस्तथा ।
यादिव्या इतिमन्त्रे ए हस्ते ह्यर्वं विनिक्षिपेत् ॥ ५ ॥
दत्तोदकं गन्धमाल्यं धूपदानं प्रदीपकं ।
अपसव्यं ततः क्षत्वा पिण्डामप्रदक्षिणं ॥ ६ ॥

हिंगुणासु कुशान् कृत्वा द्वृशक्तस्वेत्यृचा पिण्डून् ।
 आवाह्य तदशुज्ञातो जपेदायान्तु नस्तः । ७ ॥
 यवार्थासु तिलैः कार्याः कुर्यादर्थादि पूर्ववत् ।
 इत्याच्चेऽसंश्वान् शेषान् पात्रे कृत्वा विधानतः ॥ ८ ॥
 पिण्डभ्यः स्थानमसौति न्युञ्जं पात्रं करोत्यधः ।
 अग्नो करिष्य आदाय पृच्छत्यन्तं दृतप्नुतं ॥ ९ ॥
 कुरुष्वेति द्वृशुज्ञातो हृत्वाग्नो पिण्डयज्ञवत् ।
 हुतशेषं प्रदद्यान्तु भाजनेषु समाहितः ॥ १० ॥
 यथालाभोपपत्तेषु दौषिषु सु विशेषतः ।
 हृत्वाच्चं पृथिवीपात्रमिति पात्राभिमन्त्रं ॥ ११ ॥
 कृत्वेदं विष्णुरित्यन्ते हिजाङ्गुष्ठं निवेशयेत् ।
 सव्याहृतिकां गायचौ मधुवाता इति त्यच्चं ॥ १२ ॥
 जघ्ना यथासुखं वाच्यं भुज्ञौरस्तेऽपि वाच्यताः ।
 अवभिष्टं हविष्यच्च दद्याच्चज्ञाप विचकं ॥ १३ ॥
 अत्रमादाय लृपाः स्त्री शेषं चैवात्रमस्य च ।
 तदेच्चं विकिरेदृ भूमौ दद्याच्चापः सङ्कृत् सङ्कृत् ॥ १४ ॥
 सर्वमन्त्रमुपादाय सतिलं दक्षिणामुखः ।
 उच्छिष्टसन्निधौ पिण्डान् प्रदद्यात् पितृयज्ञवत् ॥ १५ ॥
 मातामहानामप्येवं दद्यादाचमनं ततः ।
 स्त्रियो वाच्यं ततः कुर्यादक्षयोदकमेव च ॥ १६ ॥
 दत्ता तु दक्षिणां शक्त्या स्त्रधाकारमुदाहरेत् ।
 वाच्यतामित्यनुज्ञातः स्त्रपितृभ्यः स्त्रधोच्यतां^(१) ॥ १७ ॥

^(१) मातामहानामित्यादिः, स्त्रपिण्डभ्यः स्त्रधोच्यतामित्यकः पाठः भ० पुस्तके नामि ।

कुर्युरस्तु स्वधेयुक्ते भूमौ सिञ्चेत्ततो जलं ।
 प्रीयन्तामिति वा देवं विश्वे देवा जलं ददेत् ॥ १८ ॥
 हातारो नोऽभिवर्द्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव च ।
 अहा च नो माव्यगमद्दहुदेयं च नोऽस्त्विति ॥ १९ ॥
 इत्युक्ता तु प्रिया वाचः प्रणिपत्य विसर्जयेत् ।
 वाजे वाज इति प्रौतपितपूर्वं विसर्जनं^(१) ॥ २० ॥
 यस्मिंस्तु संश्वावाः पूर्वमर्घपादे निपातिताः ।
 पिण्डपादं तदुत्तानं कला विप्रान् विसर्जयेत् ॥ २१ ॥
 प्रदक्षिणमनुब्रज्य भुक्ता तु पितृसेवितं ।
 ब्रह्मचारी भवेत्तान्तु रजनीं ब्राह्मणैः सह ॥ २२ ॥
 एवं प्रदक्षिणं कला वृद्धौ नान्दीमुखान् पिण्डून् ।
 यजेत दधिकर्कन्धुमिश्रान् पिण्डान् यवैः क्रिया ॥ २३ ॥
 एकोहिष्टं दैवहीनमेकार्धकपविद्रकं ।
 आवाहनान्नौकरणरहितं द्यपसव्यवत् ॥ २४ ॥
 उपतिष्ठतामित्यच्छथस्याने पितृविसर्जने ।
 अभिरम्यतामिति वदेह ब्रूयस्तेऽभिरताः स्म ह ॥ २५ ॥
 गन्धोदकतिलैर्युक्तं कुर्यात् पावचतुष्टयं ।
 अर्घार्थपिण्डपात्रेषु प्रेतपादं प्रसेचयेत् ॥ २६ ॥
 ये समाना इति हाम्यां शेषं पूर्ववदाचरेत् ।
 एतत् सपिण्डौकरणमेकोहिष्टं स्त्रिया सह^(२) ॥ २७ ॥
 अर्घाकृसपिण्डौकरणं यस्य संवल्लराद् भवेत् ।

१ पिण्डपूर्वं विसर्जयेदिति ४०, ४०, भा. च । २ स्त्रिया अपीति ४०, ४० च ।

तस्याप्यचं सोदकुचं इषात् संवत्सरं हिते ॥ २८ ॥
 इताहनि च कर्त्तव्यं प्रतिमासन्तु वत्सरं ।
 प्रतिसंवत्सरं कार्यं चाहं दै मासिकावदत् ॥ २९ ॥
 इविषाक्षेत्रं दै मासं पाषणेन तु वत्सरं ।
 माद्यशारिष्कौरभग्नाङ्गुणच्छागपार्वतैः ॥ ३० ॥
 ऐषरोरवदाराहग्नायैर्मासैर्यजाक्षमं ।
 मासहृष्टाऽभितृप्यन्ति इत्तैरेव ॥ पितामहाः ॥ ३१ ॥
 खड्गाभिषं महाशस्त्रं मधुदुक्षांश्चेव च ॥ ३२ ॥
 खोहाभिषं कालग्रामं मासं वार्षीनिसस्त्र च ॥ ३३ ॥
 वहदाति गवाहाव च सर्वमानवत्सरं ॥ ३४ ॥
 तथा वर्षाच्छोदक्षां मधात्तु च न संशयः ॥ ३५ ॥
 कन्दां प्रजां वन्दिनश्च पश्चून् सुस्थान् चुतानपि ।
 इतं छविं च वाचिष्यं हिष्ठैकवद्यं तथा ॥ ३६ ॥
 ब्रह्मवर्चस्तिनः पुदान् स्वर्णरूपे सकुम्भके ।
 आतिचैषं सर्वकामानाप्नोति चाददः सदा ॥ ३७ ॥
 प्रतिपत्प्रभृतिष्ठेतावर्जयित्वा चतुर्हयौ ।
 अस्त्रेण तु इता ये दै तेषां तद्र प्रदीयते ॥ ३८ ॥
 स्वर्गं ॥ द्वयत्वमोक्षव शौर्यं चेत्रं वसं तथा ।
 पुच्छैषं ससोभाव्यमपत्वं सुखता॒ चुतान् ॥ ३९ ॥

१ मात्-काविषारिष्कौरभग्ना-

ङ्गुणच्छावदार्वतैरिति ३० ।

२ इत्तैरेवेति ३०, ३१, ३२ च ।

३ मधुदुक्षांश्चेव देति ३० ।

(२०)

४ सर्वमानवत्सरं इति ३०,

३१ च ।

५ सर्ववित्ति ३०, ३१ च ।

प्रहृष्टसर्वतो पुनाश्चाश्रित्कं प्रभुतां तथा ।
 अरोगितं यथो दौक्षयेकतां परमाहृतिं ॥ ३८ ॥
 धनं विद्यां भिषेकसिद्धिं रूप्यं ग्राहयत्याविकं ।
 अखानायुष्म विविक्तं यः ज्ञातः समवच्छति ॥ ३९ ॥
 उत्तिकादिभृत्यस्तो स कामाकाप्यादिमान् ।
 वसुरद्रादितिसुताः पितरः ज्ञातदेवताः ॥ ४० ॥
 अत्रियथन्ति भृत्योणी^(१) पिण्डून् ज्ञातेन तर्पिताः ।
 आयुः प्रजां भर्तुं^(२) विद्यां स्वर्णं मोक्षं सुखानि च ॥ ४१ ॥
 इक्षुनिति वथा राज्ञं प्रीता लृषां प्रितामहाः^(३) ।

इत्यानेये महापुराणे ज्ञातकल्पो नाम त्रिष्टुप्धिक-
 ग्रततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुषष्टुप्धिकशततमोऽध्यायः ।

नवयहहोमः ।

पुक्तर उवाच । श्रीकामः शान्तिकामो वा यहयज्ञं समारभेत् ।
 हृष्वासुःपुष्टिकामो वा तथैवाभिचरत् पुनः ॥ १ ॥

१ लनुष्टुप्धिकशिति ३०, ३८ च ।

आयुः प्रजां वसुभिति ३० ।

२ आयुः प्रजापवसिति ३० ।

३ प्रीताः पिण्डूषितावस्तु इति ३० ।

सूर्यः सोमी न्यूहत्वा लुच्चास्य लुहभिर्मितिः ॥ १ ॥
 शुक्रः शनैश्चरो राहुः क्षेत्रेति यहाः शूतपः ॥ २ ॥
 ताम्बकात् स्फटिकाद्वाच न्यूत्तरा सर्वकांहुमौतः ॥
 राजतादवस्तु शौश्राण् यहाः लक्षणः क्रमादिते ॥ ३ ॥
 सुवर्णे र्वा शजेति गम्भमस्तु लक्षणेष्वाः ॥ ४ ॥
 यथावर्णं प्रदेयति वासांसि लुधुमानि च ॥ ४ ॥
 अन्याश्च वलयस्त्रैव धपो देयस्तु गुणगुलः ।
 कर्त्तव्या मन्दवन्तव्य चरवः प्रतिदेवतं ॥ ५ ॥
 आकृष्णेन इमं देवा अनिर्भूती दिवः कक्षुतः ।
 उद्धर्षस्तेति च ऋचो यथासङ्गं प्रकीर्तिताः ॥ ६ ॥
 हुहस्यते अतिथद्वयस्त्रैव पालेषु परित्पतः ॥
 शब्दो देवीस्तथा काण्डात् केतुं क्वचिमास्तथा ॥ ७ ॥
 अर्कः पालाशः खदिरो ल्लापामागाथ(५) पिप्पलः ।
 उदुम्बरः शमी दुर्वा लुक्ष्मीश्च समिधः क्रमात् ॥ ८ ॥
 एकैकस्त्राचाहश्चेत्प्रविश्चितिरेव वा ॥ ९ ॥
 होतव्या मधुसौर्पिंभर्ता दद्वा चैव समविलताः ॥ १० ॥
 गुडोदनं पायसं च हविष्यं चौरयष्टिकं ।
 इष्ट्वोदनं इविः पूष्पन् मांसं चिचादमिव च ॥ ११ ॥
 दद्याहु छक्रमर्दितिर्जित्यो भोजनं बुधः ।
 अल्लितो वा वशालाभं सत्कृत्य विधिपूर्वकं ॥ १२ ॥
 देहुः शहस्रासानद्वान् हेम वासो इयस्तथा ।

१ उदितस्त्रापामागाथेति ३०, ४०, ५० च ।

ज्ञाता गीरावस्त्रान् एता वै दक्षिणाः क्रमात् ॥ १२ ॥
 दद यस यदा दूषः^(१) स तं बहेत् पूजयेत् ।
 ब्रह्मचर्यो वरी हहः पूजिताः पूजितस्य च ॥ १३ ॥
 अहादीना नरेक्षाणा^(२) मुक्तुवाः पतनानि च ।
 आवाभावो च अगतस्त्रात् पूज्यतवा अहाः ॥ १४ ॥

इत्यान्मेये महापुराते नवप्रहोमो नाम चतुःषष्ठ्यधिक-
 अततमोऽध्यावः ।

अथ पञ्चषष्ठ्यधिकागततमोऽध्यावः ।

—:—

नामाद्याहाः ।

अमितार्थ । ज्ञेव आका स्तितो बोड्सो इद्ये दीपवत् प्रभुः ।
 अनन्यविलयं जला मनो दुहितीन्द्रियं ॥ १ ॥
 आहन्तु आविने देयं^(३) गच्छ दक्षि ष्टुतं पद्यः ।
 प्रियङ्कवो मसूराव वार्ताकुः बोड्सो न हि ॥ २ ॥
 सैहिकेयो वदा सूर्यो यस्ते पर्वसन्धिः ।
 हस्तिच्छाया तु सा ज्ञेया आहदानादिकोऽक्षया ॥ ३ ॥

१ उदा कुःख इति च०, द० च ।

२ वापिने देवनिति च० ।

३ महाप्राणिति च० ।

पित्रे चैव यहा सोमो हँसे चैव करे खिते ।
 तिविर्वेदस्तौ नाम सा छाया कुच्छरस्तु तु ॥ ४ ॥
 अब्लोकरश्चेष्टन्तु न दद्याहैश्चदेविके ।
 अम्बभावे तु विप्रस्तु हस्ते दद्यात्तु दक्षिणे ॥ ५ ॥
 न सौ दुष्टति जारेण न विप्रो वेदकर्मणा ।
 बलात्कारोपभुक्ता चेहैरिहस्तगतापि वा(१) ॥ ६ ॥
 सन्धजेद् दूषितावारीमतुकाले न शुद्धति ।
 य आमश्चतिरेकेण द्वितीयं नान यश्चति(२) ॥ ७ ॥
 ब्रह्मभूतः स एवेह योगी चाकरतोऽमलः ।
 विवेदिद्वयसंयोगात् चेचिद् योगं वदन्ति वै ॥ ८ ॥
 अधर्मी धर्मदुष्टा तु गृहीतसौरपञ्चितैः ।
 आब्लो मनसचैव संयोगस्त तथा परे ॥ ९ ॥
 उत्सिहीनं मनः छत्वा चेचिद् परमाभ्यनि ।
 एकौछत्वं विमुच्येत बन्धाद्योगोऽयसुत्तमः ॥ १० ॥
 कुटुम्बैः पञ्चमिर्यामः षष्ठस्त्र भवत्तरः ।
 देवासुरमतुष्टैर्वां स जेतुं नैव शश्वते(३) ॥ ११ ॥
 वहिमुखानि सर्वाणि छत्वा चाभिमुखानि वै ।
 मनस्येवेन्द्रिययाम भनशामनि योजयेत् । १२ ॥
 सर्वभावविनिमुक्तं चेचिद् ब्रह्मणि व्यसेत् ।
 एतज्ञ आनन्द ध्यानस्त शेषोऽल्पो अन्तविस्तरः(४) ॥ १३ ॥

१ चैरहस्तगतापि वेति ४०. ४०,
४०. ४ ।

२ द्वितीयं नानुपक्षतीति ४०, ४०. ४ ।

३ स जेतुं न च इक्षवत् इति ५०,
५०. ४ ।

४ जेता ये अन्तविस्तरा इति ५० ।

यवास्ति सर्वलोकस्य तदंस्तीति विहृथते ।
 कथमानं तद्वाऽन्यस्य हृदये नावतिष्ठते ॥ १४ ॥
 असंवेद्यं हि तद् ब्रह्म(१) कुमारौ स्वैरभुखं यथा ।
 अथोगी नैव जानाति जात्यस्तो हि धट्टं यथा ॥ १५ ॥
 सम्भवतं हिं दृष्टा स्वानाच्छ्रुतिभास्तरः ।
 एव मे अस्तु भिस्ता परं ब्रह्माऽधिगच्छति ॥ १६ ॥
 उपवासवतस्त्रैव खावस्तीर्थं फलमधः ॥
 हिं सम्पादनश्चैव सम्प्रबन्धस्य तत् फलं ॥ १७ ॥
 एकाचरं परं ब्रह्म प्राणादामः परमतपः ।
 साक्षिवासु परं जास्ति धावनं परमं चृतं ॥ १८ ॥
 पूर्वं स्त्रियः सुरैर्भूताः सोमगन्धर्ववड्डिभिः ।
 भुज्ञते मानुषाः पश्चात्तेता दुर्घन्ति केनचित् ॥ १९ ॥
 असवर्णेन यो गर्भः स्त्रीशां योनी निविष्टते ।
 अशुद्धा तु भवेदारौ धावच्छल्यं न सुच्छति ॥ २० ॥
 निःस्तुते तु ततः गर्वे रजसां शुद्धयते ततः ।
 धानेन सहश्रास्ति श्रीधनं पापकर्मणां ॥ २१ ॥
 श्वपकेष्यपि भृज्ञानो धानेन हि विशुद्धयति ।
 आमा ध्याता मनो ध्यानं ध्येयो विष्णुः फलं हरिः ॥ २२ ॥
 अच्युताय यतिः अवै पद्मक्षिपावनपावनः ।
 आरुडो नैषिकन्धर्मं वस्तु प्रचक्षते हिंसः ॥ २३ ॥

१ संवेदं हि तद् ब्रह्म इति ग०, ३० च । शुद्धवेदं हि तद् ब्रह्म इति ज०, ३० च ।
 अव वेदं हि तद् ब्रह्म इति ज०, ३० च ।

प्रायसित्तं न पश्चोद्दितेन रुद्रेन हा आवहा ।
 ये च प्रवजिताः प्रदागां या चैषं वीजस्ततिः ॥ २४ ॥
 विदुरा नाम चक्षाता जायते वाच संशयः ।
 शतिको मियते गद्धः प्रासो इद्यश्चिक्षात्या ॥ २५ ॥
 भासो विंश्टिवर्णाणि शूकरो दशभिक्षात्या ।
 अपुण्डो विफलो हृष्टो जायते कषटकाण्डतः ॥ २६ ॥
 ततो द्रवान्निदग्धस्त् स्वाण्मेवति साशुगः ।
 ततो वर्षशतान्यष्टो हे च मिठलचेतनः ॥ २७ ॥
 वर्षे वर्षसहस्रे सु जायते ब्रह्मराजसः ।
 इवेत लश्चने वीक्षं कुलस्तेत्सादनेन वा ॥ २८ ॥
 ग्रीष्मनेव निवेदेत नान्मं मखमधामहं ।

इत्यान्नेये महामुराणे नानाधमा नाम पञ्चषष्ठ्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ पट्टषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

वर्णधर्मादिकथनं ।

पुष्कर उवाच । विद्यार्त्तं प्रवश्यामि धर्मं वै पञ्चधा स्मृतं^(१) ।
 वर्णत्वमेकमाश्रित्य योऽधिकारः प्रवर्तते ॥ १ ॥

१ धर्मं वै परमात्मतमिति ४०, ४० च ।

वर्णवर्मः स विज्ञेयो वाचोपनयनस्त्रियु ।
 सखावर्मं समाचित्वं पदार्थः संविधीयते ॥ २ ॥
 उक्त आश्रमधर्मस्तु भिक्षपिण्डादिको शब्दा ।
 उभयेन निमित्तेन यो विधिः सम्बवत्ते ॥ ३ ॥
 नैमित्तिकः स विज्ञेयः प्रावचित्तविधिर्वदा ।
 ब्रह्मचारी यद्ही चापि वानप्रस्तो यतिकृप ॥ ४ ॥
 उक्त आश्रमधर्मस्तु धर्मः स्वात् पञ्चधा परः^(१) ।
 वाङ्गुस्सामिधाने यो छटार्थः स उदाहृतः ॥ ५ ॥
 स व्रेधा मन्त्रवाणायाद्यार्थं इति मानवाः ।
 उभयार्थो व्यवहारस्तु दण्डधारणमेव च ॥ ६ ॥
 तुल्यार्थानां निकाशः स्वाद् आगमूलः प्रकौर्तितः ।
 वेदे तु विहितो धर्मः यूतो तादृश एव च ॥ ७ ॥
 अनुवादं यूतिः सूते^(२) कार्यार्थमिति मानवाः ।
 गुरुर्थार्थः परिसंख्यार्थो वानुवादो विशेषतः^(३) ॥ ८ ॥
 विशेषदृष्ट एवासो फलार्थं इति मानवाः ।
 स्वाददृष्टलारिंश्चिः संस्कारैवंडासोकगः ॥ ९ ॥
 गर्भाद्वानं पुंसवनं सीमन्तोवयनं ततः ।
 जातकर्त्त्वं नामकृतिरच्चप्राशनसूढकं ॥ १० ॥
 संस्कारस्त्रोपनयनं वेदव्रतचतुष्टयं ।
 ज्ञानं स्वधर्मसारित्या योगः स्याद्यपचकं ॥ ११ ॥

१ वर्म एव समातन इति ४० ।

२ वर्णवादं यूतिः सूत इति ४०,
४० च ।

३ गार्ववादो विशेषत इति

४०, ४० च ।

देवयज्ञः पितृयज्ञो मनुष्यभूतयज्ञको ।
 ब्रह्मयज्ञः सप्तपाकयज्ञसंखाः पुरोऽष्टकाः ॥ १२ ॥
 पार्वणश्चाहं आवश्यायहायणी च चेत्यपि ।
 पाष्ठवृजी सप्तहविर्यज्ञसंखास्तः खृताः ॥ १३ ॥
 अम्बाधेयमन्तिहोचं^(१) दर्शः स्यात् पौर्णमासकः ।
 चातुर्मास्यायहायणेष्टिनिरूपः पशुबन्धकः ॥ १४ ॥
 सोत्रामणिभस्त्रीमसंखानिष्टोम आदितः ।
 अत्यन्तिष्टोम उक्त्यस वीड्यौ वाजपेयकः ॥ १५ ॥
 अतिरात्रास्तथा स्तोमा अष्टी चात्मगुणास्तः ।
 दया च माऽनसूया च अनोदासोऽथ मङ्गलं ॥ १६ ॥
 अकारपश्यास्त्रृहाशीचं यस्यैते स परं ब्रजेत् ।
 प्रचारे मैथुने चैव प्रस्त्रावे दक्षधावने ॥ १७ ॥
 चानभोजनकाले च षट्सु मौनं समाचरेत् ।
 पुनर्दीनं पृथक्पानमाज्येन यपसा निश्चि ॥ १८ ॥
 दन्तच्छेदनमुण्डं च सप्त शत्रुघु वर्जयेत् ।
 चात्वा पुष्टं न गृह्णीयाद् देवायोग्यमतदीरितं ॥ १९ ॥
 अन्यगोचोद्यसम्बद्धः^(२) प्रेतस्यानिन्ददाति यः ।
 पिण्डच्छोदकदानम् स हशाहं समापयेत् ॥ २० ॥
 उदकच्च लण्ठं भस्त्रा हारम्भव्यास्तथैव च ।

१ अम्बाधामप्रिष्ठोदमिति च०, २ अम्बगोचोऽन्यसम्बद्ध इति च०, च०,
च० च ।

एभिरन्तरितं सत्वा पञ्चक्षिदोषो न विद्यते ॥ २१ ॥
पञ्च प्राणाङ्गतीँश्चादनामाङ्गुष्ठयोगतः ।

इत्यान्नेये महापुराणे वर्णधर्मादिनां मष्टषष्ठ्यधिक-
शततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तष्ट्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

अशुतसचकोटिहोमाः ।

अमित्पुराच । श्रीशान्तिविजयाद्यर्थं अहयज्ञं पुनर्वदे ।

अहयज्ञोऽयुतहोमलक्षकोट्याक्षकस्त्रिधा ॥ १ ॥

वेदैरशे ह्यनिकुण्डाद् अहानावाज्ञ मण्डले ।

सौम्ये गुरुबुधस्वैश्च शुक्रः पूर्वदले शशी ॥ २ ॥

आन्नेये दक्षिणे भौमो मध्ये स्वाङ्गास्तरस्तथा ।

शनिराघ्येऽय नैऋत्ये राहुः केतुष वायवे ॥ ३ ॥

ईश्वरोमा गुहो विष्णुब्रह्मेन्द्रो यमकालकौ ।

चित्रगुप्तसाधिदेवा अनिरापः क्षितिर्हरिः ॥ ४ ॥

इन्द्र ऐन्द्री देवता च प्रजेशोऽहिर्विधिः क्रमात् ।

एति प्रत्यधिदेवाश्च गणेशो दुर्गयानिलः ॥ ५ ॥

खमश्चिनौ च सम्पन्न यजेहोजैष वेदजैः ।

अर्काः पलाशः खदिरो ह्लापामार्गस्त्रं पिपूलः ॥ ६ ॥
 उदुम्बरः शमौ दुर्वा कुशास्त्रं समिधः क्रमात् ।
 मध्वाज्यदधिसंभिश्चा होतव्यासाष्टधा शतम् ॥ ७ ॥
 एकाष्टचतुरः कुशान् पूर्व्यं पूर्णाङ्गतिन्तथा ।
 वसोर्ध्वारामतो दद्याहक्षिणास्त्रं ततो ददेत् ॥ ८ ॥
 यजमानं चतुर्भिर्स्त्रैरभिषिञ्चेत् समन्वयेः ।
 सुरास्त्वामभिषिञ्चन्तु ब्रह्मविष्वमहेश्वराः ॥ ९ ॥
 वासुदेवो जगत्ताथस्तथा सङ्खर्षणः प्रभुः ।
 प्रद्युम्नस्त्रानिरहस्यं भवन्तु विजयाय ते ॥ १० ॥
 आखण्डलोऽग्निर्भगवान् यमो वै नैऋतस्तथा ।
 वरुणः पवनस्त्रैव धनाध्यक्षस्तथा गिरः ॥ ११ ॥
 ब्रह्मणा सहितः शेषो दिक्पात्राः पान्तु वः सदा ।
 कौर्त्तिलंझीर्द्धतिर्भेद्या पुष्टिः अद्वा क्रिया मतिः ॥ १२ ॥
 बुद्धिर्ज्ञावपुः शान्तिस्त्रुष्टिः कान्तिश्च मातरः ।
 एतास्त्वामभिषिञ्चन्तु धर्मपद्माः समागताः ॥ १३ ॥
 आदित्यसन्द्रमा भौमो बुधजीवशितार्जजाः ।
 अहास्त्वामभिषिञ्चन्तु राहुः केतुस्त्रं तर्पिताः ॥ १४ ॥
 देवदानवगन्धर्वाः यज्ञरात्र्यसपत्रगाः ।
 ऋषयो मनवो गावो देवमातर एव च ॥ १५ ॥
 देवपत्न्यो द्रुमा नागा दैत्यास्त्रासरसाङ्गाः ।
 अस्त्राणि सर्वशास्त्राणि राजानो वाहनानि च ॥ १६ ॥
 औषधानि च रक्षानि कालस्यावयवास्त्रं ये ।
 सरितः सागराः गैत्यास्त्रीर्द्धानि जलदा नदाः ॥ १७ ॥

एते त्वामभिविच्छन्तु सर्वकामार्थसिद्धये^(१) ।
 अलङ्कृतस्ततो दद्याहेमगोचभुवादिकं ॥ १८ ॥
 कपिले सर्वदेवानां पूजनीयासि रीहिणि ।
 तौर्धेवमयौ यस्मादितःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ १९ ॥
 पुण्यस्त्वं शङ्खं पुण्यानां भङ्गलानां भङ्गलं ।
 विष्णुना विष्टुतो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २० ॥
 धर्मे त्वं दृष्टरूपेण जगदानन्दकारकः ।
 अष्टमूर्त्तेरधिष्ठानमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २१ ॥
 हिरण्यगर्भगर्भस्य हेमवीजं विभावसोः ।
 अनन्तपुण्यफलदमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २२ ॥
 पौत्रवस्त्रयुगं यस्माद्बासुदेवस्य वल्लभं ।
 प्रदानात्तस्य वै विष्णुरतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २३ ॥
 विष्णुरुवं भल्लवरूपेण यस्माद्भृतसम्भवः ।
 चन्द्रार्कवाहनो नित्यमतःशान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २४ ॥
 यस्मात्त्वं पृथिवीं सर्वा घेनुः केशवसन्निभा ।
 सर्वपापहरा नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २५ ॥
 यस्मादायसकर्माणि तवाधीनानि सर्वदा ।
 लाङ्गलाद्यायुधादीनि अतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २६ ॥
 यस्मात्त्वं सर्वयज्ञानामङ्गलेन व्यवस्थितः ।
 योनिर्विभावसोनित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ २७ ॥
 गवामङ्गेषु तिष्ठन्ति भुवनानि चतुर्दश ।
 यस्मात्तस्माच्छिवं मे स्यादिह लोके परत्र च ॥ २८ ॥

१. सर्वकामार्थसिद्धये इति २०,

यस्मादशूर्यं शयनं केशवस्थ शिवस्थ च ।
 शया ममाप्यशूर्याऽस्तु दत्ता जननि जननि(१) ॥२८ ॥
 यथा रथे षु सर्वे षु सर्वे देवाः प्रतिष्ठिताः ।
 तथा शान्तिं प्रयच्छन्तु रथदानेन मे सुराः ॥ ३० ॥
 यथा भूमिप्रदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीं ।
 दानान्यन्यानि मे शान्तिर्भूमिदानाङ्गत्वतिः ॥ ३१ ॥
 अहयज्ञोऽयुतहीमो दक्षिणाभी रणे जितिः ।
 विवाहोत्सवयज्ञेषु प्रतिष्ठादिषु कर्मणु ॥ ३२ ॥
 सर्वकामासये लक्षकोठिहोमद्यं मतं ।
 गृहदेशे मण्डपेऽथ(२) अयुते हस्तमात्रकं ॥ ३३ ॥
 मैखलायोनिसंयुक्तं कुण्डचत्वार ऋद्विजः ।
 स्वयमेकोऽपि वा लक्षे सर्वं दशगुणं हि तत् ॥ ३४ ॥
 चतुर्हस्तं हिहस्तं वा तार्चच्छाचाधिकं यजेत् ।
 सामधनिशरीरस्त्वं वाहनं परमेष्ठिनः ॥ ३५ ॥
 विषयापहरो नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ।
 पूर्वबत् कुण्डमामन्त्रग लक्षहोमं समाचरेत् ॥ ३६ ॥
 वसोर्हारां ततो दद्याच्छय्याभूषादिकं ददेत् ।
 तचापि दश चाष्टौ च लक्षहोमे तथत्विजः ॥ ३७ ॥
 पुत्राक्षराज्यविजयभुक्तिमुक्त्यादि(३) चाप्नुयात् ।
 दक्षिणाभिः फलेनास्माच्छत्रुः कोठिहोमकः ॥ ३८ ॥

१ तथा जननि जननीति ३० ।

स्त्रादौ मण्डपे चैवसिति ३० ।

२ स्त्रादौ मण्डपे वायेति ३० ।

३ पुत्रार्थराज्यविजयभुक्तिमुक्त्यादीति ३०,
३० च ।

चतुर्हस्तं चाषहस्तं कुण्डम्भादश च हिजाः ।
 पञ्चविंश्यं घोडयं वा पटे हारे चतुष्टयं ॥ ३८ ॥
 कोटिहोमी सर्वकामी विशुलोकं स गच्छति ।
 होमसु यहमन्त्रैर्वा गायत्रा वैष्णवैरपि ॥ ४० ॥
 जातवेदोमुखेः शैवैः^(१) वैदिकैः प्रथितैरपि ।
 तिलैर्यवैष्टैर्हान्यैरज्ञनेऽधफलादिभाक् ॥ ४१ ॥
 विहेषणाभिचारेषु त्रिकोणं कुण्डमिष्यते ।
 समिधो वामहस्तेन श्वेनास्थानलसंयुताः ॥ ४२ ॥
 रक्तमूष्मैर्मुक्तकिश्चर्धायङ्गिरशिवं रिपोः ।
 दुर्विवियास्तम्भै सन्तु यो हेष्टि हुं फडिति च ॥ ४३ ॥
 क्षिण्यात् चुरेण प्रतिमा पिष्ठरूपं रिपुं हनेत्^(२) ।
 यजेदेकं पौड़कं वा यः स छाला दिवं ब्रजेत् ॥ ४४ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे युतलक्ष्मकोटिहोमा नाम सप्तश्च-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टषष्ठ्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

महापातकादिकथनम् ।

पुष्कर उवाच । दण्डं कुर्यात् पो नृणां प्रायश्चित्तमङ्गुर्वतां ।
 कामतोऽकामतो वापि प्रायश्चित्तं कृतं चरेत् ॥ १ ॥

१ जातवेदोमुखेः सौरैरिति च० ।

२ रिपुं चरेदिति छ०, अ० च० ।

मत्तकुषातुराणां च न भुज्वीत कदाचन ।
 महापातकिना सृष्टं यस्त्रयैषसुदक्षया ॥ २ ॥
 गणाद्वं गणिकाद्वं च^(१) वाहुं वर्गयनस्य च ।
 अभिशस्य घण्ठस्य यस्यास्तोपपतिर्गृहे ॥ ३ ॥
 रजकस्य लृग्यं सस्य वन्दिनः कितवस्य च ।
 मिथ्यातपस्तिनश्चैव चौरदण्डिकयोस्तथा^(२) ॥ ४ ॥
 कुण्ठगोलस्त्रौजितानां वेदविक्रयिण्यस्तथा ।
 शैलूषतन्त्रवायान् छत्रप्रस्तानमेव च ॥ ५ ॥
 कर्मारस्य निषादस्य चेलनिर्णेजकस्य च ।
 मिथ्याप्रब्रजितस्याद्वम्बुद्ध्यासौलिकस्य च ॥ ६ ॥
 आरुठपतितस्यान् विहिष्टाद्वं च वर्जयेत् ।
 तथैव ब्राह्मणस्यान् ब्राह्मणेनानिमन्तिः ॥ ७ ॥
 ब्राह्मणादच्च शूद्रेण नाद्याच्चैव निमन्तिः ।
 एषामन्यतमस्याद्वममत्या वा त्रहं च्छपेत् ॥ ८ ॥
 मत्या भुज्वा चरेत् कृच्छ्रं रेतोविण्यमूलमेव च ।
 चण्डालवपचान्नन्तु भुज्वा चान्द्रायणं चरेत् ॥ ९ ॥
 अनिर्दिशं च प्रेतानं गवान्नातं तथैव च ।
 शूद्रोच्छिष्टं शुनोच्छिष्टं पतिताद्वं तथैव च ॥ १० ॥
 तस्मकृच्छ्रं प्रकुर्वीत अशौचे कृच्छ्रमाचरेत् ।
 अशौचे यस्य यो भुज्वते सोप्यशुद्धस्तथा भवेत् ॥ ११ ॥
 सृतपञ्चनखात् कूपादमेध्येन सकृद्युतात् ।

१ गणानां गणिकानाष्टेति ४०, अ० च । २ चौरदण्डिकयोक्तयेति अ० ।

अपः पीत्वा व्रग्हं तिष्ठेत् सोपवासी हिजोत्तमः ॥ १२ ॥
 सर्वच शूद्रे पादः स्नाद् हिचयं वैश्वभूपयोः^(१) ।
 विहराहखरोष्ट्राणां गोमायोः कपिकाकयोः ॥ १३ ॥
 प्रास्त्र मूद्रपुरीषार्णि हिजसान्द्रायणं चरेत् ।
 शुक्कार्णि जन्मा मांसानि^(२) प्रितानं करकार्णि च ॥ १४ ॥
 क्रव्यादशुकरोष्ट्राणां गोमायोः कपिकाकयोः ।
 गोनराखरोष्ट्राणां इत्ताकं आमकुबुटं ॥ १५ ॥
 मांसं जन्मा कुञ्चरस्य तसकृच्छ्रेण शुद्धति ।
 आमश्चार्णि तथा भुज्ञा ब्रह्मचारी मधु त्वदन् ॥ १६ ॥
 लश्चनं गृज्ञनं चायात् प्राजापत्यादिना शुचिः^(३) ।
 भुज्ञा चान्द्रायणं कुर्वान् मांसचालक्षतन्त्रा ॥ १७ ॥
 पेलुगव्यच्छ पेयूषं तथा स्नेहातकं मृदं ।
 हृथाकाशरसंयावपायसापूपशकुलीः ॥ १८ ॥
 अनुपाक्षतमांसानि देवाक्षानि हवींषि च ।
 गवाच्च महिषीणां च वर्जयित्वा तदायजां ॥ १९ ॥
 सर्वचौराणि वर्जीणि तासाच्छैवाप्यनिर्देशं ।
 शशकः शशकी गोधा खण्डः कूर्मस्तथैव च ॥ २० ॥
 भस्त्राः पञ्चनस्त्राः प्रोक्षाः परिश्रेष्ठाच्च वर्जिताः ।
 पाठीनरोहितामत्स्यान् सिंहस्तुखण्डं च भज्येत् ॥ २१ ॥
 यवगोधूमजं सर्वं पयसस्त्रैव विक्रियाः ।
 वागषाङ्गवचक्रादीन् सञ्चेहसुषितं तथा ॥ २२ ॥

१ हितीयं वैश्वभूष्योरिति क०, च०, २ शुक्कार्णि दव्यभमांसानि इति क० ।
 क०, च० च । ३ प्राजापत्यादिः शुचिरिति च० ।

अग्निहोत्र परोद्धाम्बिर्द्वाषः कामचारतः ।
 चान्द्रायणं चरेच्चासं वीरवध्वासमं हितं ॥ २३ ॥
 ब्रह्महत्या सुरापानं स्त्रेयं गुर्बङ्गनागमः ।
 महान्ति पातकान्याहः संयोगसैव तैः सह ॥ २४ ॥
 अदृते च समुत्कर्षो राजगामि च पैशुनं ।
 गुरोद्भालीकनिर्बन्धः समानं ब्रह्महत्या(१) ॥ २५ ॥
 ब्रह्मोज्भूतवेदनिश्च च कौटसाक्षं सुषुद्दधः ।
 गर्हितान्नाच्ययोर्जन्मिः(२) सुरापानसमानि षट् ॥ २६ ॥
 निष्ठेपस्यापहरणं नराच्छरजतस्य च ।
 भूमिवज्रमस्तीनाह रक्षस्येयसमं च्छृतं ॥ २७ ॥
 रेतःसिकः स्थयोन्याषु कुमारौष्ण्यजामु च ।
 सस्युः पुत्रस्य च(३) ख्लौषु गुरुतस्यसमं विदुः ॥ २८ ॥
 गोबधोऽयाच्य संयाच्य पारदार्ढामविक्रयः ।
 गुरुमातृपितृत्यागः साध्यान्योः सुप्रस्थ च ॥ २९ ॥
 परिविच्छितागुजेन परिवेदनमेव च ।
 तयोर्द्वन्द्व कन्यायास्त्वयोरेव च याजनं ॥ ३० ॥
 कन्याया दूषणसैव वार्ह्यं ब्रतखोपनं ।
 तडागारामदाराणामपत्पत्व च विक्रयः ॥ ३१ ॥
 द्रात्वता बान्धवत्यागो भृताभ्यापनमेव च ।
 भृताच्चाध्ययनादानमविक्रियस्य विक्रयः ॥ ३२ ॥

१ समानि ब्रह्महत्येति ४०, ५०, २ गर्हितान्नामवज्ञानविरिति ५०
५० च । ३ सस्युः दूषस्य चेति ५० ।

सर्वाकारेष्वधीकारो महायनप्रवर्त्तनं ।
 हिंसौषधौनां स्त्राजीवः क्रियालङ्घनमेव च ॥ ३३ ॥
 इत्यनार्थमशुष्टाणां दुमाणाच्चैव पातनं ।
 योषितां ग्रहणच्चैव स्त्रौनिष्ठकसमागमः ॥ ३४ ॥
 आकार्यच्च क्रियारक्षो निष्ठिताकादनन्तया ।
 अनाहितान्नितास्तेयमृष्णानाच्छानपक्रिया ॥ ३५ ॥
 असच्छालाभिगमनं दोःश्रीखं व्यसनक्रिया ।
 धात्रकुर्यपश्चेयं मद्यपश्चौनिषिवणं ॥ ३६ ॥
 स्त्रीशूद्रविट्चत्रवधी नास्तिक्षेप्त्रोपपातकं ।
 ब्राह्मणस्य रुजः कृत्यं ब्रातिरव्रेयमद्यवोः ॥ ३७ ॥
 जैनं पुंसि च मैथुन्यं जातिन्द्रियकरं सृतं ।
 ऋष्णरोष्ट्रवृगेन्द्राणामजात्योच्चैव मारणं^(१) ॥ ३८ ॥
 सङ्खोर्णकरणं च्छेयं मौनाहिनकुलस्य च ।
 निष्ठितैभ्यो धनादानं बायिच्यं शूद्रसेवनं ॥ ३९ ॥
 अपात्रौकरणं च्छेयमसत्यस्य च भाषणं ।
 छमिकीटवयोऽत्या मद्यानुगतभोजनं ॥ ४० ॥
 पलैधःकुसुमस्तेयमधैर्यच्च मलावहं ।
 इत्यान्नेष्ये महापुराणे महापातकादिकथनं नामाष-
 ट्यभिकाशतत्त्वोऽध्यायः ॥

१. मार्णारच्छैव मारणमिति ४०।

अथैकोगसप्तविंशतमोऽध्यायः ।

—:—:—

प्रायचिक्षानि ।

पुरुष उदाच । इतत्प्रभृतिपापानां प्रायचिक्षं वदामि ते ।

ब्रह्महा दादशाद्वानि कुटीङ्गूत्वा वने बसेत् ॥ १ ॥

भिक्षेताव्विशुद्धर्थं छला शवशिरोध्वजं ।

प्रास्येदाभानमन्नो वा समिक्षे चिरवाक्शिरोः ॥ २ ॥

यजेत् वाख्यमेधेन स्वर्जिता गोसवेन वा ।

जपन्वान्यतमं वेदं योजनानां शतं ब्रजेत् ॥ ३ ॥

सर्वस्तं वा वेदविदे ब्राह्मणायोपपादयेत् ।

ब्रतैरेतैर्योऽन्ति महापातकिनो भलं ॥ ४ ॥

उपपातकसंयुक्तो गोप्त्रो मासं यवान् पिवेत् ।

छतवापो वसेहोष्टे चर्मणा तेन संघृतः ॥ ५ ॥

चतुर्थकालमश्वीयादशारलवणं मितं ।

गोमूत्रेण चरेत् ज्ञानं हो मासो नियतेन्द्रियः ॥ ६ ॥

दिवानुगच्छेहासैव तिष्ठन्नूर्हं रजः पिवेत् ।

ब्रह्मैकादशा गास्तु दद्याद्विचरितब्रतः(१) ॥ ७ ॥

अविद्यमाने सर्वस्तं वेदविद्वयो निवेदयेत् ।

पादमेकाद्वयेद्रीधे हो पादो बन्धने चरेत् ॥ ८ ॥

१ दद्यात् सुपरितब्रत इति ४० ।

योजने पादहीनं स्थावरेत् सर्वं निपातने ।
 कान्तारेच्च दुर्गेषु विघ्नेषु भयेषु च ॥ ८ ॥
 यदि तत्र विपत्तिः स्थादेकपादो विधीयते ।
 वण्टाभरणहेषेय तथैवार्हं विनिर्हिंश्चेत् ॥ १० ॥
 इमने इमने रोधे शकटस्य नियोजने ।
 स्थापनहस्तपाश्रेष्टु वृते पादोनमाचरेत् ॥ ११ ॥
 चुहुभद्रेस्थिभद्रे च लाङ्गूलच्छेदने तथा ।
 यावकन्तु पिवेत्तावद्यावत् सुखा तु गौर्भवेत् ॥ १२ ॥
 गोमतीच्च जपेहिद्यां गोस्तुतिं गोमतीं अरेत् ।
 एका चेहुभिर्वाद् यत्र व्यापादिता भवेत् ॥ १३ ॥
 पादं पादन्तु हत्यायावरेयुस्ते पृथक् पृथक् ।
 उपकारे क्रियमाणे विपत्ती नास्ति पातकं ॥ १४ ॥
 एतदेव ब्रतं कुर्युरुपपातकिनस्तथा ।
 अवकीर्णिं वर्जनं शुद्धयर्थच्चान्द्रायणमथापि वा ॥ १५ ॥
 अवकीर्णीं तु कालेन गर्वभेन चतुष्पदे ।
 पाकयज्ञविधानेन यजेत् निर्झितिं निशि ॥ १६ ॥
 कृतान्तिं विधिवद्वौमानन्ततस्तु समित्तृचा ।
 चन्द्रे न्द्रगुरुवह्नीनां चुह्यात् सपिंषाहुतिं^(१) ॥ १७ ॥
 अथवा गर्वभञ्ज्य वसित्वाव्यरेकहीं ।
 हत्या गर्भमविद्वातं ब्रह्महत्याब्रतं चरेत् ॥ १८ ॥

१ चुह्यात्पिंषाहुतीरिति ४०, ४०, ४० च ।

सुरां पौत्रा द्विजो मोहादग्निवर्णां सुरां पिवेत् ।
 गोमूत्रमग्निवर्णं वा पिवेदुदकमेव वा ॥ १८ ॥
 रुद्धर्णस्तेयकृहिं प्रार्जानमभिगम्य तु ।
 स्वकर्म ख्यापयन् ब्रूयात्मां भवाननुशास्त्रिति ॥ २० ॥
 गृहीत्वा मुशलं राजा सकृदन्यात् स्वयङ्गतं ।
 वधेन शुद्धते स्तेयो ब्राह्मणस्तपसैव वा ॥ २१ ॥
 गुरुतत्त्वो निष्ठलैव शिश्रव्व हृषणं स्वयं ।
 निधाय चाच्छलो गच्छेदानिपाताच्च नैऋतिं ॥ २२ ॥
 चान्द्रायणान् वा चौमासानभ्यसेन्द्रियतेन्द्रियः ।
 जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतमभिच्छया ॥ २३ ॥
 चरेच्छान्तपनं क्षच्छं प्राजापत्यमनिच्छयां ।
 सङ्करीपात्कृत्यासु मासं शोधनमैन्द्रवं ॥ २४ ॥
 मलिनौकरणीयेषु तसं स्याद्यावकं त्राहं ।
 तुरीयो ब्रह्महत्यायाः चत्वियस्य वधे कृतः ॥ २५ ॥
 वैश्येऽष्टमांशो द्वृत्तस्य शूद्रे ज्ञेयस्तु षोडशः ।
 मार्जरनकुलो हत्वा चासं मण्डुकमेव च ॥ २६ ॥
 श्वगोधोलूककाकांश शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 चतुर्षामषि वर्णानां नारीं हत्वानवस्थितां ॥ २७ ॥
 अमलैव प्रमाप्य स्त्रीं शूद्रहत्याव्रतं चरेत् ।
 सर्पदीनां वधे नक्षमनख्यां वायुसंयमः ॥ २८ ॥
 द्रव्याणामत्यसाराणां स्तेयं कृत्वान्यवेश्मतः ।
 चरेच्छान्तपनं क्षच्छं ब्रतं निर्वाप्य शुद्धति ॥ २९ ॥

भक्तभीज्ञापहरणे यानशथा सनस्य च ।
 पुष्टमूलफलानाच्च पञ्चगव्यं विशेषनं ॥ ३० ॥
 द्वणकाष्ठद्रमाणान्तु शुक्कान्नस्य गुडस्य च ।
 चेलचर्मामिषाणान्तु(१) विराचं स्यादभोजनं ॥ ३१ ॥
 मणिमुक्ताप्रवालानां ताम्बस्य रजतस्य च ।
 अयःकांस्त्रोपलानाच्च इदंशाहं कणादभुक् ॥ ३२ ॥
 कार्पासकौटजोर्णनां द्विशफैकशफस्य च ।
 पञ्चिगन्मोषधीनान्तु रज्वा चैव चाहम्ययः ॥ ३३ ॥
 गुरुतत्त्वतं कुर्याद्वै तः सिक्त्वा स्वयोनिषु ।
 सख्युः पुवस्य च स्त्रौषु कुमारोष्वन्यजाच्च च ॥ ३४ ॥
 पिण्डस्त्वेयौ भगिनीौ स्वस्त्रीयां मातुरेव च ।
 मातुष्व भातुरामस्य गत्वा चान्द्रायणच्चरेत् ॥ ३५ ॥
 अमानुषोषु पुरुष उदक्षायामयोनिष ।
 रेतः सिक्त्वा जले चैव छक्कं शान्तपनच्चरेत् ॥ ३६ ॥
 मैथुनन्तु समावेष्य पुंसि योषिति वा द्विजः ।
 गीयानेऽप्सु दिवा चैव सवासाः स्नानमाचरेत् ॥ ३७ ॥
 चण्डालाव्यस्त्रियो गत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्ण च ।
 पतत्वज्ञानतो विप्रो ज्ञानात् साम्यन्तु गच्छति ॥ ३८ ॥
 विप्रदुष्टां स्त्रियं भर्ता निरन्ध्यादेकवेशनि ।
 यत् पुंसः परद्वारेषु तदेनाज्ञारयेद्वृतं ॥ ३९ ॥
 साचित्पुनः प्रदुष्टे त सदृशेनोपमन्विता ।
 क्षच्छ्रुच्छाद्रायणचैव तदस्याः पावनं स्मृतं ॥ ४० ॥

१ वेषुचर्मामिषाणाचेति ख० ।

यत् करोत्येकरात्रेण हृषलौसेवनं हिजः ।
तद्दैश्चभुक् जपेत्तिलं चिर्मिर्बैर्व्यपोहति ॥ ४१ ॥

इत्यान्वेष्य महापुराणे प्रायशित्तानि नाम एकोनसप्तत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

प्रायशित्तानि ।

पुष्कर उवाच । महापापानुयुक्तानां^(१) प्रायशित्तानि वच्मिते ।
संवक्षरेण पतति पतितेन सहाचरन् ॥ १ ॥
याजनाद्यापनाद्योनाद्र तु यानाशनासनात् ।
यो येन पतितेनैषां संसर्गं याति मानवः ॥ २ ॥
स तस्यैव ब्रतं कुर्यात्तदंसर्गस्य शुद्धये ।
पतितस्योदकं कार्यं सपिण्डैर्बान्धवैः सह ॥ ३ ॥
निन्दितेऽहनि सायाह्ने ज्ञात्युत्तिग् गुरुसन्निधी ।
दासौ घटमपां पूर्णं पर्यस्येत् प्रेतवत्पदा^(२) ॥ ४ ॥
अहोरात्रसुपासौरदश्योचं बान्धवैः सह ।
निवर्त्येतं स्तु ज्येष्ठांश्चापादादिके ॥ ५ ॥
ज्येष्ठांश्चापादु यज्ञास्य यज्ञोदयान् गुणतोऽधिकः ।

१ महापापोपपद्मानामिति ४० ।

२ प्रेतवत् सदेति ४०, ८०, १०, १० ।

३ प्रायशित्तं वदामि त इति ४० ।

४ ।

प्रायस्ति तु चरिते पूर्णं कुशमपां नवं ॥ ६ ॥
 तेनैव सार्वं प्राश्येयुः स्नात्वा पुरुषजलाशये ।
 एवमेव विधिं कुर्यादेषिकु परितास्त्वपि ॥ ७ ॥
 वस्त्रादपानन्देयन्तु वसेयुष्व शुद्धास्तिके ।
 तेषां द्विजानां सावित्री नानूयेत्^(१) यथाविधि ॥ ८ ॥
 तांस्वारयित्वा वौन् क्लच्छ्रान् यथाविध्युपनाययेत् ।
 विकर्मस्याः परित्यक्तास्तेषां मध्येतदादिश्चेत् ॥ ९ ॥
 जपित्वा चौणि साविच्चाः सहस्राणि समाहितः ।
 मासङ्गोष्ठे पयः पीत्वा मुच्यतेऽसत्प्रतिग्रहात् ॥ १० ॥
 ब्रात्यानां याजनं कृत्वा परेषामन्त्यकर्म च ।
 अभिचारमहीनानान्विभिः क्लच्छ्रैर्व्यपोहति^(२) ॥ ११ ॥
 शरणागतं परित्यज्य वेदं विम्बाव्य च हिजः ।
 संवक्तुरं यताहारस्तपापमपविधति ॥ १२ ॥
 खश्त्रगालखरैर्दृष्टो आस्यैः क्रव्यादभिरेव च ।
 नरोष्ट्राखैर्वराहैश्च^(३) प्राणायामेन शुद्धति ॥ १३ ॥
 स्नातकव्रतलोपे च कर्मत्वागे द्विभोजनं ।
 हुङ्कारं^(४) ब्राह्मणस्योक्त्वा त्वङ्करच गरीयसः ॥ १४ ॥
 स्नात्वानश्च वहः शेषमभिवाद्य प्रसादयेत् ।
 अवगूर्थं चरेक्लच्छ्रमतिक्लच्छ्रिपातने ॥ १५ ॥
 क्लच्छ्रातिक्लच्छ्रं कुर्वीत विप्रस्योत्पाद शोणितं ।

१ न युच्यतेति च ।

४ क्लच्छ्रारमिति च ०, च ०, छ ०

२ क्लच्छ्रैर्विशुद्धति इति ग ०, च ०,

च । चोहारनिति ग ०, छ ० च ।

छ ० च ।

शुद्धारचेति च ० ।

३ नरोष्ट्रविद्वराहैश्चेति च ० ।

चार्णालादिरविज्ञातो यस्य तिष्ठेत वेशमनि ॥१६॥
 सम्बग् ज्ञातस्तु कालेन तस्य कुर्वीत शोधनं ।
 चान्द्रायणं पराकं वा हिजानान्तु विशोधनं ॥१७॥
 प्राजापत्यन्तु शूद्राणां शेषत्वदनुसारतः ।
 गुड्सुसुभः लबणं तथा धान्यानि यानि च ॥१८॥
 क्षत्वा घट्टे ततो इारि तेषान्दयादुताधनं ।
 स्वर्णमयानान्तु भार्णानां लाग एव विधौयते ॥१९॥
 द्रव्याणां परिशेषाणां द्रव्यश्चिर्विधौयते ।
 कूपैकपानसक्ता ये स्वर्णात्सङ्ख्यदूषिताः (१) ॥२०॥
 शुद्धेयुक्तपवासेन पञ्चगव्येन वाप्यथ ।
 यस्तु संस्पृश्य चर्णालमश्रीयाच्च स्तकामतः ॥२१॥
 हिजवान्द्रायणं कुर्यात्तसङ्करमशापि वा ।
 भार्णसङ्कलसङ्कोर्यंश्चार्णालादिजुगुस्तिः ॥२२॥
 भुक्त्वापौत्रा तथा तेषां घट्टाचेण विष्टुव्यति ।
 अन्यानां भुक्त्वेषन्तु भद्रयित्वा हिजातयः ॥२३॥
 व्रतं चान्द्रायणं कुर्युस्त्रिरात्रं शूद्र एव तु ।
 चर्णालकूपभार्णेषु अज्ञानात्प्रवते जलं ॥२४॥
 हिजः शान्तपनं कुर्याच्छूद्रशोपवसेहिनं ।
 चर्णालेन तु संस्पृष्टो (२) यस्त्वपः पिवते हिजः ॥२५॥
 त्रिरात्रेन कर्त्तव्यं शूद्रशोपवसेहिनं ।
 उच्छिष्टेन घट्टः (३) स्तृष्टः शुना शूद्रेण वा हिजः ॥२६॥

१ स्वर्णसङ्करसप्तभूषिता इति क० । २ यदेति क०, ग०, च०, क०, इ० च ।
 ३ उच्छिष्ट इति क० ।

उपीष्ठ रजनीमेकां पञ्चगव्येन शुद्धति ।
 वैश्येन चत्रियैव सानं नक्तं समाचरेत् ॥ २७ ॥
 अध्यानं प्रस्थितो विप्रः कान्तारे यद्यनूदके ।
 पक्षान्नेन यहीतेन मूऽनोशारङ्गरोति वै ॥ २८ ॥
 अग्निधायैव तद्वयं अङ्गे कृत्वा तु संस्थितं ।
 शौचं कृत्वाद्वमभ्युद्य अर्कस्यान्नेन दर्शयेत् ॥ २९ ॥
 व्यक्तिर्गतानां चौरैर्वा कान्तारे वा प्रवासिनां ।
 भस्याभस्यविशुद्धयै^(१) तेषां वस्यामि निष्कृतिं ॥ ३० ॥
 पुनः प्राण्य स्वदेशस्य वर्णानामतुष्टुवृशः ।
 कृच्छ्रस्यान्ते ब्राह्मणस्तु पुनः संखारमर्हति ॥ ३१ ॥
 पादोनान्ते चत्रियस्य अहोन्ते वैश्य एव च ।
 पादं कृत्वा तथा शूद्रो दानं दत्वा विशुद्धति ॥ ३२ ॥
 उदक्ष्या तु सवर्णा या सृष्टा चेत् स्यादुदक्षया ।
 तस्मिन्नेवाहनि ज्ञाता युद्धिमाप्नीत्यसंशयं ॥ ३३ ॥
 रजस्त्वा तु नाश्रीयात् संसृष्टा हीनवर्णया ।
 यावत्त युद्धिमाप्नोति युद्धत्वानेन शुद्धति ॥ ३४ ॥
 मूऽनं कृत्वा ब्रजन्वर्मस्मृतिभ्यं शाङ्कासं पिवेत् ।
 अहोरात्रोषितो भूत्वा पञ्चगव्येन शुद्धति ॥ ३५ ॥
 मूऽनोशारं हिजः कृत्वा अकृत्वा शौचमालनः ।
 मोहाङ्गुकृत्वा^(२) चिराचन्तु अवान् पीत्वा विशुद्धति ॥ ३६ ॥
 ये प्रत्यवसिता विप्राः प्रवृत्त्यादिवसात्तथा ।

१ भस्यभोव्यविशुद्धयस्मिति ख० । २ औमाङ्गुक्लेति ख०, ग०, घ०, क०, द० च ।

अनाशकनिष्ठसाक्ष तेषां शुहिः प्रचक्षते ॥ ३७ ॥
 चारयेत्तीणि कृष्णाणि चान्द्रायणमथापि वा ।
 जातकर्मादिसंखारैः संस्कुर्यात् तथा पुनः ॥ ३८ ॥
 उपानहममेधं च यस्य संस्कृते मुखं ।
 ऋत्तिकागोमयो तत्र पञ्चगव्यज्ञ शोधनं ॥ ३९ ॥
 वापनं विक्रयचैव नौलवस्त्रादिधारखं ।
 तपनीयं हि विप्रस्य विभिः कृष्णैर्विशुद्धतिः ॥ ४० ॥
 अन्त्यजातिश्वपाकेन(१) संसृष्टा स्त्री रजस्त्रा ।
 चतुर्थैऽहनि शृङ्खा सा चिराच्च तत्र आचरेत्(२) ॥ ४१ ॥
 चाण्डालश्वपत्तौ स्त्रृङ्खा तथा पूयज्ञ सूतिकां ।
 शबं तत्पर्यिनं स्त्रृङ्खा(३) सद्यः खानेन शुद्धतिः ॥ ४२ ॥
 नारं स्त्रृङ्खास्थि सञ्चिहं चाला विप्रो विशुद्धतिः ।
 रथ्याकर्त्तमतोयेन अधीनाभेदूदीदकैः ॥ ४३ ॥
 वान्तो विवितः खाला तु धृतं प्राय्य विशुद्धतिः ।
 खानात् धूरकमंकर्त्ता कृष्णैर्कृष्णैर्कर्मभुक् ॥ ४४ ॥
 अपाढ़क्तेयाम्बी गव्याश्चौ शुना दृष्टस्तथा शुचिः ।
 कृमिदृष्टामवधाती कृष्णाज्यायाक्ष होमतः ॥ ४५ ॥
 होमाद्यैश्वानुतापेन पूयन्ते पापिनोऽस्त्रिलाः(४) ।
 इत्यान्तेभ्यो महापुराणे प्रायशित्तकथनि नाम सप्तत्यधिक-
 गततमोऽध्यायः ॥

१ अन्त्यजैश्च खपाकेनेति ४० ।

२ अन्त्यजातिश्वपाकेनेत्यादिः तत्र आचरेदित्यनः पाठः श० पुस्तके गालि ।

३ श्वस्त्रातस्यर्थं शाश्वमिति श० । श्वस्त्रातस्युष्टिनं शाश्वमिति श०, ज० च ।

४ ननोक्त्वा द्विजः कृत्यादिः, पूयन्ते पापिनोऽस्त्रिलाः इत्यनः पाठः अ०,
श० पुस्तके गालि ।

अथ एकसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

प्रायश्चित्तानि ।

पुज्ञार उवाच । प्रायश्चित्तं रहस्यादि वस्त्रे शुद्धिकरं पर ।

पौरुषेण तु सूलीन मासं जप्यादिनाघ्ना ॥ १ ॥

मुच्छते पातकैः सर्वैर्ज्ञेयां चिरघमर्षयं ।

वेदजप्याहायुग्माद् गायत्रा व्रततोऽव्यहा^(१) ॥ २ ॥

मुख्नं सर्वकृच्छ्रे पु खानं होमो हरेयंजिः ।

उत्थितस्तु दिवा तिष्ठेदुपविष्टस्याद्य नियि ॥ ३ ॥

एतद्वैरासनं प्रोक्तं कृच्छ्रकृत्तेन पापहा ।

अष्टभिः प्रत्यहं यासैर्यतिचान्द्रायणं स्मृतं ॥ ४ ॥

प्रातश्चतुर्भिः सावस्त्रे शिशुचान्द्रायणं स्मृतं ।

यथाकथच्छित् पिण्डानां चत्वारिंशच्छतह्ययं ॥ ५ ॥

मासेन भक्षयेदेतत् सुरचान्द्रायणं चरेत् ।

चरहसुण्णं पिवेदापस्त्र्यहसुण्णं पयः पिवेत् ॥ ६ ॥

व्राहमुण्णं दृतं पौत्रा वायुभक्षी भवेत् व्राहं ।

तप्तकृच्छ्रमिदं प्रोक्तं श्रौतैः श्रौतं प्रकौर्त्तिं ॥ ७ ॥

कृच्छ्रातिकृच्छ्रं पयसा दिवसानेकविंश्तिं ।

गोभूतं गोमयं खोरं दधि स्तर्पिः कुशोदकं ॥ ८ ॥

१ अप्तोऽवर्तेत् च०, च०, च० च ।

एकरात्रोपवासस्थकृच्छ्रं शान्तपनं स्मृतं ।
 एतच्च प्रत्यहाभ्यस्तु महाशान्तपनं स्मृतं ॥ ६ ॥
 व्रह्माभ्यस्तमथेकमतिशान्तपनं स्मृतं ।
 कृच्छ्रं पराकसञ्ज्ञं स्याहादशाहमभोजनं ॥ १० ॥
 एकभक्तं व्रह्माभ्यस्तं क्रमाचक्तमयाचितं ।
 प्राजापत्यमुपोष्ट्यात्पे पादः स्यात् कृच्छ्रपादकः ॥ ११ ॥
 फलैर्जीवासं फलं कृच्छ्रं विल्वैः श्रीकृच्छ्र ईरितः ।
 पद्माचैः स्यादामलकैः पुष्पकृच्छ्रं तु पुष्पकैः ॥ १२ ॥
 पद्मकृच्छ्रन्तथा पचैस्तोयकृच्छ्रं जलेन तु ।
 मूलकृच्छ्रन्तथा मूलैर्ध्ना चौरेण तक्षतः ॥ १३ ॥
 मासं वायव्यकृच्छ्रं स्यात्पाणिपूराक्षभोजनात् ।
 तिलैर्हादभराचेष कृच्छ्रमान्वेयमार्तिगुत् ॥ १४ ॥
 पाचं प्रस्त्रया लाजानां ब्रह्मकृच्छ्रं तथा भवेत् ।
 उपोषितचतुर्दश्यां पञ्चदशामनन्तरं ॥ १५ ॥
 पञ्चगव्यं समश्रीयादविष्णाश्रीत्यनन्तरं ।
 मादेन हिर्वरः कृत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १६ ॥
 श्रीकामः पुष्टिकामश्च स्वर्गकामोऽवनष्टये ।
 देवताराधनपरः कृच्छ्रकारी स सर्वभाक् ॥ १७ ॥

इत्यान्वेये महापुराणे रहस्यादिप्रायशित्तं नाम एकसम-
 स्थधिकाश्वततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

सर्वपापप्राप्तिश्चिन्तानि ।

पुण्डर उवाच । परदारमद्वयजीवहिंसादिके यदा ।

प्रवर्तते दृष्टां चित्तं प्रायचित्तं स्मुतिसदा ॥ १ ॥

विष्णुवे विष्णुवे नित्यं विष्णुवे विष्णुवे (१) नमः ।

नमामि विष्णुं चित्तस्थमहारगतिं हरिं ॥ २ ॥

चित्तस्थमीश्वरमवक्तामनन्तमपराजितं ।

विष्णुमौडामशेष अनादिनिधनं विभुं ॥ ३ ॥

विष्णुश्चित्तमतो यत्ते विष्णुर्बुद्धिगतस्य यत् ।

यज्ञाहाहारमो विष्णुर्द्विष्णुर्मयि संस्मितः ॥ ४ ॥

करोति कर्मभूतोऽस्ती स्नावरस्य चरस्य च ।

तत् पापवायमायातु तस्मिन्देव हि चिन्तिते ॥ ५ ॥

ध्यातो हरति यत् पापं स्वप्ने दृष्टस्तु भावनात् ।

तसुपेत्वमहं विष्णुं प्रणतार्त्तिहरं हरिं ॥ ६ ॥

जनत्यस्मिन्निराधारे मञ्जमाने तमसाप्तः ।

हस्तावलम्बनं विष्णुं प्रणमामि परात् परं ॥ ७ ॥

सर्वखरेश्वर किभी परमामात्रोऽज ।

हृषीकेश हृषीकेश हृषीकेश नमोऽस्तुते ॥ ८ ॥

नृसिंहानन्त गोविन्द भूतभावन केशव ।

१ विष्णुवे विष्णुवे इति अ० अ० च ।

दुरक्तं दुर्कृतं ज्ञातं शमसाप्रब्रह्मोऽसुते ॥ ८ ॥
 यद्यथा चिन्तितं दुष्टं स्वचित्तवशवर्त्तिना ।
 अकार्थमहदत्यग्नतच्छमदय केशव ॥ १० ॥
 ब्रह्मण्डदेव गोविन्द परमार्थपरायण ।
 जगदाश जगदातः पापं प्रशमयाशुत ॥ ११ ॥
 यद्यापराह्ने सायाह्ने मध्याह्ने च तदा निशि ।
 कायेन मनसा वाचा कृतं पापमजानता ॥ १२ ॥
 जानता च हृषीकेश पुण्डरीकाञ्च माधव ।
 नामवर्णोऽपारण्ठः स्वप्ने यातु मम चर्य ॥ १३ ।
 शारीरं मे हृषीकेश पुण्डरीकाञ्च माधव ।
 पापं प्रशमयाद्य त्वं^(१) बाक्कृतं मम माधव ॥ १४ ॥
 यद्भूच्छव्यात्स्वप्नस्तिष्ठन् गच्छन् जाग्रद् यदास्थितः ।
 कृतवान् पापमद्याहं कायेन मनसा गिरा ॥ १५ ॥
 यत् स्वत्यमपि यत् स्थूलं कुयोनिनरकावहं ।
 तद्यातु प्रशमं सर्वं वासुदेवानुकौर्तनात् ॥ १६ ॥
 परं ब्रह्म परं धाम पवित्रं परमस्तु यत् ।
 तस्मिन्^(२) प्रकौर्त्तिते विष्णो यत् पापं तत् प्रशम्यतु ॥ १७ ॥
 यत् प्राप्य न निवर्त्तन्ते गम्भ्यर्णदिवर्जितं ।
 सूरयस्तत् पदं विष्णोस्तत् सर्वं शमयत्वं^(३) ॥ १८ ॥
 पापप्रणाशनं स्तोत्रं यः पठेच्छुण्यादपि^(४) ।

१ प्रशमात्यर्थमिति ख, घ०, ज० च ।

२ अस्मिन्निति घ० ।

३ सर्वं शमयत्वमिति भ० ।

४ यः पठेच्छुइया नर इति ज०,

भ० च । यः पठेच्छुयुषाङ्गर

इति ज० ।

शारीरैर्कानसैर्वाग्जैः छतैः पायैः प्रमुच्यते ॥ १६ ॥
 सर्वपापप्रहादिभ्यो याति विश्वोः परं पदं ।
 तथात् पापे छते जप्यं स्तोत्रं सर्वाष्मईनं ॥ २० ॥
 प्रायश्चित्तमघोषानां स्तोत्रं व्रतछते वरं ।
 प्रायश्चित्तैः स्तोत्रजप्तेऽवैर्श्वति पातकं ॥ २१ ॥
 ततः कार्यालि(१) संसिद्धैः तानि वै भुक्तिसुक्तये ।

इत्यान्नेये महापुराणे सर्वपापप्रायश्चित्ते पापनाशन-
 स्तोत्रं नाम हिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ चिसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—;○;—

प्रायश्चित्तं ।

अन्निष्ठवाच । प्रायश्चित्तं ब्रह्मणोक्तं वस्ये पापोपशान्तिदं ।
 स्यात् प्राणवियोगफलो व्यापारो हननं स्फृतं ॥ १ ॥
 रागाद् इषात् प्रमादाच्च स्वतः परत एव वा ।
 ब्राह्मणं घातयेद्यस्तु स भवेद्ब्रह्मघातकः ॥ २ ॥
 ब्रह्मनामेककार्याणां सर्वेषां ग्रस्त्वादिरिणां ।
 यद्येको घातकस्तत्र सर्वे ते घातकाः स्फृताः ॥ ३ ॥
 आक्रोशितस्ताडिती वा धनैर्बा परिपौडितः ।

१ ततः कर्माशौति ४०, ५०, ६०, ८० च ।

यसुहित्वा त्वजेत् प्राचांस्तमाहुर्ब्रह्मवातकं ॥ ४ ॥
 चौषधाद्युपकारे तु न पापं स्वात् ज्ञते चते ।
 मुत्रं शिवगताथा भार्यां शासते न मृते चावं ॥ ५ ॥
 देशं कालस्त्वयः शक्तिं पापचावेश्वर्यद्वातः ।
 प्रायशिक्षं प्रकल्पं स्वाद्यत्र चोक्ता न निष्कृतिः^(१) ॥ ६ ॥
 गवार्थं ब्राह्मणार्थं वा सद्यः प्राचान् परित्यजेत् ।
 प्राणेदामानमनो वा मुचते ब्रह्महत्या ॥ ७ ॥
 शिरःकपाली ध्वजवान् भैचाशी कर्म वैद्यन् ।
 ब्रह्महा द्वादशाव्यानि मितभुक् शुचिमाप्नुयात् ॥ ८ ॥
 षड्भिर्वर्षैः शुद्धचारौ ब्रह्महा पूयते नरः ।
 विहितं यदकामानां कामात् हिगुणं चृतं ॥ ९ ॥
 प्रायशिक्षं प्रहत्तस्त्वं वधे स्वातु^(२) विवार्षिकं ।
 ब्रह्मन्त्रि चन्द्रे हिगुणं विट्ठ्लूदे हिगुणं चिधा ॥ १० ॥
 अन्यत्र विप्रे सकालं पादोनं चक्रिये मतं ।
 वैश्वेऽर्द्धपादं चक्रे स्याद्वस्त्रीबालरोगिषु ॥ ११ ॥
 तुरीयो ब्रह्महत्यायाः चक्रियस्त्वं वधे चृतं ।
 वैश्वेऽर्द्धमांशो हृतस्त्रे शूद्रे चेयस्तु शोङ्घयः ॥ १२ ॥
 अप्रदुष्टां स्त्रियं हत्वा शूद्रहत्यावतं चरेत् ।
 पच्चगव्यं पिवेद्वोन्नो मासमासीत संयतः ॥ १३ ॥
 गोष्ठे शयो गोऽनुगामी गोप्रदानेन शुद्धति ।
 छाक्षुच्छै वातिक्षुच्छै वा पादङ्गासो नृपादिषु ॥ १४ ॥
 अतिवृहामतिकृशामतिबालाच्च रोगिणीं ।

१ न संखृतिरिति ८० ।

२ वषेत्स्तु इति ८० ।

हत्वा पूर्वविधानेन चरेदैष्ट्रतं हिजः ॥ १५ ॥
 ब्राह्मणान् भोजयेष्वस्त्वा दद्याद्वै मतिशदिकं ।
 मुष्टिचपेटकीलेन तथा शृङ्गादिमोठने ॥ १६ ॥
 लगुडादिप्रहरेण गोबधं तत्र निर्दिशेत् ।
 हमने हामने चैव शकटादौ च योजने ॥ १७ ॥
 संभशृङ्गलपाशैर्वा मृते पादोनमाचरेत् ।
 काढे शान्तपनं कुर्यात् प्राजापत्यन्तु लोहके ॥ १८ ॥
 तेसकुच्छन्तु पाषाणे शस्त्रे चाप्यतिकृच्छन्तं ।
 मार्जारगोधानकुलमण्डुकश्वपतन्त्रिणः ॥ १९ ॥
 हत्वा चग्नं पिवेत् क्षीरं कुच्छुं चान्द्रायणं चरेत् ।
 व्रतं रहस्ये रहस्ये प्रकाशेऽपि प्रकाशकं ॥ २० ॥
 प्राणादामश्वतं कार्यं सर्वपापापनुक्तये ।
 पानकं द्राक्षमधुकं खार्जं रक्तालमैववं ॥ २१ ॥
 माध्वीकं टङ्गमाध्वीकं भैरवेण नारिकेलजं ।
 न मद्यान्वयि मद्यानि पैष्टौ मुख्या सुरा स्मृता ॥ २२ ॥
 चैवर्णस्य निषिद्धानि पौत्रा तप्ताप्यपः शुचिः ।
 कणान् वा भक्षयेदद्वं पिण्याकं वा सकृत्विशि ॥ २३ ॥
 सुरापाणापनुत्पर्वं बालवासा जटी ध्वजी ।
 अश्चानात् प्राण्य विष्मूलं सुरासंसृष्टमेव च ॥ २४ ॥
 पुनः संस्कारमर्हन्ति वयो वर्णा हिजातयः ।
 भद्यमाणहस्थिता आपः पौत्रां समदिनं व्रती ॥ २५ ॥
 चारणालस्य तु पानीयं पौत्रा स्यात् षड्दिनं व्रती ।
 चण्डालकूपभाण्डेषु पौत्रा शान्तपनं चरेत् ॥ २६ ॥

पञ्चगव्यं विरान्ते पौत्रा चान्द्रायलं हिजः ।
 मद्यकण्ठकशब्दूकशहशुक्तिकपर्दकान् ॥ २७ ॥
 पौत्रा नदोदकं चैव पञ्चगव्येन शुद्धति ।
 शब्दकूपोदकं पौत्रा त्रिरात्रेण विशुद्धति ॥ २८ ॥
 अन्धावसाधिनामन्तं भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत् ।
 आपत्काले शूद्रगृहे ममस्तापेन शुद्धति ॥ २९ ॥
 शूद्रभाजनभुक् विप्रः पञ्चगव्यादुपोषितः ।
 कन्दुपक्षां स्त्रेहपक्षां स्त्रेहं च दधिशक्तवः ॥ ३० ॥
 शूद्रादनिव्याप्येतानि गुडचौररसादिकं ।
 अस्त्रातभुक् चोपवासी दिनान्ते तु जपाच्छुचिः ॥ ३१ ॥
 मत्रोष्वार्थशुचिर्भुज्ञा त्रिरात्रेण विशुद्धति ।
 केश्यकौटावपत्रं च पादस्यृष्टज्ञ कामतः ॥ ३२ ॥
 भूषणम्बावेचित्सं चैव सस्यृष्टं वाप्युदक्षया ।
 काकादैरवलीढं च शुमासंस्यृष्टमेव च ॥ ३३ ॥
 गवाद्यैरत्माद्वातं भुक्त्वा वाहसुपावसेत् ।
 रेतोविष्मूद्रभच्ची तु प्राजापत्वं समाचरेत् ॥ ३४ ॥
 चान्द्रायण नवन्नाहे पराको मासिके मतः ।
 पञ्चत्रयेऽतिक्षाच्छुं स्यात् षण्मासे क्षुद्रमेव च ॥ ३५ ॥
 आविद्विके प्राद्याच्छुं स्यादेकाहः युवराविद्विके ।
 पूर्वेषुर्वर्षार्पितां आहं परेष्युः युवराविद्विकं ॥ ३६ ॥
 निविहमच्चये क्षुत्ते प्रायश्चित्तसुप्रोपयां ।
 अस्त्रृणं लशुनं भुज्ञा^(१) गिशुनं ताच्छमाचरेत्^(२) ॥ ३७ ॥

१. लशुनं ताच्छमनं भुक्त्वे ति ३०। २. गिशुनं ताच्छमाचरेदिति च०।

अभीज्यानाम् भुज्ञानं स्त्रीशुद्रोच्छिष्टमेव च ।
 जन्मा मांसमभृत्य सप्तरात्रं पयः पिवेत् ॥ ३८ ॥
 मधु मांसस्य योऽश्रीयाच्छावं सूतकमेव वा ।
 ग्राजापत्यं चरेत् क्षच्छं ब्रह्मचारी वतिर्व्रीती ॥ ३९ ॥
 अन्यायेन परस्तापहरणं स्त्रेयमुच्यते ।
 मुसलेन कृतो राज्ञा स्त्रर्थस्त्रेयी विशुद्धति ॥ ४० ॥
 अधःश्यायौ जटाधारी पश्चां मूलफलाशनः ।
 एककालं समग्रानो इदशब्दे विशुद्धति ॥ ४१ ॥
 दक्षस्त्रेयी सुरापत्य ब्रह्महा गुरुतत्पयः ।
 स्त्रेयं कला सुरां पौला क्षच्छच्छाब्दं चरेन्नरः ॥ ४२ ॥
 मणिमुक्ताप्रवालानां ताम्रस्य रजतस्य च ।
 अयस्कांस्त्रोपलानाम् इदशाहं कणावभुक् ॥ ४३ ॥
 मनुष्याणाम् हरणे स्त्रीणां चेत्रगृहस्य च ।
 वापीकूपतडागानां शुद्धिशान्द्रायणं चृतं ॥ ४४ ॥
 भज्ञभीज्यापहरणे दानश्यासनस्य च ।
 पुण्यमूलफलानाम् पञ्चगव्यं विशेषनं ॥ ४५ ॥
 दृष्टकाठद्रमाणाम् शुक्कान्नस्य गुणस्य च ।
 चेलघर्वामिवाणाम् चिरात्रं स्यादभीजनं ॥ ४६ ॥
 पितुः पद्मीच्च भगिनीमाचार्यतनयान्तया ।
 आचार्याणीं सुतां स्वाम् गच्छंस्य गुरुतत्पयः ॥ ४८ ॥
 गुरुतत्पेऽभिभाष्यैनस्त्रेये पश्चाद्योमये ।
 शूर्मीं ज्वलन्तीच्छाश्रित्य मृद्युना स विशुद्धति ॥ ४९ ॥
 चान्द्रायणां वा श्रीचासानभस्य गुरुतत्पयः ।

एवमेव विधिं कुर्याद् योषितसुपतितास्पि ॥ ५० ॥
 यत् पुंसः परदारेषु तच्चैनां कारयेद्दतं ।
 रेतः सिङ्गा कुमारीषु चारणालौषु सुतासु च ॥ ५१ ॥
 सपिण्डापत्यदारेषु प्राणत्यागी विधीयते ।
 यत् करोत्येकरात्रेण हृषलीसेवनं द्विजः ॥ ५२ ॥
 तद्वैस्थभुग्^(१) जपत्तियं त्रिभिर्वैर्व्यपोहति ।
 पिण्डव्यदारगमने भावभार्यागमे^(२) तथा ॥ ५३ ॥
 चारणालौं पुक्षसीं वापि सुषाञ्च भगिनीं सखीं ।
 मातुः पितुः स्वसारञ्च नित्यिसां शरणागतां ॥ ५४ ।
 मातुलानीं स्वसारञ्च सगीतामन्यमिच्छतीं ।
 शिवभार्यां गुरोर्भार्यां गत्वा चान्द्रायणच्छरेत् ॥ ५५ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे प्रायशिक्षानि नाम चिसत्य-
 धिकश्ततमोऽध्यायः ॥

१ इविष्वभगिति ग०, ढ० च ।

२ मातृजायामने इति ग०, ढ०, ढ० च ।

अथ चतुःसप्तविधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

प्रायश्चित्तानि ।

ग्निरुद्वाच । देवाश्रमार्चनादीनां प्रायश्चित्तस्तु लोपतः ।
 पूजालोपे चाष्टशतं जपेहिगुणपूजनं ॥ १ ॥
 पञ्चोपनिषदैर्यन्त्यैहुत्वा ब्राह्मणभोजनं ।
 सूतिकान्यजकोदक्यास्युष्टे देवे शतं जपेत् ॥ २ ॥
 पञ्चोपनिषदैः पूजां हिगुणं स्नानमेव च ।
 विप्रभोज्यं होमलोपे होमस्नानं तथार्चनं ॥ ३ ॥
 होमद्रव्ये मूषिकाद्यर्भक्षिते कौटसंयुते ।
 तावन्मात्रं परित्यज्य प्रोक्ष देवादि पूजयेत् ॥ ४ ॥
 अङ्गुरार्पणमावन्तु छिन्नं भिन्नं परित्यजेत् ।
 अस्युश्येष्वैव संस्युष्टे अन्यपात्रे तदर्पणं ॥ ५ ॥
 देवमानुषविघ्नप्नं पूजाकाले तथैव च ।
 मन्त्रद्रव्यादिव्यत्यासे मूलं जप्त्वा पुनर्जपेत् ॥ ६ ॥
 कुम्भेनाष्टशतजपो देवे सु पतिते करात् ।
 भिन्ने नष्टे चोपवासः शतहोमाच्छुभं भवेत् ॥ ७ ॥

१ शतं शङ्खेदिति ४०, ५० च । २ शतहोमाच्छुचिर्भवेदिति ४०, ५०, ५० च ।

कृते पापेऽनुतापो वै यस्य पुंसः प्रजायते ।
 प्रायश्चित्तन्तु तस्यैकं हरिसंम्मरणं परं ॥ ८ ॥
 चान्द्रायणं पराको वा प्राजापत्यमघोषनुत् ।
 सूर्येशशक्तिश्चौशादिमन्त्रजप्यमघोषनुत् ॥ ९ ॥
 गायत्रीप्रणपस्तोचमन्त्रजप्यमघोषनुत् ।
 काद्यैराष्ट्रौजसंयुतैराद्यैराष्ट्रैस्तदन्तकैः ॥ १० ॥
 सूर्येशशक्तिश्चौशादिमन्त्राः कोटरधिकाः पृष्ठक् ।
 ओङ्गौमाद्यावतुर्थन्ता नमोन्ताः सर्वकामदाः ॥ ११ ॥
 दृशिंहडादशाष्टार्णमालामन्त्राद्यघोषनुत् ।
 आग्नेयस्य पुराणस्य पठनं अवणादिकं ॥ १२ ॥
 हिविद्यारूपको विष्णुरमिरूपस्तु गौवते ।
 परमात्मा देवमुखं सर्ववेदेषु गौयते ॥ १३ ॥
 प्रहृत्तौ तु निहृत्तौ तु इज्यते भुक्तिमुक्तिदः^(१) ।
 अग्निरूपस्य विष्णोर्हिं इवनं ध्यानमर्चनं ॥ १४ ॥
 जप्यं स्तुतिश्च प्रणतिः शारौराशेषाघोषनुत् ।
 दशस्तर्णानि दानानि धान्यहडादशमेव च ॥ १५ ॥
 तुलापुरुषमुख्यानि महादानानि घोड़श ।
 अन्नदानानि मुख्यानि सर्वाख्यघहराणि हि ॥ १६ ॥
 तिथिवारच्चसङ्क्रान्तियोगमन्त्रादिकालके ।
 ब्रतादि सूर्येशशक्तिश्चौशादेरवघातनं^(२) ॥ १८ ॥
 गङ्गा गया प्रयागस्य काश्ययोध्या ह्यवन्तिका ।

१ प्रहृतेषु, निहृतेषु, इज्यते भुक्तिमुक्तिद २ अष्टवाइर्नमिति ग० ।

इति ष०, छ०, अ०, अ० च ।

कुरुक्षेत्रं पुष्करस्त नैमित्तं पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥
 शालगामप्रभासाद्यं तौर्ध्वशाद्वौषधातकं ।
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिरितिथानमवौषधनुत् ॥ २० ॥
 पुराणं ब्रह्म चाम्बे यं ब्रह्मा विष्णुर्वैहेष्वरः ।
 अवताराः सर्वपूजाः प्रतिष्ठाप्रतिमादिकं ॥ २१ ॥
 ज्योतिःशास्त्रपुराणानि आ॒तयस्तु तपोव्रतं^(१) ।
 अर्थशास्त्रं सर्गाद्या आशुर्वदो धनुर्वैतिः ॥ २२ ॥
 शिरा छन्दो व्याकरणं निरक्षचाभिधानकं ।
 कल्पो न्यायस्त्र मीमांसा छन्द्यत् सर्वं हरिः प्रभुः ॥ २३ ॥
 एके हयोर्यतो यस्मिन् यः सर्वमिति वेद यः ।
 तं द्वादश्यस्त्र पापानि विनश्यन्ति हरिष्व सः ॥ २४ ॥
 विद्याष्टादश्यस्त्र सूक्ष्मः सूखोऽपरो हरिः ।
 ज्योतिः सद्वरं ब्रह्म परं विष्णुश्च निर्वैलः ॥ २५ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे प्रायविज्ञानानि नाम चतुःसप्तव्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चसप्तव्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

ब्रतपरिभाषा ।

अग्निरुद्वाच । तिथिवार्हदिवसमासर्वव्याकर्कसङ्क्रमे ।
 नृस्त्रौब्रतादिः^(२) वक्ष्यामि वसिष्ठ शृणु तत् क्रमात् ॥ १ ॥

१ आ॒तयः श्रुतयो ब्रतमिति क०, च०, छ०, मित्यन्तः गाढः च० पुष्करे नाडि ।
 च० च । चरं ब्रह्मेत्यादिः, तपोव्रत- २ युज्वो ब्रतादीति क०, च० च ।

शास्त्रोदितो हि निष्ठमो ब्रतं तच्च तपो मतं ।
 नियमास्तु विशेषास्तु ब्रतस्यैव दमादयः ॥ २ ॥
 ब्रतं हि कर्त्तृसम्मापात्तप इत्यभिधीयते ।
 इन्द्रियग्रामनियमान्वियमवाभिधीयते ॥ ३ ॥
 अनन्यस्तु ये विप्रास्तेषां शेषोऽभिधीयते ।
 ब्रतोपवासनियमैर्नानादानैस्तथा द्विजः ॥ ४ ॥
 ते स्युर्देवादयः^(१) प्रीता भुक्तिभुक्तिप्रदायकाः ।
 उपाहृतस्य पापेभ्यो यस्तु वासो गुणैः सह ॥ ५ ॥
 उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः^(२) ।
 कांस्यं मांसं मस्त्रज्ज्वलं चणकं कोरदूषकं ॥ ६ ॥
 शाकं मधुं परानच्च^(३) त्वजेदुपवसन् स्त्रियं ।
 मुष्टालङ्घारवस्त्राणि धूपगन्धानुलेपनं ॥ ७ ॥
 उपवासे न शस्यन्ति दन्तधावनमच्छनं ।
 दन्तकाष्ठं पञ्चगव्यं क्षत्वा प्रातर्वं तच्चरेत् ॥ ८ ॥
 असक्तज्जलपानाच्च ताम्बूलस्य च भक्षणात् ।
 उपवासः प्रदुषेत दिवास्त्रप्राच्च मैथुनात् ॥ ९ ॥
 चमा सत्यन्दया दानं शौचमिन्द्रियनिग्रहः ।
 देवपूजाग्निहरणं^(४) सन्तोषोऽस्तेयमेव च ॥ १० ॥
 सर्वव्रतेष्वयं धर्मः सामान्यो दशधा सृतः ।
 पवित्राणि जपेचैव जुहुयाचैव शक्तिः ॥ ११ ॥

१ तैः स्युर्देवादय इति ५०, ४० च । ३ शाकं दधि परान्नस्तेति ५०, ४० च ।

२ सर्वपापेविवर्जित रसि ५०, ५० ४ देवपूजाग्निहरणमिति ५०, ८० च ।
च । सर्वतः परिवर्त्तित इति ५० ।

नित्यसाथौ मिताहारो^(१) गुरुदेवहिजार्चकः ।
 चारं चौदश लवणं मधुं मांसानि वर्जयेत् ॥ १२ ॥
 तिलमुहार्टते शस्यं शस्ये गोधूमकीद्रवौ ।
 चीनकं देवधान्यज्ञं श्रमीधान्यं तथैक्षवं^(२) ॥ १३ ॥
 श्रितधान्यं तथा पर्णं मूलं चारगणः स्मृतः ।
 श्रीहिष्ठिकमुहार्च वलायाः सतिला यवाः ॥ १४ ॥
 इयामाकाचैव नौवारा गोधूमाद्या व्रते हिताः ।
 कुषारणालावुवार्त्ताकून् पालङ्घौम्प्रतिकान्यजेत् ॥ १५ ॥
 चरुभैर्वं शशुकणाः श्राकन्दधि ष्टुतं पयः ।
 इयामाकशालिनीवारा यवकं मूलतण्डुलं ॥ १६ ॥
 हविष्यं व्रतनक्तादावग्निकार्यादिके हितं ।
 मधुं मांसं विहायान्यद् व्रते वा हितमीरितं ॥ १७ ॥
 त्रयं प्रातस्यहं सारं चरहमद्यादयाचितं ।
 चरहम्परच्च नाश्रीयात् प्राजापत्यच्चरन् हिजः ॥ १८ ॥
 शकैकं ग्रासमश्रीयात् चाहाणि त्रौणि पूर्ववत् ।
 द्राहस्त्रोपवसेदन्यमतिक्षच्छुं चरन् हिजः ॥ १९ ॥
 गोमूर्चं गोमयं चौरं दधि सर्पिः कुशोदकं ।
 एकरात्रीपवासस्य छच्छुं श्रान्तपनं स्मृतं ॥ २० ॥
 शृष्टकं श्रान्तपनद्रव्यैः षडहः सोपवासकः ।
 सप्ताहेन तु कच्छोऽयं महाश्रान्तपनोऽवहा ॥ २१ ॥
 ह्वादश्रात्रीपवासेन पराकः सर्वपापहा ।

१ अताहार इति ४० ।

२ श्रमीधान्यं तथैव चेति ५०, ५० च ।

अहापराकस्तिगुणस्वयमेव प्रकौर्तिः ॥ २२ ॥
 पौर्णमासां पञ्चदश्यास्यमावास्यभोजनः ।
 एकापाये ततो हृषी चान्द्रायणमतोऽन्यथा ॥ २३ ॥
 कपिलागोः पलं मूचं अर्द्धाङ्गाङ्गं गोमयं ।
 चौरं सप्तपलन्दद्याद् दध्नैव पलहयं^(१) ॥ २४ ॥
 हृतमेकपलन्दद्यात् पलमेकं कुशोदकं ।
 गायत्रग रुद्रं गोमूतं गन्धारिति गीमयं ॥ २५ ॥
 आप्नायस्तेति च चौरं इधिक्रावणेति वै इधि ।
 तेजोऽसौति तथा चाच्यं देवस्तेति कुशोदकं^(२) ॥ २६ ॥
 ब्रह्मकूर्चो भवल्लेवं आपो हिष्ठेत्यृचं जपेत् ।
 अघमर्षणस्तेन संयोज्य प्रणवेन वा ॥ २७ ॥
 पौत्रा सर्वाधनिर्मुक्तो विष्णुलोकौ शुपोषितः ।
 उपनासी सायम्भोजी यतिः पष्टामकालवान् ॥ २८ ॥
 मांसवर्जीं चाखमेधौ सत्यवादौ द्विवं व्रजेत् ।
 अन्याधियं प्रतिष्ठाच्च यज्ञदानव्रतानि च ॥ २९ ॥
 देवव्रतहृषोदकं चूडाकरणमेखलाः ।
 माङ्गल्यमभिषेकम् मलमासे विवर्जयेत् ॥ ३० ॥
 दर्शादर्शस्तु ज्ञान्दः स्यात् चिंशाहैव सावनः ।
 मासः सौरस्तु सङ्कृत्यन्तर्नाच्चत्रो भविवर्त्तनात् ॥ ३१ ॥
 सौरो मासो विवाहादौ यज्ञादौ सावनः स्मृतः^(३) ।

१ दध्नैव पलहयमिति ष०, अ०, ठ० पाठः इ० युक्तके नालि ।

२ ।

३ सावनो मत इति इ० ।

२ मावत्रग इत्यादि, कुशोदकमित्यनः

आस्त्रिके पिण्डकार्यं च चान्द्रो मासः प्रशस्यते ॥ ३२ ॥
 आषाढौमवधिं क्षत्वा यः स्यात्पञ्चसु पञ्चमः ।
 कुर्याच्छ्रावन्तव रविः कर्मा गच्छतु वा न वा ॥ ३३ ॥
 मासि संवत्सरे चैव तिथिहैधं यदा भवेत् ।
 तत्रोत्तरोत्तमा ज्येष्ठा पूर्वा तु स्यान् मलिङ्गुचा ॥ ३४ ॥
 उपोषितव्यं नच्चत्र येनास्तु याति भास्तरः ।
 दिवा पुण्यास्तु तिथयो रात्रौ नक्षत्रे शुभाः ॥ ३५ ॥
 युग्माग्निक्षतभूतानि^(१) षण्मुखोर्बसुरभ्युयोः ।
 रुद्रेण हादशो युक्ता चतुर्दशाय^(२) पूर्णिमा ॥ ३६ ॥
 प्रतिपदा लमावास्या तिथोर्मुग्मं महाफलं ।
 एतदास्तु महाघोरं हन्ति पुण्यं पुराकृतं ॥ ३७ ॥
 नरेन्द्रमन्वितविनां^(३) विवाहोपद्रवादिषु ।
 सद्यः शौचं समाख्यातं कान्तारापदि संषदि ॥ ३८ ॥
 आरब्धदीर्घतपसां न राजा व्रतहा चियाः ।
 गर्भिणी सूतिका नक्तं कुमारी च रजस्तता ॥ ३९ ॥
 यदाऽश्चा तदान्येन कारयेत क्रियाः सदा ।
 क्रोधात् प्रमादाङ्गोभादा व्रतभङ्गो भवेद्यदि ॥ ४० ॥
 दिनव्रयं न भुज्ञीत मुख्णनं शिरसोऽथ वा ।
 असामर्थ्यं व्रतकातौ पद्मौ वा कारयेत् सुतं ॥ ४१ ॥
 सूतके सूतके कार्यं प्रारब्धं पूजनोज्ञभितं ।
 व्रतस्यं मूर्च्छितं दुग्धपानादैरुदरेद् गुरुः ॥ ४२ ॥

१ युग्माग्नियुग्मभूतानीति ज०, अ० च । २ नरेन्द्रघच्छितविनासिति ज०, उ०,
 २ चतुर्दशा चेति ज० । ज०, अ० च ।

अष्टौ तान्यव्रतप्राणि आपो मूलं फलं पयः ।
 हविर्ब्राह्मणकाम्या च गुरोर्वचनमौषधं ॥ ४३ ॥
 कौर्त्तिसम्लतिविद्यादिसीभाग्यारोग्यवृद्धये ।
 नैर्मत्यभुक्तिसुक्षर्थं कुर्व ब्रतपते ब्रतं ॥ ४४ ॥
 इदं ब्रतं मया श्रेष्ठं गृहीतं पुरतस्तव ।
 निर्विज्ञां सिद्धिमायातु त्वत्प्रसादात् जगत्पते ॥ ४५ ॥
 गृहीतेऽस्मिन् ब्रतवरे^(१) यद्यपूर्णे मिये ज्ञाहं ।
 तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु प्रसन्ने त्वयि सत्पतौ ॥ ४६ ॥
 ब्रतमूर्त्तिं जगद्गृहितं मण्डले सर्वसिद्धये ।
 आवाहये नमस्तुभ्यं सनिधीभव केशव ॥ ४७ ॥
 मनसा कल्पितैर्भक्त्या पञ्चगच्छैर्जलैः शुभैः ।
 पञ्चास्तैः स्नापयामि त्वं मे च भव पापहा ॥ ४८ ॥
 गन्धपुष्पोदकैर्युक्तमर्थमर्थपते शुभं ।
 गृहाण पादामाचाममर्घार्हङ्कुरु मां सदा ॥ ४९ ॥
 वस्त्रं वस्त्रपते पुण्यं गृहाण कुरु मां सदा ।
 भूषणाद्यैः सुवस्त्राद्यैश्चादितं ब्रतसत्पते ॥ ५० ॥
 सुगन्धिगन्धं विमलं गन्धमूर्त्ति गृहाण वै ।
 पापगन्धविहीनं मां कुरु त्वं हि सुगन्धिकं ॥ ५१ ॥
 पुण्यं गृहाण पुष्पादिपूर्णं मां कुरु सर्वदा ।
 पुण्यगन्धं सुविमलं आयुरारोग्यवृद्धये ॥ ५२ ॥
 दशाङ्गं गुणगुलुष्टतयुक्तं धूपं गृहाण वै ।
 सधूप धूपितं मां त्वं कुरु धूपितसत्पते ॥ ५३ ॥

१ ब्रते देव इति म०, थ०, ज०, ख०, च०, ठ० च ।

दीपमूर्द्धशिखं दीपं गृहाणाखिलभासकं ।
 दीपमूर्त्ते प्रकाशादं सर्वदोर्हं गतिं कुरु ॥ ५४ ॥
 अवादिकञ्च नैवेदं गृहाणाचादि सत्पते ।
 अवादिपूर्णं कुरु मामबदं सर्वदायकं ॥ ५५ ॥
 मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं मया प्रभो ।
 यत् पूजितं ब्रतपते परिपूर्णन्तदस्तु मे ॥ ५६ ॥
 धर्मं देहि धनं देहि सौभाग्यं गुणसन्ततिं ।
 कौर्त्ति॑ विद्यां(१) देहि चायुः स्तर्गं भोक्षञ्च देहि मे ॥ ५७ ॥
 इमां पूजां ब्रतपते गृहीत्वा ब्रज साम्प्रतं ।
 पुनरागमनायैव वरदानाय वै प्रभो ॥ ५८ ॥
 खाला ब्रतवता सर्वव्रतेषु ब्रतमूर्त्तयः ।
 पूज्याः सुवर्णजास्ता वै शक्त्या वै भूमिशायिना ॥ ५९ ॥
 जपो होमञ्च सामान्यब्रतान्ते दानमेव च ।
 चतुर्विंश्या इादश वा पञ्च वा चय एककः ॥ ६० ॥
 विप्राः प्रपूज्या गुरवो(२) भोज्याः शक्त्या तु दक्षिणा ।
 देया गावः सुवर्णाद्याः पादुकोपानहौ पृथक् ॥ ६१ ॥
 जलपातञ्चाचपाचमृतिकाच्छवमासनं(३) ।
 शक्त्या वस्त्रयुगं कुञ्चाः परिभाषियमौरिता ॥ ६२ ॥
 इत्यान्येऽमहापुराणे ब्रतपरिभाषानाम पञ्चसप्तत्यधिक-
 शततमोऽध्यायः ॥

१ कौर्त्ति॑ दक्षिणिति च०, इ० च ।

ज०, ड० च ।

२ विप्राः पूज्याः समरव इति ष०,

३ मुद्रिकाच्छवमासनिति च० ।

अथ षट्सप्तव्यधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

प्रतिपदब्रतानि ।

अग्निरुद्धाराच । वज्ये प्रतिपदादीनि ब्रतान्यखिलदानि ते ।

कार्त्तिकाश्वयुजे चैत्रे प्रतिपदब्रह्माणस्तिथिः ॥ १ ॥

पञ्चदशान्निराहारः प्रतिपद्यर्चयेदजं ।

आं तत् सद्गृहणे नमो गायत्रा वाश्वमेकां ॥ २ ॥

अच्छमालाशुवन्दचे^(१) वामे शुचकमण्डलु^(२) ।

लम्बकुर्चच्च जटिलं हैमं ब्रह्माणमर्चयेत् ॥ ३ ॥

शत्र्या त्रौरं प्रदद्यात् ब्रह्मा मे प्रौयतामिति ।

निमलो भोगभुक् स्वर्गे भूमौ विप्रो धनी भवेत् ॥ ४ ॥

धन्यं व्रतं प्रवक्ष्यामि अधन्यो धन्यतां ब्रजेत् ।

मार्गशीर्षे प्रतिपदि नत्तं हुला शुपोषितः^(३) ॥ ५ ॥

अग्नये नम इत्यन्निं प्राच्याव्दं सर्वभाग् भवेत् ।

प्रतिपद्येकभक्ताश्री समाप्ते कपिलाप्रदः ॥ ६ ॥

वैश्वानरपदं याति शिखिव्रतमिदं स्मृतं ।

इत्यान्नेये महापुराणे प्रतिपदतानि नाम षट्सप्तव्यधि-
कशततमोऽध्यायः ॥

१ अच्छमालाशुचं इच्छे इति ३० ।

वामे शुचकमण्डलु इति ३० ।

२ वामे दण्डकमण्डलु इति ३०, ३० ।

३ नत्तं छशाशुपोषित इति ३० ।

अथ सप्तसप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

हितीयाव्रताति ।

अग्निरुवाच । हितीयावृतकं वच्चे भुक्तिसुक्त्यादिदायकं ।
 पुष्ट्राहारौ हितीयायामखिनौ पूजयेत् हुरौ ॥ १ ॥
 अब्दं स्तरूपसौभाग्यं स्वर्गभागं जायते ब्रती ।
 कार्त्तिके शुक्लपञ्चम्य(१) हितीयायां यमं यजेत् ॥ २ ॥
 अब्दमुपोषितः स्वर्गं गच्छेत् नरकं ब्रती ।
 अशून्यशयनं वच्चे अवैधव्यादिदायकं ॥ ३ ॥
 क्षणपञ्चे हितीयायां आवणस्य चरेदिदं ।
 श्रीवत्सधारिन् श्रीकान्त श्रीधामन् श्रीपतेऽव्यय ॥ ४ ॥
 गार्हस्यं र मा प्रणाशं मे यातु धर्मार्थकामदं ।
 अग्नयो मा प्रणश्यन्तु मा प्रणश्यन्तु देवताः ॥ ५ ॥
 पितरो मा प्रणश्यन्तु मत्तो दाम्पत्यभेदतः ।
 लक्ष्मगा वियुज्यते देवो न कदाचिद्यथा भवाम् ॥ ६ ॥
 तथा कलत्रसम्बन्धो देव मा मे विभिन्नतां ।
 लक्ष्मगा न शून्यं वरदं यथा ते शयनं विभो ॥ ७ ॥
 शया ममाप्यशून्यास्तु तथैव मधुसूदन ।
 लक्ष्मीं विष्णुं यजेदब्दं दद्याच्छयां फलानि च ॥ ८ ॥
 प्रतिमासं च सोमाय दद्यादर्घं समन्वकं ।

१ शुक्लपञ्चे तु इति ग० ।

गगनाङ्गणसम्बोधीप दुर्घाविमथनोद्भव ॥ ८ ॥
 भामासितादिगाभोग रामानुज नमोऽस्तु ते ।
 पौ श्री श्रीधराय नमः सोमामानं हरिं यजेत् ॥ १० ॥
 वं ढं भं हं श्रियै नमो दशरूपमहामने ।
 छुतेन होमो नक्षत्र शयां दद्याहि जातये^(१) ॥ ११ ॥
 द्वीपादभाजनैर्युक्तं छत्रोपानहमासनं ।
 सोदकुम्भस्त्र प्रतिमां विप्रायाथ च पात्रकं^(२) ॥ १२ ॥
 पत्न्या य एवं कुरुते भुक्तिभुक्तिमवाप्नुयात् ।
 काल्पिवृतं प्रवस्थामि कार्त्तिकस्य सिते चरेत् ॥ १३ ॥
 नक्तभोजी हितौयायां पूजयेद् बलकेशवौ ।
 वर्षं प्राप्नोति वै कांतिमायुरारोग्यकादिकं ॥ १४ ॥
 अथ विष्णुव्रतं कल्पे मनोवाच्छितदायकं ।
 पौष्टिक्लहितौयादि कृत्वा दिनचतुष्यं ॥ १५ ॥
 पूर्वं सिद्धार्थकैः स्नानं ततः क्षणतिस्तैः^(३) स्फृतं ।
 वचया च तृतीयोऽङ्गं सर्वैषध्या चतुर्थंके ॥ १६ ॥
 सुरामांसौ वचा कुष्ठं शैलेयं रजनीहर्षं^(४) ।
 खट्टी चम्पकमुख्यं सर्वैषधिगणं स्फृतः ॥ १७ ॥
 नान्ना क्षणाच्युतानन्त इष्वाकेष्वेति पूजयेत् ।
 पादे नाभ्यां चक्षुषिं च क्रमाच्छिरसि पुष्पकैः ॥ १८ ॥
 शशिचम्भशशाहेन्द्रसञ्ज्ञाभिश्वार्यं इष्टवे ।
 नक्तं भूष्णोत च नरो यावत्तिष्ठति चन्द्रमाः ॥ १९ ॥

१ शयां दद्याहि तोयके इति ३०, ८०, १ इष्वाकेष्वेति २० ।
 २०, ३०, ४०, ५०, ६०, ७०, ८०, ९०, १००, २०० च । ४ पूर्वं सिद्धार्थकैरित्यादि, रजनीहर्ष-
 २ विप्रायाथ च पात्रकमिति ३०, ४० च । मित्यक्षः पाठः ५० पुष्पके शास्त्रे ।

षष्ठ्मासं पावनं चाष्ट्वं प्राप्तुयात् सकलं ब्रती ।
एतद्ब्रतं नृपैः स्त्रौभिः क्षतं पूर्वं सुरादिभिः ॥ २० ॥

इत्याम्लेये महापुराणे हितौयाव्रतानि नाम सप्तसप्तत्य-
विकथततमोऽध्यायः ॥

अथाष्ट्सप्तत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

द्वतीयाव्रतानि ।

अनिदवाच । द्वतीयाव्रतान्यास्ये भुक्तिसुक्तिप्रदानि ते ।
लखितायां तृतीयायां मूलगौरीब्रतं शृणु ॥ १ ॥
द्वतीयायां चैव शक्ते जठा गौरी हरेण हि ।
तिलज्ञातोऽर्द्धयेष्वच्छन्धं गौर्या हैमफलादिभिः ॥ २ ॥
नमोऽस्तु पाटलायैव पादो देव्याः शिवस्य च ।
शिवायेति च सहौर्त्वं जयायै गुल्फयोर्यजेत् ॥ ३ ॥
चिपुरप्नाय रुद्राय भवान्यै जहृयोर्हयोः ।
शिवं रुद्रायेष्वराय(१) विजयायैव जानुनौ ॥ ४ ॥
ईशायेति कटिं देव्याः(२) ग्रहरायेति ग्रहरम् ।

१ शिवं रुद्राय विश्वायेति ३०, ४० च । २ ईशाय कटां देव्याय इति ३० ।

शिवं भद्रायेष्वरायेति ३०, ४०, ईशायेति ततो देवा इति ४० ।
४०, ५० च ।

कुचिहयस्त्र कोटवै शूलिनं शूलपाणये ॥ ५ ॥

महस्त्रायै नमस्तुभ्यमुदरज्ञाभिपूजयेत् ।

सर्वाक्षरं नमो रद्रमेशाच्यै च कुचिहयं ॥ ६ ॥

शिवं देवाक्षरं तद्वत् झादिन्यै(१) कण्ठमर्जयेत् ।

महादेवाय च शिवमनन्तायै करहयं ॥ ७ ॥

त्रिलोचनायेति हरं बाहुं कालानलप्रिये(२) ।

सौभाग्यायै महेशाय भूषणानि प्रपूजयेत् ॥ ८ ॥

अशोकमधुवासिन्यै ईश्वरायेति चौष्टको ।

चतुर्मुखप्रिया चास्यं हराय खाणवे नमः ॥ ९ ॥

नमोऽईनारौशहरममिताङ्गै च नासिकां ।

नम उद्याय लोकेण सलिलेति पुनर्भुवौ ॥ १० ॥

सर्वाय पुरहत्तारं(३) वासन्त्यै चैव तालुकं(४) ।

नमः शौकण्ठनाथायै शितिकण्ठाय केशकं ॥ ११ ॥

भौमोग्राय सुरुपिण्डै शिरः सर्वाक्षरं नमः ।

महिकाशोककामलकुन्दनगरमालती(५) ॥ १२ ॥

कदम्बकरवीरज्ञ(६) वाणमन्तानवाहुमं ।

सिंधुवारस्त्र मासेषु सर्वेषु क्रमणः खृतं ॥ १३ ॥

उमामहेश्वरौ पूज्य सौभाग्याष्टकमयतः(७) ।

१ शिवं देवाक्षरं तद्वूपिण्डै इति च०, अ० च ।

५ महिकाशोककामलकुन्दनगरमालती उत्तरमा-
स्ती इति च०, च०, अ० च ।

२ हरज्ञाक्षकालानलप्रिये इति च०, च०,
अ०, अ० च ।

६ कुन्दन करवीरज्ञे इति च०, च०,
अ० च ।

३ पुरहर्षीरमिति च० ।

७ महिकाशोकेत्यादि; सौभाग्याष्टक-

४ वासन्त्यै च तदालकमिति च०, च० च । मयत दत्यनः वाढः च०पुष्करेनास्ति ।

स्वापयेद्^(१) हृतगिरावक्षुभ्योरजीवकं ॥ १४ ॥
 तद्वराजेषुलवण्यं^(२) कुसुमुकुमथाष्टमं ।
 चैत्रे शूङ्गोदकं प्राश्य देवदेवघ्रतः स्त्रेत् ॥ १५ ॥
 प्रातः ज्ञात्वा समभ्यच्छ विप्रदाम्यत्वमर्चयेत्^(३) ।
 तदष्टकं हिजे दद्यालिता प्रीयतां मम^(४) ॥ १६ ॥
 शूङ्गोदकं^(५) गोमयं च मन्दारं विस्तपयतकं ।
 कुशोदकं इधि चीरं कार्त्तिके पृष्ठदात्यकम् ॥ १७ ॥
 गोमचाल्यं छालातिलं पञ्चगव्यं क्रमाशनं ।
 खलिता विजया भद्रा भवानौ कुमुदा शिवा ॥ १८ ॥
 वासुदेवी तथा गौरी मङ्गला कमला सती ।
 चैत्राद्वा दानकाले च प्रीयतामिति वाचवेत् ॥ १९ ॥
 फलसेवं पवित्राज्यं^(६) वृताम्ले शशबं ददेत् ।
 उमामहेश्वरं हैमं हृषभच्छ गवा यह ॥ २० ॥
 गुरुस्त्र मिथुनाल्यच्छ^(७) दद्याद्यैर्भूक्तिसुक्तिभाक्त^(८) ।
 सौभाग्यारोग्यरूपायुः सौभाग्यशयनव्रतमात् ॥ २१ ॥
 नभस्ये वाथ वैशाखे कुर्यात्मार्गं गिरस्थाय^(९) ।

१ चर्पयेदिति च०, छ० च ।

६ परित्याष्टमिति च०, छ०, ढ० च ।

२ तद्वराजेषुलवण्यमिति च०, छ०, परित्यज्वेति च०, छ० च । परिपाण-
ढ० च । मिति छ० ।३ हिज्जदाम्यत्वमर्चयेदिति च०, छ०,
छ०, ढ० च ।

७ गुरुं मिथुनमभ्यर्चेति छ० ।

८ दद्याद्यैः सर्वमाप्तुश्यादिति च०,

४ छलिता प्रीयतामिति ढ० ।

च०, छ०, छ०, छ०, छ०, छ० च ।

५ दद्योदकमिति च० । कूपो-
दृक्षलिति च०, छ० च ।९ कुर्याद्या सर्वमृष्टेऽर्ति छ०, छ०
च ।

शुल्कपचे द्वतीयायां लिपितायै नमो यजेत् ॥ २२ ॥
 प्रतिपक्षं ततः प्रार्थं व्रतान्ते^(१) मिष्टुनानि च ।
 चतुर्विंशतिमध्यर्थं वस्त्राद्यैर्भूत्तिसुत्तिभाक् ॥ २३ ॥
 उक्तो मार्गो हितीयोऽयं सौभाग्यव्रतमावदे ।
 फाल्गुनादिद्वतीयायां लबणं यस्तु वर्जयेत् ॥ २४ ॥
 समाप्ते शयनगद्याङ् हङ्गोपस्त्ररान्वितं ।
 सम्पूर्ण विप्रभिष्टुनं भवानो प्रीयतामिति^(२) ॥ २५ ॥
 सौभाग्यार्थं द्वतीयोक्ता गौरीलोकादिदायिनी ।
 मावे भाद्रे च वैशाखे द्वतीयावृतकृतथा ॥ २६ ॥
 दमनकद्वतीया कृत् चैत्रे दमनकौर्यजेत् ।
 आबद्वतीया मार्गस्य प्रार्थेष्वाभोजनादिना ॥ २७ ॥
 गौरी काल्पी उमा भद्रा दुर्गा कान्तिः सरस्ती ।
 वैष्णवी लक्ष्मीः प्रकृतिः शिवा नारायणी क्रमात्^(३) ॥ २८ ॥
 मार्गद्वतीयामारभ्य सौभाग्यं सर्गमाप्नुयात् ।

इत्यान्वेते महापुराणे द्वतीयाव्रतानि नाम अष्टसप्तत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ वर्षान्ते इति छ०, छ०, ठ० च ।
 २ चतुर्विंशतिमध्यर्थं वस्त्राद्यैर्भूत्तिसुत्तिभाक् ।
 ३ मिति इति द० ।

३ दमनकद्वतीयावृतकौर्यजेत् । नारा-
 यणी क्रमादित्यनः पाठः च० पुष्टके
 नालि ।

एकोनाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

चतुर्थीव्रतानि ।

अग्निरवाच । चतुर्थी व्रतान्यास्ये भुज्ञिसुक्तिप्रदानि ते^(१) ।
 माघे शुक्लचतुर्थान्तु उपवासी वजेद् गणं ॥ १ ॥
 पञ्चम्याच्च तिलाकादौ वर्षीयिर्विज्ञतः^(२) सुखौ ।
 गं स्वाहा^(३) मूलमन्दोऽयं गामायं छद्यादिकं ॥ २ ॥
 आगच्छोल्काय चावाङ्ग गच्छोल्काय विसर्जनं ।
 उल्कान्तर्गादिगम्यादैः पूजयेऽमोहकादिभिः ॥ ३ ॥
 चैर्ण महोल्काय विश्वे वक्त्रतुण्डाय^(४) धौमहि तत्रो दन्तौ
 प्रचोदयत् ।

मासि भाद्रपदे चापि चतुर्थीक्षिवं व्रजेत् ।
 चतुर्थङ्गारकेऽभ्यर्थं गणं सर्वमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥
 चतुर्थर्गा फाल्गुने नक्तमविज्ञास्या चतुर्थंपि ।
 चतुर्थर्गा दमनैः पूज्य चैवे प्रार्चं गणं सुखौ ॥ ५ ॥

इत्यान्येये महापुराणे चतुर्थीव्रतानि नाम एकोनाशीत्य-
 विकशततमोऽध्यायः ॥

१ चतुर्थीव्रतकं वस्ये सुक्तिसुक्तिः २ चां साहेति च ।

प्रदावकमिति च ।

३ चक्रमुच्चायेति च । च । चक्रमुच्चा-

४ वर्षीयिर्विज्ञत इति च । अ । अ ।

येति च । रक्षांतुण्डायेति च । च ।

वर्षीयिर्विज्ञवान् इति च ।

च ।

अथाशीत्यधिकश्ततमोऽध्यायः ।

—:—:—

पञ्चमौव्रतानि ।

अग्निरवाच । पञ्चमौव्रतकं वस्ते आरोग्यस्वर्गमोचदं^(१) ।
 नभीनभस्याद्विने च कार्त्तिके शुक्लपञ्चके ॥ १ ॥
 वासुकिस्तचकः पूज्यः कालौयो मणिभद्रकः ।
 ऐरावतो धृतराष्ट्रः कर्कोटकधनञ्जयो ॥ २ ॥
 एते प्रयच्छन्त्यभयमायुर्विद्यायशः श्रियं ।

इत्यान्नेये महापुराणे पञ्चमौव्रतानि नाम अशीत्यधिक-
 श्ततमोऽध्यायः ॥

अथैकाशीत्यधिकश्ततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

षष्ठीव्रतानि ।

अग्निरवाच । षष्ठीव्रतानि वस्त्यामि कार्त्तिकादौ समाचरेत्^(२) ।
 षष्ठ्यां फलाशनो^(३) इर्षाद्यैभुक्तिसुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १ ॥

^(१) आरोग्यस्वर्गमोचदमिति ५० ।

दित्यमः पातः भ० पुष्कके जाग्नि ।

^(२) ऐरावत इत्यादि; कार्त्तिकादौ समाचरेत् १ षष्ठ्यां नक्षात्रमोर्बद्धार्चितिति ३० ।

स्त्रैषषठौव्रतं प्रोक्तं भाद्रे षष्ठ्यामथाचयं ।
 कृष्णषष्ठौव्रतं वस्त्रे मार्गशीर्षे चरेत् तत्^(१) ॥ २ ॥
 अनाहारो वर्षमेकं भुक्तिसुक्तिमवाप्नुयात् ।
 इत्यान्बेदे महापुराणे षष्ठौव्रतानि नाम एकाश्चैत्यधि-
 कश्तततमोऽध्यायः ॥

अथ इग्नशीत्यधिकश्तततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

सप्तमीव्रतानि ।

अनिरुद्वाच । सप्तमीव्रतकं वस्त्रे सर्वेषां भुक्तिसुक्तिदं^(२) ।
 माघमासेऽज्ञके शुक्ले सूर्यं प्रार्च्छ विशोकभाक् ॥ १ ॥
 सर्वावासिस्तु सप्तम्यां मासि भाद्रेऽर्कपूजनात् ।
 पौषे मासि सितेऽनश्चन् प्रार्च्छाकं पापनाशनं ॥ २ ॥
 कृष्णपञ्चे तु माघस्य सर्वावासिस्तु सप्तमी ।
 फाल्गुने तु सिते नन्दा सप्तमी चार्कपूजनात् ॥ ३ ॥
 मार्गशीर्षे सिते प्रार्च्छ सप्तमी चापराजिता ।
 मार्गशीर्षे सिते चार्द्दं पुच्छीया सप्तमी स्त्रियाः ॥ ४ ॥
 इत्यान्बेदे महापुराणे सप्तमीव्रतानि नाम इग्नशीत्यधिक-
 श्तततमोऽध्यायः ॥

१. मार्गशीर्षे चरेत् तमिति ४०, ५०,
 ५०, ५० च ।

२. सर्वेषां भुक्तिसुक्तिहमिति ४०,
 ५०, ५० च ।

अथ त्रिशौत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

अष्टमीव्रतानि ।

अनिरुद्धाच । वस्ते व्रतानि चाष्टम्यां रोहिण्यां प्रथमं व्रतं ।
 मासि भाद्रपदेऽष्टम्या रोहिण्यामर्द्दरात्रके ॥ १ ॥
 क्षणो जातो यतस्तस्यां जयन्तौ स्थान्तोऽष्टमौ ।
 सप्तजन्मक्षतात् पापात् सुच्छते चोपवासतः ॥ २ ॥
 क्षणपञ्चे भाद्रपदे अष्टम्यां रोहिणीयुते ।
 उपोषितोऽवैत् क्षणां^(१) भुक्तिसुक्तिप्रदायकं ॥ ३ ॥
 आवाहयाम्यहं क्षणां बलभद्रस्त्र देवकीं ।
 वसुदेवं यशोदाङ्गाः^(२) पूजयामि नमोऽस्तुते ॥ ४ ॥
 योगाय योगपतये योगेशाय नमो नमः ।
 योगादिसभावायैव गोविन्दाय नमो नमः ॥ ५ ॥
 खानं कृष्णाय दद्याच्चु अर्चं चानेन दापयेत् ।
 यज्ञाय यज्ञेश्वराय यज्ञानां पतये नमः ॥ ६ ॥
 यज्ञादिसभावायैव गोविन्दाय नमो नमः ।
 ऋहाण देव पुष्याणि सुगन्धीनि प्रियाणि ते ॥ ७ ॥
 सर्वकामप्रदो देव भव मे देववन्दित ।
 धूपधूपित धूपं त्वं धूपितैख्यं ऋहाण मे ॥ ८ ॥
 सुगन्धं धूपगन्धाणं कुरु मा सर्वदा हरे ।

१ विष्णुस्मिति ३० ।

२ यशोदाङ्गेति ३०, अ० च ।

दीपदीपौम महादीपं दीपदीपिद सर्वदा(१) ॥ ८ ॥
 मया इत्तं यहाण त्वं कुरु चोर्हगतिं च माँ ।
 विश्वाय विश्वपतये विश्वेशाय नमो नमः(२) ॥ १० ॥
 विश्वादिसभवायैव गोविन्दाय निवेदितं ।
 धर्माय धर्मपतये धर्मेशाय नमो नमः ॥ ११ ॥
 धर्मादिसभवायैव गोविन्द शयनं कुरु ।
 सर्वाय सर्वपतये सर्वेशाय नमो नमः ॥ १२ ॥
 सर्वादिसभवायैव गोविन्दाय च पावनं(३) ।
 आरीदार्शवसभूत अचिनेचसमुद्धव ॥ १३ ॥
 गृहाणार्थं शशाङ्केदं रोहिण्या सहितो भम ।
 स्वप्लिके स्थापयेहेवं सचन्द्रां रोहिण्णौ यजेत् ॥ १४ ॥
 देवकौं वसुदेवं च यशोदां नन्दकं बलं ।
 अर्हराजे पदोधाराः पातयेद् गुडसर्पिंशा ॥ १५ ॥
 वस्त्रहेमादिकं दद्याह्नाष्टशान् भोजयेहुतौ ।
 जायाष्टमौव्रतकरः पुच्छान्विष्णुसोकभाक्(४) ॥ १६ ॥
 वर्षे वर्षे तु यः कुर्व्यात् पुच्छार्थी वेत्ति नो भयं(५) ।
 पुच्छान् देहि धनं देहि आयुरारोम्यसम्भवितं ॥ १७ ॥
 धर्मं कामं च सौभाग्यं स्वर्गं ओकं च देहि मे ।
 इत्याज्ञेये महापुराणे जगत्प्रवर्षमौव्रतं नाम चरशीत्यधिक-
 गततमोऽध्यायः ॥

१ सर्वद इति ३०, ४० च । पावर्णमित्यक्षः पाठः ३०पुल्कके जाक्षि ।

२ विश्वेशाय नमोऽसु ते इति ३० । ४ छण्डोकभागिति ३० ।

३ घारदग्निति ३० । ५ पुच्छार्थी सभते सुन्नमिति ३०, ४० च ।

अथ चत्तरशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अष्टमैव्रतानि ।

अनिरुद्वाच । ब्रह्मादिमात्रयजनाक्षयेन् मातृगणाष्टमौ ।
 काण्डाष्टम्या चैत्रमासे पूज्यात् क्षण्डमर्दभाक् ॥ १ ॥
 काण्डाष्टमैव्रतं वस्ये मासे मार्गशिरे चरेत् ।
 नक्तं कृत्वा शुचिर्भूत्वा गोमूलं प्राशयेत्तिथि ॥ २ ॥
 भूमिशायौ निशायाच शहरं पूजयेद् व्रतौ ।
 पीढे शशुं छृतं प्राश्य मात्रे छौरं महेश्वरम्^(१) ॥ ३ ॥
 महादेवं फाल्मुने च तिसाश्चौ^(२) समुपोषितः ।
 चैत्रे स्ताषुं वदाश्चौ च वैशाखेऽथ शिवं यजेत् ॥ ४ ॥
 कुशोदाश्चौ पशुपतिं ष्ठैष्ठे नृष्ठोदकशनः ।
 आषाढे नोमवाञ्छुयं चावये सर्वमर्क्षभुक् ॥ ५ ॥
 चत्रम्बकं च भाद्रपदे विल्पपत्राशबो निश्चि ।
 तखुलाश्चौ चाङ्गयुजे ईशं रुद्रन्तु कात्तिंके ॥ ६ ॥
 दधाश्चौ होमकारी स्वाहार्ण्वते मख्लसे यजेत्^(३) ।
 गोवस्त्रहेम गुरवे द्रव्यादिप्रेभ्य ईट्टशं ॥ ७ ॥
 प्रार्थयित्वा दिजान् भोज्य^(४) भुक्तिसुक्तिसवान् यात् ।

१ मात्रे छौरौ महेश्वरमिति अ०,

इ०, अ० च ।

२ तिसादीति अ० ।

३ वर्षे वर्षे तु मख्ले इति

अ० ।

४ दिजान् नोष्ठ इति अ० ।

नक्षाशी त्वष्टमौषु स्याद् वस्तराते च धेनुदः ॥ ८ ॥
 पौरम्भरं पदं याति स्वर्गतिव्रतमुच्चते^(१) ।
 अष्टमौ बधवारेण पञ्चयोऽभयोर्थदा ॥ ९ ॥
 तदा व्रतं प्रकुर्वति अथवा सगुडाशिता ।
 तस्यां नियमकर्त्तारो न सुः खण्डितसम्पदः ॥ १० ॥
 तच्छुलस्याष्टमुष्टौनां वर्जयिलाङ्गुलौहयं ।
 भक्तां शत्वा चान्वपुटे सकुर्मे सकुलाभिकां ॥ ११ ॥
 सात्त्विकं पूजयित्वाऽङ्गं भुज्ञौत च कथात्रवात् ।
 शक्तितो दक्षिणाम्भ्यात् कर्कटीन्त चक्राभितां^(२) ॥ १२ ॥
 धीरो द्विजोऽस्य^(३) भार्यास्ति रथा पुच्छसु कौशिकः ।
 दुष्टिता विजया तस्य धीरस्य धनदो हृषः^(४) ॥ १३ ॥
 कौशिकसं घट्टीत्वा तु गोपालैशारयन् द्विषं ।
 गङ्गायां ज्ञानक्षत्रेऽथ^(५) नौतङ्गोरैर्हवसदा ॥ १४ ॥
 शत्वा द्वषमपश्यन् स द्विषं मार्गितुमागतः ।
 विजयाभगिनीयुक्तो ददर्श स सरोवरे ॥ १५ ॥
 दिव्यस्त्रीयोषितां द्वन्द्मव्रवौहेहि भोजनं ।
 स्त्रीहृष्टमूचे व्रतकाद् भुज्ज्ञस त्वमतिविर्गतः ॥ १६ ॥
 व्रतं शत्वा स बुभुजे प्राप्तवान् वनपालकं ।

१ चुवतिव्रतमुच्चते इति च०, च०,
इ०, अ०, अ०, ड० च ।

कुशाभितव्रतमुच्चते इति अ० ।

२ कर्कटीन्त चक्राभितामिति च०, च०,
क० च । गवरीणचक्राभितामिति भा० । च०, अ०, अ० च ।

३ धीरो द्विजोऽस्येति च०, च०, च०,
च०, अ० च ।

४ वीरस्य वनपो दृष्टि इति च०, च०,

च० च । वीरस्य वनदो दृष्टि इति च०,
च० च ।

५ ज्ञानक्षत्रेषु इति ड० ।

गतो धीरः^(१) सष्ठिभो विजयासहितस्तदा ॥ १७ ॥
 धीरेण^(२) विजया दक्षा यमायान्तरितः पिता ।
 ब्रुतभावात् कौशिकोऽपि श्लोध्यायां नृपोऽभवत् ॥ १८ ॥
 पित्रोसु नरके दृष्टा विजयार्तिं यमे गता ।
 मृगयामागतं प्रोचे मुच्चते नरकात् कथं ॥ १९ ॥
 ब्रुतहयाद्यमः प्रोचे प्राप्य तत् कौशिको दद्वी ।
 बुधाष्टमौष्ट्रयफलं स्वर्गतौ पितरौ ततः^(३) ॥ २० ॥
 विजया हर्षिता चक्रे ब्रुतं भुक्ष्यादिसिद्धये ।
 अशोककलिका द्वाष्टो ये पिवन्ति पुनर्वसौ ॥ २१ ॥
 चैचे मासि सिताष्टम्यां नाते शोकमवाप्नुयुः ।
 त्वामशोकहराभौष्ट मधुमाससमुद्घव ॥ २२ ॥
 पिवामि शोकसन्तसो मामशोकं सदा कुरु ।
 चैत्रादी मातृपूजाकृद्यस्यां जयते रिपून् ॥ २३ ॥
 इत्यान्नेये महापुराणे अष्टमीवृतानि नाम चत्तरशौल्य-
 धिकशततमोऽध्ययः ॥

अथ पञ्चाश्वीत्यधिकशततमोऽध्ययः ।

—:—

नवमीव्रतानि ॥

अग्निहवाच । नवमीवृतकं वस्थे भुक्तिसुक्ष्यादिसिद्धिदं ।
 देवी पूज्याखिने शुक्ले गौर्याख्यानवमीवृतं ॥ १ ॥

१ गतो धीर इति ४०, ५०, ६०, ७०,

२ वोरेण्येति ४० ।

४०, ५० च ।

३ पितरौ तदेति ४० ।

पिष्टकास्था तु नवमी पिष्टाशी हेविपूजनात् ।
 अष्टम्यामास्त्रिने शुक्ले कन्याकर्मूलभे यदा ॥ २ ॥
 अधार्द्वना सर्वदा वै महतौ नवमी स्मृता ।
 दुर्गा तु नवगेहस्या एकागारस्त्रिताऽथवा ॥ ३ ॥
 पूजिताष्टादशभुजा शेषाः षोडशसत्कराः^(१) ।
 शेषाः षोडशहस्ताः स्वरक्षनं उमरक्षतथा ॥ ४ ॥
 कद्रचण्डा प्रचण्डा च चण्डोया चण्डनायिका ।
 चण्डा चण्डवतौ पूज्या चण्डरूपातिचण्डिका ॥ ५ ॥
 क्रमास्थधे चोपचण्डा दुर्गा महिषमहिंनी^(२) ।
 ओं दुर्गे दुर्गे रक्षयि स्ताहा दशाक्षरो मन्त्रः ॥ ६ ॥
 दीर्घाकारादिमन्त्रादिर्वनेत्रे नमोऽन्तकः ।
 षट्भिः पदैर्ब्रह्मस्वधावषट्कारङ्गदादिकं ॥ ७ ॥
 अङ्गुष्ठादिकनिष्ठास्त्रं न्यस्याङ्गुष्ठानि जपेच्छिवां^(३) ।
 एतच्छपति^(४) यो गुञ्जं नासो केनापि बाध्यते ॥ ८ ॥
 कपालं खेटकं घण्ठां दर्पणसर्जनौभवुः ।
 ध्वजण्डमरुकं पाणं वामहसेषु विभ्रतौ^(५) ॥ ९ ॥
 शक्तिमुहरश्वलानि वज्रं खण्डगच्छ कुमरकं ।
 शङ्कं चक्रं शलाकां च आशुधानि च पूजयेत् ॥ १० ॥
 पशुस्त्रं काली कालीति जप्त्वा खण्डगेन धातयेत् ।
 कालि कालि वज्रेश्वरि लौहदण्डायै नमः ॥ ११ ॥

१ षोडशसत्करादिति च० ।

२ दीर्घाकारादीत्यादिः, जपेच्छिवामित्यन्तः ।

३ क्रमान् सधे चोपचण्डां कुला पाठः च० अ० अ० पुस्तकेषु नाति ।

महिषमहिंनीमिति च० ।

४ एवं जपतीति अ०, अ० च ।

तदुत्थं रधिरं मांसं पूतनायै च नैर्कर्ते ।
 वायव्यां पापराद्यस्यै चरक्ष्यै नम ईश्वरे ॥ १२ ॥
 विदारिकायै चामेव्यां महाकौशिकमनये(१) ।
 तस्याग्रतो नृपः स्त्रायाच्छच्चुं पिष्टमयं हरेत्(२) ॥ १३ ॥
 दद्यात् स्वन्दविशाखाभ्यां ब्राह्मणादा निश्चिता यजेत् ।
 जयन्ती मङ्गला कालौ भद्रकालौ कपालिनी ॥ १४ ॥
 दुर्गा शिवा चमा धाचौ स्त्राहा स्वधा नमोऽस्तु ते ।
 देवौं पञ्चास्तैः स्त्राप्य पूजयेचाहंशादिना ॥ १५ ॥
 ध्वजादिरथयाचादिबलिदानं वरादिक्षात् ।

इत्याम्बेदे महापुराणे नवमीवृतानि नाम पञ्चाश्रीत्य-
धिकश्चततमोऽध्यायः ॥

अथ षड्शीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

दशमीव्रतं ।

इत्याम्नेये महापुराणे दशमीव्रतानि नाम षड्शीत्य-
धिकाग्रहतत्त्वमोऽध्यायः ॥

१ नवाकौशिकं नवपे इति च०, अ०

२ प्रियमयं अनेदिति ४०, ४०

1

四

अथ सप्ताश्रीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

एकादशीव्रतं ।

अग्निहवाच । एकादशीव्रतं वस्ते भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।

दशस्यान्नियताहारो मांसमैथुनवर्जितः(१) ॥ १ ॥

एकादशां न भुज्ञीत पक्षयोदभयोरपि ।

हादश्येकादशी यत्र तत्र सचिह्नितो हरिः ॥ २ ॥

तत्र(१) क्रतुशतं पुण्यं दयोदशां तु पारणे ।

एकादशी कला यत्र परतो हादशी गता(२) ॥ ३ ॥

तत्र क्रतुशतं पुण्यमयोदशान्तु पारणे ।

दशस्येकादशीमित्रा नोपोष्या नरकप्रदा ॥ ४ ॥

एकादशीहृष्टे पुण्यरौकात्र शरणं मे भवाच्युत ॥ ५ ॥

भोज्ये हृष्टे पुण्यरौकात्र शरणं मे भवाच्युत ॥ ५ ॥

एकादशां सिते पक्षे पुण्यर्चन्तु यदा भवेत् ।

सोपोष्यात्यफलदात्र प्रोक्ता सां पापनाशिनी ॥ ६ ॥

एकादशी हादशी या अवणेन च संयुता ।

विजया सा तिथिः प्रोक्ता भक्तानां विजयप्रदा ॥ ७ ॥

एवैव फाल्गुने मासि पुण्यर्चेण च संयुता ।

१ मुष्मांसैर्वर्वर्जित इति च० ।

२ अदेति च०, च०, अ० च ।

३ हादशी मत्तति च०, अ० च ।

हादशी भवेदिति च, अ० च ।

विजया प्रोक्षते सदभिः कोटिकोटिगुणोत्तरा(१) ॥ ८ ॥
 एकादशी विष्णुपूजा(२) कार्या सब्बोपकारिणी(३) ।
 धनवान् मुचवान् लोके विष्णुस्तोके महीयते ॥ ९ ॥
 इत्यानेये महापुराणे एकादशीव्रतं नाम सप्ताशीत्यधि-
 कश्चततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाशीत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

हादशीव्रतानि ।

प्रभिरुचाच । हादशीव्रतकं वस्ते भुक्तिसुक्तिप्रदायकं ।
 एकभक्तेन भक्तेन तथैवायाचितेन च ॥ १ ॥
 उपवासेन भैश्चेण चैवं हादशीव्रतौ ।
 चैवे मासि सिते पक्षे हादशां मदनं हरिं ॥ २ ॥
 पूजयेद् भुक्तिसुक्तयर्थी(४) मदनहादशीव्रतौ ।
 माघशक्ले तु हादशां भीमहादशीव्रतौ ॥ ३ ॥
 नमो नारायणायेति यजेदिष्टुं स सर्वभाक् ।
 फालगुने च सिते पक्षे योविद्वहादशीव्रतौ ॥ ४ ॥
 विशोकहादशीकारौ यजेदाखयुजे हरिं ।
 सवर्णं मार्गशीर्षं तु क्षणमभ्यर्थं यो नरः ॥ ५ ॥
 हदाति शुक्लहादशां स सर्वरसदायकः ।

१ कोटिकोटिगुणोत्तरमेति च० ।

३ कार्या सर्वावहारिणीति च०,

२ एकादशाद्विं पूज्येति च०, च०

च० च ।

४ एकादशामृतिपूज्येति च० ।

५ भुक्तिसुक्तयर्थमिति च०, च० च ।

गोवतसं पूजयेद भाद्रे गोवतसदादशीव्रती ॥ ६ ॥
 माष्ठान्तु समतीतायां अवयेन तु संयुता ।
 हादशी या भवेत् क्षणा प्रोक्षा सा तिलहादशी ॥ ७ ॥
 तिलैः स्थानन्तिलैर्होमो नैवेद्यन्तिलमोदकं ।
 दीपष तिलतेलेन तथा देयं तिलोदकं ॥ ८ ॥
 तिलास देया विप्रेभ्यः फलं होमोपवासतः ।
 श्री नमो भगवतेऽष्टो वासुदेवाय वै यजेत् ॥ ९ ॥
 सकुलः स्वर्गमाप्नोति षट्तिलहादशीव्रती ।
 मनोरथहादशीव्रत फाल्गुने तु सितेऽर्घयेत् ॥ १० ॥
 नामहादशीव्रतकृत केशवाद्यै नामभिः ।
 वर्षं यजेऽर्घर्ति स्वर्गी न भवेन् नारकी नरः ॥ ११ ॥
 फाल्गुनस्य सितेऽर्घर्त्त्वं सुमतिहादशीव्रती ।
 मासि भाद्रपदे शुक्ले अनन्तहादशीव्रती(१) ॥ १२ ॥
 अस्त्रेष्वर्षे तु भूले वा(२) माघे क्षणाय वै नमः ।
 यजेन्तिलांशु जुहुयात्तिलहादशीव्रतः ॥ १३ ॥
 सुगतिहादशीकारी फाल्गुने तु सिते यजेत् ।
 जय कृष्ण नमस्कुर्यं वर्षं स्थाद भुक्तिसुक्तिः(३) ॥ १४ ॥
 पौषशुक्ले तु हादश्यां सम्मासिहादशीव्रती ।

इत्यान्येऽप्यमहापुराणे नानाहादशीव्रतानि नामाष्ठाशीत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ मनोरथहादशीत्यांदिः अनन्तहादशी अ०, ३० च ।

व्रतीत्यन्तः पाठः च० पुष्करे नाक्षि ।

२ चाषाढ्येऽप्यमूले वा रत्नि च०, च०, म०, म०, च० च ।

३ वर्षं स्थाद भुक्तिसुक्तिः इति

अथैकोननवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

अवणहादशीव्रतम् ।

अग्निरवाच । अवणहादशीं वस्ते मासि भाद्रपदे सिते ।

अवणेन युता श्रेष्ठा(१) महतौ सा शुपोषिता ॥ १ ॥

सङ्गमे सरितां ज्ञानाच्छ्रवणहादशीफलं(२) ।

बृधश्चवणसंयुक्ता दानादौ सुमहाफला ॥ २ ॥

निषिद्धमपि कर्त्तव्यन्ययोदश्यान्तु पारणं ।

हादश्याच्च निराहारो वामनं पूजयाम्यहं ॥ ३ ॥

उदकुम्भे स्तर्णमयन्ययोदश्यान्तु पारणं ।

आवाहयाम्यहं विष्णुं वामनं शङ्खचक्रिणं ॥ ४ ॥

सितवस्त्रयुगच्छब्दे घटे सच्छत्रपादुके ।

खापयामि जलैः शुद्धैर्विष्णुं(३) पञ्चामृतादिभिः ॥ ५ ॥

छवदण्डभरं विष्णुं वामनाय नमो नमः ।

अर्च हदामि देवेश अर्चार्हाद्यैः सदाचिंतः(४) ॥ ६ ॥

सुक्रिसुक्षिप्रजाकौर्सिंसर्वैश्वर्ययुतं कुरु ।

वामनाय नमो गम्भं होमोऽनेनाष्टकं शतं ॥ ७ ॥

१ अवणेन समायुक्तिः च०

८०, ८०, ८०, ८० च ।

२ हादश्यादशीफलमिति च०, ग०,

३ शुद्धैर्विष्णुमिति ग०, ठ० च ।

४ सुदाचिंत इति । ग०,

ची नमो वासुदेवाय शिरः सम्भूजयेर्हरेः ।
 श्रीधराम् सुखं तहत् कस्ते काषाय वै नमः ॥ ८ ॥
 नमः श्रीपतये वक्षो भुजो सर्वास्त्रधारिणे ।
 व्यापकाय नमो नाभिं वामनाय नमः कटिं ॥ ९ ॥
 देलोक्यजयकायेति(१) मेद्रुं जहे यजेहरेः ।
 सर्वाधिपतये पादो विष्णोः सर्वाक्षने नमः ॥ १० ॥
 ष्टुतपक्षं नैवेष्ट्याद्याद् दध्योदनैष्टान् ।
 रात्रो च जागरं कृत्वा ग्रातः कात्वा च सङ्गमे ॥ ११ ॥
 गम्भयुष्माहिभिः पूज्य वदेत् पुष्माञ्जलिस्त्वद् ।
 नमो नमस्ते गोविन्द बुधश्चवणसञ्ज्ञित ॥ १२ ॥
 अघोषसङ्क्षयं कृत्वा सर्वसौख्यप्रदो भव ।
 प्रौद्यताम्बेव देवेश मम नित्यञ्जनार्हन ॥ १३ ॥
 वामनो बुद्धिदो दाता द्रव्यस्तो वामनः स्तयं ।
 वामनः प्रतिगृह्णाति वामनो मे ददाति च ॥ १४ ॥
 द्रव्यस्तो वामनो नित्यं वामनाय नमो नमः ।
 प्रदत्तदचित्यो विप्रान् सभोच्यात् स्तयच्छरेत् ॥ १५ ॥

इत्यानेये महापुराणे अवशहादशीव्रतं नामैकोनव-
 त्यधिकश्चततमोऽध्यायः ॥

१ च लोक्यजयवायेति ४०, ४० च । देलोक्यजयकायेति ४०, ४० च ।

अथ नवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

अखण्डहादशीव्रतं ।

अग्निरक्षाच । अखण्डहादशीं वस्ते व्रतसम्पूर्णताङ्गतं ।

मार्गशीर्षे सिते विष्णुं हादशीं समुपोषितः ॥ १ ॥

पञ्चगव्यजले खातो यजेत्तप्राशनो व्रतौ ।

यवब्रौहियुतम्बावद्वादशीं हि द्विजेऽप्येत् ॥ २ ॥

सप्तजन्मनि यत् किञ्चिन्मया खण्डं व्रतं कृतं ।

भगवंखतप्रसादेन तदखण्डमिहासु मे ॥ ३ ॥

यथाऽखण्डं जगत् सर्वं त्वमेव पुरुषोच्चम ।

तथाखिलान्यखण्डानि व्रतानि मम सन्तु वै ॥ ४ ॥

एवमेवानुमासन्न चातुर्मासो विधिः स्मृतः ।

अन्यच्च चादिमासेषु शङ्कुपात्राणि^(१) चार्पयेत् ॥ ५ ॥

आवशादिषु चारभ्य कार्त्तिकान्तेषु पारणं ।

सप्तजन्मसु वैकल्यं व्रतानां सफलं कृते ॥ ७ ॥

आयुरारोग्यसौभाग्यराज्यभोगादिमास्त्रयात्^(२) ।

इत्यान्वेष्ये महापुराणे अखण्डहादशीव्रतं नाम नवत्य-
धिकशततमोऽध्यायः ॥

१ खर्षपात्राच रति ४०, ८०, ५० च ।

द्विः, राज्यभोगादिमास्त्रयादित्यनः

२ अग्निरक्षाच । अखण्डहादशीं वस्ते इत्या-

पाठः ५० पुरुषके नामिः ।

अथैकनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

ब्रयोदशौव्रतानि ।

अन्वितवाच । ब्रयोदशौव्रतानौह सर्वदानि वदामि ते ।

अनङ्गेन कृतामादौ वस्त्रेऽनङ्गं योदशौ ॥ १ ॥

चयोदशां मार्गशीर्षे शुक्रेऽनङ्गं हरं यजेत्^(१) ।

मध्य सम्प्राणयेद्राचौ दृतहोमस्तिलाच्छतेः ॥ २ ॥

पौषे योगेश्वरं प्रार्थ्यं चन्दनाशौ कृताहुतिः ।

महेश्वरं मौत्तिकाशौ माघेभ्यर्च्छ्र दिवं ब्रजेत् ॥ ३ ॥

काकोलं प्राण्यं नौरं तु^(२) फालगुने पूजयेहुतौ ।

कर्पूराशौ स्वरूपं च चैत्रे सौभाग्यवान् भवेत् ॥ ४ ॥

महारूपन्तु वैशाखे यजेज्ञातीफलाश्यपि ।

लवङ्गाशौ च्यैषदिने^(३) प्रद्युम्नं पूजयेद् ब्रतौ ॥ ५ ॥

तिलोदाशौ तथाषाढे उमाभर्त्तरमर्च्छयेत् ।

आवणे गम्भोयाशौ पूजयेच्छूलपाणिनम् ॥ ६ ॥

सद्योजातं भाद्रपदे प्राणिता गुरुमर्च्छयेत् ।

सुवर्णवारि संप्राण्यं आश्विने विदशाधिपम् ॥ ७ ॥

१ चर्ते यजेदिति इ०, अ०, अ० च । २ च्यैषमासे इति इ०, ब०, ड०, अ०,

३ काकोलं प्राण्यं चैत्रेति इ०, अ०, अ०, अ०, च ।

भ०, अ०, च ।

विशेषरं कार्तिके तु मदनाशी यजेष्टुतौ ।
 शिवं हैमन्तु वर्षान्ते सञ्जायाम्बद्धेन तु ॥ ८ ।
 वस्त्रे पूजयिला तु दद्याहि प्राय गान्तथा ।
 शयनञ्जलकलशान् पादुकारसभाजनम् ॥ ९ ॥
 चयोदशां सिते चैव रतिप्रीतियुतं स्मरन् ।
 अशोकास्थं नगं लिख्य सिन्दूररजनीमुखैः ॥ १० ॥
 अच्छं यजेत् कामार्थीं कामचयोदशीव्रतम् ।
 इत्यान्वेये महापुराणे वयोदशी व्रतानि नामैकनवत्य-
 धिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

चतुर्दशीव्रतानि ।

अग्निरवाच । व्रतं वस्ते चतुर्दशां भुक्तिमुक्तिप्रदायकम्^(१) ।
 कार्तिके तु चतुर्दशां निराहारी यजेच्छवम् ॥ १ ॥
 वर्षम्भोगधनायुष्मान्^(२) कुर्वन् शिवचतुर्दशीम् ।
 मार्गशीर्ष सितेऽष्टम्यां वृते यायां मुनिव्रतः ॥ २ ।

१ भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु इति ४०, ४०
 ५०, ५०, ५०, ३०; ४ ।

भुक्तिमुक्तिदुष्क्रप्रदमिति ५० ।
 ५ मोगवस्त्रायुष्मानिति ५० ।

इदादशां वा चतुर्दशां फलाहारी यजेत् सुरं^(१) ।
 त्वक्षाण्डफलानि दद्यात् कुर्वन् फलचतुर्दशी^(२) ॥ ३ ॥
 चतुर्दशा मध्यादम्बद्यं प्रदद्योः शुक्लाचतुर्दशी^(३) ।
 अनश्वन् पूजये क्षम्भूं सर्व्युभवचतुर्दशी^(४) ॥ ४ ॥
 कृष्णाष्टम्यन्तु नक्तेन तथा कृष्णचतुर्दशी^(५) ।
 इह भोगानवाप्नोति परत्र च उभाङ्गतिं ॥ ५ ॥
 कार्तिके च चतुर्दशां कृष्णायां खानकृत् सुखो ।
 आराधिते महेन्द्रे तु ध्वाकारासु यष्टिषु^(६) ॥ ६ ॥
 ततः शुक्लचतुर्दशामनन्तं पूजयेद्दिनं ।
 कृत्वाद्भूमयं चैव वारिधानौ समन्वितं ॥ ७ ॥
 शालिप्रस्थस्य पिष्टस्य पूपनाज्ञः कृतस्य च ।
 अहं^(७) विप्राय दातव्यमर्द्दमामनि योजयेत्^(८) ॥ ८ ॥
 कर्तव्यं सरितां चान्ते कथां कृत्वा^(९) हरेतिति ।
 अनन्तर्गतं सारमहासुद्रे ग्रन्थान् समभ्युदर वासुदेव ॥ ९ ॥
 अनन्तरूपे विनियोजयस्तु अनन्तरूपाय नमो नमस्ते ।
 अनेन पूजयित्वाथ सूक्वं बहा तु मन्त्रितं ॥ १० ॥
 स्वके करे वा कण्ठे वा त्वनन्तरतकृत् सुखौ ।
 इत्यान्वेये महापुराते नानाचतुर्दशीत्रतानि नाम हिन-
 वत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

१ यजेत् स्वमन्त्रिति च ॥

२ योजनमन्त्रिति च ०, छ०, अ०,

३ वर्षं भोगधनायुआवित्यादिः ध्वाकारासु भ०, अ०, ढ०, च ।

४ यष्टिषु इत्यतः पाठः अ० पुष्कके नालि । ५ कथां चुक्तेति श० ।

अथ चिनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

शिवराचिवतम् ।

अभिरुद्वाच । शिवराचिवतं वस्थे भुक्तिमुक्तिप्रदं शृणु(१) ।
 माघफाल्गुनयोर्मधे क्षणा या तु चतुर्दशी ॥ १ ॥
 कामयुक्ता तु सोपोषा कुर्वन् जागरणं वृत्तौ ।
 शिवराचिवतं कुर्वेच चतुर्दश्यामभीजनं ॥ २ ॥
 राचिजागरणेनैव पूजयामि शिवं व्रती ।
 आवाहयाम्यहं शश्मुं भुक्तिमुक्तिप्रदायकां ॥ ३ ॥
 नरकार्णवकोत्तारनावं शिवं नमोऽस्तु ते ।
 नमः शिवाय शान्ताय प्रजाराच्यादिदायिने ॥ ४ ॥
 सोभाग्यारोग्यविद्यार्थस्वर्गमार्गप्रदायिने(२) ।
 धर्मन्देहि धनन्देहि कामभोगादि देहिं मे ॥ ५ ॥
 गुणकौर्त्तिसुखं देहिं स्वर्गं मोक्षं च देहिं मे ।
 लुभ्यकः प्राप्तवान् पुण्यं पापौ सुन्दरसेनकः ॥ ६ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे शिवराचिवतं नाम चिनवत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

१ भुक्तिमुक्तिप्रदायकलिति भा०, द० च । २ शर्वमोक्षप्रदायिने इति उ० ।

अथ चतुर्वद्यधिकश्चततमोऽध्यायः ।

—:—

अशोकपूर्णिमादिवतं ।

अग्निहवाच । अशोकपूर्णिमां वस्ते भूधरं च भुवं यजेत् ।

फाल्गुन्यां सितपक्षायां वर्षं स्याङ्गुलिसुलिभाक् ॥ १ ॥

काञ्चिक्यान्तु हृषीक्षणं खल्वा नक्तं समाचरेत् ।

श्रैवं पदमवाप्नोति हृषव्रतमिदं परं ॥ २ ॥

पित्रगा यामावस्ती तस्यां पिण्डूणां दत्तमन्तये ।

उपोषाव्याद्वं पिण्डूनिद्वा निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३ ॥

पञ्चदश्यां च माघस्य पूर्णायां सर्वमाप्नुयात् ।

वस्ते सावित्रमावास्याशुलिसुलिकरीं शुभां ॥ ४ ॥

पञ्चदश्यां व्रती ज्यैषे वटमूले महासतीं ।

त्रिरात्रोपेतानारी सप्तधान्यैः प्रपूजयेत् ॥ ५ ॥

ग्रहठः करण्ठसुचैश्च रजन्यां कुङ्गुमादिभिः ।

वटावलम्बनं खल्वा वृत्यगौतैः प्रभातके ॥ ६ ॥

ब्रह्मः सावित्रै सत्यवते नैवेद्यं चार्पयेद् हिजे ।

ब्रह्म गत्वा द्विजान् भोज्य स्वयं भुज्ञा विसर्जयेत् ॥ ७ ॥

सावित्री प्रीयतां देवी सौभाग्यादिकमाप्नुयात् ।

इत्यान्वेष्ये महापुराणे तिथिव्रतानि नाम चतुर्वद्यधि-
कश्चततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चनवत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥

—:०:—

वारव्रतानि ।

अग्निरुचाच । वारव्रतानि वस्त्रामि भुक्तिसुक्तिप्रदानि हि ।
 करं पुनर्व्यसुः सूर्ये चाने सर्वैषिष्वौ शुभा ॥ १ ॥
 आज्ञो चादित्यवारे तु सप्तश्चस्त्ररोगभाक् ।
 सङ्कान्तो सूर्यवारो यः सोऽर्कस्य हृदयः शुभः ॥ २ ॥
 कृत्वा हस्ते सूर्यवारं नक्तेनाद्यं स सर्वभाक् ।
 चिचाभसीमवाराणि सप्त कृत्वा सुख्षौ भवेत् ॥ ३ ॥
 स्वात्मां गृहीत्वा चाङ्गारं सप्तनक्षत्रिंवर्जितः ।
 विशाखायां बुधं गृह्णा सप्तनक्षत्रौ ग्रहार्त्तिंनुत् ॥ ४ ॥
 अनुराधे देवगुरुं सप्तनक्षत्रौ ग्रहार्त्तिंनुत्^(१) ।
 शुक्रं व्येष्ठासु सङ्कृत्या सप्तनक्षत्रौ ग्रहार्त्तिंनुत् ॥ ५ ॥
 अस्ते श्वेष्ठरं गृह्णा सप्तनक्षत्रौ ग्रहार्त्तिंनुत् ।

इत्यान्नेये महापुराणे वारव्रतानि नाम पञ्चनवत्यधि-
 कशततमोऽध्यायः ॥

^(१) अनुराधे रत्नादिः प्रवार्तिंतुदित्यकः पाठः भ० पुस्तके नालि ।

अथ षष्ठवत्यधिकशततमोऽध्यायः ।

—:—

नन्दनव्रतानि ।

अग्निहोत्राच । नन्दनव्रतकं वस्ते भे हरिः पूजितोऽर्द्धदः^(१) ।
 वन्दनपुरुषं चादो चैवमासे हरिं यजेत् ॥ १ ॥
 मूले पादो यजेव्यहृषे रोहिणौस्तर्चयेहरिं ।
 ज्ञानुनी चास्त्रिनीयोगे आषाढा सूरुसञ्ज्ञके ॥ २ ॥
 मेढुं पूर्वोत्तरासेव कटिं वै सन्तिकासु च ।
 याम्बे भाद्रपदाभ्यान्तु कुचिं वै रेवतीषु च ॥ ३ ॥
 सानो चैवातुराधासु धनिष्ठासु च पृष्ठकं ।
 भुजौ पूज्यो विशाखासु पुनर्वस्त्रङ्गुलौयेत् ॥ ४ ॥
 अश्वेषासु नखान् पूज्य करुणं ज्वेष्टासु पूजयेत् ।
 श्रोत्रे विश्वोष्म अवणे मुखं पुष्ये हरेयजेत् ॥ ५ ॥
 यजेत् स्वातिषु इत्ताथ्रमास्यं वाहृष्टोऽचंयेत् ।
 मघासु नासां नयने मृगशीर्षे ललाटकं ॥ ६ ॥
 चित्रासु चाद्रासु कचानव्दान्ते स्वर्णकं हरिं ।
 शुड्पूर्णे घटेऽभ्यर्चं श्यागोर्धादि इच्छा^(२) ॥ ७ ॥
 नन्दनपुरुषो विष्णुः पूजनीयः शिवामकः ।

१ हरिः सर्वं परित इति ग० ।

श्यागोर्धादि इच्छा इति च०, अ०,

२ श्यागोर्धादि इच्छा इति च०, ठ० च । अ०, च । श्यागोर्धादि इच्छा इति च० ।

शाश्वतायनौयव्रतकामासमे पूजयेद्दिं ॥ ८ ॥
 कार्त्तिके कृत्तिकार्या च मृगशीर्षे मृगास्तके ।
 नामभिः केशवादौसु अच्युताय नमोऽपि वा ॥ ९ ॥
 कार्त्तिके कृत्तिकामेऽङ्गि मासनक्षत्रं हरिं ।
 शाश्वतायनौयव्रतकं करिष्ये भुक्तिमुक्तिदं ॥ १० ॥
 केशवादि महामूर्त्तिमच्युतं सर्वदायकं^(१) ।
 आवाहयास्यहन्तेवमायुरारोग्यर्हाद्विदं ॥ ११ ॥
 कार्त्तिकादौ सकासारमन्तं^(२) मासचतुष्टयं^(३) ।
 फालगुनादौ च कृशरमाषाढादौ च पायसं ॥ १२ ॥
 देवाय ब्राह्मणेभ्यश्च नक्षत्रैवेद्यमाशयेत्^(४) ।
 पञ्चगव्यजलेञ्चातस्तस्यैव प्राशनाच्छुचिः ॥ १३ ॥
 अर्वाग्विसर्जनाद् द्रव्यं नैवेद्यं सर्वमुच्यते ।
 विसर्जिते जगत्ताथे निर्माण्यम्भवति चणात् ॥ १४ ॥
 नमो नमस्तेऽच्युतं मे चयोस्तु
 पापस्य हृष्टिं समुपैतु पुरुषं ।
 एश्वर्यवित्तादि सदाऽच्ययं मे^(५)
 च्यव्यञ्च मा सन्ततिरभ्यपैतु ॥ १५ ॥
 यथाच्युतस्त्वम्परतः परस्तात्
 स ब्रह्मभूतः परतः परामन् ।

१ सर्वपापहमिति ८०,

४ नक्ष नैवेद्यमपयेद्विति ८० :

२ सर्वसारमन्तमिति ८०, ८०, ८०, ८० । ५ एश्वर्यवित्तादि महोदयं मे इति

३ मासचतुष्टकमिति ८०,

८० ।

तथा चुतं त्वं कुरु वाच्छ्रवं मे
 मया कृतम्यापहराप्रमेय ॥ १६ ॥
 अच्युतानन्द गोविन्द प्रसौद यदभौषितं ।
 अक्षयं माममेयामन् कुरुत्वं पुरुषोत्तम ॥ १७ ॥
 सप्त वर्षांशि सम्बूज्य भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 अनन्तव्रतमाख्यास्ये नक्षत्रव्रतकेर्थदं^(१) ॥ १८ ॥
 मार्गशीर्षं सूर्यगिरे भौमूलाश्री यजेहरिं ।
 अनन्तं संवंकामानामनन्तो भगवान् फलं ॥ १९ ॥
 ददात्यनन्तस्त्रं पुनस्तादेवान्यत्र जग्मनि ।
 अनन्तपुन्त्योपचयहृत्येतत्प्रहाव्रतं ॥ २० ॥
 यद्याभिलिपितप्राप्तिं करोत्वज्ञयमेव च ।
 पादादि पूज्य नते तु भुज्ञीयात्तैलवर्जितं ॥ २१ ॥
 छ्रुतेनानन्तमुहिश्च होमो मासचतुष्टयं ।
 चैचादौ शालिना होमः पयसा आवशादिषु ॥ २२ ॥
 माख्याताभूद युवनाख्यादनन्तव्रतकात् सुतः ।

इत्यान्तेये महापुराणे नक्षत्रव्रतकानि नाम षष्ठ्य-
 विकाशततमोऽध्यायः ॥

^(१) नक्षत्रव्रतकामश्मिति ४०, ५०, ६०। नक्षत्रव्रतकेऽप्रदमिति ४०, ५०, ६० च।

अथ सप्तनवत्यधिकमृतमोऽध्यायः ।

—१०—

दिवसवतानि ।

अग्निरुद्वाच । दिवसवतकं वचे द्वादौ धेनुव्रतं वदे ।

यज्ञोभयसुखोऽद्यात् प्रभूतकनकान्वितां ॥ १ ॥

दिनं पयोव्रतस्तिष्ठेत् स याति परमम्बदं ।

ऋणं पयोव्रतं क्षत्वा काञ्चनं कल्पपादपं ॥ २ ॥

इत्वा ब्रह्मपदं याति कल्पडक्षव्रतं चृतं ।

दद्याहिंश्च पसादूर्दृष्टि^(१) महीकृत्वा तु काञ्चनीं ॥ ३ ॥

दिनं पयोव्रतस्तिष्ठेद्वद्वगः स्वाहिवादुत्सी ।

पचे पचे चिरावन्तु भक्तेनैकेन यः च्छेत्^(२) ॥ ४ ॥

विपुलं धनमाप्नोति चिरावद्वत्तद्वहिनं ।

मासे मासे चिरावाशी एकभक्तौ गणेशतां ॥ ५ ॥

यस्त्रिरात्रवृत्तं^(३) कुर्यात् समुहिष्य जनार्दनं ।

कुलानां शतमादाय स याति भवनं हरेः ॥ ६ ॥

नवम्याच्च सिते पचे नरो मार्गशिरस्थथ^(४) ।

प्रारम्भेत चिराचाणां वृतन्तु विधिवद् व्रतौ ॥ ७ ॥

१ दद्यात् दिंश्चत्पक्षाद्दूर्दृष्टिः च० अ० च ।

अ०, अ० च ।

२ च्छेत्पदिति अ०, ग०, च०, च०,

३ यस्त्रिरात्रवृत्तंकुर्यादिति अ०, च०, अ०,

४ मार्गशिरस्थ चेति च०, च०, अ०, अ० च

अंतो नमो वासुदेवाय सहस्रं वा शतं जपेत् ।
 अष्टम्यामेकभक्ताशी दिनवयमुपावसेत् ॥ ८ ॥
 हादश्यां पूजयेद् विष्णुं कार्त्तिके कारयेद् व्रतं ।
 विप्रान् सम्भोज्य वस्त्राणि शयनान्वासनानि च ॥ ९ ॥
 छत्रोपवौतपावाणि ददेत् सम्भार्थयेहिजान् ।
 व्रतेऽस्मिन् दुष्करे चापि विकलं यदभूम्यम् ॥ १० ॥
 भवज्ञिसदगुडातं परिपूर्णं भवत्विति ।
 भुक्तभोगो व्रजेद् विष्णुं त्रिरात्रव्रतकव्रतौ^(१) ॥ ११ ॥
 कार्त्तिकव्रतं वह्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 दशम्यां पञ्चगव्याशी एकादश्यामुपोषितः ॥ १२ ॥
 कार्त्तिकव्रत सितेऽभ्यर्थ^(२) विष्णुं देवविमानगः ।
 चैत्रेत्रिरात्रं नक्ताशी अजापञ्चप्रदः सुखी ॥ १३ ॥
 त्रिरात्रं पथसः पानमुपवासपरस्त्वयः ।
 षष्ठगादि कार्त्तिके शुक्ले क्षच्छ्रो माहेन्द्रं उच्यते ॥ १४ ॥
 पञ्चरात्रं पथः पौत्रा दध्याहारो द्युपीषितः ।
 एकादश्यां कार्त्तिके तु क्षुक्ष्मोऽयं भास्त्ररोर्धदः^(३) ॥ १५ ॥
 यवागूं यावकं शाकं दधि चोरं दृतं जलं ।
 पञ्चम्यादि सिते पञ्चे क्षच्छ्रः शान्तपनः स्मृतः ॥ १६ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे दिवसवतानि नाम सप्तनवत्यधि-
 कश्चततमोऽध्यायः ॥

१ त्रिरात्रव्रतकव्रतौ इति च०, च०, अ० च । उ०, इ०, अ०, अ० च ।

त्रिरात्रव्रतकव्रतौ इति उ० ।

३ भास्त्ररोर्धद इति च०, ग०,

२ कार्त्तिकसु सिते प्रार्थ इति च०, च०, च०, च०, च० च ।

अथाष्टुनवत्यधिकश्ततमोऽध्यायः ।

—:—:—

मासव्रतानि ।

अग्निरुदाच । मासव्रतकमास्यासे भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।

आषाढादिचतुर्मासमभ्यङ्गं वर्जयेत् सुधौः ॥ १ ॥

वैश्वासे पुष्ट्यलवण्यव्यक्ता गोदो नृपो भवेत् ।

गोदो मासोपवासी च^(१) भौमव्रतकरो हरिः^(२) ॥ २ ॥

आषाढादिचतुर्मासं प्रातःखायी च विशुगः ।

माचे मासव्रत चैत्रे वा गुडधेनुप्रदो भवेत् ॥ ३ ॥

गुडव्रतस्तृतीयायां गौरीशः स्यामहाव्रती ।

मार्गशीर्षादिमासेषु नक्तकृदिष्णुलोकभाक् ॥ ४ ॥

एकभक्तव्रती तद्दृ हादशीव्रतकं पृथक्^(३) ।

फलव्रती चतुर्मासं फलं व्यक्ता प्रदापयेत् ॥ ५ ॥

आवणादिचतुर्मासं व्रतैः सर्वं लभेद्वती ।

आषाढस्य सिते पञ्चे एकादशामुपोषितः ॥ ६ ॥

चातुर्मासव्रतानान्तु कुर्वीत परिकल्पनं ।

आषाढ्याज्ञाय सङ्क्रान्तो कर्कटस्य^(४) हरिं यजेत् ॥ ७ ॥

इदं व्रतं मया देव गृह्णीतं पुरतस्तव ।

१ मासे यवाद्वी चेति च ० । २ हादशीव्रतकं परमिति च ० ।

३ भौमव्रतपते हरिरिति च ० । ४ आषाढार्हा इष्टसङ्क्रान्तां कर्कटे चेति च ० ।

निर्विज्ञां सिद्धिमायातु प्रसन्ने त्वयि केशव ॥ ८ ॥
 गृहीतेऽग्निन् ब्रते देव यद्यपूर्णे मिथे द्वाहं ।
 तम्भे भवतु सम्पूर्णं त्वत्प्रसादाज्जनार्दन ॥ ९ ॥
 मांसादि त्वक्का^(१) विग्रः स्वात्मैलत्यागी हरिं यजेत् ।
 एकान्तरोपवासी च चिरात्रं विष्णुलोकभाक् ॥ १० ॥
 चान्द्रायणी विष्णुलोकी मौनी स्थान् सुक्तिभाजनं ।
 ग्राजापत्यव्रतौ स्वर्गी ग्रन्थायावकभद्रकः ॥ ११ ॥
 सुन्धायाहारवान् स्वर्गी पञ्चगव्याम्बुमुक्तथा ।
 श्राकमूलफलाहारी नरो विष्णुपुरीं ब्रजेत्^(२) ॥ १२ ॥
 मांसवर्जीं यवाहारो रसवर्जीं हरिं ब्रजेत् ।
 कौमुदव्रतमास्थास्ये आश्विने समुपोषितः ॥ १३ ॥
 हादशां पूजयेहिष्णुं प्रलिप्याशीत्पत्नादिभिः ।
 छृतेन तिलतैलेन दौपनैवेद्यमर्पयेत् ॥ १४ ॥
 ओं नमो वासुदेवाय मालत्या मालया यजेत् ।
 धर्मकामार्थमोक्षांश्च प्राप्नुयात् कौमुदव्रती ॥ १५ ॥
 सब्वं लभेहरिं प्रार्थ मासोपवासकव्रतौ ।

इत्यान्नेये महापुराणे मासवतानि नाम अष्टनवत्यधि-
 कश्ततमोऽध्यायः ॥

१ मत्स्यादि त्वक्कोति ४०, ४०, ४० च ।
मत्स्यागी तु इति ४० ।

२ विष्णुपुरं ब्रजेहिति ४०,
४० च ।

अथैकोनशताधिकशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

नानाव्रतानि ।

अनिरुद्धाच । ऋतुव्रतान्यहं वस्ते भुक्तिसुक्तिप्रदानि ते ।
 इन्धनानि तु यो इद्यादर्षादिचतुरो छृतून् ॥ १ ॥
 छृतधेनुप्रदशान्ते ब्राह्मणोऽनिव्रतौ भवेत् ।
 छत्वा मौनन्तु सम्यायां मासान्ते छृतकुरुदः ॥ २ ॥
 तिलघण्टावस्त्रदाता सुखी सारस्तव्रतौ(१) ।
 पच्चास्त्रतेन स्त्रपनं क्षत्वाद्वं धेनुदो नृपः ॥ ३ ॥
 एकादशान्तु नक्षाशी चैत्रे भक्तं निवेदयेत् ।
 हैमं विष्णोः पदं याति मासान्ते विष्णुसङ्ग्रहतौ ॥ ४ ॥
 पायसाशी गोयुगदः श्रीभागदेवीव्रतौ भवेत् ।
 निवेद्य पितृदेवेभ्यो यो भुज्ञते स भवेनृपः ॥ ५ ॥
 वर्षव्रतानि चोक्तानि(२) सङ्ग्रान्तिव्रतकं वदे ।
 सङ्ग्रान्तौ स्वर्गलोकी स्याद्विजागरणावरः ॥ ६ ॥
 अमावास्यां तु सङ्ग्रान्तौ शिवार्क्षयजनात्तथा ।
 उत्तरे त्वयने चाज्यप्रस्थस्त्रानेन किञ्चित् ॥ ७ ॥

(१) चुष्ठीः सारस्तव्रतौ इति ४०, ८०, २ सर्वव्रतानि चोक्तानीति ४० ८०,
 ८०, १०, ३० च । (२) ४० ८० च ।

इति शतपदमानेन सर्वपापैः प्रसुच्छते ।
 ष्टुतश्चौरादिना चाप्य प्राप्नोति विषुवादिषु ॥ ८ ॥
 स्त्रीषासु मात्रतं श्रीहं दृतीयात्मष्टमौषु च ।
 गौरीं महेश्वरं चापि यजेत् सौभाग्यमाप्न्यात् ॥ ९ ॥
 उमामहेश्वरौ प्राप्य श्वियोगादि चाप्नुयात् ।
 मूलव्रतकरी स्त्री च उमेश्व्रतकारिष्यौ ॥ १० ॥
 सूर्यभक्ता तु या नारी भ्रुवं सा पुरुषो भवेत् ।

इत्याम्लेच्छ महापुराणे नानाव्रतानि नाम एकोनशताधिकशततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विशततमोऽध्यायः ।

दीपदानवतं वस्ये भुक्तिमुक्तिप्रदायकं ।
 देवद्विजातिकाग्ने दीपदोऽद्दृं स सर्वभाक् ॥ १ ॥
 चतुर्मासं विष्णुलोकी कार्त्तिके सर्वलोकपि ।
 दीपदानात् परं नास्ति न भूतं न भविष्यति ॥ २ ॥
 दीपेनायुष्वच्छुपान्दीपाङ्गोऽस्त्रीमुतादिकं ।
 सौभाग्यं दीपदः प्राप्य सर्वलोके महीयते ॥ ३ ॥
 विद्मराजदुहिता लक्षिता दीपदाक्षभाक् ।

चारुधर्मस्त्रापपद्मी शतभार्याधिकाऽभवत् ॥ ४ ॥
 ददो दीपसहस्रं सा विष्णोरायतने सतौ ।
 पृष्ठा सा दीपमाहामंग सपद्मोभ्य उवाच ह ॥ ५ ॥
 ललितोवाच । सौबौरराजस्य पुरा मैत्रेयोऽभूत् पुरोहितः ।
 तेन चायतनं विष्णोः कारूरितं देविकातटे ॥ ६ ॥
 कार्त्तिके दीपकस्तेन दक्षः सम्प्रेरितो मया ।
 वक्त्रप्राञ्छेन नश्शक्त्या मार्जारस्य तदा भयात् ॥ ७ ॥
 निर्बाणवान् प्रदौसोऽभूदत्त्वर्त्त्वा मूषिकया तदा ।
 मृता राजामजा जाता राजपद्मी शताधिका ॥ ८ ॥
 असङ्कल्पितमप्यस्य प्रेरणं यत् ततं मया ।
 विष्णायतनदीपस्य तस्येदं भुज्यते फलं ॥ ९ ॥
 जातिस्त्ररा द्विती दीपान् प्रयच्छामि त्वहर्चिंशं ।
 एकादशां दीपदो वै विमाने दिवि मोदते ॥ १० ॥
 जायते दीपहर्त्ता तु मूको वा जड़ एव च ।
 अस्ये तमसि दुष्पारे नरके पतते किल ॥ ११ ॥
 विक्रीशमानांश नरान् यमकिङ्गरआहतान् ।
 विलापैरलमत्रापि किं वो विलपिते फलं ॥ १२ ॥
 यदा प्रमादिभिः पूर्वमत्यन्तसमुपेच्छितः ।
 जन्मुजंबसहस्रेभ्यो द्विकम्भिन् मानुषो यदि ॥ १३ ॥
 तत्राप्यतिविमूढाका किं भोगानभिधावति ।
 स्वहितं^(१) विषयास्त्रादैः क्रन्दनं तदिहागतं ॥ १४ ॥

१ चर्चितमिति ४०, ५०, ६० च । दूषितमिति ५० ।

भुज्यते च कातं पूर्वमेतत् किं वी न चिन्तितं ।
 परस्त्रौषु कुचाभ्यङ्गं प्रौतये दुःखदं हि वः ॥ १५ ॥
 मुहूर्तविषयास्तादोऽनेककोट्यब्ददुःखदः ।
 परस्त्रौष्टारियदगौतं हा मातः किं विलम्बते ॥ १६ ॥
 कोऽतिभारो हरेनांनि जिह्वया परिकीर्त्तने ।
 वर्त्तित्वेऽल्पमूल्येऽपि यदग्निर्लभ्यते सदा ॥ १७ ॥
 दानाशक्तैऽहरेहींपो हृतस्तस्तोऽस्ति दुःखदं ।
 इदानीं किं विलापेन सहस्रं यदुपागतं ॥ १८ ॥
 अग्निरुचाच । ललितोक्तस्त ताः शुल्वा दीपदानाद्विं ययुः ।
 तस्माद्वैप्रदानेन व्रतानामधिकं फलं ॥ १९ ॥

इत्याम्नेये महापुराणे दीपदानव्रतं नाम हिशतत
 मोऽध्यायः ॥

अथैकाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : —
 नवव्यूहार्चनं ।

अग्निरुचाच । नवव्यूहार्चनं वक्ष्ये नारदाय हरौरितं ।
 मण्डलेऽब्जेऽर्चयेभ्ये अवीजं वासुदेवकं ॥ १ ॥
 आवीजस्त सहस्रं ग्रन्थं प्रद्युम्नं च दक्षिणे ।

अः अनिरुद्धं नैर्गते ओं नारायणमसु च ॥ २ ॥
 तत् सद्ग्नाणमनिले हुं विष्णुं चौं नृसिंहकं^(१) ।
 उत्तरे भूर्बराहच्च ईशे हारि च पश्चिमे ॥ ३ ॥
 कं टं सं शं ग्रहमन्तं पूर्ववक्ष्यच्च दक्षिणे^(२) ।
 खं क्षं वं हुं फडिति च खं ठं फं शं गदां विधौ ॥ ४ ॥
 वं यं मं चं कोणेश्च घं दं भं हं श्रियं यजेत् ।
 दक्षिणे चोत्तरे पुष्टिं गं छं वं शं स्त्रीजकं ॥ ५ ॥
 पौठस्य पश्चिमे धं वं वनमालाच्च पश्चिमे ।
 श्रीवक्तं चैव सं हं लं क्षं तं यं कौसुभं जले ॥ ६ ॥
 दशमाङ्गक्रमादिष्णोर्नमोऽनन्तमधोऽर्चयेत् ।
 दशाङ्गादिमहेन्द्रादीन् पूर्वादी चतुरो घटान् ॥ ७ ॥
 तोरणानि वितानं च अग्न्यनिलेन्द्रीजकैः ।
 मण्डलानि क्रमाङ्गाला तनुं वन्द्य ततः प्रवेत् ॥ ८ ॥
 अग्न्यरसं ततो ध्याला सूक्ष्मरूपमधाल्मनः ।
 सितास्ते निमग्नच्च^(३) चन्द्रविम्बात् सूतेन च ॥ ९ ॥
 तदेव चामनो वौजममृतं प्रवसंस्कृतं ।
 उत्पद्यमानं पुरुषमाक्मानसुपकल्पयेत् ॥ १० ॥
 उत्पन्नोऽस्मि स्वयं विष्णुर्वीर्जं हादशकं न्यसेत् ।
 ह्रस्त्वा शिखा चैव कवचं चास्त्रमेव च ॥ ११ ॥
 वक्षोमूर्त्तिशिखापृष्ठलोचनेषु न्यसेत पुनः ।
 अस्त्रं करहये न्यस्य ततो दिव्यतनुभवेत् ॥ १२ ॥

१ न्रुं विष्णुं चौं नृसिंहकमिति
 २०, ४०, ५० च ।

२ पचिराजाच्च दक्षिणे इति ४० ।
 ३ सितास्ते निमग्नस्ते च०, ५० च ।

यथामनि तथा देवे शिष्ठदेहे न्यसेत्तथा ।
 अनिर्मात्या स्मृता पूजा यहरेः पूजनं हृदि ॥ १३ ॥
 सनिर्मात्या मण्डलादौ बहनेवास शिष्ठकाः ।
 पुष्टं चिपेयुर्यन्मूर्तीं तस्य तदाम कारयेत् ॥ १४ ॥
 निवेश वामतः शिष्ठांस्तिलवीहिष्टतं हनेत् ।
 शतमषोत्तरं हला सहस्रं कायशुद्धये ॥ १५ ॥
 नवव्यूहस्य मूर्तीनामङ्गानां च शताधिकं ।
 पूर्णान्दत्त्वा दीक्षयेत्तान् गुरुः पूज्यस्तैर्धनैः ॥ १६ ॥
 हलामेये महापुराणे नवव्यूहार्थनं नाम एकाधिक-
 हिष्टतत्त्वोऽध्यायः ॥

अथ हत्त्विकदिष्टतत्त्वोऽध्यायः ।

— : ० : —

पुष्टाध्यायकथनं ।

अनिरुद्वाच । पुष्टगन्धधूपदीपनैवेद्यैस्तुष्टते हरिः ।
 पुष्टाणि देवयोग्यानि द्वयोग्यानि वदामि ते ॥ १ ॥
 पुष्टं श्रेष्ठं मालतीं च तमालो भुक्तिसुक्तिमान् ।
 भज्ञिका सर्वपापन्नी यूथिका विष्णुलोकदा ॥ २ ॥
 अतिसुक्तमयं तदृत् पाटला विष्णुलोकदा ।

करवौरैर्विष्णुलोकी जवापुष्टैश्च पुख्यवान् ॥ ३ ॥
 पावन्तीकुञ्जकाद्यैश्च तगरैर्विष्णुलोकभाक् ।
 कर्णिकारैर्विष्णुलोकाः कुरुण्डः पापनाशनं ॥ ४ ॥
 पद्मैश्च केतकीभिश्च कुन्दपुष्टैः परा गतिः ।
 वाणपुष्टैर्वर्वराभिः क्षणाभिर्हरिलोकभाक् ॥ ५ ॥
 अशोकैस्तिवक्त्वाहदटरुषभवैस्तथा ।
 मुक्तिभागी विलूपत्रैः शमौपत्रैः परा गतिः ॥ ६ ॥
 विष्णुलोकी भृङ्गराजैस्तमालस्य दलैस्तथा ।
 तुलसी क्षणगौरास्या कलहारोत्पलकानि च ॥ ७ ॥
 पद्मं कोकनदं पुख्यं शतान्नमालया हरिः ।
 नौपाञ्जुनकदम्बैश्च^(१) वज्रुलैश्च सुगच्छिभिः ॥ ८ ॥
 किंशुकैर्मुनिपुष्टैस्तु गोकर्णेर्नागकर्णकैः ।
 सन्ध्यापुष्टैर्विलूतकै रस्तनीकेतकीभवै^(२) ॥ ९ ॥
 कुशाङ्गतिभिरोत्थैश्च कुशकाशशरोङ्गवैः ।
 अूतादिभिर्मरुवकैः पचैरन्त्यैः सुगम्बकैः ॥ १० ॥
 मुक्तिमुक्तिः पापहानिर्भक्ष्या सर्वैस्तु तुष्टति ।
 स्वर्णलक्ष्माधिकं पुष्टै माला कोटिगुणाधिका ॥ ११ ॥
 स्ववेऽन्यवने पुष्टैस्तिगुणं वनजैः फलं^(३) ।
 विश्वोर्णेर्नार्चयेहिष्णुकाशधिकाङ्गनं मोठितैः ॥ १२ ॥
 काञ्चनारैस्तथोमत्तैर्गिरिकर्णिकथा तथा ।

१ मुक्तिभागी कदम्बैश्चेति छ० । २०, ४०, ५०, ८ ।

२ रस्तनीकेतकीभवैरिति छ० । ३ जस्तजैः फलसिति छ० ।

कुटजैः शाल्मलीयैश्^(१) शिरीषैर्वरकादिकं ॥ १३ ॥
 सुगन्धैर्ब्रह्मपद्मैश्^(२) पुष्पैर्नीलोत्पलैर्हरिः^(३) ।
 अर्कमन्दारधूसूरकुसूररच्छते हरः ॥ १४ ॥
 कुटजैः कर्कटौपुष्पैः केतकीव्र शिवे ददेत् ।
 कुम्भनिष्ठसमूतं पैशाचं गन्धवर्जितं ॥ १५ ॥
 अहिंसा इन्द्रियजयः^(४) चान्तिर्ज्ञानं^(५) दया मृतं ।
 भावाष्टपुष्पैः सम्बूज्य देवान् स्याद् भुक्तिभुक्तिभाक् ॥ १६ ॥
 अहिंसा प्रथमं पुष्पं पुष्पमिन्द्रियनियहः ।
 सर्वपुष्पं दया मृते पुष्पं आत्मिर्विशिष्यते ॥ १७ ॥
 शमः पुष्पं तपः पुष्पं धानं पुष्पं च सप्तमं ।
 सत्यसैवाष्टमं पुष्पमेतैस्तुष्ट्यति केशवः ॥ १८ ॥
 एतैरेवाष्टभिः पुष्पैस्तुष्ट्यत्येवार्चितो हरिः ।
 पुष्पान्तराणि सम्बल वास्त्रानि भनुजोत्तम ॥ १९ ॥
 भक्त्या दयान्वितैर्विष्णुः पूजितः परितुष्ट्यति^(६) ।
 वाहणं सलिलं पुष्पं सौम्यं दृतपयोदधि ॥ २० ॥
 ग्राजाष्टलं तथान्नादि आन्वेयं धूपदीपकं ।
 फलपुष्पादिकसैव वानसप्तन्तु पञ्चमं ॥ २१ ॥
 पार्थिवं कुशमूलाद्यं वायव्यं गन्धचन्दनं ।

१ शाल्मलीयैति ख०, ग०,

४ अहिंसा इन्द्रिययम इति ग० ।

क० च ।

५ चान्तिर्ज्ञानमिति ख० ।

२ सुगन्धैः पञ्चपुष्पैयैति ख० ।

६ अहिंसा प्रथमं पुष्पमित्यादिः, पूजितः

३ पूज्यो नीलोत्पलैर्हरिरिति

परितुष्ट्यति इत्यन्तः पाढः ख०, ग०, च०,

ख०, ख०, उ०, ज० च ।

ख०, ख०, ज०, ख०, ड० पुष्पकेषु नास्ति ।

अद्वास्यं विष्णुपुष्टच्च सर्वदा चाष्टपुष्टिकाः ॥ २२ ॥
 आसनं मूर्त्तिपञ्चाङ्गं^(१) विष्णुर्वा चाष्टपुष्टिकाः ।
 विष्णोस्तु वासुदेवाद्यैरौशानाद्यैः शिवस्य वा ॥ २३ ॥

इत्याम्नेये महापुराणे पुष्टाध्यायो नाम चरणिकदिशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ चरणिकदिशततमोऽध्यायः ॥

—:—:—

नरकस्वरूपम् ।

अग्निरुद्राच । पुष्टाद्यैः पूजनाद्विष्णोवैर्याति नरकान्वदे ।
 आशुषोऽन्ते नरः प्राणैरनिच्छदपि मुच्यते ॥ १ ॥
 जलमग्निर्विन्दं शस्त्रं त्वुद्गाधिः पतनं गिरेः ।
 निमित्तं किञ्चिदासाद्य देही प्राणैर्विमुच्यते ॥ २ ॥
 अन्यच्छरीरमादत्ते यातनौयं स्वकर्मभिः ।
 भुड्नेऽथ पापकृत् दुःखं सुखं धर्माय सङ्गतः ॥ ३ ॥
 नौयते यमदूतैस्तु यमं प्राणिभयङ्गरैः ।
 कुपथे दक्षिणहारि धार्मिकः पश्चिमादिभिः ॥ ४ ॥
 यमाङ्गसैः किङ्गरैस्तु पाल्यते नरकेषु च^(२) ।

१ आसनं मूर्त्तिषोडाङ्गमिति ख० । पात्यते नरके सदा इति उ० । पीड्यते

२ पात्यते नरकेष्वपि इति उ० । नरकेष्वनेति उ०, उ० च ।

स्त्रीं तु नौयते धर्माद् वसिष्ठाद्युक्तिसंश्यात् ॥ ५ ॥
 गोघातौ तु महाबौचां वर्षलच्छन्तु पौडगते ।
 आमकुचे महादीपे ब्रह्महा भूमिहारकः ॥ ६ ॥
 महाप्रलयकं यावद्रीरवे पौडगते श्वनैः ।
 स्त्रीबालवृष्टहन्ता तु यावदिन्द्राष्टुर्दश ॥ ७ ॥
 महारौरवके रौद्रे गृहचेतादिदीपकः ।
 दद्यते कल्पमेकं स चौरस्तामिस्त्रके पतेत् ॥ ८ ॥
 नैककल्पन्तु शूलाद्यैर्भिर्द्यते यमकिङ्गरैः ।
 महातामिस्त्रके सर्पजलोकाद्यैश्च पौडगते ॥ ९ ॥
 यावद्भूमिर्माणहाद्या असिपचवनेऽसिभिः^(१) ।
 नैककल्पन्तु नरके करन्धवालुकामु च ॥ १० ॥
 येन दण्डो जनस्त्र दद्यते वालुकादिभिः ।
 काकोले छमिविष्टाशी एकाकी मिष्टभोजनः ॥ ११ ॥
 कुट्टले मूच्चरक्ताशी पञ्चयन्नक्रियोजिभतः ।
 सुदुर्गम्भे रक्तभोजी भवेच्चाभस्यभक्तकः ॥ १२ ॥
 तैलपाके तु तिलवत् पौडगते परपीडकः ।
 तैलपाके तु पच्येत शरणागतघातकः ॥ १३ ॥
 निरुच्छासे दाननाशी रसविक्रयकोऽधरे ।
 नाञ्चा वज्रकवाटेन महापाते तदाऽनृतौ ॥ १४ ॥
 महाज्वाले पापबुद्धिः क्रकचेऽगम्यगमिनः ।
 सङ्खरी गुडपाके च^(२) प्रतुदेत् परमर्मनुत् ॥ १५ ॥

१ असिपचवनेऽग्निभिरिति ४० ।

२ मुखपाके वेति ४०, ५० च ।

चारङ्गदे^(१) प्राणिहन्ता चुरधारे च भूमिष्ठत् ।
 अबरीषे गोस्तर्यहृद दुमच्छिहजुशस्तके ॥ १६ ॥
 मधुहर्ता परीतापे कालस्त्रवे परार्थष्ठत् ।
 कश्मलेऽत्यन्तमांसाशौ उयगम्भे श्वपिण्डदः ॥ १७ ॥
 दुर्बरे तु काचभक्षौ वन्दिग्राहरतास्य ये ।
 मञ्जुषे नरके लोहेऽप्रतिष्ठे श्रुतिनिन्दकः ॥ १८ ॥
 पूतिवक्त्रे कूटसाक्षौ परिलुण्ठे धनापहा ।
 बालस्त्रौहृदघातौ च कराले ब्राह्मणार्त्तिक्त् ॥ १९ ॥
 विलेषे मद्यपी पिप्रो महाताम्बे तु भेदिनः^(२) ॥ २० ॥
 तथाक्रम्य पारदारान् ज्वलन्त्वौमायसीं शिला ।
 शास्त्रलाख्ये तमालिङ्गेन् नारौ बहुनरङ्गमा ॥ २१ ॥
 आस्फोटजिह्वोदरणं स्त्रीचणान् नेवभेदनं ।
 अङ्गारराशौ चिप्पन्ते माण्डपुत्रगादिगामिनः ॥ २२ ॥
 चौराः चुरैश्च भिद्यन्ते स्त्रमांसाशौ च मांसभुक् ।
 मासोपवासकर्त्ता वै न याति नरकवरः ॥ २३ ॥
 एकादशीव्रतकरो भौषपञ्चकसद् व्रतौ ।

इत्यान्नेये महापुराणे नरकस्वरूपवर्णनं नाम त्राधिक-
 हिश्ततमोऽध्यायः ॥

१ चारकूपे इति ख०, छ० च ।

२ महाप्रेते तु भेदिन इति ख०,
ग०, घ०, ढ०, छ०, अ० च ।

अथ चतुरधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—iii—

मासोपवासव्रतं ।

अग्निरुवाच । ब्रतं मासोपवासश्च(१) सर्वेतकष्टं वदामि ते ॥
स्तुत्वा तु वैष्णवं यज्ञं गुरोराज्ञामवाप्य च ॥ १ ॥
क्षच्छ्राद्यैः स्वबलं बुद्धा कुर्यान् मासोपवासकं ॥
वानप्रस्थो यतिर्वाथ नारी वा विधवा सुने ॥ २ ॥
आश्विनस्यामले पञ्चे एकादश्यामुपोषितः ।
ब्रतमेतत्तु गृह्णौयाद्यावत्त्रिंश्चहिनानि तु ॥ ३ ॥
अद्यप्रभृत्यहं विष्णो यावदुत्थानकन्तव ।
प्रच्छयेत्वामनश्चन् हि यावत् त्रिंश्चहिनानि तु ॥ ४ ॥
कार्त्तिकाश्विनयोर्विष्णोर्यावदुत्थानकन्तव ।
त्रिये यद्यन्तरालेऽहं ब्रतभङ्गो न मे भवेत् ॥ ५ ॥
त्रिकालं पूजयेहिष्णुं चिःस्तातो गन्धपुण्डकैः ।
विष्णोर्गीतादिकं जप्यन्यानं कुर्याद् ब्रतौ नरः ॥ ६ ॥
वृथावादम्परिहरेदर्थाकाङ्क्षां विवर्जयेत्(२) ।
नाब्रतस्यं स्यग्नेत् कस्त्रिहिकर्मस्थानं चालपेत् ॥ ७ ॥

१ त्रतं माषोपवासाद्यमिति घ०, अ० २ अद्वाकाङ्गां विर्जयेदिति घ०,
घ० ४ । घ० ८ ।

देवतायतने तिष्ठेद्यावत् चिंशहिनानि तु ।
 हादशां पूजयिला तु भोजयिला हिजान्वतौ ॥ ८ ॥
 समाप्य इच्छिणां दक्षा पारण्तु समाचरेत् ।
 भुक्तिमुक्तिमवाप्नोति कल्पांश्चैव तयोदश ॥ ९ ॥
 कारयेद्देशं यज्ञं यजेहिप्रांस्तयोदश ।
 तावन्ति वस्त्रयुग्मानि भाजनान्वासनानि च ॥ १० ॥
 छत्राणि सपवित्राणि तथोपानद्युगानि च(१) ।
 योगपट्टोपवीतानि दद्याहिप्राय तैर्मतः(२) ॥ ११ ॥
 अन्यविप्राय शश्यायां हैमं विशुः प्रपूज्य च ।
 आलनश्च तथामूर्त्तिं वस्त्राद्यैश्च प्रपूजयेत् ॥ १२ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो विप्रो विशुप्रसादतः ।
 विशुलोकं गमिष्यामि विशुरेव भवाम्यहं ॥ १३ ॥
 ब्रज ब्रज देवबुद्धे विश्वोः स्थानमनामयं ।
 विमानेनामलस्तत्र तिष्ठेद्द विशुस्तरूपधृक् ॥ १४ ॥
 हिजानुष्ठाय(३) तां शश्यां गुरवेऽथ निवेदयेत् ।
 कुलानां शतमुहूत्य विशुलोकवयेद्व्रततौ ॥ १५ ॥
 मासोपवासौ यद्देशे स देशो निर्मलो भवेत् ।
 किं पुनस्तकुलं सर्वं यत्र मासोपवासकृत् ॥ १६ ॥
 व्रतस्यं मूर्च्छितं दृष्टा चौराज्यच्छैव पाययेत् ।
 नैते व्रतं विनिष्पन्ति हविर्विप्रानुमोदितं ॥ १७ ॥

१ ततः पानशुतानि चेति च० ।

२ वै गत इति च० ।

३ हिजान् नलार्थेति च० ।

चौरं गुरोहितोषध आपो मूलफलानि च ।
विष्णुर्महीषधं कर्त्ता व्रतमस्मात् समुद्दरेत् ॥ १८ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे मासोपवासव्रतं नाम चतुरधिक-
हिशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : —

भौमपञ्चकव्रतं ।

अग्निरुवाच । भौमपञ्चकमास्यास्ये व्रतराजन्तु सर्वदं ।
कार्त्तिकस्यामले पचे एकादश्यां समाचरेत् ॥ १ ॥
दिनानि पञ्चः क्रिः स्यायौ पञ्चव्रौहितिलैस्तथा(१) ।
तर्पयेद्देवपिवादीन् मौनौ सम्पूजयेद्दर्शिं ॥ २ ॥
पञ्चगव्येन संखाप्य देवं पञ्चासृतेन च ।
चन्दनाद्यैः समालिप्य गुबगुलं सष्टुतस्त्वेत् ॥ ३ ॥
दीपं दद्याहिवारात्रौ नैवेद्यं परमावकं ।
ओं नमो वासुदेवाय जपेदष्टोन्नरं शतं ॥ ४ ॥

१ यवव्रौहितिलैस्तथेति ष०, क०, छ०, ज० च ।

जुहुयाच्च धूताभ्यल्लास्तिलवौहीस्ततो व्रती ।
 षड्चरेण मन्त्रेण स्वाहाकारान्वितेऽच ॥ ५ ॥
 कमलैः पूजयेत् पादो हितीये विल्वपत्तकैः ।
 जानु सकृष्टि छतीयेऽय नाभिं भृङ्गरजेन तु ॥ ६ ॥
 वाणविल्वजवाभिस्तु चतुर्थं पञ्चमेऽहनि ।
 मालत्या भूमिशायौ स्वादेकादश्यान्तु गोमयं ॥ ७ ॥
 गोमूत्रं इधि दुर्घं च पञ्चमे पञ्चगव्यकं ।
 पौर्णमास्याच्चरेत्ततः भुक्तिं मुक्तिं सभेद् व्रती ॥ ८ ॥
 भौमः छत्वा हरिं प्राप्तस्तेनैव(१) भौमपञ्चकं ।
 ब्रह्मणः पूजनाद्यैष उपवासादिकं व्रतं(२) ॥ ९ ॥
 इत्यान्नेये महापुराणे भौमपञ्चकं नाम पञ्चाधिकद्विशत-
 तमोऽध्यायः ॥

अथ षड्धिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—
 अगस्त्यार्थदान कथनं ।

अभिरुद्वाच । अगस्त्यो भगवान्विशुस्तमभ्यर्थ्याप्नुयाहर्दि ।
 अप्राप्ते भास्त्वरे कन्यां सत्तिभागैस्त्रिभिर्हिनैः ॥ १ ॥

१ हरिं छेमे सेनैतदिति ग० । हरिं २ पूजानास्तपञ्चउपवासाद्यजवत्तमिति
 प्राप्त सेनैतदिति ग० । हरिं प्राप्तस्तेन- ग०, घ०, र०, ज०, अ०, ड०
 तदिति अ०, ठ० च । अ ।

अर्थं दद्यादगस्याय पूजयित्वा शुपोषितः ।
 काशपुष्पमयीं मूर्ति० प्रदोषे विन्वत्सेद् घटे ॥ २ ॥
 मुनेर्यजेत्सां कुञ्चस्तां रात्रौ कुर्वात् प्रजागरं ।
 अगस्य मुनिशार्दूल तेजोराशे महामते(१) ॥ ३ ॥
 इमां मम छतां पूजां गृह्णोत्त प्रियया सह ।
 आवाह्नार्थं च साक्षुस्यं प्रार्थयेद्वन्दनादिना ॥ ४ ॥
 जलाशवस्त्रमौपे तु प्रातर्नीलार्थं मर्पयेत् ।
 काशपुष्पप्रतीकाश अनिपादतसभव(२) ॥ ५ ॥
 मिचावरुचयोः पुच कुञ्चयोने नमोऽस्तु ते ।
 आतपिर्भवितो येन वातापिश महासुरः ॥ ६ ॥
 समुद्रः शोषितो येन सोऽयस्यः समुखोऽस्तु मे ।
 अगस्ति० प्रार्थयिष्यामि कर्वया मनसा गिरा ॥ ७ ॥
 अर्थयिष्याम्यहं मैत्रं परलोकाभिकाङ्क्षया ।
 हीपान्तरसमुत्पन्नं देवानां परमं प्रियं ॥ ८ ॥
 राजानं सर्वहृचाणां चन्दनं प्रतिष्ठातां(३) ।
 धर्मार्थकाममोक्षाणां भाजनौ पापनाशनौ ॥ ९ ॥
 सौभाग्यारोग्यलक्ष्मीदा पुष्पमाला प्रस्तुतां ।
 धूपोऽयं गृह्णतां देव भक्तिं मे इच्छाहुरु ॥ १० ॥
 ईशितं मे वरं देहि परच च शुभाङ्गतिं ।
 सुरासुरैर्मनिश्चेष्ट सर्वकामफलप्रद ॥ ११ ॥

१ तेजोराशे महामुत्ते इति ३०, ४०,

२ वक्षिमादतसभवेति ३० ।

४०, ५०, ६०, ७०, ८०, ९०, १०० च । तेजो-
राशे अवश्यमे इति ४० ।३ चन्दनं मे प्रस्तुतालाभिति ३०,
४० च ।

वस्त्रबीहिक्षैर्हेणा हत्तस्वर्थो छयं^(१) मत्ता ।
 अगस्त्यं बोधयिष्यामि यत्प्रया मनसोकृतं^(२) ॥ १२ ॥
 फलैरर्थं प्रदास्यामि गृहाणार्थं महामुने ।
 अगस्त्य एवं स्वनमानः खनित्रैः प्रजामपत्यं बलमौहमानः ।
 उभो कर्णात्मित्यतेजाः पुषोष सत्या देवेष्वाशिषो जगाम ॥ १३ ॥
 राजपुत्रि नमस्तुभ्यं सुनिपति महाव्रते ।
 अर्थं गृह्णौष्ट्य देवेषि लोपामुद्रे यशस्विनि ॥ १४ ॥
 पञ्चरदसमायुक्तं हेमरूप्यसमन्वितं ।
 सप्तधान्यहृतं^(३) पात्रं दधिचन्दनसंयुतं ॥ १५ ॥
 अर्थं दद्यादगस्त्याय खौशूद्राणामवैदिकं ।
 अगस्त्य मुनिशार्दूल तेजोराये च सर्वद ॥ १६ ॥
 इमां मम ज्ञातां पूजां गृहौत्वा व्रज शान्तये ।
 त्वं देवगस्त्यसुहित्य धान्यमिकं फलं रसं ॥ १७ ॥
 ततोऽवं भोजयेहिप्रान् षुतपायसमोदकान् ।
 गौ वासांसि सुवर्णच्च^(४) तेभ्यो दद्यात् दक्षिणां ॥ १८ ॥
 षुतपायसयुक्तेन पाविणाच्छादिताननं ।
 सहितस्तत्त्वं तं कुम्भं ब्राह्मणायोपकल्पयेत्^(५) ॥ १९ ॥

१ दग्धस्वर्वोऽस्त्व इति ३० ।

४ प्रतिमात्र सुवर्णस्तेति ५० ।

२ मनसेप्त्यितमिति ३०, ४०, ५० च । ५ ब्राह्मणायोपपादयेदिति ३०, ४०, ५० च ।

सवेदितमिति ३० ।

३०, ४० च ।

३ सप्तधान्युत्तमिति ३० ।

सप्तवर्षीर्णि दत्तार्थं सर्वे सर्वमवाङ्गुहुः ।

नारी पुत्राश्च सोभाग्यं पतिं कन्या नृपोऽवं ॥ २० ॥

इत्याम्बेदे महापुराचे अगस्त्याधर्यदानवतं नाम षडधिक-
द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्ताधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

कौमुदवतं ।

अनिदवाच । कौमुदाख्यं मयोऽक्षच चरेदाक्षयुजे सिते ।
हरिं यजेन् मासमेकमिकादशामुपोषितः ॥ १ ॥
आक्षिने एकपदेहमेकाहारी हरिं जपन् ।
मासमेकं भृत्यमुक्त्वै करिष्ये कौमुदं व्रतं ॥ २ ॥
उपीष्ठ विष्णुं हादशां यजेहेवं विलिष्य च ।
चन्दनागुरुकाश्लौरैः कमलोत्पलपुष्टकौः ॥ ३ ॥
कालहारैर्बाध मालत्या दीपं तैलेन वाग्यतः ।
अहोरात्रं च नैवेद्यं पायसापूपमोदकैः ॥ ४ ॥
ओ नमो वासुदेवाय विज्ञाप्याश्च चमापयेत् ।

भोजनादि(१) हिजे दद्याद्यावद् देवः प्रबृहते ॥ ५ ॥
तावद्यासोपवासः स्थादधिकं फलमप्यतः ।

इत्याम्बेये महापुराणे कौमुदव्रतं नाम सप्ताधिकदिश-
ततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:—

व्रतदानादिसमुच्चयः ।

अनिरुद्वाच । व्रतदानानि सामान्यं प्रवदामि समाप्ततः ।
तिथौ प्रतिपदादो च सूर्यादो छत्तिकासु च ॥ १ ॥
विष्णुआदो च मेषादो काले च यहणादिके ।
यत् काले यद् व्रतं दानं यद् द्रव्यं नियमादि यत् ॥ २ ॥
तद् द्रव्याख्यात्मकालाख्यं सर्वं वै विष्णुदैवतं ।
रवीशब्रह्मलक्ष्माद्याः(२) सर्वे विष्णोर्विभूतयः ॥ ३ ॥
तमुहिश्य व्रतं दानं पूजादि स्यात् सर्वदं ।
जगत्पते समागच्छ आसनं पाद्यमध्यंकं ॥ ४ ॥
मधुपर्कं तथाचामं चानं वस्त्रज्ञं गधकं ।

१ भोजनानि इति ग०, ज० च ।

२ रवीशब्रह्मलक्ष्मोकेशा इति ज० ।

पुष्टं धूपश्च दीपश्च नैवेषादि नमोऽस्तु ते ॥ ५ ॥
 इति पूजाब्रते हाने दानवाक्यं समं चुणु ।
 अद्यासुकसंगोत्राय विप्रायासुकर्मणे ॥ ६ ॥
 एतद् द्रव्यं विशुद्धैवं सर्वपापोपशान्तये ।
 आयुरारोग्यवृद्धये^० सौभाग्यादिविष्वद्ये^(१) ॥ ७ ॥
 गोत्रसम्मतिलुहर्यं विजयाय धनाय च ।
 धर्मायैर्यकामाय तत्पापश्चमनाय च ॥ ८ ॥
 संसारमुक्तये दानन्तुभ्यं सम्प्रददे छाहं ।
 एतद्वानप्रतिष्ठायं तु भयमितद् ददाम्यहं ॥ ९ ॥
 एतेन प्रीयतां नित्यं सर्वलोकपतिः प्रभुः ।
 यज्ञदानव्रतपते विद्याकौर्त्त्यादि देहि मे ॥ १० ॥
 धर्मकामार्थमोक्षात् देहि मे मनसेष्ठितं ।
 यः पठेच्छुण्याद्वित्यं ब्रतदानसमुच्चयं ॥ ११ ॥
 स प्राप्तकामो विमलो भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 तिथिवारर्जुनसहान्तियोगमन्वादिकं व्रतं ॥ १२ ॥
 नैकधा वासुदेवादेनिं यमात् पूजनाद्वैत् ।
 इत्यान्नेये महापुराणे ब्रतदानसमुच्चयो नाम अष्टाधिक-
 हिश्चततमोऽध्यायः ॥

१ सौभाग्याय चुष्टद्ये इति क०, छ०, ढ० च । सौभाग्याय चुष्टद्ये इति ष०,
 ङ०, च० च ।

अथ नवाधिकदिशतत्त्वमोऽध्यायः ।

—:०:—

दान परिभाषा कथनं ।

अग्निरुद्वाच । दानधर्मान् प्रवस्थामि भुक्तिसुक्तिप्रदान् शृणु ।
 दानमिष्टं तथा पूर्तं धर्मं कुर्वन् हि सर्वभाक् ॥ १ ॥
 वापीकृपतडागानि देवतायतनानि च ।
 अबप्रदानमारामाः पूर्तं धर्मं च सुक्तिहं ॥ २ ॥
 अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाच्चातुपातनं ।
 आतिथः वैश्वदेवस्त्र प्राङ्गुरिष्टस्त्र नाकहं ॥ ३ ॥
 अहोपरागे यहानं सूर्यसङ्कमणेषु च ।
 द्वादश्यादो च यहानं पूर्तं तदपि नाकहं ॥ ४ ॥
 देशे काले च पात्रे च दानं कोटिगुणं भवेत् ।
 अयने विषुवे मुखे अतीपाते दिनच्चवे ॥ ५ ॥
 युगादिषु च सङ्क्रान्तौ चतुर्दशष्टमीषु च ।
 सितपञ्चदशीसर्वहादशीचष्टकासु च ॥ ६ ॥
 यज्ञोक्तव्यिवाहेषु तथा मन्त्रस्त्रादिषु ।
 वैष्टते दृष्टुःखप्रे द्रव्यब्राह्मणसाभतः ॥ ७ ॥
 अहा वा यहिने तत्र सहा वा दानमिष्टते ।
 अयने हे विषुवे हे चतस्रः षडशीतयः ॥ ८ ॥
 चतस्रो विष्णुपद्यस्त्र सहात्वो द्वादशीतमाः ।

कन्यायां मिथुने मीने धनुषपि रवेगतिः ॥ ८ ॥
 षड्ग्रीतिमुखाः प्रोक्ताः षड्ग्रीतिगुणाः फलैः ।
 अतीतानागते पुरुषे हे उदगदक्षिणायने ॥ ९ ॥
 विंशत् कर्कटके नाडेगा मकरे विंशतिः चृताः ।
 वर्षमाने तुलामेषे नाडगस्तुभयतो दश ॥ १० ॥
 षड्ग्रीत्यां अतीतायां षष्ठिरक्तासु नाडिकाः ।
 पुरुखाख्या विश्वपद्याच्च प्राक्पद्याहपि षोडश ॥ ११ ॥
 अवणास्तिविधनिष्ठासु नागदैवतमस्तके ।
 यदा स्याद्रविवारेच अतीपातः स उच्चते ॥ १२ ॥
 नवम्यां षष्ठिपद्यस्य कार्त्तिके निरगात् कृतं ।
 चेता सितष्टृतीयायां वैशाखे हापरं सुगं ॥ १३ ॥
 दर्शे वै माघमासस्य चयोदशां नभस्तके ।
 कृष्णे कस्ति विजानीयाज् ज्ञेया मन्त्रमत्तरादयः ॥ १४ ॥
 अग्नयुक्त्युक्तनवमी हादग्री कार्त्तिके तथा ।
 दृतीया चैव माघस्य तथा भाद्रपदस्य च ॥ १५ ॥
 फाल्गुनस्याप्यमावासा पौषस्यैकादशी तथा ।
 आषाढ़स्यापि दशमी माघमासस्य सप्तमी ॥ १६ ॥
 आवणे चाष्टमी कृष्णा तथाषाढे च पूर्णिमा ।
 कार्त्तिके फाल्गुने तद्वज् च्छैष्टे पञ्चदशी तथा ॥ १७ ॥
 ऊर्ध्वे चैवाग्रहायस्या अष्टकास्त्रिस्त्र ईरिताः ।
 अष्टकाख्या चाष्टमी स्यादासु^(१) दानानि चाक्षयं ॥ १८ ॥

१ सादनेति न०, ष०, अ०, अ० च ।

गयागङ्गाप्रयागादौ तौर्ये देवालयादिषु ।
 अप्रार्थितानि दानानि विद्यार्थं कन्यका न हि ॥ २० ॥
 दद्यात् पूर्वमुखो दानं गृह्णीयादुत्तरामुखः ।
 आशुर्विवर्द्धते दातुर्यहीतुः ज्ञौयते न तत् ॥ २१ ॥
 नाम गोचं समुच्चार्थं सम्प्रदानस्य चामनः ।
 सम्प्रदेयं प्रयच्छन्ति कन्यादाने पुनस्त्रयं ॥ २२ ॥
 स्नात्वाभ्यर्थं व्याहृतिभिर्द्याहानन्तु सोदकं ।
 कनकाश्चतिलां नागा दासौरथमहीगृहाः ॥ २३ ॥
 कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश ।
 अतश्चौर्थतपःकन्यायाज्यग्निशादुपागतं ॥ २४ ॥
 शुल्कं धनं हि सकलं शुल्कं ग्निलागुडितः ।
 कुशीदक्षिवाणिज्यप्राप्तं यदुपकारतः ॥ २५ ॥
 पात्रकायद्यत्तोर्थादिप्रतिरूपकसाइसैः ।
 व्याजेनोपार्जितं क्षत्रं विविधं चिविधं फलं ॥ २६ ॥
 अध्यव्यधावाहनिकं दक्षं प्रीतिकर्मणि ।
 खादमादपिण्डप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं अृतं^(१) ॥ २७ ॥
 ब्रह्मचर्विग्यां द्रव्यं शूद्रस्यैषामनुयहोत् ।
 वहुभ्यो न प्रदेयानि गौर्गृहं शयनं स्त्रियः ॥ २८ ॥
 कुलानान्तु शतं हन्यादप्रयच्छन् प्रतिशुतं ।
 देवानां च गुरुणां च मातापित्रोस्त्वयैव च ॥ २९ ॥
 एषां देयं प्रयत्नेन यत् पुण्यचार्जितं क्वचित् ।

१ कुशीदेवादिः स्त्रीधनं खृतमित्यनः पाठः २० पुण्यके शास्त्रे ।

प्रसिद्धाभेष्यथा दत्तं यहनं तदपार्थिकं ॥ ३० ॥
 अव्यया साध्यते धन्वो दत्तं वार्थपि चाचयं ।
 ज्ञानशीलगुणोपेतः परपीडावहिष्कृतः ॥ ३१ ॥
 अज्ञानां पालनाज्ञानात् पात्रं परमं स्मृतं ।
 मातुः शतगुणं दानं सहस्रं पितुरुचते ॥ ३२ ॥
 अमन्तं दुहितुर्दानं सोदर्वं दत्तमचयं ।
 अभिनुष्टे समं दानं पापे छेयं महाफलं ॥ ३३ ॥
 वर्षसङ्करे हिगुणं शूद्रे दानं चतुर्गुणं ।
 वैश्वे चाष्टगुणं च शोष्णशत्वं हिजव्रुवे ॥ ३४ ॥
 वेदाभ्याये शतगुणमनन्तं वेदबोधके^(१) ।
 पुरोहिते याजकादो^(२) दानमचयमुच्यते ॥ ३५ ॥
 औविहीनेषु यहत्तं तदनन्तं च यज्वनि ।
 अतपस्त्रानधीयानः प्रतिग्रहचिर्दिंजः ॥ ३६ ॥
 अन्नस्त्रमप्लवेनैव सह तेनैव मञ्जति ।
 चातः सम्बगुपस्त्रूख्य अङ्गीयात् प्रयतः शुचिः ॥ ३७ ॥
 प्रतिग्रहीता सावित्रीं सर्वदैव प्रकौर्त्तयेत्^(३) ।
 ततस्तु कौर्त्तयेत्साह॑ द्रव्येण सह दैवतं ॥ ३८ ॥
 प्रतिग्राही पठेदुच्चैः प्रतिग्रह्य हिजोत्तमात् ।
 भव्यं पठेत् चक्रियात्तु उषांशु च तथा विशः ॥ ३९ ॥

१ ग्रन्थबोधके इति च०, छ०, ज०, अ०, ठ० च ।

ठ० च ।

२ सर्वदैव प्रकौर्त्तयेदिति च०, ज०,

३ पुरोहिते याजकादाविति च०, छ०, ज०, अ०, ठ० च ।

मनसा च तथा शूद्रात् स्वस्तिवाचनकं तथा ।
 अभयं सर्वदैवत्यं भूमिर्विशुद्धेवता ॥ ४० ॥
 कन्या दासस्तथा दासी प्राजापत्याः प्रकौर्त्तिः ।
 प्राजापत्यो गजः प्रोतस्तुरगो यमदैवतः ॥ ४१ ॥
 तथा चैकशफं सर्वं याम्यस्मि महिषस्राथा ।
 उष्ट्रस्त्र नैकर्त्तो धेनू रौद्रौ कागोऽनलस्तथा ॥ ४२ ॥
 आप्यो भेषो हरिः क्रोड़ आरण्याः पश्वोऽनिलाः ।
 जलाशयं वाहणं स्याहारिधानीघटाद्यः ॥ ४३ ॥
 समुद्रजानि रदानि हेमलौहानि चानलः ।
 प्राजापत्यानि शस्त्रानि पक्षाद्वमपि सत्तम ॥ ४४ ॥
 गान्धर्वं गन्धमित्याहर्वस्त्रं वार्हस्यतं सृतं ।
 वायव्याः पश्चिमः सर्वे विद्या ब्रह्मौ तथाङ्गकं ॥ ४५ ॥
 सारस्त्रं पुस्तकादि विश्वकर्मा तु शिष्यके ।
 वनस्पतिर्द्वामादीनां द्रव्यदेवा हरेस्तातुः ॥ ४६ ॥
 क्षत्रं क्षण्याजिनं शश्या रथ आसनमेव च ।
 उपानहौ तथा यानसुक्तानाङ्गिर ईरितं ॥ ४७ ॥
 रक्षोपकरणं ग्रस्त्रं धजायं सर्वदैवतं ।
 गृहस्त्रं सर्वदैवत्यं सर्वेषां विशुद्धेवता ॥ ४८ ॥
 शिवो वा न ततो द्रव्यं व्यतिरिक्तं यतोऽस्ति हि(१) ।
 द्रव्यस्य नाम गृहौयाहानौति तथा वदेत् ॥ ४९ ॥
 तोयं दद्यात्ततो हस्ते दाने विधिर्यं सृतः ।

(१) शास्त्रोत्तर शीति अ० ।

विष्णुर्दीता विष्णुर्देव्यं प्रतिगृह्णामि वै वदेत् ॥ ५० ॥
 स्वस्ति प्रतिगृहं धर्मं भुक्तिसुकृते फलहयं ।
 गुरुन् भूत्याक्ष जिहोर्षुर्विश्वन् देवताः पितृन् ॥ ५१ ॥
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयात् तु लघ्येत् स्ववक्ततः ।
 शूद्रीयक्त तु यज्ञार्थं धनं शूद्रस्य तत्पक्षं ॥ ५२ ॥
 गुडतक्रसाद्यात् शूद्राह्राम्या निवर्त्तिना ।
 सर्वतः प्रतिगृह्णीयाद्वृत्याकर्षितो द्विजः ॥ ५३ ॥
 नाध्यापनाद्याजनाहा गहिंताहा प्रतिगृहात् ।
 देवो भवति विप्राणां ज्वलनाक्षसमा हि ते ॥ ५४ ॥
 क्षते तु दीयते गत्वा व्रेतास्तानीय दीयते ।
 हापरे याचमानाय कलौ त्वं गुणमान्विते ॥ ५५ ॥
 मनसा पातमुहिश्च जलं भूमो विनिविषेत् ।
 विद्यते सागरस्यान्तो नान्तो दानस्य विद्यते^(१) ॥ ५६ ॥
 अद्य सोमार्कग्रहणसङ्क्रान्त्यादौ च कालके ।
 गङ्गाग्रथप्रयागादौ तौर्धेश्च महागुणे ॥ ५७ ॥
 तथा चामुकगोचाय तथा चामुकशर्वये ।
 वेदवेदाङ्गयुक्ताय पाचाय सुमहामने ॥ ५८ ॥
 यथानाम महाद्रव्यं विष्णुरुद्रादिदेवतं ।
 मुवपोचगृह्णैश्वर्यपद्मोधर्मार्थिसहृष्णा ॥ ५९ ॥
 कौर्जिविद्यामहाकामसौभाग्यारोग्यहये ।
 सर्वपापोपशास्त्र्यर्थं स्वर्गार्थं भुक्तिसुकृते ॥ ६० ॥

^१ न महामन्त्र विद्यते इति च०, न०, च०, ढ०, छ०, ज०, अ०, ड० च ।

एतत्तुभ्यं सम्भदे प्रीयतां मे हरिः शिवः ।
 दिव्यान्तरीचभौमादिसम्पातौघवातक्षत्^(१) ॥ ६१ ॥
 धर्मार्थकाममोक्षायैब्रह्मलोकप्रदोऽस्तु मे ।
 वथानामसगोचाय विप्रायामुकशर्मणे ॥ ६२ ॥
 एतद्वानप्रतिष्ठार्थं सुवर्णं दक्षिणां ददे ।
 अनेन दानवाक्येन सर्वदानानि वै ददेत् ॥ ६३ ॥
 इत्याम्लेये महापुराणे दानपरिभाषा नाम नवाधिक-
 दिशततमोऽध्यायः ॥

अथ दशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

महादानानि ।

अनिरुद्वाच । सर्वदानानि वस्यामि महादानानि षोडश ।
 तुलापुरुष आद्यन्तु हिरण्यगर्भदानकं ॥ १ ॥
 ब्रह्मारुणं कल्पवृच्छ गोसहस्रच पञ्चमं ।
 हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्याश्वस्त्र सप्तमं ॥ २ ॥
 हिरण्याश्वरथस्तद्वेमहस्तिरथस्त्रया ।
 पञ्चलाङ्गलकन्तद्वरादानं तथैव च ॥ ३ ॥

^१ समुत्पाताच्यपापहृत् इति च० । समुत्पातादिपापहृदिति च० ।

विश्वचक्रं कल्पतता सप्तसागरकं परं ।
 रथधेनुर्महाभूतघटः शुभदिनेऽप्येत् ॥ ४ ॥
 मण्डपे मण्डले दानं देवान् प्रार्चाप्येहिजे ।
 भीरुदानानि पुण्णानि भेरवो दश तान् शृणु ॥ ५ ॥
 धाव्यद्वीषसहस्रेण उत्तमोऽर्द्धार्द्धतः परौ ।
 उत्तमः षोडशद्वौषः कर्त्तव्यो लवण्याचलः ॥ ६ ॥
 दशभारैर्गुडाद्रिः स्यादुत्तमोऽर्द्धार्द्धतः परौ ।
 उत्तमः पलसाहस्रैः सर्वभीरुस्तथा परौ ॥ ७ ॥
 दशद्वौषस्तिलाद्रिः स्यात् पञ्चभिश्च त्रिभिः क्रमात् ।
 कार्पासपर्वतो विंशभारैष दशपञ्चभिः ॥ ८ ॥
 विंशत्या दृतकुञ्चानामुत्तमः स्याद् दृताचलः^(१) ।
 दशभिः पलसाहस्रैरुत्तमो रजताचलः ॥ ९ ॥
 अष्टभारैः शर्कराद्रिर्भीष्मोमन्दोऽर्द्धतोऽर्द्धतः ।
 दश धेनुः प्रवस्त्रामि या दस्त्रा भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ १० ॥
 प्रथमा गुडधेनुः स्याद् दृतधेनुस्तथाऽपरा ।
 तिलधेनुसृतोया च चतुर्थी जलधेनुका ॥ ११ ॥
 द्वौरधेनुर्मधुधेनुः शर्करादधिधेनुके ।
 रसधेनुः स्त्रूपेण दशमौ विधिरुचते ॥ १२ ॥
 कुञ्चाः सुर्द्ववधेनुनामितरासान्तु राशयः ।
 कुञ्चाजिनस्तुर्हस्तं प्राग्यौवं विन्यसेऽवि ॥ १३ ॥
 गोमयेनानुलिप्तायां दर्भानास्तीर्थं सर्वतः ।

१ एव रत्नाचलवोषकपाठः पतितः दशविद्वाचलविभागस्य प्रतिज्ञामत्तम्
 मत्स्यपुराणोयस्तु सप्तत्यध्याये रत्नाचलविभागस्य इत्यनेन रत्नाचलस्य दशविद्वाचलविभागस्य-
 तत्वे नीडे वर्णात् ।

लघुै णकाजिनं तदहस्तस्य परिकल्पयेत् ॥ १४ ॥
 प्राङ् भुखौं कल्पयेदेनुभुदक् पादां सवक्षकां ।
 उत्तमा गुणधेनुः स्यात् सदा भारचतुष्यात् ॥ १५ ॥
 वक्षं भारेण कुर्वीत भाराभ्यां मध्यमा ऊता ।
 अर्हभारेण वक्षः स्यात् कनिष्ठा भारकेण तु ॥ १६ ॥
 चतुर्थांशेन वक्षः स्याद् गुणविज्ञानुसारतः ।
 पञ्च क्षणालका माघस्ते सुवर्णस्तु पोडश ॥ १७ ॥
 पलं सुवर्णावत्वारसुला पलशतं ऊतं ।
 स्यान्नारो विश्वितुला द्रोणस्तु चतुराढकः ॥ १८ ॥
 धेनुवक्षौ गुणस्त्रोभौ सितसूक्ष्माम्बराहतौ ।
 शुक्लिकर्णाविचुपादौ शुचिमुक्ताफलेचणी ॥ १९ ॥
 सितसूचिशिरालौ च सितकम्बलकम्बलौ ।
 तामगड्डुकपृष्ठौ तौ सितचामररोमकौ ॥ २० ॥
 विद्वमन्मूर्युमावेतौ नवनीतस्तनान्वितौ ।
 शोमपुच्छौ कांस्यदोहाविन्द्रनीलकतारकौ ॥ २१ ॥
 सुवर्णशृङ्गाभरणौ रजतचुरसंयुतौ ।
 नानाफलमया दस्ता गम्भ्राण्यप्रकल्पितौ ॥ २२ ॥
 रचयित्वा यजेदेनुभिमैर्भूम्बैर्हिंजोत्तम ।
 या लक्ष्मीः सर्वभूतानां या च देवेष्वस्थिता ॥ २३ ॥
 धेनुरुपेण सा देवी मम शान्तिं प्रयच्छतु ।
 देहस्या या च रुद्राणी शङ्खरस्य भद्रा प्रिया ॥ २४ ॥
 धेनुरुपेण सा देवी मम पापं व्यपोहतु ।
 विच्छुपदसि या लक्ष्मीः स्वाहा या च विभावसोः ॥ २५ ॥

चन्द्रकर्त्तव्यशक्तिर्या धेनुरूपास्तु सा विद्ये ।
 चतुर्मुखस्य या लक्ष्मीर्या लक्ष्मीर्हनदस्य च ॥ २६ ॥
 लक्ष्मीर्या लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु मे ।
 स्वधा त्वं पिण्डमुख्यानां स्वाहा यज्ञभुजां यतः ॥ २७ ॥
 सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छान्तिं प्रयच्छ मे ।
 एव मामन्त्रितां धेनुं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ २८ ॥
 समानं सर्वधेनूनां विधानं चैतदेव हि ।
 सर्वयज्ञफलं प्राप्य निर्मलो भुक्तिमुक्तिभाक् ॥ २९ ॥
 स्वर्णशृङ्गौ शफै रौप्यैः सुशीला वस्त्रसंयुता ।
 कांस्योपदोहा दातव्या चोरिणी गौः संदक्षिणा ॥ ३० ॥
 दातास्याः स्वर्गमाप्नोति वस्तरान् रोमसम्प्रितान् ।
 कपिला चेत्तारथति भूयसासप्तमं कुलं ॥ ३१ ॥
 स्वर्णशृङ्गौ रौप्यखुरां कांस्यदोहनकाम्बितां ।
 शक्तितो दक्षिणायुक्तां दत्त्वा स्यादुक्तिमुक्तिभाक् ॥ ३२ ॥
 सवत्सरोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीैः ।
 दत्त्वा स्वर्गमवाप्नोति पूर्वेण विधिना ददेत् ॥ ३३ ॥
 आसनमृत्युना देया सवल्ला गौस्तु पूर्ववत् ।
 यमहारे महावीरे तपा वैतरणी^(१) नदी ॥ ३४ ॥
 ताम्तर्जुञ्ज ददाम्येनां^(२) क्षणां वैतरणीच्च गां ।
 इत्याग्नेये महापुराणे महादानानि नाम दशाधिक-
 हिश्ततमोऽध्यायः ॥

^(१) इष्टा वैतरणी दृतिं च, अ०, ढ० च । ^(२) ताम्तर्जुं वै ददाम्येनामिति द० ।

अथेकादशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

नानादानानि ।

अभिरुचाच । एकाङ्गां दशगुर्ह्यादश दद्याच्च गोशतौ ।
 शतं सहस्रगुर्ह्यात् सर्वे तुखफला हि ते ॥ १ ॥
 प्रासादा यत्र सौवर्णी वसीर्षारा च यत्र सा ।
 गन्धर्वाप्यरसो यत्र तत्र यान्ति सहस्रदाः ॥ २ ॥
 गवां शतप्रदानेन मुच्यते नरकार्णवात् ।
 दस्ता वत्सतरौ चैव स्वर्गलोके महीयते ॥ ३ ॥
 गोदानादायुरारोग्यसोभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ।
 इन्द्रादिलोकपालानां या राजमहिषी शभा ॥ ४ ॥
 महिषीदानमाहात्म्यादस्तु मे सर्वकामदा(१) ।
 वर्भराजस्य साहाय्ये(२) यस्याः पुत्रः प्रतिष्ठितः ॥ ५ ॥
 महिषासुरस्य जननी या सास्तु वरदा मम ।
 महिषीदानाच्च सोभाग्यं दृष्टदानादिवं ब्रजेत् ॥ ६ ॥
 संयुक्तहृतपद्मत्याख्यं दानं सर्वफलप्रदं ।
 पद्मतिर्दयहृता प्रोक्ता दारजा दृष्टसंयुता ॥ ७ ॥
 सौवर्णपद्मसवत्तान्दत्त्वा स्वर्गे महीयते ।

१ वर्णा दृष्टप्रदानेवेत्यादि; सर्वकामदा
रत्नमः पाठः अ० पुस्तके नालि ।

२ वर्भराजस्य माहात्मे इति अ०

दशानां कपिलानां सु दत्तानां ज्येष्ठपुष्करे ॥ ८ ॥
 तत् फलञ्चाक्षयं प्रोक्तं १) वृषभस्य तु मोक्षणे २) ।
 धर्मीऽसित्वच्छतुष्यादवृत्स्वर्थे प्रिया इमाः ॥ ९ ॥
 नमो ब्रह्मण्डदेवेश पिण्डभृतर्षियोषक ।
 त्वयि मुक्तेऽक्षया लोका मम सन्तु निरामयाः ॥ १० ॥
 मा मे ऋणोऽस्तु दैवत्यो ३) भौतः पैत्रोऽथ मानुषः ।
 धर्मस्वं त्वत् प्रपन्नस्य या गतिः साऽस्तु मे ध्रुवा ॥ ११ ॥
 अङ्गयेच्चकशूलाभ्यां मन्त्रेणानेन चोत्सृजेत् ।
 एकादशाह्वे प्रेतस्य यस्य चोत्सृज्यते वृषः ॥ १२ ॥
 मुच्यते प्रेतलोकान्तु षण्मासे चाह्विकादिषु ।
 दशहस्रेन कुण्डेन चिंशत्कुण्डान्निवर्त्तनं ॥ १३ ॥
 तान्येव दशविस्ताराहोचर्मं तत् प्रदोऽवभित् ४) ।
 गोभूहिरख्यसंयुक्तं कृष्णाजिनन्तु योऽर्पयेत् ५) ॥ १४ ॥
 सर्वदुष्कृतकर्मापि सायुज्यं ब्रह्मणो व्रजेत् ।
 भाजनन्तिलसम्पूर्णं मधुना पूर्णमेव च ॥ १५ ॥
 दद्यात् कृष्णतिलानाच्च प्रखमेकच्च मागधं ।
 शयां दत्त्वा तु सगुणां ६) भुक्तिमुक्तिमवाप्न्यात् ॥ १६ ॥
 हैमीं प्रतिकृतिं कृत्वा दत्त्वा स्वर्गस्तथाल्मः ।
 विपुलन्तु गृहं कृत्वा दत्त्वा स्वाङ्गुक्तिभाक् ॥ १७ ॥

१ तत् फलं चाक्षयं स्यादै इति २० । ४ तत् प्रदोऽवदुदिति ग० । तत् प्रदोऽवजि-
 २ वृषभस्य विमोक्षणे इति २० । ५ यन्तु कृष्णाजिनं ददेदिति २० ।
 ३ दैवतोऽयेति २०, २० च । ६ दत्त्वोऽसगुणामिति २० ।

स्तुहं मठं सभां स्वगीर्दत्त्वा स्वाच्छ प्रतिश्वयं ।
 दत्त्वा कृत्वा गोष्ठहस्तं निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ॥ १८ ॥
 यममाहिषदानात् निष्पापः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 ब्रह्मा हरो हरिदेवैर्मध्ये च यमदूतकः ॥ १९ ॥
 पाशी^(१) तस्य शिरस्त्वका तं दद्यात् स्वर्गभागभवेत् ।
 त्रिमुखाख्यमिदं दानं गृहीत्वा तु द्विजोऽघभाक् ॥ २० ॥
 चक्रं रूप्यमयं कृत्वा के धृत्वा तत् प्रदापयेत् ।
 हेमयुक्तं द्विजायेतत् कालचक्रमिदन्नहत् ॥ २१ ॥
 आब्रतुत्यन्तु यो लौहं ददेत् नरकं व्रजेत् ।
 पञ्चाश्रत्पलसंयुक्तं लौहदण्डं तु योऽप्ययेत् ॥ २२ ॥
 वस्त्रेणाच्छाद्य विप्राय यमदण्डो न विद्यते ।
 मूलं फलादि वा द्रव्यं संहतं वाथ चैकशः ॥ २३ ॥
 शत्रुजयं समुद्दिश्य दद्यादाकुविवर्द्धये ।
 युमान् कृष्णतिलैः कार्यो रौप्यदत्तः सुवर्णटक् ॥ २४ ॥
 खड्गोद्यतकरो दीर्घो जवाकुसुममण्डलः ।
 रक्ताम्बरधरः स्वर्गी शङ्खमालाविभूषितः ॥ २५ ॥
 उपानद्युगयुक्ताह्विः कृष्णकम्बलपाञ्चकः ।
 गृहीतमांसपिण्डश्वं वाभे वै कालपूरुषः ॥ २६ ॥
 सम्पूर्ज्य तच्च गम्भाद्यैः^(२) ब्राह्मणायोपपादयेत् ।
 मरणव्याधिहीनः स्याद्राजराजेष्वरो भवेत् ॥ २७ ॥
 गोष्ठी तु द्विजे दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।

१ पापो रति ल०, ४०, ५० च ।

२ सम्पूर्ज्य वस्त्रगम्भाद्यैरिदिष्ट० ।

देवन्ताधिष्ठितस्वाखं हैमं दत्त्वा न मृत्युभाक् ॥ २८ ॥
 घण्टादिपूर्णमयेकं दत्त्वा स्थाहुक्तिमुक्तिभाक् ।
 सर्वान् कामानवाप्नोति यः प्रयच्छति काच्छनं ॥ २९ ॥
 सुवर्णे दीयमाने तु रजतं दक्षिणेष्टते ।
 अन्येषामपि दानानां सुवर्णं^(१) दक्षिणा स्मृता ॥ ३० ॥
 सुवर्णं रजतं ताम्रं तण्डुलं धात्यभेद च ।
 नित्यश्चाहं देवपूजा सर्वमैतददक्षिणं ॥ ३१ ॥
 रजतं दक्षिणा पित्रे धर्मकामायसाधनं ।
 सुवर्णं रजतं ताम्रं मणिमुक्तावसूनि च ॥ ३२ ॥
 सर्वमैत्रयहाप्राङ्गो ददाति वसुधान्वदत् ।
 पिण्डं च पिण्डलोकस्थानं देवस्थाने च देवताः ॥ ३३ ॥
 सन्तप्यथि शान्तात्मा यो ददाति वसुन्धराम् ।
 खर्वटं खेटकं वापि ग्रामं वा शस्यशालिनं ॥ ३४ ॥
 निवर्जनशतं वापि तदर्द्धं वा गृहादिकं ।
 अपि गोचर्ममात्राम्बा दत्त्वोर्वीं सर्वभाग् भवेत् ॥ ३५ ॥
 तैलविन्द्यथा चाप्सु प्रसर्पेद् भूगतं तथा ।
 सर्वषामेवदानानामेकजन्मानुगं फलं ॥ ३६ ॥
 हाटकक्षितिगौरीणां सप्तजन्मानुगं फलं ।
 चिसप्तकुलमुहूर्त्य कन्यादो ब्रह्मलोकभाक् ॥ ३७ ॥
 गजं सददक्षिणं दत्त्वा निर्मलः स्वर्गभाग् भवेत् ।
 अखं दत्त्वायुरारोग्यसोभाग्यस्वर्गमाप्नुयात् ॥ ३८ ॥

१ हिरण्यगमिति ३० ।

दासौं दत्ता हिजेन्द्राय अप्सरोलोकमाप्नुयात् ।
 दत्ता ताम्रमयौं स्थालौं पलानां पञ्चभिः शतैः ॥ ३८ ॥
 अहं सदैर्हेवा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात्^(१) ।
 शक्तं हृषसंयुक्तं दत्ता यनेन नाकभाक् ॥ ४० ॥
 वस्त्रदानाङ्गभेदायुरारोग्यं स्वर्गमक्षयं ।
 धात्यगीधूमकालमयवादीन् स्वर्गभाग् ददत् ॥ ४१ ॥
 आसनं तैजसं पात्रं लवणं गन्धचन्दनं ।
 धूं दीपच्छ ताम्बूलं लोहं रुप्यच्छ रत्नकं^(२) ॥ ४२ ॥
 दिव्यानि नानाद्रव्याणि दत्ता स्थाद् भुक्तिमुक्तिभाक् ।
 तिलांच्छ तिलपात्रच्छ दत्ता स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 अवदानात् परं नास्ति न भूतं न भविष्यति ।
 हस्तव्यरथदानानि दासौदासग्नहाणि च ॥ ४४ ॥
 अवदानस्य सर्वाणि कलां नार्हन्ति वोषश्चौ^(३) ।
 क्षत्रापि सुमहत्यापं यः पश्चाद्यदो भवेत् ॥ ४५ ॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तो लोकानाप्नोति चात्मयान् ।
 पानौयच्छ प्रपान्दत्ता भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥
 अन्तिं काष्ठच्छ मार्गादो दत्ता दीप्त्यादिमाप्नुयात्^(४) ।
 देवगन्धर्वनारीभिर्विमाने सेव्यते दिवि ॥ ४७ ॥
 छृतं तैलच्छ लवणं दत्ता सर्वमवाप्नुयात् ।

१ ततोर्बेत्सदैर्हेव्युक्तां भुक्तिमवाप्नुयात्
इति ४० ।

२ शूपदीपच्छ जैवेद्यं ताम्बूलं छोड-
रत्नमिति ४० ।
३ दीप्ताग्निमापतुषादिति ४० ।

छन्नोपानहकाषादि दत्त्वा स्वर्गं सुखौ वसेत् ॥ ४८ ॥
 प्रतिपत्तिथिमुख्येषु विष्कुभादिकयोगके ।
 चैत्रादौ वत्सरादौ च अश्विन्यादौ हरिं हरं ॥ ४९ ॥
 ब्रह्माणं सोकपालादीन् प्रार्थं दानं महाफलं ।
 हृष्टारामान् भोजनादीन् मार्गसंवाहनादिकान् ॥ ५० ॥
 पादाभ्यङ्गादिकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 चौणि तु खफलानौह गावः पृथृ॒ शरस्तौ ॥ ५१ ॥
 ब्राह्मौं सरस्तौन्दत्त्वा निर्मलो ब्रह्मलोकभाक् ।
 सप्तहौपमहीदः स ब्रह्मज्ञानं ददाति यः ॥ ५२ ॥
 अभयं सर्वभूतेभ्यो यो दद्यात् सर्वभाड् नरः ।
 पुराणं भारतं वापि रामायणमथापि वा ॥ ५३ ॥
 लिखिता पुस्तकं दत्त्वा भुक्तिमुक्तिमवाप्नुयात् ।
 वेदशास्त्रं नृत्यगौतं योऽध्यापयति नाकभाक् ॥ ५४ ॥
 विज्ञं दद्यादुपाध्याये छाचाणं भोजनादिकं ।
 किमदत्तं भवेत्तेन धर्मकामादिदर्शिना ॥ ५५ ॥
 वाजपेयसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत् फलं ।
 तत्फलं सर्वमाप्नोति विद्यादानात्र संशयः ॥ ५६ ॥
 शिवालये विशुगृहे सूर्यस्य भवने तथा ।
 सर्वदानप्रदः स स्यात् पुस्तकं वाचयेत्तु यः ॥ ५७ ॥
 चैलोक्ये चतुरो वर्णाश्वत्वारब्राह्मणः पृथक् ।
 ब्रह्माद्या देवताः सर्वा विद्यादाने प्रतिष्ठिताः ॥ ५८ ॥

१ स्वर्गे महौयते इति ग०। स्वर्गेसुखो भवेदेति घ०, क० च ।

विद्या कामदुधा धेनुर्विद्या चक्षुरनुत्तमं ।
 उपवेदप्रदानेन गम्भैः सह मोदते ॥ ५६ ॥
 वेदाङ्गानां च दानेन स्वर्गलोकमवाप्नुयात् ।
 धर्मशास्त्रप्रदानेन धर्मेण सह मोदते ॥ ५० ॥
 सिद्धान्तानां प्रदानेन मोक्षमाप्नोत्यसंशयं ।
 विद्यादानमवाप्नोति प्रदानात् पुस्तकस्य तु ॥ ५१ ॥
 शास्त्राणि च पुराणानि दत्त्वा सर्वमवाप्नुयात् ।
 शिष्यांश्च शिक्षयेदस्तु पुण्डरीकफलं लभेत् ॥ ५२ ॥
 येन जीवति तदत्त्वा फलस्थानो न विद्यते ।
 लोके श्रेष्ठतमं सर्वमात्मनश्चापि यत् प्रियं ॥ ५३ ॥
 सर्वं पितॄणां दातव्यं तेषामेवाक्षयार्थिना ।
 विष्णुं रुद्रं पद्मयोनिं देवौ विष्णेश्वरादिकान् ॥ ५४ ॥
 पूजवित्वा प्रदद्याद्यः पूजाद्रव्यं स सर्वभाक् ।
 देवालयं च प्रतिमां कारयन् सर्वमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥
 सम्माजीनं चोपलेपं कुर्वन् स्यात्रिमलः पुमान् ।
 नानामण्डलकार्यग्रे मण्डलाधिपतिर्भवेत्(१) ॥ ५६ ॥
 गम्भं पुष्पं घूपदीपं नैवेद्यच्च प्रदक्षिणं ।
 घण्टाध्वजवितानच्च प्रेक्षणं वादगौतकं ॥ ५७ ॥
 वस्त्रादिदत्त्वादेवाय भुक्तिसुक्ति मवाप्नुयात् ।
 कस्तूरिकां शिङ्गकच्च श्रीखण्डमगुरुन्तथा ॥ ५८ ॥
 कर्पूरच्च तथासुस्तं गुणगुलुं विजयं ददेत् ।

सम्माजीनमित्यादिः सप्तसाधिपतिर्भवेदित्यनः पाठः ज० पुस्तके नामि ।

दृतप्रस्थेन संखाष्य सहूल्यादौ स सर्वभाक् ॥ ६८ ॥
 खानं पलशतं ज्ञेयमभ्यङ्गं पञ्चविंशतिः ।
 पलानान्तु सहस्रेष्य महाखानं प्रकोच्छिंतं ॥ ७० ॥
 हशापराधास्तेयेन श्वीरेण खापनाच्छतं ।
 सहस्रं पयसा दध्ना दृतेनायुतमिष्टते ॥ ७१ ॥
 दासौदासमलङ्घारं गोभूम्यश्वगजादिकं ।
 देवाय दत्त्वा सौभाग्यं धनायुष्मान् व्रजेहिवं ॥ ७२ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे नानादानानि नामैकादशाधि-
 कद्विश्वततमोऽध्यायः ॥

अथ द्वादशाधिकद्विश्वततमोऽध्यायः ।

—:○:—

मेरुदानानि ।

अनिरुद्वाच । काम्यदानानि वस्त्वामि सर्वकामं प्रदानि ते ।
 निलपूजां मासि मासि कृत्वाद्यो काम्यपूजनं ॥ १ ॥
 व्रतार्हणं गुरोः पूजा वस्त्ररान्ते मर्हीर्चनं ।
 अश्वं वै मार्गशीर्षं तु कमलं पिष्टसम्बवं ॥ २ ॥
 शिवाय पूज्य यो दद्यात् सूर्यलोके चिरं वसेत्^(१) ।

^(१) स्वर्णकोक्ते चिरं वसेदिति न०, व०, उ०, ठ० च । शिवलोके चिरं वसेदिति न० ।

गजं पौषे पिष्टमयं विसमकुलमुद्वरेत् ॥ ३ ॥
 माघे चाश्वरयं पैष्टं दत्त्वा न नरकं ब्रजेत् ।
 फालगुने तु वृषं पैष्टं स्वर्गभुक् स्यामहीपतिः ॥ ४ ॥
 चैवे चेत्तमयीं गावद्वासदासौसमन्वितां ।
 दत्त्वा स्वर्गं चिरं खिला तदन्ते स्यामहीपतिः ॥ ५ ॥
 सप्तव्रीहीं च वैश्वासे दत्त्वा शिवमयो भवेत् ।
 बलिमण्डलकञ्जावैः कृत्वासाठे शिवो भवेत् ॥ ६ ॥
 विमानं आवणे पौष्यं दत्त्वा स्वर्गीं ततो लृपः ।
 अतहयं फलानान्तु दत्त्वोदृत्य कुलं लृपः ॥ ७ ॥
 गुरगुलादि दहेऽद्वै खर्णीं स सात्ततो लृपः ।
 चौरसपिंभृतं पात्रमाखिने स्वर्गदध्वेत् ॥ ८ ॥
 कार्त्तिके गुडखण्डाच्यं दत्त्वा स्वर्गीं ततो लृपः ।
 मेरुदानं हादशके वस्त्रेऽहं भुक्तिमुक्तिदं ॥ ९ ॥
 मेरुव्रते तु कार्त्तिकां रदमेरुददेदू द्विजे ।
 सर्ववास्त्रैव मेरुषां प्रमाणं क्रमशः शृणु ॥ १० ॥
 वच्चपद्ममहानौलनौलस्फटिकसञ्ज्ञितः ।
 युथं मरकतं मुक्ता प्रस्थमाचेण चोक्तमः ॥ ११ ॥
 मध्योऽहं स्यात्तद्वैऽधो विच्छाठं विवर्जयेत् ।
 कर्णिकायां न्यसेन्द्रेषु ब्रह्मविष्णुश्चैश्चैवतं ॥ १२ ॥
 माल्यवान् पूर्वतः पूज्यस्तपूर्वे भद्रसञ्ज्ञितः ।
 अश्वरक्षस्तः ग्रीष्मो निषधो मेरुदक्षिणे ॥ १३ ॥
 हेमकूटोऽथ हिमवान् त्रयं सोम्ये तथा त्रयं ।
 नौलः खेतस शृङ्गौ च पश्चिमे गन्धमादनः ॥ १४ ॥

लैकङ्गः केतुमालः स्याद्वैर्हादशसंयुतः ।
 सोपवासोऽच्चयेविष्णुं शिवं वा ज्ञानपूर्वकं ॥ १५ ॥
 देवाये चार्च मेरुच्च मन्त्रैर्मिथाय वै ददेत् ।
 विप्रायामुकगोचाय मेरुन्द्रव्यमयम्परं ॥ १६ ॥
 भुज्यै सुक्ष्यै निर्बन्धत्वे विष्णुदैवं ददामि ते ।
 इन्द्रलोके ब्रह्मलोके शिवलोके हरेः पुरे ॥ १७ ॥
 कुलमुद्भूत्य क्रोडेत विमाने देवपूजितः ।
 अन्येष्वपि च कालेषु सङ्क्रान्त्यादौ प्रदापयेत् ॥ १८ ॥
 पलानान्तु सहस्रेण हेमेरुभ्यकाल्ययेत् ।
 शृङ्गतयस्मायुक्तं ब्रह्मविष्णुहरान्वितं ॥ १९ ॥
 एकैकं पर्वतनस्य शतैकैकेन कारयेत् ।
 मेरुणा सह शैलास्त् स्थातास्त्रव चयोदश ॥ २० ॥
 अयने ग्रहणादौ च विष्णुये हरिमर्च्चं च ।
 स्वर्णमेरुं द्विजायार्थं विष्णुलोके चिरं वसेत् ॥ २१ ॥
 परमाणवो यावन्त इह राजा भवेचिरं ।
 शौष्ठ्रमेरुं द्वादशाद्रियुतं सङ्कल्पतो ददेत्^(१) ॥ २२ ॥
 प्रागुक्तं च फलं तस्य विष्णुं विप्रम्प्रपूज्य च ।
 भूमिमेरुच्च विषयं मण्डलं याममेव च^(२) ॥ २३ ॥
 परिकल्प्याश्चमांशेन शेषांशाः^(३) पूर्ववत् फलं ।
 द्वादशाद्रिसमायुक्तं हस्तिमेरुस्त्रूपिणं ॥ २४ ॥

१ सङ्कल्पय तद्देविति ग०, घ०, ढ०, ठ० च ।

अ० च ।

२ शेषांशा इति ख० ।

३ मण्डलं याममेव ते ग०, भ०,

ददेत्तित्रुर्षेयुक्तं दत्त्वानन्तं फलं लभेत् ।
 तिपञ्चाखैरश्वमेहं हयहादशसंयुतं ॥ २५ ॥
 विष्णुदीन् पूज्य तं दत्त्वा भूतभोगो वृपो भवेत् ।
 अश्वसङ्ख्याप्रमाणेन गोमेहं पूर्ववहदेत् ॥ २६ ॥
 पटवस्त्रैर्भारमाचैर्वस्त्रमेहस्य मध्यतः ।
 गैलैर्द्वादशवस्त्रैश्च दत्त्वा तच्चाच्ययं फलं ॥ २७ ॥
 दृष्टपञ्चसहस्रैश्च पलानामाच्यपर्वतः ।
 शतैः पञ्चभिरेकैकः पर्वतेऽस्मिन् हरिं वजेत् ॥ २८ ॥
 विष्णुये ब्राह्मणायार्थं सर्वं प्राप्य हरिं वजेत् ।
 एवं च खण्डमेहस्य कल्वा दत्त्वाप्नुयात् फलं ॥ २९ ॥
 धान्यमेहः पञ्चखारोऽपर एकैकखारकाः ।
 स्वर्णतिशृङ्खाकाः सर्वं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥ ३० ॥
 सर्वेषु पूज्य विष्णुं वा विशेषादच्ययं फलं ।
 एवं दशांशमानेन तिलमेहं प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 शृङ्खाणि पूर्ववत्तस्य तथैवान्यनगेषु च ।
 तिलमेहं प्रदायाथ बन्धुभिर्विष्णुलोकभाक्^(१) ॥ ३२ ॥
 नमो विष्णुस्त्रूपाय धराधराय वै नमः ।
 ब्रह्मविष्णुशशृङ्खाय धरानाभिस्थिताय च ॥ ३३ ॥
 नगहादशनाथाय सर्वपापहरिणे ।
 विष्णुभक्ताय शान्ताय चाणं मे कुरु सर्वथा ॥ ३४ ॥
 निष्पापः पिण्डिभिः सार्वं विष्णुं गच्छामि चो नमः ।

१ बन्धुभिर्विष्णुलोकभागिति शब्दः ।

त्वं हरिसु हरेरये अहं विष्णुष विष्णवे ॥ ३५ ॥
निवेदयामि भक्त्या तु भुक्तिभुक्त्यर्थं हेतवे ।

इत्याम्नेये महापुराणे मेरुदानानि नाम हादशाधिक-
हिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चयोदशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : —

पृथ्वीदानानि ।

अनिरुद्धाच । पृथ्वीदानं प्रवस्थामि पृथिवी त्रिविधा मता ।
शतकोटिर्योजनानां सप्तद्वीपा सप्ताग्रा ॥ १ ॥
जग्मुहीपावधिः सा च उत्तमा मेदिनीरिता ।
उत्तमां पञ्चभिर्भारैः काञ्चनैः प्रकल्पयेत् ॥ २ ॥
तदर्षान्तरं कूर्म्यं तथा पञ्चं समादिशेत् ।
उत्तमा कथिता पृथ्वी दंशेनैव तु मध्यमा ॥ ३ ॥
कन्यसा च त्रिभागेन(१) त्रिहान्या कूर्मपङ्कजे ।
पलानान्तु सहस्रेण कल्पयेत् कल्पपादपं ॥ ४ ॥
मूलदण्डं सपत्न्यं फलपुष्पसमन्वितं ।

१ ब्रह्मपा सा तु त्रिभागेनेति ४०, ३० च ।

पञ्चलक्ष्मन्तु सद्गुण्य पञ्चानाम्दापयेत् सुखौः ॥ ५ ॥
 एतहाता ब्रह्मलोके पिण्डभिर्मोहते चिरं ।
 विष्णुये कामधेनुन्तु पलानां पञ्चभिः शतैः ॥ ६ ॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या देवा धेनौ व्यवस्थिताः ।
 धेनुदानं सर्वदानं सर्वदं ब्रह्मलोकदं ॥ ७ ॥
 विष्णुये कपिलां दत्त्वा तारयेत् सकलं कुलं ।
 अलङ्कृत्य स्त्रियं दद्यादश्वमेधफलं लभेत्^(१) ॥ ८ ॥
 भूमि दत्त्वा सर्वभाक् स्यात् सर्वशस्यप्ररोहिणीम् ।
 यामं वाथ पुरं वापि^(२) खेटकञ्च ददत् सुखौ ॥ ९ ॥
 कार्त्तिक्यादौ^(३) हृषोत्सर्गं कुर्वस्तारयते कुलं^(४) ।
 इत्याम्नेये महापुराणे एष्युदानानि नाम त्योदशाधि-
 कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्दशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

मन्त्रमाहात्म्यकथनं ।

अग्निरवाच । नाडीचक्रं प्रवक्ष्यामि यज्ञानाज् ज्ञायते हरिः ।
 नाभेरधस्ताद्यत् कन्दमहुरास्त्रव निर्गताः ॥ १ ॥

१ नरमेघफलं सुभेदिति ग०, ढ०, ३ कार्णिकादविति च०, ठ० च ।

च० च ।

२ पुरीं वापीति च० ।

४ कुर्वन् सकारयेत् कुरुतिति ग०, ध०,

च०, ठ० च ।

हासमतिसहस्राणि नाभिमध्ये व्यवस्थिताः ।
 तिर्थंगृह्मध्येव व्यासस्ताभिः समस्ततः ॥ २ ॥
 चक्रवत्संस्थिता द्येताः प्रधाना दशनाडयः ।
 इडा च पिङ्गला चैव सुसुम्णा च तथैव च ॥ ३ ॥
 गान्धारो हस्तिजिह्वा च पृथा चैव यशा तथा ।
 अलम्बुषा हुहुष्वैव शहुनी दशभौ स्मृता ॥ ४ ॥
 दश प्राणवहा द्येता नाडयः परिकौचित्ताः ।
 प्राणोऽपानः समानश्च उदानो व्यान एव च ॥ ५ ॥
 नागः कूर्मोऽथ ककरो देवदत्तो धनञ्जयः ।
 प्राणस्तु प्रथमो वायुदंशानामपि स प्रभुः ॥ ६ ॥
 प्राणः प्राणयते प्राणं विसर्गात् पूरणं प्रति ।
 नित्यमापूरयत्येष प्राणिनामुरसि स्थितः ॥ ७ ॥
 निःखासोऽक्षासकासैस्तु प्राणो जीवसमाचितः ।
 प्रयाणं कुरुते यथात्तद्वात् प्राणः प्रकौर्चितः ॥ ८ ॥
 अधो नयत्यपानस्तु आहारस्तु नृणामधः ।
 मूर्चशक्वहो वायुरपानस्तेन कौर्चितः ॥ ९ ॥
 पौत्रभक्षितमान्नातं रक्तपित्तकफानिलं ।
 समन्नयति गात्रेषु समानो नाम मारुतः ॥ १० ॥
 स्वन्दयत्यधरं वक्ष्नं नेत्ररागप्रकोपनं ।
 उद्देजयति मर्माणि उदानो नाम मारुतः ॥ ११ ॥
 व्यानो विनामयत्यङ्गं व्यानो व्याधिप्रकोपनः ।
 प्रतिदानं तथा कण्ठाद्यापनाद्यान उच्यते ॥ १२ ॥
 उहारे नाग इत्युक्तः कूर्मशोकौलने स्थितः ।

क्षकरो भक्षणे चैव देवदत्तो विजृभिते ॥ १३ ॥
 धनञ्जयः स्थितो घोषे मृतस्यापि न सुच्छति ।
 जीवः प्रयाति दशधा नाडोचकं हि तेन तत् ॥ १४ ॥
 सङ्काल्पिर्विषुवञ्चैव अहोरात्रायनानि च ।
 अधिमास ऋणञ्चैव ऊनरात्र धनमत्या(१) ॥ १५ ॥
 ऊनरात्रं भवेदिक्षा अधिमासा विजृभिका ।
 ऋणञ्चात्र भवेत् कासो निश्वासो धनमुच्छते(२) ॥ १६ ॥
 उत्तरं दक्षिणं च्छेयं वामं दक्षिणसञ्ज्ञितं ।
 मध्ये तु विषुवं प्राक्तं पुठइयविनिःस्मृतं ॥ १७ ॥
 सङ्काल्पिः पुनरस्यैव स्वस्थानात् स्थानयोगतः ।
 सुस्तुम् गा मध्यमे द्व्यङ्गे इडा वामे प्रतिष्ठिता ॥ १८ ॥
 पिङ्गला दक्षिणे विप्र ऊर्ध्वं प्राणो ह्यहः स्मृतं ।
 अपानो रात्रिरेवं स्यादेको वायुर्दशामकः ॥ १९ ।
 आयामो देहमध्यस्थः सोमयहणमिष्टते ।
 देहातितत्वमायामं आदित्यग्रहणं विदुः ॥ २० ॥
 उदरं पूरयेत्तावदायुना यावदौप्रसितं ।
 प्राणायामो भवेदेष पूरको देहपूरकः ॥ २१ ॥
 पिधाय सर्वदाराणि निश्वासोच्छासवर्जितः ।
 सम्पूर्णकुम्भवत्तिष्ठेत् प्राणायामः स कुम्भकः ॥ २२ ॥
 मुच्छेदायुं ततस्तूर्ध्वं खासेनैकेन मन्त्रवित् ।
 उच्छासयोगयुक्तश्च वायुमूर्धं विरेचयेत् ॥ २३ ॥

१ बस्तुनयेति अ० ।

२ बलमुच्छत इति अ०, अ० च ।

उच्चरति स्त्रयं यस्मात् स्वदेहावस्थितः शिवः ।
 तस्मात् तच्चविदाच्चैव स एव जप उच्यते ॥ २४ ॥
 अयुते हे सहस्रैकं षट्शतानि तथैव च ।
 अहोरात्रेण योगीन्द्रो जपसङ्ख्यां करोति सः ॥ २५ ॥
 अजपा नाम गायत्रौ ब्रह्मविष्णुमहेश्वरौ ।
 अजपां जपते यस्तां पुनर्जन्म न विद्यते ॥ २६ ॥
 चन्द्रान्निरविसंयुक्ता आद्या कुण्डलिनी मता ।
 हृतप्रदेशे तु सा ज्ञेया अङ्गुराकारसंस्थिता ॥ २७ ॥
 सृष्टिन्यासो भवेत्तत्र स वै सर्गविलम्बनात् ।
 स्ववन्तं चिन्तयेत्तस्मिन्वस्तुं सात्त्विकोत्तमः ॥ २८ ॥
 देहस्थः सकलो ज्ञेयो निष्ठलो देहवर्जितः^(१) ।
 हंसहंसेति यो ब्रूयाद्वासो देवः सदाशिवः ॥ २९ ॥
 तिलेषु च यथा तैलं पुष्टे गन्धः समाच्छितः ।
 पुरुषस्य तथा देहे स वाह्नाभ्यन्तरं स्थितः ॥ ३० ॥
 ब्रह्मणो हृदये स्थानं कण्ठे विष्णुः समाच्छितः ।
 तालुमध्ये^(२) स्थितो रुद्रो ललाटे तु महेश्वरः ॥ ३१ ॥
 प्राणाग्रन्तु शिवं विद्यात्तस्यान्ते तु परापरं ।
 पञ्चधा सकलः प्रोक्तो विपरीतस्तु निष्ठलः ॥ ३२ ॥
 प्रासादं नादसुत्थाय शततन्तु जपेद्यदि ।
 षष्ठमासान्निदिमाप्नोति योगयुक्तो न संशयः ॥ ३३ ॥
 गमागमस्य ज्ञानेन सर्वपापश्चयो भवेत् ।

१ देहपूजित इति ३०, ३०, ३० च । २ तालुमध्ये इति ३० ।

अणिमादिगुणैश्वर्यं षड्भिर्मासैरवाप्नुयात् ॥ ३४ ॥
 स्थूलः सूक्ष्मः परच्चेति प्रासादः कथितो मया ।
 इस्तो दीर्घः प्रुतच्चेति प्रासादं लक्ष्येत्तिधा ॥ ३५ ॥
 इस्तो दहति पापानि दीर्घो मोक्षप्रदो भवेत् ।
 आप्यायने प्रुतच्चेति मूर्छिं विन्दुविभूषितः ॥ ३६ ॥
 आदावन्ते च इस्तस्य फट्कारो मारणे हितः ।
 आदावन्ते च इदयमाकृष्टौ सम्प्रीकृतिम् ॥ ३७ ॥
 देवस्य दक्षिणां मूर्त्तिं पञ्चलचं स्थितो जपेत् ।
 जपान्ते ष्टतहोमस्तु दशसाहस्रिको भवेत् ॥ ३८ ॥
 एवमाप्यायितो मन्त्रो वशोच्चाटादि कारयेत् ।
 ऊर्ध्वं शून्यमधः शून्यं मध्ये शून्यं निरामयं ॥ ३९ ॥
 विशून्यं यो विजानाति मुच्यतेऽसौ भ्रवं द्विजः ।
 प्रासादं यो न जानाति पञ्चमन्त्रमहात्मनुं ॥ ४० ॥
 अष्टत्रिंशत्कलायुक्तं न स आचार्यं उच्यते ।
 तथोङ्गारच्च गायत्रीं रुद्रादौन् वेत्यऽसौ गुरुः ॥ ४१ ॥

इत्याम्लेये महापुराणे मन्त्रमहात्म्यं नाम चतुर्दशाधि-
 कहिश्चित्ततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चदशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—०—

कन्याविधिः ।

अग्निरुद्राच । ओङ्कारं यो विजानाति स योगी स हरिः पुमान् ।

ओङ्कारमभ्यसेत्सामन्वसारन्तु सर्वदं ॥ १ ॥

सर्वमन्वप्रयोगेषु प्रणवः प्रथमः स्मृतः ।

तेन सम्परिपूर्णं यत्तत् पूर्णं कर्म नेतरत् ॥ २ ॥

ओङ्कारपूर्विकास्त्रिस्त्रो महाआहृतयोऽव्ययाः ।

चिपदा चैव सावित्री विज्ञेयं ब्रह्मणो मुखं ॥ ३ ॥

योऽधौतेऽहम्यहम्येतास्त्रीणि वर्णाण्यतन्त्रितः ।

स ब्रह्मपरमभ्येति बायुभूतः स्मूर्तिमान् ॥ ४ ॥

एकाक्षरं परं ब्रह्म प्राणायामपरन्तपः ।

सावित्रास्तु परत्रास्ति मौनात् सत्यं विशिष्टते ॥ ५ ॥

सप्तावर्त्ता पापहरा दशभिः प्रापयेहिं ।

विश्वावर्त्ता तु सा देवी नयते हीश्वरालयं ॥ ६ ॥

अष्टोत्तरश्चं जप्ता तौषः संसारसागरात् ।

कद्रकुपारणजप्येभ्यो गायत्री तु विशिष्टते ॥ ७ ॥

म गायत्राः परम्पर्यं न व्याहृतिसमं इतं ।

गायत्राः पादमर्याद्मृगर्द्मृचमेव वा ॥ ८ ॥

ब्रह्महत्या मुरापानं सुवर्णस्तेयमेव च ।

गुरुदारागमस्तैव जप्येनैव पुनाति सा ॥ ९ ॥

पापे छते तिलैर्हीमो गायत्रीजप ईरितः ।
 जग्ना सहस्रं गायत्रा उपवासी स पापहा(१) ॥ १० ॥
 गोप्तः पितृप्तो मातृप्तो ब्रह्महा गुरुतत्पयः ।
 ब्रह्मप्तः स्वर्वद्वारी च सुरापो सच्चजप्तः ॥ ११ ॥
 शुभ्रते वाऽथ वा खात्वा शतमन्तर्जले जपेत् ।
 अपः अतेन पौत्रा तु गायत्राः पापहा भवेत् ॥ १२ ॥
 शतं जसा तु गायत्री पापोपशमनौ कृता ।
 सहस्रं जसा सा देवौ उपपातकानाशिनौ ॥ १३ ॥
 अभौष्ठदा कोटिजप्ता देवत्वं राजतामियात् ।
 ओहारं पूर्वसुचार्यं भूर्भुवः स्वस्थैव च ॥ १४ ॥
 गायत्री प्रख्यसान्ते जपे चैवमुदाहृतं ।
 विष्णामित्र ऋषिच्छन्दो गायत्रं सविता तथा ॥ १५ ॥
 देवतोपनये जपे विनियोगी हुते तथा ।
 अनिर्बायू रविर्विद्युत् यमो जलपतिर्गुरुः ॥ १६ ॥
 पर्जन्य इन्द्रो गन्धर्वः पूषा च तदनन्तरं ।
 मित्रोऽथ वरुणस्वष्टा वसवी मरुतः शशी ॥ १७ ॥
 अङ्गिरा विश्वनासत्वी कस्त्रा सर्वदेवताः ।
 रुद्रो ब्रह्मा च विष्णुश्च क्रमशोऽक्षरदेवताः ॥ १८ ॥
 गायत्रा उपकाले तु कथितः पापनाशनाः ।
 पादाङ्गुष्ठो च गुरुफो च नलको जानुनौ तथा ॥ १९ ॥
 जहौ ग्रिघ्नस्य उषणो कटिर्बामिस्त्रयोदरं ।

१ उपपातकपापहेति ग०, ष०, क० च ।

स्तनौ च हृदयं श्रीवा मुखम्तालू च नासिके ॥ २० ॥
 चक्षुष्वी च भ्रुवोर्मध्यं ललाटं पूर्वमाननं।
 दक्षिणोक्तरपात्रे दे शिर आस्थमनुक्रमात् ॥ २१ ॥
 पौतः श्वामस्व कपिलो मरकतोऽग्निसत्रिभः ।
 रुक्षविद्युहूम्बक्षणरक्तगौरेन्द्रनौलभाः ॥ २२ ॥
 स्फाटिकस्त्रणपाण्डुभाः पश्चरागोऽखिलद्युतिः^(१)।
 हेमधूम्बरक्तनौलरक्तक्षणसुवर्णभाः ॥ २३ ॥
 शुक्रक्षणपालाशाभाः^(२) गायत्रा वर्णकाः क्रमात् ।
 ध्यानकाले पापहरा इतैषा सर्वकामदा ॥ २४ ॥
 गायत्रा तु तिलैर्हीमः सर्वपापप्रणाशनः ।
 शान्तिकामो यवैः कुर्यादायुष्कामो दृतेन च ॥ २५ ॥
 सिद्धार्थकैः कर्मसिद्धौ पयसा ब्रह्मवर्जसे ।
 पुच्छाकामस्तथा दग्धा धान्यकामस्तु शालिभिः ॥ २६ ॥
 श्रीरिहृषसमिद्धिस्तु ग्रहपौडोपशान्तये ।
 धनकामस्तथा विल्लैः श्रीकामः कमलैस्तथा ॥ २७ ॥
 आरोग्यकामो दूर्वाभिर्गुरुत्वाते स एव हि ।
 सौभाग्येच्छुर्गुरुगुलुना विद्यार्थी पायसेन च ॥ २८ ॥
 अयुतेनोक्तसिद्धिः स्याप्त्वेण मनसेप्तिं ।
 कोट्या ब्रह्मबधान् मुत्तः कुलोदारी हरिर्भवेत् ॥ २९ ॥
 यहयज्ञमुखो वापि होमोऽयुतमुखोऽर्थकृत् ।

१ पश्चरागोऽमस्त्रयुतिरिति ४०, ४०, २०, २० च ।
२ शुक्रपश्चपश्चाशामेति ४०, ४० च ।

आवाहनस्त्र गायत्रगास्तत ओङ्कारमभ्यसेत् ॥ ३० ॥
 स्मृत्वौङ्कारन्तु गायत्रा निवधीयाच्छखान्ततः ।
 पुनराचम्य हृदयं नाभिं स्त्रान्ती च संस्तुशेत् ॥ ३१ ॥
 प्रणवस्त्र ऋषिब्रह्मा गायत्रीच्छन्त एव च ।
 देवोऽग्निः परमामा स्याद्योगो वै सर्वकर्मसु ॥ ३२ ॥
 शक्ता चाग्निमुखी दिव्या कात्यायनसगोत्रजा ।
 चैलोक्यवरणा दिव्या पृथिव्याधारसंयुता ॥ ३३ ॥
 अचसूतधरा देवी पश्चासनगता शुभा ।
 ओं तेजोऽसि महोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानान्धामनामासि ।
 विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुः ओं अभि भूः ।
 आगच्छ वरदे देवि जप्ते मे सविधौ भव ॥ ३४ ॥
 व्याहृतीनान्तु सर्वासामृषिरेव प्रजापतिः ।
 व्यस्तायैव समस्ताय ब्राह्ममन्त्ररमोमिति ॥ ३५ ॥
 विश्वामित्रो यमदग्निर्भरद्वाजोऽय गोतमः ।
 ऋषिरतिर्वशिष्ठश काश्यपस्य यथाक्रमं ॥ ३६ ॥
 अग्निर्वायू रविश्वैव वाक्पतिर्वरुणस्तथा ।
 इन्द्रो विशुर्वर्याहृतीनां देवतानि यथाक्रम ॥ ३७ ॥
 गायत्राष्टिगनुष्टुप् च हृष्टी पठ्क्तिरेव च ।
 चिष्टुप् च जगती चेति छन्दांस्याहृतनुक्तमात् ॥ ३८ ॥
 विनियोगे व्याहृतीनां प्राणायामे च होमके ।
 आपोहिष्टेत्यृचा चापान्दुपदादौति वा स्मृता^(१) ॥ ३९ ॥

१ दुपदादौति वाप्यचा इति ३०, ३१, ३० च ।

तथा हिरस्सवर्णमिः पावमानौभिरस्तः ।
 विप्रुषोऽष्टौ चिपेद्गुर्ह्माजस्तपापचित् ॥ ४० ॥
 अन्तर्जले ऋतचेति जपेचिरवर्षमर्षणं ।
 आपोहिष्ठेत्युचोऽस्याश सिन्धुदीप ऋषिः स्मृतः ॥ ४१ ॥
 ब्रह्मानाय छन्दोऽस्य गायत्री देवता जलं ।
 मार्जने विनियोगस्य हयावभूषके क्रतोः ॥ ४२ ॥
 अघमर्षणस्त्रिस्य ऋषिरेवावर्षणं ।
 अनुष्टुप् च भवेच्छन्दो भावठत्स्तु दैवतं ॥ ४३ ॥
 आपोज्योतीरस इति गायत्रास्तु शिरः स्मृतं ।
 ऋषिः प्रजापतिस्त्रिस्य छन्दोहीनं यजुर्यतः ॥ ४४ ॥
 ब्रह्माग्निवायुसूर्याश देवताः परिकौचिताः ।
 प्राणरोधात्तु वायुः स्थाद्योरग्निश जायते ॥ ४५ ॥
 अग्नेरापस्तः शुद्धिस्तद्वाचमनस्त्ररेत् ।
 अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्त्तिषु ॥ ४६ ॥
 तपोयज्ञवषट्कार आपो ज्योती रसोऽस्ते ।
 उदुल्यं जातवेदसम्भिः प्रस्त्रव उच्चते ॥ ४७ ॥
 गायत्रीच्छन्द आख्यातं सूर्यसैव तु दैवतम् ।
 अतिरात्रे नियोगः स्थाद्यनौषोमो नियोगकाः ॥ ४८ ॥
 चित्रं देवेति ऋचके ऋषिः कौमा उदाहृतः ।
 त्रिष्टुप् छन्दो दैवतस्तु सर्वोऽस्याः परिकौचितं ॥ ४९ ॥

इत्याम्लेये महापुराणे सन्ध्याविधिर्नाम पञ्चदशाधिकहि-
 शततमोऽध्यायः ॥

ऋथ षोडशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

गायत्रीनिर्वाणं ।

अग्निरुद्वाच । एवं सम्याविधिं कृत्वा गायत्रीच्च जपेत् स्मरेत् ।
 गायज्ञिष्ठान् यतस्त्वायेत् भार्यां प्राणांस्तथैव च(१)॥१॥
 ततः स्मृतेयं गायत्री सावित्रीय ततो यतः ।
 प्रकाशनाल्पा सवितुर्वार्यूपल्वात् सरस्वती ॥ २ ॥
 तज् ज्योतिः परमं ब्रह्म भर्गस्तेजो यतः स्मृतं ।
 भा दीप्ताविति रूपं हि भस्त्रः पाकेऽथ तत् स्मृतं ॥ ३ ॥
 श्रीष्टद्वादिकं पचति भाजु दीप्तौ तथा भवेत् ।
 भर्गः स्याद् भ्राजत इति बहुलं कृत्वा ईरितं ॥ ४ ॥
 वरेण्यं सर्वतेजोभ्यः श्रेष्ठं वै परमं पदं ।
 स्वर्गापवर्गकामैर्ब्र्वा वरणीयं सदैव हि ॥ ५ ॥
 हृषीतेर्वरणार्थत्वाज्ञायतस्तप्तादिवर्जितं ।
 नित्यशुद्धबुद्धमेकं सत्यन्तहौमहीन्नरं ॥ ६ ॥
 अहं ब्रह्म परं ज्योतिर्वर्गयेमहि विमुक्तये ।
 तज् ज्योतिर्भगवान् विष्णुर्जगज्ञानादिकारणं ॥ ७ ॥
 शिवं केचित् पठन्ति स्मा शक्तिरूपं पठन्ति च ।
 केचित् सूर्यद्वेचिदमिनं वेदगा अग्निहोत्रिणः ॥ ८ ॥

१ काशान् प्राणांस्तथैव चेति अ० ।

अम्बादिरुपौ विष्णुर्हि वेदादौ ब्रह्म गौयते ।
 तत् पदं परमं विष्णोर्हेवस्य सवितुः स्मृतं ॥ ८ ॥
 महदाज्ञ्यं स्मृते हि स्वयं ज्योतिर्हरिः प्रभुः ।
 पर्जन्यो वायुरादित्यः श्रीतोष्णाद्यैश पाचयेत् ॥ १० ॥
 अग्नो प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ।
 आदित्याज्ञायते वृष्टिर्विष्टेरवन्तः प्रजाः ॥ ११ ॥
 दधातेव्वा धीमहौति मनसा धारयेमहि ।
 नोऽस्माकं यथा भर्गस्व सर्वेषां प्राणिनां धियः ॥ १२ ॥
 चोदयात् प्रेरयेद् बुद्धीर्भीकृतां सर्वकर्मसु ।
 दृष्टादृष्टविपाकेषु विष्णुस्याऽनिरूपवान् ॥ १३ ॥
 ईश्वरप्रेरितो गच्छेत् स्वर्गं वाऽऽख्यमेव वा ।
 ईश्वरावास्थमिदं सर्वं महदादिजगदरिः ॥ १४ ॥
 स्वर्गाद्यैः क्रौडते देवो योऽहं स पुरुषः प्रभुः ।
 आदित्यान्तर्गतं यत्त भर्गस्वं वै सुमुखुभिः ॥ १५ ॥
 जन्मसृत्युविनाशाय दुःखस्य चिविधस्य च ।
 धानेन पुरुषोऽयच्च द्रष्टव्यः सूर्यमण्डले ॥ १६ ॥
 तत्त्वं सदसि चिद्रुद्धा विष्णोर्यत् परमं पदं ।
 देवस्य सवितुभर्गो वरेण्यं हि तुरीयकं ॥ १७ ॥
 देहादिजायदाब्रह्म अहं ब्रह्मेति धीमहि ।
 योऽस्मावादित्यपुरुषः सोऽसावहमनन्त ओं ॥ १८ ॥
 ज्ञानानि शुभकर्मादीन् प्रवर्त्तयति यः सदा ।
 इत्याम्नेये महापुराणे गायत्रीनिर्वाणं नाम षोडशाध्वि-
 कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तदशाधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:—

ग्रायलीनिर्वाणं ।

अन्निरवाच । लिङ्गमूर्तिं शिवं सुत्वा गायत्रा योगमासवान् ।

निर्वाणं^(१) परमं ब्रह्म वसिष्ठोऽन्यस्त गङ्गरात्^(२) ॥ १ ॥

नमः कनकलिङ्गाय^(३) वेदलिङ्गाय वै नमः ।

नमः परमलिङ्गाय^(४) योगलिङ्गाय वै नमः ॥ २ ॥

नमः सहस्रलिङ्गाय वक्षलिङ्गाय वै नमः ।

नमः पुराणलिङ्गाय चुतिलिङ्गाय वै नमः ॥ ३ ॥

नमः पाताळलिङ्गाय भ्रष्टलिङ्गाय वै नमः ।

नमो रहस्यलिङ्गाय सप्तहौपोर्वलिङ्गिने ॥ ४ ॥

नमः सर्वांश्लिङ्गाय सर्वलोकाङ्गलिङ्गिने ।

नमस्त्रियात्मलिङ्गाय दुष्कलिङ्गाय वै नमः ॥ ५ ॥

नमोऽहम्हारलिङ्गाय भूतलिङ्गाय वै नमः ।

नम इन्द्रियलिङ्गाय नमस्त्राचलिङ्गिने ॥ ६ ॥

नमः पुरुषलिङ्गाय भावलिङ्गाय वै नमः ।

१ निर्वाणनिति च० ।

२ कमकलिङ्गायेति ढ० ।

३ वसिष्ठोपेष गङ्गरादिति च०, च० ४ नमः पवनलिङ्गायेति च०, च०, च०,

च०, ढ० च ।

च०, ढ० च ।

नमो रजोर्वलिङ्गाय सत्त्वलिङ्गाय(१) वै नमः(२) ॥ ७ ॥
 नमस्ते भवलिङ्गाय नमस्तेगुणलिङ्गिने ।
 नमोऽनागतलिङ्गाय तेजोलिङ्गाय वै नमः ॥ ८ ॥
 नमो वायूर्वलिङ्गाय(३) चुतिलिङ्गाय वै नमः ।
 नमस्तेऽर्थवलिङ्गाय सामलिङ्गाय(४) वै नमः ॥ ९ ॥
 नमो यज्ञालिङ्गाय यज्ञलिङ्गाय वै नमः ।
 नमस्ते तत्त्वलिङ्गाय देवानुगतलिङ्गिने(५) ॥ १० ॥
 दिश नः परमं योगमपत्वं भवत्तमन्तथा ।
 ब्रह्म चैवाच्यतं देव शमचैव परं विभी(६) ॥ ११ ॥
 अच्ययन्त्वस्त वंशस्य धर्मं च मतिमन्त्रयां ।
 अनिष्टवाच । वसिष्ठेन स्तुतः शशुस्तुष्टः औपर्वते सुरा ॥ १२ ॥
 वसिष्ठाय वरं दत्त्वा तचैवान्तरवीयत ।

इत्याम्लेये महापुराणे गायत्रीनिर्वाणं नाम सप्तदशाधि-
 काहिश्चित्ततमोऽध्यायः ॥

१ तत्त्वलिङ्गायेति ४०, ८० च ।

२ नम इन्द्रियलिङ्गायेत्यादिः उच्चलि-

डाय वै नम इत्यक्षः पाढः ४० पुस्तके ५ नमोऽनागतलिङ्गायेत्यादिः, इ-
 नाक्षि ।

३ नमो वायूर्वलिङ्गायेति ४० ।

४ नमस्ते सर्वलिङ्गाय नामलिङ्गा-

५ येति ४०, ८० च ।

६ नमोऽनागतलिङ्गिने इत्यक्षः, पाढः, ४०
 युक्तके नाक्षि ।

८ प्रभास्ता परं विभी इति ४० ।

अयाष्टादशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— 10 —

राजाभिषेकवाच्यन् ।

अभिरुद्वाप । पुष्करेण च रामाय राजधर्मं हि पुष्कते ।

यथादौ कथितं तद्वशिष्ट कथयामि ते ॥ १ ॥

पुष्कर उवाच । राजधमैः प्रवक्ष्यामि सर्वस्मात् राजधमेतः ॥

राजा भवेत्^(१) शब्दहन्ता प्रजापालः सुदण्डवान् ॥ २ ॥

पालयिष्यति वः सर्वान् धर्मस्थानं ब्रतमाचरेत् ।

संवल्लरं स हण्यात् पुरोहितमध्य द्विजं^(१) ॥ ३ ॥

मन्त्रिष्ठाखिलामग्नामहिषीं धर्मसुखणां।

संवस्तरं लृपः काले ससच्चारोऽभिवेचनं ॥ ४ ॥

कुर्याते दृष्टे नात् कालस्य नियमः स्मृतः।

तिलैः सिद्धार्थैः खानं सांवतसरपुरोहिती ॥ ४ ॥

बीषयित्वा जयं राज्ञो राजा भद्रासने स्तितः।

अभयं द्वीषयेऽ इर्गामोचयेद्वाज्यपालके ॥ १ ॥

पुरोधसाईभिषेकात् प्राक् कार्यैन्द्वौ शान्तिरेत् च।

उपवास्थभिषेकाहि वेदमौ जहुयामनन्^(१) ॥ ७ ॥

१ राष्ट्रा सरिति ८०, ७०, ६०, ५०,
४०, ३० प।

२ पुरोहितमयर्ज्जमिति च०, अ०
च०, अ०, ठ० च ।

वैष्णवाग्नेन्द्रभन्दासु सावित्रान् वैश्वदेवतान् ।
 सौम्यान् स्वस्वयनं शर्मचायुषाभयदाम्बन् ॥ ८ ॥
 अपराजिताञ्च कलसं वक्षेद्दक्षिणपार्श्वगं ।
 सम्पातवन्तं हैमस्त्र पूजयेहन्त्यपुण्यकैः ॥ ९ ॥
 प्रदक्षिणावस्त्रिखस्तजाम्बूनदप्रभः ।
 रघौघमीर्वनिर्वीक्षो विधूमस्त्र हुताशनः ॥ १० ॥
 अगुलोमः सुगन्धस्त्र स्वस्तिकाकारसत्रिभः ।
 प्रसवाचिर्यहाज्वासः स्फुलिङ्गरहितो हितः ॥ ११ ॥
 न वज्रेयुष मध्येन मार्जीरम्बगपक्षिणः ।
 पर्वतापमृदा तावच्छर्वानं शोधयेत्युपः ॥ १२ ॥
 वस्त्रौकापमृदा कर्णा वदनं केशवालयात् ।
 इन्द्रालयमृदा^(१) और्वा हृदयन्तु लृपाजिरात् ॥ १३ ॥
 करिदलोहमृदा दक्षिणन्तु तथा भुजं ।
 हृषशृङ्गोहृतमृदा वामचेत्र तथा भुजं ॥ १४ ॥
 सरोमृदा तथा पृष्ठसुदरं सङ्घमान् मृदा ।
 नदीतटमृदा पात्रं संशोधयेत्तथा^(२) ॥ १५ ॥
 वेश्वासारमृदा रात्रः कठिश्चोर्चं विश्चीयते ।
 यज्ञस्थानात्तद्विवोह गोस्थानाज्ञायुनी तथा ॥ १६ ॥
 अश्वस्थानात्तथा जहौ रथचक्रमृदाङ्गिके ।
 मूर्हानं पञ्चगव्येन भद्रासनगतं लृपं ॥ १७ ॥
 अभिविच्छेदमात्मार्मा चतुर्देवमधी चटैः ।

१ चक्रालयमृदेरेति ॥ ४० ।

२ सरोमृदेत्वादिः संशोधयेत्तथा

पाठः ॥ ४० पुष्टकेनाच्छ ।

पूर्वतो हे मकुचेन दृतपूर्णेन ब्राह्मणः ॥ १८ ॥
 रुद्रकुचेन गाम्ये च चीरपूर्णेन चत्रियः ।
 दधा च ताम्रकुचेन वैश्वः पवित्रमगेन च ॥ १९ ॥
 अल्पमयेन जलेनोदक् शूद्रामात्योऽभिषेचयेत् ।
 ततोऽभिषेकं दृपतेद्वहृचप्रवरी हिजः ॥ २० ॥
 कुर्वीत मधुना विप्रश्छन्दोगस्तु कुशोदकैः ।
 सम्मातदन्तं कलशं तथा गत्वा पुरोहितः ॥ २१ ॥
 विधाय वङ्गिरचानु सदस्येषु यथाविधि ।
 राजत्रियाभिषेके च ये मन्त्राः परिकौत्तिताः ॥ २२ ॥
 तैस्तु इष्टाकाहाभाग ब्राह्मचानां स्नानैस्तदा ।
 ततः पुरोहितो गच्छेदेहिमूलस्तदेव सु(१) ॥ २३ ॥
 शतच्छट्टेष पात्रेण सौवर्ण्यमाभिषेचयेत् ।
 वा श्रीवधीत्योषधीभीरवेत्युक्ते ति शन्तकैः ॥ २४ ॥
 पुर्वैः पुर्ववतीत्येव ब्राह्मचेति च दीजकैः(२) ।
 रत्नराष्ट्रः शिशानव ये देवास्तु कुशोदकैः ॥ २५ ॥
 यजुर्वेद्यवर्वदेही(३) गन्धारेति संसृग्येत् ।
 शिरः कण्ठं दोषनया चर्वतीर्थीदकैर्हिजाः ॥ २६ ॥
 गौतवायादिनिर्वैष्णवामरव्यजनादिभिः ।
 सर्वाष्विमयं कुम्भं धारवेशुर्व्यपायतः ॥ २७ ॥
 तं पश्येद्यपर्यं राजा दृतं वै मङ्गलादिकं ।
 अभ्यर्थं विश्वुं ब्रह्माण्डमिन्द्रादींस्तु अहेष्वरान्(४) ॥ २८ ॥

१ वेदिमूलस्तदेवतु इति च० । ३ यजुर्वेद्यवर्वदेही इति च० ।

२ दीपकैरिति च० । ४ पदादिकाग्निति च०, च०, च० च० ।

व्याघ्रचर्चीजरां शब्दासुपविष्टः पुरोहितः ।
 मधुपक्षीदिकं इत्था पट्टबन्धं प्रकारयेत् ॥ २८ ॥
 राज्ञोमुकुटबन्धस्त्र पञ्चचक्रास्तरं ददेत् ।
 ध्रुवाद्यैरिति च विशेषं हृषजं हृषदंशजं ॥ ३० ॥
 हीपिङं सिंहजं व्याघ्रजातक्षर्णं तदासने ।
 अमात्यसचिवादीशं प्रतीहारः प्रदर्शयेत् ॥ ३१ ॥
 गोजाविश्वदानाथैः सांबक्षरपुरोहितौ ।
 पूजयित्वा दिजान् प्रार्थं इत्यभूगोक्तसुखकौः ॥ ३२ ॥
 बङ्गः प्रदक्षिणीक्षत्य गुरुं नत्वाऽप एषतः ॥
 हृषमारुभ्यं गां वलां पूजयित्वाथ मन्त्रितं ॥ ३३ ॥
 अखमारुद्धं नागच्च पूजयेत्तं समारुहेत् ।
 परिभ्रमेद्राजमार्गे बलयुक्तः प्रदक्षिणं ॥ ३४ ॥
 पुरं विशेषं दानाथैः प्रार्थं सर्वान् विसर्जयेत् ।

 इत्यान्नेये महापुराणे राजाभिषेको नाम अष्टादशाधि-
 कहिततमोऽध्यायः ॥

अथोनविश्वाधिकहिततमोऽध्यायः ।

—:०:—

अभिषेकमन्त्राः ।
 पुष्करउत्तराच । राजदेवाद्यभिषेकमन्त्रावस्थेऽपमहीनान् ।
 कुम्भात् कुम्भोदकैः सिंचेत्तेन सर्वं हि सिद्धति ॥ १ ॥

सुरास्त्वामभिषिच्छन्तु ग्रन्थविष्णुमहेश्वराः ।
 वासुदेवः सप्तर्णशः प्रद्युम्नश्चानिरुदकः ॥ २ ॥
 भवन्तु विजयायेते इन्द्राद्या दशदिग्गताः ।
 वद्वो धर्मो मनुर्हचो रुचिः अहा च सर्वदा ॥ ३ ॥
 भगुरत्रिवसिष्ठश्च सनकश्च सनन्दनः ।
 सनत्कुमारोऽङ्गिराश्च पुलस्यः पुष्टहः ज्ञातुः ॥ ४ ॥
 मरीचिः कश्यपः पान्तु प्रजेशाः पृथिवीपतिः ।
 प्रभासुरा वहिंषद अग्निन्यात्ताश्च पान्तु ते ॥ ५ ॥
 ग्रन्थादाश्वीपङ्गताश्च आज्यपाश्च सुकालिनः ।
 अग्निभिर्वामभिषिच्छन्तु लक्ष्मणादा धर्मवज्रभाः ॥ ६ ॥
 आदिन्याद्याश्च कश्यपस्य बहुपुतस्य^(१) वज्रभाः ।
 क्षशाश्वस्याग्निपुतस्य भार्याद्यारिष्टनेमिनः ॥ ७ ॥
 अग्निन्याद्याश्च चन्द्रस्य पुलहस्य^(२) तथा मियाः ।
 भूता च कपिशा दंष्ट्रौ सुरसा सरमा दत्तुः ॥ ८ ॥
 श्वेनौ भासौ तथा कौची धृतराष्ट्रौ श्वकी तथा ।
 पतन्यस्त्वामभिषिच्छन्तु अरुणश्चाक्षारविः ॥ ९ ॥
 आयतिर्विद्यतौराचिर्विद्रा लोकस्थितौ स्थिताः ।
 १८ उमा मेना शची पान्तु धूमोर्जानिर्जर्तिर्जर्ये ॥ १० ॥
 गौरी शिवा च ऋषिश्च वैला या चैव नह्वला ।
 अग्निक्ली च^(३) तथा ज्योतस्त्रा देवपत्न्यो वनस्थितिः ॥ ११ ॥
 महाकल्पश्च कल्पश्च मन्त्रन्तरशुगानि च ।

१ देवपुत्रस्थेति च ॥

२ पुरास्त्वास्थेति च ०, च०, च० च ॥

३ असिता चेति च ॥

संवत्सराचि वर्जीचि पान्तु त्वामयनहयं ॥ १५ ॥
 कृतवश तदा मासा पचा रात्राहनौ तदा ।
 सन्ध्यातिथिसुइर्त्ताचि कालस्वावयवाङ्गतिः ॥ १६ ॥
 सुर्याद्याश चहाः पान्तु मनुः स्वायभूवादिकः ।
 स्वायभूवः स्वारोचिष्ठ औत्तमिद्वामसो मनुः ॥ १७ ॥
 रैवतसामृषः वष्टो वैवस्तत इहेरितः ।
 साक्षेषां ग्रन्थपुण्ड्र धर्मपुण्ड्र वद्रजः ॥ १८ ॥
 हच्छो रौच्छभीत्यो च मनवस्तु चतुर्द्वय ।
 विष्णवुक् च विपसिद्ध सुचित्तिष्ठ शिष्टौ विश्वः ॥ १९ ॥
 मनोजवस्त्राद्वौजस्त्रौ विविरद्वृत्याक्षयः ।
 तृष्ण चक्षतधासा च दिवमूक् कविरित्यकः ॥ २० ॥
 रेवन्तश्च कुमारश्च तदा वद्यस्विनायकः ।
 वीरभद्रश्च नन्दी च विष्णकर्मा पुरोजवः ॥ २१ ॥
 एते त्वामभिविष्णवु मुरमुख्याः समागताः ।
 नास्त्व्यो देवमिष्टजौ भ्रुवाद्या वसवोऽष्ट च ॥ २२ ॥
 दश चाक्षिरसी वेदास्त्वमभिविष्णवु क्षिष्टये ।
 आला आयुर्मनो दशो मदः प्राणस्त्रैव च ॥ २३ ॥
 हविसांच गरिष्ठश्च चक्षतः सत्यश्च पान्तु वः ।
 क्रतुर्द्वयो वसुः सत्यः कालकामो धुरिज्ञवे ॥ २४ ॥
 पुरुरवा माद्रवाश विश्वेदेवाश रोचनः ।
 अङ्गारकाद्याः सूर्यस्वाविष्ट्वित्य तदा यमः ॥ २५ ॥
 अजैकवादहिर्वंशो धूमकेतुष्ठ रुद्रजाः(१) ।

१ दशका इति २०, २१, २२, २३ च ।

भरतस्य तथा मृत्युः कापालिरथ किङ्गिणिः ॥ २३ ॥
 भवनो भावनः पान्तु स्वजन्म्यः स्वजनस्तथा(१) ।
 क्रतुश्रवास्य भूर्द्धा च याजनोऽभ्युशनास्तथा ॥ २४ ॥
 प्रसवश्वाव्यस्त्रैव दक्षस्य भृगवः सुराः ।
 मनोऽनुमन्ता प्राणस्य नवोपानस्य वीर्यवान् ॥ २५ ॥
 वीतिहोत्रो नयः साध्यो हंसो नारायणोऽवतु ।
 विभुषैव प्रभुषैव देवश्चेष्ठा जगद्विताः ॥ २६ ॥
 धाता मित्रोऽर्यमा पूषा शक्तीऽथ वहणो भगः ।
 त्वष्टा विवस्तान् सविता विष्णुर्द्वादश भास्त्रराः ॥ २७ ॥
 एकज्योतिस्य द्विज्योतिस्त्रिस्यतुच्योतिरेव च ।
 एकशक्तो द्विशक्तस्य विशक्तस्य महाबलः ॥ २८ ॥
 इन्द्रस्य मेत्यादिशतु ततः प्रतिमक्तस्तथा ।
 मित्रस्य समित्रस्यैव अमित्रस्य महाबलः ॥ २९ ॥
 कृतजित् सत्यजित्स्त्रैव सुषेणः सेनजित्स्तथा ।
 अतिमित्रोऽनुमित्रस्य युक्तमित्रोऽपराजितः ॥ ३० ॥
 कृतस्य कृतवाग् धाता विधाता(२) धारणो ध्रुवः ।
 विधारणो महतिजा वासवस्य परः सखा ॥ ३१ ॥
 द्वैदृचसाप्यदृचस्य(३) एताद्वगमिताशनः ।
 क्रीडितस्य सदृचस्य सरभस्य महातपाः ॥ ३२ ॥

(१) तुजनक्षयेति च०, च० च ।

(२) विचाक्षे ति च० ।

(३) द्वैदृचसाम्यदृचस्य ति च० ।

धर्ता धुर्यो धुरिर्भीम अभिसुक्तः चपास्तह(१) ।
 धृतिर्ब्बसुरनाधृष्टो(२) रामः कामी जयो विराट् ॥ ३३ ॥
 देवा एकोनपच्चाशम्भवतस्वामवन्तु ते ।
 चिचाङ्गदशिल्लरथः चित्रसेनष वै कलिः ॥ ३४ ॥
 उर्णायुरुग्मेनष धृतराष्ट्रं नन्दकः ।
 हाहा हङ्कर्नारदव विश्वावसुष तुम्बुदः ॥ ३५ ॥
 एते त्वामभिषिच्छन्तु गन्धर्वा विजयाय ते ।
 पान्तु ते कुरुपा मुख्या दिव्याद्याप्सरसाङ्गणाः ॥ ३६ ॥
 अनवद्या सुकेशी च मिनकाः सह जन्यया(३) ।
 क्रतुस्थला दृताचौ च विश्वाचौ पुण्डिकस्थला ॥ ३७ ॥
 प्रज्ञोचा चीर्वशी रथा पञ्चचूडा तिळोत्तमा ।
 चित्रलेखा लक्ष्मणा च पुण्डरीका च वाहणी ॥ ३८ ॥
 प्रद्वादो विरीचनोद्य बलिर्ब्बाशोद्य तत्सुताः ।
 एते चान्येऽभिषिच्छन्तु दानवा राघवसास्तथा ॥ ३९ ॥
 हेतिचैव प्रहेतिच विद्युत्सुर्जयरथकाः ।
 यज्ञः सिद्धात्मकः पातु माणिभद्रव नन्दनः ॥ ४० ॥
 पिङ्गलो द्युतिमांसैव पुष्पवन्तो जयावहः ।
 शङ्खः पद्मव मकरः कच्छपस निधिर्जये ॥ ४१ ॥
 पिशाचा ऊर्हकेशाद्या भूता भूम्यादिवासिनः ।
 महाकालं पुरस्कृत्य नरसिंहस्त्र मातरः ॥ ४२ ॥

१ अभिसुक्तः चमास्तेति ३० ।

२ सह कन्ययेति ३० ।

३ अनाधृष्ट इति ३०, ४०, ५० च ।

गुह्यः स्वन्दो विशाखस्वान्नैगमीयोऽभिषिद्धतु ।
 डाकिन्यो यास्य योगिन्यः खेचरा भूचरास्य याः ॥ ४३ ॥
 गरुडस्वारुणः पान्तु सम्यातिप्रसुखाः खगाः ।
 अनन्ताद्या महानागाः श्रेष्ठवासुकितञ्जकाः ॥ ४४ ॥
 रेतावतो महापश्चः कम्बलाश्वतरावभौ ।
 शङ्खः कर्काटकसैव धृतराष्ट्रो धनञ्जयः ॥ ४५ ॥
 कुमुदैरावणो पश्चः पुष्पदन्तोऽथ वामनः ।
 सुप्रतीकोऽस्त्रनो नागाः पान्तु त्वां सर्वतः सदा ॥ ४६ ॥
 यतामहस्ताद्या हंसो उषभः शङ्खरस्य च ।
 दुर्गासिंहश्च पान्तु त्वां यमस्य महिषस्ताद्या ॥ ४७ ॥
 उच्चैःश्वाश्वपतिस्ताद्या धन्तर्त्रिः सदा ।
 क्लैस्तुभः शङ्खराजश्च वज्रं शूलञ्च चक्रकं ॥ ४८ ॥
 नन्दकोऽस्त्राणि रक्षन्तु धर्मीष्व व्यवसायकाः ।
 चित्रगुप्तश्च दण्डश्च पिङ्गलो चत्युकालकौ ॥ ४९ ॥
 बालखिल्लादिमुनयो व्यासवास्त्रोक्तिसुख्यकाः ।
 पृथुदिलौपो भरतो दुष्टन्तः शक्रजिह्वौ(१) ॥ ५० ॥
 मङ्गः ककुत्स्यवानेन युवनाश्वो जयद्रथः ।
 मान्धाता सुचुकुन्दश्च पान्तु त्वाच्च पुरुरवाः ॥ ५१ ॥
 वासुदेवाः पञ्चविंशत्तत्त्वानि विजयाय ते ।
 रुक्मीमः शिलाभौमः पातालो नौलमूर्त्तिकः(२) ॥ ५२ ॥

१ शक्रजिह्वौ इति क०, च० च ।

२ नौलमूर्त्तिक इति च०, च०, च०, च०, च०, च० । नौलमूर्त्तिक इति च० ।

पीतरक्षः चितिष्वैव छेतभौमो रसातसं ।
 भूल्लोकोऽथ भुवर्मुख्या जन्मद्वौपादयः श्रिये ॥ ५३ ॥
 उत्तराः कुरवः पान्तु रम्या हिरण्यकस्तथा^(१) ।
 भद्राख्यः केतुमालश्च वर्ष्णेव वलाहकः ॥ ५४ ॥
 हरिवर्षः किम्पुरुष इन्द्रहौपः कश्चेष्वमान् ।
 ताम्बवर्णो गमस्तिमान् नागद्वौपश्च सौम्यकः ॥ ५५ ॥
 गम्बवर्णो वरुणो यश्च नवमः पान्तु राज्यदाः ।
 हिमवान् हेमकूटश्च निषध्ये नौल एव च ॥ ५६ ॥
 छेतश्च शृङ्गवान् मेरमालवान् गम्बमादनः ।
 महेन्द्रो मलयः सत्यः शुक्लिमान्तर्घवान् गिरिः ॥ ५७ ॥
 विम्बश्च पारिपात्रश्च गिरवः शास्त्रिदास्तु ते ।
 ऋग्वेदाच्याः पठङ्गानि इतिहासपुराणकं ॥ ५८ ॥
 आशुर्वेदश्च गम्बर्वधनुर्वेदोपवेदकाः ।
 शिष्या कल्पो व्याकरणं निरुत्तं ज्योतिषाङ्गतिः ॥ ५९ ॥
 कृष्णोगानि च वेदाच्च मौमांसा व्यायविस्तरः ।
 धर्मशास्त्रं पुराणश्च विष्णा छेताश्चतुर्दश ॥ ६० ॥
 साहस्रांशोगः पाण्डुपतं वेदा वै पञ्चरात्रकं ।
 कृतान्तप्रस्त्रकं छेतद् गायत्री च शिष्या तथा ॥ ६१ ॥
 दुर्गा विष्णा च गान्धारी पान्तु त्वां शास्त्रिदाच्यते ।
 स्वप्नेष्वुसुरासर्पिदं धिदुग्धजलाच्ययः ॥ ६२ ॥
 चत्वारः सागराः पान्तु तौर्धानि विविधानि च ।

^१ हैरण्यकस्तथेति ८०, ८०, ८० च । द्विरक्षमयक्षेति ८० ।

पुष्करस प्रश्नागस प्रभासो नैसिषः परः ॥ ६३ ॥
 गयाशीर्षे ब्रह्मग्निरस्तीर्थमुत्तरमानसं ।
 कालोदको नन्दिकुण्ठस्तीर्थं पञ्चनदस्तथा ॥ ६४ ॥
 भृगुतीर्थं प्रभासस्त तथा चामरकण्ठकं ।
 जम्बुमार्गस्त विमलः कपिलस्त तथाश्रमः ॥ ६५ ॥
 मङ्गाहारकुशाकर्त्तै शिव्यकोः नौलपर्वतः ।
 वराहपर्वतस्तैव तीर्थङ्गणखलं तथा ॥ ६६ ॥
 कालस्त्ररस केदारो रुद्रकोहिस्तस्तैव च ।
 वाराणसी मङ्गातीर्थं वद्याश्रम एव च ॥ ६७ ॥
 हारका शौगिरिस्तीर्थं तीर्थस्तु पुरुषोक्तमः ।
 शालग्रामोद्य वासहः सिंधुसागरसङ्घमः ॥ ६८ ॥
 फलगुतीर्थं विन्दुसुरः करवौरात्मस्तथा ।
 नद्यो गङ्गासरसत्वः शतद्रुग्णेष्वकी तथा ॥ ६९ ॥
 अच्छोदा च विपाशा च वितस्ता देविका मद्दी ।
 कावेरी वक्षणा चैव निचिरा गोमती नदी ॥ ७० ॥
 पारा च मंथवती रुपा मन्दाकिनी मङ्गानदी ।
 तापी पश्योक्षी वेषा च गौतमी वैतरणी तथा ॥ ७१ ॥
 गोदावरी भौमरवी तुङ्गभद्रा प्रणी तथा ।
 चन्द्रमामा शिवा गोरी अभिषिञ्चन्तु पान्तु वः(१) ॥ ७२ ॥
 इत्याम्नेये मङ्गापुराणे अभिषेकमन्त्रा नामोनविंशत्य-
 खिकदिशततस्तोऽध्यायः ॥

(१) अभिषिञ्चन्तु पान्तु चेति ष०, म०, ष०, उ०, इ०, अ० उ० च ।

अथ विंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

सहायसम्पत्तिः ।

पुष्कर उवाच । सोऽभिषिक्तः सहामात्रो जयेच्छच्छपोत्तमः ।
राजा सेनापतिः कार्ये ब्राह्मणः चक्रियोऽथ वा ॥ १ ॥
कुलौनो नौतिशास्त्रज्ञः प्रतीहारस्त्र नौतिवित् ।
दूतस्त्र प्रियवादौ स्यादचौणोऽतिवलान्वितः ॥ २ ॥
ताम्बूलधारी ना स्त्री वा भक्तः क्लेशसहप्रियः ।
साम्बिविग्नहिकः कार्यः वाङ्गुण्णादिविशारदः ॥ ३ ॥
खड्गधारी रक्षकः स्यामारथिः स्याइलादिवित् ।
सदाधको हितो विज्ञो महानसगतो हि सः ॥ ४ ॥
सभासदस्त्र धर्मज्ञा लेखकोऽवरविहितः ।
आङ्गानकालविज्ञाः स्युर्हिता दीवारिका जनाः ॥ ५ ॥
रत्नादिज्ञो धनाध्यक्षः अनुद्वारे हितो नरः ।
स्यादायुर्वेदविहैद्यो गजाधकोऽथ इस्तिवित् ॥ ६ ॥
जितश्चमो गजारोहो हयाध्यक्षो हयादिवित् ।
दुर्गाधको हितो धीमान् खपतिर्वास्तुवेदवित् ॥ ७ ॥
यन्वसुक्ते पाणिमुक्ते अमुक्ते मुक्तधारिते ।
अस्त्राचार्यो नियुक्ते च कुशलो नृपतेर्हितः ॥ ८ ॥
हृष्टशान्तःपुराध्यक्षः पञ्चाश्रद्धार्षिकाः स्त्रियः ।

समत्यद्वासु पुरुषां बरेयुः सर्वकर्मसु ॥ ८ ॥
जायत्यादायुधागारे ज्ञात्वा वृत्तिर्विधीयते ।
उत्तमाधममधानि बुद्धा कर्मणि पार्थिवः ॥ १० ॥
उत्तमाधममधानि पुरुषाणि नियोजयेत् ।
जयेच्छः पृथिवौं राजा सहायानानयेद्वितान् ॥ ११ ॥
धर्मिष्ठान् धर्मकार्येषु शूरान् सङ्घामकर्मसु ।
निपुणानर्थक्षत्रेषु^(१) सर्वत्र च तथा शुचीन् ॥ १२ ॥
स्त्रीषु अण्डान्नियुज्जीत तौत्यान् दारुणकर्मसु ।
यो यत्र विदितो राजा शुचिलेन तु तद्वरं ॥ १३ ॥
धर्मे चार्थे च कामे च नियुज्जीताधमेऽधमान् ।
राजा यथाहैं कुर्यात् उपधाभिः परीक्षितान् ॥ १४ ॥
समन्वी च यथान्वयायात् कुर्याद्वस्तिवनेचरान् ।
तत्पदान्वेषणे यत्तानधक्षांस्तत्र कारयेत् ॥ १५ ॥
यस्मिन् कर्मणि कौशल्यं यस्य तस्मिन् नियोजयेत् ।
पिण्डपैतामहान् भृत्यान् सर्वकर्मसु योजयेत् ॥ १६ ॥
विना दायादक्षत्रेषु तत्र ते हि समागताः ।
परराजगृहात् प्राप्तान् जनान् सञ्चयकाम्यया^(२) ॥ १७ ॥
दुष्टानप्यथ वाऽदुष्टान् सञ्चयेत प्रथन्तः ।
दुष्टः ज्ञात्वा विष्वसेन्न तद्वृत्तिं वर्तयेहशे ॥ १८ ॥
देशान्तरागतान् पाश्वे चारैज्ञात्वा हि पूजयेत् ।
शत्रबोऽग्निर्विषं सर्पे निस्त्रिंशमपि चैकतः ॥ १९ ॥

१ रिपनर्थक्षत्रेष्विति ४० । २ जनानात्रयकाम्ययेति ४० ।

भृत्या वशिष्ठं विज्ञेयाः कुभूत्यास तथैकतः ।
 चारचक्रुभवेद्राजा नियुज्जीत सदाचरान् ॥ २० ॥
 जनस्याविहितान् सौम्यांस्तथाज्ञातान् परस्परं ।
 वर्णिजो मन्दकुशलान् सांवक्षरचिकित्सकान् ॥ २१ ॥
 तथा प्रवजिताकारान् बलाबलविवेकिनः ।
 नैकस्य राजा श्रहधाच्छ्रहधाद् बहुवाक्यतः ॥ २२ ॥
 रागापरागो भृत्यानां जनस्य च गुणागुणान ।
 शुभानामशुभानाच्च ज्ञानदृश्याद्यश्याय च ॥ २३ ॥
 अनुरागकरं कर्म चरेज्ज्ञादिरागजं ।
 जनानुरागया लक्ष्मया राजा स्याज्जनरस्त्रिनात् ॥ २४ ॥
 इत्यान्नेये महापुराणे सहायसम्पत्तिर्नाम विंशत्यधिक-
 हिंशततमोऽध्यायः ॥

अथ एकविंशाधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : —

पुष्कर उवाच । भृत्यः कुर्यात् राजाज्ञां शिष्यवत्सच्छ्रियः पतेः ।
 न क्षिपेद्वचनं राज्ञो अनुकूलं प्रियं वदेत् ॥ १ ॥
 रहोगतस्य वक्तव्यमप्रियं यज्जितं भवेत् ।
 न नियुक्तो हरेहितं नोपेक्षेत्स्य मानकं ॥ २ ॥
 राज्ञस्य न तथाकार्यं विश्वभाषाविचेष्टितं ।
 अतःपुरचराधक्षो वैरभूतैर्निराजतैः ॥ ३ ॥

संसर्गं न ब्रजेहृत्यो राज्ञा गुह्यच्च गोपयेत् ।
 प्रदर्शनं कौशलं किञ्चिद्वाजानन्तु विशेषयेत् ॥ ४ ॥
 राज्ञा यच्छावितं गुह्यं न तज्जोके प्रकाशयेत् ।
 आज्ञाप्यमाने वान्यस्मिन् किङ्करोमौति वा वदेत् ॥ ५ ॥
 वस्त्रं रद्धमलङ्घारं राज्ञा इत्तं च धारयेत्^(१) ।
 नानिर्हिष्टो^(२) हारि विशेषायोग्ये भुवि राजटक् ॥ ६ ॥
 जृश्चाविष्टीवनङ्गासं कोपं पर्यन्तिकाश्रयं ।
 शृकुटीं वातसुङ्घारं तत्त्वमोपे विसर्जयेत्^(३) ॥ ७ ॥
 स्वगुणाख्यापने युक्त्या परानेव प्रयोजयेत्^(४) ।
 आठं लौखं सपैशूल्यं नास्तिक्यं क्षुद्रता तथा ॥ ८ ॥
 चापस्यच्च परित्याज्य निल्यं राजानुजीविना ।
 चुतेन विद्याशिष्यैष संयोज्यामानमामना ॥ ९ ॥
 राजसेवान्ततः कुर्याङ्गुतये भूतिवर्जनः^(५) ।
 नमस्कार्याः सदा चास्य पुच्चवङ्गभमन्त्रिणः ॥ १० ॥
 सचिवैर्वास्य विद्वासो राजचित्तप्रियच्चरेत् ।
 त्वजेहिरक्तं रक्तात्तु हत्तिमोहेत राजवित् ॥ ११ ॥
 अष्टृष्टवास्य न ब्रूयात् कामं कुर्यात्तथापदि ।
 प्रसन्नो वाक्यसङ्गाही रहस्ये न च शङ्खते ॥ १२ ॥

१ राजाऽदत्तं न धारयेदिति च ० । ३ विवर्जयेदिति ग०, च०, ज०, ड० च ।

२ नानिर्दिष्टे इति च०, ग०,
भ०, अ० च । ४ निषोजयेदिति ग०, च०, ज० च ।

५ भूतिवर्जिमोभिति ग०, ड० च ।

कुशलादिपरिप्रश्नं सम्बद्धति चासनं ।
 तत्कथाश्वरणाहृष्टो अप्रियार्थपि नन्दते ॥ १३ ॥
 अल्पं दत्तं प्रगृह्णाति खरेत् कथान्तरेच्चपि ।
 हृति रक्षस्य कर्तव्यं सेवामन्यस्य वर्जयेत् ॥ १४ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे अनुजीविहृतं नाम विंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथैकविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:-:-

दुर्गसम्पत्तिः ।

सुष्कर उवाच । दुर्गसम्पत्तिभाख्यास्ये दुर्गदेशे वसेन्तृपः ।
 वैश्वशूद्रजनप्रायोऽह्नाहर्थस्तथापरैः ॥ १ ॥
 किञ्चिद्वाह्नाणसंयुक्तो बहुकर्म्मकरस्तथा ।
 अदेवमाल्को भक्तजलो देयः प्रशस्यते ॥ २ ॥
 परैरपीडीतः पुष्पफलधान्यसमन्वितः^(१) ।
 अगम्यः परचक्राणां व्यालतस्करवर्जितः ॥ ३ ॥
 घसामेकतमं दुर्गं तत्र क्षत्वा वसेहली ।
 धनुर्दुर्गं महीदुर्गं नरदुर्गं तथैव च ॥ ४ ॥
 वार्च्छैवाम्बुदुर्गच्च गिरिदुर्गच्च भार्गव ।
 सर्वोत्तमं शैलदुर्गमभेद्यं चान्नभेदनं ॥ ५ ॥

१ पुष्पफलधान्यधनान्वित इति म०, च०, अ०, ढ० च ।

पुरलत्र च हृष्टादेवतायतनादिकं ।
 अनुयन्नायुधोपेतं सोदकं दुर्गमुक्तम् ॥ ६ ॥
 राजरक्षां प्रवक्ष्यामि रक्षो भूपो विषादितः ।
 पच्चाङ्गस्तु शिरीषः स्याञ्छृष्टपिष्ठो विषाद्वनः ॥ ७ ॥
 शतावरौ छिन्नरहा विषम्ब्रौ तण्डुलीयकं ।
 कोषातकौ च कलहारौ ब्राह्मी चित्रपटोलिका ॥ ८ ॥
 भर्खूकपर्णी वाराही धात्रगानद्वक्मेव च ।
 उमादिनौ सोमराजी विषम्ब्रं रत्नमेव च ॥ ९ ॥
 वासुलचणसंयुक्ते वसन् दुर्गं सुरान्वजेत् ।
 प्रजाश पालयेहृष्टाञ्चयेहानानि दापयेत् ॥ १० ॥
 देवद्रव्यादिहरणात् कल्पन्तु नरके वसेत् ।
 देवालयानि कुर्वीत देवयूजारतो नृपः ॥ ११ ॥
 सुरालयाः पालनौयाः स्थापनौयाश देवताः ।
 मृण्मयाहारजं पुण्यं दारुजादिष्टकामयं ॥ १२ ॥
 इष्टकाच्छैलजं पुण्यं शैलजात् स्वर्णरबजं ।
 क्रीडन् सुरगृहं कुर्वन् भुक्तिसुक्तिमवाप्नुयात् ॥ १३ ॥
 चित्रकृष्ण गौतवाद्यादिप्रेक्षणीयादिदानक्षत् ।
 तैलाञ्चमधुदुग्धाद्यैः स्नाप्य देवं दिवं ब्रजेत् ॥ १४ ॥
 पूजयेत् पालयेद्विप्रान् द्विजस्वन् हरेन्द्रपः ।
 सुवर्णमेकं गामेकां भूमेरप्येकमङ्गुलं ॥ १५ ॥
 हरव्रकमप्नोति यावदाङ्गतसम्प्रवं ।
 दुराचारन् द्विषेच्च सर्वपापेष्वपि स्थितं ॥ १६ ॥
 नैवास्ति ब्राह्मणबधात् पापं गुरुतरं क्वचित् ।

अदैवं दैवतं कुर्यात् कुर्युर्वमदैवतं ॥ १७ ॥
 ब्राह्मणा हि महाभागास्तात्रमस्येवदैव तु(१) ।
 ब्राह्मणी रुदती हन्ति कुलं राज्यं प्रजास्थात् ॥ १८ ॥
 साध्वीस्त्रीणां पालनश्च राजा कुर्यात् धार्मिकः ।
 स्त्रिया प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्यैकदक्षया ॥ १९ ॥
 मुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया ।
 यस्मै दद्यात्पिता त्वेनां शुश्रूषेत्तं पतिं सदा ॥ २० ॥
 मृते भर्त्तरि स्वर्यायात् ब्रह्मचर्यं स्थिताङ्गना ।
 परवैश्मरुचिन्नस्यात् स्यात् कलहशालिनी ॥ २१ ॥
 मग्नं वर्जयेन्नारौ तथा प्रोषितभर्त्तका ।
 देवताराधनपरा तिष्ठेद्वन्त्तृहिते रता ॥ २२ ॥
 धारयेन्नार्थाय किञ्चिदाभरणलथा ।
 भर्त्तान्निं या विशेन्नारौ सापि स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ २३ ॥
 श्रियः सम्पूजनङ्गार्थं गृहसम्मार्जनादिकं ।
 द्वादशां कार्त्तिके विष्णुं गां सवक्षां ददेत्तथा ॥ २४ ॥
 सावित्रा रक्षितो भर्त्ता सत्याचारव्रतेन च(२) ।
 सप्तम्यां मार्गशीर्षे तु सितेऽभ्यर्थं दिवाकरं ॥ २५ ॥
 पुत्रानाप्नोति च स्त्रौह नात्र कार्या विचारणा ।

इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मो नाम एकविंशत्यष्टिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

१ तात्रहिंस्यात्पदैव तु इति ज० ।

२ सत्यवान् चुमतेन्नुचेति च०, अ० च ।

अथ दाविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—८०—

राजधर्मः ।

पुष्कर उवाच । यामस्याधिपतिं कुर्याहशग्रामाधिपं नृपः ।

शतग्रामाधिपञ्चान्यं तथैव विषयेष्वरं ॥ १ ॥

तेषां भोगविभागश्च भवेत् कर्मानुरूपतः ।

नित्यभेद तथा कार्यं तेषाच्चारैः परीच्छणं ॥ २ ॥

ग्रामे दीपान् समुत्पद्मान् यामेशः प्रशमं नयेत् ।

अशक्तो दशपालस्य स तु गत्वा निवेदयेत् ॥ ३ ॥

शुत्वापि दशपालोऽपि तत्र युक्तिसुपाचरेत् ।

वित्ताद्याप्नोति राजा वै विषयात् सुरच्छितात् ॥ ४ ॥

धनवान्धर्ममाप्नोति धनवान् काममश्रुते ।

उच्छिद्यन्ते विना ह्यैः^(१) क्रिया योज्ञे सरिद्यथा ॥ ५ ॥

विशेषो नास्ति लोकेषु पतितस्याधनस्य च ।

पतितात्र तु गृह्णन्ति दरिद्रो न प्रयच्छति ॥ ६ ॥

धनहीनस्य भार्यापि नैका स्यादुपवर्त्तिनी^(२) ।

राष्ट्रपौडाकरो राजा नरके वसते चिरं ॥ ७ ॥

नित्यं राजा तथा भावं गर्भिणी सहधर्मिणी ।

यथा स्वं सुखमुत्सृज्य गर्भस्य सुखमावहेत्^(३) ॥ ८ ॥

१ विना ह्यैर्धर्मिति घ०, अ० च । नैव स्यादश वर्त्तिनीति घ०, ज०, अ० च ।

२ नैव स्यादश वर्त्तिनीति घ०, ३ सुखमावहेदिति ज०, ठ० च ।

ठ० च ।

किं यज्ञैस्तपसा तस्य प्रजा यस्य न रक्षिताः ।
 सुरक्षिताः प्रजा यस्य सर्वस्तस्य गृहीपमः ॥ ८ ॥
 अरक्षिताः प्रजा यस्य नरकं तस्य मन्दिरं ।
 राजा गृहभागमादत्ते सुखाताहुकृतादपि ॥ १० ॥
 धर्मागमो रक्षणाच्च पापमाप्नीत्यरक्षणात् ।
 सुभगा विटभीतेव राजवस्त्रभतस्करैः ॥ ११ ॥
 भस्यमाणाः प्रजा रक्ष्याः कायस्यैष विशेषतः ।
 रक्षिता तद्वयेभ्यस्तु राज्ञो भवति सा प्रजा^(१) ॥ १२ ॥
 अरक्षिता सा भवति तेषामिवेष्ट भोजनं ।
 हुष्टसम्हर्त्तुं कुर्याच्छास्त्रोक्तं करमाददेत्^(२) ॥ १३ ॥
 कोषे प्रवेशयेदर्द्धं नित्यच्छार्द्धं द्विजे ददेत्^(३) ।
 निधिं द्विजोत्तमः प्राप्य गृह्णीयात्कलं तथा ॥ १४ ॥
 चतुर्थमष्टमं भागं तथा षोडशमं द्विजः ।
 वर्णक्रमेण दद्याच्च निधिं पाचे तु धर्मतः ॥ १५ ॥
 अनृतन्तु वदन् दर्ढाः^(४) सुवित्तस्यांशमष्टमं ।
 प्रणष्ठस्वामिकस्त्रक्थं राजावद्यन्दिधापयेत् ॥ १६ ॥
 अर्द्धक् द्रव्याहरेत् स्वामी परेण लृपतिर्हरेत् ।
 ममेदमिति यो ब्रूयात् सोऽर्थयुक्तो यथाविधि ॥ १७ ॥
 सम्याद रूपसङ्गादौन् स्वामी तद् द्रव्यमहंति ।

१ सत्प्रजा इति च०, अ० च ।

२ द्विजेऽर्पयेदिति अ०, ड० च ।

३ उभगा विटभीतेवेत्यादिः, करमाददे-

४ अनृतं वदनी पाद्यमिति ड० ।

दित्यनः पाडः अ० पुस्तके नाचि ।

बालदायादिकमृक्ष्यं^(१) तावद्राजानुपालयेत् ॥ १८ ॥
 यावत्स्यात्म समावृत्तो यावदातीतश्चेश्वः ।
 बालपुच्छासु चैवं स्याद्रक्षयं निष्कुलासु च ॥ १९ ॥
 पतिव्रतासु च स्त्रौषु विधवास्तुरासु च ।
 जीवन्तीनान्तु तासां ये संहरेषुः स्ववाभ्वाः ॥ २० ॥
 ताव्छिथाच्चौरदण्डेन धार्मिकः पृथिवीपतिः ।
 सामान्यतो हृतस्त्रैरस्त्रै दद्यात् स्त्रयं नृपः ॥ २१ ॥
 चौररक्षाधिकारिभ्यो राजापि हृतमाप्नुयात् ।
 अहृते यो हृतं ब्रूयाद्विःसार्यो दण्ड एव सः ॥ २२ ॥
 न तद्राजा प्रदातव्यं गृहे यद् गृहगैर्हृतं ।
 स्वराष्ट्रपस्थादादद्याद्राजा विंशतिमं द्विज ॥ २३ ॥
 शुल्कांशं परदेशाच्च क्षयव्ययप्रकाशकं ।
 ज्ञात्वा सङ्कल्पयेच्छुल्कं लाभं वणिग्यथाप्नुयात् ॥ २४ ॥
 विंशांशं लाभमादद्याइण्डनौयस्तोऽन्यथा ।
 स्त्रीणां प्रब्रजितानाम्ब^(२) तरशुल्कं विवर्जयेत् ॥ २५ ॥
 तरेषु दासदेषिण नष्टं दासांस्तु दापयेत् ।
 शूकधान्येषु षड्भागं शिविधान्ये तथाष्टमं ॥ २६ ॥
 राजा वन्यार्थमादद्याइशकालानुरूपकं ।
 पञ्चषष्ठ्यभागमादद्याद् राजा पञ्चश्चिरस्ययोः ॥ २७ ॥
 गन्धीषधिरसानाम्बु पुष्यमूलफलस्य च ।

१ बालदायादिकं गुह्यमिति श०,

८०, १०, १० च ।

२ स्त्रीलालैष द्विजातीमामिति श० ।

पञ्चशाकहणानाच्च वंशवैष्णवचर्मणां ॥ २८ ॥
 वैदलानाच्च भाण्डानां सर्वस्याश्ममयस्य च ।
 षड्भागमेव चादद्यान् मधुमांसस्य सर्पिषः ॥ २९ ॥
 स्त्रियवपि न चादद्याद् ब्राह्मणेभ्यस्तथा करं ।
 यस्य राज्ञस्तु विषये ओत्रियः सौदति चुधा ॥ ३० ॥
 तस्य सौदति तद्राष्टुं व्याधिदुर्भिर्दत्स्करैः ।
 चुतं हत्तन्तु विज्ञाय हत्तिं तस्य प्रकल्पयेत् ॥ ३१ ॥
 रचेच्च सर्वतस्वेनं पिता पुञ्चमिवौरसं ।
 संरक्ष्यमाणी राज्ञा यः कुरुते धर्ममन्वहं ॥ ३२ ॥
 तेनायुर्वर्षते राज्ञो द्रविणं राष्ट्रमेव च ।
 कर्म कुर्युर्वर्तेन्द्रस्य मासेनेकच्च(१) शिल्पिनः ॥ ३३ ॥
 भुक्तमावेण ये चान्ये स्त्रशरीरोपजौविनः ।
 इत्याग्नेये महापुराणे राजधर्मो नाम इविंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ चयोविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्मः ।

पुष्कर उवाच । वच्चेऽन्तःपुरचिन्तां च धर्माद्याः पुरुषार्थकाः ।
 अन्योन्यरक्षया तेषां सेवा कार्या स्त्रिया वृपैः ॥ १ ॥

१ मासेनेकेनेति ५०, ज० च ।

धर्ममलोऽर्थविटपस्तथा कर्मफलो महान् ।
 चिवगपादपस्त्रत रक्षया फलभाग् भवेत् ॥ २ ॥
 कामाधीनाः^(१) स्त्रियो राम तदर्थं रक्षसङ्कुहः ।
 सेव्यास्ता नातिसेव्याश्च भूमुजा विषयैषिणा ॥ ३ ॥
 आहारो भैथुनक्षिद्रा सेव्या नाति हि रुग्भवेत् ।
 मञ्चाधिकारे^(२) कर्त्तव्याः स्त्रियः सेव्याः स्त्ररामिकाः^(३) ॥ ४ ॥
 दुष्टान्याचरते^(४) या तु नाभिनन्दति तत्कथां ।
 एकं हिष्ठिर्व्रजति गर्वं वहति चोदता ॥ ५ ॥
 चुम्बिता मार्षि वदनं दक्षन् बहु मन्त्रते ।
 स्त्रपिल्कादौ प्रसुपापि तथा पशाहिबुध्यते ॥ ६ ॥
 सूष्टा धुनोति गावाणि गात्रच्च विरुण्हि या ।
 ईषच्छृणुयोति वाक्यानि प्रियाख्यपि पराढ्मुखी ॥ ७ ॥
 न पश्यत्यपदक्षन्तु जघनच्च निगृहति ।
 हृष्टे विवर्णवदना मित्रेष्वय पराढ्मुखी^(५) ॥ ८ ॥
 तत्कामितासु च स्त्रौसु मध्यस्थेव च लक्ष्यते ।
 इतामण्डनकालापि न करोति च मण्डनं ॥ ९ ॥
 या सा विरक्ता तान्यक्ता सानुरागां स्त्रियम्भजेत्^(६) ।
 हृष्टैव हृष्टा भवति वीक्षिते च पराढ्मुखी ॥ १० ॥

१ कामाधारा इति ष०, अ० च ।

५ न पश्यत्यपदक्षमित्यादिः, मित्रेष्वय

२ स्त्राधिकारे इति स०, द० च ।

पराढ्मुखीत्यः पाठः ज० पुस्के नामि ।

३ सुवाचिका इति क० ।

६ स्त्रियं ब्रजेदिति ष०, अ० च ।

४ दिटान्याचरते इति अ० ।

दृश्यमाना तथाऽन्यत दृष्टिं क्षिपति चक्षुलां ।
 तथाम्बुपावर्त्तयितुं नैव शक्तोत्यशेषतः ॥ ११ ॥
 विवृणोति तथाङ्कानि स्वस्था गुह्यानि भार्गव ।
 गर्हितच्छ तथैवाङ्कं प्रयत्नेन निगृहति ॥ १२ ॥
 तदर्थने च कुरुते बालालिङ्गनचम्बनं ।
 आभाष्यमाणा भवति सत्यवाक्या तथैव च ॥ १३ ॥
 स्मृष्टा पुलकितैरङ्गैः स्वेदेनैव च भज्यते ।
 करोति च तथा राम सुलभद्रव्ययाचनं ॥ १४ ॥
 ततः सत्यमपि प्राप्य करोति परमां मुदं ।
 नामसङ्कीर्त्तनादेव मुदिता बहु मन्यते ॥ १५ ॥
 करजाङ्काङ्कितान्यस्य फलानि प्रेषयत्यपि ।
 तत्प्रेषितच्छ छृदये विन्यसत्यपि चादरात् ॥ १६ ॥
 आलिङ्गनैश्च गाचाणि लिम्पतीवासृतेन या ।
 सुसे स्वपित्यथादौ च तथा तस्य विबुध्यते ॥ १७ ॥
 उरु स्मृश्यति चात्यर्थं सुमस्त्रैनं विबुध्यते ।
 कपितथचर्णयोगेन तथा दग्धः स्वजा तथा ॥ १८ ॥
 दृष्टं सुगम्भि भवति दुर्घ्वःः क्षिसैस्तथा यवैः ।
 भोज्यस्य कल्यनैवं स्याहभ्यमुक्तिः प्रदर्शते ॥ १९ ॥
 श्रीचमाचमनं राम तथैव च विरेचनं ।
 भावना चैव पाकश्च बोधनं धूपनन्त्यथा ॥ २० ॥
 वासनस्त्रैव निर्दिष्टं कर्माष्टकमिदं स्मृतं ।
 कपितथविल्वजम्बवकरवीरकपञ्जवैः ॥ २१ ॥
 कल्पोदकन्तु यद्रव्यं श्रीचितं श्रीचनन्तु तत् ।

तेषामभावे शौचन्तु मृगदर्पाभसा भवेत् ॥ २२ ॥
 नखं कुष्ठं घनं मांसौ सृक्षैलेयजं जलं ।
 तथैव कुङ्कुमं लाक्षा चन्दनागुरुनीरदं^(१) ॥ २३ ॥
 सरलं देवकाटच्छ^(२) कर्पूरं कान्तया सह ।
 बालः कुन्तुरक्षैव गुणगुलः औनिवासकः ॥ २४ ॥
 सह सर्जरसेनैव धूपद्रव्यैकविंश्चतिः ।
 धूपद्रव्यगणादमादिकविंश्चाद्यैच्छया ॥ २५ ॥
 हि हे द्रव्ये समादाय सर्जभागैर्नियोजयेत् ।
 नखपिण्डाकमलयैः संयोज्य मधुना तथा ॥ २६ ॥
 धूपयोग भवन्तीह यथावत् स्तेच्छया क्षताः ।
 त्वचन्नाडीं फलम्तैलं कुङ्कुमं गन्धि पर्वकं^(३) ॥ २७ ॥
 शैलेयन्तगरं क्रान्तां चोलकर्पूरमेव च^(४) ।
 मांसौं सुराच्च कुष्ठच्च खानद्रव्याणि निर्दिशेत् ॥ २८ ॥
 एतेभ्यस्तु समादाय द्रव्यत्रयमयेच्छया ।
 मृगदर्पयुतं ज्ञानं कार्यं कन्दर्पवर्जनं ॥ २९ ॥
 त्वच्छ्मुरानस्तदैस्तुल्लैर्वालकार्षसमायुतैः ।
 ज्ञानसुत्पलगन्धि स्यात् सतैलं कुङ्कुमायते ॥ ३० ॥
 जातीपुष्पसुगन्धि स्यात् तगरार्द्धेन योजितं ।
 सहगामकं स्यादकुलैस्तुल्लैर्गन्धि मनोहरं ॥ ३१ ॥

१ चन्दनागुरुशैलजमिति ४०, ८० च । ४ सह सर्जरसेनेत्वादिः चोलं कर्पूरमे-
 २ देवदारसेति ४०, ८० च । व चेत्यनः पाठः ८० पुस्तके नालि ।
 ३ गन्धिपर्वकमिति ५०, ८०, ८० च ।

मञ्जिष्ठातगरं चीलं त्वचं व्याघ्रनखं नखं ।
 गम्भपदम्भ विन्दस्य गम्भतैलं भवेष्टुभं ॥ ३२ ॥
 तैलं निपीडितं राम तिलैः पुष्पाधिवासितैः ।
 वासनात् पुष्पसहृदं गम्भेन तु भवेद् ध्रुवं ॥ ३३ ॥
 एलालवङ्गकोलजातीफलनिश्चाकराः ।
 जातीपत्रिकया सार्वं स्वतन्त्रा मुखवासकाः ॥ ३४ ॥
 कर्पूरं कुहुभं कान्ता मृगदर्पं हरेणकं ।
 कक्षोलैलालवङ्ग जातौ कोशकमेव च ॥ ३५ ॥
 त्वक्पदं द्रुटिसुखो च लतां कस्त्रिकं तथा ।
 कण्ठकानि लवङ्गस्य फलपत्रे च ज्ञातितः ॥ ३६ ॥
 वाटुकाच्छ^(१) फलं राम कार्षिकाच्छुपकल्पयेत् ।
 तच्छूर्णे खदिरं सारं दद्यात्तुर्यं तु वासितं^(२) ॥ ३७ ॥
 सहकाररसेनाच्छात् कर्तव्या गुटिकाः शुभाः^(३) ।
 मुखे व्यस्ताः सुगम्भास्ता मुखरोगविनाशनाः ॥ ३८ ॥
 पूर्णं प्रक्षालितं सम्यक् पञ्चपञ्चवारिष्या ।
 शतच्छ शुगवद्राम सुखसौगम्भिकारकं ॥ ३९ ॥
 त्वक्पथ्योः समावंशो शशिभागार्दसंयुतौ ।
 नागवल्लीसमो भाति मुखवासो मनोहरः ॥ ४० ॥

१ वन्धु कच्छे ति श०, श० च ।

२ कक्षोलैलैत्यादिः गुटिकाः शुभा इत्य-

३ दद्यात्तुर्यं तु कोशितमिति श०, ज्ञाः पाठः श० ज० पुष्पकद्ये नाचि ।

श० च ।

एवं कुर्यात् सदा स्त्रीणां रक्षणं पृथिवीपतिः ।
 न चासां विश्वसेज्ञातु पुत्रमातुर्विशेषतः ॥ ४२ ॥
 न खपेत् स्त्रौष्ठहे राजो विश्वासः क्षत्रिमो भवेत् ।
 इत्याग्नेये महापुराणे स्त्रौरक्षादिकामशास्त्रं नाम
 चयीविंशत्यधिकदिश्ततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्विंशत्यधिकदिश्ततमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्मः ।

पुक्तर उवाच । राजपुत्रस्य रक्षा च कर्त्तव्या पृथिवीचिता ।
 धर्मार्थकामशास्त्राणि धनुर्बेदस्य शिक्षयेत् ॥ १ ॥
 शिल्पानि शिक्षयेच्चैव मासैर्मिथ्याप्रियं वदेः ।
 श्रीररक्षाव्याजेन रक्षणोऽस्य नियोजयेत् ॥ २ ॥
 न चास्य सङ्गो दातव्यः क्रुहलुभ्यविमानितैः ।
 अशक्यन्तु गुणाधानं कर्त्तुं तं बन्धयेत् सुखैः ॥ ३ ॥
 अधिकारेषु सर्वेषु विनीतं विनियोजयेत् ।
 स्वगर्यां पानमक्षांश्च राज्यनाशं स्वजेन्द्रृपः ॥ ४ ॥
 दिवास्प्रङ् द्वयाटगास्त्रं वाक्पारशं विवर्जयेत् ।
 निन्दास्त्रं दण्डपारश्यमर्थं दूषणमुत्सजेत् ॥ ५ ॥
 आकाराणां स्त्रुमुच्छेदो दुर्गादीनामसत्क्रिया ।

अर्थानां दूषणं प्रोक्तं विप्रकीर्णत्वमेव च ॥ ६ ॥
 अदेशकाले यहानमपावे दानमेव च ।
 अर्थेषु दूषणं प्रोक्तमसत्कार्मप्रवर्त्तनं ॥ ७ ॥
 कामं क्रोधं मदं मानं खोभं दर्पच्च वर्जयेत् ।
 ततो भृत्यजयहृत्वा पौरजानपदं जयेत् ॥ ८ ॥
 जयेहाद्यानरीन् पश्चाद्याद्य विविधारयः ।
 गुरवस्ति यथा पूर्वं कुल्यानन्तरक्षमिमाः ॥ ९ ॥
 पिण्डपैतामहं मित्रं सामन्तच्च तथा रिपोः ।
 क्षत्रिमच्च महाभाग मित्रन्त्रिविधमुच्यते ॥ १० ॥
 स्वाम्यमात्यच्छनपदा दुर्गं दण्डस्तथैव च ।
 कोषिरा मित्रच्च धर्मज्ञ सप्ताङ्गं राज्यमुच्यते ॥ ११ ॥
 मूलं स्वामी स वै रक्षस्त्वाद्राज्यं^(१) विशेषतः ।
 राज्याङ्गद्रोहिणं हन्यात्काले तौत्त्वी मृदुभवेत् ॥ १२ ॥
 एवं लोकदयं राज्ञो भृत्यैर्हासं विवर्जयेत् ।
 क्षत्रियाः परिभवत्तीह नृपं हर्षणसत्कथं ॥ १३ ॥
 लोकसङ्कृहणार्थाय क्षतकाव्यसनो भवेत् ।
 स्त्रियपूर्वाभिभावी स्यात् लोकानां रक्षनं चरेत् ॥ १४ ॥
 हौर्बसूत्रस्य नृपतेः कर्महानिर्ध्रुवं भवेत् ।
 रागे हर्ये च माने च द्वोहे पापे च कर्मणि ॥ १५ ॥
 अप्रिये चैव वक्त्रव्ये हौर्बसूत्रः प्रशस्यते ।
 गुप्तमन्त्रो भवेद्राजा नापदो गुप्तमन्त्रतः ॥ १६ ॥

^१ तत्त्वाद्राष्ट्रमिति ख०, ग०, घ०, छ०, ज०, अ०, ठ० च ।

आयते हि कृतं कर्म नारव्यं तस्य राज्यकं^(१) ।
 आकारैरिष्टिर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ॥ १७ ॥
 नेत्रवक्त्रविकाराभ्यां गृह्णतेऽन्तर्गतं पुनः ।
 नैकस्तु मन्त्रयेन् मन्त्रं न राजा बहुभिः सह ॥ १८ ॥
 बहुभिर्मन्त्रयेत् कामं राजा मन्त्रान् पृथक् पृथक् ।
 मन्त्रिणामपि नो कुर्यान् मन्त्रौ मन्त्रप्रकाशनं ॥ १९ ॥
 क्वापि कस्यापि^(२) विश्वासो भवतीह सदा दृशां ।
 निष्ठयस्थ तथा मन्त्रे कार्यं एकेन सूरिणा ॥ २० ॥
 नश्येदविनयाद्राजा राज्यस्त्र विनयाङ्गमेत् ।
 कैविदेभ्यस्त्वयौ विद्यां दण्डनीतिस्त्र शास्त्रतौ ॥ २१ ॥
 आन्वीक्षिकीच्चार्थविद्यां वार्त्तारचार्यांश्च लोकतः ।
 जितेन्द्रियो हि शक्तीति वशे स्यापयितुं प्रजाः ॥ २२ ॥
 पूज्या देवा द्विजाः सर्वे दद्याहनानि तेषु च ।
 द्विजे दानचाचयोऽयं निधिः कैश्चित्त्र नाश्यते ॥ २३ ॥
 सङ्गामेष्वनिवर्त्तिलं प्रजानां परिपालनं ।
 दानानि ब्राह्मणानाच्च राज्ञो निःश्रेयसम्पर्णं ॥ २४ ॥
 कृपणानाथवृद्धानां विधवानाच्च योषितां ।
 योगक्षेमस्त्र छृत्स्त्र तथैव परिकल्पयेत् ॥ २५ ॥
 वर्णाश्रमव्यवस्थानं कार्यन्तापापसपूजनं ।
 न विश्वसेच्च सर्वत्र तापसेषु च विश्वसेत् ॥ २६ ॥
 विश्वासयेच्चापि परन्तस्त्रभूतेन हेतुना ।

१ तस्य कर्मकमिति ख० ।

ष०, अ०, ठ० च ।

२ क्वचित् कस्यापि इति ख०, ग०,

वकवच्चित्येदर्थं सिंहवज्रं पराक्रमेत् ॥ २७ ॥
 हृकवज्रावलुम्पेत शशवज्रं विनिष्ठतेत् ।
 दृढप्रहरी च भवेत् तथा शूकरवन्दृपः ॥ २८ ॥
 चित्ताकारस्य शिखिवद् दृढभक्तिस्तथाक्षवत् ।
 भवेत् मधुराभावी तथा कोकिलवन्दृपः ॥ २९ ॥
 काकशङ्खी भवेत्तित्यमज्ञाता वसति वसेत् ।
 नापरौच्छितपूर्वज्ञ भीजनं शयनं सृशेत् ॥ ३० ॥
 नाविज्ञातां स्त्रियं गच्छेद्राज्ञात् नावमारुद्देत् ।
 राष्ट्रकर्षी ऋस्यते च राज्यार्थाच्चैव जीवितात् ॥ ३१ ॥
 भृती वक्तो जातबलः कर्मयोग्यो यथा भवेत् ।
 तथा राष्ट्रं महाभाग भृतं कर्मसहं भवेत् ॥ ३२ ॥
 सर्वं कर्मेदमायत्तं विधाने दैवपौरुषे ।
 तयादेवमचित्यं हि पौरुषे विद्यते निया ॥ ३३ ॥
 जनानुरागप्रभवा राज्ञो राज्यमहीश्वियः ।
 इत्यान्तेये महापुराणे राजधर्मो नाम चतुर्विंशत्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चविंशत्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्माः ।

पुष्कर उवाच । स्तमेव कर्म दैवास्यं विद्धि देहान्तरार्जितं ।
 तस्मात् पौरुषमेवेह श्रेष्ठमाहुर्मनौषिणः ॥ १ ॥

प्रतिकूलं तथा दैवं पौरुषेण विहन्ते ।
 सात्त्विकात् कर्मणः पूर्वात् सिद्धिः स्थात्वीरुषं विना ॥२॥
 पौरुषं दैवसम्भवा काले फलति भार्गव ।
 दैवं पुरुषकारबृहयं पुंसः फलावहं ॥ ३ ॥
 क्षेत्रिष्ठिसमायोगात् काले स्तुः फलसिद्धयः ।
 सधर्मं पौरुषं कुर्यान्नालसो न च दैववान् ॥ ४ ॥
 सामादिभिरुपायैस्तु सर्वे सिद्धगत्युपक्रमाः ।
 साम्र चोपप्रदानच्च भेददण्डो तथापरौ ॥ ५ ॥
 मायोपिच्छेन्द्रजालच्च उपायाः सत ताच्चक्षुणु ।
 हिविधं कथितं साम तथच्चातथमेव च ॥ ६ ॥
 तचाप्यतयं सधुनामाकोशायैव जायते ।
 महाकुलौता शृजवो धर्मनित्या जितेद्विद्याः ॥ ७ ॥
 सामसाधा अतवैरबृहद्वते रात्रसा अपि ।
 तथा तदुपकाराणां क्षतानाच्चैव वर्णनं ॥ ८ ॥
 परस्परन्तु ये हिष्टाः क्रुद्भौतावमानिताः ।
 तेषामेहं प्रयुज्ञीत परमं दर्शयेद्य(१) ॥ ९ ॥
 आलौयान् दर्शयेदाश्र्य येन दीपेण विभृति ।
 परास्तेनैव ते भेद्या रक्षी वै ज्ञातिभेदकः ॥ १० ॥
 सामन्तकोषो वाह्नस्तु मन्त्रामात्याक्षादिकः(२) ।
 अन्तःकोषच्छोपशास्यं कुर्वन् शक्तीश्च तं जयेत् ॥ ११ ॥
 उपायश्चेष्टं दानं स्याइनादुभयलीकभाक् ।
 न सोऽस्ति नाम दानेन वशगो यो न जायते ॥ १२ ॥

१ परस्पाहर्षयेद्यमिति अ० ।

२ मन्त्रामात्यामुजादिक इति अ० ।

दानवानेव शक्तोति संहतान् भेदिसुं परान् ।
 चयासाध्यं साधयेत्तं दण्डेन च क्षतेन च ॥ १३ ॥
 दण्डे सर्वं स्थितं दण्डो नाशयेदुप्रशीकृतः ।
 अदण्डगान् दण्डयन्नस्येदण्डानुजाप्यदण्डयन् ॥ १४ ॥
 देवदैत्योरगनराः सिद्धा भूताः पतचिष्ठः ।
 उत्क्रमेयुः स्वमर्यादां यदि दण्डान् न पालयेत् ॥ १५ ॥
 यस्माददान्तान् दमयत्वदण्डगान्दण्डयत्पि ।
 दमनादण्डनाचैव तस्मादण्डं विदुर्बुधाः ॥ १६ ॥
 तेजसा दुर्विरीक्षी हि राजा भास्तरवत्ततः ।
 लोकप्रसादं गच्छेत दर्शनाच्चन्द्रवत्ततः ॥ १७ ॥
 जगद्याप्नोति वै चारैरतो राजा समीरणः ।
 देवनियहकारित्वाद्राजा वैवस्ततः प्रभुः ॥ १८ ॥
 यदा दहति दुर्बुद्धिं तदा भवति पावकः ।
 यदा दानं हिजातिभ्यो दद्यात् तस्माद्वेष्टरः ॥ १९ ॥
 धनधाराप्रवर्षित्वादेवादौ वरुणः क्षृतः ।
 चमथा धारयंहोकान् पार्थिवः पार्थिदो नवेत् ॥ २० ॥
 उक्ताहमन्त्रशक्तयादै रक्षेदस्मादरिस्ततः ॥

इत्यान्तेये महापुराणे सामाद्युपायो नाम पञ्चविंशत्य-
 धिकहिततमोऽध्यायः ॥

अथ षड्विंशत्यधिकद्विंशतमोऽध्यायः ।

—:—

राजधर्माः ।

पुरुषर उवाच । दण्डप्रयत्नं वक्ष्ये येन राज्ञः परा गतिः ।
 त्रियवं काण्डलं विहि माषस्तपच्छकं भवेत् ॥ १ ॥
 काण्डलानां तथा पृथ्वी (४) कर्षाद्वैं राम कौर्त्तिं ।
 सुवर्णस्य विनिहिंष्टो राम षोडशमाषकः ॥ २ ॥
 निष्कः सुवर्णास्त्वान्तो धरणं दग्धभिस्तु तैः ।
 ताम्ररूपसुवर्णानां मानमेतत् प्रकौर्त्तिं ॥ ३ ॥
 ताम्रिकैः कार्षिको राम प्रीत्तः कार्षीपशी बुधैः ।
 पश्चानां हे शते सार्वे प्रथमः साहसः सृतः (५) ॥ ४ ॥
 मध्यमः पश्च विज्ञेयः सहस्रमपि चीत्तमः ।
 चौरैरमूर्खितो यस्त् मूर्खितोऽमूर्खीति भाषते ॥ ५ ॥
 तत्प्रदातरि भूपाले स दण्डप्रसावदेव तु ।
 यो यावहिपरीतार्थं मिथ्या वा यो वदेत्तु तं ॥ ६ ॥
 तो नृपेण द्वाधर्मज्ञो दाय्यो तद्विगुणं इमं (६) ।
 कूटसाक्षन्तु कुर्वाणास्त्रैन् वर्णास्य प्रदापयेत् ॥ ७ ॥
 विवासयेद्वाक्षणन्तु भोज्यो विविर्ब हौरितः ।
 निष्पेपस्य समं मूर्खं दण्डयो निष्पेपभुक् तथा ॥ ८ ॥

१ तथा चाहों रति इ०, ज० च ।

२ ताम्रिकैः कार्षिक इत्यादिः, साहसः कृत इत्यनः पाठः भा० पुरुषके नामिः ।

३ शीवाचदित्यादिः, तद्विगुणं इममित्यनः पाठः भा० पुरुषके नामिः ।

वस्त्रादिकस्य धर्मो भूता धर्मो न हीयते ।
 यो निषेपं वातयति यस्तानिक्षिप्य याचते ॥ ८ ॥
 तावुभौ चौरवस्त्रासौ दण्डौ वा हिगुणं दम ।
 अज्ञानाद्यः पुमान् कुर्यात् वरद्रव्यस्य विक्रयं ॥ १० ॥
 निर्दीषो ज्ञानपूर्वन्तु चौरवदण्डमहंति^(१) ।
 मूल्यमादाय यः शिखं न दद्याद् दण्डम् एव सः ॥ ११ ॥
 प्रतिशुत्याप्रदातां रुपवर्णं दण्डयेन्दृपः ।
 भूतिं गृह्ण न कुर्याद्यः कर्माष्टौ क्षणसा दर्मः ॥ १२ ॥
 अकाले तु त्वजन् भूत्यं दण्डः स्यात्तावदेव तु ।
 क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चिद्यस्येहानुशयो भवेत् ॥ १३ ॥
 सोऽन्तर्दशाहात्तस्त्रामी दद्याच्चेवादहीत च ।
 यरेण तु दशाहस्य नादद्याच्चेव दापवेत् ॥ १४ ॥
 आदद्विदद्वैव राज्ञा दण्डः शतानि षट् ।
 वरे दोषामविस्थाप्य यः कन्द्रां वरवेदिह^(२) ॥ १५ ॥
 दत्ताप्यदत्ता सा तस्य राज्ञा दण्डः शतहयं ।
 प्रदाय कन्द्रां योऽन्यस्मै पुनस्तां समयच्छति ॥ १६ ॥
 दण्डः कार्यो नरेन्द्रेण तस्यायुत्तमसाहसः ।
 सत्यड्कारेण वाचा च कुरुं पुण्यमसंशयं ॥ १७ ॥
 सुव्योऽन्यत च विक्रेता षट्शतं दण्डमहंति ।
 दद्याच्चेनुं न यः पाली गृहीत्वा भक्तवितनं ॥ १८ ॥
 स तु दण्डः शतं राज्ञा सुवर्णं वायरक्षिता ।

१ चौरवदण्डमहंतिं षट्, अ० च । २ वरथेष्वदि इति षट्, अ० च ।

धनुःशतं परीणाहो आमस्य तु समन्ततः ॥ १८ ॥
 द्विगुणं चिंगुणं वापि नगरस्य च कल्पयेत् ।
 हृतिं तत्र प्रकुर्वीत यामुष्टो नावसोकयेत् ॥ २० ॥
 तत्रापरिहृते धान्ये हिंसिते नैव दण्डनं ।
 गृहन्तडागमारामं चेत्रं बा भौषया हरन् ॥ २१ ॥
 शतानि पञ्च दण्डाः स्थादद्वानाद् विशतो दमः ।
 मर्यादाभेदकाः सर्वे दण्डाः प्रथमसाहस्रं ॥ २२ ॥
 शतं ब्राह्मणमाकृत्य चक्रियो दण्डमर्हति ।
 वैश्यस विशतं राम शूद्रस वधमर्हति ॥ २३ ॥
 पञ्चाशष्टुष्टाणो दण्डाः चक्रियस्याभिशंसने ।
 वैश्ये वाप्यर्द्धपञ्चाशष्टुष्टे दादशको दमः ॥ २४ ॥
 चक्रियस्याप्नुयादैशः साहस्रं पूर्वमेव तु ।
 शूद्रः चक्रियमाकृत्य जिह्वाच्छेदनमाप्नुयात् ॥ २५ ॥
 धर्मोपदेशं विप्राचारं शूद्रः कुर्वेद् दण्डभाक् ।
 शुतदेशादिवितयौ दाप्यो द्विगुणसाहस्रं ॥ २६ ॥
 उत्तमः साहस्रस्य यः पापैरुत्तमान् चिपेत् ।
 प्रमादाद्यैर्मया ग्रीक्तः प्रीत्या दण्डार्दमर्हति ॥ २७ ॥
 मातरं पितरं च्येष्ट भातरं शशुरं गुहं ।
 आचारयच्छतं दण्डाः पन्थानं चाददहुरोः ॥ २८ ॥
 अन्यजातिर्द्विजातिन्तु येनाङ्गेनापराप्नुयात् ।
 तदेवच्छेदयेत्स्य चिप्रमेवाविचारयन् ॥ २९ ॥
 अवनिष्ठौवतो दर्पाद् हावोष्टो क्षेदयेन्द्रृपः ।
 अपमूलयतो मेद्रमपशब्द्यतो गुहं ॥ ३० ॥

उत्कृष्टासनसंख्या नोचसाधोनिकान्तं ।
 यो यद्गङ्गं च रुजयेत्तद्गङ्गक्तस्य कर्त्तयेत् ॥ ३१ ॥
 अर्षपादकराः कार्या गोगजाखोष्टुघातकाः ।
 हृष्टन्तु विफलं क्षत्वा सुवर्णं दण्डमहंति ॥ ३२ ॥
 हिगुणं दापयेच्छिन्दे पथि सौन्द्रि जलाशये ।
 इत्याणि यो हरेदस्य ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपिवा ॥ ३३ ॥
 स तस्मीत्पाद्य तुष्टिन्तु राज्ञे दद्यात्ततो दमं ।
 यस्तु रज्जुं घटं कूपाहरेच्छिन्याच्च तां प्रपां ॥ ३४ ॥
 स दण्डं प्राप्नुयान् मासं दण्डः स्यात् प्राप्तिताङ्गे ।
 धार्यं दशभ्यः कुर्वेभ्यो हरतोऽभ्यधिकं बधः ॥ ३५ ॥
 शेषेऽप्येकादशगुणं तस्य दण्डं प्रकल्पयेत् ।
 सुवर्णरजतादीनां दृस्त्रीणां हरणे बधः ॥ ३६ ॥
 येन येन यथाङ्गेन सेनो दृषु विचेष्टते ।
 तत्तदेव हरेदस्य प्रत्यादेशाय पार्थिवः ॥ ३७ ॥
 ब्राह्मणः शाकधान्यादि अल्पं रुद्धत्र द्वीपभाक् ।
 गोदेवार्द्धं हरं वापि हन्याहुष्टं बधोद्यतं ॥ ३८ ॥
 उद्देशेत्रापहर्त्तारं तथा पत्न्यभिगमिनं ।
 अम्निदं गरदं हन्यात्तथा चाभ्युदयतायुधं ॥ ३९ ॥
 राजा गवाभिचाराद्यं हन्यावैताततायिनः ॥
 परस्त्रियं न भाषेत प्रतिप्रिद्वी विशेषं हि ॥ ४० ॥
 अदण्डगा स्त्री भवेद्राजा वरयन्ते पतिं स्वयं ।
 उत्तमां सेवमानः स्त्रीं जघन्तो बधमहंति ॥ ४१ ॥
 भर्त्तारं लक्ष्मयेद्या तां श्वभिः सङ्ग्वातयेत् स्त्रिरं ।

सर्वर्णदूषितां कुर्यात् पिण्डमाचोपजीविनौ ॥ ४२ ॥
 ज्यायसा दूषिता नारी मुखेन समवाप्नुयात् ।
 वैश्यागमे तु विप्रस्थ ऋचियस्यान्व्यजागमे ॥ ४३ ॥
 ऋतियः प्रथमं वैश्यो दण्डः शूद्रागमे भवेत् ।
 गृहीत्वा वेतनं वैश्या लोभादन्वच गच्छति ॥ ४४ ॥
 वेतनन्दिगुणं दद्यादण्डं द्विगुणं तथा ।
 भार्या पुत्रास्व दासास्व शिष्यो भ्राता च सोदरः ॥ ४५ ॥
 छतापराभास्ताङ्गः स्यूरज्वा वेणुदलेन वा ।
 पृष्ठे न मस्तके हन्याच्चौरस्याप्नेति किञ्चिवं ॥ ४६ ॥
 रक्षास्त्रधिकतैयस्त् प्रजाऽत्यर्थं दिलुप्यते ।
 तेषां सर्वस्त्रभादाय राजा कुर्यात् प्रवासनं ॥ ४७ ॥
 ये नियुक्ताः स्वकार्येषु हन्युः कार्याणि कर्मिणां ।
 निर्षणाः क्रूरमनसस्तानिःस्तान् कारयेन्यपः ॥ ४८ ॥
 अमात्यः प्राढ्विवाको वा यः कुर्यात् कार्यमन्यथा ।
 तस्य सर्वस्त्रभादाय तं राजा विप्रवासयेत् ॥ ४९ ॥
 गुरुत्वे भयः कार्यः सुरापाणे सुराभजः ।
 स्तेषु श्वपदं विद्याद् ब्रह्माहत्याशिरः युमान् ॥ ५० ॥
 शूद्रादौन् घातयेद्राजा पापान् विप्रान् प्रवासयेत् ।
 महापातकिनां वित्तं वरुणायोपपादयेत् ॥ ५१ ॥
 आमेष्वपि च ये केचिच्चौराणां भक्तदायकाः ।
 भाष्टारकोषदाचैव सर्वांस्तानपि घातयेत् ॥ ५२ ॥
 राष्ट्रेषु राष्ट्रधिकतान् सामन्नान् पापिनो हरेत् ।
 सन्धिं जात्वा तु ये चौर्यं राक्षो कुर्वन्ति तस्कराः ॥ ५३ ॥

तेषां स्त्रिला दृपो हस्ती तीक्ष्णे शूले निवेशयेत् ।
 तद्वागदेवतागारभेदकान् घातयेत् पः ॥ ५४ ॥
 समुत्सृजेद्राजमार्गे यस्त्वमेधमनापदि ।
 स हि कार्षीपश्चन्द्रण्डस्तममेव्यस्त्र शोषयेत् ॥ ५५ ॥
 प्रतिमासङ्क्रमभिदो दशुः पञ्चशतानि ते ।
 समैव विष्वमं यो वा चरते मूल्यतोऽपि वा ॥ ५६ ॥
 समाप्त्यावरः पूर्वं दमं मध्यमसेव वा ।
 द्रव्यमादाय वशिजामनर्घेणावरम्भतां ॥ ५७ ॥
 राजा पृथक् पृथक् कुर्म्याहण्डमुत्तमसाहसं ।
 द्रव्याणां दूषको यस्य प्रतिच्छन्दकविक्रयौ ॥ ५८ ॥
 मध्यमं प्राप्त्याहण्डं कूटकर्त्ता तथोत्तमं ।
 कलहापक्षतं देयं दण्डस्त्रिगुणस्तः ॥ ५९ ॥
 अभक्ष्यमस्ये विप्रे वा शुद्रे वा क्षणलो दमः ।
 तुलाशासनकर्त्ता च कूटकवाशकस्य च ॥ ६० ॥
 एक्षिष्ठ व्यवहर्ता यः स दायो दममुत्तमं ।
 विषाम्बिदां पतिगुरुविप्रापत्यप्रमापिष्ठौ ॥ ६१ ॥
 विकर्णकरनासौष्ठौ छला गोभिः प्रवासयेत् ।
 चेत्रवेशमयामवनविदारकास्थानराः ॥ ६२ ॥
 राजपत्न्यमिगमी च दग्धव्यासु कटामिना ।
 उनं वाप्यधिकं वापि लिखेद्यो राजशासनं ॥ ६३ ॥
 पारजायिकचौरी च सुष्ठुती दण्ड उत्तमः ।
 राजयानासनारोढूदण्ड उत्तमसाहसः ॥ ६४ ॥
 श्री मन्त्रेताजितोऽस्त्रीति न्यायेनापि पराजितः ।

तमीयान्तं सराजित्य(४) दण्डवेद् दिगुर्ण दमं ॥ ६५ ॥
 आह्वानकारी वधः स्याद्वाहृतमधाहृयन् ।
 द्वारिष्ठकस्त्वं च यो हस्तादभिसुक्तः पलायते ॥ ६६ ॥
 हीनः पुरुषकारेण तद् दद्वाद्वारिष्ठकी धनं ।
 इत्यान्वेदे महापुराणे दण्डप्रणयनं नाम षड्विंशत्यधि-
 कदिश्ततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तविंशत्यधिकदिश्ततमोऽध्यायः ।

—०—

शुचिवाची !
 पुष्कर उवाच । यदा मन्येत लृपतिराक्रन्देन बलीयसा ।
 पार्णिंगाहोऽभिभूतो मे तेदा यात्रां प्रयोजयेत् ॥ १ ॥
 पुष्टा योधा भृता भृत्याः प्रभूतस्त्वं बलं मम ।
 मूलरक्षासमर्थीऽस्मि तैर्गत्वा(५)शिविरे व्रजेत् ॥ २ ॥
 शत्रोर्वा श्वसने यायात् दैवाद्यैः पौष्टिं परं ।
 भूकम्भी यान्दिशं याति यात्स्वं केतुर्बृदूषयत् ॥ ३ ॥
 विद्विष्टमाशकं सैन्यं सञ्चूतान्तःप्रकोपनं(६) ।
 शरीरस्फुरणे धन्ये तथा सुखप्रदर्शने ॥ ४ ॥
 निमित्ते शकुने धन्ये जाते शत्रुपुरं व्रजेत् ।

१ पुराणिक्ते ग०, च०, अ० च ।

२ तैर्गत्वा इति साधः ।

३ सप्तमानःप्रकोपदमिति ख०, छ० च ।

पदातिकमवहुला सेनां प्राप्तिं योजयेत् ॥ ५ ॥
 हेमन्ते शिशिरे चैव रथकर्जिसमाकुला ।
 चतुरङ्गवस्त्रोपेतं वसन्ते वा गरन्मुखे ॥ ६ ॥
 सेना पदातिवहुला अचूलं जयति रर्वदा ।
 अङ्गदचित्तभागे तु अस्तं प्रस्तुरचं भवेत् ॥ ७ ॥
 न अस्तन्तु तथा वामे पृष्ठस्थ छृदयस्त च ।
 काञ्छनं पिटकचैव विश्वेयं स्फुरचं तथा ॥ ८ ॥
 विपर्ययेणाभिहितं सब्दे छाँणां शुभं भवेत् ।
 इत्यान्वये अङ्गापुराणे अन्ना नाम सप्तविंशत्यधिकाद्विष-
 ततमोऽध्यायः ॥

अथष्टाविंशत्यधिकाद्विषततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

सप्ताख्यायः ।

मुक्तर उवाच । स्त्रीं शुभाशुभं वक्षे दुःखप्रहरणतथा ।
 नाभिं विनान्वच गाचे दणहचससुङ्गवः ॥ १ ॥
 चूर्णनं मूढिं कांस्तानां सुखनं नन्नता तथा ।
 मलिनाम्बदधारिलमभ्यङ्गः पङ्गदिग्धता ॥ २ ॥
 उच्चात् प्रपतनचैव विवाहो गौतमेव च ।
 तन्त्रीवादविनोदस्त दीलारोहणमेव च ॥ ३ ॥
 अर्जीनं पद्मलोहानां सर्पाणामथ मारणं ।

१ अरप्तेति अ०, ड० च ।

रत्नपुष्पदुमाणाच्च चलालस्य तवैव च ॥ ४ ॥
 वराहस्त्रहरोद्धारा तथा चारोहस्तक्रिया ।
 भन्नं पश्चिमांसाक्षं तैलस्य क्षमरस्य च(५) ॥ ५ ॥
 मातुः प्रवेशो जठरे चितारोहस्तमिक च ।
 ग्रन्थजाभिष्टतं पतनं शशिसुर्वयोः ॥ ६ ॥
 दिव्यान्तरौष्णभौमानामुम्भाताबाच्च दर्शनं ।
 देवदिजातिभूपानां गुरुणाश्रीप एव च ॥ ७ ॥
 नर्तनं हसनचैव विवाहो ग्रीतमेव च(६) ।
 तन्मौवाच्चविहीनानां वायनामपि वादनं ॥ ८ ॥
 स्त्रीतोवहार्षेगमनं स्वनं ग्रेमयवास्तिष्ठ ।
 पहुँचोदकेन च तथा भग्नीतीयेन वाप्यत ॥ ९ ॥
 आङ्गिकानं कुंभारोषां पुष्पाणाच्च मैषुन(७) ।
 हानिश्चैव खगाचाणां किरेको वमनक्रिया ॥ १० ॥
 दक्षिणाम्प्रगमनं व्याघ्रिनभिभवस्तथा ।
 फलानामुपहानिष धृतूनां भेदनं तथा ॥ ११ ॥
 गृहणाच्चैव पतनं गृहसम्मार्जनन्तथा ।
 क्रीडा पिशाचक्षत्वादवानराम्यनरैरपि ॥ १२ ॥
 परादभिभवस्त्रैव तत्त्वाच्च व्यसनोऽवृवः ।
 काषायवस्त्रधारित्वं तदस्त्रैः क्रीडनं तथा(८) ॥ १३ ॥

१ तन्मौवाच्चविनीदचेत्यादिः, तैलस्य
क्षमरस्य चेत्यकाः पाठः १० अ० पुस्तकद्वये
नाति ।

२ विवाहोत्सव एव चेति ज० ।
 ३ तासामेव च मैषुनमिति ज० ।
 ४ हानिश्चैवेत्यादिः, क्रीडनं तथे-
त्यकाः पाठः ज० पुस्तके भास्ति ।

ब्रह्मपात्राक्षाहो च रहमात्पानुज्ञप्रनं ।
 इत्यधन्यानि स्वप्रानि तेषामक्षवनं शुभं ॥ १४ ॥
 भूयस्त्र स्वप्नं तद्दत् कार्यं स्नानं हितर्वनं ।
 तिलैर्हीमो हरिब्रह्मशिवाक्षण्यपूजनं ॥ १५ ॥
 तथा स्तुतिप्रपठनं पुंस्त्रकाद्विजप्रसादा ।
 स्वप्रासु प्रथमे यामे^(१) संबक्षरविपाक्षिनः ॥ १६ ॥
 वडभिर्मासैर्हितीये तु त्रिभिर्मासैलियामिकाः ।
 चतुर्थे त्वर्षभासेन दशमहादर्शोदये ॥ १७ ॥
 एकस्त्रामय चेद्रांचो शुभं वा यदि वाऽशुभं ।
 पवाहृष्टसु यस्तत्र तस्य पाकं वित्रिहित्येत् ॥ १८ ॥
 तस्मात्तु शोभने स्वप्ने पवातस्त्वाप्ने न यस्तते ।
 ग्रैलप्रासादनामात्प्रवृष्टभारीहणं हितं ॥ १९ ॥
 द्वुमाणां खेतपुष्पाणां वगवे च तथा दिज ।
 द्वुमद्वणोद्ववो नाभौ तथा च बहुकाङ्क्षता ॥ २० ॥
 तथा च बहुशौर्यं प्रलितोद्वव एव च ।
 सुशक्तमात्प्रधारित्वं सुशक्तात्प्रधारिता ॥ २१ ॥
 चन्द्राक्षतारायहणं परिमार्जनमेव च ।
 शक्रध्वजालिङ्गनस्त्र व्यजोक्षायक्रिया तथा ॥ २२ ॥
 भूम्यमूर्धारायहणं^(२) शक्रस्त्राच्चैव विक्रिया ।
 जयो विवादे द्यूते च सङ्गामे च तथा दिज ॥ २३ ॥
 भक्षणस्त्राद्वमांसानाम्यायसस्य च भक्षणं ।
 दर्शनं रुधिरस्यापि स्नानं वा रुधिरेण च ॥ २४ ॥

१ प्रथमे भागे इति ख० । २ भूम्यमूर्धौ नां यद्वणमिति क०, छ०, अ० च ।

सुराक्षिरमद्यानां पानं चौरस्य वाप्यथ ।
 अस्त्रैर्विचेष्टनं भूमौ निर्मलं गगनं तथा ॥ २५ ॥
 मुखेन होहनं शस्त्रं महिषीणां तथा गवां ।
 सिंहीनां हस्तिनीनां च डडवानां तथैव च ॥ २६ ॥
 प्रसादो देवविप्रेभ्यो गुरुभ्यश्च तथा द्विजः ।
 अभसा चाभिषेकस्तु गवां शङ्खच्छुतेन च ॥ २७ ॥
 चन्द्राद् भ्रष्टेन वा राम त्रियं राज्यप्रदं हि तत् ।
 राज्वाभिषेकश्च तथा क्षेत्रनं शिरसोऽप्यथ ॥ २८ ॥
 मरणं वक्षिलाभश्च वक्षिदाहो गृह्णादिषु ।
 लक्ष्मय राजलिङ्गानां तन्मीवादाभिवाहनं ॥ २९ ॥
 यस्तु पश्यति स्त्रान्ते राजानं कुञ्जरं इयं ।
 हिरण्यं उषभङ्गाच्च कुटुम्बस्त्रास्य वर्दते ॥ ३० ॥
 हृषेभग्नहृषैलाग्नहृषारोहणरीदनं ।
 दृतविष्टातुलेपो वा अगम्यागमनं तथा ॥ ३१ ॥
 सितवस्त्रं प्रसन्नाभ्यः फलौ हृचो नभोऽमलं ।
 इत्यानेये महापुराणे स्त्राध्यायो नाम अष्टाविंशत्यधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

अथ एकोनत्रिंश्चधिकहिशततमोऽध्यायः ।

—:—:—

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । औषधानि च युक्तानि धान्यं कृष्णमशोभनं ।
 कार्पासं लृणशुक्ष्म गोमयं वै धनानि च ॥ १ ॥

अङ्गारं गुडसर्वै च^(१) मुखाभ्यत्तच नमकं ।
 अयः पक्षं चर्चकेशौ उक्तस्त्वं नपुंसकं ॥ २ ॥
 चण्डालखपचाद्यानि नरा बन्धनपालकाः ।
 गर्भिणी स्त्री च विधवाः पिण्डाकादीनि वै मृतं ॥ ३ ॥
 तुषभम्भकपालास्त्रिभिरभाष्टमशस्तकं ।
 अशस्त्रो वाद्यशब्दं भिरभैरवभर्भरः ॥ ४ ॥
 एहीति पुरतः शब्दः ग्रस्यते न तु षट्ठतः ।
 गच्छेति पश्चाच्छब्दोऽप्यः पुरस्तात् विग्रहितः ॥ ५ ॥
 क्षयासि तिष्ठ भा गच्छ किन्ते तत्र गतस्य च ।
 अनिष्टशब्दा मृत्युर्धं क्रव्याद्य धजादिगः ॥ ६ ॥
 स्वलनं वाहनानां श शस्त्रभङ्गस्त्रयैव च ।
 शिरोघातश इरायैश्चत्रवासादिपातनं ॥ ७ ॥
 हरिमध्यर्थं संस्तुत्य स्यादमङ्गल्यनाशनं ।
 हितीयन्तु ततो दृष्टा विरुद्धं प्रविशेहुङ् ॥ ८ ॥
 खेताः सुमनसः श्रेष्ठाः पूर्णकुञ्जो महोत्तमः ।
 मांसं मृत्या दूरशब्दा हृष एकः पशुस्त्रजः ॥ ९ ॥
 गावस्तुरङ्गमा नाया देवाश ज्वलितोऽनलः ।
 दूर्वार्द्दिग्मयं वेश्या स्वर्णरूप्यच रत्नकं ॥ १० ॥
 वचासिद्वार्थकौषधो सुह आयुधखण्डगकं ।
 क्षत्रं पौठं राजलिङ्गं शवं रदितवर्जितं ॥ ११ ॥
 फलं षट्ठतं दधि पथो अचतादर्शमाच्चिकं ।
 शङ्क इक्षुः शुभं वाक्यं भक्तवादितगीतकं ॥ १२ ॥

१ गुडसर्वै चति ग०, च०, अ० च ।

गम्भीरमेघस्तनिर्तं तच्छुष्टिव मानसौ ।
एकतः सर्वलिङ्गानि मनसस्तुष्टिरेकतः ॥ १३ ॥

इत्याम्बेये महापुराणे माङ्गल्याध्यायो नाम एकीनचिंश-
दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ चिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

शङ्कुनानि ।

पुष्कर उवाच । तिष्ठतो गमने प्रश्ने पुरुषस्य शुभाशुभं ।
निवेदयन्ति शङ्कुना देशस्य नगरस्य च ॥ १ ॥
सर्वः पापफलो हीसो निर्हिष्टो दैवचिन्तकैः ।
शान्तः शुभफलस्यैव दैवज्ञैः समुदाहृतः ॥ २ ॥
षट्प्रकारा विनिर्दिष्टा शङ्कुनानाच्च हीसयः ।
विलादिग्देशकरणहतजातिविभेदतः ॥ ३ ॥
पूर्वा पूर्वा च विज्ञेया सा तेषां बलवत्तरा ।
दिवाचरो रात्रिचरस्तथा रात्रो दिवाचरः ॥ ४ ॥
क्रूरेषु हीसा विज्ञेया क्रृष्णलग्नयहादिषु ।
धूमिता सा तु विज्ञेया याङ्गमिथ्यति भास्तरः ॥ ५ ॥
यस्यां स्थितः सा ज्वलिता मुक्ता चाङ्गारिषी मता ।
एतास्तिस्तः स्मृता हीसाः पञ्च शान्तास्तथापराः ॥ ६ ॥

दीपायामिष्ठि दिग्दीपं शकुनं परिकीर्तिं ।
 आमेश्वरा वले आम्यास्तथा निनितपादयः ॥ ७ ॥
 देशे चैवाश्वभे ज्ञेयो देशदीपो द्विजोत्तमः ।
 क्रियादीपो विनिर्दिष्टः स्वजात्यनुचितक्रियः ॥ ८ ॥
 रुतदीपव ऋथितो भिन्नभैरवनिस्त्वनः ।
 जातिदीपस्तथा ज्ञेयः केवलं मांसभोजनः ॥ ९ ॥
 दीपाच्छान्तो विनिर्दिष्टः सर्वेभेदः प्रयत्नतः ।
 मित्रैर्मित्रौ विनिर्दिष्टस्तस्य वाचः फलाफलं ॥ १० ॥
 गोद्भौष्ट्रगर्हभूष्ट्रानः साप्रिका गृहगोधिका ।
 चटका भासकूर्माद्याः कथिता आमवासिनः ॥ ११ ॥
 अजाविश्वकरनगेन्द्राः कौलीं महिषवायसो ।
 आम्यारस्ता विनिर्दिष्टाः सर्वेऽन्ये वनगोचराः^(१) ॥ १२ ॥
 मार्जरकुकुटौ आम्यौ तौ चैव वनगोचरौ ।
 तयौभेदति विज्ञानं नित्यं वै रूपभेदतः ॥ १३ ॥
 गोकर्णशिखिचक्राद्वरहारौतवायसाः ।
 कुलाहकुकुभृशेनफेरखच्छनवानराः ॥ १४ ॥
 शतप्रचटकश्यामचासश्वेनकपिच्छलाः ।
 तित्तिरिः शतपत्रच्छ कपोतश्च तथा त्रयः ॥ १५ ॥
 खच्छरौटकदात्यूहशुकराजीवकुकुटाः ।
 भारहारजश्च सारङ्ग इति ज्ञेया दिवाचराः ॥ १६ ॥
 वागुर्युलूकश्चरभक्तौच्चाः शशककच्छूपाः ।
 सोमातिकाः पिङ्गलिकाः कथिता रात्रिगोचराः ॥ १७ ॥

^१ सर्वेऽन्ये च वनेचरा इति भ० ।

हंसास्व मृगमार्जारनकुलर्घभुजङ्गमाः ।
 हृकारिसिंहव्याप्रोष्टयामशूकरमानुषाः ॥ १८ ॥
 खाविहृषभगोमायुहृककोकिलसारसाः ।
 तुरङ्गकौपीनमरा गोधा हृभयचारिणः ॥ १९ ॥
 बलप्रस्थानयोः सर्वे पुरस्तस्तुचारिणः ।
 जयावहा विनिर्दिष्टाः पश्चात्त्रिधनकारिणः ॥ २० ॥
 गृहाहस्य यदा चासी व्याहरेत् पुरतः स्थितः ।
 नृप्रावमानं वदति वामः कलहभीजने ॥ २१ ॥
 याने तद्दर्शनं शस्त्रं सव्यमङ्गस्य वायथ ।
 चौरैर्मीषमथाख्याति मयूरो भिन्ननिस्त्रनः ॥ २२ ॥
 प्रयातस्यागतो राम मृगः प्राणहरो भवेत् ।
 गृहचास्तुजम्बुकव्याप्रसिंहमार्जारगर्दभाः ॥ २३ ॥
 प्रतिक्षोमास्तथा राम खरस्त्र विकातस्त्रनः ।
 वामः कपिच्छलः श्रेष्ठस्तथा दक्षिणसंस्थितः ॥ २४ ॥
 पृष्ठतो निद्वितफलस्तिरिसु न शस्यते ।
 एषा वराहाः पृष्ठता वामा भूत्वा तु दक्षिणाः ॥ २५ ॥
 भवन्यर्थकरा नित्यं विपरीता विगर्हिताः ।
 द्वषाश्वजम्बुकव्याप्राः सिंहमार्जारगर्दभाः^(१) ॥ २६ ॥
 वाच्छ्रितार्थकरा ज्ञेया दक्षिणादामतो गताः ।
 शिवा श्यामाननाच्छूच्छूः पिङ्गला गृहगोधिका ॥ २७ ॥
 शूकरी परपुष्टा च पुत्रामानस्त्र वामतः ।

१ प्रतिक्षोमास्तथेत्यादिः, सिंहमार्जारगर्दभा इत्यनः पाठः ज० भ० पुस्तकह्ये वाचिः ।

स्त्रीसञ्ज्ञा भासकारूषकपिश्रीकर्णच्छत्कराः ॥ २८ ॥
 कपिश्रीकर्णपिश्रीका(१) रुश्येवास्त्र दक्षिणाः ।
 जातोच्चाहिशशक्रोडगोधानां कौर्तनं शुभं ॥ २९ ॥
 ततः सन्दर्शनं नेष्टं प्रतीषं वानरर्घ्योः ।
 कार्यकृहली शकुनः प्रस्थितस्य हि योऽन्वहं ॥ ३० ॥
 भवेत्तस्य फलं वाच्यं तदेव दिवसं बुझेः ।
 मत्ता भव्यार्थिनो बाला वैरसक्तास्तथैव च ॥ ३१ ॥
 सौमान्तमभ्यन्तरिता विज्ञेया निष्कला हिज ।
 एकद्विचिच्चतुर्भिर्स्तु शिवा धन्या रुतैर्भवेत् ॥ ३२ ॥
 वच्चभिश्च तथा षड्भिरधन्या परिकीर्तिता ।
 सप्तभिश्च तथा धन्या निष्कला परतये भवेत् ॥ ३३ ॥
 नृणां रोमाञ्चजननौ वाहनानां भयप्रदा ।
 ज्वालानला सूर्यसुखी विज्ञेया भयवर्द्धनौ ॥ ३४ ॥
 प्रथमं सारङ्गे दृष्टे शुभे देशे शुभं वदेत् ।
 संखलरं मनुष्यस्य अशुभे च शुभं तथा ॥ ३५ ॥
 तथाविधकरः पश्येत्तारङ्गं प्रथमेऽहनि ।
 आमनश्च तथात्वेन ज्ञातव्यं वक्तरं फलं ॥ ३६ ॥

इत्याम्नेये महापुराणे शकुनानि नाम विशदधि-
 कहिश्चित्तमोऽध्यायः ॥

१ पुश्चामानसेत्यादिः, पिपौका इत्यकः पाठोऽस्मस्ये तु नवएक्षकेषु प्रायः समान
 एव । तेषामेकसमस्यापि साहाय्येन शोधितुं न स शक्यते । अभिधानादिष्वपि तच-
 च्यश्च नोपलभन्ते । अतलद विरतिः ।

अथैकचिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : —

शकुनानि ।

पुष्कर उवाच । विश्वित गेन मार्गेण वायसा बहवः पुरं ।

तेन मार्गेण रुदस्य पुरस्य यहयं भवेत् ॥ १ ॥

सेनायां यदि वासार्थे निविष्टी वायसो रुवन् ।

वामो भयातुरस्त्वस्तो भयं वदति दुखरं^(१) ॥ २ ॥

क्षायाङ्गवाहनोपानच्छच्चवस्त्रादिकृद्दने ।

स्त्र्युस्तपूजने पूजा तदिष्टकरणे शुभं ॥ ३ ॥

प्रोषितागमकृत्काकः कुर्वन् हारि गतागते ।

रक्तं दग्धं गृहे द्रव्यं चिपन्वक्षिनिवेदकः ॥ ४ ॥

न्यसेद्रक्तं पुरस्त्राच्च निवेदयति ब्रह्मन् ।

पौतं द्रव्यं तथा रक्तं रुद्धमेव तु भागव ॥ ५ ॥

यच्चैवोपनयेद् द्रव्यं तस्य लक्ष्मिं विनिर्दिशेत् ।

द्रव्यं वापनयेद्यत्तु तस्य हानिं विनिर्दिशेत् ॥ ६ ॥

पुरतो धनलक्ष्मिः स्यादाममांसस्य छर्दने ।

भूलक्ष्मिः स्यान् सृदः चेपे राज्यं रत्नार्पणे महत् ॥ ७ ॥

यातुः काकोऽनुकूलस्तु चेमः कर्मचमो भवेत् ।

न त्वर्थसाधको ज्ञेयः प्रतिकूलो भयावहः ॥ ८ ॥

समुखेऽभ्येति विरुवन् यात्रावातकरो भवेत् ।

वामः काकः स्मृतो धन्यो दक्षिणोऽर्थविनाशकत्^(१) ॥ ९ ॥

१ दुष्करमिति ख०, छ० च । २ दक्षिणोऽभ्रविनाशकादिति ग०, घ०, अ० च ।

वामोऽनुलोमगः श्रेष्ठो मध्यमो दक्षिणः अृतः ।
 प्रतिलोमगतिर्वामो गमनप्रतिषेधक्षत् ॥ १० ॥
 निवेदयति यात्रार्थमभिप्रेतं गृहे गतः^(१) ।
 एकाक्षिचरणस्वर्कं वीक्षमाशो भयावहः ॥ ११ ॥
 कोटरे वासमानश महानर्थकारो भवेत् ।
 न शुभस्तूष्टरे काकः पद्माङ्कः स तु शस्त्रते ॥ १२ ॥
 अमेघपूर्णवदनः काकः सर्वार्थसाधकः^(२) ।
 ज्ञेयाः पतचिशीऽन्येऽपि काकवद् भृगुनदन ॥ १३ ॥
 स्तुत्यावारापसव्यस्याः ज्ञानो विप्रविनाशकाः ।
 इन्द्रस्याने नरेन्द्रस्य पुरेशस्य तु गोपुरे ॥ १४ ॥
 अत्तगृहे गृहेशस्य मरणाय भवेन्नष्टन् ।
 यस्य जिन्नति वामाङ्कं तस्य स्वादर्थसिद्धये ॥ १५ ॥
 भयाय दक्षिणं चाङ्कं तथा भुजमदक्षिणं ।
 याचाहातकरो यातुभवेत् प्रतिमुखागतः ॥ १६ ॥
 मार्गावरीधको मार्गे चौरान् वदति भार्गव ।
 अलाभोऽस्थिमुखः पापो रञ्जुचौरमुखस्तथा ॥ १७ ॥
 सोपानतकमुखो धन्वो मांसपूर्णमुखोऽपि च ।
 अमङ्गस्यमुखद्रव्यं केशच्चैवाशुभं तथा ॥ १८ ॥
 अबमूत्रग्राघतो याति यस्य तस्य भयं भवेत् ।
 यस्यावमूत्राव व्रजति शुभं देशन्तथा द्वुमं ॥ १९ ॥

१ नवर्षसाधक इत्यादिः, मठे गत इत्यनः २ कोटे इत्यादिः, सर्वार्षसाधक
पाठः ठ० पुस्तके नालि । इत्यनः पाठः ठ० पुस्तके नालि ।

मङ्गल्यं च तथा द्रव्यं तस्य स्यादर्थसिद्धये ।
 खवच राम विज्ञेयास्तथा वै जग्मुकादयः ॥ २० ॥
 भयाय स्वामिनो ज्ञेयमनिमित्तं रुतङ्गवां ।
 निशि चौरभयाय स्याहिकातं मृत्युषे तथा ॥ २१ ॥
 शिवाय स्वामिनो रात्रौ बलीवर्हो नदन् भवेत् ।
 उत्सृष्टवृषभो राज्ञो विजयं सम्प्रयच्छति ॥ २२ ॥
 अभयं भक्षयन्त्यथ गावो इत्तासाधा स्वकाः ।
 त्वक्त्वेहाः स्ववत्सेषु गर्भक्षयकरा भताः ॥ २३ ॥
 भूमिं पादैर्विनिपत्त्वयो दीना भौता भयावहाः ।
 आद्राङ्गो हृष्टरीमास्य शृङ्गलम्बृदः शुभाः ॥ २४ ॥
 महिष्यादिषु चाप्येतत् सर्वं वाच्यं विजानता ।
 आरोहणं तथाऽन्येन सपर्याणस्य^(१) वाजिनः ॥ २५ ॥
 जलोपवेशं नेष्टं भूमो च परिवर्त्तनं ।
 विपत्करन्तुरङ्गस्य सुमं वाप्यनिमित्ततः ॥ २६ ॥
 यवमोदकयोर्द्देष्वस्वकस्याच्च न शस्यते ।
 वदनाद्विधिरोत्पत्तिर्वेष्यनं न च शस्यते ॥ २७ ॥
 क्रीडन् वकैः कपोतैश्च सारिकाभिर्वृतिं वदेत् ।
 साश्रुनेत्रो जिह्वया च पादलेहो विनष्टये^(१) ॥ २८ ॥
 वामपादेन च तथा विलिखंश्च वसुन्धरां ।
 खपेहा वामपार्ष्णेन दिवा वा न शुभप्रदः ॥ २९ ॥
 भयाय स्यात् सकृन्मूत्रौ तथा निद्राविलाननः ।

१ सपर्यार्थस्येति साधुः ।

२ विमाशक्तदिति ज०, ठ० च ।

आरोहणं न चेह्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ॥ ३० ॥
 याचाविघातमाचष्टे वामपाश्चै तथा स्फूर्णन् ।
 हेषमाणः शशुद्योधं पादस्थर्णी जयावहः ॥ ३१ ॥
 आमे व्रजति नागश्चेन् मैथुनं देशहा भवेत् ।
 प्रसूता नागवनिता मत्ता चास्ताय भूपतेः ॥ ३२ ॥
 आरोहणं न चेह्यात् प्रतीपं वा गृहं व्रजेत् ।
 मदं वा वारणो जग्धाद्राजघातकरो भवेत् ॥ ३३ ॥
 वामं दक्षिणपादेन पादमाकमते शुभः ।
 दक्षिणच्च तथा दन्तं परिमाण्ठै करेण च ॥ ३४ ॥
 हृषीऽश्वः कुञ्जरो वापि रिपुसैन्यगतोऽशुभः ।
 खण्डमेघातिष्ठ्या तु येना नाशमवाङ्ग्यात् ॥ ३५ ॥
 प्रतिकूलग्रहर्षात्तु तथा समुखमारुतात्^(१) ।
 याचाकाले रणे वापि छत्रादिपतनं भयं ॥ ३६ ॥
 हृष्टा नराद्यागुलोभा गृहा वै जयत्त्वयः ।
 काकैर्योधाभिभवनं क्रव्याद्विर्गणलक्ष्यः ॥ ३७ ॥
 प्राचीपश्चिमकैशानौ सौम्या प्रेष्ठा शुभा च दिक् ।
 इत्यान्नेये महापुराणे शकुनानि नाम एकचिंश्चधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

१ वामं दक्षिणेत्यादिः, समुखमारुतादित्यनः पाठः ऋ॒ पुस्तक नामि ।

अथ दाचिंशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—१०—

यात्रामण्डलचिन्तादिः ।

पुष्कर उवाच । सर्वयात्रां प्रवक्ष्यामि राजधर्मसमाश्रयात् ।
अस्ताङ्गते नौचगते विकले रिपुराशिगे ॥ १ ॥
प्रतिलोमे च विघ्नसे शक्ते यात्रां विवर्जयेत्^(१) ।
प्रतिलोमे बुधे यात्रां दिक्पतौ च तथा अहे ॥ २ ॥
बैधृतौ च व्यतीपाते नागे च शक्तनौ तथा ।
चतुष्पादे च किन्तुष्टे तथा यात्रां विवर्जयेत् ॥ ३ ॥
विपक्षारे नैधने च प्रत्यरौ चाथ जन्मनि ।
गण्डे विवर्जयेद्यात्रां रिक्तायाच्च तिथावपि ॥ ४ ॥
उदीचौ च तथा प्राची^(२) तयोरैक्यं प्रकौर्त्तिं ।
पश्चिमा दक्षिणा या दिक् तयोरैक्यं तथैव च ॥ ५ ॥
वायुग्निदिक्समुद्भूतं परिघन्त तु लङ्घयेत् ।
आदित्यचन्द्रशौरासु दिवसाश न शोभनाः ॥ ६ ॥
क्षत्तिकाद्यानि पूर्वेण मध्याद्यानि च याम्यतः ।
मैत्राद्यान्वपरे चाथ वासवाद्यानि वाप्युदक् ॥ ७ ॥
सर्वदाराणि शस्तानि क्षायामानं वदामि ते ।
आदित्ये विंशतिर्ज्ञेयाश्वन्दे षोडश कौर्त्तिः ॥ ८ ॥
भौमे पञ्चदशैवोक्ताश्वतुर्दश तथा बुधे ।

१ विवर्जयेत् इति ख०, ग०, घ०, अ० च । २ दिक् पूर्वा या तयोर्दीचौति ज० ।

चयोदश तथा जीवे शुक्रे हादश कौर्त्तितः ॥ ६ ॥
 एकादश तथा सौरे सर्वकर्मसु कौर्त्तितः ।
 जन्मलग्ने शक्रचापे समुखे न ब्रजेवरः ॥ १० ॥
 शकुनादौ शुभे यायाज्ञयाय हरिमास्तरन् ।
 वस्त्रेमण्डलचिन्तान्ते कर्त्तव्यं राजरक्षणं ॥ ११ ॥
 स्वाम्यमात्यं तथा दुर्गं कोषो दण्डस्थैव च ।
 मित्रच्छनपदयैव राज्यं समाङ्गमुच्यते ॥ १२ ॥
 समाङ्गस्य तु राज्यस्य विभ्रकदृन् न् विनाशयेत् ।
 मण्डलेषु च सर्वेषु द्विः कार्या महीचिता ॥ १३ ॥
 आवमण्डलमेवात्र प्रथमं मण्डलं भवेत् ।
 सामन्तास्तस्य विभ्रेया रिपवो मण्डलस्य तु ॥ १४ ॥
 उपेतस्तु सुहृज् ज्ञेयः शत्रुमित्रमतः परं ।
 मित्रमित्रं ततो ज्ञेयं मित्रमित्रिपुस्ततः ॥ १५ ॥
 एतत्पुरस्तात् कथितं पश्चादपि निबोध मे ।
 पार्णिंगाहस्तातः पश्चात्तस्वाकृत्य उच्यते(१) ॥ १६ ॥
 आसारस्तु ततोऽन्यः स्यादाकृत्वासार उच्यते ।
 जिगीवोः शत्रुयुक्तस्य विमुक्तस्य तथा द्विज ॥ १७ ॥
 नात्रापि निश्चयः शक्तो वक्त्रं मनुजपुष्टव ।
 नियहानुग्रहे शक्तो मध्यस्थः परिकौर्त्तितः ॥ १८ ॥
 नियहानुग्रहे शक्तः सर्वेषामपि यो भवेत् ।
 उदासीनः स कथितो बलवान् पृथिवीपतिः ॥ १९ ॥

१ मण्डलेषु च सर्वेषु शुरेश्वरसमा चिते इत्यर्द्द्वितीय आसारस्त्रित्यस्य यूर्वः ३०
 शुक्रके वर्गते, परग्लवसंस्करणः ।

न कस्त्रिद्विमित्याक्षरणाच्छदुभित्वे ।
 मण्डलं तव सम्प्रोक्तमेतद् हादशराजकं ॥ २० ॥
 चिविधा रिपवी चेष्टाः कुल्यानम्तरक्षतिमाः ।
 पूर्वपूर्वी शुरुसेषां दुषिक्तिस्यतमो मतः ॥ २१ ॥
 अनन्तरोऽपि यः शब्दः सोऽपि भी छन्दिमो मतः ।
 पार्षिद्याहो भवेच्छद्वीर्मित्याणि रिपवस्था ॥ २२ ॥
 पार्षिद्याहमुपायैव शमयेव तथा स्वकं ।
 मित्रेण शब्दोऽच्छेदं प्रशंसन्ति पुरातनाः ॥ २३ ॥
 मित्रस्य शब्दुतामेति सामन्तत्वादनन्तरं ।
 शब्दं जिगोषु शब्दात्^(१) स्यां शब्दोति चेद्यदि ॥ २४ ॥
 प्रतापहृष्टौ तेनापि नामित्राज्ञायते भवं ।
 यथास्य नोहिजेष्ठोको विश्वासस्य यथा भवेत् ॥ २५ ॥
 जिगोषु शब्दविजयी तथा सोकं वशवयेत् ।
 इत्यामेवे महापुराणे यातामण्डलचिन्तादिर्नाम इच्चि-
 गदधिकदिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चयस्त्रिंश्च दधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—:-—

षाढ्गुण्यं ।

पुष्कर उवाच ! सामरेद्वौ मया प्रोक्तौ हानदण्डौ तथैव च ।
 दण्डः स्वदेशे कथितः परदेशे ब्रवीमि ते ॥ १ ॥

^१ शब्दं जिगोषु शब्दादिति घ०, अ० च ।

प्रकाशंशाप्रकाशभ विविधो दण्ड उच्चते ।
 सुरुहनं आभधातस्य शस्यधातीऽमिदौपनं ॥ २ ॥
 प्रकाशीऽव विषं वङ्गिर्विविधैः पुरुषैर्वधः ।
 दूषण्डैव ताधूनामुदकानास्त्र दूषणं ॥ ३ ॥
 दण्डप्रयवयं प्रोक्तमुपेदां त्रृणु भार्गव ।
 यदा मन्त्रेत वृपती रक्षे न रम विद्यहः ॥ ४ ॥
 अनर्थायामुबन्धः स्यात् सविनां च तथा भवेत् ।
 सामलव्यासद्वाच दानस्त्रार्थद्वयहरं ॥ ५ ॥
 भेददण्डामुबन्धः स्यात्सदेपिद्धां समाच्चयेत् ।
 न चायं रम भज्ञोति किञ्चित् कार्त्तुमुपद्रवं ॥ ६ ॥
 न चाइमस्य यज्ञोमि तदीपेद्धां समाच्चयेत् ।
 अवश्चीपहतस्तत्र राज्ञा कार्यो रिपुर्भवेत् ॥ ७ ॥
 मायोपायं प्रकल्पानि उत्पातैरकृतैष्वरत् ।
 अचोरुहेजनं अद्वीः भिविरस्यापद्धिणः ॥ ८ ॥
 स्तूलस्य तस्य उक्तस्यां ज्ञात्येक्तां किंपुक्तां हिज ।
 विद्धजेच्च ततश्चैवमुख्याप्रातं प्रदर्शयेत् ॥ ९ ॥
 एवमन्त्रे दर्शनीया उत्पाता इहवौऽपि च ।
 उहेजनं तथा कुर्यात् कुहकैर्विविधैर्हिंशां ॥ १० ॥
 सांवत्सरासापसास नाशं ब्रूयुः परस्य च ।
 जिगीषुः शृथिवीं राजा तेन चोहिजयेत् परान् ॥ ११ ॥
 देवतानां प्रसादैषं कौस्त्रैनीयः परस्य तु ।
 आगतवौऽमित्रबलं प्रहरध्वमभौतवत् ॥ १२ ॥
 एवं ब्रूयाद्विषे प्राप्ते भग्नाः सर्वे परे इति ।

खेडः किञ्चकिलः कार्या वाचः शब्दुर्हस्तस्त्रया ॥ १३ ॥
देवाज्ञाविंश्चितो राजा सज्जः शमरं प्रति ।
इन्द्रजातं प्रवक्ष्यामि इन्द्रं कालेव दर्शयेत् ॥ १४ ॥
चतुरक्षं बलं राजा सहायार्थं दिवोकसां ।
बलन्तु दर्शयेत् प्राप्तं रक्षविंश्चिरेद्विपो ॥ १५ ॥
शिवानि रिपुशीर्षाणि प्राप्तादभेषु दर्शयेत्^(१) ।
शाङ्कुगुणं समवक्ष्यामि तद्वै सन्धिविग्रहो ॥ १६ ॥
सन्धिस विग्रहस्यैव यान्नमासनमेव च ।
इधीभावः संशयस शाङ्कुगुणाः परिकीर्तिः ॥ १७ ॥
पणवभ्यः अृतः सन्धिरपकासन्तु विग्रहः ।
जिगीषोः शब्दविवेये यानं याचाऽभिधीयते ॥ १८ ॥
विग्रहेण स्वके देशे स्थितिरासनमुच्छते ।
बलाहेन प्रयाशन्तु इधीभावः स उच्छते ॥ १९ ॥
उदासीनो मध्यमो वा संशयामांश्यः अृतः ।
सुनेन सन्धिरन्वेष्योऽहीनेन च बलीयसा ॥ २० ॥
हीनेन विग्रहः कार्यः स्वयं राजा बलीयसा ।
तथापि शुद्धपाण्णिस्तु बलीयांसं समाशयेत् ॥ २१ ॥
आसीनः कर्मविच्छेदं शक्तः कर्तुं रिपोर्यदा ।
अशुद्धपाण्णिसासीत विग्रह वसुधाविपः ॥ २२ ॥
अशुद्धपाण्णिबंलवान् इधीभावं समाशयेत् ।
बलिना विग्रहीतस्तु^(२) योऽसन्देहेन पार्थिवः ॥ २३ ॥
संशयस्तेन वक्तव्यो गुणानामधमो गुणः ।

१ प्राप्तादपे प्रदर्शयेद्विनि ढ० । २ निरुद्धीतस्तु रति च० ।

बहुज्ञवद्ययायासं^(१) तेषां यानं प्रकीर्तिं ॥ २४ ॥

बहुसाभकरं पशात्तदा राजा समाच्छ्रेत्^(२) ।

सर्वशक्तिविहीनस्तु तदा कुर्यात् संशयं ॥ २५ ॥

इत्यामेये महापुराणे उपायष्टुगुणादिर्वाम चयस्ति-

शदधिकद्विश्वततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुर्लिङ्गदधिकद्विश्वततमोऽध्यायः ।

—::—

प्रात्यहिकराजकर्म ।

युज्वर उवाच । अजस्तं कर्म वस्तामि दिनं प्रति यदाचरेत् ।

हिमुद्धर्त्तावशेषायां रात्रौ निद्राम्बजेत्पृष्ठः ॥ १ ॥

वायवन्दिस्तनर्गीतैः पश्चेद गूढांस्तो नरान् ।

विज्ञायते न ये लोकास्तदीया इति केनचित् ॥ २ ॥

आयव्ययस्य अवणं ततः कार्यं यदाविधि ।

विगोत्रसर्गं ततः क्षत्वा राजा क्षानम्भवं ब्रजेत् ॥ ३ ॥

स्तु युक्त्यान्तृपः पश्चाहतधावनपूर्वकं ।

क्षत्वा सन्ध्यान्ततो जप्त्य वासुदेवं प्रपूजयेत् ॥ ४ ॥

वङ्गो पवित्रान् जुहुयात् तर्पयेदुदकैः पिण्डैः ।

१ बङ्गवद्ययायामिति ४०, ४०, २ आसीनः कर्मविक्षेहमित्यादिः, राजा समाच्छ्रेदित्यकः पाठः ४० पुष्करे जाग्नि ।

दद्याक्षकाञ्चनीं धेनुं हिजाशीर्वादसंयुतः ॥ ५ ॥
 अगुलिसोऽलङ्कृतस्य मुखं पश्येच्च दर्पणे ।
 ससुवर्णे धृते राजा शृण्याहिवसादिकं ॥ ६ ॥
 ओषधं भिषजोक्तं च मङ्गलालभनञ्चरेत् ।
 पश्येद् गुरुं तेन दक्षाशीर्वादोऽथ व्रजेक्षभां ॥ ७ ॥
 तत्स्वो ब्राह्मणान् पश्येदमात्याक्षिणिणस्तथा ।
 प्रकातीच महाभाग प्रतीहारनिवेदिताः ॥ ८ ॥
 शुल्वतिहासं कार्याणि कार्याणां कार्यनिष्ठंयम् ।
 व्यवहारन्ततः पश्येद्यन्नं कुर्यात् मन्त्रिभिः ॥ ९ ॥
 नैकेन सहितः कुर्यात् कुर्यादहुभिः सह ।
 न च मूर्खेन्द्रियानामैर्गुम्बं न प्रकटं चरेत्^(१) ॥ १० ॥
 मन्नं स्वधिष्ठितं कुर्याद्येन राष्ट्रं न बाधते ।
 आकारयहये राज्ञो मन्त्ररक्षा परा मता^(२) ॥ ११ ॥
 आकारेरिक्षितैः प्राज्ञा मन्नं घट्टन्ति पश्चिताः ।
 सांवक्षराणां वैद्यानां मन्त्रिणां वचने रतः ॥ १२ ॥
 राजा विभूतिमान्नोति^(३) धारयन्ति नृपं हि ते ।
 मन्नं क्षत्याथ व्यायामस्त्रके बाने च शस्त्रके ॥ १३ ॥
 निःसखादो लृपः ज्ञातः पश्येदिष्टुं सुपूजितम् ।
 हुतच्च पावकं पश्येदिप्रान् पश्येद्युपूजितान् ॥ १४ ॥

१ मुम्पं चाप्रकटं चरेदिति ग०, अ०, ठ० इत्यस्य स्थाने आकारेरिक्षितस्तत्त्वः काच ।

योकार्यविचक्षण इति ठ० एककं पाठः ।

२ आकारं पश्येद्ये राज्ञो मन्त्ररक्षा परा मता ३ राजाधिभूतिमान्नोतीति अ० ।

भूषितो भीजनकुर्थाद् दानाचैः सुपरीचितं ।
 भुजा महीतताम्बूङ्गो वामपाञ्जेन संस्कितः (१) ॥ १५ ॥
 श्रास्ताचि चिक्षयेद् छङ्गा योधान् कोषागुञ्जं यहं ।
 अन्वास परिमां सम्बाद्यार्थाचि च विचिक्ष्य तु ॥ १६ ॥
 लारान् सम्बेद्य भुजाचमन्तःपुरपरो भवेत् ।
 वायगीतैरचितोऽव्यैरेवनित्यस्त्रेनृपः ॥ १७ ॥

इत्यान्मेये महापुराणे आजस्त्रिकं नाम चतुस्त्रिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— : —

रणदीपा ।

पुष्कर उवाच । यावाविधानपूर्वन्तु वस्त्वेसाङ्ग्यामिकं विधिं ।
 सप्ताहेन यदा याचा भविष्यति महीपतेः ॥ १ ॥
 पूजनौयो हरिः शशुर्मादकाद्यैविनायकाः ।
 हितीयेऽहनि दिक्पालान् सम्पूर्णं शयनस्त्ररेत् ॥ २ ॥
 शब्दार्थां वा तदग्रेऽथ देवान् प्रार्थं मनुं स्त्ररेत् ।
 नमः शशो चिनेत्राय रुद्राय वरदाय च ॥ ३ ॥
 वामनाय विरूपाय सप्त्राधिपतये नमः ।

१ संविश्वेदिति अ० ।

भगवद्वेदेष्वेश शूलभृष्टवाहन ॥ ४ ॥
 इष्टानिष्टे ममाचक्ष स्वप्ने शुभस्य शाश्वत ।
 यज्ञाग्रतो दूरमिति पुरीधा मन्त्रसुचरेत् ॥ ५ ॥
 दृतौयैऽहनि दिक्पालान् रुद्रास्तान् दिक्पतीव्यजेत् ।
 यहान् यजेचतुर्थैऽक्षि पञ्चमे चाहिनी यजेत् ॥ ६ ॥
 मार्गं या देवतास्तासाचदादीनाम् पूजनं ।
 दिव्यान्तरीक्षभौमस्यदेवानाम् तथा वस्तिः ॥ ७ ॥
 रात्री भूतगणानाम् वासुदेवादिपूजनं ।
 भद्रकाल्याः श्वियः कुर्यात् प्रार्थयेत् सर्वदेवताः ॥ ८ ॥
 वासुदेवः सङ्खर्णणः प्रद्युम्नवामिष्ठकाः ।
 नारायणोऽन्जो विशुद्धीरसिंहो वराहकः ॥ ९ ॥
 शिव ईशस्तपुरुषो^(१) द्वाषोरो राम सत्यजः^(२) ।
 सूर्यः सोमः कुजश्चान्द्रिजीवश्चकाश्चनैश्चराः ॥ १० ॥
 राहुः केतुर्गणपतिः सेनानी चण्डिका द्वुमा ।
 लक्ष्मीः सरस्तौ दुर्गा ब्रह्माणीप्रसुखा गणाः ॥ ११ ॥
 रुद्रा ईश्वादयो वक्षिनीगास्तार्थैऽपरे सुराः ।
 दिव्यान्तरीक्षभूमिष्ठा विजयाय भवन्तु मे ॥ १२ ॥
 मर्द्यन्तु रणे शत्रून्^(३) सम्पर्णहीपहारकं ।
 सपुत्रमातृभृत्योऽहं^(४) देवा वः शरणाङ्गतः ॥ १३ ॥

१ तत्पुरत इति २० ।

२ मर्द्यन्तु च च वर्तुविति २०, अ० च ।

३ रात्रावित्यादिः, चतुर्थ इत्यनाः पाठः २० पुस्तके नाचि ।

४ चतुर्थ चां च भूत्योऽहनिति २०, ठ० च ।

चमूनां पृष्ठतो गत्वा रिषुनाशा नमोऽस्तु वः^(१) ।
 विनिष्टुतः प्रदास्तामि^(२) इक्षादभ्यविकं बस्ति ॥ १४ ॥
 वष्टेऽङ्गि विजयस्तानं कर्त्तश्च चाभिषेकवत् ।
 यात्रादिने सप्तमे च पूजयेत् विविक्रमं ॥ १५ ॥
 नीराजनोऽस्तमन्त्येत् आयुधं वाहनं यजेत् ।
 पुरुषाहृजयश्चेन मन्त्रमेतविशामयेत् ॥ १६ ॥
 दिव्यान्तरौच्छ्रभूमिष्ठाः सम्बायुद्दीः सुराच्च ते ।
 देवसिंहिं प्राप्नुहि त्वं देवयाचास्तु^(३) सा तव ॥ १७ ॥
 रचन्तु देवताः सर्वा इति अत्ता वृपोवजेत् ।
 ऋषीत्वा सशरस्त्वापं धनुर्नागेति मन्त्रत ॥ १८ ॥
 तद्विष्णोरिति जग्नाव दद्याद्रिषुमुखे पदं ।
 दद्विष्णं पदं हातिंश्चहित्तु प्राप्नादिषु क्रमात् ॥ १९ ॥
 नां रवं हयस्त्रैव धुर्यांस्त्रैवार्द्धेत् क्रमात् ।
 आरथ वायैर्गच्छेत् पृष्ठतो नावलीकयेत् ॥ २० ॥
 क्षीशमाचं गतस्थिष्ठेत् पूजयेहेवता द्विजान् ।
 परदेशं व्रजेत् पश्चादामसैन्यं हि पालयन् ॥ २१ ॥
 राजा प्राप्य विदेशन्तु^(४) देशपालन्तु पालयेत्^(५) ।
 देवानां पूजनं कुर्यात् छिन्नादायमन्त तु ॥ २२ ॥
 नावमानयेत्सहस्रानागत्य ख्यापुरं पुनः ।

१ चमूनां पृष्ठतस्त्रैव रिषुनाशो भवेत् । ४ प्राप्नविदेशन्तु इति न०, च०, अ०
 वेति ड० । ५ देशाचारन्तु पालयेदिति च० । देशा-
 २ जित्वा रचन्तु प्रदास्तामीति ड० । चारेत् पालयेदिति न०, च०, अ०, अ०,
 ३ अवा चानास्त्रिति ड० । अ० च ।

जयं प्राप्यार्चयेहेवान् दद्याहृनानि पार्थिवः ॥ २६ ॥
 इहतीत्रेऽहनि सह्यामो भविष्यति यदा तदा ।
 स्वापयेहत्रमस्तादि यज्ञेहेवं नृसिंहकं ॥ २४ ॥
 क्षवादिराजलिङ्गनि शस्त्राणि निश्च वै गणान् ।
 प्रातनृसिंहकं पूज्य वाहनाद्यमशेषतः ॥ २५ ॥
 पुरीधसा हुतं पश्चेद्वक्षिं हुत्वा हिमान्वजेत् ।
 यहौत्वा सशरस्त्रापं गजाद्यारुद्ध वै व्रजेत् ॥ २६ ॥
 देशे त्वद्वशः शत्रूणां कुर्यात् प्रकृतिकल्पनां ।
 संहतान् योधयेदत्यान् कामं विस्तारयेऽहन् ॥ २७ ॥
 सूचीमुखमनीकं स्वादत्यानां बहुभिः सह ।
 व्यूहाः प्राप्तव्याख्यपात्र द्रव्यरूपात्र कौर्त्तिताः ॥ २८ ॥
 गरुडो मकरव्यूहसक्रः श्येनस्त्रैव च ।
 अर्द्धचन्द्रस वज्रस शकटव्यूह एव च ॥ २९ ॥
 अग्नेलः सर्वतोभद्रः सूचीव्यूहस ते नराः ।
 व्यूहानामव सर्वेषां पञ्चधा सैन्यकल्पना ॥ ३० ॥
 ही पञ्चावतुपचौ द्वाववश्यं पञ्चमं भवेत् ।
 एकेन यदि वा द्वाभ्यां भागाभ्यां युद्धमाचरेत् ॥ ३१ ॥
 भागचयं स्थापयेत् तेषां रक्षार्थमेव च ।
 न व्यूहकल्पना कार्या राज्ञो भवति कर्हिचित् ॥ ३२ ॥
 मूलच्छ्रेदे विनाशः स्थाव शुद्धेच्च स्थयनृपः ।
 सैन्यस्य पद्मान्तिष्ठेत् क्रोधमावे महीप्रतिः ॥ ३३ ॥
 भग्नसन्धारणं तद्र बोधानां परिकौर्त्तितं ।
 प्रधानभङ्गे सैन्यस्य नावस्थानं विधीयते ॥ ३४ ॥

न संहतान् विरलाश्चीधान् व्यूहे प्रकल्पयेत् ।
 आयुधानान्तु सम्भार्ही यथा न स्कात् परस्परं ॥ १५ ॥
 भेत्तुकामः परानीकं संहतैरेव भेदयेत् ।
 भेदरस्थाः परेषापि कर्तव्याः संहतासदावा ॥ १६ ॥
 व्यूहं भेदावहं कुर्यात् परव्यूहेभु चेच्छथा ।
 गजस्य पादरचार्द्वचलारस्त् तथा हित ॥ १७ ॥
 रथस्य चाश्चाचलारः समासस्य च चर्चितः ।
 धन्विनशर्मिभिसुखाः पुरस्ताशर्मिषो रथे ॥ १८ ॥
 इष्टतो धन्विनः पशाशन्विनान्तुरगा रथमः ।
 रथानां कुच्छसः पशाशनात्वाः पृष्ठिवौचिता ॥ १९ ॥
 पदातिकुच्छराश्वानां धर्मिकार्यं प्रयत्नतः ।
 शूराः प्रमुखतो देयाः स्तन्यमात्रप्रदर्शनं ॥ २० ॥
 कर्तव्यं भौरसहेन शशुविद्रावकारकं^(१) ।
 दारवन्ति पुरस्तान्तु न देया भौरवः पुरः ॥ २१ ॥
 मोक्षाश्वद्यस्येव रणे भौरून् शूराः पुरस्थिताः ।
 प्रांश्ववः शुकनाश्वाश ये चाजिङ्गेच्छाः^(२) नराः ॥ २२ ॥
 संहतभूयुगाश्वैव क्रोधना कलहप्रियाः ।
 नित्यद्वष्टाः प्रद्वष्टव शूरा इत्याश कामिनः ॥ २३ ॥
 संहतानां हतानां च रथापनयनक्रियाः^(३) ।
 प्रतियुत्तं गजानाश्च तोयदानादिकञ्च यत् ॥ २४ ॥

१ शशुविद्रावकारविनिति ख०, न०, च०, च०, च०, च० ।

२ ये च जिङ्गेच्छा इति ख०, न०, च०, च० ।

३ वस्तापनयनक्रियेति अ० ।

आतुधानयनं चैव पत्तिकर्म विद्वीयते ।
 रिपूर्णा भेत्तुकामानां स्वसैवस्य तु रक्षणं ॥ ४५ ॥
 भेदनं संहतानाच्च चर्मिणां कर्म कीर्तिं ।
 विमुखीकरणं युहो धनिनां च तथोच्चते ॥ ४६ ॥
 दूरापसरणं यानं सुहतस्य तथोच्चते ।
 आसनं रिपुसैव्यानां रक्षकर्म तथोच्चते ॥ ४७ ॥
 भेदनं संहतानाच्च भेदानामपि संहतिः ।
 ग्राकारतीरणाद्वालद्वमभङ्गस्य तहजे ॥ ४८ ॥
 पत्तिभूर्विषमा ज्ञेया रथाखस्य तथा समा ।
 सकर्हिमा च नागानां युहभूमिकदाहता ॥ ४९ ॥
 एवं विरचितव्यूहः क्षतपृष्ठदिवाकरः ।
 तथानुलोमशुक्रार्किदिक्पालस्तुमारताः ॥ ५० ॥
 शोधानुरेजवेलर्च्छानामगोनावदानतः ।
 भोगप्राप्तगा च विजये स्वर्गप्राप्तगा मृतस्य च ॥ ५१ ॥
 जिलारीन् भोगसम्प्राप्तिः मृतस्य च परा गतिः ।
 निष्कृतिः स्वानिपिण्डस्य नास्ति युहसमा गतिः ॥ ५२ ॥
 शूराणां रक्तमायाति तेन पापव्यजन्ति ते ।
 वातादिदुःखसहनं रणे तत् परमन्तपः ॥ ५३ ॥
 वराप्सरः सहस्राणि यान्ति शूरं रणे मृतं ।
 स्वामी सुकृतमादत्ते भग्नानां विनिवर्त्तिनां ॥ ५४ ॥
 ब्रह्माहत्याक्षलं तेषां तथा प्रोक्तं पदे पदे ।
 त्यज्ञा सहायान् यो गच्छेद्वास्तस्य विनष्टये ॥ ५५ ॥
 अस्तमेधफलं प्रोक्तं शूराणामनिवर्त्तिनां ।

धर्मनिष्ठे जयो रात्रि^(१) वीहव्याच समाः समैः ॥ ५६ ॥
 न जायै च गजायाच न हन्तव्याः पशायिनः ।
 न प्रेक्षकाः प्रविष्टाश अशक्ताः पतितादयः ॥ ५७ ॥
 शास्ते निद्राभिमूते च अहोस्तीर्णं नदीवने ।
 दुर्हिने कूटयुजानि शत्रुनाशार्थमाचरेत् ॥ ५८ ॥
 वाङ्म प्रस्तुषा विक्रीशेष्वना भग्नाः परे इति ।
 प्राप्तं मित्रं वलं भूरि नायकोऽपि निपातितः ॥ ५९ ॥
 सेनानौ निर्विहतवादं भूषतिवापि विज्ञृतः ।
 विद्वानाम्बु वोधानां सुखं चातो विवैयते ॥ ६० ॥
 धूपाश देया धर्मज्ञ तथा च परमोहकाः ।
 पंताकाशैव सम्मारो वादिवाचां भयादहः ॥ ६१ ॥
 सम्माप्य विजयं युद्धे देवान्विप्रांश्च संयजेत्^(२) ।
 रत्नानि राजगामीनि अमात्येन लते रचे ॥ ६२ ॥
 तस्य स्त्रियो न कस्यापि रक्षास्ताश्च परस्य च ।
 शब्दं प्राप्य रथे सुकृं पुच्चवत् परिपात्येत् ॥ ६३ ॥
 पुनस्तेन न योहव्यं देशाचारादि पात्येत् ।
 ततस्य स्त्रपुरं प्राप्य भ्रुवे भे प्रविशेद्द उद्धं ॥ ६४ ॥
 देवादिपूजनं कुर्याद्रक्षेद्योधकुटुम्बकं ।
 संविभागं परावासैः कुर्याद् भृत्यजनस्य च ॥ ६५ ॥
 रक्षदीक्षा भयोक्ता ते जयाय वृत्तेद्धुवा ।
 इत्याम्बेये महापुराणे रणदीक्षा नाम पञ्चतिंश्चदधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

१ धर्मनिष्ठो जयो नित्य इति ५०, २ देवान् विप्रान् गुरुन् च ज्ञेदिति ५०,
 ५० च ।

अथ षट्चिंशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

— : —

श्रीस्तीर्त्तं ।

पुक्तर उवाच । राज्यलक्ष्मीस्थिरत्वाय यथेन्द्रे च पुरा त्रियः ।
 सुतिः कृता तथा राजा जयार्थं सुतिमाचरेत् ॥ १ ॥
 इन्द्र उवाच । नमस्ते सर्वलोकानां^(१) जननीमविसञ्चारां^(२) ।
 त्रियमुक्तिन्द्रपद्मादौं विष्णुवदः स्वस्तिर्तां ॥ २ ॥
 त्वं सिद्धिस्वं स्वधा खाहा सुधा त्वं लोकापावनि ।
 सन्ध्या रात्रिः प्रभा भूतिर्मेधा अव्या सरस्तौ ॥ ३ ॥
 यज्ञविद्या महाविद्या गुणविद्या च शोभने ।
 आत्मविद्या च देवि त्वं विमुक्तिफलदायिनी ॥ ४ ॥
 आन्वीक्षिकी दयी वार्ता इष्टनीतिस्वमेव च ।
 सौम्या सौम्ये र्जगद्गूपैस्त्वयैतहेवि पूरितं ॥ ५ ॥
 का त्वन्ना त्वाष्टे देवि सर्वयज्ञमयं वपुः ।
 अध्यास्ते देव देवस्य योगिचित्वं गदाभृतः ॥ ६ ॥
 त्वया देवि परित्यक्तं सकलं भुवनचयं ।
 विनष्टप्रायमभवत् त्वयेदानीं समेवितं ॥ ७ ॥
 दाराः पुत्रास्तथागारं सुहृदान्यधनादिकं ।
 भवत्येतन्महाभागे नित्यं त्वद्वौक्षणान् त्रणां ॥ ८ ॥

^१ सर्वभूतानामिति ष०, ज०, अ० च । ^२ जननीमव्युष्टमामिति अ० ।

शरीरारोग्यमैश्चर्यमरिपच्छयः सुखं^(१) ।
 देवि लहूष्टिष्ठानां पुरुषाणां न दुर्जनं ॥ ६ ॥
 त्वमस्मा सर्वभूतानां देवदेवो हरिः पिता ।
 त्वयैतद्विष्णुना चाम्ब अगद्यासं चराचरं ॥ १० ॥
 मानं कोषं तथा कोषं मा गृहं मा परिक्षहं ।
 मा शरीरं कलचक्ष त्वजेषाः सर्वपावनि ॥ ११ ॥
 मा पुच्छामासुहृदर्गामा पश्चमा विभूषणं ।
 त्वजेषा भम देवस्य^(२) विश्वोर्वचःस्थलालये^(३) ॥ १२ ॥
 सत्त्वेन सत्त्वशोकाभ्यां तथा शौलादिभिर्गुच्छैः ।
 त्वज्यन्ते ते नरा सद्यः सत्त्वक्ता ये त्वयामस्ते ॥ १३ ॥
 त्वयावलोकिताः सद्यः शौलाद्यैरखिलैर्गुच्छैः ।
 कुलैश्चर्यैश्च युज्यन्ते पुरुषा निर्गुणा अपि ॥ १४ ॥
 स आच्यः स गुणो धन्यः स कुलौनः स बुद्धिमान् ।
 स शूरः स च विक्रान्तो यस्य त्वं विष्णुबहूमते ॥ १५ ॥
 सद्यो वैगुण्यमायान्ति शौलाद्याः सकला गुणाः ।
 पराङ्मुख्षी जंगलाक्षी यस्य त्वं विष्णुबहूमते ॥ १६ ॥
 न ते वर्णयितुं शक्ता गुणान् जिह्वापि वेधसः ।
 प्रसीद देवि पश्चात्ति नाम्नांस्त्वाच्छीः कदाचन ॥ १७ ॥
 युज्कर उवाच । एवं स्तुता ददौ श्रीष वरमिन्द्राय चेप्सितं ।
 सुस्थिरत्वं च राज्यस्य सङ्ग्यामविजयादिकं ॥ १८ ॥

१ चतुः स्तुतिं ख०, ग०, ष०, भ० च । २ देवदेवस्येति ट० ।

३ चतुः स्तुतिं इ० ।

३ चतुः स्तुतिं इ०, ग०, ष०,

भ० च ।

सखोचपाठश्चवणकर्दृशां भुक्तिसुक्तिदं ।

श्रीसौत्रं सततं तस्मात् पठेच शृणुयावरः ॥ १८ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे श्रीसौत्रं नाम षट्चिंशदधिक-
हिशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचिंशदधिकहिशततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

रामोक्तनीतिः ।

अनिरुद्धवाच । नीतिसे पुष्करोक्ता तु रामोक्ता लक्ष्मणाय या ।

जयाय तां प्रवस्थामि शृणु धर्मादिवर्द्धनी ॥ १ ॥

रामं उवाच । न्यायेनार्ज्ञनमर्थस्य वर्द्धनं रक्षणं चरेत् ।

सत्पात्रप्रतिपत्तिश्च राजघृतं चतुर्विधं ॥ २ ॥

नयस्य विनयो मूलं विनयः शास्त्रनिष्पत्यात् ।

विनयो हौम्द्रियजयस्त्वैर्युतः पालयेन्महो ॥ ३ ॥

शास्त्रं प्रज्ञा धृतिर्दास्त्रं प्रागदभ्यं धारयिष्युता ।

उक्ताहो वाग्मितोदार्थमापत्कालसहिष्युता(१) ॥ ४ ॥

प्रभावः शुचिता मैत्री त्यागः सत्यं कृतज्ञता ।

कुलं शौलं दम्भेति गुणाः सम्पत्तिहेतवः ॥ ५ ॥

प्रकीर्णविषयारण्ये धावन्तं विप्रमाणिनं ।

(१) वाग्मिता दार्ढ्र्यमापत्कालसहिष्युतेति च०, घ०, ज०, भ० च ।

ज्ञानाङ्गेन कुर्वति वशमिन्द्रियदत्तिनं ॥ ६ ॥
 कामः क्रीष्णस्तथा सोभो हर्षो मानो मदस्तथा ।
 षड्वर्गं मुखजेदेन मस्तिं स्थते सुखी दृपः ॥ ७ ॥
 आन्वीक्षिकोँ लग्नोँ वार्तां दण्डनीतिं च पार्थिवः ।
 तदिद्यैस्तात् क्रियोपैतैश्चिन्तयेहिनयान्वितः ॥ ८ ॥
 आन्वीक्षिकार्थविज्ञानं धर्माधर्मौ चयीस्थितौ ।
 अर्द्धनर्धो तु वार्तायां दण्डबोल्यां वयानयौ ॥ ९ ॥
 अहिंसा सदृता वास्त्रो सत्यं शौचं दया चमा ।
 वर्द्धनां सिद्धिनां चैव सामान्यो धर्मं उच्छते ॥ १० ॥
 प्रजाः समग्रस्त्रौयात् कुर्वदाचारसंस्थितिं ।
 वाक् सूनृता दया दानं हीनोपमतरच्छणं^(१) ॥ ११ ॥
 इति उपां सतां साधुहितं सत्पुरुषवतं ।
 आधिव्याधिपरीताय अद्य खो वा विनाशिने ॥ १२ ॥
 को हि राजा शरीराय धर्मापेतं समाचरेत् ।
 न हि स्वसुखमन्विष्टन्^(२) पीडयेत् कृपणं जनं ॥ १३ ॥
 छपणः पीडयमानो हि मन्यना हङ्ग्मि पार्थिवं ।
 क्रियते इत्यहं शौयाय स्वजनाय यथाच्छलिः ॥ १४ ॥
 ततः साधुतरः कार्यौ दुर्जनाय शिवार्थिना ।
 प्रियमेवाभिधातव्यं सत्सु नित्यं हिष्ठसु च ॥ १५ ॥
 देवास्ते प्रियवक्तारः पश्वः क्रूरवादिनः ।
 शुचिरास्तिक्षयपूतात्मा पूजयेहेवताः सदा ॥ १६ ॥

१ हीनोपमतरच्छणिति ४०, ४०, ४०,
४०, ४०, ४० च ।

२ स्वसुखमन्विष्टहरिति ४०, ४०
४०, ४०, ४० च ।

देवतावद् गुरुजनमात्रवच्च सुहृत्तनं ।
 प्रणिपातेन हि गुरुं संतोऽस्त्रागुचेष्टितैः ॥ १७ ॥
 कुर्वीताभिमुखान् भृत्यैर्हवान् सुकृतकर्मणा ।
 सद्भावेन हरेभित्रं सञ्चुमिण च बान्धवान् ॥ १८ ॥
 स्त्रौस्त्रियान् प्रेमदानाभ्यां दक्षिणेतरं जनं ।
 अनिन्दा परकृत्येषु स्वधर्मपरिपालनं ॥ १९ ॥
 कृपणेषु दयालुत्वं सर्वत्र भधुरा गिरः ।
 ग्राणेरप्यपकारित्वं मित्रायाव्यभिचारिणे ॥ २० ॥
 शुद्धागते परिष्कङ्गः शृङ्गा दानं सहिष्णुता ।
 स्वसमृद्धिष्वनुत्सेकः परहृदिष्वमव्वरः ॥ २१ ॥
 अपरोपतापि वचनं मौनव्रतचरिष्णुता(१) ।
 वभ्यभिर्बहसंशोगः स्वजने चतुरश्वता ॥ २२ ॥
 उचितानुविधायित्वमिति हृत्तं महावनां ।
 इत्यान्वेष्ये महापुराणे रामोक्तनीतिर्नाम सम्बिंशदधि-
 कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टत्रिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०—

राजधर्माः ।

राम उवाच । स्वाम्यमात्रवच्च राष्ट्रव्च दुर्गं कीषो बलं सुहृत् ।
 परस्यरोपकारीदं सप्ताङ्गं राज्यमुच्यते ॥ १ ॥

१ स्वसमृद्धिष्वित्यादिः, मौनव्रतचरिष्व तेत्यनः पाठः अ० पुस्तके नामि ।

राज्याङ्गानां वरं राष्ट्रं साधनं पालयेत् सदा(१) ।
 कुलं शौलं वयः सत्यं दाच्चिक्षणं चिप्रकारिता ॥ २ ॥
 अविसंवादिता सत्यं हृषसेवा कृतज्ञता ।
 हैवसम्प्रवता बुद्धिरक्षुद्रपरिवारता ॥ ३ ॥
 शक्यसामन्तता चैव तथा च दृढभक्तिता(२) ।
 दौर्बद्धिर्गत्वमुत्साहः शुचिता स्थूललक्षिता ॥ ४ ॥
 विनीतत्वं धार्मिकता साधोश्च नृपतेर्गुणाः ।
 प्रख्यातवंशमक्षुरं लोकसङ्घाहिणं शुचिं ॥ ५ ॥
 कुर्वीतामहिताकाङ्क्षी परिचारं महीपतिः ।
 वाग्मी प्रगल्भः मृतिमानुदयो बलवान् वशी ॥ ६ ॥
 नेता दण्डस्य निपुणः कृतशिल्पर्यग्नः(३) ।
 पराभियोगप्रसहः सर्वदुष्टप्रतिक्रिया(४) ॥ ७ ॥
 परहृत्तान्ववेक्षी च (५)सम्बिविग्नहतस्त्ववित् ।
 गृह्मन्त्रप्रचारज्ञो देशकालविभागवित् ॥ ८ ॥
 आदाता सम्यगर्थानां विनियोक्ता च पादवित् ।
 क्रोधलोभभयद्रोहदभचापलवर्जितः ॥ ९ ॥
 परोपतापपैश्चमालवर्द्धान्तातिगः ।
 हृषोपदेशसम्प्रबः शक्ती मधुरदर्शनः ॥ १० ॥
 गुणानुरागस्थितिमानालसम्प्रहुणाः स्मृताः ।
 कुलौनाः शुचयः शूराः शुतवन्तोऽनुरागिणः(६) ॥ ११ ॥

- १ खाम्यमावेत्यादिः पालयेत् सदेत्यनः । ४ सर्वदुष्टप्रतिग्नः इति ष०, च०,
 पाठः ग० पुस्तके नालि । ५० च ।
 २ तदृष्ट दृढभक्तितेति ग० । ५ परच्छिद्रान्ववेक्षी चेति ष०, अ०
 ३ हतशिल्पः स्वप्नः इति ष०, अ० ६ ।
 ४ गुणवन्तोऽनुगमित इति न०
 च ।

दण्डनीतेः प्रयोक्तारः सचिवाः सुर्वहौपतेः ।
 मुविष्वहो जानपदः कुलशीलकलान्वितः ॥ १२ ॥
 वाग्मी प्रगल्भस्त्रुमानुस्त्राहो प्रतिपत्तिमान् ।
 स्त्रभ्रचापलहीनस्त्र मैत्रः क्लेशसहः शुचिः ॥ १३ ॥
 सत्यसत्त्वधृतिस्त्रैर्थ्यप्रभावारोग्यसंयुतः ।
 कृतश्चित्प्रथम(१) दक्षस्त्र प्रज्ञावान् धारणान्वितः ॥ १४ ॥
 दृढभक्तिरकर्त्ता च वैराणां सचिवो भवेत् ।
 अृतिस्तत्परतार्थेषु चित्तज्ञो ज्ञाननिष्ठयः(२) ॥ १५ ॥
 दृढता मन्त्रगुमिष्व मन्त्रिसम्मत् प्रकौटिता ।
 चत्वार्यां च दण्डनीत्यां च कुशलः स्यात् पुरोहितः ॥ १६ ॥
 प्रथम्बैदिविहितं कुर्याच्छान्तिकपौष्टिकं ।
 साधुतेषाममात्यानां तद्विद्यैः सह बुद्धिमान् ॥ १७ ॥
 चतुष्पत्तां च शिल्पस्त्र परीक्षेत गुणदयं(३) ।
 सजनेभ्यो विजानीयात् कुलं स्थानमवश्यं ॥ १८ ॥
 परिकर्मसु दक्षस्त्र विज्ञानं धारयिष्युतां ।
 गुणदयं परीक्षेत प्राग्लभ्यं प्रीतिर्तां तथा(४) ॥ १९ ॥
 कथायोगेषु ब्रह्मित वाग्मित्वं सत्यवादितां ।
 उत्साहं च प्रभावं च तथा क्लेशसहिष्युतां(५) ॥ २० ॥
 धृतिं चैवाकुशागं च खैर्थ्यस्त्रापदि लक्ष्येत् ।
 भक्तिं मैत्रीं च शौचं च जानीयाह वहारतः ॥ २१ ॥

१ कृतश्चित्प्रथम ।

४ प्रतिभां वयेति च ।

२ चिनको ज्ञाननिष्ठय इति ग । ५ सत्यनेभ्य इत्यादिः, क्लेशसहिष्युतामि-

३ परीक्षेत गुणदयमिति च । ६ त्यक्तः पाठः ८० पुस्तके नामि ।

संवासिभ्यो वल्लं सत्त्वमारोग्यं शौलमेव च(१) ।
 अस्तु अतामचापर्यं वैराणां चाप्यकीर्तनं ॥ २२ ॥
 प्रत्यक्षतो विजानीयाद् भद्रतां चुद्रतामपि ।
 फलागुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः ॥ २३ ॥
 शस्याकरवतौ पुण्या खनिद्रव्यसमन्विता ।
 गोहिता भूरिसखिला पुण्यैर्जनपदैर्युता ॥ २४ ॥
 रम्या सकुञ्जरबला वारिस्थलपथान्विता ।
 अदेवमाटका चेति शस्यते भूरिभूतये ॥ २५ ॥
 शूद्रकारवणिकप्रायो महारथः कषी बलः ।
 सानुरागो रिपुहेषी पौड़ासहकरः पृथुः ॥ २६ ॥
 नानादेश्वैः समाकौर्णैः धार्मिकः पशुमान् बलौ ।
 ईट्टकजनपदः अस्तोऽमूर्खव्यसनिनायकः(२) ॥ २७ ॥
 पृथुसौमं महाखातमुच्चप्राकारतोरणं(३) ।
 पुरुं समावसेच्छैलसरिन्मरुवनाशयं ॥ २८ ॥
 जलवद्वान्धनवद्वुर्गं कालसहं महत् ।
 श्रौदकं पार्वतं वार्षमैरिणं धन्विनं च षट् ॥ २९ ॥
 ईसितद्रव्यसम्बूर्धः पितॄपैतामहोचितः ।
 धर्मार्जितो व्ययसहः कोषी धर्मादिवृद्धये ॥ ३० ॥
 पितॄपैतामहो वश्यः संहतो दक्षवेतनः ।
 विश्वातपौरषी जन्यः कुशलः शकुनैर्वृतः ॥ ३१ ॥
 नानाप्रहरणोपेतो नानायुद्विशारदः ।

१ सत्त्वमारोग्यं छुलमेव चेति च ० । २ उच्चप्राकारगोपुरमिति च ०, अ० च ।

३ सत्त्वव्यसनिनायक इति च ० ।

नानायोधसमाकीर्णे नौराजितहयहिपः ॥ ३२ ॥
 प्रवासायासदुःखेषु युद्धेषु च क्षतश्चमः ।
 शदैधक्षत्रियप्रायो दण्डो दण्डवतां मतः ॥ ३३ ॥
 योगविज्ञानसत्त्वाढंग महापञ्च प्रियम्बदं ।
 आयतिक्षममहैधं मित्रं कुर्वीत सत्कुल॑(१) ॥ ३४ ॥
 दूरादेवाभिगमनं स्थार्थहदयानुगा ।
 वाक् सत्कृत्य प्रदानच्च त्रिविधो मित्रसङ्कृहः ॥ ३५ ॥
 धर्मकामार्थसंयोगो मित्रात्तु त्रिविधं फलं ।
 औरसं तद्रसन्दृढं^(२) तथा वंशक्रमागतं ॥ ३६ ॥
 रक्षितं व्यसनेभ्यव मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधं ।
 मित्रे गुणाः सत्यताद्याः समानसुखदुःखतां ॥ ३७ ॥
 वच्छेऽनुजीविनां हृत्तं सेवौ सेवेत भूपतिं ।
 हृत्ता भद्रता दाढंग चान्तिः क्लेशसहिष्णुता ॥ ३८ ॥
 सन्तोषः श्रीलमुत्साहो भण्डयत्यनुजीविनं ।
 यथाकालमुपासौत राजानं सेवको नयात् ॥ ३९ ॥
 परस्थानगमं क्रौर्यमौहत्यं मत्सरन्धजेत् ।
 विघ्नद्वयनं भृत्यो न कुर्यात् ज्यायसा सह ॥ ४० ॥
 गुह्यं मर्मं च मन्महं न च भक्तुः प्रकाशयेत् ।
 रक्षाद् हृतिं समीहेत विरक्तं सन्ध्यजेन्त्रपं ॥ ४१ ॥
 अकार्ये प्रतिषेधस्य कार्ये चापि प्रवर्तनं ।
 सङ्खेपादिति सहृत्तं बन्धुमिच्चानुजीविनां ॥ ४२ ॥

१. मित्रं कुर्वीत सत्क्रियमिति ४० । २. तत्र सम्भवमिति ४० ।

प्रभो न वापासि द्वितीयं विकल्पं विलम्बेत् ।

तथारिमिवमिवच्च विजिगीषोः पुरः स्मृताः^(१) ।
 पाण्डित्याहः स्मृतः पश्चादाक्रान्तस्तदनन्तरं ॥ २ ॥
 आसारावनयोद्यैवं विजिगीषोच्च मण्डलं ।
 अरेष्विजिगीषोच्च मध्यमो भूम्यनन्तरः ॥ ३ ॥
 अनुग्रहे संहतयीर्विग्रहे व्यस्तयोः प्रभः ।
 मण्डलाहित्रेतेषामुदासीनो बलाधिकः ॥ ४ ॥
 अनुग्रहे संहतानां व्यस्तानां च बधे प्रभः ।
 सन्धिच्च विग्रहं यानमासनादि वदामि ते ॥ ५ ॥
 बलवद्विग्रहीतेन सन्धिं कुर्याच्छिवाय च ।
 कपाल उपहारच्च सन्तानः सङ्गतस्तथा ॥ ६ ॥
 उपन्यासः प्रतीकारः संयोगः पुरुषान्तरः ।
 अदृष्टनरः आदिष्ट आत्मापि स उपग्रहः ॥ ७ ॥
 परिक्रमस्तथा द्विवस्तथा च परदूषणं ।
 स्तन्योपनेयः सन्धिच्च सन्धयः षोडशेरिताः ॥ ८ ॥
 परस्परोपकारच्च मैत्रः सम्बन्धकस्तथा^(२) ।
 उपहाराच्च चत्वारस्तेषु मुख्याच्च सन्धयः ॥ ९ ॥
 बालो हृषी दीर्घरोगस्तथा बभुविहिष्मृतः ।
 मौरको भौरुजनो लुब्धो लुभजनस्तथा ॥ १० ॥
 विरक्तप्रकृतिश्चैव विषयेष्वतिशक्तिमान् ।
 अनेकचित्तमन्त्य देवव्रात्यग्निनिष्कः ॥ ११ ॥
 पहतकश्चैव देवनिष्क एव च ।
 क्षव्यामी^(३) चो बलव्यसनसङ्कलनः ॥ १२ ॥

स्वदेशस्थो बहुरिपुर्मुक्तः कालेन यथ ह ।
 सत्यधर्मव्यपेतस्य विश्वतिः पुरुषा अमौ ॥ १३ ॥
 एतैः सम्बिं न कुर्वीत विश्वलौयात्तु केवलं ।
 परस्परापकारेण पुंसां भवति विश्वः ॥ १४ ॥
 आत्मनोऽभ्युदयाकाङ्क्षी पौडामानः परेण वा ।
 देशकालबलोपेतः प्रारभेतेह विश्वह०^(१) ॥ १५ ॥
 राज्यस्त्रौस्थानदेशानां ज्ञानस्य च बलस्य च ।
 अपहारो^(२) मदो मानः पौडा वैषयिकौ तथा ॥ १६ ॥
 ज्ञानार्थक्षिधर्माणां^(३) विघातो दैवमेव च ।
 मित्रार्थस्वापमानस्य तथा बन्धुविनाशनं ॥ १७ ॥
 भूतानुयहविक्षेदस्तथा मण्डलदूषणं ।
 एकार्थीभिनवेशित्वमिति विश्वहयोनयः ॥ १८ ॥
 सापत्न्यं वास्तुजं स्त्रीजं वाग्जातमपराधजं ।
 वैरं पञ्चविधं प्रोक्तं साधनैः प्रशमनयेत् ॥ १९ ॥
 किञ्चित्प्रकल्पं निष्कलं वा सन्दिग्धफलमेव च ।
 तदात्मे दोषजननमायत्याच्छ्रव निष्कलं ॥ २० ॥
 आयत्याच्छ तदात्मे च दोषसञ्चननं तथा ।
 अपरिज्ञातवैर्यण परेण स्त्रीभितोऽपि वा ॥ २१ ॥
 परार्थं स्त्रीनिमित्तच्छ दीर्घकालं हिजैः सह ।
 अकालदैवयुक्तेन बलोऽतसखेन च ॥ २२ ॥

१ आत्मन इत्यादिः, विप्रहमित्यनः २ अवधार इति च० ।

पाठः च० पुस्तके नालि ।

३ ज्ञानार्थक्षिधर्माणामिति अ० ।

तदात्वे फलसंयुक्तमायत्वां फलवर्जितं ।
 आयत्वां फलसंयुक्तं तदात्वे निष्फलं तथा ॥ २३ ॥
 इतीमं घोडशविधब्रह्मयदिव विग्रहं ।
 तदात्वायतिसंशुद्धं कर्म राजा सदाचरेत् ॥ २४ ॥
 शृष्टं पुष्टं बलं मत्वा गृह्णौयाहिपरौतकं ।
 मित्रमाक्रन्द आसारो यदा स्युर्हृदभक्तयः ॥ २५ ॥
 परस्य विपरौतज्ज्ञ तदा विग्रहमाचरेत् ।
 विगृह्ण सम्भाय तथा सम्भूयाथ प्रसङ्गतः ॥ २६ ॥
 उपेक्षया च नियुजेयनं पञ्चविधं स्मृतं ।
 परस्यरस्य सामर्थ्यविद्वातादासनं स्मृतं ॥ २७ ॥
 अरेष्व विजिगीषोऽव यानवत् पञ्चधा स्मृतं ।
 बलिनोर्हिंशतोर्मध्ये वाचामानं समर्पयन् ॥ २८ ॥
 हैषोभावेन तिष्ठेत काकाच्चिवदलचितः ।
 उभयोरपि सम्पाते सेवेत बलवत्तरं ॥ २९ ॥
 यदा हावपि नेच्छेतां संश्लेषं जातसंविदौ ।
 तदोपसर्पेत्तच्छ्रुभधिकं वा स्वयं ब्रजेत्^(१) ॥ ३० ॥
 उच्छ्रुद्यमानो बलिना निरुपायप्रतिक्रियः ।
 कुलोऽहं सत्यमार्थमासेवेत बलोत्कटं^(२) ॥ ३१ ॥
 तद्वर्णनोपास्तिकता नित्यत्तद्वावभाविता ।
 तत्कारितप्रश्यिता हृतं संश्रयिणः श्रुतं ॥ ३२ ॥
 इत्यानेये महापुराणे घाण्डगुण्ठं नाम एकोनचत्वारिंश-
 दधिकहिशततमोऽध्यायः ॥

१ उभयोरित्यादिः, स्वयं ब्रजेदित्यनः
पाठः अ० पुस्तकं नात्मि ।

२ बलोत्करमिति अ०, अ०, अ०,
अ० च ।

अथ चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:—

स मादिः ।

राम उवाच । प्रभावोक्ताहशक्तिभ्यां मन्त्रशक्तिः प्रशस्यते ।

प्रभावोक्ताहशान् काव्यो जितो देवपुरीधसा ॥ १ ॥

मन्त्रयेतेह कार्याणि नानासैर्नाविपचिता ।

अशक्यारभवत्तीनां कुतः क्लेशाद्वते फलं ॥ २ ॥

अविज्ञातस्य विज्ञानं विज्ञातस्य च निषयः ।

अर्थदैधस्य सन्देहस्तेदनं शेषदर्शनं ॥ ३ ॥

सहायाः साधनोपाया विभाग्या देशकालयोः ।

विपत्तेष्व प्रतीकारः पञ्चाङ्गो मन्त्र इष्टते^(१) ॥ ४ ॥

मनःप्रसादः अव्याच च तथा करणपाटवं ।

सहायोत्थानसम्पद्व कर्मणां सिद्धिलक्षणं ॥ ५ ॥

मदः प्रमादः कामस्व सुप्रलयितानि च ।

भिन्नन्ति मन्त्रं प्रच्छदाः कामिन्यो रमतान्तरा ॥ ६ ॥

प्रगल्भः सूतिमान्वाम्बीशस्त्रेशास्त्रे च निषिद्धिः ।

अभ्यस्तकर्मा नृपतेर्दूतो भवितुमर्हति ॥ ७ ॥

निष्ठार्थीं मितार्थं तथा शासनहारकः^(२) ।

सामर्थ्यात् पादतो हीनो दृतसु चिविधः स्मृतः ॥ ८ ॥

नाविज्ञातं पुरं शत्रोः प्रविशेषं न शंखदं ।

१ नय इष्टते इति च०, च० च ।

२ शासनहारक इति च०, च० च ।

कालमौर्चेत् कार्यार्थमनुज्ञातस्य निष्पतेत् ॥ ८ ॥
 हिंदृश्च श्वोर्जनौयात् कोषमिच्चवलानि च ।
 रागापरागो जानीयाद् दृष्टिगच्छविचेष्टिते: (५) ॥ १० ॥
 कुर्ष्याच्चतुर्विधं स्तोत्रं पद्मयोरुमयोरपि ।
 तपस्त्रिव्यञ्जनोपेते: सुचरैः (६) सह संवेत् ॥ ११ ॥
 चरः प्रकाशो दूतः स्वादप्रकाशवरो हिधा ।
 बणिक् ज्ञात्वैवलो लिङ्गो भिक्षुकाद्यामकावराः ॥ १२ ॥
 यायाद्विर्द्वयसनिनं निष्कले (७) दूतचेष्टिते ।
 प्रकृतिव्यसनं यद्याच्चत् समीक्ष्य समुत्पतेत् ॥ १३ ॥
 अनयाहास्यति व्रेयस्तस्मात्तद्व्यसनं स्मृतं ।
 हुताशनो जलं व्याधिर्दुर्भिर्जं मरकं तथा ॥ १४ ॥
 इति पञ्चविधं दैवं व्यसनं मानुषं परं ।
 दैवं पुरुषकारेण शास्त्रा च प्रशमन्वयेत् ॥ १५ ॥
 उत्थापितेन नीत्या च मानुषं व्यसनं हरेत् ।
 मन्दो मन्दफल्पवासिः कार्यानुडानमायतिः ॥ १६ ॥
 आयव्ययो दण्डनौतिरमिच्चप्रतिषेधनं ।
 व्यसनस्य प्रतीकारो राज्यराजाभिरक्षणं ॥ १७ ॥
 इत्यमात्यस्य कर्मदं हन्ति सव्यसनान्वितः ।
 हिरण्यधान्यवस्त्राणि वाहनं प्रजया भवेत् ॥ १८ ॥
 तथाम्ये द्रव्यनिचया हन्ति सव्यसना प्रजा ।
 प्रजानामापदिस्थानां रक्षणं कोषदण्डयोः ॥ १९ ॥

१ दृष्टिवक्त्रविचेष्टितैरिति ग०, घ०,

घ०, झ०, अ०, ठ० च ।

२ स्वचरैरिति अ० ।

३ विफले हन्ति घ०, झ०, अ० च ।

पोराद्यासोपकुर्वन्ति संशयादिह दुर्दिनं ।
 तूष्णीं युद्धं जनवाणं मिचामित्रपरिघः ॥ २० ॥
 सामन्तादि कृते दोषे नशेत्तद्गसनाश तत् ।
 भृत्यानां भरणं दानं प्रजामित्रपरिघः ॥ २१ ॥
 धर्मकामादिभेदस्तु दुर्गसंखारभूषणं ।
 कोषात्तद्गसनादिति कोषमूलो हि भूषतिः ॥ २२ ॥
 मिचामित्राकनौहेमसाधनं रिपुमर्दिनं ।
 दूरकार्याशुकारित्वं दण्डात्तद्गसनादरेत् ॥ २३ ॥
 सस्तभयति मित्राणि अमित्रं नाशयत्वपि ।
 धनाद्यैरुपकारित्वं मिचात्तद्गसनादरेत्^(१) ॥ २४ ॥
 राजा सव्यसनौ हन्याद्राजकार्याणि यानि च ।
 वाग्दण्डयोश्च पारुष्मर्थदूषणमेव च ॥ २५ ॥
 पानं स्तौ स्तमया द्यतं व्यसनानि महीपतेः ।
 आलस्यं स्तव्यता दर्पः प्रमादो हैधकारिता ॥ २६ ॥
 इति पूर्वोपदिष्टस्तु सचिवश्चसनं स्मृतं ।
 अनाहृष्टिश्च पौड़ादौ राष्ट्रव्यसनमुच्यते ॥ २७ ॥
 विशीर्णयन्त्रप्राकारपरिखालमगस्तता ।
 क्षीणया सेनया नहं दुर्गव्यसनमुच्यते ॥ २८ ॥
 व्ययोक्तः परिच्छिसोऽप्रजितोऽसञ्चितस्तथा ।
 दषितो दरसंख्या कोषव्यसनमुच्यते ॥ २९ ॥
 उपरुद्धं परिच्छिसममानितविमानितं ।

१. संक्षमयतौत्यादिः, मिचात्तद्गसनादरेत्यन्तः पाठः २० पुस्तके नालि ।

अभूतं व्याधितं श्रान्तं दूरायात्रवागतं ॥ ३० ॥
 परिक्षीणं प्रतिहतं प्रहताथतरन्तथा ।
 आशानिर्वद्भूयिष्ठमनृतप्राप्तमेव च ॥ ३१ ॥
 कलवगर्भनिक्षिसमक्षःशत्यं तथैव च ।
 विक्षिक्षवौवधासारं शून्यमूलं तथैव च ॥ ३२ ॥
 अस्त्राभ्यसंहतं वापि भिन्नकूटं तथैव च ।
 दुष्पाणिं ग्राहमर्थच्च बलव्यसनमुच्यते ॥ ३३ ॥
 दैवोपपौडितं मित्रं अस्त्रं शत्रुबलेन च ।
 कामक्रोधादिसंयुक्तमुक्ताहादरिभिर्भवेत् ॥ ३४ ॥
 अर्थस्य दृष्ट्यां क्रोधात् पारुषं वाक्षदण्डयोः ।
 कामजं सृगया द्युतं व्यसनं पानकं स्त्रियः ॥ ३५ ॥
 वाक्यपारुषं परं लोके उद्देजनमनर्थकं ।
 असिद्धसाधनं दण्डसंयुक्त्यावनयेन्द्रुपः ॥ ३६ ॥
 उद्देजयति भूतानि दण्डपारुषवान् नृपः ।
 भूतान्युद्देज्यमानानि हिषतां यान्ति संशयं ॥ ३७ ॥
 विहृष्टाः शत्रुवश्वैव विनाशाय भवन्ति ते ।
 दृष्ट्यस्य दूषणार्थच्च परित्यागो महोयसः ॥ ३८ ॥
 अर्थस्य नौतितस्वज्ञैरर्थदृष्ट्यसनमुच्यते ।
 पानात् कार्यादिनो ज्ञानं सृगयातोऽरितः च्यतः ॥ ३९ ॥
 जितश्वमार्थं सृगयां विचरेद्रक्षिते वने ।
 धर्मार्थप्राणनाशादि द्युते स्यात् कलहादिकं ॥ ४० ॥
 कालातिपातो धर्मार्थपौड़ा स्त्रीव्यसनाङ्गवेत् ।
 पानदोषात् प्राणनाशः कार्याकार्यविनिश्चयः ॥ ४१ ॥

स्वन्धावारनिवेशज्ञो निमित्सज्ञो रिपुं जयेत् ।
 स्वन्धावारस्य मध्ये तु सकोषं नृपतेर्थहं ॥ ४२ ॥
 मौखीभूतं चेषिसुहृद्दिष्ठाटविकं बलं ।
 राजहर्षं समाहत्य क्रमेण विनिवेशयेत्^(१) ॥ ४३ ॥
 सैव्यैकदेशः समदः सेनापतिपुरःस्त्रः ।
 परिभ्रमेष्वत्वरां च मण्डलेन वहिर्विशि ॥ ४४ ॥
 वार्त्ताः सका विजानीयाहरसौमान्तवारिणः ।
 निर्गच्छेत् प्रविशेषैव सर्वं एवोपलक्षितः ॥ ४५ ॥
 सामदानं च भेदस्य दण्डोपिष्ठेन्द्रजालकं ।
 मायोपायाः सप्त परे निर्दिष्टेष्वाधनाय तान् ॥ ४६ ॥
 चतुर्विधं स्मृतं साम उपकारागुकौर्तनात् ।
 मिथःसम्बन्धकथनं स्तुपूर्वं च भाषणं ॥ ४७ ॥
 आयाते दर्शनं वाचा तवाहमिति चार्पणं ।
 यः सम्भासधनोत्सर्गं उत्तमाधममध्यमः ॥ ४८ ॥
 प्रतिदानं तदा तस्य च्छौतस्यागुमोदनं ।
 द्रव्यदानमपूर्वं च स्वयङ्गाहप्रवर्त्तनं^(२) ॥ ४९ ॥
 देयस्य प्रतिमोक्षस्य दानं पञ्चविधं स्मृतं ।
 स्वेहरागापनयनसंहर्षेत्यादनं तथा ॥ ५० ॥
 मिथो भेदस्य भेदज्ञैर्भेदस्य चिविधः स्मृतः ।
 बधोऽर्थहरणं चैव परिक्षेपस्त्रिधा दमः ॥ ५१ ॥
 प्रकाशव्वाप्रकाशश्च लोकद्विष्टान् प्रकाशतः ।
 उहिजेत हतैर्जीकस्तेषु पिण्डः प्रशस्यते ॥ ५२ ॥

१ परिवर्त्तेदिति ४० ।

२ तथं तु प्रवर्त्तनमिति ४०, ४० च ।

विशेषेषोपनिषद्गैर्हन्याच्छस्त्रादिना द्विषः ।
 जातिमात्रं हिं नैव हन्यात् सामोक्तरं वशे ॥ ५३ ॥
 प्रलिम्बत्रिव चेतांसि दृष्टासाधु पिवत्रिव ।
 असत्रिवामृतं साम प्रयुज्जीत प्रियं वचः ॥ ५४ ॥
 मिथ्याभिश्चस्तः औकाम आङ्ग्याप्रतिमानितः ।
 राजदेवी चातिकर आवस्थावितस्तथा ॥ ५५ ॥
 विच्छिन्नधर्मकामार्थः क्रुद्धो मानी विमानितः ।
 अकारणात् परित्यक्तः क्षतवैरोऽपि साम्वितः ॥ ५६ ॥
 छत्रद्रव्यकासत्रम् पूजार्होऽप्रतिपूजितः ।
 एतांस्त्रभेदयेष्वच्च त्रितात्रिल्लान् सुगृहितान् ॥ ५७ ॥
 आगतान् पूजयेत् कामैर्विजांश्च प्रशमनयेत् ।
 सामहृष्टानुसन्धानमत्यभयदर्शनं ॥ ५८ ॥
 प्रधानदानमानं च भेदोपायाः प्रकौर्त्तिताः ।
 मिवं इतं काष्ठमिव घुणजग्धं विशीर्यते ॥ ५९ ॥
 त्रिशक्तिर्हेणकालज्ञो दण्डेनास्त्रं नयेदरौन् ।
 मैत्रीप्रधानं कल्याणवृहिं सान्त्वेन साधयेत् ॥ ६० ॥
 लुभ्यं चोणस्त्र दानेन भित्रानन्त्रोन्यशङ्ख्या ।
 दण्डस्य दर्शनाहृष्टान् पुच्छातादि सामतः ॥ ६१ ॥
 दानभेदैश्चमूसख्यान् योधान्^(१) जनयदादिकान् ।
 सामान्त्राटविकान् भेददण्डाभ्यामपराह्वकान् ॥ ६२ ॥
 देवताप्रतिमानाम् पूजयान्तर्मतेवरैः ।
 पुमान् स्त्रौकस्त्रसंबीतो निशि चाङ्गतदर्शनः ॥ ६३ ॥

^(१) दानभेदैश्चैव मुख्यान् औरानिति ज० ।

वेतालोर्कापिशाचानां शिवानां च स्वरूपिकौ ।
 कामतो रूपधारित्वं शशान्धश्माम्बुद्धर्षणं ॥ ६४ ॥
 तमोऽनिलोऽनलो मेघ इति माया श्वमालुषी ।
 जघान कीचकं भीम आखितः स्त्रीस्वरूपतां ॥ ६५ ॥
 अन्याये व्यसने शुद्धे प्रहृत्स्थानिवारणं ।
 उपेक्षेयं स्मृता भ्रातोपेक्षितश्च हिण्डिष्ठया ॥ ६६ ॥
 मेषान्धकारहृष्टमिपर्वताङ्गुतदर्शनं ।
 दरस्यानं च सैन्यानां दर्शनं धजशालिनां ॥ ६७ ॥
 छिन्पाटितभिद्वानां संस्तुतानां च दर्शनं ।
 इतौन्द्रजालं द्विषताभ्योत्थर्यमुपकस्पयेत् ॥ ६८ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे सामादिर्नाम चत्वारिंशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथैकचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—१०—

राजनीतिः ।

राम उवाच । षड्विधन्तु बलं व्यूहा देवान् प्राचीं रिपुं व्रजेत् ।
 मौलं भूतं ओणिसुहृदाहिषदाटविकां बलं ॥ १ ॥
 पूर्वं पूर्वं गरुदीयसु बलानां व्यसनं तथा ।
 षड्ङ्गं मन्त्रकोषाभ्यां पदात्यश्वरथिष्ठैः ॥ २ ॥
 नद्यद्विवनदुर्गेषु यज्ञ यत्र भयं भवेत् ।

सेनापतिस्त्रुच तच गच्छेहूहीकृतैर्बलैः ॥ ३ ॥

नायकः पुरतो यायात् प्रवौरपुष्ट्वाहृतः ।

मध्ये कलचं स्वामी च कोषः फलगु च यहलं ॥ ४ ॥

पार्श्वोहभयोरश्चा वाजिनां पार्श्वो रथाः ।

रथानां पार्श्वोर्नार्गा नागानां चाटवीबलं ॥ ५ ॥

पश्चात् सेनापतिः सर्वं पुरज्ञात्यकृतौ स्त्रयं ।

यायाक्षवद्वैन्द्रोद्धः खिलानाश्चासदञ्चनैः ॥ ६ ॥

यायाहूहेन महता मक्करेण पुरोभये ।

श्वेनेनोद्भृतपचेच सूच्या वा कौशवद्वया ॥ ७ ॥

पश्चात्तये तु शकां पार्श्वोर्बंजसञ्चितं^(१) ।

सर्वतः सर्वतोभद्रं भवे व्यूहं प्रकाश्यमेत् ॥ ८ ॥

कन्द्रे शैलगहने निक्षणावनसङ्घटे ।

दीर्घाध्वनि परित्राक्तं चृत्पिपासाहितक्तमं ॥ ९ ॥

वाधिदुर्भिर्जमरकपीडितं दस्तुविद्वतं ।

पङ्कपांशुजलस्त्रयं व्यस्तं पुच्छोक्तं परिथ ॥ १० ॥

प्रसुमं भेजनव्यथमभूमिंषमसुखितं ।

चौरान्निभयविचक्षं हृष्टिवातसमाहतं ॥ ११ ॥

इत्यदी खचमूं रक्षेत् परसैन्यं च धातयेत् ।

विशिष्टो देशकालाभ्यां भिन्नविशक्तिर्बलौ ॥ १२ ॥

कुर्यात् प्रकल्पयनुहं हि कट्टयुहं विषर्कये ।

तेष्ववस्त्रादकालेषु परं हन्यान्तमाकुलं ॥ १३ ॥

१ वज्राशङ्करमिति च०, द० च ।

अभूमिष्ठं स्वनूमिष्ठः स्वभूमो चोपजायतः ।
 प्रकृतिप्रयहाङ्कष्टं पार्श्वैर्वनचरादिभिः ॥ १४ ॥
 हन्त्यात् प्रवीरपुरुषैर्भूमिष्ठदानापकर्षयैः ।
 पुरस्ताहश्चनं दत्ता तस्मच्छतनिश्चयान् ॥ १५ ॥
 हन्त्यात्ययात् प्रवीरेण बलेनोपेत्व वेगिना ।
 पश्चादा सहुलीकृत्य हन्त्याच्छूरेण पूर्वतः ॥ १६ ॥
 आभ्यां पार्श्वाभिघातौ तु व्यास्थातौ कूटयोधने ।
 पुरस्तादिष्ठमे देशे पश्चाहन्त्यात् वेगवान् ॥ १७ ॥
 पुरः पश्चात् विषमे एवमेव तु पार्श्वयोः ।
 प्रथमं योधयित्वा तु दूष्यामिद्वाटवीबूष्यैः ॥ १८ ॥
 आनं मन्दिरिराक्षन् हन्त्यादशाक्तवाहनं ।
 दूष्यामिद्वलैर्व्यापि भूमिष्ठत्वा प्रयत्नवान् ॥ १९ ॥
 जितमित्येव विष्णसं हन्त्यामश्चव्यपाशयः ।
 स्वन्त्यावारपुरश्चामशस्वामिप्रजादिषु ॥ २० ॥
 विश्वव्यत्तं परानौकमप्रमत्तो विनाशयेत् ।
 अथवा गोयहाङ्कष्टं तस्मच्चं मार्गव्यवनात् ॥ २१ ॥
 अवस्तुमयाद्विप्रजागरकृतश्चम ।
 दिवासुसं समाहन्त्यादिद्राव्याकुलसैनिकं ॥ २२ ॥
 निशि विश्वव्यसंसुसं नागैर्व्याख्यगपाणिभिः ।
 प्रयाणे पूर्वयाविलं वनदुर्गप्रवेशनं ॥ २३ ॥
 अभिदानामनीकानां भेदनं भित्तसङ्घाहः ।
 विभौषिकाद्वारवातं कोषरक्षेभकर्त्त्वं च ॥ २४ ॥
 अभिद्वभेदनं मित्रसम्यानं रथकर्त्त्वं च ।

वनदिङ्गमार्गविचये वीवधासारलक्षणं ॥ २५ ॥
 अशुयानापसरणे शीघ्रकार्योपपादनं ।
 हौनानुसरणं धातः कोटीनां जघनस्य च ॥ २६ ॥
 अखंकार्यादि पक्षेष्व सर्वदा अस्त्रधारणं ।
 शिविरस्य च मार्गादैः शोधनं वस्तिकर्म च ॥ २७ ॥
 संखुलस्थाणुवरुमीकुञ्चं गुलमापकं खकं ।
 सापसारा पदातीनां भूर्नीतिविषमा मता ॥ २८ ॥
 संख्याणुवृक्षेपलाऽक्षिप्रलङ्घनीयनगा श्विला ।
 निःशक्तरा विपङ्गा च सापसारा च वाजिभूः ॥ २९ ॥
 निखाणुवृक्षेदारा रक्षभूमिरकर्मामा ।
 मर्हनीयतरच्छिद्यन्ततौपङ्गवर्जिता ॥ ३० ॥
 निर्भरागम्यशैला^(१) च विषमा गजमेदिनौ ।
 उरस्यादोनि भिन्नानि प्रतिष्ठान् बलानि हि ॥ ३१ ॥
 प्रतियह इति स्वरूपो राजकार्यान्तरक्षमः ।
 तेन शूलस्तु यो व्यूहः स भिन्न इव लक्ष्यते ॥ ३२ ॥
 जयार्थी न च युद्धित मतिमानप्रतिप्रहः ।
 यच राजा तन्न कीषः कोषाधीना हि राजता ॥ ३३ ॥
 योधेभ्यस्तु ततो दद्यात् किञ्चिहातु^(२) न युज्यते ।
 द्रव्यलक्ष्यं राजधाते तदर्हं तत्सुतार्दने ॥ ३४ ॥
 केनापतिवचे तद्दद्याहस्थादिमर्हने ।
 अथवा खलु युधेरन् पत्यज्ञरथदन्तिनः ॥ ३५ ॥

१ निःशक्तरा गम्यशैलेति अ० । २ किं हि दातुमिति अ०, अ० च ।

यथा भवेदसम्बाधो व्यावामविनिवर्तने ।
 असहरेण बुद्धेरन् सहरः सहस्रावहः ॥ ३६ ॥
 महासहुलसुदेषु संशयेरन्ततङ्गं ।
 अस्त्वस्य प्रतिशोऽधारो भवेत्युः पुरुषास्त्रयः ॥ ३७ ॥
 इति कल्पगाम्यवास्त्रा विवेदाः कुच्छरस्य तु ।
 पादगोपा भवेत्युष पुरुषा दद्य पञ्च च ॥ ३८ ॥
 विधानमिति नामस्य विहितं स्वन्दनस्य च ।
 अनीकमिति विज्ञेयमिति कल्पगा नव द्विष्टाः ॥ ३९ ॥
 तथानीकस्य रम्भुन्तु पञ्चधा च प्रचक्षते ।
 इत्यनीकविभागेन स्थापयेद व्यूहसम्पदः ॥ ४० ॥
 उरस्यक्षपचास्तु कल्पगानेतान् प्रचक्षते ।
 उरःकक्षो च पक्षो च मध्यं पृष्ठं प्रतिश्वहः ॥ ४१ ॥
 कोटी च व्यूहगाम्यज्ञैः सप्ताङ्गो व्यूह उच्चते ।
 उरस्यक्षपचास्तु व्यूहोऽयं सप्रतिश्वहः ॥ ४२ ॥
 गुरोरेष च गुडस्य कक्षाभ्यां परिवर्जितः ।
 तिष्ठेयुः देनापतयः प्रवीरैः पुरुषैर्वृताः ॥ ४३ ॥
 अभेदेन च मुध्येरन् रक्षेयुष परस्परं ।
 मध्यव्यूहे फल्गु सैन्यं मुहवस्तु जघन्यतः ॥ ४४ ॥
 युहं हि नायकप्राणं हन्ते तदनायकं ।
 उरसि स्थापयेनागान् प्रचक्षान् कक्षयो रक्षान् ॥ ४५ ॥
 हयांश पक्षयोर्व्यूहो मध्यभेदी प्रकौर्चितः ।
 मध्यदेशे हयानीकं रथानीकच्च कक्षयोः ॥ ४६ ॥
 पक्षयोश्च गजानीकं व्यूहोन्तर्भव्ययं सृतः ।

रथस्थाने हथान् हथात् पदातीवै हथात्ये ॥ ४७ ॥
 रथाभावे तु विरहान् व्यूहे सर्वदै दाष्टयेत् ।
 यदि स्याहण्डवाहुल्यगमाबाधः सम्भकीर्तिः ॥ ४८ ॥
 मण्डलासंहती भोगो दण्डस्ते बहुधा शृणु ।
 तिर्थग्रहतिस्तु दण्डः स्याद् भोगोऽन्याहतिरेव च ॥ ४९ ॥
 मण्डलः सर्वतोहतिः पृथग्रहतिरसंहतः ।
 प्रदरो दृढकोऽसञ्चाः चापो वै कुचिरेव च ॥ ५० ॥
 प्रतिष्ठः सुप्रतिष्ठश्च शेनो विजयसञ्जयो ।
 विशालो विजयः शूक्ष्मी खूणाकर्णचमूमुखो ॥ ५१ ॥
 सर्वास्यो बलयसै दण्डभेदाश्च दुर्जयः ।
 अतिक्रान्तः प्रतिक्रान्तः कचाभ्याच्चक्षपक्षतः ॥ ५२ ॥
 अतिक्रान्तस्तु पक्षाभ्यां चयोऽन्ये तद्विपर्यये ।
 पक्षोरस्तैरतिक्रान्तः प्रतिष्ठोऽन्यो विपर्ययः ॥ ५३ ॥
 खूणपक्षो धनुः पक्षो हिस्त्वशो दण्ड जहूंगः ।
 हिगुणोन्तस्त्वतिक्रान्तपक्षोऽन्यस्य विपर्ययः ॥ ५४ ॥
 हिचतुर्दण्ड इत्येते चेया लक्षणतः क्रमात् ।
 गोमूचिकाहिसञ्चारौशकटो मकारस्तथा ॥ ५५ ॥
 भोगभेदाः समाख्यातास्तथा पारिष्ठवङ्गकः ।
 दण्डपक्षो शुगोरसः शकटस्तद्विपर्यये ॥ ५६ ॥
 मकारो व्यतिकीर्णश्च शेषः कुच्छरराजिभिः ।
 मण्डलव्यूहभेदो तु सर्वतोभद्रदुर्जयो ॥ ५७ ॥
 अष्टानीको हितौयस्तु प्रथमः सर्वतोमुखः ।
 अर्द्धचन्द्रक जहूंगो वज्रभेदास्तु संहतेः ॥ ५८ ॥

तथा कर्णटशूद्धी च काकपादी च गोविंका ।
 चिचतुःपञ्चसैन्यानां चेष्टा आकारमेदतः ॥ ५८ ॥
 दख्षस्य स्थुः सप्तदश व्यूहा हो मरुलस्य च ।
 असज्जातस्य घट् पञ्च भौगस्यैव तु सङ्गरे ॥ ६० ॥
 पश्चादौनामधैकेन हत्या श्रेष्ठः परिच्छिपेत् ।
 उरसा वा समाहत्या कोटिभ्यां परिवेष्टयेत्^(१) ॥ ६१ ॥
 परे कोटी समाक्षम्य पश्चात्यासप्रतिप्रहात् ।
 कोटिभ्याञ्चघनं हन्यादुरसा च ग्रपीडयेत् ॥ ६२ ॥
 यतः फल्गु यतो भिन्नं यतसान्वैरधिष्ठितं ।
 ततसारिवलं हन्यादामनसोपहुङ्गयेत् ॥ ६३ ॥
 सारं द्विगुणसारेण फल्गुसारेणपीडयेत् ।
 संहतपञ्च गजानीकैः प्रचख्लैर्दीरयेदलं ॥ ६४ ॥
 स्यात् कक्षपञ्चोरस्यैष वर्तमानस्तु दख्षकः ।
 तत्र प्रयोगो दख्षस्य स्थानन्तुर्येष दर्शयेत् ॥ ६५ ॥
 स्यादख्षसमपश्चाभ्यामतिक्रान्तः प्रदारकः ।
 भवेत्स पञ्चकक्षाभ्यामतिक्रान्तो दृढः स्मृतः ॥ ६६ ॥
 कक्षाभ्यास्य प्रतिक्रान्तव्यूहोऽसङ्गः अनुतो यथा ।
 कक्षपञ्चावधः स्थाप्योरस्यैः क्रान्तस्य स्थातकः ॥ ६७ ॥
 हो दख्षो बलयः प्रोक्तो व्यूहो रिपुविदारणः ।
 दुर्जयश्चतुर्वलयः शत्रीर्बलविमर्दनः ॥ ६८ ॥
 कक्षपञ्चोरस्यैभीगो विषयं परिवर्तयन् ।

१ कोटिभ्यां परिकल्पयेदिति ष०, अ० च ।

संपूर्णचारी गोमूचिका शकटः शकटाकृतिः ॥ ६८ ॥
 विपर्स्येऽमरः प्रोक्षः सर्वशक्तिकिर्दक्षः ।
 स्यात् कन्धपञ्चोरस्यानामेकीभावस्तु मण्डलः ॥ ७० ॥
 चक्रपद्मादयो भेदा मण्डलस्य प्रभेदकाः ।
 एव च सर्वतोभद्रो वज्राक्षवरकाकवत् ॥ ७१ ॥
 अर्द्धचम्द्रस्य शृङ्खाटो छ्वचलो नामरूपतः(१)।
 व्यूहा यथामुखं कार्याः शत्रूणां बलवास्त्वाः ॥ ७२ ॥
 अग्निहवच । रामस्तु रावशं हत्वा अयोध्यां प्राप्तवान् द्विज ।
 रामोक्तनीत्येन्द्रजितं इतवांशक्षणः पुरा ॥ ७३ ॥

इत्यान्मेये महापुराणे रामोक्तराजनौतिर्नाम एवचत्वारिंश-
दधिकदिश्ततमोऽध्यायः ॥

१ अथवादपुक्तानां सधे क० भ० चिकित्पुक्तद्वे दखादिकतिपय-
 शुहानां विष्वुविन्यासेत्प्रामयमौपे आकृतयः प्रदर्शिताः, परत्तु ता चाप्ताः । ता
 यथा,—दख्युहस्य ००० । प्रदारकस्य ००० । दद्युहस्य ००० । अस्थायुहस्य
 ००० । खातकयुहस्य ००००००००० । वल्लयुहस्य ००००० ।
 दुर्जयुहस्य ००००० । भोगयुहस्य ००००० । गौमूचिकायुहस्य ००००० ।
 शक्तयुहस्य ००००००० । असरयुहस्य ००००००० । सर्वतोभद्रयुहस्य ००००००००० ॥

अथ हित्वार्थं शदधिकहिततमोऽध्यायः ।

— : ० : —

पुरुषसत्त्वण् ।

अनिरुद्धाच । राभीक्षीका मया नौतिः स्त्रीसां राजन् वृणां वदे ।

लक्षणं यस्मुद्रेण गर्भायोक्तं वद्या पुरा ॥ १ ॥

समुद्र उवाच । पुंसाच्च लक्षणं वस्ते स्त्रीशास्त्रैव शुभारुभं ।

एकाधिको हिशुक्ताद्य त्रिग्रन्थौरस्त्रैव च ॥ २ ॥

त्रिचिकस्त्रिप्रलभ्य चिभिर्व्याप्नोति यस्तथा ।

त्रिवलौमांस्त्रिविनतस्त्रिकालज्ञस्य सुव्रत ॥ ३ ॥

पुरुषः स्याक्तुलक्षणो विपुलस्य तथा चिषु ।

चतुर्षेष्वस्तथा यस्य तथैव च चतुःसमः ॥ ४ ॥

चतुर्क्षिक्षुष्टुर्देष्टुः शुक्रकृष्णस्त्रैव च ।

चतुर्गन्धस्तुर्क्षस्त्रः सद्वदौर्ध्वं पञ्चसु ॥ ५ ॥

षड्ब्रह्मोऽष्टवंशस्य सप्तस्त्रेहो नवामलः ।

द्वयपञ्चो द्वयव्याहो न्ययोधपरिमञ्चलः ॥ ६ ॥

चतुर्दशस्त्रमहनः बोङ्गाच्च शस्तते ।

धर्मीर्थकामसंयुक्तो धर्मी द्येकाधिको मतः ॥ ७ ॥

तारकाश्चां विना नेत्रे शुक्रदग्नी हिशुक्तकः ।

गन्धौरस्त्रियो नाभिः सत्त्वस्त्रैकं त्रिवकं स्मृतं ॥ ८ ॥

अनस्त्रयः दया चान्तिर्मङ्गलाचारयुक्ता ।

श्रीचं सृहा लकार्पस्य मनायास्य श्रीर्थता ॥ ९ ॥

विविकस्त्रिप्रसम्बः स्याहृषणे भुजयीर्नरः ।
 दिण्डेशजातिवर्गांश्च तेजसा यथसा श्रिया ॥ १० ॥
 व्याप्तोति यस्त्रिकव्यापी विवलीमान्नरस्वसौ ।
 उदरे बलयस्त्रिसौ नरन्द्रिविनतं शृण ॥ ११ ॥
 देवतानां हिजानांच्च गुरुणां प्रणतस्तु यः ।
 धर्मार्थकामकालस्त्रिकालस्त्रिभिर्घीयते ॥ १२ ॥
 उरो ललाटं वक्षाच्च विविस्त्रीर्णो विलेखवान् ।
 हौ पाणी हौ तथा पाहौ ध्वजस्त्रितादिभिर्युतौ ॥ १३ ॥
 अङ्गुखो हृदयं षट्ठं कठिः शस्त्रं चतुःसमं ।
 घञ्चवत्यङ्गुलोत्सेधस्तुक्षिक्षुप्रमाणतः ॥ १४ ॥
 इन्द्राद्यतस्त्रिप्रसादाभासतःकणां वदामि ते ।
 नेत्रतारौ भुवौ स्मश्वः क्षणाः केशास्त्रैव च ॥ १५ ॥
 नासायां वदने स्वेदे कक्षयोर्विष्णगन्धकः ।
 कङ्गसं लिङ्गं तथा ग्रीवा जङ्गे स्याहेदङ्गस्तकं ॥ १६ ॥
 स्त्राणांसङ्गुलिपर्वाणि नखकेशदिजत्वः ।
 हनुनेत्रे ललाटे च नासा दीर्घा स्तनाम्तरं ॥ १७ ॥
 वक्षः कञ्चो नस्ता नासोन्नतं वक्षं छकाटिका ।
 स्त्रिन्धास्त्रवक्षेशदन्ताद्य लोम दृष्टिर्खात्त्व वाक् ॥ १८ ॥
 जान्वोर्वेष्व पुष्टस्य वंशो हौ करनासयोः ।
 नेत्रे नासापुटो कण्ठो मेढ़ुं पायुमुखेऽमलं ॥ १९ ॥
 जिङ्गोष्ठे तालुनेत्रे तु हस्तपादौ नखासया ।
 शिश्रायवक्षं शस्त्रमे पद्माभा दश देहिनां ॥ २० ॥
 पाणिपादं मुखं ग्रीवा अवणे हृदयं शिरः ।

खलाटसुदरं पृष्ठं हृष्टः पूजिता हय ॥ २१ ॥
 प्रसारितभुजस्वेह मध्यमायहवान्तरं ।
 उच्छ्रायेण समं यस्य न्यग्नोधपरिमण्डलः ॥ २२ ॥
 पादो गुल्फौ स्फिक्षी पार्श्वैः वक्ष्यो हृष्टो कुची ।
 कर्णैष्टे शक्तिनी जहे हस्तो बाहू तथाच्चिष्टो ॥ २३ ॥
 चतुर्हृषसमइन्द्र एतक्षामान्यती नरः ।
 विद्यास्वतुर्हय द्वाचैः पश्येद् विष्णुशक्तिः ॥ २४ ॥
 रुद्रं शिराततं गात्रमश्वभं मांसवर्जितं ।
 दुर्गन्धिविपरीतं यच्छसान्त्वया प्रसन्नया ॥ २५ ॥
 धन्यस्य मधुरा वाणी गतिर्वत्तेभसविभा ।
 एककूपभवं दीम भये दक्षा सङ्कृत् सङ्कृत् ॥ २६ ॥
 इत्याम्लेये महापुराणे पुरुषलक्षणं नाम हिचत्वारिंशदधिक-
 हिश्चततमोऽध्यायः ॥

अथ चित्त्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

स्त्रीलक्षणम् ।

समुद्र उवाच । अस्ता स्त्री^(१) चाहसर्वाङ्गी मत्तमातङ्गामिनी ।
 गुरुरजघना या च मत्तपारावतेक्षणा ॥ १ ॥
 सुनीलकेशी तत्वाङ्गी विलोमाङ्गी मनोहरा ।

१ शुभा स्त्री इति ज० ।

समभूमिस्यु श्री पादो संहतो च तथा स्तंबो ॥ २ ॥
 नाभिः प्रदद्विषावस्त्वा गुणमस्तवपचवत् ।
 गुणफौ निगूढो मध्येन नाभिरङ्गुठमानिका ॥ ३ ॥
 जठरज्ञ प्रलभ्वच्छ रोमरुद्धा न शोभना ।
 नर्वद्वचनदीनाम्बो न सदा(१) कलहप्रिया ॥ ४ ॥
 न लोलपा न दुर्भाषा शुभा देवादिपूजिता ।
 गण्डैर्मधूकपुष्पामैर्न शिराला न लोमशा ॥ ५ ॥
 न संहतभ्रूकुटिला पतिप्राणा पतिप्रिया ।
 अलक्षणापि लक्षणा यत्राकारस्तो गुणः(२) ॥ ६ ॥
 भुवह्निष्ठिका यस्या न सृग्नेश्वर्युरेव सा ।

इत्यान्नेये महापुराणे स्तोत्राण्यनाम विचलारिंशदद्विक-
 हिततमीऽध्यायः ॥

अथ चतुर्थलारिंशदद्विकहिततमीऽध्यायः ।

चामरादिलक्षणम् ।

अनिदवाच । चामरो रुक्मादण्डोऽध्यः क्षमं राज्ञः प्रशस्यते ।
 हंसपद्मैर्विरचितं मयूरस्य शकास्य च ॥ १ ॥
 पद्मैर्वर्य बलाकाया न कार्यं मिश्रपञ्चकैः ।

१ न शब्देवि इ० ।

२ जठरभित्यादिः, सतो मुखा इत्यनः पाठः
 इ० अ० पुष्टाकहये नाहि ।

चतुरस्त्रं ब्राह्मणस्य वृत्तं राज्ञव शक्तां ॥ २ ॥
 चिच्छतुः पञ्चवट् सप्तश्चष्टुपवंश दण्डकः ।
 भद्रासनं द्वीरहृष्टैः पञ्चाशदङ्गुलोच्छयैः (१) ॥ ३ ॥
 विस्तारेण चिह्नसां (२) स्वात् सुवर्णाद्यैश्च चित्रितं ।
 भ्रनुद्र्व्यत्रयं लोहं शृङ्गं दारु हिजोन्तम् ॥ ४ ॥
 ज्याद्रव्यचित्रयचैव वंशभङ्गत्वचस्तथा ।
 दारुचापप्रमाणन्तु चेष्टं हस्तचतुष्टयं ॥ ५ ॥
 तदेव समहौनन्तु प्रोक्तां मध्यकनौयसि ।
 मुष्ठिग्राहनिमित्तानि मध्ये द्रव्याणि कारयेत् ॥ ६ ॥
 स्वल्पकोटिस्त्रिवा शृङ्गं शार्ङ्गलोहमये हिज ।
 कामिनीबूलताकारा कोटिः कार्या सुसंयता ॥ ७ ॥
 पृथग्वा विप्र मिश्रं वा लोहं शार्ङ्गन्तु कारयेत् ।
 शार्ङ्गं समुचितं कार्यं रक्षविन्दुविभूषितं ॥ ८ ॥
 कुटिलं स्फुटितस्त्रापं सच्छिद्रक्षं न शख्यते ।
 सुवर्णं रजतं ताम् क्षणाद्यो धनुषि स्मृतं ॥ ९ ॥
 माहिषं शारमं शार्ङ्गं दोहिषं वा धनुः शुभं ।
 चन्दनं वेतसं सालं धावलङ्गुभन्तरः ॥ १० ॥
 सर्वचेष्टं धनुर्वश्यर्थं हीतैः शरदि चितैः ।
 पूजयेत्तु धनुः (३) खण्डगमन्वेष्टलीकर्मोहनैः ॥ ११ ॥
 अयसस्वाथ वंशस्य शरसाप्यशरस्य च ।
 ऋजवो हेमवार्णभाः खायुञ्जिष्ठाः सुपत्रकाः ॥ १२ ॥

१ चतुरस्त्रमित्यादिः पञ्चाशदङ्गुलोच्छयैरित्यनः पाठः अ० पुस्तके नाचि ।

२ द्विष्टकमिति ठ० ।

३ पूजयेत्तदुरुरिति ग०, घ०, अ० च ।

रुक्मपुड्ढाः सुषुहासे तैलधौताः सुवर्णकाः ।
 याचायामभिषेकादौ यजेहाणधनुर्मुखान् ॥ १३ ॥
 सपताकास्तसङ्गुहसांवत्सरकरावृपः ।
 ब्रह्मा वै मिद्यश्चिरे स्वर्गंगङ्गातटेऽयजत् ॥ १४ ॥
 लोहदैत्यं स दृष्ट्ये विज्ञं यज्ञे तु चिन्तयन् ।
 तस्य चिन्तयतो वङ्गीः पुरुषोऽभूद्वलौ महान् ॥ १५ ॥
 ववन्देऽजच्छ तम्देवा अभ्यनन्दन्त हर्षिताः^(१) ।
 तस्मात्त नन्दकाः^(२) खण्ड्गो देवीक्षी हरिरथहीत् ॥ १६ ॥
 तं जगाह शनैर्देवो^(३) विकीर्षः सोऽभ्यपद्यत ।
 खण्ड्गो नीलो रद्धसुष्टिस्तोऽभूद्वलतवाहकाः ॥ १७ ॥
 दैत्यः स गदया देवान् द्रावयामास वै रणे ।
 विष्णुना खण्ड्गच्छिक्षानि दैत्यगामाणि भूतले ॥ १८ ॥
 पतितानि तु संस्यर्णवन्दकस्य च तानि हि ।
 लोहभूतमनि सर्वाणि हत्वा तस्मै हरिवरं ॥ १९ ॥
 ददौ पवित्रमङ्गन्ते आशुधाय भवेत्तुवि ।
 हरिप्रसादाद ब्रह्मापि विना विज्ञं हरिं प्रभुं ॥ २० ॥
 पूजयामास यज्ञेन वक्ष्येऽयो खण्डगलक्षणं ।
 खटीखट्टरजाता ये दर्शनीयास्तुते स्तुताः ॥ २१ ॥
 कायच्छिदस्वार्षिकाः स्तुंडाः सूर्पारकोऽवाः ।
 तौस्त्राम्भेदसहा वज्ञासौस्त्राः स्तुवाऽदेशजाः ॥ २२ ॥
 शतार्ष्मङ्गुलानास्त्र श्रेष्ठं खण्डगं प्रकौर्त्तिं ।

१ लोहदैत्यभित्यादिः; हर्षिता हत्यनाः पाठः २ तस्मान्तु नन्दक इति ष०, अ० च ।
 अ० पुष्करे गालि । ३ महादेव इति अ० ।

तदर्थं मध्यमं ज्ञेयं ततो हौलं न धारयेत् ॥ २३ ॥
 हीर्षं सुमधुरं शब्दं यस्य खण्डगस्य सत्तम ।
 किञ्चिष्टौसृष्टशतास्य धारणं चेष्टसुचते ॥ २४ ॥
 खण्डगः पश्यपलाशाभो भरणलाघव शस्तते ।
 करवौरदलाशाभो छतगन्धो विष्टप्रभः ॥ २५ ॥
 समाङ्गलस्याः शस्तन्ते द्रष्टाः खण्डनेत्रु लिङ्गवत् ।
 काकीलूकसवर्णाभा विषमास्ते न शोभनाः ॥ २६ ॥
 खण्डगे न पश्येहदनसुच्छिष्टो न स्पृशेदसि ।
 मूर्खं जातिं न कथवेत्रिशि कुर्यात् शीर्षके ॥ २७ ॥
 इत्याम्नेये महापुराणे पायुधलक्षणादिर्नाम चतुष्पत्वारिं-
 शदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

चथ पञ्चचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

रथपरीक्षा ।

अमित्युवाच । रथानां लक्षणं वज्रे रथं धार्यमिदं वृपैः ।
 वज्रं मरकातं रथं पश्यरागज्ञं भौत्तिकं ॥ १ ॥
 इन्द्रनीलं महानीलं वैदूर्यं गन्धशस्यकं ।
 चन्द्रकान्तं सूर्यकान्तं रुद्रिकं पुलकं तथा ॥ २ ॥

कर्केतनं पुष्टरागं तथा ज्योतीरसं हिंज ।
 स्फटिकं राजपद्मच्च तथा राजमयं शुभं ॥ ३ ॥
 सौगन्धिकं तथा गच्छं शङ्खब्रह्ममयं तथा ।
 गोमेदं दधिराज्ञच्च तथा भज्ञातकं हिंज ॥ ४ ॥
 धूलौं मरकतचैव तुथकं सौसमेव च ।
 पौलुं प्रवालकचैव गिरिवज्ञं हिजोत्तम ॥ ५ ॥
 भुजङ्गममणिचैव तथा वज्रमणिं शुभं ।
 टिहिमच्च तथा पिण्डं भ्रामरच्च तथोत्पलं ॥ ६ ॥
 सुवर्णप्रतिबद्धानि रद्धानि श्रीजयादिके ।
 अन्तःप्रभलं वैमल्यं सुसंख्यानत्वमेव च ॥ ७ ॥
 सुधार्या नैव धार्यासु निष्ठुभा मलिनास्थाया ।
 खण्डाः सशर्करा ये च प्रशस्तं वज्रधारणम् ॥ ८ ॥
 अभस्तरति यद्ब्रह्मभेदं विमलं च यत् ।
 षट्कोणं शक्रचापामं लघु चार्कनिभं शुभम् ॥ ९ ॥
 शुकपच्चनिभः स्त्रिघः कान्तिमान्विमलस्थाया ।
 स्त्र्यर्णचूर्णनिभैः स्त्रुत्यैरकतश्च विन्दुभिः ॥ १० ॥
 स्फटिकजाः पद्मरागाः स्त्रू रागवन्तोऽतिनिर्मलाः ।
 जातवङ्गा भवत्सौह कुरुविन्दसमुद्धवाः ॥ ११ ॥
 सौगन्धिकोत्था काषाया मुक्ताफलासु शक्तिजाः ।
 विमलास्तेभ्य उत्कृष्टा ये च शङ्खोद्धवा मुने ॥ १२ ॥
 नागदन्तभवाद्यायाः कुञ्चशूकरमत्थजाः ।
 वेणुनागभवाः श्रेष्ठा मौक्तिकं मेघजं वरं ॥ १३ ॥
 हृत्तलं शक्तता खाच्छं भृत्यस्त्रं मौक्तिके गुणाः ।

इन्द्रनीलं शुभं ज्वीरे राजते भ्राजतेऽधिकं^(१) ॥ १४ ॥
 रक्षयेत् स्वप्रभावेष्य तममूर्खं विनिहिंश्येत् ।
 नौलरक्तम्तु वैदूर्यं चेष्टं हारादिकं भजेत्^(२) ॥ १५ ॥
 इत्थान्नेये महापुराणे रक्षपरीक्षा नाम पञ्चत्वारिंश-
 दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्चत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—१०—

वासुलक्षणं ।

अग्निरक्षाच । वासुलक्ष्म ग्रवस्त्वामि विप्रादीनां च भूरिह ।
 श्वेता रक्ता तथा पीता क्षणा चैव यथाक्रमम् ॥ १ ॥
 दृष्टरक्ताक्षमद्यानां गन्धाठगा वसतस्य भूः ।
 मधुरा च कषाया च अग्न्ताद्युपरसा क्रमात् ॥ २ ॥
 कुशैः शरैस्तथाकाशैर्द्वार्बभिर्या च संचिता ।
 प्रार्च विप्रांशु निःश्वासां खातपूर्वन्तु कालयेत् ॥ ३ ॥
 चतुःषष्ठिपदं काला मध्ये ब्रह्मा चतुर्थदः ।
 प्राक् तेषां वै गृहस्तामौ कथितस्तु तथार्थमा ॥ ४ ॥
 दक्षिणेन विवस्तांशु मित्रः पश्चिमतस्तथा ।
 उद्दमहीधरश्चैव आपवस्त्रौ च वक्षिगे ॥ ५ ॥
 सावित्रश्चैव सविता जयेन्द्री नैऋतेऽन्नधौ ।

१ भ्राजते स्थितमिति ४०, ज० च । २ भवेदिति ८०, घ० च ।

तद्रव्याधी च वायव्ये पूर्वादो कीषगाहहिः ॥ ६ ॥
 महेन्द्रस रविः सत्यो भृशः^(१) पूर्वेऽव दक्षिणे ।
 गृहचतोऽर्थमधृती गन्धर्वासाथ वारुणे ॥ ७ ॥
 पुष्पदन्तोऽसुरासैव वरुणो यज्ञ एव च ।
 सौम्ये भक्षाटसोमो च अदितिर्धनदस्तथा ॥ ८ ॥
 नागः करघहस्ये अष्टो दिशि दिशि सृताः ।
 आद्यन्तो तु तयोर्देवो प्रोक्तावत गृहेष्वरी ॥ ९ ॥
 पञ्चन्यः प्रथमो देवो इतीयस वरयहः ।
 महेन्द्ररविसत्यास भृशोऽव गगनस्तथा ॥ १० ॥
 पवनः पूर्वतस्यैव अन्तरीक्षधनेष्वरौ ।
 आम्लेये चाथ नैर्जल्ये सृगसुशीवकौ सुरौ ॥ ११ ॥ ।
 रोगो मुखस वायव्ये दक्षिणे पुष्पवित्तदौ ।
 गृहचतो यमभृशौ गन्धर्वो नागपैद्रकः ॥ १२ ॥
 पाप्ये दीवारिकसुशीवी पुष्पदन्तोऽसुरो जलं ।
 यज्ञा रोगस शोषस उत्तरे नागराजकः ॥ १३ ॥
 मुख्यो भक्षाटशशिनौ अदितिस कुवेरकः ।
 नागो हुताशः चेष्ठो वै^(२) शक्तसुव्यौ च पूर्वतः ॥ १४ ॥
 दक्षे गृहचतः पुष्प आप्ये सुशीव उत्तमः ।
 पुष्पदन्तो द्युदग्दारि भक्षाटः पुष्पदन्तकः ॥ १५ ॥
 शिलेष्टकादिविन्यासं मन्त्रैः प्रार्च्छुरांश्वरेत् ।
 नन्दे नन्दय वासिष्ठे वसुभिः प्रजया सह ॥ १६ ॥

१ भुगुरिति अ० ।

२ नागो उत्ताशनः चेष्ठ इति अ०, द० च ।

जये भार्गवदायादे प्रजानाच्छ्वमावह^(१) ।
 पूर्णेऽङ्गिरसदायादे पूर्णकामं कुरुत्व माँ ॥ १७ ॥
 भद्रे काश्चपदायादे कुरु भद्रा मतिं मम ।
 सवदीजसमायुक्ते सर्वरब्दोषवैर्यैते ॥ १८ ॥
 रुचिरे नन्दने नन्दे वासिष्ठे रम्यतामिह ।
 प्रजापतिसुते देवि चतुरस्ते महीमये ॥ १९ ॥
 सुभगे सुव्रते भद्रे यहे काश्चपि रम्यताँ ।
 पूजिते परमाचार्येंगम्भमाल्यैरलङ्घृते^(२) ॥ २० ॥
 भवभूतिकरे देवि यहे भार्गवि रम्यताँ ।
 अव्यङ्गे चाचते पूर्णे मुनेरङ्गिरसः सुते ॥ २१ ॥
 इष्टके त्वं प्रथच्छेष्टं प्रतिष्ठाकारयाम्यहं ।
 देशस्त्रामिपुरस्त्रामिगृहस्त्रामिपरिथहे ॥ २२ ॥
 मनुष्यधनहस्त्यश्वपद्महृषिकरौ भव ।
 यहप्रवेशेऽपि तथा शिलान्यासं समाचरेत् ॥ २३ ॥
 उत्तरेण शुभः प्राचो वटः प्राक् सादृ यहादितः ।
 उदुम्बरस याम्येन पञ्चिमेऽखत्थ उत्तमः ॥ २४ ॥
 वामभागे तथोद्यानं कुर्यादासं यहे शुभं ।
 साथं प्रातस्तु घर्मासौ शीतकाले दिनान्तरे ॥ २५ ॥
 वर्षारात्रे भुवः शोषे सेत्तव्या रोपितहृमाः ।
 विङ्गाष्टतसंयुक्तान् वेचयेच्छौतवारिणा ॥ २६ ॥
 फलनाशे कुलत्वैश्च माषेमुहैस्तिलैयैवः ।

१ विप्राचाँ जयमावहेति ४० ।

२ ग्रन्थमालैरलङ्घृतैरिति ५०, ४० ४ ।

षुतग्रीतपयःसेकः फलपुष्टाय सर्वदा ॥ २७ ॥
 मत्स्याभसा तु खेकेन द्विभवति शाखिनः ।
 पाविकाजसक्षम्भूर्णं यवचूर्णं तिखानि च ॥ २८ ॥
 गोमांसमुदकघेति सप्तरात्रं निधापयेत् ।
 उक्तेकं सर्वद्वाषाणं फलपुष्टादिद्विदं ॥ २९ ॥
 मत्स्योदकेन शीतेन आम्बाणां खेक इष्टते^(१) ।
 प्रशस्तं चाप्यशोकानां कामिनीपादताडनं ॥ ३० ॥
 खर्जूरनारिकेलादेलवणाद्विर्वर्षनं ।
 विडङ्गमत्स्यमांसाद्धिः सर्वेषां देहदं शमं ॥ ३१ ॥
 इत्यान्मेये महापुराणे वास्त्वादिनाम षट्चत्वारिंशदधि-
 कद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०—

पुष्टादिपूजाफलं ।
 अभिरुद्वाच । पुष्टैसु पूजनादिष्टः सर्वकार्येषु सिद्धिदः ।
 मालतौ भजिका यूधी पाटसा करबीरकं ॥ १ ॥
 पावन्तिरतिमुक्तस्त्वं^(२) कर्णिकारः कुररण्कः ।

१ खेक उच्चते इति च० ।

२ पावन्तिकातिमुक्तघेति च० ।

कुञ्जकस्तगरो नौपो वाशो वर्वरमण्डिका ॥ २ ॥
 अशोकस्तिसकः कुन्दः पूजायै स्वात्तमालजं ।
 विस्तपचं शमोपचं पदं भृङ्गरजस्य तु ॥ ३ ॥
 तुलसीकालतुलसीपचं वासवमर्च्छने ।
 केतकीपचयुषं च पदं रत्नोत्पत्तादिकं ॥ ४ ॥
 नार्कजीवमध्यकडाष्टी पूजने गिरिमण्डिका ।
 कौटनं शालमलीपुष्यं करणकारीभवन्नहि ॥ ५ ॥
 दृतप्रस्थेन विष्णोऽस खानझीकोटिसत्पलं ।
 आठकेन तु राजा स्यात् दृतच्छीरैर्हिंवं ब्रजेत् ॥ ५ ॥

इत्यान्नेये महापुराणे पुष्पादिपूजाफलं नाम सप्तचत्वारिंश-
 दधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टचत्वारिंशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ॥

धरुवेदः ।

अम्बिद्वाच । चतुष्पादं धरुवेदं वदे पञ्चविधं हिज ।
 रथनागाम्बपत्तीनां योधांश्चाश्रित्य कौर्त्तिं ॥ १ ॥
 यन्मसुतां पाणिमुक्तां मुक्तसन्धारितं तथा ।
 अमुक्तां बाहुयुष्म्ब पञ्चधा तत् प्रकौर्त्तिं ॥ २ ॥
 तत्र शस्त्रास्त्रसम्पत्ता हिविधं परिकौर्त्तिं ।

अठजुमाथविभिदेन भूयो हिविधसुच्छते ॥ ३ ॥
 क्षेपणी चापयन्नादैर्यन्तसुक्तं प्रकौर्त्तिं ।
 शिखातोमरयन्नाद्यं पाणिसुक्तं प्रकौर्त्तिं ॥ ४ ॥
 मुक्तसन्धारितं ज्ञेयं प्रासाद्यमपि यद्वेत् ।
 खड्गादिकमसुक्तस्त्रियुक्तं विगतायुधं ॥ ५ ॥
 कुर्याद्योग्यानि प्रादाणि योहुमिष्टुर्जितश्वामः ।
 धनुःशेषानि शुद्धानि प्रासमध्यानि तानि च ॥ ६ ॥
 तानि खड्गजघन्यानि बाहुप्रत्यवराणि च ।
 धनुर्वेदे गुरुर्विप्रः प्रोक्तो वर्णहयस्य च ॥ ७ ॥
 युद्धाधिकारः शूद्रस्य स्वयं व्यापादि शिक्षया ।
 देशस्यैः शङ्करै राज्ञः कार्या युजे सहायता ॥ ८ ॥
 अङ्गुष्ठगुल्फपास्तङ्गः शिष्टाः स्युः सहिता यदि ।
 दृष्टं समपदं स्थानमेतत्तद्विशेषतस्तथा ॥ ९ ॥
 वाह्नाङ्गुलिस्थितौ पादौ स्थानानुबलावुभौ ।
 चिवितस्थूलरास्तानमेतदैशाखसुच्छते ॥ १० ॥
 हंसपङ्क्त्याकृतिसमे दृश्येते यत्र जानुनी ।
 चतुर्वितस्तिविच्छिन्ने तदेतमरण्डलं स्मृतं ॥ ११ ॥
 हलाकृतिमयं यज्ञ स्थानानुरूदच्छिणं ।
 वितस्यः पञ्च विस्तारे तदालौढं प्रकौर्त्तिं ॥ १२ ॥
 एतदेव विपर्यस्तं प्रव्यालौढमिति स्मृतं^(१) ।
 तिर्थग्रभूतो भवेहामो दक्षिणोऽपि भवेष्टजुः ॥ १३ ॥
 गुल्फौ पाण्डिग्रहौ चैव स्थितौ पञ्चाङ्गुलान्तरौ ।

१. प्रत्यालौढं प्रकौर्त्तिं तजिति जा० ।

स्थानं जातं भवेदेतद् हादशाङ्कुस्तमायतं ॥ १४ ॥
 करुजुआनुर्भवेहामो दक्षिणः सुप्रसारितः ।
 अथवा दक्षिणस्त्राणु कुञ्जं भवति निवलं ॥ १५ ॥
 दण्डायतो भवेदेष चरणः सह जातुना ।
 एवं विकटसुहिटं हिष्ठसान्तरमायतं ॥ १६ ॥
 जातुनी द्विगुणे स्थातामुक्तानो चरणावुभौ ।
 अनेन विधियीगेन सम्पुटं परिकौर्तितं ॥ १७ ॥
 किञ्चिद्दिवर्त्तितो पादो समदण्डायतो स्थिरौ ।
 दृष्टमेव यथान्यायं षोडशाङ्कुस्तमायतं ॥ १८ ॥
 स्वस्तिकेनाच कुर्वीत प्रणामं प्रथमं हिज ।
 कार्मुकं गृह्ण वामेन वाणं दक्षिणकेन तु ॥ १९ ॥
 वैश्वर्ये यदि वा जाते स्थितौ वाप्यथवायतौ ।
 गुणान्तर्णु ततः कल्पा कार्मुके प्रियकार्मुकः ॥ २० ॥
 अधःकटिन्तु धरुषः फलदेशन्तु पत्रिणः ।
 धरण्डां स्थापयित्वा तु तोलयित्वा तथैव च ॥ २१ ॥
 भुजाभ्यामच कुञ्जाभ्यां प्रकोष्ठाभ्यां शुभव्रत ।
 यस्य वाणं धरुः श्रेष्ठं पुष्टदेशे च पत्रिणः ॥ २२ ॥
 विन्यासो धरुषसैव हादशाङ्कुस्तमन्तरं ।
 ज्यया विशिष्टः कर्त्तव्यो नातिहीनो न चाधिकः ॥ २३ ॥
 निवेश्य कार्मुकं नाभ्यां नितम्बे शरसङ्घरं ।
 उत्क्रिपेदुत्थितं हस्तमन्तरेणाक्षिकर्णयोः ॥ २४ ॥
 पूर्वण मुठिना याङ्गस्तनाम्बे दक्षिणे शरः ।
 हरणन्तु ततः कल्पा शीघ्रं पूर्वं प्रसारयेत् ॥ २५ ॥

नाभ्यन्तरा नैव वाहा नोर्धिका नाधरा तथा ।
 न च कुञ्जा न चोत्ताना न चला नातिवेष्टिता ॥ २६ ॥
 समा खेर्यगुणोपिता पूर्वदण्डभिव खिता ।
 क्षादयिला ततो लक्ष्यं पूर्वेणानेन मुष्टिना ॥ २७ ॥
 उरसा तूल्यितो यन्ता चिकोणविनतखितः ।
 स्त्रसांशे निश्चलमौवो मयूराच्छितमस्तकः ॥ २८ ॥
 स्त्राटनासावकांसाः कुर्यारप्ससमभवेत् ।
 अन्तरं चाङ्गुलं ज्ञेयं चिवुकसांसकस्य च ॥ २९ ॥
 प्रथमन्तराङ्गुलं ज्ञेयं हितीये इग्नुलं खृतं ।
 द्वतीयेऽङ्गुलमुहिष्टमायतच्छिवुकांसयोः ॥ ३० ॥
 एहौत्वा सायकं पुङ्गात्तर्जन्याङ्गुष्ठकेन तु ।
 अनामया पुनर्गृह्य तथा मध्यमयापि च ॥ ३१ ॥
 तावदाकर्षयेऽगायावदाणः सुपूरितः ।
 एवं विधमुपक्रम्य मोक्षव्यं विधिवत् खगं ॥ ३२ ॥
 द्विष्टमुष्टिहतं लक्ष्यं भिन्नादाणेन सुव्रत ।
 सुक्ष्मा तु^(१) पश्चिमं हस्तं चिपेहेने पृष्ठतः ॥ ३३ ॥
 एतदुच्छेदभिच्छन्ति ज्ञातव्यं हि त्वया हिज ।
 कूर्परन्तदधः कार्यमाकृष्ट तु धरुष्टता ॥ ३४ ॥
 जर्हं विमुक्तके कार्ये लक्ष्यमिष्टन्तु मध्यमं ।
 शेषं प्रक्षाणं विज्ञेयं धनुःशास्त्रविशारदैः ॥ ३५ ॥
 ज्येष्ठसु सायको ज्ञेयो भवेहादशसुष्टयः ।

१ त्वाक्का तु रत्नि अ० ।

एकादश तथा मध्यः कनीयान्दशसुष्ठवः ॥ ३६ ॥

चतुर्वर्षं धनुः श्रेष्ठं चयः सार्वान्तु मध्यमं ।

कनीयसु चयः प्रोक्तं निव्वमेव पदातिनः ॥ ३७ ॥

अस्त्रे रथे गजे श्रेष्ठे तदेव परिकीर्तिं ।

इत्यान्मेये महापुराणे धनुर्वेदो नाम अष्टचत्वारिंशद-
धिकहिंश्चततमोऽध्यायः ॥

अथोनपञ्चाशदधिकहिंश्चततमोऽध्यायः ।

—:○:—

धनुर्वेदकथनं ।

अग्निरवाच । पूर्णायतं हिजः क्षत्वा ततो मांसैर्गदायुधान् ।

सुनिर्धातं धनुः क्षत्वा यज्ञभूमो विधापयेत् ॥ १ ॥

तती वाणं समागृह्ण दंशितः सुसमाहितः ।

तूणमासाद्य बध्नीयाढडां कक्षाच्च दक्षिणाम् ॥ २ ॥

विलक्ष्यमपि तदाणं तद्र चैव सुसंस्थितं ।

ततः समुद्दरेदाणं तूणाइक्षिणपाणिना ॥ ३ ॥

तेनैव सहितं मध्ये शरं सङ्कृत्य धारयेत् ।

वामहस्तेन वै कक्षां धनुस्तस्मात्सुदरेत् ॥ ४ ॥

अविषष्मतिभूत्वा गुणे पुङ्क निवेशयेत् ।

सम्पौड्य सिंहकर्णेन पुङ्के नापि समे दृढं ॥ ५ ॥

वामकर्णीपविष्टच्च फलं वामस्य धारयेत् ।
 वर्णान् मध्यमया तत्र वामाङ्गुल्या च धारयेत् ॥ ६ ॥
 मनो लक्ष्यगतं कृत्वा सुष्ठिना च विधानवित् ।
 दक्षिणे गात्रभागे तु कृत्वा वर्णं विमोक्षयेत् ॥ ७ ॥
 ललाटपुटसंस्थानं दण्डं लक्ष्ये निवेशयेत् ।
 आकृत्य ताङ्गेत्तच चन्द्रकं षोडशाङ्गुलम् ॥ ८ ॥
 मुक्ता वाणं ततः पश्चादुख्याशिक्षस्तदा तया ।
 निगृह्णौयान् मध्यमया ततोङ्गुल्या पुनः पुनः ॥ ९ ॥
 अचिलच्चं क्षिपेत्तूषाच्चतुरस्तच्च दक्षिणम् ।
 चतुरस्तगतं वेधमभ्यसेच्चादितः स्थितः ॥ १० ॥
 तस्मादनन्तरं तौक्ष्यं परावृत्तं गतच्च यत् ।
 निज्ञमुद्रतवेधच्च अभ्यसेत् क्षिप्रकल्पतः ॥ ११ ॥
 वेधस्थानेष्वयैतेषु सत्स्य पुटकाच्चनुः ।
 हस्तावापशतैश्चिन्तैस्तर्जयेहुस्तरैरपि ॥ १२ ॥
 तस्मिन्(१) वेधगते विप्र हे वेधे हृष्टसञ्ज्ञके ।
 हे वेधे दुष्करे वेधे हे तथा चित्रदुष्करे ॥ १३ ॥
 न तु निज्ञच्च(२) तौक्ष्यच्च हृष्टवेधे प्रकौर्तिते ।
 निज्ञं दुष्करमुहिष्टं वेधमूँडं गतच्च यत् ॥ १४ ॥
 मस्तकायनमध्ये तु चित्रदुष्करसञ्ज्ञके ।
 एवं वेधगणङ्गृत्वा दक्षिणेनेतरेण च ॥ १५ ॥
 आरोहेत् प्रथमं वौरो जितलच्चस्तो नरः ।
 एष एव विधिः प्रोक्तस्तच्च हृष्टः प्रयोक्तुभिः ॥ १६ ॥

१ अस्मिन्निति च०, छ०, अ० च ।

२ निज्ञते च०, अ० च ।

अधिकं भ्रमणं तस्य तस्मादवेधात् प्रकौर्त्तितम् ।

लस्यं स योजयेत्तत्र परिपत्तगतं दृढम् ॥ १७ ॥

भ्रान्तं प्रचलितस्त्रैव स्थिरं यत्र भवेदति ।

समन्तात्ताडयेद् भिन्नाच्छेदयेद्यथयेदपि ॥ १८ ॥

कर्मयोगविधानज्ञो ज्ञात्वैवं विधिमाचरेत् ।

मनसा चक्षुषा दृश्या योगशिल्प्यमं जयेत् ॥ १९ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे धनुर्बद्दो नामोनपञ्चाशदधिक-

द्विशतमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०*०—

धनुर्बद्दकथनम्

अग्निहवाच । जितहस्तो जितमतिर्जितदृग्लस्यसाधकः ।

नियतां सिद्धिमासाद्य ततो वाहनमारुहेत् ॥ १ ॥

दशहस्तो भवेत् पाशो हृतः करमुखस्तथा ।

गुणकार्पासमुच्चानां भङ्गस्यायुर्कवर्चिणाम् ॥ २ ॥

अन्येषां सुट्ठानात्त्र सुक्रतं परिवेष्टितम् ।

तथा त्रिंशत्समं पाशं बुधः कुर्यात् सुवर्त्तितम् ॥ ३ ॥

कर्तव्यं शिक्षकैस्तस्य स्थानं कक्षासु वै तदा ।

वामहस्तेन सङ्कृद्य दक्षिणेनोऽरेत्ततः ॥ ४ ॥

कुण्डलस्याक्षतिं ज्ञात्वा भ्राम्यैकं मस्तकोपरि ।

चिपेत् तूणमये तर्णं पुरुषे चर्मवेष्टिते(१) ॥ ५ ॥
 बल्गिते च म्लुते चैव तथा प्रवजितेषु च ।
 समयोगविधिं क्लत्वा(२) प्रयुच्छीत सुशिक्षितम् ॥ ६ ॥
 विजित्वा तु यथान्वयं ततो बन्धं समाचरेत् ।
 कट्टाख्वादा ततः खड्गं वामपाञ्चावलम्बितम् ॥ ७ ॥
 दृढं विश्वस्त्रा वासेन निष्कर्षेहक्षिणेन तु ।
 घडङ्गुलपरीणाहं सप्तहस्तसमुच्छ्रितं ॥ ८ ॥
 अयोमयः शलाकाश्च वर्माणि विविधानि च ।
 अर्द्धहस्ते समे चैव तिर्थगूर्जगतं तथा ॥ ९ ॥
 योजयेहिधिना येन तथात्वङ्गदतः शृणु ।
 तूणचर्मावनद्वाङ्गं स्थापयित्वा नवं दृढं ॥ १० ॥
 करेणादाय लगूडं दक्षिणाङ्गुलकं नवं ।
 उद्यम्य घातयेद्यस्य नाशस्तेन शिशीर्दृढं ॥ ११ ॥
 उभाभ्यामय हस्ताभ्यां कुर्यात्तस्य निपातनं ।
 अङ्गी श्रेन ततः कुर्वन् बधे सिद्धिः प्रकौर्त्तिता ॥ १२ ॥
 वाहानां अमकरणं प्रचारार्थं पुरा तव ।

इत्याम्नेये महापुराणे धनुर्वेदो नाम पञ्चाशदधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ॥

१ चर्मवेष्टिते इति ८० ।

२ श्वासेति ३० ।

अथैकपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—000—

धनुष्वेदकथनं ।

अग्निरवाच । भ्रात्सुद्ग्रात्समाविष्माप्नुतं विष्णुतं स्तुतं ।

सम्यातं समुदीशस्त्र श्वेनपातमथाकुलं ॥ १ ॥

उद्बूतमवधूतस्त्र सब्यं दक्षिणमेव च ।

अनालक्षितविस्फोटो करालेन्द्रमहासखौ(१) ॥ २ ॥

विकरालनिपातो च विभीषणभयानको ।

समग्रार्द्धवृत्तीयांशपादपादार्द्धवारिजाः ॥ ३ ॥

प्रत्यालौढमथालौढं वराहं लुलितन्तथा ।

इति हाचिंशतो ज्ञेयाः खण्डगचर्मविधौ रणे ॥ ४ ॥

परावृत्तमपाहृतं गृहीतं लघुसञ्ज्ञितं ।

जर्हात् क्षिप्तमधः क्षिप्तं सन्धारितविधारितं ॥ ५ ॥

श्वेनपातं गजपातं ग्राहयाह्वन्तयेव च ।

एवमेकादशविधा ज्ञेयाः पाशविधा रणाः ॥ ६ ॥

ऋज्वायतं विशालस्त्र तिर्थ्यग्भामितमेव च ।

पञ्चकर्म विनिर्हिष्टं व्यस्ते पाशे महामभिः ॥ ७ ॥

छेदनं भेदनं पातो भ्रमणं शयनं(२) तथा ।

विकर्त्तनं कात्तनस्त्र चक्रकर्मेदमेव च ॥ ८ ॥

आस्फोटः चेडनं भेदस्त्रासान्देलितको तथा ।

१ करालेन्द्रमहारवाविति क०, अ०, ठ० च । २ इमनमिति च०, अ०, ठ० च ।

शूलकर्माणि जानौहि षष्ठमाघातसञ्चितं ॥ ६ ॥
 दृष्टिघातं भुजाघातं पार्खघातं हिजोत्तम ।
 कर्त्तुपक्षेषुणा पातं तोमरस्य प्रकौर्तिं ॥ १० ॥
 आहृतं विप्र गोमूत्रप्रभूतङ्गमलासनं ।
 ततोर्द्वगातं नमितं वामदक्षिणमेव च ॥ ११ ॥
 आहृतस्य पराहृतं पादोद्भूतमवश्चुतं ।
 हंसमहैं विमर्दच्छ(१) गदाकर्म प्रकौर्तिं ॥ १२ ॥
 करालमवघातस्य दंशोपश्चुतमेव च ।
 चिमहस्तं स्थितं शूलं परशोस्तु विनिर्दिशेत् ॥ १३ ॥
 ताडनं क्षेदनं विप्र तथा चूर्णनमेव च ।
 सुहरस्य तु कर्माणि तथा म्लवनघातनं ॥ १४ ॥
 संश्वान्तमय विश्वान्तं गोविशर्गं सुदुर्धरं ।
 भिर्द्विपालस्य कर्माणि लगुडस्य च तान्यपि ॥ १५ ॥
 अर्क्यं मध्यं पराहृतं निदेशान्तं हिजोत्तम ।
 वज्रस्येतानि कर्माणि पट्टिशस्य च तान्यपि ॥ १६ ॥
 हरणं क्षेदनं घातो बलोद्धारणमायतं ।
 क्षपाणकर्म निर्दिष्टं पातनं स्फोटनं तथा ॥ १७ ॥
 चासनं रक्षणं घातो बलोद्धारणमायतम् ।
 क्षेपणीकर्म निर्दिष्टं यन्वकर्मैतदेव तु ॥ १८ ॥
 सम्यागमवहंशस्य वराहोद्भूतकं तथा ।
 हस्तावहस्तमालीनमेकहस्तावहस्तके ॥ १९ ॥
 हिहस्तवाहुपाशे च कटिरेचितकोऽहते ।

१ हंसमार्गं विमार्गच्छेति ३०, अ० च । समार्गच्छ विमार्गच्छेति ३० ।

उरोललाटघाते च भुजाविधमनन्तथा ॥ २० ॥
 करोद्भूतं विमानस्त्र पादाहसि विपादिकं ।
 गाचसंश्वेषणं शान्तं तथा गावविपर्ययः ॥ २१ ॥
 जर्हप्रहारं घातस्त्र गोभूतं सव्यदक्षिणे ।
 पारकन्तारकं दण्डं (१) करवौरन्धमाकुलं ॥ २२ ॥
 तिर्थग्वन्धमपामार्गं (२) भीमवेगं सुदर्शनं ।
 सिंहाक्रान्तं गजाक्रान्तं गर्भभाक्रान्तमेव च ॥ २३ ॥
 गदाकर्मणि जानौयानियुद्याथ कर्म च ।
 आकर्षणं विकर्षस्त्र बाह्नां मूलमेव च ॥ २४ ॥
 श्रीवाविपरिवर्तस्त्र पृष्ठभङ्गं सुदारणं ।
 पर्यासनविपर्यासौ पशुमारमजाविकं ॥ २५ ॥
 पादप्रहारमास्फोटं कटिरेचितकन्तथा ।
 गाचाशेषं स्कन्धगतं महीव्याजनमेव च ॥ २६ ॥
 उरोललाटघातस्त्र विस्थष्टकरणन्तथा ।
 उद्भूतमवधूतस्त्र तिर्थङ्गमार्गगतं तथा ॥ २७ ॥
 गजस्कन्धमवक्षेपमपराङ्गमुखमेव च ।
 देवमार्गमधोमार्गममार्गगमनाकुलं ॥ २८ ॥
 यष्टिघातमवक्षेपो वसुधादारणन्तथा ।
 जानुबन्धं भुजाबन्धं गाचबन्धं सुदारणं ॥ २९ ॥
 विपृष्ठं सोदकं शुभ्रं भुजावेष्टिमेव च ।
 सव्वदैः संयुगे भाव्यं सशस्त्रैर्गजादिभिः ॥ ३० ॥
 वराङ्गुशधरौ चोभौ एको श्रीवागतोऽपरः ।

१ पारक तारकं गणमिति च०, च० च । २ तिर्थग्वन्धमपामार्गमिति च०, च० च ।

खन्धगी हौ च धानुष्को हौ च खण्डगधरौ गजे ॥ ३१ ॥
 रथे रथे गजे चैव तुरङ्गाणां चयं भवेत् ।
 धानुष्काणान्वयं प्रीक्तं रक्षार्थं तुरगस्य च ॥ ३२ ॥
 धन्विनो रक्षणार्थाय चर्मिणन्तु(१) नियोजयेत् ।
 खमन्वैः शस्त्रमभ्यर्थं शास्त्रन्वैलोक्यमोहनं ॥ ३३ ॥
 यो युष्मे याति स जयेदरौन् सम्पालयेद्गुबं ॥

इत्यान्नेये महापुराणे धनुर्वदो नामैकपञ्चाशदधिकद्वि-
 शततमोऽध्यायः ॥

अथ द्विपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

व्यवहारकथनं ।

अग्निरुद्वाच । व्यवहारं प्रवच्यामि नयानयविवेकदं ।
 चतुष्पात्रं चतुःस्थानशतुःसाधन उच्यते ॥ १ ॥
 चतुर्हितशतुर्व्यापी चतुष्कारौ च कौर्त्तगते ।
 अष्टाङ्गोऽष्टादशपदः शतशाखस्तथैव च ॥ २ ॥
 त्रियोनिर्दिग्भियोगश्च द्विद्वारो द्विगतिस्थापा ।
 धर्मस्व व्यवहारस्व चरित्रं राजशासनं ॥ ३ ॥
 चतुष्पादव्यवहाराणामुक्तरः पूर्वसाधकः ।
 तत्र सत्ये स्थितो धर्मी व्यवहारस्तु साक्षिषु ॥ ४ ॥

१ बर्मिहन्तिति ष०, अ० च ।

चरित्रं सङ्ग्रहे पुंसां राजाङ्गायान्तु शासनं ।
 सामाभ्युपायसाध्वत्वाच्चतुःसाधन उच्यते ॥ ५ ॥
 चतुर्णामाचमाणाच्च रक्षणास्तु चतुर्हितः ।
 कर्त्तारं साक्षिण्यैव सत्यानुजानमेव च ॥ ६ ॥
 व्याप्तोति पादगो यस्माच्चतुर्वर्षीयो ततः स्मृतः ।
 धर्मस्थार्थस्य यशसो लोकपङ्क्तेस्तथैव च ॥ ७ ॥
 चतुर्णांदरणादेष चतुष्कारो प्रकौर्त्तिः ।
 राजा सपुरुषः सभ्याः शास्त्रं गणकलेखकौ ॥ ८ ॥
 हिरण्यमनिरुदकमष्टाङ्गः समुदाहृतः ।
 कामात् क्रीधाच्च लोभाच्च चिभ्यो यस्मात् प्रवर्त्तते ॥ ९ ॥
 चियोनिः कौर्यते तेन व्रयमेतद्विवादकृत् ।
 हाग्नियोगस्तु विज्ञेयः शङ्कातस्त्वाभियोगतः ॥ १० ॥
 शङ्काषड्भिरस्तु संसर्गात्मक्त्वयोढादिदर्शणात् ।
 पञ्चद्वयाभिस्ववन्धादिद्वारः समुदाहृतः ॥ ११ ॥
 पूर्ववादस्तयोः पञ्चः प्रतिपञ्चस्वनन्तरः ।
 भूतच्छसानुसारित्वादिगितिः समुदाहृता ॥ १२ ॥
 ऋणन्देयमदेयस्तु येन यत्र यथा च यत् ।
 दानयहणधर्मस्तु ऋणादानमिति स्मृतम् ॥ १३ ॥
 सद्रव्यं यत्र विश्वभावित्तिपत्यविशङ्कितः ।
 निष्ठेपदाम तत् प्रोक्तं व्यवहारपदम्बुधैः ॥ १४ ॥
 वणिकप्रभृतयो यत्र कर्म समूयं कुर्वते ।
 तत्सम्भूयसमृद्धानं व्यवहारपदं विदुः ॥ १५ ॥
 दत्त्वा द्रव्यस्तु सम्यग्यः पुनरादातुमिच्छति ।

दस्त्राप्रदानिकं नाम तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १६ ॥
 अभ्युपेत्य च शशूषां यस्तां न प्रतिपद्यते ।
 अशशूषाभ्युपेत्यैतद्विवादपदमुच्चते ॥ १७ ॥
 भृत्यानां वेतनस्योक्तादानादानविधिक्रिया ।
 वेतनस्यानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ १८ ॥
 निचिसं वा परद्रव्यं नष्टं सब्द्वा प्रहृत्य वा ।
 किक्रीयते परोक्षं यत् स ज्ञेयोऽस्यामिविक्रयः ॥ १९ ॥
 विक्रीय परम्यं मूल्येन क्रेते यस्त न दीयते ।
 विक्रीयासम्प्रदानल्लद्विवादपदमुच्चते ॥ २० ॥
 क्रौत्वा मूल्येन यत्परम्यं क्रेता न बहु मन्यते ।
 क्रौत्वा मूल्येन यत् परम्यं दुष्क्रौतं मन्यते क्रयी ॥ २१ ॥
 पाषण्डनैगमादीनां स्थितिः समय उच्यते ।
 समयस्यानपाकर्म तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २२ ॥
 वेतुकेदारमर्थादाविक्रष्टाकृष्टनिषयाः ।
 चेचाधिकारे यत्र स्मुर्विवादः चेत्रजस्तु सः ॥ २३ ॥
 वैवाहिको विधिः स्त्रीनां यत्र पुंसाच्च कौर्त्यते ।
 स्त्रीपुंसयोगसंबन्धत्वा तद्विवादपदं स्मृतम् ॥ २४ ॥
 विभागोर्धस्य पैत्रस्य पुत्रैर्यस्तु प्रकल्पते ।
 हायमागमिति प्रोक्तं तद्विवादपदं बुधैः ॥ २५ ॥
 सहसा क्रियते कर्म यत् किञ्चित् बलदर्पितैः ।
 तत् साहसमिति प्रोक्तं विवादपदमुच्चते ॥ २६ ॥
 देशजातिकुलादीनामाक्रोशत्वाङ्गसंयुतम् ।
 यहचः प्रतिकूलार्थं वाक्पारम्यं तदुच्चते ॥ २७ ॥

परगाचेष्वभिद्वे हो इस्तपादाखुधादिभिः ।
 अम्ब्यादिभिस्तोपवातैर्हण्डपारुषमुच्चते ॥ २८ ॥
 अच्छवद्यशलाकाश्चैर्हेवतं द्यूतमुच्चते ।
 पञ्चक्रीडावयोभिष प्राणियुतसमाङ्गयः ॥ २९ ॥
 प्रकौर्चकः पुनर्ज्ञेयो व्यवहारो निराश्रयः ।
 राज्ञामाज्ञाप्रतोषात स्त्रात्कर्माकरण्डता ॥ ३० ॥
 व्यवहारोऽष्टादशपदस्त्रेवां भेदोऽथ वै शतम् ।
 क्रियाभेदाच्चतुर्थाणां अतश्चाखो निगद्यते ॥ ३१ ॥
 व्यवहारारूपः पश्चेज् ज्ञानिविप्रैरकोपनः ।
 श्चतुर्भित्तिसमाः सभ्या अलोभाः श्रुतिवेदिनः ॥ ३२ ॥
 अपश्चता(१) कार्यवशात् सभ्यैविंग्रं नियोजयेत् ।
 रागाङ्गोभादूभयादापि स्मृत्युपेतादिकारिणः ॥ ३३ ॥
 सभ्याः पृथक् पृथग् दण्डगा विवादाहिगुणो दमः ।
 स्मृत्याचारव्यपेतेन मार्गेण धर्षितः परैः ॥ ३४ ॥
 आवेदयति यद्राज्ञे व्यवहारपदं हि तत् ।
 प्रत्यर्थिनोऽप्रतो लेख्यं व्यथा वेदितमर्थिना ॥ ३५ ॥
 समामासतदर्ढाहर्नामजात्वादिचिङ्गितम् ।
 श्रुतार्थस्योक्तरं लेख्यं पूर्वविदकसंबिधौ ॥ ३६ ॥
 ततोऽर्थी लेखयेत्क्षयः प्रतिज्ञातार्थसाधनम् ।
 तत्सिद्धो सिद्धिमाप्नोति विपरौतमतोऽन्यथा ॥ ३७ ॥
 चतुर्थादवहारोयं विवादेष्वूपदर्थितः ।

१ अपश्चता इत्यन्तं पाठो व चाचुः ।

अभियोगमनिस्तीर्थं नैनं प्रत्यभियोजयेत् ॥ ३८ ॥
 अभियुक्तस्त्रं नाव्येन खल्लं विप्रचतिं नयेत् ।
 कुर्यात् प्रत्यभियोगन्तु वसाहे साहयेषु च ॥ ३९ ॥
 उभयोः प्रतिभूर्पाणाः समर्थः कामनिर्णये ।
 निङ्गवे भावितो दद्याहनं राज्ञे तु तप्तमम् ॥ ४० ॥
 मिथ्याभियोगाद् हिगुणमभियोगादनं हरेत् ।
 साहस्रस्तेयपाद्येष्वभिशापात्यये स्त्रियाः ॥ ४१ ॥
 विचारयेत्कथा एव कालोऽन्यत्रेत्यथा स्मृतः ।
 देशादेशान्तरं याति सद्गती परिस्तेठ च ॥ ४२ ॥
 लक्षाटं स्त्रियते चात्म सुखवैवर्ण्यमेव च ।
 स्वभावाद्विज्ञातं गच्छेष्वनोवाक्कायकमीभिः ॥ ४३ ॥
 अभियोगेऽथ वा साक्षेवाग्दृष्टः परिकीर्तितः ।
 सन्दिन्धार्थं खतन्त्रो यः साधयेद्य च निष्पत्तेत् ॥ ४४ ॥
 न चाङ्गतो वदेत् किञ्चिद्बन्नी दक्षयस स चातः ।
 साच्चिद्यूभयतः सर्वु साच्चिदः पूर्ववादिनः ॥ ४५ ॥
 पूर्वपञ्चेऽधरौभूते भवन्तुपत्तरवादिनः ।
 सगणयेहिवादः स्वात्मत्र हीनन्तु दापयेत् ॥ ४६ ॥
 दक्षं पञ्चं वसुस्त्रैव धनिमो धनमेव च ।
 छलनिरस्त्र दूतेन व्यवहारावयेत्पूर्पः ॥ ४७ ॥
 भूतमप्यर्थमप्यस्त्रं हीयते व्यवहारतः ।
 निङ्गुते निखिलानेवमेकादेशविभावितम् ॥ ४८ ॥
 दाप्तः सर्वाकृपेणार्थात् आश्चस्वनिवेदितः ।
 सूत्योर्विरोधे व्यायस्तु बलवान् व्यवहारतः ॥ ४९ ॥

अर्थशास्त्रादि बलवहर्मशास्त्रमिति स्थितिः(१) ।
 प्रमाणं सिद्धिं भूक्तिः साक्षिष्वेति कौर्त्तिम् ॥ ५० ॥
 एषामन्यतमामावे दिव्यान्यतमसुच्छते ।
 सर्वव्येव विवादेषु बलवत्युतरा क्रिया ॥ ५१ ॥
 आधी प्रतिग्रहे क्रीते पूर्वा तु बलवत्तरा ।
 पश्यतो हृषतो भूमेर्हानिर्विश्विवार्षिकी ॥ ५२ ॥
 परेण भूष्यमाना या धनस्य दशवार्षिकी ।
 आधिसौमोपनिःस्त्रेपजड्बालधनैर्विना ॥ ५३ ॥
 तथोपनिधिराजस्त्रौश्चियाणां धनैरपि ।
 आध्यादैनां विहर्तारं धनिने दापयेद्दनं ॥ ५४ ॥
 दण्डं च तत्तमं राज्ञे शत्रूपेत्यमथापि वा ।
 आगमोप्यधिको भुक्तिं विना पूर्वक्रमागतां ॥ ५५ ॥
 आगमोपि बलव्यैव भुक्तिः स्तोकापि यत्र न ।
 आगमेन विशुद्धेन भोगो याति प्रमाणताम् ॥ ५६ ॥
 अविशुद्धागमो भोगः प्रामाण्यं नाधिगच्छति ।
 आगमसुकृतो चेन सोभियुक्तस्तमुद्दरेत् ॥ ५७ ॥
 न तत्सुतस्तसुतो वा भुक्तिस्तत्र गरीयसौ ।
 योभियुक्तः परेतः स्वात् तस्य ऋक्वाच्चमुद्दरेत् ॥ ५८ ॥
 न तत्र कारणं भुक्तिरागमेन विनाकृता ।
 बलोपाधिविनिर्वाचान् व्यवहाराद्विवर्त्येत् ॥ ५९ ॥
 स्त्रीनक्षमन्तरागारवह्निःशत्रुकृतस्तद्या ।
 मत्तोन्तर्त्त्वं व्यसनिवालभौतप्रयोजितः ॥ ६० ॥

१ चृतिरिति द०, अ० च ।

असम्बैष्टिकत्वैव व्यवहारो न सिद्धति ।
 प्रगताधिश्तं देयं नृपेण धनिने धनं ॥ ६१ ॥
 विभावयेवचेष्टिङ्गैस्तसमं दातुमर्हति ।
 देयस्मौरहृतं द्रव्यं राजा जनपदाय तु ॥ ६२ ॥
 अशीतिभागो हृदिः स्यामासि मासि सवन्धके ।
 वर्णक्रमाच्छतं हिचिचतुष्यस्त्रकमन्यथा ॥ ६३ ॥
 सप्ततिसु पशुस्त्रीणां रसस्याष्टगुणा परा ।
 वस्त्रधान्यहिरखानां चतुर्लिहिगुणा तथा ॥ ६४ ॥
 ग्रामान्तरात्तु दशकं सामुद्रादपि विश्वतिं ।
 दद्युर्वा स्वक्षतां हृदिं सर्वे सर्वासु जातिषु ॥ ६५ ॥
 प्रपत्रं साधयन्नर्थं न वाचो नृपतिर्भवेत् ।
 साध्यमानो नृपं गच्छेहण्डो दाप्यत तदनं ॥ ६६ ॥

इत्याग्नेये महापुराणे व्यवहारो नाम द्विपञ्चाशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ।

ऋथ द्विपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

— — — 000 — — —

व्यवहारकथनं ।

अनिरुद्वाच । गृहीतार्थः क्रमादप्यो धनिनामधर्मर्थिकः ।
 इत्वा तु ब्राह्मणायादौ नृपतेस्तदनन्तरम् ॥ १ ॥

राज्ञाधर्मिको दायः साधिताहशकं स्मृतम् ।
 पञ्चकल्पु यतं दायः प्राप्तार्थो शुभमर्हिकः ॥ २ ॥
 हीनजातिं परिच्छेष्टस्त्वार्थं कर्त्ता कारवेत् ।
 ब्राह्मचर्यसु परिच्छेष्टः शमैर्हाप्यो यथोदयम् ॥ ३ ॥
 दीयमानं न द्युमाति प्रयुक्तं यः स्वकर्मनम् ।
 मध्यस्त्वापितं तद्याहर्विते न ततः परं ॥ ४ ॥
 ऋक्यपाह ऋणं दायो योषिद्ग्राहस्त्रैव च ।
 पुत्रोऽमन्यात्रितद्रव्यः पुत्रहीनस्य ऋक्यविनः ॥ ५ ॥
 अविभक्तैः कुटुम्बार्थं यद्यत्तम् कृतश्वेत् ।
 दद्युस्तद्वक्यविनः प्रेते प्रोषिते वा कुट्टविनि ॥ ६ ॥
 न योषित् पतिपुत्राभ्यां न पुत्रेण कृतं पिता ।
 दद्याहते कुटुम्बार्थात् पतिः स्त्रीकृतं तदा ॥ ७ ॥
 गोपयोषिलग्नैनूषरजकव्याधयोषिता ।
 ऋणं दद्यात्पतिस्त्वासां यमाहृत्तिसदाच्या ॥ ८ ॥
 प्रतिपत्नं स्त्रिया देयं पत्ना वा सह यत् कृतं ।
 स्वयं कृतं वा यद्यत्तम् नान्यस्त्री दातुमहीति ॥ ९ ॥
 वितरि प्रोषिते प्रेते व्यसनामिष्ठुतेऽप्य वा(१) ।
 पुत्रपौत्रैक्यस्त्वेयं निष्ठवे साच्चिभावितम् ॥ १० ॥
 सुराकामद्यूतकृतम्भण्डशुस्त्रावशिष्टकम् ।
 हृषा हानं तथैवेह पुत्रो दद्यात् पैद्यकम् ॥ ११ ॥
 भातृषामय दम्यत्वोः पितुः पुत्रस्य चैव हि ।

(१) व्यसनामिष्ठुतेयि वेदि ४०, ८०, ४० च ।

प्रतिभाव्यमूर्णं याज्ञमविभक्तेन च सूतम् ॥ १२ ॥
 दर्शने प्रत्यये दाने प्रतिभाव्यं विधीयते ।
 आधौ तु वितये दाया वितयस्य सूता अपि ॥ १३ ॥
 दर्शनप्रतिभूर्यच सूतः प्रात्ययिकोऽपि वा ।
 न तत्पुचा धनं दद्यद्युर्दानाय ये स्थिताः ॥ १४ ॥
 बहवः स्युर्यदि सांशैदर्द्युः प्रतिभुवो धनम् ।
 एकच्छायायितेष्वेषु धनिकस्य यथा रुचि ॥ १५ ॥
 प्रतिभूर्दीपितो यत्र प्रकाशं धनिने धनम् ।
 हिगुणं प्रतिदातव्यस्थिकैस्तस्य तद्वेत् ॥ १६ ॥
 स्वसन्ततिस्त्रौपशब्दं धान्यं हिगुणमेव च ।
 वस्त्रं चतुर्गुणं प्रीक्तं रससाटगुणस्तथा ॥ १७ ।
 आधिः प्रणश्येत् हिगुणे धने यदि न मोक्षते ।
 काले कालक्रतं नश्येत् फलभोग्यो न नश्यति ॥ १८ ॥
 गोप्याधिभोग्यो नाहृद्धिः सोपकारेऽथ भाविते ।
 नष्टो देयो विनष्टश्च दैवराजक्रताहृते ॥ १९ ॥
 आधिः स्वीकरणात्मिहौरक्षमाणोप्यसारताम् ।
 यातचेदन्य आधियो धनभाग् वा धनी भवेत् ॥ २० ॥
 चरित्रं बन्धकक्रतं सहृष्टं दापयेहनं ।
 सत्यहारक्रतं इव्यं हिगुणं प्रतिदापयेत् ॥ २१ ॥
 उपस्थितस्य मोक्षशब्दं आधिर्दण्डोऽन्यथा भवेत् ।
 प्रयोजके सति धनं कुलेभ्यस्याधिमाप्नुयात् ॥ २२ ॥
 तत्कालक्रतमूख्यो वा तत्र तिष्ठेद्वृद्धिकः ।

१ प्रतिभाव्यमूर्णं याज्ञमविभक्तेन सूतमिति च०, ग०, घ०, द०, अ०, ढ० च ।

विना धारणकाहापि विक्रीणोते सप्ताच्छिकम् ॥ २३ ॥
 यदा तु हिगुणोभूतमृणमाधौ तदा खलु ।
 मोचशाधिस्तदुत्पाद्य प्रविष्टे हिगुणे धर्मे ॥ २४ ॥
 व्यसनस्थमनाख्याय हस्तेऽन्यस्य यद्यप्येत् ।
 द्रव्यं तदौपनिधिकं प्रतिदेयं तथैव तत् ॥ २५ ॥
 न दायोऽपहृतं तत्तु राजदेवकतस्करैः ।
 प्रेषष्वेन्मार्गिते इत्ते दायो दण्डश तत्त्वम् ॥ २६ ॥
 आजीवन् स्वेच्छया दण्डयो दायस्तत्त्वापि सोदयं ।
 याचितावाहितन्यासे निक्षेपेष्वप्ययं विधिः ॥ २७ ॥
 इत्याम्बये महापुराणे अवहारो नाम त्रिपञ्चाशदधिक-
 हिशततमोऽध्यायः

अथ चतुःपञ्चाशदधिकहिशततमोऽध्यायः ।

—०००—

दिव्यप्रमाणकथनं ।

अनिरुद्धाच । तपस्त्विनो दानशीलाः कुलौनाः सत्यवादिनः ।
 धर्मप्रधाना ऋजुवः पुच्छवत्तो धनान्विताः ॥ १ ॥
 पञ्चयज्ञक्रियाशुक्लाः साक्षिणः पञ्च वा चयः ।
 यथाजाति यथावर्णं सर्वे सर्वे षु वा स्मृताः ॥ २ ॥
 स्त्रीषु वृद्धालक्षितवमत्तोमत्ताभिशस्तकाः ।

रङ्गावतारिपाषण्डिकूटक्षिदिकलेन्द्रियाः ॥ ३ ॥
 पतितासाक्षसम्बन्धिसहायरिपुतस्तराः ।
 साक्षिणः सर्वसाक्षी चौर्भिपारुषसाहस्रे ॥ ४ ॥
 उभयानुमतः साक्षी भवत्येकोपि धर्मवित् ।
 अहृवन् हि नरः साक्षमृणं सदशब्दव्यक्तम् ॥ ५ ॥
 राजा सर्वं प्रदाय्यः स्यात् षट्क्षत्वारिंश्चेऽहनि ।
 न ददाति हि यः साक्षं जानन्ति नराधमः ॥ ६ ॥
 स कूटसाक्षिणां पापैस्तुत्यो दण्डेन चैव हि ।
 साक्षिणः आवयेहादिप्रतिवादिसमीपगान् ॥ ७ ॥
 ये पातकक्षतां लोका महापातकिनां तथा !
 अग्निदानाक्ष ये लोका ये च स्त्रीबालघातिनां ॥ ८ ॥
 तान् सर्वान् समवाप्नाति यः साक्षमृतं बदेत् ।
 सुकृतं यस्तथा किञ्चित्प्राप्नुत्तरश्चतैः कृतम् ॥ ९ ॥
 तत्सर्वं तस्य जानीहि यं पराजयसे वृषा ।
 हैधे वद्धनां वचनं समेषु गुणिनाम्तथा ॥ १० ॥
 गुणिहैधे तु वचनं याज्ञां ये गुणवत्तराः ।
 यस्तोचुः साक्षिणः सर्वां प्रतिज्ञां स जयौ भवेत् ॥ ११ ॥
 अव्यथा वादिनो यस्य ध्रूवस्तस्य पराजयः ।
 उक्तेषि साक्षिभिः साक्षे यद्यन्ते गुणवत्तराः ॥ १२ ॥
 हिनुणा वान्यथा ध्रूवः कूटाः स्युः पूर्वसाक्षिणः ।
 पृथक् पृथक्खनीयाः कूटक्षत्वाक्षिणश्चथा ॥ १३ ॥
 विवादाहिगुणं दख्छं विवासी ग्राज्ञायः स्त्रृतः ।
 यः साक्षं आविलीऽन्वेष्यो निङ्गुते तत्समीहतः ॥ १४ ॥

स दाव्योष्टगुणं दण्डं ब्राह्मणन्तु विवासयेत् ।
 वर्णिनां हि बधो यत् तत्र साक्षात्कृतं वदेत् ॥ १५ ॥
 यः कश्चिद्वर्णोऽभिमतः स्वरूपा तु परस्परं ।
 लेख्यं तु साक्षिमत् कार्यं तस्मिन् धनिकपूर्वकम् ॥ १६ ॥
 समामासतदर्ढाहर्षामजातिस्थगोचरैः ।
 सब्रह्माचारिकामौयपिण्डनामादिचिङ्गितम् ॥ १७ ॥
 समाप्तेऽर्थं ऋणो नाम स्वहस्तेन निवेशयेत् ।
 मतं भेदमुक्तपुत्रस्य यद्ब्रोपरिलेखितं ॥ १८ ॥
 साक्षिणश्च स्वहस्तेन पिण्डनामकपूर्वकम् ।
 अवाहमसुकः साक्षी लिखेयुरिति ते समाः ॥ १९ ॥
 अलिपिज्ञ ऋणो यः स्वाक्षित्वयेत् स्वमतन्तु सः ।
 साक्षी वा साक्षिणान्वेन सर्वसाक्षिसमीपतः ॥ २० ॥
 उभदाभ्यर्थितेनैतत्त्वया आमुकसूनुमा ।
 लिखितं आमुकेनेति लेखकोऽथान्ततो लिखेत् ॥ २१ ॥
 विनापि साक्षिभिर्ज्ञे र्घ्यं स्वहस्तलिखितश्च यत् ।
 तत् प्रमाणं चृतं सर्वं बलोपधिक्ताष्टते ॥ २२ ॥
 ऋणं लेखकातं देयं पुरुषैस्तिभिरेव तु ।
 आधिसु भुज्यते तावद्यावत्तत्र प्रदीयते ॥ २३ ॥
 देशान्तरस्ये दुष्कृत्ये नष्टोन्मृष्टे छृते तथा ।
 भिन्ने च्छिन्ने तथा दग्धे लेख्यमन्यत्तु कारयेत् ॥ २४ ॥
 सन्दिव्यार्थविशेषार्थं स्वहस्तलिखितन्तु यत् ।
 युक्तिप्राप्तिक्रियाचिङ्गसम्बन्धागमहेतुभिः ॥ २५ ॥
 लेख्यस्य पृष्ठेऽभिलिखेत् प्रविष्टमधमर्षिनः ।

धनी चोपगतं दद्यात् स्वहस्तपरिचिकितम् ॥ २६ ॥
 दत्तर्थं पाटयेष्ठे ख्यं शुद्धैर्चान्यत्तु कारयेत् ।
 साच्चिमच्च भवेद्यत्तु तद्यातव्यं सस्ताच्चिकं ॥ २७ ॥
 तुलाग्न्यापो विषं कोषो दिव्यानीह विशुद्धये ।
 महाभियोगेष्वेतानि श्रीष्टकस्य ऽभियोक्तारि ॥ २८ ॥
 रुचा वान्यतरः कुर्यादितरो वत्तयेच्छिरः ।
 विनापि श्रीष्टकात् कुर्यान्नपद्मोहेऽथ पातके ॥ २९ ॥
 नासहस्राद्वरेत् फालं न तुलान्न विषमत्था ।
 वृपार्थेष्वभियोगेषु वहेयुः शुचयः सदा ॥ ३० ॥
 सहस्रार्थं तुलादौनि करेषमल्पेऽपि द्वापयेत् ।
 शतार्थं दापयेच्छुद्धमशुद्धो दण्डभाग् भवेत् ॥ ३१ ॥
 सचेलस्त्रातमाङ्गय स्त्र्योदय उपोषितम् ।
 कारयेत्सर्वदिव्यानि वृपब्राह्मणसत्त्विधौ ॥ ३२ ॥
 तुला स्त्रीबालघुष्मपङ्कु ब्राह्मणरोगिणां ।
 अग्निर्जलं वा शूद्रस्य यवाः सप्त विषस्य वा ॥ ३३ ॥
 तुलाधारणविद्विनिरभियुक्तसुलाश्रितः ।
 प्रतिमानसमीभूतो रेखां क्षत्वावतारितः ॥ ३४ ॥

आदित्यचन्द्रावनिलोऽनलस्य
 योर्भूमिरापोहृदयं यमस्तु ।
 अहृस्त रात्रिः उभे च सन्ध्ये
 धर्मस्त जानाति नरस्य वृत्तम् ॥ ३५ ॥
 त्वं तुले सत्यधामासि पुरा देवैर्विनिर्मिता ।
 सत्यं वदस्त कस्याणि संशयानां विमोचय ॥ ३६ ॥

यद्यच्चि पापक्षस्यातस्तो मां त्वमधो नय ।
 शुद्धेऽप्योर्हृत्यां तुलामित्यभिमत्त्वेत् ॥ ३७ ॥
 करो विश्वदितव्रौहेर्लक्ष्यित्वा ततो व्यसेत् ।
 सप्ताश्वस्य पद्माच्चि तावत् सूक्ष्मेण वेष्टयेत् ॥ ३८ ॥
 त्वमेव सर्वभूतानामन्तश्चरसि पावक ।
 साक्षिवत् पुरुषापेभ्यो हुहि सत्यहरे मम ॥ ३९ ॥
 तस्येत्युक्तवतो लोहं पञ्चाशत्पद्मिकं समम् ।
 अनिवर्त्य व्यसेत् पिण्डः इस्तयोर्बभयोरपि ॥ ४० ॥
 स तमादाय सप्तैव मण्डलानि शनैर्वृजेत् ।
 शोङ्गशाङ्गुलकं द्वेषं मण्डलं तावदन्तरम् ॥ ४१ ॥
 मुक्तान्निं शुद्धितव्रौहिरदन्तः शुद्धिमाप्नुयात् ।
 अन्तरा पतिते पिण्डे सन्देहे वा पुनर्हरेत् ॥ ४२ ॥
 पवित्राणां पवित्र त्वं शोध्य शोधय पावन ।
 सत्येन माभिरक्षस्य वरुणेत्यभिशस्तकम् ॥ ४३ ॥
 नाभिद्व्योदकस्यस्य शुद्धीलोहं जसं विशेत् ।
 समकालमिषुं मुक्तमानौयान्वो जवौ नरः ॥ ४४ ॥
 यदि तप्तिविमग्नाङ्गं पश्चेष शुद्धिमाप्नुयात् ।
 त्वं विष ब्रह्मणः पुण्य सत्यधर्मे व्यवस्थित ॥ ४५ ॥
 आयस्वासादभीग्नापात् सत्येन भव निष्ठुतम् ।
 एवमुक्ता विषं साङ्गं भक्षयेद्विमश्चैख्यं ॥ ४६ ॥
 यस्य वेगैर्विना जीर्णं शुद्धिं तस्य विनिर्हित्येत् ।
 देवानुयान् समर्थ्यर्षं लक्ष्मानोदकमाहरेत् ॥ ४७ ॥
 संत्राव्य परयेत्स्वाज्ञलालं प्रस्तुतिचयम् ।

आचतुर्हमादङ्गो यस्य नो राजहैविकम् ॥ ४८ ॥
 व्यसनं जायते घोरं स शुद्धः स्वादसंशयम् ।
 सख्यवाहनश्चादि गोषीजकानकानि च ॥ ४९ ॥
 देवतागुरुपादाच इष्टापूर्त्तकासानि च ।
 इत्येते सुकराः प्रोक्ताः गपथाः सख्यसंशये ॥ ५० ॥
 इत्यान्वेष्ये महापुराणे दिव्यानि प्रमाणानि नाम
 चतुःपञ्चाशदधिकदिशततमोऽध्यायः ॥

अथ पञ्चपञ्चाशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—०००—

दायविभागकथनम् ।

अग्निरुद्याच । विभागस्ते पिता कुर्यादिच्छया विभजेत् सुतान् ।
 ज्येष्ठं वा ज्येष्ठभागेन स्वेष्वै वा स्युः समांशिनः ॥ १ ॥
 यदि दद्यात् समानंशान् कार्याः पदाः समांशिकाः ।
 न दक्षं स्वीधनं यासां भर्ता वा शशुरेन वा ॥ २ ॥
 ग्रन्थान्वीहमानस्य किञ्चिद्द्वापा पृथक् क्रिया ।
 व्यूनाधिकविभक्तानां धर्मग्रन्थं पितृना ज्ञातः ॥ ३ ॥
 विभजेतुः सुताः पितृरूर्हं स्वकृद्यमृणं समम् ।
 मातुर्द्वितरः शेषस्त्रशास्त्राभ्य चक्षतेऽवयः ॥ ४ ॥
 पितृहृष्याविवाशेन यद्ब्यत् स्वयमर्जयेत् ।
 मैत्रमोऽग्निकच्चैव दायादानाच तद्भवेत् ॥ ५ ॥
 सामान्यार्थस्त्रशाने विभाषस्तु समः स्मृतः ।

अनेकपितृकाणान्तु पितृतो भागकल्पना ॥ ६ ॥
 भूर्यापिता महोपात्ता निवन्धो द्रव्यमेव वा ।
 तत्र स्यात् सदृशं स्वाम्यं पितुः पुनरस्य चोभयोः ॥ ७ ॥
 विभक्तेषु सुतो जातः सर्वर्णायां विभागभाक् ।
 दृश्यादा तद्विभागः स्यादायव्यविशेषितात् ॥ ८ ॥
 क्रमादभ्यागतं द्रव्यं हृतमभ्युद्दरेच्च यः ।
 दायादेभ्यो न तद्व्याहित्यया लक्ष्यमेव च ॥ ९ ॥
 पितृभ्यां यस्य यद्दत्तं तत्त्वस्वैव धनं भवेत् ।
 पितृरूप्सं विभजतां माताप्यंशं समं हरेत् ॥ १० ॥
 असं स्वृतासु संस्कार्या भातृभिः पूर्वसंस्कृतैः ।
 भगिन्यश्च निजादंशाइत्वांश्मन्तु तुरीयकां ॥ ११ ॥
 चतुःस्त्रिहेत्रकभागाः स्युर्वर्णश्चो द्वाद्याणामजाः ।
 द्वच्छजास्त्रिहेत्रकभागा विड्जास्तु हेत्रकभागिनः ॥ १२ ॥
 अन्योन्यापहृतं द्रव्यं विभक्ते यत्तु दृश्यते ।
 तत् पुनरस्ते समैरंश्चैर्विभजेरन्विति स्थितिः ॥ १३ ॥
 अपुचेष परचेष्वे नियोगोत्पादितः सुतः ।
 उभयोरप्यसाधुक्थी पिण्डदाता च धर्मितः ॥ १४ ॥
 औरसो धर्मपद्मौजस्त्वमः पुत्रिकासुतः ।
 श्वेचजः श्वेचजातसु सगोचेष्येतरेण वा ॥ १५ ॥
 दृष्टे प्रच्छन्न उत्पन्नो गूढजसु सुतः स्मृतः ।
 कानौनः कन्यकाजातो मातामहसुतो मतः ॥ १६ ॥
 द्वतायामद्वतायां वा जातः पौनर्भवः सुतः ।
 दृश्यामाता पिता वा वं स पुत्रो दृश्यको भवेत् ॥ १७ ॥

क्रीतश्च ताभ्यां विक्रीतः क्षविमः स्थात् स्थयं क्षतः ।
 दक्षाक्षा तु स्थयं इक्षो गर्भे विज्ञः सहोठजः ॥ १८ ॥
 उत्सृष्टो यज्ञते यस्तु सोपविज्ञो भवेत् सुतः ।
 पिण्डदी॒श्चैर्बैषां पूर्वाभावे परः परः ॥ १९ ॥
 सजातीयेष्वयं प्रोक्षस्तनुयेषु मया विधिः ।
 जातोऽपि हास्यां शूद्रस्य कामती॒श्चहरो भवेत् ॥ २० ॥
 द्वते पितरि कुर्युस्तं भातरस्वर्वभागिकं ।
 अभातृको हरेत् सर्वं दुहितृणां सुताढ्वते ॥ २१ ॥
 पढ्वी दुहितरस्वैव पितरो भातरस्यथा ।
 तत्सुतो गोचजो बन्धुः शिष्यः सब्रैचारिणः ॥ २२ ॥
 एषामभावे पूर्वस्य धनभागुत्तरोत्तरः ।
 स्तर्यातस्य छापुवस्य सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥ २३ ॥
 वानप्रस्थयतिब्रैचारिणाद्यक्षयभागिनः ।
 क्रमेणाचार्यसच्छिथधर्मभावेकतौर्थिनः ॥ २४ ॥
 संस्कृष्टिनस्तु संस्कृष्टी सोदरस्य तु सोदरः ।
 दद्याच्चापहरेचांशं जातस्य च मृतस्य च ॥ २५ ॥
 अन्योदर्थस्तु संस्कृष्टी नान्योदर्थधनं हरेत् ।
 असंस्कृष्टपि चादद्यासोदर्या नान्यमातृजः ॥ २६ ॥
 पतितस्तस्तस्तः क्लौवः पङ्कुरुन्मत्तको जडः ।
 अन्योऽचिकितस्यरोगाद्या भर्त्यास्तु निरंशकाः ॥ २७ ॥
 ओरसाः चेत्जास्त्वेषां निर्दीप्ता भागहारिणः ।
 सुतास्वैषां प्रभर्त्यायावहै भर्त्यासात्कृताः ॥ २८ ॥
 अपुवा योषितस्वैषां भर्त्याः साधुवृत्तयः ।

निर्वासा व्यभिचारिष्यः प्रतिकूलास्त्वयैव च ॥ २८ ॥
 यितृमातृपतिभातृदत्तमन्युपागतं ।
 आधिवेदनिकस्यै च स्त्रीधनं परिकीर्तिं ॥ २९ ॥
 बन्धुदत्तं तथा शुल्कमन्वाधेयकमेव च ।
 अप्रजायामतीतायां वान्धवासादवाप्नुयुः ॥ ३० ॥
 अप्रजास्त्रीधनं भर्तुर्मात्त्वागादिषु चतुर्वर्षपि ।
 दुहितृणां प्रसूता चेष्टेषु तु पितृगामि तत् ॥ ३१ ॥
 दत्ता कन्यां हरन् दण्डो व्ययं दद्याच्च सीदवम् ।
 मृतायां दत्तमादद्यात् परिशोध्योभयव्ययम् ॥ ३२ ॥
 दुर्भित्वे धर्मकार्यं च व्याधो संप्रतिरोधके ।
 मृहीतं स्त्रीधनं भर्ता न स्त्रिये दातुमर्हति ॥ ३४ ॥
 अधिवित्स्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम् ।
 न दत्तं स्त्रीधनं यस्यै दत्ते त्वर्हि प्रकीर्तिम् ॥ ३५ ॥
 विभागनिक्षेपे ज्ञातिष्ठ्युसास्त्रभिलेखितैः ।
 विभागभावना ज्ञेया गृह्णेत्रैष योतकैः ॥ ३६ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे दायविभागो नाम पञ्चपञ्चाशदधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ॥

अथ षट्पञ्चाश्रद्धिकहिंशततमोऽध्यायः ।

—००—

सौमाविवाहादिनिर्णयः ।

अग्निहोत्राच । सौमो विवादे चेत्स्य सामन्ताः स्वविरा गणाः ।
 गीपाः सौमाक्षण्याणा ये सर्वे च बलगीष्ठराः ॥ १ ॥
 नयेयुरेते सौमानं स्वलाङ्गारतुष्टुमैः ।
 सेतुवस्त्रौकनिक्षालिच्छत्यायैषपञ्चक्षिताम् ॥ २ ॥
 सामन्तां वा समंशामावत्वारोऽष्टौ इमापि वा १) ।
 रक्तस्त्रसनाः सौमाद्येयः चितिष्ठारिष्ठः ॥ ३ ॥
 अवृते तु पृथग्दण्डा राजा मध्यमसाहस्रम् ।
 अमाद्ये ग्रातुचिङ्गानां राजा सौमः प्रवर्त्तकः ॥ ४ ॥
 आरामावतनयामनिधानोद्यानवेश्वरः ।
 एष एव विधिर्ज्ञो यो वर्णाम्बुप्रवहेषु च ॥ ५ ॥
 मर्यादावाः प्रभेदेषु चेत्स्य हरणे तथा ।
 मर्यादायाच दण्डाः स्वुरधमेत्तममध्यमाः ॥ ६ ॥
 न निषेध्योऽल्पबाधस्तु सेतुः कल्याणकारकाः ।
 घरभूमिं हरन् कूपः स्वलक्ष्मेभ्यो बङ्गदकः ॥ ७ ॥
 स्वामिने योऽनिवेद्यैव चेते सेतुं प्रकल्पयेत् ।
 उत्पत्ते स्वामिनो भोगस्तद्भावे भङ्गोपतेः ॥ ८ ॥
 फालाहसमपि चेते यो न कुर्यात् कारवेत् ।

१ चलारोऽय इमापि वेति ४०,५०,६० च ।

स प्रदाप्योऽक्षषफलं चेत्रमन्येन कारयेत् ॥ ८ ॥
 मासानष्टौ तु महिवौ सस्वातस्य कारिणो ।
 हण्डनीशा तदर्हस्तु गोस्तदईमजाविकं ॥ १० ॥
 भज्जवित्वोपविष्टानां यथोक्ताद् हिगुणो हमः ।
 समग्रेषां विवैतेपि खरोद्धृं महिन्नोसमम् ॥ ११ ॥
 यावत् सस्यं विगच्छन्तु तावत् चेत्रौ फलं सभेत् ।
 पालस्ताद्योऽथ गोस्तामौ पूर्वोक्तां हण्डमर्हति ॥ १२ ॥
 पथि यामविवौतरन्ते चेचे देवो न विद्यते ।
 अकामतः कामचारे चौरवहण्डमर्हति ॥ १३ ॥
 महोच्चोत्तराष्टपश्चवः सुतिकामन्तुका च गौः ।
 पालो येवान्तु ते मोक्षा हैवराजपरिज्ञुताः ॥ १४ ॥
 यथार्पितान् पश्चून् गौपः सायं प्रत्यपयेत्तथा ।
 प्रमादस्तनष्टांस प्रदाप्यः स्ततवेतनः ॥ १५ ॥
 पालहोषविनाशे तु पाले हण्डो विधीयते ।
 अर्द्धवयोदशपश्चः सामिनो द्रव्यमेव च ॥ १६ ॥
 आमेच्छया गोप्रचारो भूमिराजवशेन वा ।
 हिजस्तु चैधः पुष्पाणि सर्वतः स्ववदाहरेत् ॥ १७ ॥
 धनुःशतं परौषाङ्गो यामचेत्रान्तरं भवेत् ।
 हे शते खर्वटस्य साक्षगरस्य चतुःशतम् ॥ १८ ॥
 सं सभेतान्विक्रीतं ज्ञेतुर्द्देवोपकाश्यते ।
 हौगाङ्गहो हौगमूले विशाङ्गौने च तस्तरः ॥ १९ ॥
 नष्टापष्टतमासाय हर्त्तारं याहयेत्तरम् ।
 देशकालातिपत्तो वा गृहीत्वा स्वयमर्पयेत् ॥ २० ॥

विक्रो तु ईर्यनाच्छुदिः स्तामौ इश्यं नृपो हमम् ।
 क्रेता भूष्यं समाप्नोति तस्माद्यस्ताच विक्रयौ ॥ २१ ॥
 आगमेनोपभोगेन नष्टं भाव्यमतोऽन्यथा ।
 पञ्चवन्धो हमस्तस्य राज्ञे तेनाप्यभाविते ॥ २२ ॥
 ह्रतं प्रणष्टं यो इव्यं परहस्ताद्वाप्नुयात् ।
 अनिवेद्य नृपे हण्डः स तु वचवतिं पणान् ॥ २३ ॥
 श्रीस्तिकौः स्तानपालेवा नष्टापहृतमाहृतं ।
 अर्बाक् संवक्षरात् स्तामौ लभते परतो नृपः ॥ २४ ॥
 पञ्चनिकशके हयाचतुरः पञ्च मालुषे ।
 महिषोष्टुगवां हो हो पादं पादमजाविके ॥ २५ ॥
 स्तुटुम्बाविरोधेन हेवं दारचुताहृते ।
 नान्यये सति सर्वसं देयं यज्ञान्यसंश्रुतम् ॥ २६ ॥
 प्रतियहः प्रकाशः स्तात् स्तावरस्य विशेषतः ।
 देयं प्रतिचुतच्छैव दत्ता नापहरेत् पुनः ॥ २७ ॥
 हयैकपञ्चसप्तसाहमासद्वाहार्द्विमासिकं ।
 वीजायोवाच्चरत्नसौहोऽपुंसा प्रतीच्छम् ॥ २८ ॥
 अम्नो सुवर्णमच्छीयं हिपलं रजते शते ।
 अष्टो चपुष्टि सौखे च ताम्बे पञ्चदशायसि ॥ २९ ॥
 शते हयपलाहृदिरीर्णे कार्पासिके तथा ।
 अष्टे पञ्चपला च्छया चक्ष्मे तु त्रिपला मता ॥ ३० ॥
 कार्चिके रोमवहे च त्रिंश्चागः च्छयो मतः ।
 न चयो न च हृषिसु कौशिये वस्त्रलेषु च ॥ ३१ ॥
 देयं कालस्य भोगज्ञ चात्मा नष्टे बलावस्थम् ।

द्रवाचां कुशला शूयुर्जहाप्यमसंशयम् ॥ ३२ ॥
 कुरुहासीकृतद्वौरैर्विक्रीतसापि सुचते ।
 स्वामिप्राणप्रदो भलत्वागात्त्रिष्ठुर्यादपि ॥ ३३ ॥
 प्रव्रच्छावसितो राज्ञो दास आमरचातिकः ।
 वर्षीनामागुखोद्येन दास्यं न प्रतिलोमतः ॥ ३४ ॥
 कृतगिर्खेऽपि निवेत् कृतकालं गुरोर्घट्ट हे ।
 अन्तेवासी गुरुप्राप्तभोजनस्त्रफलप्रदः ॥ ३५ ॥
 राजा कृत्वा पुरे स्वानं राज्ञवाच्यस्य तेच तु ।
 चैविदं हृतिमद्ब्रूयात् सधर्षः पात्यतानिति ॥ ३६ ॥
 निजधर्षाविरोधेन यस्तु सामयिको भवेत् ।
 सोपि यदेन संरक्षो धर्मो राजकृतव्यः ॥ ३७ ॥
 गच्छद्रव्यं हरेद्यस्तु संविदं कृष्णेष्व यः ।
 सर्वस्वहरणं कृत्वा तं राज्ञाहितवासवेत् ॥ ३८ ॥
 कर्त्तव्यं वचनं सर्वेः समूहहितवाहिभिः ।
 यस्तत्र विपरीतः स्थानं दायः प्रथमं दमम् ॥ ३९ ॥
 समूहकार्यप्रहितो यज्ञभेत्सत्तदर्पयेत् ।
 एकादशगुणं दायो यद्यसी नार्येत् स्वयम् ॥ ४० ॥
 वेदज्ञाः शुचयोऽलुच्छा भवेत्युः कार्यचिन्तकाः ।
 कर्त्तव्यं वचनं तेषां समूहहितवाहिबां ॥ ४१ ॥
 अेणिनैगमपाखण्डिगणानामप्यव्यं विधिः ।
 भेदस्तैषां लृपो रक्षेत् पूर्वहृतिष्व पात्यवेत् ॥ ४२ ॥
 गृहीतवेतनः कर्म त्यजन् हित्युगमावहेत् ।
 अगृहीते समं दायो भूत्यैरज्ञ उपस्थरः ॥ ४३ ॥

हाप्यसु दशमं भागं बाणिच्यपशुसत्तः ।
 अनिषित्य भृतिं यसु कारयेत् महोचिता ॥ ४४ ॥
 देशं कालस्त्र योऽतीत्रात् कर्म कुर्यात् योऽन्यथा ।
 तत्र तु स्वामिनश्छन्दोऽधिकं देवं कृतेऽधिके ॥ ४५ ॥
 यो यावत् कुरते कर्म तावत्सत्य तु वितनम् ।
 उभयोरप्यसाध्यत्वे त् साध्ये कुर्याद्यथाशुतम् ॥ ४६ ॥
 अराजदैविकवष्टं भाष्टं हाप्यसु वाहकः ।
 प्रस्थानविष्णुकृत्वे प्रदाप्यो हिगुणां भृतिम् ॥ ४७ ॥
 प्रक्रान्ते सप्तमं भागं चतुर्थं पद्धि संत्वजन् ।
 भृतिमईपद्ये सर्वां प्रदाप्यस्त्वाजकोपि च ॥ ४८ ॥
 ग्रन्थे शतिकहृदेशु समिकः पञ्चकं गतं ।
 एत्तीयाहूर्तकितवादितराइशकं शतं ॥ ४९ ॥
 स सम्यक्पालितो हयाद्राज्ञे भागं यथाङ्कतं ।
 जितसुहाइयेज्जे हयास्तत्यं वचः चमौ ॥ ५० ॥
 ग्रासे वृपतिना भागे प्रसिद्धे धूर्तमण्डले ।
 जितं सशभिके स्थाने हापयेदन्यथा न तु ॥ ५१ ॥
 द्रष्टारो व्यवहाराणां सार्क्षण्यं त एव हि ।
 राज्ञा सचिङ्गा निर्वास्याः कूटाच्छोपधिदेविनः ॥ ५२ ॥
 यूतमेकमुखं कार्यं तस्करज्ञानकारणात् ।
 एष एव विधिर्ज्ञेयः प्राणिद्यूते समाहये ॥ ५३ ॥
 इत्यान्वये महापुराणे सौमाविवादादिनिर्णयो नाम
 अट् पञ्चाशदधिकहिशततमोऽध्यायः ॥

अथ सप्तपञ्चाशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

——

वाक्पारम्भादिप्रकरणम् ।

अभिवाच । सत्यासत्यान्यथा स्तोत्रेर्युनाङ्गेद्विवरोगिणां ।

चेष्टं करोति चेहर्णः पणानर्दृचयोदश ॥ १ ॥

अभिगन्ताच्चिभगिनीमातरं वा तवेति च ।

शपमं हापयेद्राजा पञ्चविश्वितिकं दमं ॥ २ ॥

अर्द्धोऽधर्मेषु इगुणः परस्तोषूत्तमेषु च ।

दण्डप्रणयनं कार्यं वर्णजात्युत्तराधरैः ॥ ३ ॥

प्रातिलोम्यापवादेषु इगुणाच्चिगुणा दमाः ।

वर्णानामानुलोम्येन तस्मादेवार्द्धानितः ॥ ४ ॥

वाहुयोवानेचस्त्रिविनाशे वाचिके दमः ।

शत्यस्तोऽर्चिकः पादनासाकर्णकरादिषु ॥ ५ ॥

अशक्तस्तु वदनेवहर्णनौयः पणान् दश ।

तथा शक्तः प्रतिभ्रवं दद्यात् चेमाय तस्य तु(१) ॥ ६ ॥

पतनौयक्तते चेपे दण्डो मध्यमसाहसः ।

उपपातकयुक्ते तु दायः प्रथमसाहसं ॥ ७ ॥

त्रैविद्यनृपदेवानां चेप उत्तमसाहसः ।

(१) दद्यादित्वा दाय इति शब्दो अविहु बुङः ।

मध्यमो ज्ञातिपूगाना प्रथमो यामदेशयोः ॥ ८ ॥
 असाक्षिकहते चिङ्गैर्युक्तिभिज्ञागमेन च ।
 द्रष्टव्यो व्यवहारस्तु कूटचिङ्गकताह्यात् ॥ ९ ॥
 भस्मपङ्करजः स्यर्थे दण्डो दशपणः स्मृतः ।
 अमेध्यपाण्यनिष्ठूतस्यर्थने हिगुणः स्मृतः ॥ १० ॥
 समेवं परस्त्रौषु द्विगुणसूतमेषु च ।
 हौनेच्छै दमो भीहमदादिभिरदण्डनम् ॥ ११ ॥
 विप्रपौडाकरं च्छै द्यमङ्गमब्राह्मणस्य तु ।
 उहूर्णे प्रथमो दण्डः संस्यर्थे तु तदर्थिकः ॥ १२ ॥
 उहूर्णे इस्तपादे तु दशविंशतिकौ दमो ।
 परस्यरन्तु सर्वेषां शास्त्रे मध्यमसाहसः ॥ १३ ॥
 पादकेशाङ्गुककरोऽनुच्छेनेषु पणान् दश ।
 पौडाकर्षां शुकावेषपादाध्यासे शतन्दमः ॥ १४ ॥
 शोणितेन विना दुःखङ्गुर्वन् काषादिभिर्मरः ।
 द्वादशिंशतं पणान् (१) दाप्यो हिगुणं दर्शनेऽस्त्रजः ॥ १५ ॥
 करपाददतो भङ्गे च्छेदने कर्णनासयोः ।
 मध्यो दण्डो व्रणोऽदे सृतकल्पहते तथा ॥ १६ ॥
 चेष्टाभोजनवायोधे नेचादिप्रतिभेदने ।
 कन्धरावाहुसक्याच्च भङ्गे मध्यमसाहसः ॥ १७ ॥
 एकं ज्ञतां बङ्गनाच्च यथोक्ताद्विगुणा दमाः ।
 कलहापङ्कतं देयं दण्डस्तु द्विगुणः स्मृतः ॥ १८ ॥
 दुःखसुत्यादयेष्वस्तु स समुत्थानं व्ययम् ।

१ द्वादशिंशतिप्रकारिति २० ।

दाप्यो दण्डस्थ यो यस्मिन् कलहे समुदाहृतः ॥ १६ ॥
 तरिकः स्थलजं शुल्कं दण्डन् दण्डः पश्चान्वश ।
 ब्राह्मणप्रातिवेशानामेतदेवानिमन्त्रणे ॥ २० ॥
 अभिघाते तथा भेदे च्छेदे कुद्यावपातने ।
 पण्णान्वाप्यः पञ्चदशविंशतिं तच्छयन्तथा ॥ २१ ॥
 हुः स्वीत्यादिग्नहे द्रश्यं चिपन् प्राणहरं तथा ।
 पाण्डुशायः पणान् दाप्यो हितौयो मध्यमन्दमम् ॥ २२ ॥
 हुः खे च शं शितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथा ।
 दण्डः चुद्रपशूनां स्याहिपश्चप्रभृतिः क्रमात् ॥ २३ ॥
 लिङ्गस्थ च्छेदने सूक्ष्मो मध्यमो मूलमेव च ।
 महापशूनामेतेषु स्थानेषु हिगुणा दमाः ॥ २४ ॥
 प्ररोहिण्यादिनां शाखास्त्रम्भसर्वविदारणे ।
 उपजीव्यहुमाणान्तु विंशतेद्दिग्गुणा दमाः(१) ॥ २५ ॥
 यः साहस्रारयति स दाप्यो हिगुणन्दमम् ।
 यस्त्वेवमुक्ताहं दाता कारयेत् स चतुर्गुणम् ॥ २६ ॥
 आर्याक्रोशातिक्रमकाङ्गालजायाप्रहारदः ।
 सन्दिष्टस्याप्रदाता च समुद्रग्नहभेदकः ॥ २७ ॥
 सामन्तकुलिकादीनामपकारस्य कारकः ।
 पञ्चाशत् पणिको दण्ड एषामिति विनिष्ठयः ॥ २८ ॥
 स्वच्छन्दविधवागामी विक्रुष्टे नाभिधावकः ।
 अकारणे च विक्रोष्टा चण्डालशेषात्मान् स्थृश्न ॥ २९ ॥
 शूद्रः प्रब्रजितानां च दैवे पैत्रे च भोजकः ।

(१) प्ररोहिणा च नामित्यादिविंशतेद्दिग्गुणाः सुक्ष्मा दमा इत्यकः पाठः च ० पुष्टके नामि ।

अयुत्तं शपथं कुर्वन्नयोग्यो योग्यकर्मज्ञत् ॥ ३० ॥
 हृष्टद्वपश्चनाच्च पूर्खस्य प्रतिवातवत् ।
 साधारणस्यापलापी दासीगर्भविनाशज्ञत् ॥ ३१ ॥
 पितापुत्रस्यभावदम्बल्याचार्यशिष्यकाः ।
 एषामपतितान्योन्यत्यागी च शतदण्डभाक् ॥ ३२ ॥
 वसानस्त्रीन् पणान् दण्डो नेजकस्तु परांशुकम् ।
 विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दश ॥ ३३ ॥
 तुलाशासनमानानां कूटकवाणकस्य च ।
 एभिष्ठ व्यवहर्ता यः स दाष्यो दण्डमुक्तमम् ॥ ३४ ॥
 अकूटं कूटकं ब्रूते कूटं यसाप्यकूटकम् ।
 स नाणकपरीक्षी तु दाष्यः प्रथमसाहस्रम् ॥ ३५ ॥
 भिषण्डमिथाचरन् दाष्यस्तिर्थच्छ्रुतं प्रथमं दमम् ।
 मानुषे मध्यमं राजमानुषेषुत्तमन्तथा ॥ ३६ ॥
 अब्धं यष्ट बघ्नाति बध्यं यष्ट प्रमुच्चति ।
 अप्राप्यवहारच्च स दाष्यो दममुक्तमम् ॥ ३७ ॥
 मानेन तुलया वापि योऽशमष्टमकं हरेत् ।
 हाविंश्चितिपणान् दाष्यो हृष्टौ हानौ च कल्पितम् ॥ ३८ ॥
 भेषजच्चैहस्तवणगन्धान्यगुडादिषु ।
 पस्तेषु प्रचिपन् हौनं पणान्दाष्यस्तु वीडश ॥ ३९ ॥
 सम्भूय कुर्वतामध्यं सवाधं कारुशिल्पिनां ।
 अर्थस्य झासं द्विं वा सहस्रो दण्ड उच्यते ॥ ४० ॥
 राजनि स्थाप्यते योऽर्थः प्रत्यहं तेन विक्रयः ।
 क्रयो वा निष्ठवस्तुभावशिजां लाभज्ञत् चृतः ॥ ४१ ॥

(५५)

स्वदेशपथे तु शतं बणिग् एषङ्गीत पञ्चकं ।
 दशकं पारदेशे तु यः सद्यः क्रयविक्रयौ ॥ ४२ ॥
 पञ्चस्योपरि संस्थाप्य व्ययं पथसमुद्धवं ।
 अर्थोऽनुयहत् कार्यः क्रेतुर्विक्रेतुरेव च ॥ ४३ ॥
 एष हीतमूल्यं यः पञ्चं क्रेतुर्नैव प्रयच्छति ।
 सोदयन्तस्य हाष्योऽसो दिन्नाभं वा दिग्गगते ॥ ४४ ॥
 विक्रीतमपि विक्रीयं पूर्वे क्रेतर्यग्नक्षति ।
 हानिषेत् क्रेत्रदोषेण क्रेतुरेव हि सा भवेत् ॥ ४५ ॥
 राजदेवोपघातेन पञ्चे दोषमुपागते ।
 हानिर्विक्रेतुरेवासो याचितस्याप्रयच्छतः ॥ ४६ ॥
 अन्यहस्ते च विक्रीतं दुष्टं वा दुष्टवद्यदि ।
 विक्रीनीते दमस्तव तच्चूल्याद्विगुणो भवेत् ॥ ४७ ॥
 चयं हृष्टिष्व बणिजा पथानामविजानता ।
 क्रीत्वा नानुशयः कार्यः कुर्वन् षड् भागदण्डभाक् ॥ ४८ ॥
 समवायेन बणिजां लाभार्थं कर्म कुर्वतां ।
 लाभालाभौ यथा द्रव्यं यथा वा संविदा क्षतौ ॥ ४९ ॥
 प्रतिविष्वमनादिष्टं प्रमादाद्यच्च नाशितं ।
 स तद्यादिष्ववाच्च रक्षिताद्यमांशभाक् ॥ ५० ॥
 अर्थप्रक्षेपणादिष्टं भागं शुल्कं लृपो हरेत् ।
 व्यासिष्टं राजयोग्यच्च विक्रीतं राजगामि तत् ॥ ५१ ॥
 मित्या बदन् परीमाणं शुल्कस्यानादपक्रमन् ।
 दाष्यस्वष्टुगुणं यश सव्याजक्रयविक्रयौ ॥ ५२ ॥
 देशात्तरगते प्रेते द्रव्यं दायाद्वाभ्यवाः ।

ज्ञातयो वा हरेयस्तदागतास्त्वैर्विना शृणुः ॥ ५३ ॥
 जिज्ञां ल्यजेयुर्निर्लीभमशक्तोऽन्येन कारयेत् ।
 अनेन विधिराख्यात ऋत्विक्षर्वककर्मिणां ॥ ५४ ॥
 आहकैर्गृह्णते चौरो लोम्प्रे णाथ पदेन वा ।
 पूर्वकर्मापराधी वा तथैवाशुद्धवासकः ॥ ५५ ॥
 अन्येषि शङ्खया याद्वा जातिनामादिनिक्षेपैः ।
 द्यूतस्त्रौपानशक्तास्त्र शुक्कभिन्नमुखस्वराः ॥ ५६ ॥
 परद्रव्यगृहाणाच्च पृच्छका गूढ़चारिणः ।
 निराया व्यवन्तस्त्र विनष्टद्रव्यविक्रयाः ॥ ५७ ॥
 गृहीतः शङ्खया चौर्येनामानस्त्रे हिशोधयेत् ।
 दापयित्वा छृतं द्रव्यं चौरदण्डेन दण्डयेत् ॥ ५८ ॥
 चौरं प्रदाप्यापहृतं घातयेद्विविधैर्धैः ।
 सचिङ्गं ब्राह्मणं क्षत्वा स्वराष्ट्राद्विप्रवासयेत् ॥ ५९ ॥
 घातितेऽपहृते दोषो यामभर्तुरनिर्गते ।
 स्वसौम्बि दद्याद्यामस्तु पदं वा यत्र गच्छति ॥ ६० ॥
 पञ्चग्रामी वहिः क्रोशाहशग्राम्यऽथ वा पुनः ।
 वन्दिग्राहांसथा वाजिकुञ्जराणाच्च हारिणः ॥ ६१ ॥
 प्रसङ्ग घातिनश्वैव शूलमारोपयेवरान् ।
 उत्तरेष्वक्षयिभेदौ करसम्बद्धौनकौ ॥ ६२ ॥
 काम्बैँ हितीयापराधे करपादैकहीनकौ ।
 भक्तावकाश्यान्युदकमन्वोपकरणव्ययान् ॥ ६३ ॥
 इत्था चौरस्य हनुवर्णं जानतो दम उत्तमः ।
 ग्रस्त्रावपाते गर्भस्य पातने चोक्तमी इमः ॥ ६४ ॥

उत्तमो वाऽधमो वापि पुरुषस्त्रीप्रमापचे ।
 शिलां वहा चिपेदस्तु नरज्ञीं विषदां स्त्रियं ॥ ६५ ॥
 विषान्निर्दा निजगुरुनिजापत्यप्रमापर्णी ।
 विकर्णकरनासौष्ठीं कला गोभिः प्रमापवेत् ॥ ६६ ॥
 चेचेह्मवनग्रामविवीतखलदाहकाः ।
 राजपद्मभिङ्गामी च दग्धव्यास्तु कटान्निना ॥ ६७ ॥
 पुमान् संग्रहये यात्त्वः केशाकेशिपरस्त्रियाः ।
 स्वजातावुत्तमो दण्ड आनुलोम्ये तु मध्यमः ॥ ६८ ॥
 प्रातिलोम्ये वधः पुंसां नार्थाः कर्णवकर्त्तनम् ।
 नौवीस्तनप्रावरणनाभिकेशावर्महनम् ॥ ६९ ॥
 अदेशकालसम्भाषं सहावस्त्रानमेव च ।
 स्त्री निषेधे शतं दद्याद् हिशतन्तु दमं पुमान् ॥ ७० ॥
 प्रतिषेधे तयोर्दण्डो यथा संग्रहणे तथा ।
 पश्चून् गच्छंस्ततं दाप्तो हीनां स्त्रीं गाय भृत्यम् ॥ ७१ ॥
 अवद्यासु दासीषु भुजिष्यासु तथैव च ।
 गम्यास्तपि पुमान्द्याप्यः पस्तागत् पचिकन्दमम् ॥ ७२ ॥
 प्रसन्न दास्तभिगमे दण्डो दशपणः सृतः ।
 कुबन्धेनात्त्वं गमयेदन्त्याप्रवजितागमे ॥ ७३ ॥
 न्यूनं वाप्यधिकं वापि लिखेदयो राजशासनम् ।
 पारदारिकचौरं वा मुच्चते दण्ड उत्तमसाहसम् ॥ ७४ ॥
 अभवैर्दूषयन् विप्रं दण्ड उत्तमसाहसम् ।
 कूटस्वर्णव्यवहारी विमांसस्य च विक्रयौ ॥ ७५ ॥
 अङ्गहीमस्त्री कर्त्तव्यो दाप्यसोत्तमसाहसं ।

गङ्गो द्वीपोक्तयन् स्वामी हंस्तिषः शृङ्गिणस्थापा ॥ ७६ ॥
 प्रथमं साहसं दद्याहि क्रुष्टे हिंगुणं तथा ।
 अचोरस्त्रोरेऽभिवदन् दाप्यः पञ्चशतं दमं ॥ ७७ ॥
 राज्ञोऽनिष्टप्रवक्तारं तस्यैवाक्त्रोशकं तथा ।
 वृताङ्गलमविक्रेतुर्गुरुरोसाङ्गितुस्थापा ॥ ७८ ॥
 तममन्तस्य च भेत्तारं किञ्चित्वा जिङ्गां प्रवासयेत् ।
 राजयानासनारोदुर्घणो मध्यमसाहसः ॥ ७९ ॥
 हिनेवभेदिनो राजहिष्टादेशकृतस्थापा ।
 विप्रत्वेन च शूद्रस्य जीवतोऽष्टशतो दमः ॥ ८० ॥
 यो मन्त्रेताजितोऽस्मीति व्यायेनाभिपराजितः ।
 तमायान्तं पुनर्जीव्या दण्डयेहिंगुणं दमं ॥ ८१ ॥
 राज्ञाऽन्यायेन यो दण्डो शृङ्गौतो वक्षणायतं ।
 निवेद्य दद्याहि प्रेभ्यः स्वयं त्रिंशङ्गौहतं ॥ ८२ ॥
 धर्मसार्थस्त्र कौर्त्स्निस्त्र लोकपड़क्तिरुपयहः ।
 प्रजाभ्यो बहुमानस्त्र स्वर्गस्थानस्त्र शाश्वतम् ॥ ८३ ॥
 पश्यतो व्यवहारांस्त्र गुणाः स्युः सप्त भूपतेः ।
 इत्यान्नेये महापुराणे वाक्‌परुषादिप्रकरणं नाम
 सप्तपञ्चाशदधिकहिंश्चततमोऽध्यायः ॥

अथाष्टपञ्चाशदधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—◆◆◆—

कृत्विधानं ।

अग्निरुद्राच । कृत्यजुः सामार्थ्यविधानं पुष्करोदितम् ।
 भुक्तिसुक्तिकरं जप्याहोमाद्रामाय तद्देव ॥ १ ॥

पुष्कर उवाच । प्रतिवेदन्तु कर्माणि कार्याणि प्रवदामि ते ।
 प्रथमं कृत्विधानं वै शृणु त्वं भुक्तिसुक्तिदम् ॥ २ ॥

अन्तर्जले तथा होमे जपतो मनसेष्ठितम् ।
 कामं करोति गायत्री प्राणायामाद्विशेषतः ॥ ३ ॥

गायत्रया दशसाहस्रो जपो नक्ताश्चिनो हिंज ।
 बहुस्रातस्य तत्रैव सर्वकल्पषनाश्चनः ॥ ४ ॥

दशायुतानि जप्ताऽथ हविष्याश्चौ स मुक्तिभाक् ।
 प्रणवो हि परं ब्रह्म तत्त्वपः सर्वपापहा ॥ ५ ॥

ओकारश्चतजसन्तु नाभिमात्रोदके स्थितः ।
 जलं पिवेत् स सर्वैस्तु पापैर्वै(१)विप्रसुच्छते ॥ ६ ॥

मात्रात्रयं त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयोऽन्ययः ।
 महाव्याहृतयः सप्त लोका होमोऽखिलाघवहा ॥ ७ ॥

गायत्री परमा जाप्या महाव्याहृतयस्तथा ।
 अन्तर्जले तथा राम प्रोक्तवैवाघमर्घणः ॥ ८ ॥

अग्निमौले पुरोहितं सूक्तोऽयं वक्षिद्वैतः ।

१ पापैर्वै विप्रसुच्छत इति ग०, च०, अ० च० ।

शिरसा धारयन् वङ्गं यो जपेत्परिवत्सरम् ॥ ८ ॥
 होमं चिषवणं भैश्यमनमिज्जलनस्त्रेरेत् ।
 चतः परम्बुचः सप्त वायुद्या याः प्रकीर्तिः ॥ १० ॥
 ता जपन् प्रयतो निष्प्रिष्टान् कामान् समश्वुते ।
 मेधाकामो जपेत्वित्यं सदसन्यमिति त्वचम् ॥ ११ ॥
 अन्वयो यन्मिमाः प्रोक्ताः नवर्चीं मृत्युनाशनाः ।
 शुनःश्रेष्ठस्थिं बहुः सक्रित्वद्वैष्ट वा(१) जपेत् ॥ १२ ॥
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो गद्वी वाप्यगद्वी भवेत् ।
 य इच्छाक्षतं कामं मित्रं प्राञ्छं पुरम्बूरं ॥ १३ ॥
 ऋग्भिः शोङ्गशभिः कुर्यादिन्द्रस्येति दिने दिने ।
 हिरण्यस्तूपमित्येतज्जपन् शब्दून् प्रबाधते ॥ १४ ॥
 चेमौ भवति चाध्वानो ये ते पन्था जपन् नरः ।
 रौद्रोभिः शब्दभिरौशानं स्तूयाद्यो वै दिने दिने ॥ १५ ॥
 चक्रं वा कल्पयेद्रौद्रं तस्य शान्तिः परा भवेत् ।
 उदित्युद्वत्तमादित्यमुपतिष्ठन् दिने दिने ॥ १६ ॥
 क्षिपेज्जाप्त्वलौन् सप्त मनोदुःखविनाशनं ।
 हिष्मतमित्यथाह॑ चंयहिप्राप्तं जपन् स्त्रेरेत् ॥ १७ ॥
 चागस्त्रृत् सप्तरात्मेण विहेषमधिगच्छति ।
 आरोग्यकामी रोगी वा प्रस्त्रवस्त्रोत्तमं जपेत् ॥ १८ ॥
 उत्तमसास्त्र चार्ष्वर्चीं जपेहै विविधासने ।
 उदयत्यायुरस्य तेजो मध्यन्दिने जपेत् ॥ १९ ॥

१ सक्रित्वद्वैष्ट वै क० च०, अ० च ।

असं प्रतिगते सूर्ये हिष्मनं प्रतिबाधते ।
 न वयेति सूक्तानि जपन् शब्दून्नियच्छति ॥ २० ॥
 एकादश सुपर्णस्य सर्वकामान्विनिर्विशेत् ।
 आधात्मिकीः काइत्येता जपसोक्षमवाप्नुयात् ॥ २१ ॥
 आ नो भद्रा इत्यनेन दीर्घमायुरवाप्नुयात् ।
 त्वं सोमेति च सूक्तेन नवं पश्येत्तिशाकरं ॥ २२ ॥
 उपतिष्ठेत् समित्पाणिर्वासास्याप्नोत्यसंशयं ।
 आयुरौष्णनिमिति कौलं सूक्तं सदा जपेत् ॥ २३ ॥
 आपनः शोशुचदिति खुला मध्ये दिवाकरं ।
 यथा मुच्चति चेष्टोकां तथा पापं प्रमुच्चति ॥ २४ ॥
 जातवेदस इत्येतज्जपेत् स्वस्थयनं पश्चि ।
 भयैविमुच्यते सब्वैः स्वस्तिमानाप्नुयात् वृहात् ॥ २५ ॥
 व्युष्टायाच्च तथा रावगामेतहःस्वप्नाशनं ।
 प्रमन्दिनेति सूयन्तरा जपेहर्भविमोचनं ॥ २६ ॥
 अपनिन्दमिति स्नातो वैद्धदेवन्तु सप्तकं ।
 मुच्चत्याच्यं तथा जुद्धत् सकालं किञ्चिषं नरः ॥ २७ ॥
 इमामिति जपन् शब्दत् कामानाप्नोत्यभौप्सितान् ।
 मानस्तीक इति हार्या द्विरात्रोपोषितः शुचिः ॥ २८ ॥
 औडुखरीष्व जुहुयात्मिधवाच्यसंख्यताः ।
 क्षित्वा सर्वान्वृत्युपाशान् जीवेद्रोगविवर्जितः ॥ २९ ॥
 ऊर्जवाहुरनेतैव खुला सञ्चुं तथैव च ।
 मानस्तीकेति च ऋचा शिखावस्थे कृते नरः ॥ ३० ॥
 अधृष्यः सर्वभूतानां जायते संशयं विना ।

चित्रमित्युपतिष्ठेत चिसन्धं भास्तरं तथा ॥ ३१ ॥
 समित्पाणिर्नरो नित्यमीपस्तिं धनमाप्नुयात् ।
 अथ स्वप्नेति च जपन् प्रातर्मध्यमिद्दिने दिने ॥ ३२ ॥
 हुःस्वप्नस्त्राईते क्षतस्त्रं भोजनस्त्राप्नुयाच्छुभम्(१) ।
 उभे पुमानिति तथा रक्षोन्नः परिकौर्त्तिः ॥ ३३ ॥
 उभे वासा इति कहचो जपन् कामानवाप्नुयात् ।
 न सागत्रिति च जपन् सुच्यते चाततायिनः ॥ ३४ ॥
 कथा शुभेति च जपन् जातिशैष्टमवाप्नुयात् ।
 इमकृसोमभिल्येत् सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ ३५ ॥
 पितरित्युपतिष्ठेत नित्यमर्थसुपस्थितं(२) ।
 अम्बे नयेति सूक्तेन दृष्टहोमश्च मार्गेणः ॥ ३६ ॥
 धौरान्नयमवाप्नोति सुख्नोकां यो जपेत् सदा ।
 कङ्कतो नेति सूक्तेन विषान् सर्वान् व्ययोहस्ति ॥ ३७ ॥
 यो जात इति सूक्ते न सर्वान् कामानवाप्नुयात् ।
 गणानामिति सूक्तेन श्रिघ्नमाप्नोत्यगुत्तमं ॥ ३८ ॥
 यो मे राजनितीमानु दुःस्वप्नशमनौमृचं ।
 अध्वनि प्रस्थितो यसु पश्येच्छत्वूँ समुटियतं ॥ ३९ ॥
 अप्रशस्तं प्रशस्तं वा कुविदङ्ग इमं जपेत् ।
 हाविंशकं जपन् सूक्तमाध्यालिकमनुत्तमं ॥ ४० ॥
 पर्वसु प्रयतो नित्यमिष्टान् कामान् समश्रुते ।
 क्षणुष्वेति जपन् सूक्तं जुद्धदाच्यं समाहितः ॥ ४१ ॥

१ भोजनस्त्राप्नुयाच्छुभमिति ४०, ५०, ६०, ७० च ।

२ नित्यसप्तसुपस्थितमिति ५०, ६० च ।

अरातौनां इरेत् प्राणान् रक्षांस्यपि विनाशयेत् ।
 उपतिष्ठेत् स्वयं वर्हिं परित्युचा दिने दिने ॥ ४२ ॥
 तं रक्षति स्वयं वङ्गिर्बिश्वतो विश्वतोमुखः ।
 हंसः शुचिः सदित्येतच्छुचिरीक्षेहिवाकरं ॥ ४३ ॥
 क्षणिं प्रपद्यमानसु खालीपाकं यथाविधि ।
 जुहुयात् चेत्तमध्ये तु स्वनौखाहासु पञ्चभिः ॥ ४४ ॥
 इन्द्राय च महाङ्गसु पञ्चन्याय भगाय च ।
 यथालिङ्गन्तु विहरेषाङ्गलन्तु क्षवीबलः ॥ ४५ ॥
 शुक्तो धान्याय सौतायै सुनासौरमधोन्तरं ।
 गन्धमाल्यैर्नमस्कारैर्यजेदेताच्च देवताः ॥ ४६ ॥
 प्रवापने प्रलवने खलसौतापहारयोः ।
 अमोघङ्गर्भ्य भवति वर्षते सर्वदा क्षणिः ॥ ४७ ॥
 समुद्रादिति सूक्तेन कामानाप्नोति पावकात् ।
 विश्वानर इति द्वाभ्यां य ऋग्भ्यां वङ्गिर्मर्हति ॥ ४८ ॥
 स तरत्यापदः सर्वा यशः प्राप्नोति चाक्षयं ।
 विपुलां श्रियमाप्नोति जयं प्राप्नोत्यनुन्तम् ॥ ४९ ॥
 अन्ने त्वमिति च सुल्ला धनमाप्नोति वाञ्छितः ।
 प्रजाकामो जपेत्तिथं वहणदैवतवयं ॥ ५० ॥
 स्वस्त्वा चयं जपेत् प्रातः सदा स्वस्त्वयनं महत् ।
 स्वस्ति पन्था इति प्रोच्य स्वस्तिमान् ब्रजतेऽवनि ॥ ५१ ॥
 विजिगौषुर्वनस्यते शशूरां व्याधितं भवेत् ॥१॥
 स्त्रिया गर्भप्रमूढाया गर्भमोक्षणमुक्तम् ॥ ५२ ॥

१ व्याधिकश्चवदिति ३० ।

अच्छावदेति सूक्ष्म दृष्टिकामः प्रयोजयेत् ।
 निराहारः क्लिनवासा न चिरेण प्रवर्षति ॥ ५३ ॥
 मनसः काम इत्येतां पशुकामो नरो जपेत् ।
 कर्हमेन इति खायात्प्रजाकामः शुचिव्रतः ॥ ५४ ॥
 अश्वपूर्वी इति खायाद्राज्यकामस्तु मानवः ।
 रोहिते चर्यणि खायात् ब्राह्मणस्तु यथाविधि ॥ ५५ ॥
 राजा चर्यणि वैयाग्रे छागे वैश्यस्तथैव च ।
 दशसाहस्रिको होमः प्रत्येकं परिकौर्त्तिः ॥ ५६ ॥
 आगार इति सूक्तेन गोष्ठे गां सौकमातरं ।
 उपतिष्ठेद्वजेच्चैव यदिच्छेत्ताः सदाच्याः ॥ ५७ ॥
 उपेतितिस्तमौराज्ञो दुन्दुभिमभिमन्तयेत् ।
 तेजो बलच्च प्राप्नोति शत्रुच्चैव नियच्छति ॥ ५८ ॥
 दृष्टपाणिर्जपेत्सूक्तं रक्षोन्न दस्युभिर्दृतः ।
 ये के च उमेत्युच्चं जप्त्वा दीर्घमायुरवाप्नुयात्(१) ॥ ५९ ॥
 जीमूतसूक्तेन तथा सेनाङ्गान्वभिमन्तयेत् ।
 यज्ञा लिङ्गं ततो राजा विनिहन्ति रणे रिपून् ॥ ६० ॥
 आम्लेयेति चिभिः सूक्तौ धर्मनमाप्नोति चाच्यं ।
 अमौवहेति सूक्तेन भूतानि स्थापयेत्रिशि ॥ ६१ ॥
 संबाधे विषमे दुर्गे बन्धो वा निर्गतः क्लिच्चित् ।
 पद्मायन् वा यहौतो वा सूक्तमेतत्तथा जपेत् ॥ ६२ ॥
 चिरात् नियतोपोष्य आपयेत् पायसस्त्वरं ।
 तेनाहुतिशतं पूर्णं जुहुयात् चग्न्यकेत्युचा ॥ ६३ ॥

१ अचाप्नवान्निति ३० ।

समुद्दिश महादेवं जीवेदव्यग्रतं सुखं ।
 उच्चुरित्युच्चा खात उपतिष्ठेहिवाकरं ॥ ६४ ॥
 उद्यन्तं मध्यगच्छैव हीर्षमायुर्जिजीविषुः ।
 इन्द्रा सोमेति सूक्तान्तु कथितं ग्रन्थुनाशनं ॥ ६५ ॥
 यस्य लुप्तं ब्रतं मोहाङ्गाल्यैर्वा संस्तुजेवाह ।
 उपोष्टाच्यं स जुहुयात्वमन्वे व्रतपा इति ॥ ६६ ॥
 आदित्येत्युक् च सम्भाजं(१) जप्ता वादे जयो भवेत् ।
 महीति च चतुष्कोणं मुच्यते महतो भयात् ॥ ६७ ॥
 ऋचं जप्ता यदि श्लेषत् सर्वकामानवाप्नुयात् ।
 हाचत्वारिंशतिं चैन्द्रं जप्ता नाशयते रिपून् ॥ ६८ ॥
 वाचं महीति जप्त्वा च प्राप्नोत्यारोग्यमेव च ।
 शब्दो भवेति हाभ्यान्तु भुक्ताच्चं प्रयतः शुचिः ॥ ६९ ॥
 छृदयं पाणिना सृष्टा व्याधिभिर्कारभिर्भूयते ।
 उक्तमेवमिति खातो हुत्या शच्चं प्रमापयेत् ॥ ७० ॥
 शब्दोऽन्नं इति सूक्ते न हुतेनाचमवाप्नुयात् ।
 कन्या वार्षिसुक्तेन दिग्दोषाहिप्रमृच्यते ॥ ७१ ॥
 यदत्य कवेत्युद्दिते जपेऽवश्यं जगद्विवेत् ।
 यदागिति च जपेन वाष्णी भवति संस्कृता(२) ॥ ७२ ॥
 वाचो विदमिति ल्वेतां जपन् वाचं समश्वते ।
 पवित्राणां पवित्रान्तु पावमान्योद्यग्नो मताः ॥ ७३ ॥
 वैखानसा ऋचस्त्रिंशत्यविदाः परमा मताः ।

१ आदित्येनि प्रसम्भाजमिति ग०, घ०, अ० च ।

२ संस्कृतेति क०, इ० च ।

ऋचो द्विषष्टिः प्रोक्तास्त परस्वेष्टविष्टम् ॥ ७४ ॥
 सर्वकल्पनाशाय पावनाय शिवाय च ।
 स्वादिष्टयेति सूक्तानां सप्तषष्टिरुदाह्रता ॥ ७५ ॥
 दशोत्तरास्युच्छैताः पावमान्यः शतानि षट् ।
 एतज्जपं शु जुहूच्च घोरं मृत्युभयं जयेत् ॥ ७६ ॥
 आपोहिष्टे ति वारिस्थो जपेत्पापभयार्हने ।
 प्रदेवनेति नियतो जपेच मरुधन्वसु ॥ ७७ ॥
 ग्राणान्तिके भये प्राप्ते चिप्रमायुस्तु विन्दति ।
 ग्रावेयाभित्युचमिकां जपेच मनसा निशि ॥ ७८ ॥
 व्युष्टायासु दिते सूर्यो व्यूते जयमवाप्नुयात् ।
 मा प्रगमेति मूढश्च पन्नानं पथि विन्दति ॥ ७९ ॥
 चौणायुरिति मन्येत यद्वच्चित् सुहृदं प्रियं ।
 यत्तेवमिति तु ऊतस्तस्य मूर्हानमालभेत् ॥ ८० ॥
 सहस्रात्मवः पञ्चाहं तेनायुर्विन्दते महत् ।
 इदं मेधेति जुहुयात् छ्रतं प्राङ्मः सहस्रशः ॥ ८१ ॥
 पश्चकामी गवां गोष्ठे अर्थकामश्चतुष्पदे ।
 वयः सुपर्य इत्येतां जपन् वै विन्दते श्रियं ॥ ८२ ॥
 हविष्टमौयमभ्यस्य सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 तस्य रोगा विनश्यन्ति कायान्विर्वर्द्धते तथा ॥ ८३ ॥
 या ओषधयः स्वस्त्रयनं सर्वव्याधिविनाशनं ।
 हृहस्यते अतीत्येतहृष्टिकामः प्रयोजयेत् ॥ ८४ ॥
 सर्वचेति परा ग्रान्तिञ्चैया प्रतिरथस्था ।
 सूतं संकलाश्यपन्नित्यं प्रजाकामस्य कौर्त्तिं ॥ ८५ ॥

अहं इदेति इत्येतदाम्भी भवति मानवः ।
 न योनो जायते विद्वान् जपनुतीति रात्रिषु ॥ ८६ ॥
 रात्रिसूक्तं जपन्नाचौ रात्रिं क्षेमौ नयेत्वरः ।
 कल्पयन्तीति च जपत्रित्यं कृत्वारिनाशनं ॥ ८७ ॥
 आयुष्टच्छेव वर्चस्यं सूक्तं दाक्षायणं महत् ।
 उत देवा इति जपेदामयज्ञं धृतमतः ॥ ८८ ॥
 अथमने जनित्येतज्जपेदग्निभये सति ।
 अरण्यानौत्यरण्येषु जपेत्तद्यनाशनं ॥ ८९ ॥
 ब्राह्मोमासाद्य सूक्ते हे ऋचं ब्राह्मीं शतावरौ ।
 पृथगङ्गिर्दृतैर्वाष मेधां लक्ष्मीष्व विन्दति ॥ ९० ॥
 मास इत्यसप्तमज्ञं संग्रामं विजिगीषतः ।
 ब्रह्मणोग्निः संविदानं गर्भमृत्युनिवारणं ॥ ९१ ॥
 अपहृति जपेत्सूक्तं शुचिर्दृसप्तमाशनं ।
 येनेदमिति वै जप्त्वा समाधिं विन्दते परं ॥ ९२ ॥
 मयो भूर्वात इत्येतत् गवां स्वस्त्रयनं परं ।
 शाम्बरौग्निन्द्रजालं वा मायामेतेन वारयेत् ॥ ९३ ॥
 महीत्रीणामवरोस्त्विति पथि स्वस्त्रयनं जपेत् ।
 अग्नये विहिषत्रेवं जपेच्च रिपुनाशनं ॥ ९४ ॥
 वास्त्रोध्यतेन मन्त्रेण यजेत गृहदेवताः ।
 जपस्यैष विधिः प्रोक्तो हुते ज्ञेयो विशेषतः ॥ ९५ ॥
 हीमान्ते दक्षिणा देया पापशान्तिर्हुतेन तु ।
 हुतं शाम्यति चात्रेन अन्तर्हेमप्रदानतः ॥ ९६ ॥
 विप्राशिषस्त्वमोवाः स्युर्बहिःक्षानन्तु सर्वतः ।

सिद्धार्थका यवा धान्यं पयो दधि ष्टतं तथा ॥ ६७ ॥
 चौरहृचास्त्रेभन्तु होमा वै सर्वकामदाः ।
 समिधः कण्ठकिन्यस्त राजिका रुधिरं विषं ॥ ६८ ॥
 अभिचारे तथा शैलं अशनं शक्तवः पयः ।
 दधि भैश्यं फलं मूलमृतिविधानमुदाहृतं ॥ ६९ ॥
 इत्याग्नेये महापुराणे ऋग्विधानं नामाष-
 पस्त्राशदधिकदिशततमोऽध्यायः ।

अथोनष्टउधिकदिशततमोऽध्यायः ।

◆◆◆◆◆

यजुर्विधानं ।

पुष्कर उवाच । यजुर्विधानं वस्त्रामि भुक्तिमुक्तिप्रदं शृण ।
 ओँकारपूर्विका राम महाव्याहृतयो मताः ॥ १ ॥
 सर्वकल्पवनाशिन्यः सर्वकामप्रदास्तथा ।
 आच्याहृतिसहस्रेण देवानाराधयेष्टुधः ॥ २ ॥
 मनसः काङ्क्षितं राम मनसेप्सितकामदं ।
 शान्तिकामो यवैः कुर्यात्तिलैः पापापत्तये ॥ ३ ॥
 धान्यैः सिद्धार्थकैश्चैव सर्वकाम करैस्तथा ।
 औदुम्बरौभिरिधामिः पशुकामस्य शस्यते ॥ ४ ॥
 दधा चैवादकामस्य पयसा शान्तिमिच्छतः ।
 अपामार्गसमिङ्गस्तु कामयन् कनकं बहु ॥ ५ ॥

कन्धाकामो दृताक्षानि युग्मशो अधितानि तु ।
 जातीयुवाणि जुहुयाङ्गामायौ तिक्षतस्तुलान् ॥ ६ ॥
 वद्यकर्मणि शास्त्रोढवासापामार्गमेव च ।
 विषादृष्ट्मिश्रसमिधो व्याधिघातस्य भार्गव ॥ ७ ॥
 क्रुद्धसु जुहुयाक्षयक् शत्रूणां वधकाम्यया ।
 सर्वंत्रौहिमयौ छत्वा राज्ञः प्रतिकृतिं हिज ॥ ८ ॥
 सहस्रशस्तु जुहुयाद्राजा वशगते भवेत् ।
 वस्त्रकामस्य युवाणि दृव्यां व्याधिविनाशिनी ॥ ९ ॥
 ब्रह्मवर्चसकामस्य वासोयच्च विधीयते ।
 प्रत्यङ्गिरेषु जुहुयात्तुषकण्ठकभूमिः ॥ १० ॥
 विहेषणे च पक्ष्माणि काककौशिकयोस्तथा ।
 कापिलच्च दृतं हुत्वा तथा चन्द्रग्रहे हिज ॥ ११ ॥
 वचाचूर्णेन सम्याताक्षमानौय च ताँ वचाँ ।
 सहस्रमन्तिं भृङ्गा मेधावी जायते नरः ॥ १२ ॥
 एकादशाङ्गुलं शङ्कु लौहं खादिरमेव च(१) ।
 हिषतो बधीसौति जपत्रिखनेद्रिपुवेशमनि ॥ १३ ॥
 उच्चाटनमिदं कर्म शत्रूणां कथितं तव ।
 चक्षुष्या इति जप्ता च विनष्टस्तुराप्नुयात् ॥ १४ ॥
 उपयुज्ज्ञत इत्येदतुवाकन्तथाचदं ।
 तनूनपाने सदिति दृव्यां हुत्वात्तिवज्ज्ञितः ॥ १५ ॥
 भेषजमसौति दध्याच्छैर्हैमः पशूपत्सर्गं गुत्(२) ।

१ खादिरमेव वेति ५०, ८०, ८० च ।

२ पशूपत्सर्गं वेति ५०, ८० च ।

त्रियम्बकं यजामहे होमः सौभाग्यवर्षनः ॥ १६ ॥
 कन्यानाम एहोत्वा तु कन्यालाभकरः परः ।
 भयेषु तु जपन्नित्यं भयेभ्यो विप्रमुच्यते ॥ १७ ॥
 धुस्तूरपुष्टं सष्टुतं हुत्वा स्यात् सर्वकामभाक् ।
 हुत्वा तु गुग्गलं राम स्वप्ने पश्यति शङ्करं ॥ १८ ॥
 शुच्यते मनोऽनुवाकं जप्त्वा दीर्घायुराप्नुयात् ।
 विष्णोरवाटमित्येतत्^(१) सर्वबाधाविनाशनं ॥ १९ ॥
 रक्षोऽप्नच्च यशस्यच्च तथैव विजयप्रदं ।
 अयन्नो अग्निरित्येतत् संयामे विजयप्रदं ॥ २० ॥
 इदमापः प्रवहत खाने पापापनीदनं ।
 विष्वकर्मनु इविषा सूचीं लौहीन्दशाङ्गुलाम् ॥ २१ ॥
 कन्याया निखनेहुरि साऽन्यस्मै न प्रदीयते ।
 देव सवितरेतेन हुतेनैतेन चाचवान् ॥ २२ ॥
 अग्नौ स्वाहेति जुहुयाद्वलकामो हिजीत्तम ।
 तिलैर्यद्वै च धर्मज्ञ तथापामार्गतण्डुलैः ॥ २३ ॥
 सहस्रमन्त्रितां कृत्वा तथा गोरीचनां हिज ।
 तिलकच्च तथा कृत्वा जनस्य प्रियतामियात् ॥ २४ ॥
 रुद्राणाच्च तथा जप्यं सर्वाघविनिसृदनं ।
 सर्वकर्मकरो होमस्थासा सर्वं शान्तिदः ॥ २५ ॥
 अजाविकानामस्त्रानां कुञ्जराणां तथा गवां ।
 मनुष्याणान्नरेन्द्राणां बालानां योषितामपि ॥ २६ ॥
 ग्रामाणां नगरानाम्भू देशानामपि भार्गव ।

१ विष्णोर्वराटमित्येतदिति ४०, अ० च । विष्णोरराटमित्येतदिति क०, अ०, ठ० च ।

उपद्रुतानां धर्मेष्व व्याख्यानां तथैव च ॥ २७ ॥
 मरके समनुप्राप्ते रिपुजे च तथा भये ।
 कद्रहोमः परा शान्तिः पाथसेन छृतेन च ॥ २८ ॥
 कुषाण्डछृतहीमेन सर्वान् पापान् व्यपोहति ।
 ग्रन्थुयावकभैश्चाश्री नक्तं मनुजसत्तम ॥ २९ ॥
 बहिःक्लानरती मासाच्चुच्छते ब्रह्महत्यया ।
 मनुवातेति मन्त्रेण होमादितोऽखिलं लभेत् ॥ ३० ॥
 दधि क्रान्तेति हुल्वा तु पुचान् प्राप्नोत्यसंशयं ।
 तथा छृतवतौत्ये तदायुषं स्यात् छृतेन तु ॥ ३१ ॥
 स्वस्तिन इन्द्र इत्येष्वसर्वबाधाविनाशनं ।
 इह गावः प्रजायध्यमिति युष्टिविवर्धनम् ॥ ३२ ॥
 छृताहुतिसहस्रेण तथालक्ष्मीविनाशनं ।
 शुद्धेण देवस्य लेति हुलापामार्गतरुद्धुलं ॥ ३३ ॥
 मुच्यते विक्रिताच्छ्रीघ्रमभिचाराद् संशयः ।
 कद्र पातु पलाशस्य समिद्धिः कनकं लभेत् ॥ ३४ ॥
 शिवो भवेत्यमनुपाते व्रीहिभिर्जुह्याद्वरः ।
 याः सेना इति चैतत्त तस्करेभ्यो भयापहम् ॥ ३५ ॥
 यो अस्मभ्यमवातौयाहुल्वा क्षण्णतिलाद्वरः ।
 सहस्रशीर्भिचाराच्च भुच्यते विक्रिताद्विज ॥ ३६ ॥
 अवेनादपतेत्येवं हुल्वा चाद्यमवाप्नुयात् ।
 हंसः शुचिः सदित्येतज्जस्त्वोयेऽधनाशनं ॥ ३७ ॥
 चत्वारि भृङ्गेत्येतत्तु सर्वपापहरं जले ।
 देवा यज्ञे ति जप्त्वातु ब्रह्मलोके महीयते ॥ ३८ ॥

वसन्तेति च हत्वाज्यं आदिल्यादरमाप्नुयात् ।
 सुपर्णोसौति चेत्यस्य कर्मव्याहृतिवद्वितेत् ॥ ३६ ॥
 नमः खाहेति चिर्ज्ञस्ता बन्धनाक्षीक्षमाप्नुयात् ।
 अन्तर्ज्ञले चिरावर्त्य हृपदा सर्वपापमुक् ॥ ४० ॥
 इह गावः प्रजायध्यं मन्त्रोद्यं बुद्धिवर्द्धनः ।
 हुतन्तु सर्पिषा दध्ना पयसा पायसेन वा ॥ ४१ ॥
 शतं य(१) इति चैतेन हत्वा पर्णफलाणि च ।
 आरीग्यं श्रियमाप्नोति जीवितच्च चिरन्तथा ॥ ४२ ॥
 ओषधौः प्रतिमोदध्यं(२) वपने लवनेऽर्थक्षत् ।
 अखावतौ पायसेन होमाच्छान्तिमवाप्नुयात् ॥ ४३ ॥
 तत्त्वा इति च मन्त्रेन बन्धनस्यो विमुच्यते ।
 युवा सुवासा इत्येव वासांश्चाप्नेति चोत्तमम् ॥ ४४ ॥
 मुच्छन्तु मा शपथ्यानि सर्वान्तकविनाशनम्(३) ।
 मा माहिं सौस्तिलाज्येन हुतं रिपुविनाशनं(४) ॥ ४५ ॥
 नमोऽस्तु सर्वसंपेभ्यो ष्टुतेन पायसेन तु ।
 क्षणुध्यं राज इत्येतदभिचारविनाशनं ॥ ४६ ॥
 दूर्वाकाण्डायुतं हृष्टा काण्डात् काण्डेति मानवः ।
 यामे जनपदे वापि भरकन्तु शमन्तयेत् ॥ ४७ ॥
 दोगात्तीं मुच्यते दोगात् तथा दुःखात् दुःखितः ।

१ शतचेति ३० । शतं वेति क० ।

२ ओषधयः प्रतिमोदध्यमिति ज० ।

३ सर्वकिल्विषनाशनमिति ज०, ज० च ।

४ विध्विनाशनमिति क०, ज० च ।

औदुम्बरीव समिधो मधुमाद्वा वनस्तिः ॥ ४८ ॥
 हुत्वा सहस्रशो राम धनमाप्नोति मानवः ।
 सौभाग्यं महदाप्नोति व्यवहारे तथा जयम् ॥ ४९ ॥
 अपां गर्भमिति हुत्वा देवं वर्षापयेद्धुत्वम् ।
 अपः पिवेति च तथा हुत्वा इषि हृतं मधु ॥ ५० ॥
 प्रवर्त्तयति धर्मज्ञ महाहृष्टिमनन्तरं ।
 नमस्ते रुद्र इत्येतत् सर्वोपद्रवनाशनं ॥ ५१ ॥
 सर्वशान्तिकरं प्रोक्तं महापातकनाशनं ।
 अध्यवोचदिल्यनेन रक्षणं व्याखितस्य तु ॥ ५२ ॥
 रक्षोप्तस्त्र यशस्यस्त्र चिराशुःपुष्टिवर्द्धनम् ।
 सिर्वार्थकानां द्वेषेण पथि चैतज्जपन् सुखो ॥ ५३ ॥
 असौ यस्ताम्ब इत्येतत् पठदिल्यं दिवाकरं ।
 उपतिष्ठेत धर्मज्ञ सायं प्रातरतन्द्रितः ॥ ५४ ॥
 अन्नमन्त्रयमाप्नोति दीर्घमायुषं विन्दति ।
 प्रसुच्छ(१) धन्वन्तियेतत् षड्भिराशुधमन्त्रच्छ ॥ ५५ ॥
 रिपूणां भयदं युद्धे नावकार्या विचारणा ।
 मानो महान्त इन्द्रेवं बालानां शान्तिकारकं ॥ ५६ ॥
 नमो हिरस्यवाहवे इत्यगुवाकसपकम् ।
 राजिकां काट्तैलाक्तां जुहुयाच्छच्चुनाशनी ॥ ५७ ॥
 नमो वः किरिकेभ्यस्त्र पश्चलच्छाहुतैर्चरः ।
 राज्यलक्ष्मीमवाप्नोति तथा विल्वैः सुवर्णकम् ॥ ५८ ॥
 इमा रुद्रायेति तिलैहीमास्त्र धनमाप्यते ।

१ प्रसुच्छेति ग०, ४ ; अ० च ।

दूर्वाहोमेन चान्येन सर्वव्याधिविवर्जितः ॥ ५८ ॥
 आशुः शिशान इत्ये तदायुधानास्त्र रक्षणे ।
 संग्रामे कथितं राम सर्वशतुनिर्वहणं ॥ ६० ॥
 राजसामेति चुहयात् सहस्रं पञ्चमिहिंज ।
 आच्याहुतीनां धर्मज्ञ चक्षुरोगादिमुच्यते ॥ ६१ ॥
 शब्दो वनस्पते गेहे होमः स्वाहास्त्रदोषनुत् ।
 अग्न आयुर्सि इत्याच्यं द्वेषं नाम्नोति केनचित् ॥ ६२ ॥
 अपां फेनेति लाजाभिहृत्वा जयमवाप्यात् ।
 भद्रा इतीन्द्रियैर्हीनो जपन् स्थात् सकलेन्द्रियः ॥ ६३ ॥
 अग्निश्च पृथिवी चेति वशीकरणमुक्तमम् ।
 अध्वनेति जपन् मन्त्रं व्यवहारे जयी भवेत् ॥ ६४ ॥
 ब्रह्मा राजन्यमिति च कर्मारम्भे तु सिद्धिकृत् ।
 संवलरोसीति धृतैर्लक्ष्मीमादरोगवान् ॥ ६५ ॥
 केतुं क्षणवन्नितीत्येतत् संग्रामे जयवर्जनम् ।
 इन्द्रोग्निर्धर्म इत्ये तद्रणे धर्मनिबन्धनम्(१) ॥ ६६ ॥
 धन्वा नार्गति मन्त्रश्च धनुर्गाहनिकः परः ।
 यजीतेति तथा मन्त्रो विज्ञेयो द्विभिर्मन्त्रणे ॥ ६७ ॥
 मन्त्रश्चाहिरथेत्ये तच्छराणां(२) मन्त्रणे भवेत् ।
 वक्ष्मीनां पितरित्ये तत्त्वाणमन्त्रः प्रकीर्तिः ॥ ६८ ॥
 युज्ञस्तोति तथाखानां योजने मन्त्र उच्यते ।
 आशुः शिशान इत्ये तद्याचारभ्यणमुच्यते ॥ ६९ ॥

१ धर्मविवर्जनमिति ज० ।

२ मन्त्रश्च च रथ चेत्पृथराणामिति क०, द० च ।

विष्णोः क्रमेति मन्त्रश्च रथारोहणिकः परः ।
 आजहेतीति चाखानां ताडनीयमुदाहृतं ॥ ७० ॥
 याः सेनर अभित्वरीति परसैन्यमुखे जपेत् ।
 दुन्धभ्य इति चाप्येतहुन्दभीताडनं भवेत् ॥ ७१ ॥
 एतैः पूर्वहुतैर्मन्त्रैः क्लैवं विजयी भवेत् ।
 यमे न दत्तभित्यस्य कोटिहोमादिवचनाः ॥ ७२ ॥
 रथमुत्पादयेच्छीप्रं संप्राप्ते विजयप्रदम् ।
 आ क्षणेति तथैतस्य कर्मच्चाहृतिवज्ञवेत् ॥ ७३ ॥
 शिवसंकल्पजापेन(१) समाधिं मनसो लभेत् ।
 पञ्चनदाः पञ्चलक्षं हत्वा लक्ष्मीमवाप्नुयात् ॥ ७४ ॥
 यदा बधून्दाक्षायणां मन्त्रे णानेन मन्त्रितम् ।
 सहस्रकृत्वः कनकं धारयेद्विपुवारणं ॥ ७५ ॥
 इमं जीविभ्य इति च शिलां लोष्टुञ्चतुहिंशं ।
 क्षिपेहुहे तदा तस्य न स्याचौरभयं निशि ॥ ७६ ॥
 परिमेगामनेनेति(२) वशीकरणमुक्तं भं ।
 हन्तुमभ्यागतस्तत्र वशीभवति मानवः ॥ ७७ ॥
 भस्ताम्बूलपुष्पाद्यं मन्त्रितन्तु प्रयच्छति ।
 यस्य धर्मज्ञ वशगः सोस्य शीप्रं भविष्यति ॥ ७८ ॥
 शशो मित्र इतीलितत् सदा सर्वत्र शान्तिहं ।
 गणानां त्वा गणपतिं वत्वा हीमञ्चतुर्थये ॥ ७९ ॥
 वशीकुर्याज्जगत्सर्वं सर्वधान्वैरसंशयम् ।

१ शिवसंकल्प रथेतदिति घ०, अ० च ।

२ पराण ने गायनेभेतीति क० ।

हिरण्यवर्णाः शुचयो मन्त्रोयमभिषेचने ॥ ८० ॥
 शब्दो देवीरभिष्ठये तथा शान्तिकरः परः ।
 एकचक्रे ति मन्त्रेण हुतेनाज्ये न भागशः(१) ॥ ८१ ॥
 अहेभ्यः शान्तिमास्त्रोति प्रसादं न च संशयः ।
 गावो भग इति द्वाभ्यां हुत्वाज्यङ्गा अवाप्नुयात् ॥ ८२ ॥
 प्रवाहांशः सोपदिति(२) गृहयज्ञे विधीयते ।
 देवेभ्यो वनस्पत इति द्रुमयज्ञे विधीयते ॥ ८३ ॥
 गायत्री वैष्णवी ज्ञेया तद्विष्णोः परमम्बदं ।
 सर्वपापप्रशमनं सर्वकामकरन्तथा(३) ॥ ८४ ॥
 इत्याभेष्टे महापुराणे यजुर्विधानं नामोनषष्ठ्यधिक-
 द्विशततमोऽध्यायः ।

अथ षष्ठ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

सामविधानं ।

पुष्कर उवाच । यजुर्विधानहृथितं वच्ये साम्नां विधानकं ।
 संहितां वैष्णवीज्ञम्बा हुत्वा स्यात् सर्वकामभाक् ॥ १ ॥
 संहिताज्ञान्दसीं साधु जम्बा प्रीणाति शङ्करं ।
 स्खान्दीं पैचरां संहिताच्च जम्बा स्यात् प्रसादवान् ॥ २ ॥

१ भागत इति क०, ग०, च०, छ०, अ० च ।

२ प्रवाहीशं सोपदिति च०, छ० च ।

३ सर्वग्रान्तिकरन्तथे च०, अ० च ।

यत् इन्द्र भजामहे हिं सादोषविनाशनं ।
 अवकीर्णीं मुच्चते च अग्निस्तिग्मेति वै जपन् ॥ ३ ॥
 सर्वपापहरं ज्ञेयं परितोयच्च तासु च(१) ।
 अविक्लेयच्च विक्रीय जपेदद्वृतवतीति च ॥ ४ ॥
 अग्नानो देव सवितर्ज्ञेयन्दुःस्वप्ननाशनं ।
 अबोध्यमिरितिमन्त्रे ण दृतं राम यथाविधि ॥ ५ ॥
 अभ्यक्ष्य दृतशेषेण मेखलाबन्ध इच्छते ।
 स्तौणां यासान्तु गर्भाणि पतन्ति भृगुसत्तम ॥ ६ ॥
 मणिं जातस्य बालस्य वज्ञीयात्तदनन्तरं ।
 सोमं राजानमेतेन व्याख्यिभिर्विप्रमुच्छते ॥ ७ ॥
 सर्पसाम प्रयुज्जानो नाम्नुयात् सर्पजन्मयं ।
 माद्य त्वा वाद्यतेत्येतद्वत्वा विप्रः सहस्रशः ॥ ८ ॥
 अतावरिमणिमङ्गा नाम्नुयाच्छस्तो भयं ।
 दीर्घतमसोकं इति हुत्वानं प्राप्नुयादह ॥ ९ ॥
 स्वमध्यायन्तीति जपन्न मियेत पिपासया(२) ।
 त्वमिमा ओषधौ श्वेतज्जस्ता व्याखिं न वाप्नुयात् ॥ १० ॥
 पथि देवतस्तस्ता भयेभ्यो विप्रमुच्छते ।
 यदिन्द्रो मुनये लेति हुतं सौभाग्यवर्द्धनं ॥ ११ ॥
 भगी न चित्र इत्येवं नेत्रयो रक्षनं हितं ।
 सौभाग्यवर्द्धनं राम नात्र कार्या विचारणा ॥ १२ ॥
 जपेदिन्द्रेति वर्गच्च तथा सौभाग्यवर्द्धनं ।

१ परितोयं युतायुतसिति ज०, ठ० च ।

२ पिपासित इति ष०, ज० च ।

परि प्रिया हि वः कारिः(१)काम्या संशावयेत् स्त्रियं ॥ १३ ॥
 सा तहामयते राम नाव कार्या विचारणा ।
 रथन्तरं वामदेव्यं ब्रह्मवर्चसवर्चनं ॥ १४ ॥
 प्राशयेद्वालकं नित्यं वचाचूर्णं दृतमूतं ।
 इन्द्रमिहाधिनं जस्ता भवेच्छु तिधरस्त्वसौ ॥ १५ ॥
 हुत्वा रथन्तरजस्ता पुत्रमाप्नोत्वसंशयं ।
 मयि श्रीरिति मन्त्रायं जसव्यः श्रीविवर्चनः ॥ १६ ॥
 वैरुप्यस्त्राष्टकं नित्यं प्रयुज्ञानः श्रियं लभेत् ।
 सप्ताष्टकं प्रयुज्ञानः सर्वान् कामानवाप्नुयात् ॥ १७ ॥
 गव्येषु खेति यो नित्यं सायं प्रातरतन्त्रितः ।
 उपस्थानं गवां कुर्यात्तस्य सुखाः सदा गृहे ॥ १८ ॥
 दृताक्षम् यवद्वीणं वात आवातु भेषजं ।
 अनेन हुत्वा विधिवत् सर्वां मायां व्यपोहति ॥ १९ ॥
 प्रदेवो दासेन तिलान् हुत्वा कार्यग्रक्षमन्तः ।
 अभि त्वा पूर्वपौत्रे वषट्कारसमन्वितं ॥ २० ॥
 वासकेभसंहस्रन्तु हुतं युजे जयप्रदं ।
 हस्त्यश्वपुरुषान् कुर्यादुधः पिष्टमयान् शुभान् ॥ २१ ॥
 परकीयानश्चोहि श्च प्रधानपुरुषां स्तथा ।
 सुस्तिवान् पिष्टकवरान् चुरेणोत् क्षत्य भागशः ॥ २२ ॥
 अभि त्वा शूर शोनुमो मन्त्रे यानेन मन्त्रवित् ।
 हुत्वा सर्वपतेलाक्षान् क्रोधेन(२) जुहुयात्ततः ॥ २३ ॥

१ परिप्रियादेव कारिरिति ष०, इ० च । परिप्रियादेव कविरिति ष०, अ० च ।

२ मन्त्रे येति ष०, इ०, अ० च ।

एतत् हुत्वा बुधः कर्म संयामे जयमाप्नुयात् ।
गारुदं वामदेव्यस्त्र रथन्तरहृष्टदद्वौ ॥ २४ ॥
सर्वपापप्रशमनाः कथिताः संशयं विना ।

इत्यान्वेष्य महापुराणे सामविधानं नाम षष्ठ्यधिक--
दिशततमोऽध्यायः ।

अथैकषष्ट्यधिकदिशततमोऽध्यायः ।

—०००—

अथर्वविधानं ।

पुण्डर उवाच । साक्षां विधानं कथितं वस्त्रे चार्वर्यामथ ।
शास्त्रातौयं गणं हुत्वा शास्त्रिमाप्नोति मानवः ॥ १ ॥
भैषज्यस्त्र गणं हुत्वा सर्वानुग्राहे व्यापोहति ।
त्रिसप्तीयं गणं हुत्वा सर्वपापेः प्रमुच्यते ॥ २ ॥
क्षचिद्वाप्नोति च भयं हुत्वा चैवाभयङ्गणं ।
न क्षचिद्व्यायते राम गणं हुत्वा पराजितं ॥ ३ ॥
आयुष्यस्त्र गणं हुत्वा अपमृत्युं व्यपोहति ।
सख्तिमाप्नोति सर्वत्र हुत्वा स्वस्त्रवनङ्गणं ॥ ४ ॥
चेयसा योगमाप्नोति शर्ववर्मिगणमत्था ।
वास्त्रोद्यत्यगणं हुत्वा वास्तुदोषान् व्यपोहति ॥ ५ ॥
तथा रौद्रगणं हुत्वा सर्वान् दोषान् व्यपोहति ।
एतैर्दशगुणैर्हीमो इष्टादशसु शास्त्रिषु ॥ ६ ॥

वैश्वावौ शान्तिरान्द्रौ च ब्राह्मौ रोद्री तथैव च ।
 वायव्या वारुणी चैव कौविरी भार्गवौ तथा ॥ ७ ॥
 प्राजापत्या तथा त्वाष्ट्रौ कौमारौ वक्षिदेवता ।
 मारुहस्या च मान्यारौ शास्त्रिनैर्जटकौ तथा ॥ ८ ॥
 शान्तिराङ्गिरसी याम्या पार्थिवौ सर्वकामदा ।
 यस्त्वां मृत्युरिति इतज्जसं मृत्युविनाशनं ॥ ९ ॥
 सुपर्णस्त्वेति हुत्वा च भुजगैर्नैव बाध्यते ।
 इन्द्रेण दत्तमित्ये तत् सर्वकामकरभवेत् ॥ १० ॥
 इन्द्रेण दत्तमित्ये तत् सर्वबाधाविनाशनं ।
 इमा देवीति मन्त्रस र्वशान्तिकरः परः ॥ ११ ॥
 देवा मरुत् इत्येतत् सर्वकामकरभवेत् ।
 यमस्य सोकादित्येतत् दुःखप्रश्नमनम्यरं ॥ १२ ॥
 इन्द्रस्य पञ्चवणिजेति(१) पञ्चलाभकरं परं ।
 कामो मे वाजीति हुतं स्त्रीणां सौभाग्यवर्धनं ॥ १३ ॥
 तुथमेव ज्वोमन्त्रिययुतन्तु हुतभवेत् ।
 अग्ने गोभिक इत्येतत्(२) मेधाहिकरम्यरं ॥ १४ ॥
 भ्रुं भ्रुं विशेति हुतं स्त्रानलाभकरं भवेत् ।
 अलक्ष्मीवेति शुना क्षषिलामकरं भवेत् ॥ १५ ॥
 अहन्ते भग्न इत्येतत् भवेत् सौभाग्यवर्धनं ।
 ये मे पाशास्तथाप्येतत् बन्धनाग्नोच्चारणं ॥ १६ ॥
 शपलहन्तिरिपून् नाशयेऽमजाप्यतः ।

१ इन्द्र वनं व्यनिक् चेतीति ४०, ज० च ।

२ अग्ने सौभाग्य इत्येतदिति ज० ।

त्वमुक्तमभितीत्येतद्यशोबुद्धिविवर्द्धनं ॥ १७ ॥
 यथा शृणुमतीत्ये तत् स्त्रीणां सौभाग्यवर्द्धनं ।
 येन चेष्टदिदृच्छैव गर्भलाभकरं भवेत् ॥ १८ ॥
 अयन्ते योनिरित्ये तत् पुत्रलाभकरं भवेत् ।
 शिवः शिवाभिरित्ये तत् भवेत्सौभाग्यवर्द्धनं(१) ॥ १९ ॥
 हहस्यतिर्व्वः परिपातु पथि स्त्रस्त्रयनं भवेत् ।
 मुक्तामि त्वेति कथितमपमृत्युनिवारणं ॥ २० ॥
 अथर्वशिरसोऽस्तीता सर्वपापैः प्रमुच्यते ।
 प्राधान्येन तु मन्त्राणां किञ्चित् कर्म वर्वेति ॥ २१ ॥
 हृष्टाणां यज्ञियानान्तु समिधः प्रथमं हविः ।
 आञ्जन्यं ब्रौह्यस्यैव तथा वै गौरसर्षपाः ॥ २२ ॥
 अचतानि तिलास्यैव दधिक्षीरे च भार्गव ।
 दर्भास्त्रधैव दूर्वास्य विख्यानि कमलानि च ॥ २३ ॥
 शान्तिपुष्टिकराण्याहुर्द्रव्याश्येतानि सर्वशः ।
 तैलङ्घणानि धर्मज्ञ राजिका रुधिरं विषं ॥ २४ ॥
 समिधः कण्ठकोपेता अभिचारेषु योजयेत् ।
 आर्षं वै दैवतं क्षन्दो विनियोगज्ञ आचरेत् ॥ २५ ॥
 इत्यानेये महापुरणे अथर्वविधानं नामैक-
 षष्ठ्यधिकादिशततमौऽध्यायः ।

१ शुद्धं भूमं प्रसादयेदिनि थ०, ज०, अ० च ।

अथ द्विषष्ठग्रधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—:०:—

उत्पातशान्तिः ।

पुष्कर उवाच । श्रीसूक्तं प्रतिवेदस्त्रियं लक्ष्मीविवर्णनं ।

हिरण्यवर्णा हरिणीमृचः पञ्चदश श्रियः ॥ १ ॥

रथेष्वच्छेषु वज्जेति नन्तस्त्रो यजुषि श्रियः ।

स्नावन्तीयं तथा साम श्रीसूक्तं सामवेदके ॥ २ ॥

श्रियं धातर्मयि धेहि प्रोक्तमार्थर्णे तथा ।

श्रीसूक्तं यो जपेहत्या हुत्वा श्रीसूक्तस्य वै भवेत् ॥ ३ ॥

पद्मानि चाय विल्वानि हुत्वात्यं वा तिलान् श्रियः ।

एकन्तु पौरुषं सूक्तं प्रतिवेदन्तु सर्वदं ॥ ४ ॥

सूक्तेन दद्यान्निष्ठापो छैकैकया^(१) जलाञ्जलिं ।

स्नात एकैकया पुष्ट्यं विष्णोर्हत्वाघहा भवेत् ॥ ५ ॥

स्नात एकैकया हुत्वा फलं स्नात् सर्वकामभाक् ।

महापापोपपापान्तो भवेज्जप्ता तु पैरुषं ॥ ६ ॥

क्षच्छैर्विशुद्धो जप्ता च हुत्वा स्नात्वाऽथ सर्वभाक् ।

अष्टादशभ्यः शान्तिभ्यस्तिस्त्रोऽन्याः शान्तयो वराः ॥ ७ ॥

अमृता चाभया सौम्या सर्वोत्पातविमहैनाः ।

अमृता सर्वदैवत्या अभया ब्रह्मदैवता ॥ ८ ॥

सौम्या च सर्वदैवत्या एका स्यात्सर्वकामदा ।

१ छैकैकश इति क०, ष०, छ०, अ० च ।

अभयाया मणिः कार्यो वहणस्तु भगुत्तम ॥ ८ ॥
 शतकाञ्जोऽस्तायाष्ट सौम्यायाः यहुओ मणिः ।
 तदैवत्यास्तथा मन्त्राः सिंहो(१)स्याच्छिवम्भनं ॥ ९० ॥
 दिव्यान्तरौच्चभौमादिसमुत्पातार्दना इमाः ।
 दिव्यान्तरौच्चभौमन्तु अद्गुतं त्रिविधं शृणु ॥ ११ ॥
 यहुर्द्वैक्षतं दिव्यमान्तरौच्चत्रिविधं मे ।
 उख्कापातष्ट दिग्दाहः परिवेशस्त्रैष च ॥ १२ ॥
 गम्भर्वनगरच्छैव हृष्टिष्ठ विकल्पा च या ।
 चरस्थिरभवं भूमो भूकम्पमपि भूमिजं ॥ १३ ॥
 सप्ताहाभ्यन्तरे हृष्टावद्गुतं निष्कालं भवेत् ।
 शनिं विना चिर्विवैरह्नुतं भयक्षद्वेत् ॥ १४ ॥
 देवताच्चाः(२) प्रदृश्यन्ति वेपन्ते प्रज्वलन्ति च ।
 आरठन्ति(३) च दीदन्ति प्रस्त्रियन्ते हसन्ति च ॥ १५ ॥
 अर्चाविकारोपश्मोऽभ्यर्थं हुत्वा प्रजापतेः ।
 अमन्त्रिदीप्ते यच राष्ट्रे च स्त्रियन्तं ॥ १६ ॥
 न हीप्ते सेष्वनवांसद्राष्टुं पौडते लृपैः ।
 अमन्त्रिवैक्षत्यशमनमन्त्रिमन्त्रैष भार्गव ॥ १७ ॥
 अकाले फलिता हृष्टाः चौरं रक्तं स्वबन्ति च ।
 हृष्टोत्पातप्रशमनं शिवं पूज्य च कारयेत् ॥ १८ ॥
 अतिहृष्टिरनाहृष्टिर्भिर्ज्ञायोभयं मतं ।

१. सिंहग्रा दूति ष०, अ० च ।

२. देवताच्चेति ष०, अ० च ।

३. आवटन्नौति ष०, ष०, अ० च ।

पनुतौ चिदिमारव्युष्टिश्चेया भयाय हि ॥ १६ ॥
 द्विष्ठैक्षत्वनाग्नः स्वातपर्जये नहर्कं पूजनात् ।
 नगराद्यपर्सर्वते समीपसुपयान्ति च ॥ २० ॥
 नयोऽङ्गदप्रशवला विरसाद्य भवन्ति च ।
 यस्तिलाश्यवैक्षत्वे जस्त्वो वारुणो मनुः ॥ २१ ॥
 पकालप्रसवा नार्थः कालतो वाप्रजास्तथा ।
 विक्षतप्रसवाद्यै व युग्मप्रसवनादिकं ॥ २२ ॥
 स्त्रीणां प्रसववैक्षत्वे स्त्रीविप्रादिं प्रपूजयेत् ।
 वडवा इस्तिनौ गौर्णा यदि युग्मं प्रस्तुयते ॥ २३ ॥
 विजात्यं विक्षतं वापि विहिर्मासैर्विर्येत वै ।
 विक्षतं वा प्रस्तुयते परचक्रभयं भवेत् ॥ २४ ॥
 होमः प्रस्तुतिवैक्षत्वे जपो विप्रादिपूजनं ।
 यानि यानाव्ययुक्तानि युक्तानि न वहन्ति च ॥ २५ ॥
 चाकाशे तूर्यनादाद्य महायमुपस्थितं ।
 प्रविशन्ति यदा चाममत्यस्था सृगपक्षिणः ॥ २६ ॥
 अरक्षं धान्ति वा याम्याः जस्तं यान्ति खलोङ्गवाः ।
 खलं वा जस्ताः धान्ति राजहारादिके शिवाः ॥ २७ ॥
 प्रदोषे कुक्कुटो वासे शिवा चार्कोदये भवेत् ।
 एव हृष्टपीतः प्रविशेत् क्रव्याहा मूर्द्धि लौयते ॥ २८ ॥
 मधुरां मक्षिकां कुर्यात् काको मैथुनगो दृश्य ।
 प्रासादतोरसोद्यानहारपाकारवेशमनां ॥ २९ ॥
 अनिमित्तन्तु पतनं दृढानां राजमृत्यवे ।
 रजसा वाय धूमेन दिशो यत्र समाकुलाः ॥ ३० ॥

केतूदयोपरागौ च क्षिद्रता शशिसूर्ययोः ।
 यहर्विक्षतिर्यक्त तचापि भयमादिश्येत् ॥ १ ॥
 अम्निर्यक्त न दीप्येत स्ववन्ते चोदकुञ्जकाः ।
 मृतिर्भयं शून्यतादिकृत्यातानां फलभवेत् ॥ २ ॥
 हिजदेवादिपूजाभ्यः शान्तिर्जप्तेस्तु हीमतः ।
 इत्याम्नेये महापुराणे उत्पातशान्तिर्नाम हिष्ठधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ।

अथ चिषष्टग्रधिकहिशततमोऽध्यायः ।

—०*०—

देवपूजावैश्वदेवबलिः ।

पुष्कर उवाच । देवपूजादिकां कर्म वस्ते चोत्यात्मर्दनम् ।
 आपोहिष्टेति तिस्तुभिः स्नातोऽष्ट्वं विष्णवर्पयेत् ॥ १ ॥
 हिरण्यकर्ण इति च पाद्यस्तु तिस्तुभिर्द्विज ।
 शब्द आपो छाचमनमिद्मापोऽभिषेचनं ॥ २ ॥
 रथे अक्षे च तिस्तुभिर्गन्धं युवेति(१) वस्त्रकं ।
 पुष्टं पुष्टवतीत्येवं धूपन्धूपोसि चाप्यथ ॥ ३ ॥
 तेजोसि शुक्रं दीपं स्थानभृपकं दधीति च ।
 हिरण्यगर्भं इत्यष्टाष्टुत्तः प्रोक्ता निवेदने ॥ ४ ॥
 अन्नस्य मनुजश्चेष्ट पानस्य च सुगन्धिनः ।
 चामरव्यजनोपानच्छत्रं यानासने तथा ॥ ५ ॥

(१) गन्धं स्वेतोत्ति क०, ग०, घ०, ज० च ।

यत् किञ्चिद्देवमादि स्वासाविनिष्ठा निवेदयेत् ।
 मोरुषन्तु जपेत् सूक्तं तदेव ज्ञुहयात्तथा ॥ ६ ॥
 अर्चाभावे तथा विद्याच्छ्ले पूर्णघटे तथा ।
 नहीतीरेऽथ कमले शान्तिः स्याद्विष्णुपूजनात् ॥ ७ ॥
 ततो होमः प्रकार्त्तव्यो हौप्यमोने विभावसौ ।
 परिसम्भृत्य पर्युश्य परिस्तीर्थं परिस्तरैः ॥ ८ ॥
 सर्वान्नायां ससुहृत्य ज्ञुहयात् प्रयतस्ततः ।
 वासुदेवाय देवाय प्रभवे चाक्षयाय च ॥ ९ ॥
 अग्नये चैव सोमाय मित्राय वरुणाय च ।
 इन्द्राय च महाभाग इन्द्राग्निभ्यां तथैव च ॥ १० ॥
 विश्वेभ्यैव देवेभ्यः प्रजानां पतये नमः ।
 अनुभव्यै तथा राम धन्वन्तरय एव च ॥ ११ ॥
 वास्तोभ्यव्यै ततो देव्यै ततः स्तिष्ठितेऽग्नये ।
 सच्चतुर्थमनामा(१) तु हुत्वैतेभ्यो बलिं हरेत् ॥ १२ ॥
 तत्त्वोपतत्त्वमभितः पूर्वेणाग्निमतः परम् ।
 अग्नानामपि धर्मश्च जर्जनामानि चाप्यथ ॥ १३ ॥
 निरुम्बी धूम्निषीका च अखपन्ती(२) तथैव च ।
 मेघपद्मी(३) च नामानि सर्वेषामेव भार्गव ॥ १४ ॥
 आग्नेयाद्याः क्रमेणाथ ततः शक्तिषु निच्छिपेत् ।
 नन्दिन्यै च सुभाग्यै च सुमङ्गल्यै च भार्गव ॥ १५ ॥

१ सच्चतुर्थीक नाम्ने ति पाठः साधुः ।

२ अखपर्णीति ज० ।

३ मेघपर्णीति ज० ।

भद्रकाल्यै ततो दत्वा स्तुषायाच्च तथा अर्थे ।
 हिरण्यकेश्वै च तथा वनस्पतय एव च ॥ १६ ॥
 धर्मार्थमयौ हारे गृहमध्ये भ्रुवाय च ।
 सूत्यवै च वहिर्दयाहृष्णायोदकाशये ॥ १७ ॥
 भूतेभ्यश्च वहिर्दयाच्छरणे धनदाय च ।
 इन्द्रायेन्द्रपुरुषेभ्यो दद्यात् पूर्वेण मानवः ॥ १८ ॥
 यमाय तत् पुरुषेभ्यो दद्याहृचिष्टतस्तथा ।
 वरुणाय तत् पुरुषेभ्यो दद्यात्प्रसिमतस्तथा ॥ १९ ॥
 सोमाय सोमपुरुषेभ्य उदगद्यादनन्तरं ।
 ऋष्णे ऋष्णपुरुषेभ्यो मध्ये दद्यात्तथैव च ॥ २० ॥
 आकाशे च तथा चोहृ० स्थिरलाभ चितो तथा ।
 दिवा दिवाचरेभ्यश्च रात्री रात्रिचरेषु च ॥ २१ ॥
 बलिं वहिस्तथा दद्यात्सायं प्रातस्तु प्रत्यहं ।
 पिण्डनिर्वपणं कुर्यात् प्रातः सायन्कारयेत् ॥ २२ ॥
 पित्रे तु प्रथमं दद्यात्तपित्रे तदनन्तरम् ।
 प्रपितामहाय तथाचे पितृमाचे ततोऽप्येत् ॥ २३ ॥
 तथात्रे दक्षिणाग्रेषु कुशेष्वेवं यजेत् पितृन् ।
 इन्द्रवारुणवायव्या याम्या वा नैर्जटाषये ॥ २४ ॥
 ते काकाः प्रतिगृह्णन्तु इमं पिण्डं मयोहृतम् ।
 काकपिण्डन्तु मन्त्रेण शुनः पिण्डं प्रदापयेत् ॥ २५ ॥
 विवस्ततः कुले जातौ हौ श्यावशब्दौ(१) शुनौ ।
 तेषां पिण्डं प्रदास्यामि पथि रक्षन्तु मे सदा ॥ २६ ॥

(१) श्यामशब्दाविति अ०, अ०, ड० च ।

सौरभेयः(१) सर्वहिताः पवित्राः पापनाशमाः(२) ।

प्रतिगृहन्तु मे ग्रासं गावस्त्रैलोक्यमातरः ॥ २७ ॥

योग्रासस्त्र स्वस्थयनं कला भिक्षां प्रदापयेत् ।

अतिथीन्दीनान् पूजयित्वा गृही भुज्जीत च स्थयं ॥ २८ ॥

ॐ भूः स्वाहा ॐ भूवः स्वाहा ॐ सः स्वाहा ॐ भूर्भुवः
सः स्वाहा ।

ॐ देवक्षतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ पितॄक्षतस्यैन-
सोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ आवक्षतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा
ॐ मनुष्क्षतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा ॐ एनस एनसोऽव-
यजनमसि स्वाहा । यच्चाहमेतो विद्वांशकार यच्चाविद्वांस्तस्य
सर्वस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा अनये लिङ्गिष्ठते स्वाहा
ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥

विष्णुपूजावैश्वदेवबलिस्ते कौर्त्तिंतो मया ।

इत्यान्नेये महापुराणे देवपूजावैश्वदेवबलिनार्म चिष्ट्यधिक-
दिशततमोऽध्यायः ॥

अथ चतुःषष्ठ्यधिकदिशततमोऽध्यायः ।

दिक्पालादित्यानं ।

अग्निरक्षण । सर्वार्थसाधनं ज्ञानं वस्त्रे शान्तिकरं शृणु ।

आपयेत्त सरित्तीरे ग्रहान् विष्णुं विचक्षणः ॥ १ ॥

१ सौरभेया इति क०, घ०, द०, अ० च ।

२ पुष्टराग्रथ इति अ०, ढ० च ।

देवासवे अरात्मादी विनाशकयहादिंते ।
 विद्याधिंनो ऋदे गेहे जयकामस्य तीर्थंके ॥ २ ॥
 पश्चिम्या स्नापयेवारीं गर्भे यस्याः स्नवेत्तथा ।
 अशीकसविधो स्नायाज्ञाती यस्या विनेश्यति ॥ ३ ॥
 पुष्टार्थिनाच्च तुष्टार्थे पुत्रार्थिनाच्च सागरे ।
 गृहसोभाग्यकामानी सर्वेषां विष्णुसविधो ॥ ४ ॥
 वैष्णवे रेवतीपुष्टे सर्वेषां स्नानमुच्चमं ।
 स्नानकामस्य सप्ताहम्बूर्बंसुक्षादनं स्मृतं ॥ ५ ॥
 पुनर्वर्वां रीचनाच्च शताङ्गं गुरुणी त्वरं ।
 मधूकं रजनी हे च तगरवागकेशरम् ॥ ६ ॥
 अम्बरीचैव मञ्जिठां मांसीयासकमद्दनैः ।
 प्रियङ्गुसर्वपं कुष्ठम्बलाम्ब्राह्मौच्च कुष्ठमं ॥ ७ ॥
 वच्छगव्यं शकुमिश्रं उहर्त्तं ग्रानमाचरेत् ।
 मण्डले कर्णिकायाच्च विष्णुं ब्राह्मणमर्वयेत् ॥ ८ ॥
 हच्चेवामि हरं पूर्वं पते पूर्वादिके क्रमात् ।
 लिखेदिन्द्रादिकान्देवान् सामुधान् सहवान्धवान्(१) ॥ ९ ॥
 स्नानमण्डलकान् दिष्टु कुर्याचैव विदिष्टु च ।
 विष्णुब्रह्मेशशक्तादींस्तदस्त्राखच्चं होमयेत् ॥ १० ॥
 एकैकस्य त्वष्टु शतं समिधस्तु तिलान् धृतं ।
 भद्रः सुभद्रः सिद्धार्थः कलसाः पुष्टिवर्षनाः ॥ ११ ॥
 अमोघसित्रभासुच्च पर्जन्योऽथ सुदर्शनः
 स्नापयेत् घटानेतान् सांश्चिरद्वरदणान् ॥ १२ ॥

१. सहवाहनानिति च०, ज० च ।

विश्वे देवास्तथा दैत्या वसवी मुनयस्तथा ।
 आवेशयन्तु सुप्रीतास्तथान्या अपि देवताः ॥ १३ ॥
 ओषधीर्णित्विषेत् कुर्भे जयन्तीं विजयां जयां ।
 शतावरीं शतपुर्वा विश्वक्रान्तापराजिताम् ॥ १४ ॥
 ज्योतिषतीमतिवलाच्छन्दनोशीरकेशरं ।
 कस्तूरिकाच्च कंपूरं बालवं पदवकं त्वचं ॥ १५ ॥
 जातीपलं लवङ्गच्च इतिकां पञ्चगव्यकं ।
 भद्रपीठे स्थितं साध्यं खापयेयुर्हिंजा बलात् ॥ १६ ॥
 राजाभिषेकमन्तोक्षदेवानां होमकाः पृथक् ।
 पूर्णाङ्गुतिलती दत्वा गुरवे दत्तिशां ददेत् ॥ १७ ॥
 इन्द्रोऽभिषिक्तो गुरुणा पुरा दैत्यान् जघान ह ।
 दिक्पालस्त्रानङ्गतिं संग्रामादौ जयादिकं ॥ १८ ॥
 इत्यान्मेये महापुराणे दिक्पालादिस्त्रानं नाम
 चतुःषष्ठ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

ऋथ पञ्चषष्ठ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

विनायकस्त्रानं ।

पुष्कर उवाच । विनायकोपस्थानां स्नानं सर्वकरं वदे ।
 विनायकः कर्मविघ्नसिद्धर्थं विनियोजितः ॥ १ ॥
 गणानामाधिपत्ये च केशवेशपितामहैः ।
 स्त्रेवगाहतेऽत्यर्थं जलं सुखांश्च पश्यति ॥ २ ॥

विनायकोपच्छटसु क्रव्यादानधिरोहति ।
 व्रजमानस्तथाक्षानं मन्यतेऽगुणतम्भैः ॥ ३ ॥
 विमना विफलारथः संसौदत्यनिमित्ततः ।
 कन्या वरं न चाप्नोति न चापत्यं वराङ्गना ॥ ४ ॥
 आचार्यत्वं श्रोत्रियस न शिष्योऽध्ययनं लभेत् ।
 धनी न लाभमाप्नोति न क्षषित्त्वं क्षषीबलः ॥ ५ ॥
 राजा राज्यं न चाप्नोति च्छपनन्तस्य कारवेत् ।
 हस्तपुष्टाद्युक्त्सौम्ये वैष्णवे भद्रपौठके(१) ॥ ६ ॥
 गौरसर्वपकल्पे न साज्वेनोक्तादितस्य च(२) ।
 सर्वैषधैः सर्वगम्भैः प्रसिद्धिरसस्तथा ॥ ७ ॥
 चतुर्भिः कलसैः खानम्भेषु सर्वैषधौः क्षिपेत् ।
 अस्त्रस्यानाहजस्यानाहल्मीकात् सङ्घमात्रदात् ॥ ८ ॥
 वृत्तिकां रोचनाङ्गम्भङ्गुरगुलुम्भेषु निक्षिपेत् ।
 सहस्राच्चं यतधारमृषिभिः पावनं कृतम् ॥ ९ ॥
 तेन त्वामभिविच्छामि पावमान्यः(३) पुनर्नु ते ।
 भगव्ये वरुणो राजा भगं सूर्यो चृहस्तिः ॥ १० ॥
 भगमिन्द्रस वायुश्च भगं सप्तर्षयो ददुः ।
 यत्ते केशेषु दीर्भाग्यं सौमन्ते यज्ञं मूर्हनि ॥ ११ ॥
 ललाटे कर्णयोरक्षोरापस्तद्भन्नतु सर्वदा ।
 दर्भपिच्छलिमादाय वामहस्ते ततो गुहः ॥ १२ ॥

१ हस्तपुष्टाद्युक्त्सौम्यवैष्णवेषु श्लभेषु चेति च०, च० च ।

२ साज्वेनोक्तादितस्य चेति च०, च० च ।

३ इमा आप इति च०, च० च ।

स्नातस्य सार्वपन्तैर्लं शुवेणीडुम्बरेण च ।
 जुहुयाम् र्हनि कुशान् सव्येन परिगृह्णा च ॥ १३ ॥
 मित्रस्य सम्मितस्यैव तथा शालककण्ठकौ ।
 कुमाण्डो राजपुत्रस्य एतैः स्वाहासमन्वितैः ॥ १४ ॥
 नामभिर्बलिमन्वैस्य नमस्कारसमन्वितैः (१) ।
 दद्याच्छतुष्यथे शूर्पे कुशानास्तीर्थं सर्वतः ॥ १५ ॥
 क्षताक्षतांस्तण्डुलांस्य पलस्तौदनमेव च ।
 मत्स्याग्न्यांस्तथैवामान् पुष्यं चित्रं सुरां त्रिधा ॥ १६ ॥
 मूलकं पूरिकां पूर्पांस्तथैवैणविकास्तजः ।
 दध्यन्तं पायसं पिष्टं मोदकं गुडमर्पयेत् ॥ १७ ॥
 विनायकस्य जननोमुपतिष्ठेत्तोऽन्विकारा ।
 दूर्वासर्षपपुष्याणां दत्तार्थं पूर्णमञ्जलिं ॥ १८ ॥
 रूपं देहि यशो देहि सौभाग्यं सुभगे मम ।
 पुच्चं देहि धनं देहि सर्वान् कामांशं देहि मे ॥ १९ ॥
 भोजयेद्वाक्षणान्दद्याहस्त्रयुग्मं गुरोरपि ।
 विनायकं ग्रहान्प्राचीश्चियं कर्मफलं लभेत् ॥ २० ॥
 इत्यानेये महापुराणे विनायकस्त्रानं नाम पञ्चषष्ठ्यघिक-
 हिष्ठततमोऽध्यायः ।

१ वषट्कारसमन्वितैरिति घ०, ज०, ज०, ढ० च ।

अथ षट्षष्ठिग्रधिकदिशततमोऽध्यायः ॥

—०*०—

स्वाहेष्वरस्तानलक्ष्मीठिहोमादयः ।

पुष्कर उवाच । स्त्रां माहेष्वरं वस्त्रे राजादेव्यवर्णनम् ।

दानवेन्द्राय बलये यज्ञगादोश्नाः पुरा ॥ १ ॥

भास्त्ररेत्नुदिते यीठे प्रातः संस्नापयेद षट्टैः ।

ॐ नमो भगवते रुद्राय च बलाय च पाण्डुरोचितभस्मातुलिप्त-
गावाय । तद्यथा जय जय सर्वान् शत्रून्मूकस्य कलहविघ्नहवि-
वादेषु भज्य ।

ॐ मथ मथ सर्वपथिकान् योसौ युगालकासे दिखदति इमां
पूजां रौद्रमूर्त्तिः सहस्रांशुः शुक्रः स ते रक्षतु जीवितं ।
सर्वत्तकामिन्तुल्यव चिपुरालकरः शिवः ।

सर्वदेवमयः सोपि तव रक्षतु जीवितं लिखि लिखि खिलि स्त्राहा ॥

एवं स्त्रातस्तु मन्त्रे य ज्ञुहयात्तिलतण्डुक्षम् ॥ २ ॥

पञ्चास्तैस्तु संस्नाप्य पूजयेच्छूलपाणिनं ।

स्त्रानान्यन्यानि वक्षामि सर्वदा विजयाय ते ॥ ३ ॥

स्त्रानं दृतेन कथितमायुष्यवर्णनं परम् ।

गोमयेन च लक्ष्मीः स्वाहोमूले शाष्ट्रमह्नम् ॥ ४ ॥

क्षीरेण बलबुद्धिः स्वाहाभा लक्ष्मीविवर्णनं ।

कुशोदकेन पापालः पञ्चगव्येन सर्वभाक् ॥ ५ ॥

शतमूलेन सर्वास्तिर्गीश्वरोदकतोऽघजित् ।

पलाशविलक्षकमलकुशस्त्रानन्तु सर्वदं ॥ ६ ॥
 वचा हरिद्रे हे मुखं स्त्रानं रक्षोहणं परं ।
 आयुष्मच्च यशस्यच्च धर्ममेधाविवर्जनम् ॥ ७ ॥
 हैमाद्विष्वैव माङ्गल्यं रूप्यताम्बोदकैस्तथा ।
 रबोदकैसु विजयः सौभाग्यं सर्वगम्भैः ॥ ८ ॥
 फलाद्विष्वै तथारोग्यं धाचग्निः परमां श्रियम् ।
 तिलसिंहार्थकैलं क्षीः सौभाग्यच्च प्रियङ्कुषा ॥ ९ ॥
 पद्मोत्पलकादम्बै श्रीर्वलं बलाद्रुमोदकैः ।
 विष्णुपादोदकस्त्रानं सर्वस्त्रानेभ्य उत्तमम् ॥ १० ॥
 एकाकौ एककामायेत्येकोर्कै^(१) विधिवच्चरेत् ।
 अक्रम्यतिस्त्रेन प्रबन्धोयान् मणिं करे ॥ ११ ॥
 कुष्ठपाठा वचा शुण्ठी शङ्खलोहादिको मणिः ।
 सर्वेषामेवकामानामीश्वरो भगवान् हरिः ॥ १२ ॥
 तस्य संपूजनादेव सर्वान्कामानसमश्चुते ।
 स्त्रापयित्वा दृतक्षीरैः पूजयित्वा च पित्तहा ॥ १३ ॥
 पञ्चमुद्गवलिन्दत्वा अतिसारात् प्रसुच्यते ।
 पञ्चगव्येन संस्त्राप्य वातव्याधिं विनाशयेत् ॥ १४ ॥
 हिस्तेहस्तपनात् स्त्रेष्वरोगहा चातिपूजया ।
 दृतं तैलं तथा चौद्रं स्त्रानन्तु त्रिरसं परं ॥ १५ ॥
 स्त्रानं दृताम्बुद्धिस्तेहं समलं दृततैलकाम् ।
 चौद्रमिश्वरसं चौरं स्त्रानं चिमधुरं स्त्रृतम् ॥ १६ ॥
 दृतमिश्वरसं तैलं चौद्रच्च त्रिरसं श्रिये ।

१ यवकामायेत्येकोर्कैस्त्रिति क०, छ० च ।

अनुलेपस्त्रियक्षसु कर्पूरोग्नीरचन्दनैः ॥ १३ ॥
 चन्दनागुरुकर्पूरमृगदर्पेः सहस्र॒मैः ।
 पश्चात्तुलेपनं विश्वोः सर्वकामफलप्रदं ॥ १४ ॥
 विसुगन्धस्त्रि कर्पूरं तथा चन्दनकुहु॒मैः ।
 मृगदर्पं सकर्पूरं मत्तयं सर्वकामदम् ॥ १५ ॥
 जातीफलं सकर्पूरं चन्दनस्त्रि विश्वीतकम् ।
 पीतानि श्लावर्णानि तथा श्लानि भार्गव ॥ २० ॥
 छाणानि चैव रक्तानि पश्चवर्णानि निर्दिशेत् ।
 उत्पलं पश्चजाती च विश्वीतं हरियूजने ॥ २१ ॥
 कुहु॒मं रक्तपद्मानि चिरक्तं रक्तमुत्पलं ।
 धूपहौपादिभिः प्राच्यं विष्णुं शान्तिर्भवेद्वृष्टां ॥ २२ ॥
 चतुरस्त्रकरे कुण्डे ब्राह्मणाद्वाष्ट शोषण ।
 लक्ष्मीमहोटिहोमन्तिलाक्षयवधान्यकैः ॥ २३ ॥
 यहानभ्यर्थं गायत्रा सर्वशान्तिः क्रमाङ्गवेत् ।

इत्यानेये महापुराणे माहेश्वरस्त्रानस्त्रकोटिहोमाद्यो नाम
 पट्टष्ठ्यधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

अथ सप्तषष्ठुपधिकद्विशततमोऽध्यायः ।

—०००—

नौराजनाविधिः ।

पुण्कर उवाच । कर्म्म सांवत्सरं राज्ञा जन्मर्चे पूजयेत्त तं ।
 मासि मासि च संक्रान्तो सूर्यसोमादिदेवताः ॥ १ ॥

अगस्त्यस्त्रोदयेऽगस्त्यस्त्रातुर्मास्यं हरिं यजेत् ।
 शयनोत्थापने पञ्चदिनं कुर्यात्समुत्सवम् ॥ २ ॥
 प्रोष्ठपादे सिते पञ्चे प्रतिपत्प्रभृतिक्रमात् ।
 शिविरात् पूर्वदिवभागे शक्तार्थं भवनस्त्रिरेत् ॥ ३ ॥
 तत्र शक्ताध्वजं स्थाप्य शचीं शक्तस्त्र पूजयेत् ।
 अष्टम्यां वाद्यघोषेण तान्तु यथि॑ प्रवेशयेत् ॥ ४ ॥
 एकादशां सोपवासो हादशां केतुसुत्थितम् ।
 यजेहस्त्रादिसंबोतं घटस्यां(१) सुरपं शचीं ॥ ५ ॥
 वर्षस्त्रेन्द्र जितामित्र वृत्तहन् पाकशासन ।
 देव देव महाभाग त्वं हि भूमिष्टतां गतः ॥ ६ ॥
 त्वं प्रभुः शाश्वतस्त्रैव सर्वभूतहिते रतः ।
 अनन्ततेजा वै राजो यशोजयविवर्जनः ॥ ७ ॥
 तेजस्त्रे वर्द्धयन्त्वे ते देवाः शक्तः सुष्टुष्टिक्षत् ।
 ब्रह्मविशुमहेशाश्च कार्त्तिकेयो विनायकः ॥ ८ ॥
 आदित्या वसवो रुद्राः साध्याश्च भृगवो दिशः ।
 मरुहणा लोकपाला यहा यज्ञाद्विनिक्षणाः ॥ ९ ॥
 समुद्रा श्रीर्मही गौरी चण्डिका च सरस्तती ।
 प्रवर्त्तयन्तु ते तेजो जय शक्त शचीपते ॥ १० ॥
 तत्र चापि जयान्त्रित्यं मम सम्प्रस्तातां शुभं ।
 प्रसौद राज्ञां विप्राणां प्रजानामपि सर्वशः ॥ ११ ॥
 भवत्प्रसादात् शृथिवी नित्यं शस्यवती भवेत् ।
 शिवं भवतु निर्विघ्नं शाम्यन्तामीतयो भृशं ॥ १२ ॥

१ पठस्त्रमिति क०, ग०, छ०, ज०, ढ० च ।

मन्त्रेणद्वं समभ्यर्था जितभूः स्वर्गमाप्नुयात् ।
 भद्रकालीं पठे लिख्य पूजयेदास्त्रिने जये ॥ १३ ॥
 शुक्रपञ्च तस्माष्टम्यामाशुधं कार्युकं ध्वजम् ।
 छत्रस्त्र राजलिङ्गानि शत्राद्यं कुम्हमादिभिः ॥ १४ ॥
 जाग्रतिश्च वलिन्दव्यादृहितीयेऽङ्गि पुनर्यजेत् ।
 भद्रकालि महाकालि हुर्गे दुर्गार्त्तिहारिति ॥ १५ ॥
 दैत्योक्त्यविजये चण्डि मम शान्तौ जये भव ।
 नौराजनविधिं वस्ते ऐशान्याकम्हिरं चरेत् ॥ १६ ॥
 तोरणचितयं तत्र एहे देवान् यजेत् सदा ।
 चित्रान्त्यक्षा यदा स्नातिं सविता प्रतिपद्यते ॥ १७ ॥
 ततः प्रभृति कर्त्तव्यं यावत् स्नातो रविः स्तिः ।
 ब्रह्मा विशुष्ट शशुष्ट शक्रवैवामलानिश्चौ ॥ १८ ॥
 विनायकः कुमारस्व वहणी धनदो यमः ।
 विश्वे देवा वै अवसो गजाशान्तौ च तान् यजेत् ॥ १९ ॥
 कुम्हदैरावणो पश्चः पुष्पदन्तस्व वामनः ।
 सुप्रतीकोऽस्त्रनो नीलः पूजा कार्या एहादिके ॥ २० ॥
 पुरीधा शुद्धयादाच्यं समिक्षिद्वार्थकं तिस्ताः ।
 कुम्भा अष्टी पूजिताच्च तैः स्नायाश्वगजोक्तमाः ॥ २१ ॥
 अखाः स्नाया ददेत् पिण्डान् ततो हि प्रथमं गजान् ।
 निष्क्रामयेत्तीरणस्तु गोपुरादि(१) न लङ्घयेत् ॥ २२ ॥
 विक्रमेयुस्ततः सर्वे राजलिङ्गं एहे वजेत् ।

१ ग्रेशरादीति क०।

वारणे वरणं प्राचीं रात्रौ भूतबलि ददेत् ॥ २३ ॥
 विशाखायां(१) गते सूर्ये आश्रमे निवसेद्वृपः ।
 अलङ्कुर्यादिने तस्मिन् वाहनन्तु विशेषतः ॥ २४ ॥
 पूजिता राजलिङ्गाद्य कर्त्तव्या नरहस्तगाः ।
 हस्तिनन्तुरगं छवं खङ्गं चापच्च दुन्दुभिम् ॥ २५ ॥
 ध्वं पताकां धर्मज्ञ कालज्ञस्वभिमन्त्रयेत् ।
 अभिभव्यत ततः सर्वान् कुर्यात् कुञ्चरधूर्गतान् ॥ २६ ॥
 कुञ्चरोपरिगौ स्यातां सांबक्षरपुरोहितौ ।
 मनिवतांश्च समारुद्ध तोरणेन विनिर्गमेत् ॥ २७ ॥
 निष्कृम्य नागमारुद्ध तोरणेनाथ निर्गमेत् ।
 बलिं विभज्य विधिवद्राजा कुञ्चरधूर्गतः ॥ २८ ॥
 उम्माकानान्तु निचयमादौपितदिग्न्तरं ।
 राजा प्रदक्षिणं कुर्याद्वीन् वारान् सुसमाहितः ॥ २९ ॥
 चतुरङ्गबलोपेतः सर्वसैन्येन नादयन् ।
 एवं कल्पा गृह्ण गच्छे दिसर्जितजलाञ्जलिः ॥ ३० ॥
 शान्तिर्वाराजनाख्येयं हृष्ये रिपुमर्हनी ।
 इत्याम्ने ये महापुराणे नौराजनाविधिर्नामि सप्तष्ठविधिक-
 हिशततमोऽध्यायः ।

१ विशाखान्तिका०, ३० च ।

अथाष्टुगदिशततमोऽध्यायः ।

—०५०—

क्वादिमवाद्यः ।

पुष्कर उवाच । क्वादिमग्रन्थस्याभियैस्तत् पूज्य जयादिकम् ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्षेन सोमस्य वर्णस्य च ॥ १ ॥

सूर्यस्य च प्रभावेन वर्षस्य त्वं महामते ।

पाञ्चराभप्रतीकाश हिमकुन्देन्दुसुप्रभ ॥ २ ॥

यद्याम्बुद्ध्यादयते शिवायैनां वसुभरां ।

तथाच्छादय राजानां विजयारोग्यवृद्धये ॥ ३ ॥

गम्भीर्कुलजातस्वर्वं माभूयाः कुलदूषकः ।

ब्रह्मणः सत्यवाक्षेन सोमस्य वर्णस्य च ॥ ४ ॥

प्रभावाच्च हुताशस्य वर्षस्य त्वं सुरङ्गम ।

तेजसा चैव सूर्यस्य मुनीनां तपसा तथा ॥ ५ ॥

रुद्रस्य ब्रह्मचर्येण पवनस्य बलेन च ।

आर त्वं राजपुत्रोऽसि कोस्तुभन्तु मर्णिं आर ॥ ६ ॥

यां गतिं ब्रह्महा गच्छेत् पितृहा मातृहा तथा ।

भूम्यर्थऽनृतवाही च अवियस पराष्ट्रखः ॥ ७ ॥

ब्रजेस्वत्तां गतिं चिप्रं मा तत् पापं भवेत्तत ।

विद्वितिं मापगच्छेस्वं युद्धेऽध्वनि तुरङ्गम ॥ ८ ॥

विपूर्विनिन्नन्समरे सह भर्त्ता सुखी भव ।

शक्रकेतो महावीर्यः सुवर्णस्वामुपाच्चितः ॥ ९ ॥

पतविराह्वैनतेयस्तथा नारायणध्वजः ।

काश्चपेयोऽमृताहर्त्ता नागारिविंशुवाहनः ॥ १० ॥
 अप्रभेयो दुराधर्षो रणे देवारिसूहनः ।
 महाबलो महावेगो महाकायोऽमृताश्ननः ॥ ११ ॥
 गरुदाक्षारतगतिरुच्य उन्निहितः स्थितः ।
 विष्णुना देवदेवेन शक्रार्थं स्थापितो ज्ञसि ॥ १२ ॥
 जथाय भव मे नित्यं हृष्टयेऽथ बलस्य च ।
 साखवर्म्मायुधान्वोधानुक्षास्माकं रिपून् दह ॥ १३ ॥
 कुमुदैरावणी पद्मः पुष्पदन्तोऽथ वामनः ।
 सुप्रतीकोऽच्छनो नील एतेऽष्टौ देवयोनयः ॥ १४ ॥
 तेषां पुत्राश्च पौत्राश्च बलान्वष्टौ समाश्रिताः ।
 भद्रो मन्दो मृगचैव गजः संकीर्ण एव च ॥ १५ ॥
 वने वने प्रसूतास्ते स्मरयोनिं महागजाः ।
 पान्तु त्वां वसवो रुद्रा आदित्याः समदद्धणाः ॥ १६ ॥
 भर्त्तरं रक्ष नागेन्द्र समयः परिपाल्यतां ।
 ऐरावताधिरुद्रसु वज्रहस्तः शतक्रतुः ॥ १७ ॥
 षुष्ठतोऽनुगतस्त्वैष रक्षतु त्वां स देवराट् ।
 अवाप्नुहि जयं युद्धे सुखचैव सदा त्रज ॥ १८ ॥
 अवाप्नुहि बलचैव ऐरावतसमं युधि ।
 श्रीस्ते सोमाइलं विष्णोस्तेजः सूर्याज्ज्वोऽनिलात् ॥ १९ ॥
 स्वैर्यं गिरेर्जयं रुद्रादृशो देवात् पुरम्दरात् ।
 युद्धे रक्षन्तु नागास्त्वां दिशश्च सह दैवतैः ॥ २० ॥
 अश्विनौ सह गन्धवैः पान्तु त्वां सर्वतो दिशः ।
 मनवो वसवो रुद्रा वायुः सोमो महर्षयः ॥ २१ ॥

नागकिन्नरगम्बवयच्चभूतगणा यहाः ।
 प्रमदासु सहादित्यैभूंते शो मात्रभिः सह ॥ २२ ॥
 शक्तः सेनापतिः स्तन्दी वक्षणशान्तितस्त्रयि ।
 प्रदहन्तु रिपुन् सर्वान् राजा विजयमृच्छतु ॥ २३ ॥
 यानि प्रयुक्तान्यरिभिर्भूषणानि समस्ततः ।
 पतन्तु तव शत्रूणां हतानि तव तेजसा ॥ २४ ॥
 कालमेमिवधे यहत् युद्धे चिपुरघातने ।
 हिरण्यकशिपोर्युहे वधे सर्वासुरेषु च ॥ २५ ॥
 श्रीभितासि तथैवाद्य शोभस्त समयं स्मर ।
 नौलखेताभिमान्दृष्टा नश्चत्वाश्च नृपारयः ॥ २६ ॥
 व्याधिभिर्विद्यैर्चीरैः शस्त्रै च युधि निर्जिताः ।
 पूतना रेवती लेखा कालरात्रीति पठते ॥ २७ ॥
 हहन्त्वाश्च रिपून् सर्वान्पताके त्वामुपाश्रिताः ।
 सर्वमेधे महायज्ञे देवदेवेन शूलिना ॥ २८ ॥
 शर्वेण जगत्स्वैव सारेण त्वं विनिर्जितः ।
 नन्दकस्यापरां मूर्त्तिं स्मर शत्रुनिवर्हण ॥ २९ ॥
 नौलोत्पलदलश्याम क्षण दुःखप्रनाशन ।
 असिर्विशसनः स्त्रङ्गस्तीक्ष्णधारो दुरासदः ॥ ३० ॥
 श्रीगर्भी विजयस्वैव धर्मपालस्त्रैव च ।
 इत्यष्टौ तव नामानि पुरोक्तानि स्त्रयच्चुवा ॥ ३१ ॥
 नद्वचं क्षत्तिका तुभ्यं गुरुदेवो महेश्वरः ।
 हिरण्यस्त्र शरीरन्ते देवतन्ते जनार्दनः ॥ ३२ ॥
 राजानं रक्ष निस्त्रिंश्च सबलं सपुरन्तथा ।

पिता पितामहो देवः स त्वं पालय सर्वदा ॥ ३३ ॥
 शम्भुप्रदस्त्वं समरे वर्मन् सैन्ये यशोऽस्य मे ।
 रक्ष मां रक्षणीयोऽहत्तवानघ नभोऽस्तु ते ॥ ३४ ॥
 दुन्दुभे त्वं सपलानां धीषाहृदयकाम्पनः ।
 भव भूमिपसैन्यानां यथा विजयवर्षनः ॥ ३५ ॥
 यथा जीमूतधीषेण द्रष्टव्यनि वरवारणाः ।
 तथास्तु तव शब्देन हर्षोऽस्माकं मुदावह ॥ ३६ ॥
 यथा जीमूतशब्देन स्त्रीणां नासोऽभिजायते ।
 तथा तु तव शब्देन चस्तन्त्रस्त्रहिषो रणे ॥ ३७ ॥
 मन्त्रैः सदाचौ नोयास्ते योजनौया जयादिषु ।
 शृतकम्बलविष्णादेस्त्रभिषेकस्त्र वक्तरे ॥ ३८ ॥
 राज्ञोऽभिषेकः कर्त्तव्यो दैवज्ञेन पुरोधसा ।
 इत्यान्वये महापुराणे हचादिमन्त्राद्यः नामाष्टव्यधिक-
 रिश्ततमोऽव्यायः ।
